

Филиппино, Липи, Ботичели, Гириандајо; у Умбрији: Пентурикио, Перуђино, Сињорели; у Г. Ит.: Мантења. Пана ренесанса (чинквеченто, 16. в.) с вођством Рима: Браманте, Леонардо да Винчи, Рафаел, Ко-рело, Миселанджело. Позна ренесанса с вођством Милетака: Бордоне, Тицијан, Веронезе, Палма Векнио, Тинторето. У бароку се истакли: Караваџо, Гвидо Рени, Рибера, Салваторе Роза, Тиеполо. Од краја 18. в. влада классицизам и настаје пуно опадање, па се затим јављају футуризам, кубизам.

ITALICUM (ius), у рим. праву правни положај непокретног имања у ит. покрајинама (насупротив пров. ван Ит.): ослобођење од порезе, отежавање преноса својине итд.

ИТАЛИЦИ, опште име најстаријег ист. становништва ср. Ит., индоевр. порекла; делили се на **Латине**, настањене ј. од р. Тибра, и **Умбро-Сабеле** (Умбри, Сабинјани, Самнијани, Марси и др.), растурене по падиницама ср. дела Апенина.

ИТАЛИЗАМ, мишљење да се грч. слово η (ета) има да чита по новогрч. изговору као и, за разлику од → етанизма; и. у употреби у нгрч. и у нашим и. крајевима.

ITE, **MISSA EST** (лат.: идите, свршио је, тј. збор), речи које изговара кат. свешт. одн. ђакон на крају мисе окренут народу; изоставља се на миси за мртве и за време коризме.

ИТЕМИ → Камчадали.

ИТЕРАЦИЈА (лат.), понављање. **Итеративни глаголи** → глагол.

ИТЕРБИЈУМ (Ib) хем. елемент из групе ретких земаља.

ИТИЛ, по грч. митол. јединац Аелоне, која завила Ниоби што има много синова, па хтела њеног најстаријег сина ноћу убити, али забуном пробола свог властитог; из самилости претворно је Зеве у славуја.

ИТИНЕРАРИ (лат.: itinerarium), путописи и карте с ознаком станица; I. Antonini, списак рим. путева, око 300. г.; I. Hierosolymitanum, списак места на путу Бордо-Јерусалим у рим. доба.

ИТОН (Етон), варош (3000 ст.), на р. Темзи; најстарија лат. шк. у Енгл. (И. колеџ).

ИТРИЈУМ (У), хем. елемент из групе безбојних тровалентних земаља; атом. теж. 88,7; његов оксид и соли безбојни.

ИТУРБИД Агостин (1783-1824.), мексикански ген. и цар (1821-1823.); стрелан кад је поново покушао да се дочепа престола.

ИТУРЕЈА, ст. обл. у Пр. Аз., сев. од Палестине.

ИВНДИЈА (тур.), 3. мусл. молитва у току дана, пада подне подне.

ИФИГЕНИЈА, кћи → Агамемнона; због српбе Артемиде, његова флота није могла да крене из Аулиде на Троју; пророк Калхас изјавио да ће се богиња одљутити ако Агамемнон жртвује И.; кад је он хтео то да учини, Артемида заменила на жртвенику И. срном, а њу однела у далеку земљу Тауриду; ови мотиви често обрађивани у књиж. (Еурипид, Расин, Гете).

ИФИКРАТ, агински војсковођ из 4. в. пре Хр.; погубио Спартанце 390. пре Хр., умро као изгнаник у Тракији.

ИФЛАНД Вилхелм (1759-1814.), глумад и драматичар; највнени нем. глумад свог века, борац за Шекспира и реализатор нем. класика на сцени; одличан и као теоретичар поз. ум.

I. N. S., 3 прва слова Исусова имена на грч., различно тумачена, нпр. грч.: Језус, Христос, Сотер. Исус, Христос-спаситељ; Jesus hominum salvator = Исус спаситељ људи, In hoc salus = у овоме је спас, In hoc signo (vinces) = у овом ћеш знаку победити итд.; налази се као Христов монограм на разним литург. предметима.

ИХТИ- (грч. ихтис: риба), предметак у сложеницама са значењем: рибањ, у вези с рибама. **Ихтиодонти**, зуби фосилних риба. **Ихтиоза**, урођено кожно обољење; кожа јако суха, перута се и сва је испупана. **Ихтиод**, мрка густа течност; добива се сухом дестилацијом из битуминозних шкриљаца који садрже фосиле риба; садржи сумпора; употребљава се као лек код кожних и ж. болести. **Ихтиолити**, фосилни, окамењени остаци риба, који се налазе у стенама.

Ихтиологија, наука о → рибама. **Ихтиосаури**, риблики рептили дуги 1-10 м, који су живели у водама од горњег тријаса до горње креде, а били нарочито јако развијени у Јури. **Ихтиофаги**, име којим ст. народи називали стан. с обала Перс. Зал. **Ихтис**, риба као символ Христа у прва хришћ. времена, настало по почетним словима: Исус, Христос, Теу, Иос, Сотер (И. Хр. божи син, спаситељ).

ИХТИМАН, варош (5400 ст.), у и. Буг., на јз. подножју Ср. Горе, на жел. прузи Софија-Пловдив, усред Ихтиманског Поља; у околини земљр.

ИХШИДИТИ, мусл. (тур.) династија која владала (935-969.) Ег. под врх. влашћу Абасида.

ИШИЛИЈЕ 1 Спурije, 1 од плебејских вођа у ст. Риму; одвео народ на Св. Брдо; на његов захтев уведени нар. трибуни, 496. пре Хр. 2) Луције, нар. трибун из 456. пре Хр.; вереник Виргиније; помогао њеном оцу да побуни народ против децемвира и добио од народа право да станује на Авентину и додељује тријумф победницима.

ИЧКОВ МИР, склопио га Петар Ичко, Србин Македонац, с много знања и веза, 1 од гл. организатора 1. устанка и његов дипломат; послан 1806. на Порту, да води преговоре за мир, постигао доста лепе резултате, али се за време преговора изменила ситуација; Тур. ушла у рат с Рус., која позивала Србе да јој се придруже и учествују у борби; Срби се одлучили за Рус. и одбили све што је Петар израдио; после се кн. Милош вратио на те одредбе, трудећи се да их оствари.

ИШИЈАС (грч.), исхиадична неуралгија, живчано обољење с боловима дуж исхиадичног живца, од крста задњом страном ноге ка стопалу; болови се обично јављају у нападаима или се повремено појачавају, нарочито ноћу; узроци: назеб, седење на хладном предмету, повреде жица, тровања алкохолном, никотином, разним металима, гихт, шећ. болест, сифилис, тбк., инфлуенца, маларија и запаљиви процеси у карличној дупљи, трудноћа, промене на кичменом стубу, карличној кости итд.; траје недељама и месецима, лако се повраћа; и. с обе стране обично знак некое др. тешке обољења; лечење: мировање, знојење, промена топлоте, вакцинеурни итд.

ИШИМ, р. у Сибиру, извире у Киргиским Стенама, улива се недалеко од Тоболска у Иртинг с л. стране; дуга 2400 км, у доњем току пловна.

ИШИРКОВ Атанас (*1868.), буг. географ, проф. унив. у Софији; написао већи број дела о Буг. и др. балк. земљама; Западне области буг. земље, Зап. Тракија, Прилог етнографији Македоније, Добруџа, Град Солун, Казанк, Лом, Ловеч и Ловчанско, Град Софија и др.

ИШКА, д. притока Љубљанице; улива се у Љубљанском Бару; дуга 27,5 км.

ИШЈ, бања (11 000 ст.) у Аустр. на р. Трауну; ранија летња резиденција аустр. царске породице.

ИШТАР, асирско име за богињу → Астарту.

ИШТВАН 1 Миклош (1538-1615.), мађ. дипломат и историк; учествовао у ратовима против Турака, а и на хрв. саборима; написао вел. дело: *Panoni historiarum de rebus hungaris libri XXXIV*, у којем изложио ист. Мађара и земаља које су са њима биле у вези (1490-1606.). 2) → Стеван.

ИШЧАСЕЊЕ (luxatio), померање зглобних површина, које губе нормалан однос међу собом, најчешће последица удара или пада (трауматична л.), или у току извесних обољења зглобова, када у зглобној чаури има течности (патол. л.); у оба случаја могућа непотпуна (сублуксација); знаци: изобличеност зглоба, нарочити положај уда, бол, смањено или онемогућено кретање; лечење: сваки зглоб се може ишчашити у неколико правца, свака врста и захтева спец. метод за враћање (репозиција); по редукцији уд се фиксира завојем за неколико дана, затим масажа.

ИШЧИЦА, д. притока Љубљанице; извире на ј. ободу Љубљанског Варја, а улива ј. од Љубљане дуга 22,8 км.

Ј

Ј, ј 1 11. слово ћирилице, Вук га узео из латинице («јота»), где је 14.; сонант. 2) **Ј**, знак за хем. елемент јод.

ЈА 1 лична заменица 1. лица, 2) скуп појмова које свесна особа има о самој себи; у том смислу значи

самосвест (нпр. ја сам професор); осим тога ј. значи онај субјект коме 1 особа у самопознавању придаје горе означене и др. предикате; такав појам још није ни у флз. ни у псих. тачно дефинисан; метафизичари (Лајбниц, Хр. Волф и др.) уче да је индиви-

дуална душа, просто биће, неразделиво тј. бемртно; емпиричари (Јум и др.) уче да је ј. формално јединство горе истакнутих претстава које неко има о самом себи; у данашњој псих. једини уче да ипак постоји душа чија је битна функција свест уопште, дакле и самосвест; други да се под ј. мора подразумевати спец. структура реалних функција од којих свака у свом стварању доприноси нешто остварењу општег циља према којем је подељена структура душевне целине; по учењу Е. Шпрангера свака личност разликује се по душевној структури од др. личности, али се ипак могу поделити у разне групе: тип екон. структуре човека, етичке, рел., естетичке, итд.; други уче да се под појмом ј. подразумева нарочита душевни апарат који се под спољашњим утицајима развија из несвесног духа, у циљу да правилно регулише однос свесног бића према реалном свету (С. Фројд и др. психоаналитичари). **Ја-нагони**, скуп н. управљених на самодржање јединке. **Над-ја** има 2 врсте: **индивидуално**, скуп етичких и естетичких норми које 1 особа усваја као тачне и према којима се управља у оцењивању објективне вредности својих и туђих намера и поступака; **културно**, систем свих норми које признаје 1 генерација нације и по којима се уређују узајамни односи појединаца према друштв. целини; **индивидуално** постаје путем → идентификације из културног н. ј.

ЈАБЛАН → топола.

ЈАБЛАНАЦ, село у Хрв. Прим. (Сав. Бан.); зими климатско место, лети морско купалиште.

ЈАБЛАНИК, план. (1 274 м) у Србији, јз. од Ваљева (Дринска Бан.).

ЈАБЛАНИЦА 1) план. з. од Охридског Ј., на граници Југосл. и Арб.; највиши вис Црни Камен (2257 м). 2) л. притока Ј. Мораве дуга 38 км; изворе с пл. Голака, улива се у с. крају Лесковачког Поља. 3) обл. у горњем сливу р. Јабланице, до Лебана; гл. и среско место Лебана.

ЈАБЛОНАЧКИ ПРЕВОЈ (931 м) у Шумовитим Карпатима, спаја ЧСР с Пољ.

ЈАБЛОНЕЦ, варош у ЧСР.; инд. стакла, стакленог накита и ткст. инд.

ЈАБЛОНОЈСКЕ ПЛАНИНЕ, у и. Сибиру; правац пружања ЈЗ-СИ; чине вододелницу између Лене (улива се у С. Ледено М.) и Амуре (улива се у Велики Ок.); највиши врх 2450 м; богате зл. и гвозденим рудом.

ЈАБУКА (*Pirus malus*), врста воћа; после шљиве најважнија у Југосл.; неке пл. врсте пореклом из Аз.; највећи свет. произвођачи ј. су неке прекоморске државе (Калифорнија, Канада, Аустрал. итд.), које снабдевају и евр. земље; и у Евр. развијена култура ј. у знатној мери; Југосл. производи далеко више него што је троши, па је у могућности да извози знатне количине; број стабала ј. у Југосл. износи (крајем 1934.) 7 300 166, са којих се добија просечно 125-160 мил. кг; најраспрострањеније гајење у Слов., Хрв. Загорју и Шумадији; Слов. производи око 30 врста ј., већином зап.-евр., док Србија има своје специјалитете (будимка, колачарка, стрека, тетовка итд.).

Берба и извоз ј. у Југосл. били:

Год.:	Берба у т:	извоз у т:	вредност:
1930.	134 813	58 528	184 819 000 д.
1934.	123 304	6 340	10 139 000 д.

Најјачи и стаљни купци: Аустр., Нем., ЧСР, Пољ., Хол. итд. **Јабукова штитаста ваш** → штитасте ваши. **Јабуковача**, алкохолно пиће добијено превирањем сока свежих ј., или с додатком сока од крушака; узима се као освежавајуће пиће леги, у остало време замењују вино у јабучарским крајевима; 1) јака ј. од зрелих и здравих јабука, без додавања воде, садржи 5-9% алкохола; 2) обична, с додатком воде, 4-5% алкох.; 3) слаба, којој додано толико воде да се количина алкох. свела на 2-3%; 2 последње само на домаћу потрошњу. **Јабучина** → вуџа стопа. **Јабучни жижак**, **ј. пипа**, **Јабучар** (*Anthonomus pomoni*), мркосив инсект тврдокрилац, дуг 4-5 мм, дуге ридице; спрочећа носи јаја у цветне пупољке ј. и крушака; ларве се хране цветом, у пупољку се претварају у лутке и бубе; пупољци се суше и отпајају; неких год. уништено 50-90% пупољака; сузбијање: стресати заражене пупољке за време цветања на прострете засторе, и уништавати; стављати по два-тају ловне појасе (→ крушков жижак); зимска прскања с воћним карболинумима уништавају одрасле склоњене под ет. кором на воћкама. **Ј. лептираш**, **ј. смоговац** (*Carposarsa pomonella*), лептир чија гусеница (ј. дрв) најопаснија и највећа штеточина, живи у плодовима ј., крушака итд.; од пролећа до јесени носе јаја на плодове или крај њих на лишћу и грању; црвенкасте гусенице, црнкасте гла-

ве, продиру у плодове кроз чашницу, бушећи их хране се док не израсу 1.5-2 см; одрасли се склањају у пукотине на кори или при основи стабла, где постају лутке, тако презиме, а спрочећа постају л.; сузбијање: стављати почетком јуна ловне појасе, крајем јула прегледати, уништити и ставити н. ако садрже штеточине; појаси се зими скидају и уништавају; пре стављања очистити стабла од страних кора; прскати арсеновим средствима, најбоље у бордовској чорби с 1% плавог камена, 1. пут по цветању, 2. пут 4-5 недеља доцније, прскати плодове, гледати да течност допре у чашницу; скупљати и давати стоци отпале плодове. **Ј. мољак** (*Nuropometa malinellus*), свиласти бели лептирић, са црним тачкицама на горњим крилима; у јуну носи ситна јаја у групама на кору грана ј., ређе шљива и др. воћа; гусенице се узрзо излегу, али остају под љускама јаја до пролећа, тада опредају паучинаста гнезда, хране се младим лишћем; стални паразити воћњака, повремено долазе у најездама које трају 2-4 год.; скупљати и уништавати гнезда; прскати арсеновим средствима.

ЈАВА, острв из групе Вел. Сундских О. Малајског Архипелага, најмање од свих (121 622 км²), али најнасељеније (37,4 мил. ст. с Мадуром и околним мањим о.); пуна вулкана (120), чија висина прелазно често и 3 000 м (Семеру 3670); има мофета и врелих извора; обала стрма, сиромашна пристаништима; клима тропска и влажна; у равнинама и по обалама нездрава за Европљане; многобројне реке кратког тока; изванредно плодно о.; успева ориз, кава, чај, дуван, индиго, шећ. трска, каучук, копра, зачини, кишино дрво, разне трске итд.; од рудног блага највише има цинка, петролеума, угља; трг. се обавља морима; жел. пруга 4 200 км, а преко Ј. иде и евр.-аустрал. кабл. Хол. колонија, сва спољна трг. у рукама Холанђана. Стан. малајске расе, вере мусл.; има Кинеца, Јапанаца и Инда; Европљана (највише Холанђана) мало (свега 169 600). Гл. места; Батавија, Семаранг, Сурабаја, Суракарта и Цокјакарта. **Јаванска књижевност**, најст. малајска к. под утицајем Индије, њен језик примио многе санскритске речи, а и писмо потиче од ј. индијског; штавише, ј. језик зове се и **кави**, што у санскриту значи "песник"; индиск еп **Рамаяна** и епизоде из **Махахарате** прерађиване неколико пута; ј. драма (тзв. **вајанг**) обрађује већином индике предмете, али много оригиналнија од елике; крајем 14. в. продро ислам на Ј., отуда и неки исламски предмети у ј. к.; Јаванци имају вел. еп о највећем нар. јунаку Раден-у Панџи-ју. **Јаванци**, у ширем смислу сви малајски народи на Ј., у ужем мал. народ у ср. делу Ј.; око 30 мил.; гл. занимање земљр., уз то зан. и риболов; већином мусл.; мањи део хришћ.

ЈАВАН, син Јафетов; у Библи се често помињу Грци под тим именом, које, изгледа, има везе с именом Јон или Јоан, од којег произишло племе Јонаца.

ЈАВАН, општепознат, општи. **Ј. бележник** (нотар), ј. орган кога државна власт поставља и који је овлашћен да саставља ј. исправе у правним пословима, изјавама и чинишцима на којима се заснивају права, да прима исправе на чување, новац и др. вредности ради предаје др. лицима, да оверава претписе, преводе и потписе, да пред судовима заступа странке у неспорним делима итд.; установу ј. б., која је постојала само у неким областима, закон (од 11./9. 1930.) проширио на целу Југосл., одређујући надлежност, дужности и све што се на њих односи; по њему ј. б. може бити сваки јсл. држављанин, стар 30 год., с положеним судским или адвокат. испитом; полаже кауцију која према месту износи од 10 до 50 000, а узима награду за своје послове по тарифи утврђеној Уредбом од 30./11. 1930.; врх. надзор над њима има Мст. правде. **Ј.-бележничка испржава**, састављена пред јавним бележником или оверена код њега; такве и су потпун доказ у погледу свог порекла и истиности. **Ј.-бележничка комора**, предвиђена зак. од 11./9. 1930. у седишту сваког апелач. суда; има 2 органа, скупштину и одбор који она бира; задатак Јој је да чува углед и права јавних бележника и пази да они испуњавају своје дужности. **Ј. берза рада** → берза рада. **Ј. добро**, по својој прир, или намени општенар. (§ 248. Срп. грађн. з.),

ти, служи свима и не може се отуђити ни присвојити; то су реке, путеви, обале, и све што улази у ј. домен. **Ј. дражба** → **Ј. продаја**. **Ј. другар**, **Ј. члан** → командитног друштва. **Ј. извођење дела**, право аутора; може бити путем кинематографије, радиоелектрике, извођењем муз. или умножавањем текста, штампањем, преносом на муз. мех. инструментима. Право на ј. и. постоји за 3. лице само с дозволом аутора, иначе повлачи крив. и грађ. одговорност. **Ј. излагање дела** ликовне уметности, право аутора; 3. лица не могу вршити без одобрења аутора, сем ако то излагање захтевају виши интереси уметности. **Ј. интерес**, у праву: оно што је од утицаја по одржавање држ. и соц. поретка (→ јавни поредок). **Ј. књиге**, које води суд, које се сматрају тачним и да је њихова садржина позната свима. Код нас се воде ј. к.: баштинске, земљишне, ј. к. за канале и рудничке к.; нико се не може правдати да не зна садржину ј. к. **Ј. помоћ**, грања соц. политике, обухвата више соц. питања као нпр.: помагање сиротине, збрињавање ратних инвалида, старање о немощним, болесним старцима и старичама, о становама, скупоћи итд. У нашој земљи грањом ј. и. руководи Мст. соц. полит. и нар. здравља преко Одељења за соц. старање. **Ј. поредак**, основни процеси на којима почива уређење грађ. друштва; правила ј. и. странке не могу мењати својом вољом, већ су везане зак. наређењима; али зак. не објашњава шта улази у ј. п., тако да оцену врши судија; он је овлашћен да мени да ли ј. п. правилно улази у ј. п. или у диспозитивно право; ако нађе да процес улази у ј. п., огласиће за ништаван правни посао који му је противан. **Ј. право**, одређује организацију државе и правила за њене односе са страним државама и својим држављанима; у ужем смислу дели се на: уставно (држ.), административно и међунар. ј. п., а у ширем смислу обухвата и крив. право и судске поступке. **Ј. предавања**, у ауторском праву заштићена, не може их нико без дозволе аутора објављивати. **Ј. продаја**, **Ј. дражба**, продавање покретних и непокретних ствари у одређено време на одређеном месту, што се све претходно објави; назива се ј. и стога што свако лице има право куповања на њој; роба се продаје најповољнијем понуђачу. **Ј. складиште** (антрпо, силос), по зак. од 23/8. 1930. предузеће за смештање и чување туге робе; могу их оснивати појединци, трг. друштва, држава, самоуправна тела, инд. и зан. коморе по одобрењу Мст. трг. и инд.; може давати и позајмиче на смештено робу до 75% вредности; кирија за смештај утврђена тарифом, а роба се мора осигурати; потврда о роби (складишница) има: 1) признаницу и 2) заложницу (варант); при подизању робе морају се обе вратити; на основи заложнице (варанта) може се роба залагати, на основи признанице продавати (то могу бити 2 одвојене радње). **Ј. с.** могу бити уређена и као царинска смештишта, тако да се царина плаћа тек када се роба из њих подиже. Тхн. уређај различит према роби (магацини, амбари, силоси за жита, танкови за нафту, бензин итд.). **Ј. с.** развила се почетком 19. в. у земљама са развијеном међунар. трг. (Енгл., Амер., Фрц., Нем. итд.); давање зајмова на бази вараната постао уобичајен банкарски посао; ломбардовање вараната предвиђа се као посао Нар. банке, код које постоји фонд за подизање антрпоа. **Ј. служба**, служба држ., бан. или оп. **Ј. трговачко друштво**, т. д. чији чланови тргују под заједничком фирмом и одговарају за све друштв. обавезе солидарно и неограничено. **Јавност** 1) скуп уставно преко којих долази до изражаја мишљење појединих држ. органа или појединача ради утицаја на правилан ток соц. живота, нпр. часописи, дневни листови, нар. унив., радио-станице и др. 2) скуп мишљења која по извесним питањима општег значаја освоји већина слободних грађана или чланова ј. заједнице; важан фактор о којем државници воде рачуна и теже да утичу на њега. 3) у праву има више значења: а) обезбеђење у поступку значај да судском рочишту могу присуствовати осим странке и др. лица, тако да се осигура непристрасност суда; од ј. се може отсуити само из разлога зак. предвиђених (→ искључене јавности); б) код јавних књ. могућност сваког лица да се упозна са садржином, и претпоставка да је свакоме позната садржина тих књ. и да се нико не може бранити да му нису познате; в) публика, неограничен круг лица која се користе извесним добром; г) у ауторском праву; приступачност дела ширем кругу лица; право на пуштање дела у ј. на време заштитног рока припада само аутору.

ЈАВАНСКО (СУНДСКО) МОРЕ, између Суматре, Банке, Балитона, Борнеа, Целебеса, Малосундских О. и Јаве; дубоко око 200 м.

ЈАВОР (род Асег, фам. Асегасеае), од 80 познатих услова у Евр. десетак врста, и то неке у шумама,

а неке само вептачки сабене; код нас као шумско дрво најчешћи бели или горски ј. (*A. pseudo-platanus*), млећ (*A. platanoides*) и клећ (*A. campestre*), у план. крајевима јаворац (*A. obtusatum*), у ужним жетиковиша (*A. tataricum*) и маклен (*A. monspessulatum*), а у парковима јасенолисти ј. (*A. negundo*); већи значај имају само прва 2, нарочито бели. Често се нађе у нашим крајевима (Босна, Горски Котар) ј. с неправилном текстуром (цезеравост), који се нарочито пени у столарству и производњи муз. инструмената и скупо плаћа. Ради беле боје и др. тхн. особина много се ј. тражи и у др. зан., нарочито у резбарству, токарству, фином столарству, инд. дрвених клинова итд.

ЈАВОР 1) план. си. од Сјенице, на граници Зетске и Дринске Бан.; највиши Василев Врх (1 520 м). 2) план. сз. од Таре Пл., на л. страни Дрине (Дринска Бан.); највиши врх Жеп (1 537 м). 3) план. (1 131 м), сз. од Трбовља (Дравска Бан.).

ЈАВОРИНА, Јахорина, план. ји. од Сарајева, на граници Дринске и Зетске Бан.; највиши врх Гола Ј. (1 913 м); туристички дом.

ЈАВОРИШТЕ, карсна висораван у и. Србији, с. од Црне Реке (Моравска Бан.); највећа висина 1 144 м.

ЈАВОРЈЕ, план. (1 487 м) између Урца и Чајница, на граници Зетске и Дринске Бан.

ЈАВОРНИК 1) план. (1 062 м) си. од варошнице Кладња (Дринска Бан.). 2) план. карсна висораван јз. од вароши Кључа (Врбаска Бан.); највиши врх Јовина Пољана (1 478 м).

ЈАВОРНИК Мирко (* 1909.), слов. приповедач; гл. дела: *Чрни брег* (роман), *Сречања з непознанима* (новела).

ЈАВОРНИКИ, висораван на граници Југосл. и Ит., з. од Церкничког Поља; највиши врх В. Јаворник (1 268 м).

ЈАВОРОВ Пеју К. (1877.-1914.), буг. песник, 1902. четник против Турака, 1909.-1913. драматург. Нар. театра; претеча символизма; испрва соц. оријентисан, после индивидуалист, 1 од најснажнијих буг. лирничара; завршио самоубиством; збирке: *Песме*, *Бесанице*, *За сенкама облака*; драме: *Подно Витоше*, *Када гром удари*; успомене итд.

ЈАВОРСКИ Стефан (1658.-1722.), у калуђерству Симеон, рус. јерарх и прк. писац; од 1721. претседник рус. Св. синода, бранио православље од прот.-полемисао с прот. нарочито у делу *Камен вере*.

ЈАГАЗОВИЋ Ваца (1826.-1890.), нар. добротвор; осн. (1883.) фонд за помагање срп. деце која уче земљр., зан. и трг. шк.

ЈАГЕЛО, Јагајло (1348.-1434.), литвански вел. кнез; до 1377. владао Литвом заједно са стрицем Кјејстутом, а од 1381. сам; 5 год. касније прешао у кат. веру, оженио се пољ. краљицом Јадвигом и завладао Пољ. као → Владислав II. Јагелони, династија пољ. краљева, по осн. Јагелу; владала 1386.-1572.; дала 6 владара: Владислава II, Владислава III, Казимира IV, Јована Албрехта, Александра, Сигмунда I и Сигмунда II Августа.

ЈАГИЋ Ватрослав (1838.-1923.), филолог; учио класичну и сл. филологију у Бечу као ђак тада најбољег слависта Ф. Миклошича; службу почео у Загребу (1860.) као гмн. наставник; одмах обратио на се нажњу знањем, даровитишћу и огромном делатношћу; као гл. научни радник у Загребу тога времена, учествовао у оснивању Јсл. акад. (1866.); кад из пољнт. разлога отпуштен из држ. службе (1870.), отишао у Рус. и постао проф. унив. у Одеси, затим по позву плаћао на исте положаје у Берлин, Петроград и Беч; био изванредно плодан, активан и солидан; број његових књ. и расправа иде на стотине; стога његово име 1 од најкружнијих у ист. сл. филологије и јсл. науке; од 1876. до смрти издао 37 књ. научног часописа *Archiv für slavische Philologie*; био уредник вел. Енциклопедије словенске филологије, коју покренула петроградска Акад.

ЈАГЛИКА → јагорчевина.

ЈАГЛИЦА → игла, иглица. **Јагличара**, мрежа потегача за лов јаглица; дуга 100 м, висока 24 м, оканца 10-12 мм; за доње уже привезано мало олова, за горње јака плута да цела мрежа може пливати на површини мора; довлачи се обично на лађу.

ЈАГЛУН, иглун, морска риба, → морска сабља.

ЈАГЊЕД, црна топола (*Populus nigra*), дрво подводних терена (→ ритске шуме); може израсти око 30 м у висину и око 2 м у пречнику; сем за огрев, употр. се и у тхн. сврхе; вржљаве комаде траже столари, од дебљег се праве корита и карлице, од дасака се праве чамци и дереглије, плодови у колима; у фабр. жижица налази вел. примену, а највише се употребљава за прављење клопапа.

ЈАГЊЕДОВАЦ, село код Копривнице (Савска Бан.), рудник мрког угља.

ЈАГЊЕЊЕ, појава доношења младунца, јагњета, код овце; ј. обично веома лако и без компликација; овца јагњи обично 1 јагње, док се код неких плодних раса скоро 50% оваца близни, а има случајева да овца ојагни и по 3 па и 4 јагњета; овце се већином јагње једанпут у год., од окт. па до марта, мада се може ојагњити и ван овог рока. Јагње се храни употечку млеком мајке, коју сиса 8-4 мес. Јагње се зове тако до 9-10 мес. старости.

ЈАГОДА (*Fragaria vesca*), обична шумска ј. миришљавица од крупних врних (баушених), поставља укрштањем разних врста ј. (*F. chilensis, virginiana, elatior, grandiflora* и др.); увелико се гаје код нас у баштама или у пољу разне сорте, нпр. ананасова, Лакстонова, Мадам Мурто, црвена капица, краљица Лујза, ерфурски цин, месечарке које доносе плод више пута преко лета и др.; корен и лишће шумске ј. садржи много танина, а плод нешто шећера и воћне киселине; чај од корена и лишћа раније се много употр. против пролива, а данас у мед. веома ретко.

ЈАГОДИНА, град и среско место (6900 ст.) на Велици, л. притоци Мораве, на жел. прузи Београд-Ниш. У ср. в. Јагодна. Извоз живине, фабрика саламе, пивара; окружни суд; гмн., м. учит. шк.; дом глувонемих.

ЈАГОДИНА, љоскавац (*Physalis alkekengi*, фам. Solanaceae), зељаста биљка по шибљу и шумарцима, пузећег ризома, стабла посутог кратким длакама; јајаста, на врху шиљаста листа, беле крунице; чашника заостаје по оплођивању и образује таквак кокаст омот око жутоцрвене бобице; није отровна.

ЈАГОДИЦЕ 1) мала узвишења над трећим чланцима прстију, леже према ноктима; кожа код ј. најбогатија завршним живчаним гранчицама те су ј. најосетљивији део чула пипања. 2) испупчења на образима, испод очију, над јабучним костима.

ЈАГОДЊА, план. на д. страни Дрине, јз. од Крупња (Дринска Бан.); највиши врх Кошутња Стопа (944 м).

ЈАГОРЧЕВИНА, јагорчика, јаглика (*Primula acaulis*, фам. Primulaceae), вишегод. зељаста биљка с розетом јајастих листова и жућим цветовима на дугачким петелкама; цвета рано спрочећа; расте по шумама и брдским суватима у Евр., Аз., с. Афр.; корен садржи сапонин, цикламин и примулакамфор, а цвеће 1 смоло и масно уље; раније се ова биљка у мед. много употр. код нервних болести, а данас само у народу, за чај код прехладе.

ЈАГУАР (*Felis onca*), вел. шарена мачка слична леопарду, крвожедна; живи у праћулама Ј. Амер.

ЈАГУЖИНСКИ Павле (1683-1736.), 1 од најгл. рус. државника за владе Петра Вел. и царице Ане.

ЈАГУРИДА → греш.

ЈАДАР 1) д. притока Дрине дуга 40,5 км, постаје од неколико потоца; ушће код Љешнице. 2) предео (48 села) у доњем сливу → 1).

ЈАДАСОН Саломон (1831-1902.), нем. композитор, теоретичар, диригент, проф. конзерваторијума у Лајпцигу; компоновао: симфоније, 2 квартета за клавир, 3 клавирска квартета, 100 псалма за хор, алт-соло и оркестар, хорска дела, мотете, фуге за клавир; писао и теориска дела.

ЈАДАЦ (*fulcula*), рачваста кост код птица, постала спајањем двеју кључних кости; својим обликом и положајем доприноси чврстини коју крила морају имати за време лета.

ЈАДВИГА, Хедвига, пољ. краљица (1371-1391.), кћи маћ. и пољ. краља Лудвига Вел.; по смрти оца удала се за литв. кн. Јагела и тим довела до спајања Пољ. и Литве.

ЈАДЕИТ, алумосиликат натриума ($Na Al Si_3 O_8$); беличаст и зеленкаст минерал лепе једре масе; лепо се глача и употребљава као драги камен.

ЈАДЕР, ант. име Задра.

ЈАДНИЦИ, роман В. Ига, у којем решава 3 питања свог времена: унижење и преступ незапосленог радника, пад жене због глади и пропадање деце у мрак и ноћи улице.

ЈАДОВА, д. притока Дике (Савска Бан.); на 1 делу тока понорница; на површини изнад њега познаје се ст. корито којим некад текла.

ЈАДОВНИК ПЛАНИНА (1701 м), јн. од Пријепоља (Зетска Бан.).

ЈАДРАН → Јадранско Море. **Јадранско питање**, постало акутно од ступања Ит. у свет. рат; Ит. тежидла да буде господар Ј. М., да добије већи део обала, јсл. и по стан. и по аспирацијама; лондонским уговором (1915.) њој се много изшило у сусрет; по окончању рата ј. п. није решено на париској конференцији; ит. и јсл. гледисти нису се могли сложити; преговори дуго вођени, најзад рапалски уговор покренуо границу, којом су Ит. дани од јсл. крајева Истра, Горица, Задар, Трст с околином, Прес, итд., а Ријека постала засебна држава (→ ријечко питање). Претензије Ит. неосноване, јер не може оснивати неко право на ранијим млетачким завојевањима; ј. п. дакле решено неповољно и неправедно по Југосл. **Ј. пловидба**, јсл. паробродарско а. д. са седиштем у Спужаку; врши понит. и путнички саобра. дуж целе наше обале и даље до суседних лука у Ит., Арб. и Грч.; располаже са 58 пароброда. **Ј. раса** → динарска раса. **Ј. стража**, патриотско и култ. друштво за унапређење јсл. Јадрана и чување његова нац. обележја; осн. 1922.; средишни одбор у Сплиту, обл. по свим велим местима у држави.

ЈАДРАНСКО МОРЕ, део Сред. М. између Балк. и Апенинског Пол.; Отрантским Мореузом везано за Јонско и Сред. М.; на С пливни део (50-100 м), који засипају алпске реке, претставља потопљено копно; на Ј дубљи део (до 1228 м) претставља старији басен; зап., ит. страна неразућена; и., балк., нарочито јсл. веома разућена. **Ј. М.** је резервоар воде за Б. П., у геополит. погледу прир. граница између Апенинског и В. П.

ЈАДРО, р. у Далм.; извире из врела у подножју Морсора, а улива се у Јадр. М. код Солина.

ЈАЖОРАСТ, јежак (*Sparganium Ramosum*, фам. Sparganiaceae), барска, дугогод. биљка, линеална листа и лоптастих цвасти од ситних цветова; плод пирамидалан с изведеним врхом, због чега скуп плодова даје изглед јежа; расте у барама и јез. умерене зоне Евр. и Аз.

ЈАЗ НИСКОК ПРИТИСКА, предео ниског ваздушного п. на временској карти дуж → оклузованог фронта.

ЈАЗАВАЦ (*Meles taxus*), претставник породице куна, трмих покрета, хране се претежно биљном храном; штеточина воћњака и кукуруза.

ловачких паса, малог раста, дугачког тела на кратким кривим ногама, дугуљасте главе са зашпиљеном њушком и клопавим ушима; употр. се првенствено за лов лисица и јазаваца по јазбинама.

ЈАЗАК, маг. Св. Тројице у Фрушкој Гори, спомиње се тек од 16. в.; саграђен у средњев. срп. стилу. Ту пренесене 1703. мошти цара Уроша; 1758. освешћен Нови Ј.; данашњи мап. потпуно обновљен у последње време; има ризницу богату ум. предметима из 16.-18. в.

ЈАЗИГИ, у ст. в. номадско племе Сармата у степама сев. од Црног М.; већ у 1. в. по Хр. било их у Панонској Низини; водили крваве ратове све до 4. в. с рим. царевима; вероватно њихови потомци Ј. који се помињу у Мађ. у 11. в.

ЈАЗИЈА (гур.) 1) писмо. 2) страна цовца на којој је означена вредност.

ЈАЗИКОВ Николај М. (1803-1846.), рус. песник, заузимао видно место у »Пушкиновој плејади»; јак, али ум. неизраћен талент; близак словенфилима.

ЈАЗОН 1) грч. историчар из 2. в.; написао *Историју Александра Вел.* и *Архајологију*, ист. Грка. 2) → Аргонаути.

ЈАИК, ст. име р. Урала. **Јаички Козаци**, данас Уралски К., насељени се у долини Урала у 16. в.

ЈАИЛА, веначна млађа план. на Криму (Роман Кош 1543 м).

ЈАЈЕ, јајна ћелија (макрогамет), ж. гамет, по правилу непокретљив: 1) код животиња, у нарочитим органима (јајницима), по правилу највећа ћ. у организму, што у многом зависи од количине рез. материја (жуманца, девтоплазме) које садржи (вел. ј. ћ. нпр. код риба и птица); од распореда и количине жуманца у многом зависи ток ембрионалног развоја; има опну коју лучи цитоплазма; изнад те опне код многих животиња образује се и др. опне (чврсте, слузаве или чак течне, нпр. беланце птичјих ј.) које луче делови ж. полног апарата, 2) код биљака постаје ј. ћ. у оогонијама, архегонијама, ембрионским кеслама. Ј. код птица, полна ћелија ж. рода, с резервом хране за развој и исхрану младунчета; може бити оплођена, ако зачетак спојен с полном ћелијом, и неоплођена; ј. птица сagraђена су из: љуске, састављене из кречних соли, беланца, које омотава жуманце (резервна храна) и жуманцета, у средини, угаситије или отвореније жуте боје, у чијем се средишту налази бледи део зачетак, из којег се развија младунче; поједини делови ј. обавијени опнама, на ширем крају ваздушна

комора (на сл.: кокошје ј. 1. љуска, 2. беланце, 3. жуманца, 4. зачетак, 5. зачетков лист, 6. везе жуманцета за беланце, 7. ваздушни простор); ј. птица, поред својства размножавања, важан продукт људске исхране, нарочито од пернате живине; имају вел. хранљиву вредност; састав: воде око 74%; азотних састојака око 12%, масти око 12%, угљених хидрата око 1%, пепела око 1% и витамина А и др.; екон. важност вел.: по њихову извозу Југосл. заузимала 6., а последњих год. потиснута на 9. место на свету; највише су цењена кокошја ј., која се класифицирају према тежини; највећа потрошач и увозник ј. Енгл. која увози 1,5-1,9 мил. ц, затим Нем., Шп., Фрц., Ит. Јајести штап, архт. декоративни елемент у клас. стилovima: украс од стилизованих листића, облика јајета, који у рим. архт. постају пластични и губе изглед листа; употр. се као архт. члан у венцу јонског и коринтског стила и др. сложеним профилима. Јајник (ovarium), расплодни орган код ж., ствара јајне ћелије: 2 ј. лежи у карличној дупљи, бочно и нешто позади материце; величине 36×17×12 мм. тежине 6-8 г; после менопаузе се смањује, за време менструације повећава. Грађа ј.: на површини ред епителијалних ћелија, под овим слојем јајних ћелија (садржи код ж. око 300 000 незрелих јаја, у унутрашњости средишна маса је везивно ткиво са нешто мишићних влакана и много крвних судова. Приликом сваке менструације по 1 јајна ћелија сазри и буде избачена из ј. и кроз јајовод доспе у материцу, где сачекује оплођење. Сем тога лучи важне полне hormone (→ жуто тело, де Графов фоликул, овогеназа, менструација). Запаљење ј. → салпингоофоритис. Јајовод (tuba uterina) паран орган, узан канал, чийа 1 крај спојен за горњи део материце, 2. слободан, у виду левка с ресама, гледа према јајнику; дуг 10-12 см, широк 2-4 мм. Запаљење ј. → салпингитис. Јајоводна трудноћа → ванматерична трудноћа. Јајоскоп, справа, лампа, за преглед јаја.

ЈАЈЦЕ, варош и средско место (7515 ст.) на ушћу Пли-

ве у Врбас (Врбаска Бан.); престоница последњег бос. краља Ст. Томашевића; леп водонад на Пливи (висок 25 м) привлачи туристе; фабрика карбида, хлора и натрона; остаци ст. града; катакомбе.

ЈАК (*Bos grunniens*), говече из ср. Аз. и околних обл.; с дебелим кожом и дугом длаком; много снажније од нашег, које у свему замењује; отпорно према оштрој клими; дивље живи и на висинама преко 5 000 м.

ЈАКАМОЧИ († 785.), јап. песник, састављач вел. јап. антологије *Мањошу* (4496 песама).

ЈАКАП Божићар (* 1899.), сликар, учио у Прагу и Берлину; 1 од најбољих савр. јсл. гравера.

ЈАКЕТА (ит.), врста ж. капута у црног. ношњи; гради се од тканина у разној боји; у Црној Гори назива се и хаљетак, плетен од беле вуне, дуг до појаса и тесно прилијен уз тело; носи се и у Далм.

ЈАКИЈА (тур.), мелем од сапуна, ракије и јаја за садно, тј. рану на леђима коња.

ЈАКОБ 1) Тереза (1797.-1870.), нем. књижевница; писала новеле; заинтересовала се за наше нар. песме, превела их и издала у 2 књ. (1825. и 1826.) под псеудонимом Талви; написала и расправу о сл. јез. и књиж. на енгл. 2) Хајнрих Едуард (* 1889.), нем. драматичар и приповедач; романи: *Девојка из Ахена*, *Љубав у Скопљу*.

ЈАКОБЗЕН Јенс (1847.-1885.), дански лирничар и новелист; новелом: *Могенс*, ствара свој стил, који у ист. роману *Марија Грубе* усавршује, а романом *Нилс Лине* достиже врхунац стилског савршенства; по смрти објављена и збирка песама; вршио јак утицај на млађе данске лирничаре (→ сл.).

ЈАКОБЗЕНОВ АПАРАТ, за испитивање клијавости семена; састоји се од више сандука од цинк-плеха; доњи део сандука за загревање, горњи за воду; поклопац има отворе за фитиље, на које се поставља упијаћа хартија, а на овој семе; свако семе посебно покривено стакленим звоном, који има отвор за притицај ваздуха. Подесан за испитивање семена трава, детелина итд.

ЈАКОБИ Фридрих Хајнрих (1743.-1819.), нем. филозоф романтике; дела: *О Спинозиној науци*, *О божанским стварима и њихову откровењу*.

ЈАКОБИНИЦИ, чланови чувеног буржоаског револуционарног клуба; у доба фрц. револуције држали седнице у налуштеном ман. св. Јакова у Паризу; највише се истицао М. Робеспјер; приликом састака Законодавне скупштине (1791.) представљали најјачу, најбоље организовану странку, имајући подршку по целој Фрци; пре краљевог бекства били наклоњени монархији, после прилици републиканцима и истакли се као најватренији револуционари; помагали Робеспјера док није гилотиниран; растрвени 1799.

ЈАКОВ 1) син Исаков, јевр. патријарх, → Израил; 2) синова, по њима 12 племена; умро у Мисиру; по њему прозвани Израилци. 2) старији, апостол, брат еванђ. Јована, рибар, погинуо у Јерусалиму (44. г.); ап. и нар. светитељ Шп. (Сант Јаго). 3) млади, апостол, син Алфејев. 4) брат господњи (Мат., 13 гл.), старшина црк. Јерусалимске, назван праведни, убијен код храма 62. (Посланица Јаковљева); приписује му се и јерусалимска литургија, названа Јаковљева. **Јаковити**, присталице → монофизитства у Сирији и Месопотамији, названи по Јакову Цанцалу (просјак, у просјачком оделу ширио Јерес).

ЈАКОНЉЕВИЋ 1) Самуило (1760.-1824.), нар. вођ, калуђер и архимандрит студенички; учествовао у 1. четанку, умро у Цариграду у затвору као члан срп. депутације која је преговарала са Портом. 2) Стеван т-р (* 1800.), ботаничар, проф. унив. у Београду; проучавао биљни свет Преспанског Јез.; написао више радова из обл. лимнологије и опште ботанике; у књиж. дао романи из рата мемоарског карактера: *Деветстотинаста и Под крстом*.

ЈАКОВСКА КАПИЦА (*Pecten jacobaeus*), мор. шкољка до 10 см дуга; млади могу да пливају отварајући и затварајући капке љуштуре; месо веома укусно.

ЈАКОПИЧ Рихард (* 1869.), сликар, учио у Вечу и Минхену; с Грохром, Веселом, Стернемом и Јаком извршио корениту обнову слов. модерног сликарства; изразит импресионист, цун темперамента; гл. теме: предели и мртве природе.

ЈАКОШИЋ Јосип (1734.-1804.), писац хронол. прегледа старијих сл. књиж.

ЈАКСАРТ, у ст. в. име данашње р. Сир-Дарја. **ЈАКУБ** Кадри (* 1889.), одличан тур. приповедач.

ЈАКУБИ († 891.), ар. историчар и географ.

ЈАКУШИЦА, плани. на ј. страни Скопског Поља (Вардарска Бан.); највиши врх Солунска Глава или Мокро (2 540 м); глацијални трагови.

ЈАКУТ (око 1179.-1229.), пореклом Грк из М. Аз., важан ар. географ и писац; саставио вел. Геогр. речник и Речник аптерата.

ЈАКУТИ, тур.-татарски народ у Сибиру, у обл. око Лене и Јенисеја (240 700); сточарство, лов, риболов и земљр.; прав., али држе многа шаманистичка веровања. Јакуција, рус. аутономна савезна држ. у с. Аз., чије се стан. (290 000) бави сточарством (говедо), земљр. и ловом на топлокрвне животиње; главно место Јакуцк (10 588 ст.) на р. Лени, пристанште и тржиште за кожу и крзно; спада међу најхладније вароши на Земљи; саобр. и култ. срединте си. Сибира.

ЈАКУШКИН Иван (1797.-1857.), рус. официр, 1 од декабриста; оставио драгоцене Записе.

ЈАКША Чедомил, псеудоним → Тука Јаков.

ЈАКШИЋ 1) Владимир (1824.-1899.), статистичар, 1. управник и организатор срп. зван. статистике. 2) Гргурић-р (* 1871.), историчар и проф. ујив. у Београду (од 1921.); написао неколико расправа из дипломатске ист., коју предаје. 3) Данило, гор.-карловачки еп. (1750.-1771.), стекао заслуге у борби с унијом, због чега имао неприлике с властима; подигао црк. у Плашком. 4) Ђура (1832.-1878.), песник; учио сликарство; учествовао у борбама 1848., затим поставио сликарске студије у Темнићу, Пеути, Бечу и Минхену, али их није редовно завршио; прешао 1856. у Србију, где био уч., наставник цртања и коректор Држ. штампарије; остао до краја романтичар и по књиж. схватањима, и по раду у животу; услед бујна темперамента у којем једновремено било нечег тежко огорченог, пркосног и веома снажног, имао у животу много незгода; по снази осећања и лирском таленту спада у најбоље претставнике наше лирике; као сликар имао осећања за природу и живописност, дотад ретку у нашој књиж.; у бујности имао склоности за претеривање; понекад патио од вербализма; написао вел. број приповедака, од којих неколико с добрим сликама живота из Баната, бурне 1848. г. и из Србије; као приповедач пева добре тхн., ни развијеног стилског осећања, али занимљив, жив и књиж. јак у списима и ставовима нервне напрегнутости;

написао и 3 вел. драме: Сеоба Србаља, Јелисавету (најбоља) и Станоја Главаша; као драме нису имале много успеха, јер немају пралог драмског облика, мада местимично има одличних драматских конструкција; као песник има много поштовалаца; чита се са пуно саосећања, јер је интензиван и непосредан; бунтован и соп. запостављен, има разумевања за понижене и мушки став човека од поноса; као сликар изразит романтичар; гл. врлина: топао колорит и страшно осећање сликарске материје; гл. недостатак: непоуздан цртеж; радио портрете, црк. слике, композиције и личности из нап. ист.; најбоља дела: Караула и Погибија Караборџева (у Музеју кн. Павла), 3) Милета (1869.-1935.), свештеник и песник; у песмама, веома нежним, има више осећања за природу него и 1 песник његове генерације; приповетке, слабо запажене, заслужују већу ум. пажњу; скроман и тих, има изванредну ум. осећајност; гл. дела: Песме и Приповетке (збирке).

ЈАКШИЋИ 1) род ст. срп. племића, из којег познати: Јакша, војвода из 15. в.; предводио Србе у тур. војсци при свезајању Цариграда; Дмитар († 1486.), син претходног, прешао из Јагодине у Мађ. после пада Србије, довео 1200 ратника, био лепо примљен од краља Матије Корвина и добио вел. поседе око р. Мароша; истакао се крабросшћу у борби с Турцима; Стеван († 1489.), брат претходног с којим прешао у Мађ. и отуд наставио борбе с Турцима; имао 3 сина: Дмитра, Стевана и Марка и 3 кћери: Јелену, Ирчку и Алу. 2) сликари из Беле Цркве: Арсеније или Аксентије, Јосиф и Димитрије; А. има 1 литију у Белој Цркви; Д. после студија у Бечу отишао у Рум.; Ј. у цркви на имању Јеврема Обреновића и Влашкој израдио 1853. иконостас и зидове.

ЈАЛЕР Иван (* 1871.), архитект, радио у Љубљани, Пекињу, сада у С. Америк.; теоријски се бави јсл. архт. и орнаментиком.

ЈАЛИЈА (тур.), обала, кеј, празан простор крај варошког насеља.

ЈАЛОВАК, једногод. лоза избила из притајеног окца на стаблу или на старој лози чокота. Јаловица, већ одрасла овца која се вије још ојагњила (старија од 2 год.) или овца која се већ ојагњила а 1 год. се не ојагњи; обично веома дебеле. Јаловост → стерилност.

ЈАЛОВЕЦ, плани. (2 643 м) на граници Југосл. и Ит., з.-св. од Триглава (— сл.)

ЈАЛТА, град (29 000 ст.) на Криму; морско купалиште на Црном М.; бог. башта.

ЈАМА 1) општи назив за подземне просторије створене експлоатационим руд. радовима. 2) бездана, пропаст, дубоки вертикални који воде с површине карста у унутрашњост. 3) → Бистра. 4) бог умрлих код ст. Инда. Јамаста пех, инд. п. озидана у облику вел. јама различитог, најчешће кружног пресека; може да буде у средини проширена; пуни се с горње стране, кроз «уста», а празни се са доње стране («пелица»); удешена је за непрекидан рад; употребљава се за печење греча, магнетита и као металуршка п. за добијање метала или меупродуката од руда; Ј. п. за прераду гвоздених руда у сирово гвожђе достиже висину од 25-35 м и назива се → висока пех.

ЈАМА Матеј (* 1872.), сликар, учио у Минхену; у генерацији слов. импресиониста (Грохар, Јакопић, Стрнен) Ј. има можда најмање темперамента, слабо разноврстан, али показује много нежне осећајности; највише ради пределе и фигуре у њима, обично малих димензија.

ЈАМАЈКА, о. из групе Вел. Антила у Карибском М. (11 525 км², 858 000 ст.); земљр. (шећ. трска, банане, ананас) и справљање позлатог Ј.-рума; гл. место Кингстон; припада В. Брит.

ЈАМБ (грч.), метричка стопа, 1 кратки и 1 дуги слог (—); употребљаван много у ст. грч. поезији, и после у енгл.; код нас редак, јер не одговара духу нашег језика; увео га Лаза Костић преводом Шекспира; његов Ј. није потпуно правиан, али има снаге и летов; заменио монотонију трохејског десетерца.

ЈАМБЛИХ 1) грч. романијер из 2. в.; написао Вавилоније или Љубав Роданеја и Симоиде, роман проткан необичним доживљајима двоје љубавника. 2) грч. филозоф из 4. в., платоничар и мистичар.

ЈАМБОЛ, град (23 000 ст.) у и. Буг. на р. Тунци и жел. прузи Пловдив-Бургас, познат од 11.-14. в. као виз. Дамполис; трг. житом и вином, инд. вуне, вел. сточни панаџур; аеродром.

ЈАМНИЦА, мало село на СИ од Писаровине, око 30 км. Ј. од Загреба (Савска Бан.); у њему чувен Јамнички Кисељак, 2 извора алкално-муријатичних к., слични Емсу у Нем.; лече: катарге органа за дисање, варење и мокраћне бешике.

ЈАМС, игнам, тртоласта биљка у тропским пределима; корен тежак 5-6, па и више кг; садржи екстракт, служи исхрани.

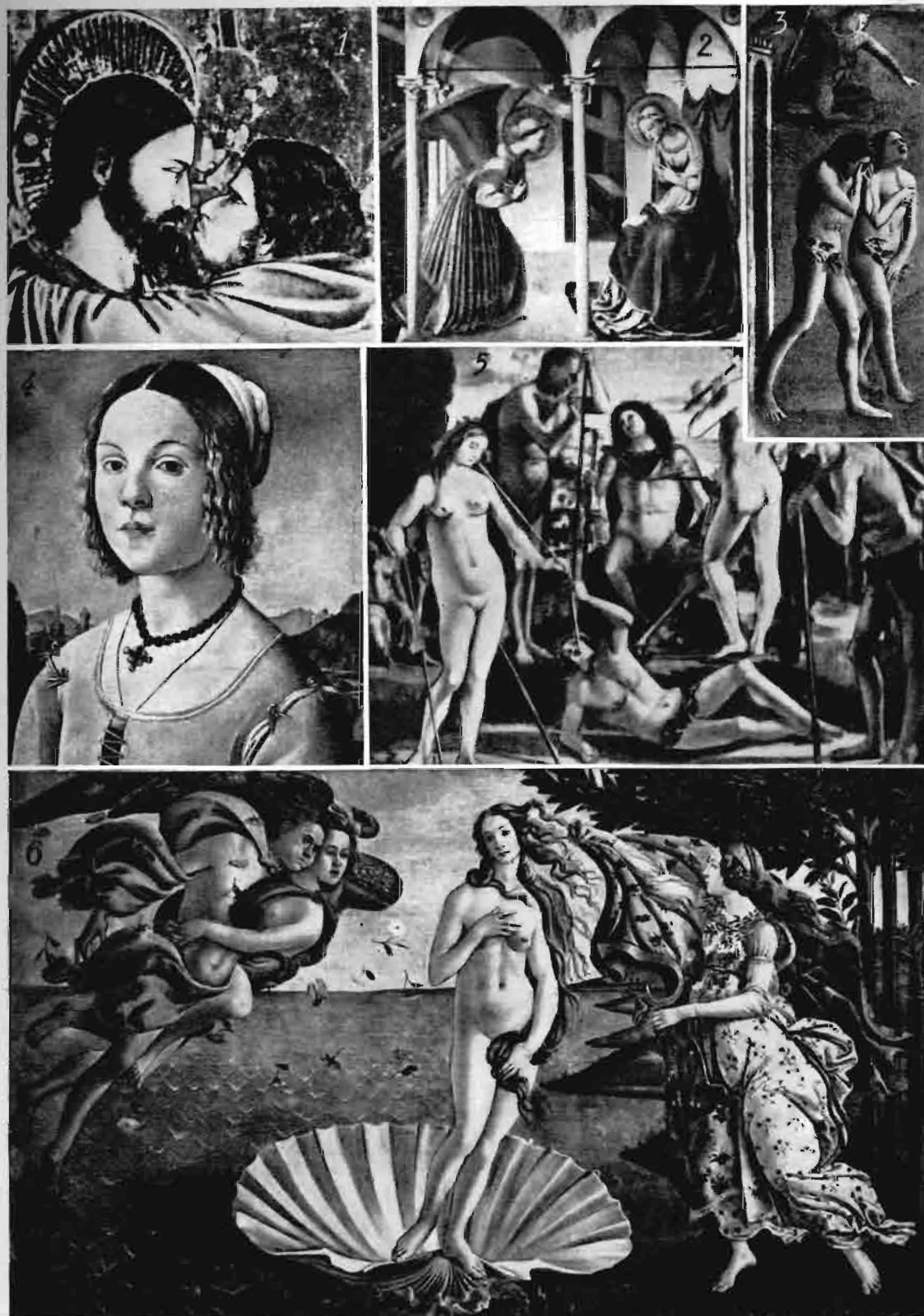
ЈАМЧЕВИНА, кауција, у извршном поступку део куповне цене који на јавној дражби полагаје купац.

ЈАН, бог почетка и свршетка код ст. италијанских народа; претстављан са 2 лица.

ЈАН 1) Ј. I Луксембуршки, четки краљ (1316.-1346.), син нем. цара Хајнриха VII, отац Карла IV; осп. луксембуршке династије у Чешкој; мада слеп, увео учешћа у стогод. рату између Фрц. и Енгл. на страни Француза и погинуо у бици код Кревија.

2) Казимир II, пол. краљ (1648.-1668), кардинал, изабран за краља по смрти свог брата Владислава; за његове владе од Пол. отпали Малорусија, Белорусија и део Украјине (присаједињени Рус.); одрекао се сам престола. 3) Ј. III Собјески, пол. краљ (1674.-1695.); изабран за краља после победе над Турцима код Хохима (1673.); много познатији са своје победе над Турцима код Беча (1683.), коју извојевао као савезник аустр. цара Леополда I.

ЈАН Фридрих Лудвиг (1778.-1832), проф. у Берлину, назван Turnvater (отац нем. турнџерства); смаграо гимнастику јединим средством да се нем. народ охрабри и подигне против Наполеона; отворно 1811. вежбаолисте у Хасенхајду, саставио систем, увео

1. Ђото ди Бандоне (1266.-1337.): Јудин пољубац. — 2. Фра Анђелико ла Фиџезоле (1387.-1455.): Благовести.
 3. Мазачо (1401.-1428.): Изгон из раја. — 4. Вероккио (1435.-1488.): Портрет младе девојке. — 5. Сињорели
 Лука (1441.-1523.): Пан и пастири. — 6. Сандро Ботичели (1444.-1510.): Венерина рођење.

1. Мантења (1431.-1506.): Св. Ђорђе. — 2. Микеланџело (1475.-1564.): Прародитељски грех. — 3. Титорово (1516.-1576.): Христос и грешници. — 4. Леонардо да Винчи (1452.-1519.): Тајна вечера. — 5. Веронезе (1528.-1588.): Христос у Капернауму. — 6. Рафаело (1483.-1520.): Аполон (деталј фреске).

н. справе (вратило и разбој), развијао код чланова ерчаност и одважност; издао дело: Нем. гимнастика.

ЈАНА, р. у Сибиру, дуга 1 030 км и пловна; улива се у Сев. Ледено М.

ЈАНАЧЕК Леоп (1854-1928.), чсл. композитор, диригент филхармоније и директор конзерваторијума у Брну; васупрот прашком интернационализму, ишао за нар. изразом, студирао моравски говор и стварао муз. од мотива из мелодиских прелива живог говора; то га одвело у натурализам и експресионизам типа Мусоргског; у том погледу типичне опере: Јенуфа, Капа Кабанова и Мишка бистроушка; значајна му камерна дела: виолинска соната, дувачки квинтет, квартет, а од вокалних Дневник несталог, Глагољска миса и аранжмани нар. песама за клавир.

ЈАНГ (Young) 1) Едуард (1633.-1765.), енгл. песник, чије песме, због сентименталног тона, биле веома омиљене у Евр. 2) Овен (*1874.), с.-амер. правник и политичар, претседник репарационе комисије (1929.); на међунар. конференцији у Хагу примљен његов план (Ј. план) за плаћање репарација. 3) Томас (1773.-1829.), енгл. природњак и оријенталист, објавио више студија о ег. јез. и азбуци (Јероглифи).

ЈАНГЦЕЈАНГ, гл. река у Кини и Аз. уопште; извире на висоравни Тибету, улива се у И. Кинеско М. си. од Шангаја; дуга 5 200 км; пловна на дужини од 2 700 км, до вароши Ханкоу; мале лађе плове још 575 км узводно до Ичанга.

ЈАНЕЖИЋ Антон (1828.-1869.), књиж.; био проф. и добар зналац слов. језика (написао више уџбеника); заслужио као 1 од осн. и гл. радника у Дружби св. Мохорја; ур. Словенске чебеле.

ЈАНЗЕН Корнелије (1585.-1638.), нидерск. еп., написао дело Августин; осн. јансенизма, правца који наглашава (према бл. Августину) да је милост боља одлучујућа при сапењу; његове наследнике (Паскал пропагирао Ј.) папа Климент XI проклео 1713.; основали Утрехтску црк., 1870. сјединили се са екат. црквом; од 1656. имали центар у Порт-Ројал код Париза; од њих потиче уџбеник Портројалска логика.

ЈАНИЈА (тур.), врста ретког умулка, справља се дужином кувањем меса с разном зелени.

ЈАНИКУЛ (Janiculum), 1 од 7 брежуљака ст. Рима на д. обали Тибра.

ЈАНИЋ Душан (* 1859.), књиж.; берберин, радио у Бечу и Лондону; писао поз. комаде на енгл. и пре водио срп. писце на енгл.

ЈАНИЋИЈЕ 1) пећки патријарх (1346.-1354.); био логофет краља Душана, 1338. постао архиеп. у Пећи, за патријарха произведен, неканонски, пред проглас царства; 1. срп. патр., крунисао Душана за цара; проглашен за светитеља. 2) Девички сс., родом из Зете, живео као испосник у Црног. Стени и план. Девичу крајем 13. в.; ман. Девич, где му почива тело, подигао деспот Ђура; верује се да чини чудеса и лечи умоболне, па га поштују у Ј. Србији Срби и Арбанаси.

ЈАНИЧАРИ (тур.: н. војска), пеш. од силом потурчених хришћ.; увео их 1328. султан Оркан II; временом постали опасни по тур. царевину, збацивали султане; због њих избио 1. устанак у Србији; укинуо их 1826. султан Махмуд I и увео низам, тј. редовну вој.

ЈАНКА, на дрвени обруч затегнута мрежа у облику археипе с дршком за вађење рибе, нпр. сардела, скуша и др. које се у маси лове.

ЈАНКОВИЋ 1) Амвросије, сликар и монах из 18. в.; радио пуне 4 год. косовску битку у триперији ман. Врдника, а у Раковцу већи број рел. композиција; важан као 1 од првих срп. сликара који су напустили средњев. вна. традицију и пришли западњачком бароку. 2) Војдлар (1849.-1920.), учествовао у рату 1876.-1878.) као шеф штаба бригаде; 1901. мин. вој., 1902. ген.; у Балк. рату ком. III армије, у свет. рату није видно учествовао. 3) Владимир Велмар (* 1895.), књиж.; објавио више приповедака које нису имале успеха и драма; незадовољан критиком, дао драму Ореба а. д. анонимно и изавао приличну сензацију. 4) Драгомир (* 1867.), књиж.; кратко време драматург и управник Нар. поз. у Београду; служио у дипломатији и у Двору; писао добре поз. критике. 5) Емануило (1758.-1792.), књиж.; студирао мед. у Нем.; 1790. донео срп. штампарију у Н. Сад, али није добио дозволу за рад; бавио се научном и преводном књиж. 6) Јеврем-Тетовац († 1718.), епископ; прешао у Аустр. заједно с Арсенијем III и постављен за еп. шиклонског, сигетског, калопварског, кањшког и мохачког (1691.); пред Ракоцијев устанак склопио се у Рус. (1703.) и тамо постао суздаљски и

јурјевски митрополит. 7) Милица (* 1881.), приповедач; свршила ум. шк. и била наставница цртања; има ретку топлину и спонтаност, даје приповеткама нешто изузетно благо; недостаје јој искуство живота и стога видокруг доста узак; објавила низ приповедака Историје и 2 романа (Пре среће. Плава госпођа). 8) Петар (1874.-1909.), географ; бавио се геоморфологијом; гл. дела: Глацијални трагови на Пирину и Ист. развјетка нишанске долине. 9) Сава д-р (* 1887.), шеф завода за рентгенотерапију при Општ. држ. болници; штампао радове из дијагностике и рентгенотерапије; сарадник Свеснања. 10) Стојан († 1689.), ускочки јунак, син чувеног јунака Јанка Митровића; допао тур. ропства 1666., спасао се после 14 мес.; отуда ваљда мотив о препознавању љубе у нар. песми Ропство Ј. С.; за јунаштво одликован 1670.; истакао се у борбама св. савеза против Турака; погинуо 1689.

ЈАНКОВИЋИ, хрв. племићка породица у 16. в.; Карло III јој потврдио (1722.) ст. племство с називом Даруварски; изумрла 1904.

ЈАН МАЈЕП, острво (370 км²) у Сев. Леденом М. си. од Исланда; план. прир. (највиши врх 2 335 м).

ЈАНОШ → Јован.

ЈАНСЕНИСТИ → Јанзен Корнелије.

ЈАНТРА, р. у Буг.; извире испод Балк. код Габрова, протиче поред Трнова, утиче у Дунав ниже Свиштова, 150 км.

ЈАНУАР, у јулијанском и грегоријанском календару 1. месец у год., прозван по рим. богу Јанусу, има 31 дан; наши нар. назив сечко, сјечаљ.

ЈАНУАРИЈЕ св., еп. беневентски (4. в.), погинуо мучнички за време Диоклецијана; у Напуљу се чува осушена његова крв у 2 боце; прича се да постане течна на његов дан.

ЈАНУС → Јан.

ЈАНУШИЋ Јурислав (1881.-1908.), публ., песник, приповедач и организатор омладинских друштава; 1 од покретача Младе Хрватске.

ЈАНЦИК (тур.), хаџетак, кошуља од жипе, коњска опрема; мала кожна торба, нарочито пастирска.

ЈАНША Јовро (1749.-1812.), сликар и гравер; проф. бечке ум. акад.; највише сликао пределе.

ЈАЊА 1) л. притока Дрине, дуга 57 км, извире на пл. Мајевици, улива се с. од варошине Ј. 2) варошица (3 700 ст.) у срезу бијељинском (Дринска Бан.). близу ушћа → 1).

ЈАЊЕВО, варошица (2 200 ст.) на Косову, у срезу грачачичком (Вардарска Ван.); познато руд. место ср. в. и ранијег доба тур. владавине, с дубровачком колонијом; стан. кат. сх. језика, добрим делом дубровачког порекла.

ЈАЊИНА, гл. град грч. Епира у плодном, али делом мочварном Јањ. Пољу, поред Ј. Јез. (20 000 ст.); почетком 19. в. била седиште чувеног самовласника Али-паше Јањинског.

ЈАЊИЋ Војислав д-р (* 1890.), политичар; аташе нашег посланства при Ватикану, затим у служби наше пропаганде у Енгл.; изабран 1. пут за посл. 1920.; мин. вера 1923.; покушао 1933. да оснује радикално-соп. странку.

ЈАП, острво (207 км², 8000 ст.) у Тихом Ок. (група Каролинских О.); кабловска станица; гл. место Ј.; припада Јапану.

ЈАПАИ, царевина на И Аз.; захвата око 500 о. (највећа: Нипон, Јесо, Шикоку и Кјушју); сев. од те групе су Курилска, а Ј. Рјукују или Лучу О.; с колонијама 680 000 км², око 90 мил. ст.; земљиште вулканско (Фуџисан 3778 м), план., веома живописно, са честим земљотресима; обале високе, стрме, богате у пристаништима; клима на Ј (до о. Јеса) суптропска с вел. количном падавина, на С умерено конт.; реке кратког тока, пуне брзака и водопада, неподесне за пловидбу; гл. занимање стан. земљр., рационална, градинарска; гл. производ ориз (гл. храна); сеју се и др. житарице, затим: поврће и вариво, чај, шећ. репа, памук, дуван, индиго, броћ; развијено воћарство (поморанџе) и цвећарство; шуме захватају скоро 1/3 земљишта (камфорово и лаково дрво); сточарство неразвијено (нема пашњака); најважнија свилена буба; од вел. важности највеће живине и риболов; богат рудима: угљ., гвожђе, бакар, петролеум, сумпор, порцеланска земља, со, олово; инд. веома напредна и такмичи се с евр.; најважније гране: ткачка (памучна, свилена), металуршка, бродоградња, стакла, хартије, жижица, деџих играчака, порцелана, мајолике, емаља, лака, сланих плетива итд.; унутарњи саобр. обавља се каботажом и жел. (18 863 км), спољни морима и ок. (18 878 трг. лађа); у спољној трг. све мањи извоз жив. намрњица и сировина, а све већи извоз фабриката; извози: предива и тканине, чај, угљ., бакар, камфор, лак, петролеум, робу од сламе итд. Уставна царевина (цар се зове микадо); стан. поглавито Ја-

панци; вероисповест слободна; превлађује шинтоизам; престоница Токио; важнија места: Осака, Кобе, Јокохама, Нагоја, Кјото, Нагасаки, Хокодате, Далини, Портрартур, Сеул, Фузан итд.; колоније: ј. део Сахалина (Карафуто), Квантунг, Кореја, Формоза, Пескадорска, Маријанска, Маршалска и Каролинска О. Држава образована око 660. пре Хр., али је ист. слабо позната све до 12. в.; у то време образована је нека врста двојства у држ. управи, јер су власт делили цар (микадо) и наследни заповедник вој. (шогун), који се ослањао на феудалне великаше (даймеси) и њихове васале (самураје); око 1530. у Ј. су дошли порт. језуити, који су покрестили доста стан., али су изазвали покољ хришћ. и били пребачени у Макао (1637.); то су искористили Холанђани, којима је микадо, као непријатељима језуита, дао искључиво право трг. с. Ј.; почетком 2. половине 19. в. 1 амер. ескадра напала шогуна да отвори амер. трговима 2 пристаништа (1854.); убрзо затим (1855.-1856.) иста права добиле Фрц., Енгл., Рус. и др. евр. државе; после тога цар Муцу-Хито (1867.-1912.) укинуо је шогунат, пренео своју престоницу у Токио (1868.), заведе уставну монархију (1881.), што је омогућило увођење евр. цивилизације; потукао Кину (1894.), од које је добио о. Формозу, и Рус., која је, после пораза код Порт-Артура, Мукдена и Цушиме, била принуђена да се одрекне Далњог. Порт-Артура и 1/2 о. Сахалина у његову корист; у току свет. рата, Јапаници су одузели од Нем. Кјо-Чеу, Каролинска, Маријанска и Маршалска О., па су затим наметнули врх. власт и целој Манџурији. Јапанска архитектура, карактеришу је леги кровови с иви-

цама повијеним навише, фасаде израђене с дрвеним скелетом, као зграде од бондрука; ј. храмови, пагоде, грађене на више спратова, терасама, дају утисак кула; боја се примењује споља и изнутра; декоративна унутарња а. на високом ступњу, подређена нар. објектима. Ј. восак, по хем. саставу припада мастима, не восковима; добива се из плода дрвета, врсте руја; пластичан; употр. се као замена пчелином в. Ј. зец, зец ср. раста, тробојан: бело, црно и жуто. Ј. језик и писмо, ј. ј. се често рачуна у урало-алтајске, јер има аглутинацију (тур. језици), али ипак чини групу за се; супр. кинеском ј. вишесложан, али примно многе кин. елементе па и писмо; од кин. знакова Јапаници направили 2 поједностављена п.: ката-кана и хира-гана, названа и женско писмо, с фонетским читањем; ј. и. захтева дуго учење, па ј. влада од 1933. уводи латиницу; имена и речи пишу енгл. начином. Ј. књижевност, под утицајем кинеске; најст. дела **Копини** и **Нихонги** (8. в.) и збирка песама **Мањошу** (794.), затим клас. период, кад почиње реакција против кин. културе; лирика достигла врхунац у љубавним новелама **моногатари**; Пурајуки саставио антологију **Кокиншу** («о старом и новом»), пуцу градије и префињености: клас. песници: Мицуне, Кинто, Тошичари; увођење ј. писма развија прозу (Исе-Моногатари); Мурасаки Шикибу, дворска дама, пише роман **Генџи-Моногатари**, који постаје ненадмашен узор. Послекласични период (1185.-1600.) није дао већих песника; Чомеј и Кени (13. в.) уносе будистичка схватања, развија се епско описивање ист. јунака (патујући певачи): **Хејке-Моногатари** и **Тајхејке**: 1600.-1868. траје препород нар. к.; почиње драма заслугом **Чикамацу** и **Такеда-Изаумо**; епиграме писао **Вако** (1643.-1691.), а прозу (роман) усавршио **Ихаре Сајкаку** (1642.-1693.), **Кјоден**, **Вакин** (18. в.), **Шинсуј** (1789.-1842.), од научних дела најважније **Дас-Нихонши**; под утицајем енгл. к. почиње ј. модерна од 1868.; преводи се зап. к., истичу се писци **Џубо-**

учи, **Коџо** (1867.-1903.), **Рохан**, **Роика** (1868.-1929.) и **Хомеј** **Ивано** (1873.-1916.); поред реалиста јак утицај **Толстоја**, у новије доба и комуниста; новији лиричари: **Вимџоџај**, **Тојама**, **Накамура**, **Ногучи** (* 1882.), **Китахара** (* 1886.). Поз. реформисао у евр. духу **Кавакани**; оригиналне ј. драме **Но**, **Јорјури**, постојале још раније, а у 17. в. и поз. с луткама. Ј. музика, развијала се ирво самостално, затим је потпала под јак утицај кинеске, да би се у 10. в. опет вратила нац. мотивима; у 1. периоду њена развоја најпознатија су дела из 3. в. пре Хр., а у 2. из 8. и 9. в., кад је кин. утицај достигао врхунац; његово опадање изазвала је појава нар. песама и игара на рел. основи (крај 9. в.); за њима се јавиле рел. мистерије с муз.-драмским извођењем и хорским певањем (14. в.), јуначке песме певане уз пратњу инструмената (16. в.) и игре с певањем и мимиком, зване **кагура**, које су изводиле службенице богиње **Шинто**; до потпуног одбацивања кин. утицаја довела је појава музичара **Јапухачи** (17. в.); за ј. м. карактеристична је скала целих тонова, пентатоника (с, d, f, g, a, е); од гудачких инструмената у употреби су: кото (13 жица), семизен, сличан гитари (3 жице) и бива, сличан лаути; од дувачких разне флауте, а од удараљки: добоши, гонг и др. Ј. пега, пигментска аномалија код Јапанаца: често се поворођенчету средњом трбуха појаве пигментске мрље које остану кроз цео живот. Ј. религија над. је шинто (пут Тао-бова), за разлику од будузо (пут Будин); ст. незнабожачка р. жртвама, обредима чишћења, заклинањима и молитвама; на челу богова богња сунца **Аматерасу**, прамајка св. цара **микада**; рел., под утицајем кинеске, измешала се и с будизмом; славе многе празнике (нпр. Н. год.); св. брдо **Фуџијама**. Ј. уметност, саставни део кинеске у.; у њој превлађује декоративност. Сликарство развијено: од 7.-13. в. рел. садржине, у 15. в. прохват портрета, у 15. и 16. в. радови тушем у бојама (најглавнији **Минчо**, **Шубуи** и др.); од 17. в. спец. шк. декоративног сликарства, под утицајем Евр. јавља се у Окију и реалистични правац; у 18. в. прохват обојеног дрвореза са својим вел. мајсторима: **Маронобу**, **Сукнобу**, **Харунобу**, **Утамаро** и др. У пластици исто тако јак кинески утицај; вел. будистички киници од дрвета и глине, поз. маске, кутје с украсима, керамика, посуђе, порцелан — све јако украшено, лакано и глеђосано, имало утицаја на евр. примењену у.; у логичарству утицај Кине и Кореје; од радова у металу нарочито се истичу јако украшени мечеви; ткачка вентина ослобађа се у 17. в. кинеског утицаја; украшене свилене ткањне и др. Ј. рин, мали собни пас, сличан епањелу, само округле главе (одлика **Кебеца**); сасвим кратких вилица, у горњој има 4, а у доњој 3 кутњака; дуге, меке, коврцаве, беле длаке са првим пегима. Јапаници, народ из монголске групе; сем на јап. о. има их, исељених у новије време, у Јап. поседима: **Формоз**, **Кореји** и **Сахалину**, те у др. земљама, особито у С. и Ј. Амер.; близу 100 мил. У камено доба живели на јап. о. преци → **Ана**; данашњи Ј. потомци мешавине тих **Анна** и **тунгуских** досељеника; осов Јап. културе чини кинеска, коју су Ј. даље самостално развијали; у новије време примили многе тековине зап.-евр. културе; живе у врло малим, лаким и једноставним кућицама; гл. занимање землр., гл. храна и највише се сеје ориз; стан. поред мора и р. бави се и риболовом; оба пола се одевају подједнако. Гл. и најкарактеристичнији халестак «**кимоно**»; породипа обично моногата и строго патријархална, жена у подређеном положају; у друштв. животу вел. улогу имају честе забаве с претставама, муз., поз. и играма.

ЈАПАНСКО МОРЕ, део Вел. (Тихог) Ок. између Ј. Острва (на И) и аз. копна (на З); на С Татарским Мореузом у вези с Охотским, а на Ј Корејским Мореузом с И. Кинеским М.; близу обале дубоко око 200 м; највећа дубина 3258 м; зап. обала се зими често леђи.

ЈАПОДИ, вел. илирско племе у сз. Босни и окоп. д. Калеле, од р. Уне до Јадр. М. и Истре; делили се на: **Монетине**, **Авендеате** итд.; у 4. в. пре Хр. делимично се измешали с Келтима; Римљани их потпуно покорили у рату 33.-33. г. пре Хр. и после романизовали.

ЈАПРА-БУДИМЛИВ, топла вода, још неиспитана, на д. обали р. Јапре (Врбаска Ван.); лечи: од реуматизма, костобоље, ж. и кожих болести.

ЈАПУНЦЕ (тур.), у нашој нар. ношњи врста капице.

ЈАПУРА, л. притока Амазона (Ј. Амер.), дуга 2800 км.

ЈАРАМ 1) дрвена направа која се ставља на врат стоци за вучу; у преносном значењу: терет, носи-

ље, ропство (тур. ј., скрштити ј.). 2) у готској архт.; квадратно поље с крстастим сводом, зидовима и ступцима.

ЖАРАЦ 1) мужјак домаће козе; развијенији од козе и с вел. брадом испод доње вилице, осећа се по свом карактеристичном мирису; већином с роговима, мада има раса (санска) без рогова; може се употр. за приплод већ од 7-8 мес. старости, али боље од 1-1½ год.; може да оплоди око 100 коза год. 2) (лат. *Capricornus*), сазвежђе; знак ♄ (→ зодијак).

ЖАРБОЛ, катарка, дрвен или гвозден стуб на броду за ризалињање једара, или дизање сигналних застава.

ЖАРД, империјал ј. → енгл. мера за дужину. 0,91433 м.

ЖАРДАНГ, узак жлеб који ствара ветар својом ерозијом на површини муљевито-глиновитих наслага (ср. Аз.).

ЖАРЕ → коза.

ЖАРЕБИКА (*Sorbus aucuparia*, фам. Rosaceae), дрво брдских крајева непарно пераста листа, ситна црвена плода.

ЖАРЕБИЦА, трчка (*Perdix perdix*, фам. *Perdidae*),

ред кока, омиљена пољ. дивљач; у Евр., 3 врсте; живи по свим нашим крајевима у житним пољима, крај се зрном и инсектима;

зимује вод нас; у то доба много страда, јер прилази у близину кућа, где је дочекују изгладнеле птице и кривољовци, па је хватају на недозвољен начин; ловостаја по зак. 16.12.-31.8.; лове их помоћу пса прелетачара тако да поједини ловци бунирају или напредују у линији измешани с хајкашима; ређи начин лова: хајка; у неким нашим крајевима хватају их мрежом ради продаје живих у расплодне сврхе; у ј. крајевима и на прим. кршу налази се ј. тривља или камењара (*Saccabis saxatilis*) с подврстама, која има ловостају 1.1.-31.8.; лове је много и недозвољеним начином: каменним плочама, замкама, ступицама; у ст. време у Херц. ово у обичају лов па → играм.

ЖАРИ УСЕВ, ратарска биљка која се по правилу сеје спрелева за гајење, а не сеје, јер не би могла да издржи зимске мразеве (супр. → озими усев).

ЖАРИЛО, Купало, летњи празник ст. Сл. у част Сунца и ватре.

ЖАРИЧ → жедњак.

ЖАРКАНД 1) оаза коју наводњава р. Ј.-Дарја у Кини (обл. Синџанг). 2) град у → 1) (71 000 ст.), с развијеном инд. ћилима, свиле и кашмирских шалова.

ЖАРМЕН (*Anthemis arvensis*, фам. Compositae), зељаста једногод. биљка рудина, неугодна мириса, висока до 20 см, тамнозелена двојно пераста листа; јасножута језичаста и цваста цвета сложена у цваст главичу.

ЖАРНЕВИЋ Драгојла (1814.-1875.), књижевница; проветни радник; писала песме и приповетке, романтичарске и понекад напвне; занимљив искрено писани Дневник; још није штампан у целини.

ЖАРНИК Урбан (1784.-1844.), слов. песник и славист, присталица илјирског покрета; писао 1. слов. књиге за омладину: Збор лених укув за слов. омладину.

ЖАРНОВИЋ Ђовани Мане (1745.-1804.), дубровачки виолинист и композитор; компоновао виолинске концерте, квартете и др.

ЖАРОПОЛК 1) **Ј. I Светославић**, кијевски кнез (973.-980.); у жељи да завлада целом државом свог оца Свјатослава, убио свог брата кн. Олега, али и сам убијен од 2. брата, новгородског кн. Владимира. 2) **Ј. II Владимировић**, кијевски кнез (1132.-1138.), син Владимира Мономаха. 3) **Ростиславић**, владимирски кнез (од 1174.), унук Јурја Долгоруког; убрзо збачен и ослепљен.

ЖАРОСЛАВ 1) варош (25 000 ст.) у Пољ.; око ње се водиле вел. борбе у свет. рату. 2) варош (156 000 ст.) на Волиг; в. пед. шк.; инд. ланених тканина; речно пристаниште.

ЖАРОСЛАВ 1) **Всеволодовић** (1190.-1246.), владао Новгородском, од 1236. и Кијевском Кнежевном; 1. од рус. кн. отишао татарском хану, који му дао титулу: «глава свих рус. кнезова». 2) **Јарославић** (1230.-1272.), брат Ал. Невског; владао прво Тверском, затим Владимирском и Новгородском Кнежевном. 3) **Мудри**, кијевски вел. кнез (1015.-1054.), син св. Владимира, уништио државу Печенега, по-

вратио Црвену Рус. од Пољака, дао Рус. 1. законик и увео сељоратско право.

ЖАРЦ Миран (*1900.), књиж.; писао песме, приповетке и драме.

ЖАРЧЕВАЦ (*Aegopodium podagraria*, фам. Umbelliferae), зељаста биљка, чије стабло избија из водоравног ризома; доњи листови двоеструко троделни; цвст цваст састављена од белих или бледоружичастих цветића.

ЖАСАК (тур.), забрана, закон. Јасакчија, чувар, наоружани пратилац; у тур. доба водили их са собом хрипљ. еп. и трговци.

ЖАСЕН (род *Fraxinus*, фам. Oleaceae), листопадно дрво; код нас 4 врсте: обични (бели), прип, длакави и амер.; најважнији прип (*F. excelsior*); због одличног дрвета (цепа се и еластично је), употр. се у коларском зан., инд. вагона и аероплана, спортских справа и весала, где конкурише → хикори; много се цени и у столарству (нарочито за фурнир); добро и за огрев; у лизинским и подводним крајевима код нас помешан с осталим лишћарима. а у Посавини успева непомешан па већим површинама; често се успије и у више пределе; из Југосл. се извози. Кора ј. садржи гликозид фраксин и танин, лишће сустанци одвратна укуса (чисти црева); у ст. мед. употр. се чај од коре против кавена у бубрезима и бешњи, реуме, подагре, па и маларије; данас се поново препоручује код маларије где кавин не делује.

ЖАСЕНИЦА 1) л. притока В. Мораве, дуга 79 км; извире под Рудником, ушће код В. Орашја. 2) обл. у Шумадији, у сливу → 1) (Дунавска Бан.); дели се на Крагујевачку, у горњем сливу (58 села) и Смедеревку Ј. у доњем сливу (7 села).

ЖАСЕНИЧКА БАЊА, близу Аранђеловца (Дунавска Бан.); извор слабе земно-алкалне воде, сличан бучковичкој.

ЖАСЕНИЧКИ КИСЕЉАК, сз. од Зворника (Дринска Бан.); извор извора алкално-муријатичних к.

ЖАСЕЊАК (*Dictamnus albus*, фам. Rutaceae), вишегод. зељаста биљка, висока 0,5 м, непарно пераста листа, крунна зигморфна цваст која до белчиста цваста скупљена у метласту цваст, мирис сличан лимуновом, стан. листопадних шума Ср. и Ј. Евр. и З. Аз.; лишће садржи етерско уље, а корен 1 горку материју и соли; у ст. мед. лек против глиста, падавнице, ж. болести и за пренојавање; данас ван употребе; на селу је међу рубље ради растеривања мољаца.

ЖАСИ Оскар (*Jászy*, * 1848.), мађ. публ. мн. за нар. мањине у револуционарном Карољјевом кабинету 1918., сад проф. на амер. унив. у Оберлињу; написао више књ. о стању нар. мањина у Ср. Евр.; гл. дела: **Критичка ист. материјализма, Петање нар. мањина.**

ЖАСИКА, трепетљика (*Populus tremula*, фам. Salicaceae), најраспрострањенија врста тополе, недељених листова, на дугим петелкама, због чега лиске лако трепере и кад нема ветра; на С иде до 71°, а у Алпима се успије до 2000 м; веома честа у нашим шумама; дрво није цепко, али је еластично, те се употребљава у производњи жижица, дрвене жице, дрвене вуне, хартије и плетарству.

ЖАСЛЕ, намештај у стаји за животиње, дрвен или озидан, у који се ставља храна за стоку.

ЖАСМИН (*Jasminum*, фам. Oleaceae) род са преко 200 врста из и. Индије и острвља, усправан или повијугав украсан шиб; у средозем. и нашим крајевима расте слободан у природи, а и гаји се за украс и ради белих мирисних цветова *J. fruticans* (→ сл.).

ЖАСМУНД, пол. на СИ Ригена (Балтичко М.) са стенама од креде које стрче из мора у виду клифова.

ЖАСНА ПОЉАНА, Толстојево пољско добро у московској обл., недалеко од Туле.

ЖАСНОЋА, важан естетички појам, син. перцептивне лакоће, прегледности, јединства.

ЖАСПЕРС Карл (* 1883.), нем. психијатар и филозоф; гл. дела: **Општа психопатологија, Псих. назора о свету, Филозофија.**

ЖАСПИС (грч.), нечист, непрозрачан и једар кварц, варијетет калпедона, црвене, жуте, мрке, зелене или плаве боје, понекад пругаст; употребљава се за украсе.

ЈАСРИБ, Јатриб, назив вароши Медине пре Мухамедова доласка у Њу; → хиџра.
ЈАСТОГ (Homarus), морски рак.

ра, рибањак за живе ракове: Јастог (rarog), хлапона, раковице и др.

ЈАСТРЕБ (Astur palumbarius), I од најопаснијих птица грабљивица: напада живину.

ЈАСТРЕБАЦ, пл. између р. Ј. Мораве, Топлице и Рашине; до бро пошумљена; дели се на Бел., на З, и Мали Ј., на и. страни.

ЈАСТРЕБИЦА, план. (1892 м) с. од план. Орјена (Зетска Бан.).
ЈАСТРЕБОВ Иван С. (1839.-1894.), рус. писац и дипломат; био конзул у Призрену, Скадру и Солуну, бранио Србе у Ст. Србији и Македонији од Турака; први дао ист. податке о срп. споменицима из Арб. и Ст. Србије; гл. дела: *Обичаји и песме Срба у Тур.*, *Ст. Србија и Арб.* (издала С. к. акад.).

ЈАТ, име за Ђ. 31. слово стел. вирилице; вокал, вероватно изговаран као непотпун дифтонг, услед чега у сл. језицима разнолико замењен: у нашем језику тројак: као е (млеко, ветар, делити); као ије и је (млијeko, вјетар, дијелити); као и (млеко, витар, дилити); ово вреди само за новошtokавски и чакавски дијалект, у осталим замењено са е.

ЈАТАБЕ Риокичи (1851.-1899.), јап. песник.

ЈАТАГАН (тур.), вел. савијен нож, на унутарњој страни кривине оштар, алчак (држак) увек снажан и с 2 уха: пореклом из Индије, распрострањен по целом И, гл. оружје негдашњих тур. јаничара.

ЈАТАК (тур.), помагач који иде на руку злочинцу: крије га од власти и уништава трагове злочина.
Јатаковање, помагаче кривцу од стране Јатака: по нашем крив. зак., који је обухватио све облике Ј. и пре и после извршења злочина, кажњава се строгим затвором до 3 год., а у особито тешким случајевима до 5 год. робије; прикривање у корист личности злочинца предвиђа се § 141.-144., а прикривање ствари прибављених крив. делом у § 833.: ако је Јатак са кривцем у средству до 2 степ. или у браку веће се казнија.

ЈАТАРИЦА, риба која живи у Јату, нпр. срдела, скупа, паламида и др.

ЈАФА, варош (47 709 ст.) и морско пристаниште Палестине, преко којег иде 60% извоза и 49% увоза: извози маслине, масл. уље, ј. воће, вуну, житарице, стоку; од Ј. води жел. пруга у Јерусалим.

ЈАФЕТ, трећи Нојев син; праотац Индоевропљана.
Јафетити, потомци Ј.; тако се сматрају малаоз. народи; у савр. рус. науци Ј. се називају неариски ст. кавкаски народи одн. Језици Пр. Аз. и Ј. Евр., а Јафетидологијом изучавање средстава тих језика (народа) с ариским и др. језицима.

ЈАХАЊЕ, појачава мишиће ногу, леђа, трбуха; користан спорт, пошто се обавља на чистом ваздуху; код младих особа напорно Ј. може изазвати кривљење ногу у коленима и застој у крвотоку. Ј. на таласима, балансирање вежбача који стоји на 2 м дугој, 1/2 м широјој дрвеној дасци везаној за моторни чамац или једрилицу; потиче из Хаваја. **Јахач**, лице које Јаши на животињи или каквом подвозном средству (бицикл). **Јахачка перспектива**, у фотогр.: кад се снима с висине Јахача па коњу: при овој п. добијају се унакажени ликови, као и при жањој п., само овде горњи делови изгледају увеличани, доња скраћена; Ј. п. може допринети многе оригиналности и лепоти слике.

ЈАХВЕ, искварено → Јехова, Једини бог код Јевреја, творца неба и земље, назван и **Адонаи** (Геспод).

ЈАХЕЛА, Јеврејка, убила кананског војсковођа Сисару, кад се после битке склонило у њен шатор и зашито.

ЈАХИМОВ, град (73 000 ст.) и рудник уранове руде и радијума у ЧСР; радијумско лечилиште; инд. боја и чипака.

ЈАХЈА 1) (око 1564.-1644.), шејх-ул-ислам и одличан

тур. песник газела. 2) Кемал, модерни тур. песнички утицај после 1912. био нарочито велик.

ЈАХОРИНА → Јаворина.

ЈАХТА, луксузни брод на пару, мотор или једра за прив. путовања; забрањено им ношење терета.

ЈАЦИЈА (тур.), време за спавање, молитва пред спавање, последња од 5 дневних молитава мусл.

ЈАЦИМИРСКИ Александар И. (1870.-1925.), славист, проф. варшавског и ростовског унив.; његов рад претежно скупљачки, описивачки и издавачки: драгоцен опис јсл. рукописа по страним библт., добра и студија о Цамбалаку.

ЈАЦУРВЕДА → веда.

ЈАШ (рум. Јаши), гл. град (76 000 ст.) покрајине Молдавије (и. Рум.); саборна црк. (1640.), унив. (1860.), метална и ткот. инд.; извоз жата, вуне и петролеума. **Јашки мир**, склопљен између Рус. и Тур. 1791., (потписан 9./1. 1792.), пошто Аустр. пре тога уговорила мир у Свиштову. Шим прекинуто аустр.-рус. ратовање против Тур., које обећавало да донесе слободу балк. хришћ.; Рус. вратила освојена из тог рата, осим Очакова и обл. међу Бугом и Дњестром; потврђене покрајине Влашке и Молдавије; Тур. се обећавала да не напада Ђурђијанску, јемчила да гусари не нападају рус. трг.; добит за Русе несоразмерно мала према жртвама.

ЈАШМАК (тур.), вео, обично од белог муслина, којим су Туркиње обавијале главу тако да се виде само очи и нос; у модерној Тур. забрањен; у обрачају код наших мусл. и данас, а и код прав. Срба се сличне мараме зову ј. нпр. у врањском крају.

ЈАШТАРИЦЕ → афте.

ЈАШУЊСКИ МАНАСТИРИ, у Лесковачком срезу: мушки св. Јована из 16. в., живопис из 1524., обновљен 1693.; женски св. Богородице из 1499.; оба очувана, али без калуђера.

Ј. Д. Ж., скр. за Јсл. држ. железнице.

ЈЕВАНЂЕЉЕ → еванђеље.

ЈЕВПАТРИЈА → еваптрија.

ЈЕВРЕЈИ, семитски народ; око 14,6 мил. расутерних по целом свету, највише у Евр. (9,5 мил.), затим у Амер. (4 мил.), па у Афр., Аз. и Аустрал. (1,1 мил.); деле се на 2 групе: мању (1/10) Сефардима, вшћу Ашкеназима; Сефардима из Палестине дошли преко с. Афр. у Шп., одакле се после прогонства раселили на С (нпр. у Хол.), али већином на Б. П. (познати под именов Шп. Ј.); Ашкеназими насељавају сз. део Евр.; у 14. в. у масама дошли у Пољ. У Југосл. живи око 70 000 Ј., припадника обеју група, обично по градовима, баве се трг.; Сеф. претежно у Босни, сев. и Ј. Србији, док Ашкеназими већином сев. од Саве и Дунава; у нашој држави имају посебан положај у погледу брака; путем обичаја и толеранције држ. власти створено правило да за бракове Ј. важи рабинско брачно право и рабински судови. Прво доба јевр. историје слабо познато; према подацима из Библи., Ј. прво живели у околини града Ура у Д. Халдеји; отуд их довео у Канаан патријарх Аврам (око 2000 пре Хр.), а његов унук Јосиф одвео их у Ег., где их фараонски насељени у земљи Гусен; после много год. ег. насиља нагнала Ј. да напусте Ег.; предвођени патријарсима (Мојсије, Арон, Исус Навин), лутали дуго по Синајском Пол. и Ар. Пустини, затим поново напали на Канаан, освојили га и поделили међу својих 12 племена; услед честих ратова са староседеоцима Ј. прво бирали судије, којим поверавали команду над војском; касније се ујединили и почели да бирају царе; уједињеном јевр. државом владали Саул, Давид, и Саломон; за њихове владе Ј. коначно потукли ст. кананске народе и најопасније непријатеље Филистејце, проширили државу на Ј до Црвеног М., а на О до р. Еуфрата; после Саломонове смрти јевр. држава поделила се на 2 дела: Израњску с престоницом у Самари, коју уништио асирски краљ Саргон II (722. пре Хр.) и Јудејску с престоницом у Јерусалиму, који заузео вавилонски краљ Навуходоносор (587. пре Хр.) и одвео Ј. у вавилонско ропство; из ропства их пустио перс. краљ Кир, али целу Палестину претворио у перс. сатрапију; после тога Ј. били под влашћу Персијанаца, Александра Вел., Селеуковаца, Египћана и Римљана (од 63. пре Хр.); средњом I. в. дигли побуну коју угушио рим. цар Тит; услед нове побуне (130.-135.), коју предводио Бар-Кохба, рим. цар Хадријан опустошио земљу, подигао Јупитеров храм уместо Јеховиног и забрањено приступ у Јерусалим Ј., који се онда раселили по свим рим. провинцијама. Јеврејски језик спада у зап. семитске језике; на њему писане књ. Старог завета; разликује се много од индо-ариских, јер нема деклинација и конјугација, већ само наставке (суфиксе); појам речи везан уз 3 конзонајта (ради-

кали). Док вокали изражавају начине истог појма; у вавилонском ропству Ј. почели напуштати свој ј. и замесливати га арамејским, а ст.-хананејско писмо арамејским (квадратним). **Ј. књижевност**, обухвата време од 8000 год., писана на ј. и језицима народа под чијом су влашћу и утицајем живели Ј. Библија: најстарији споменници духовног живота сачувани у Библији; обухватају верско и правно законодавство, ист. легенде, рел. и моралну поезију и фла., а помињу и изгубљене књиге (Књ. ратова господњих, Књига праведнога, Дневник цара Јудиних). **Јединствителна к.**, на грч. јез., створена у Ег., апологетског и фла. карактера; најзначајнији претставник Филон. Талмудска к.: после потпадања ј. државе под Римљане написана многа дела у циљу да се сачува ј. рел. учење; та дела с многобројним коментарима чине талмуд. к.; верска поезија неговала се на И од 5. до 8. в.; класично доба доживела у Шп. (10.-12. в.), световна песма под утицајем Арапа; највећи песници: Габирил, Моше ибн Езра, Јехуда Халеви, а најзначајнији писац Моше бен Мајмон (Мајмонидес, 1135.-1204.), филозоф и кодификатор Талмуда; значајно његово дело: **Вођ заблуделих**; у свима земљама где су Ј. живели било је коментатора Талмуда и песника; у Палестини Јозеф Каро (16. в.); у Хол. Менасе бен Израел (16. в.) итд. **Новојеврејска к.**: почиње с евр. рационализмом; Моше Менделсон створио осн. модерне ј. науке на нем. јез.; отад ј. писци већином пишу јез. народа у којем живе, али ипак не заборављају свој; од новијих писаца истакали се Лебенсон (1828.-1852.), опевањем Библије, мотива; Гордон, сатиром и сликањем апостола обнове; А. Магу, писањем романа из Библије; Сефарим као весник нац. препорода у к.; Смоленскин као идеолог нац. обнове; Черниховски (*1875.) као песник модерног јеврејства; у прози тај правац заступала: Бин Горјон (Бердичевски), Фришман, Фрајерберг, Агнон и Перец; пред свет. рат у ј. друштво настала криза и почело пропадање традиција; то нашло израза у несемама Кахана, Шнојра и др., а у прози код Комберга, Шофмана, Хараза, Гњесина, Штајнберга; обнова Палестине надахнула много писаца: Цемах с Гордоном слика апостоле и пионире обнове, Смилански н. средину и Арапе, а Рабиновић и Шимониовић превирање и романтику н. живота; од младих песника најјачи А. Шлонски и Ламдан, који певају о ослобођењу и н. падама; → идиш. Ј. музика, јавила се свакако за време ј. ропства у Ег., о чему речито сведочи сродство многих ј. и ег. муз. инструмената и игара; у Палестини она је претрпела и знатан утицај Асираца, Вавилонана и др. народа; мада играла видну улогу и у световном животу, ј. м. била углавном верског карактера и састојала се од молебних и похвалних песама (псалама) које је изводио хор, солисти и хор или 2 хора наизменично (антифонски), уз пратњу инструмената и под управом левита; за време последњег судије Самуила (9. в. пре Хр.) код Ј. је м. предавана у пророчким шк.; за владе цара Саула опала, али под царем Давидом отпочео њен зл. век; Давид је образовао хорова, а често и сам дирговао; јерусалимски оркестар и хор имали онда 8000 душа; при свем том Ј. нису знали за хармонију, већ само за мелодију, тј. једногласност; муз. дела су извођена у унисону или октавама, уз ритам ударајућих инструмената; њихови муз. елементи ушли и у хришћ. м. и сачували се до данас; после расељавања из Палестине, Ј. су престали да раде на својој нац. м. Ј. раса. Често се говори и пише о ј. р., којој тобоже припадају Јевреји; међутим, ј. р. не постоји, а Ј. припадају разним расама, понајвише предјевазијској. Ј. религија, дана преко Мојсија божјим открићењем на Синају; једина у то доба монотеистичка (вера у 1 бога); Ј. су избрани народ, носилац идеје о спаситељу света који ће доћи из ј. народа; одлике: строг морал, принашање жртава (свешт. из племена Левијева), теократија, празници, строг формализам, рел. центар и једино богослужбено у јерусалимском храму, где био ковчег Завета с 10 божјих заповести на 2 камене плоче; св. књ. садрже учење; веру чували пророчи; ј. празници настали од јазаска из Ег., касније установљеним сталног богослужбења, као успомена на важне догађаје: субота (→ сабат), Пасха, Педесетница, п. сењца (шумабајрам), п. измирења, П. год.

ЈЕВРЕЈИНОВ Николај (*1879.), рус. драматичар и редитељ; драме: Куликс душе, Оно што је главно. **ЈЕВРЕМ**, ерп. патријарх → Јефрем. **ЈЕВСЕВИЈЕ Кесарски** (270.-340.), црк. отац, 1. црк. историчар, 313. еп. у Кесарији, посредник у аријевским борбама; гл. дела: Историја цркве до 324. г., Хропика (свет. ист.).

ЈЕВСТАТИЈЕ I, ерп. архиеп. (1279.-1286.); био игуман у Хиландару и еп. у Зеги; за арх. изабран 1279.; радио на сређивању односа између краља Драгутина и Милутина, приликом Милутиновог ступања на престо; умро у Жичи, али му кости пренесене у Пећ; црк. га признава за светитеља.

ЈЕВТИЋ Богољуб (*1886.), дипломат, сарадник за спољну политику краља Александра I Уједињеног; после 6./1. 1929. био мин. двора, иностраних дела (1932.-1934.) и претседник владе (1934.-1935.).

ЈЕВУЗИТИ, народ из ст. Палестине: престопница у Јевусу (Јерусалиму).

ЈЕГЕЈ → Егеј.

ЈЕГЕР Фриц (*1881.), нем. географ; бави се проучавањем Афр. и Мексика.

ЈЕГЛИЧ Антон Бонавентура (*1850.), љубљански бискуп, кат. богосл. писац; осн. 1. слов. гмн.; дела: Узгојесловје, Месија, На ноге у св. бој и др.

ЈЕГУЉА (*Anguilla vulgaris*), риба шиљате главе, коштана скелета и ситних крљушти ураслих у љигаву кожу; дуга до 1 м; крв јој у сировом стању отровна; живи у слатким водама; доста грабљива; пред полну зрелост одлази у Атлански Ок., где се мрести у дубинама, близу Мексиканског Зал.; ларве облика врбовог листа, стижу до евр. копна после 3 год., преобраћају се у младе, сасвим прозачне мале ј., које путују узводно рекама у унутрашњост копна (на сл.: ступњени развића ј.); код нас ј. има у водама јадр. и вардарског слива; у прноморском их нема, изузев вештачки насађених; лови се у крилним мрежама, → голима; наша јадр. производња ј. око 62 000 кг год.

ЈЕГУЉИНА МАЈКА (*Zoarces viviparus*), обалска риба Сев. и Балт. Мора из пор. тврдоперки; рађа младунце.

ЈЕДАНАЕСТЕРАЦ 1) стих од 11 слогова; раширен у нашој поезији у 1. деценијама 20. в. под утицајем фрц. песника. 2) казнији ударац у фудболу; изводи се са 11 м директно у гол; досуђује се кад играч у сопственом казненом простору намерно удари лопту руком или фаулаира противника, ометајући га у пуцању.

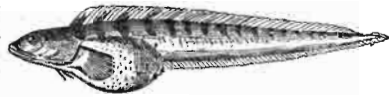
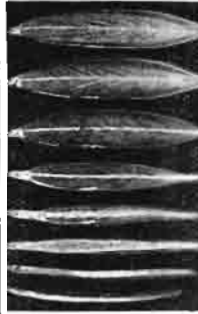
ЈЕДАРАЦЕ → њелчно једро.

ЈЕДЕЊЕ ЗЕМЉЕ → геофагија.

ЈЕДИНИЦА, основна величина сваком мерењу или бројању; количина. Јединични корен, 1 од корена јединице.

ЈЕДИНСТВО, слога, заједница, целина; син. хармоније, одн. лепог; сва лепота је у ј.; хармонија (лепота) је ј. у разноврсности (таутолошке дефиниције). **Јединствени фронт**, паролa проглашена на 3. и 5. конгресу комунистичке Интернационале; циљ да се ком. странке у зап.-евр. земљама приближе радничким масама у соп.-демократским странкама и синдикатима; није пружиља ком. странкама користи, стога замењена паролом Нар. ф. слободе (1935.). **Ј. школа**, поникла 1. пут код Коменског; оживела крајем 19. в. у редовима учитеља свих земаља, прожета нац. духом, без класне и верске поделе, треба да буде иста и заједничка за децу у 1 народу и да сваком детету пружи исто право и исту могућност за образовање и савршавање; покушај да ј. ш. даје свој деци и истоветно образовање морао се одбацити услед стварне разлике њихове даровитости; стога усвојено начело да образовање зависи само од врсте и степена одарености, а никако од спољашњих, њој страних услова, и да се мора допустити диференцирана, еластична шк., која сваком детету признаје једнако право на школовање, али за различиту децу употребљава разне методе; у том смислу у Нем. извршена реформа шк. на основу ова 3 начела: иста наставна основа, одабирање даровитих и органски израђен шк. систем.

ЈЕДИЋ, једич (*Asconitum vepellus*, фам. Ranunculaceae), вишегод. зељаста биљка, висока преко 1 м, кртоласта корена, листа дељена у 5-7 листића, гроздасте цвасти од љубичастих, плавих, ређе белих ангоморфних цветова; расте на влажним, хумозним

местима, на пањацима око бачија, у монганском, субалпском и алпском региону Евр.; отровна; стока је не једе; кртоласт ризом садржи алкалоид аконитин, због чега употребљаван као лек за исцрпљеност.

ЈЕДНАКОСТ 1) у соц. и полит. смислу: равноправност свих пред зак., држ. и божјим; фрп. револуција је заједно са слободом и братством истакала као основ соц. живота; у праву значи да се сви зак. једнако примењују на грађане без обзира на њихова занимања и имовно стање; то правило важи и за владоца и државу. 2) у логичком смислу има значења: а) ј. идеје идентитета реализоване у свим троуглима (оштро-, тупо- и правоуглом); б) ј. у смислу делимичне истоветности 2 различитих идеја (шпр. 2 ум. различна дела могу бити једнака по естетској вредности). 3) мат. израж. **Једначење сугласника** → сугласник. **Једначина**, образац из којег се 1 од количина, непозната, може израчунати; резултат се назива **решење** или **корен** ј.; према природи операција или функција ј. се деле на алгебарске (→ алгебра виша) и трансцендентне (експоненцијалне, тригонометријске итд.); више ј. са више непознатих називају се **систем** ј.; систем је неодређен (→ диофант) ако има више непознатих него ј. У аналитичкој геом. (→ геом.) ј. криве или површине је образац који везује координате сваке тачке те криве или површине.

ЈЕДНИНА, грам. број, кад се означаје само 1 биће или ствар или радња 1 лица; особне, мислене и градивне именце имају само ј., тако и заменице ја, ти, себе, ко, што; и неке заједничке именице имају само облике ј.: човек, брат, дете, а за мн. узимају др. основу.

ЈЕДНОБОШТВО, монотеизам, верски систем који се заснива на вери у 1 бога; у ст. доба сачуван код Јевр., а јавно се и код Сократа; после ширења хришћ. стекао превласт у Европ.; супр. многобоштво.

ЈЕДНОГОДИШЊЕ БИЈКЕ, зеласте, живе само 1 вегетационо периоде, за које време клијају из семена, развију вегетативне органе, донесу цвет и плод и изумру; налазе се већином у умереној зони; семе је најпознатији облик за преживљавање зиме, а вегет. пер. је довољно дуга за цео циклус развића б.; у тропским пределима има мало ј. б., нарочито у влажним шумама; ту су услови повољни за стално растење; у поларним и алпским крајевима нема ј. б., јер је вегет. пер. одмах скраћена. Разликују се летње и зимске ј. б.: прве цео циклус обаве током пролећа и лета; друге почињу у јесен, презиме, па наставе идућег пролећа и лета, кад га заврше.

ЈЕДНОДОМЕ БИЈКЕ, имају на истој б. засебно м. цветове с прашницима, а засебно ж. цветове с тучковима (→ монопија).

ЈЕДНОДОМНИ СИСТЕМ, кад се законодавно тело састоји из 1 једног дома (двodomни систем); Србија га имала стално од ослобођења, осим 1901.-1903., кад је (уставом од 1901.) поред Нар. скупштине завведен и Сенат као горњи дом; Југосл. га имала до 6./1. 1929.; по уставу од 1931. уведен двodomни с.

ЈЕДНОЖЕНСТВО, моногамија, моногија, најраспрострањенији облик брака у којем 1 муж живи с 1 женом. Супр. облици многоженство (полигамија) и многомуштво (полиандрија). И код народа код којих је допуштена полигамија, већина станих живи у ј.; и код Јж. Сл. нормални облик брака од старине, па и код мусл.

ЈЕДНОКРИЛАЦ, моноплан, аероплан који има само 1 пар крила која могу бити изнад тупа (висококрилац) или, ређе, на висини осе тупа. Једносед, моноплан, аероплан који има само 1 место.

ЈЕДНОСМИСЛЕНА СТРУЈА, ел. струја која с временом не мења смисла и задржава исту вредност у ел. колу спашног отпора.

ЈЕДНОСПРЕТ, запрега у којој вуче само 1 животиња.

ЈЕДНОБЕЛИЧНА БИВА → протисти, протозое, протофите.

ЈЕДНОФАЗНА СТРУЈА → монофазна струја.

ЈЕДЊАК (oesophagus), део апарата за варење, спаја ждрело са желуцем; дуг око 25 см, широк 2,5 см. цилиндричног облика при пролазу хране, у миру спљоштен спреда уназад; лежи у врату и грудној

дупљи испред кичменог стуба, пролази кроз дијафрагму; грабен од слузкокоже и мишића, желездеслузкокоже дуче сокове који помажу пролаз хране; мишићи поређани у 2 слоја; сисњни с уздужним и унутарња с кружним влакнима. (На сл. 1, ј.; на сл. 2, положај ј. у грудној дупљи).

ЈЕДОВИК, висоравап (1050-1200 м) ји. од Вихаћа (Врбаска Бан.).

ЈЕДОВНИК, план. (1850 м) ел. од Ливањског Поља (Врбаска Бан.).

ЈЕДРАЦ → дрво, дрвено ткиво.

ЈЕДРЕНЕ (Дринополе, Хадрианополис), гл. варош (56 000 ст., Турака, Бугара, Грка, Јевреја, Јермена) истојменог вилајета евр. Тур., на ушћу Тунџе и Арде у Марицу, на прузи Београд-Софија-Истанбул, с кривим и прљавим улицама, оријенталског типа; развијена инд. ружиног уља, вилма, свиле и кожа; најважније тржиште у д. току Мариле; саврадно га рим. цар Хадријан. Једренски мир, склопљен између Рус. и Тур. 1829.; Рус. постигла свој највећи успех на евр. И: добила дунавска о., трљаве у Аз., пролаз за бродове кроз мореузе, слободу трг., отишата од 137 мил. фр.; права Србије, Влашке и Молдавије и грч. независност зајемчени; рус. утицај и право заштите хришћ. у Тур. отада били најјачи; после ј. м. Србија добила самоуправу (1830.) и 6 округа из раније Карађорђево Србије (1833.).

ЈЕДРЕЊАК, брод који се помоћу једара користи ветром као гл. погонском силом; савр. ј. имају и помоћни мотор. **Једрилица**, спортеки чамци покретне га ветар, дувајући у разапета платна; 2 врсте: **напанк** и **карел**; израђују се с кобилицом (колумба), сигурнија, али захтева дубљу воду; и са сабљом (штит), шира, удобнија, јевтинија, пловна и по плиткој води. **Ј. ваздушна** → ваздушна једрилица. **Једрити**, пловити помоћу једара, користећи се снагом ветра као погоном. **Једро**, јако платно разног облика, разапето на крижеве или сохарице или јарболе брода, да би ветар у њега дувао и терао брод; деле се на крижна, сошна, троугла или лат. и бермуда.

ЈЕЖ МУХЕ (Tachinae), група м. с длакавим задњим крајем трбуха; ларве живе паразитски у гусеницама лептирива, уништавајући их; веома корисни инсекти; многе врсте се искористишу за сузбијање инсеката штеточина и у тој сврси уносе у крајеве где их нема.

ЈЕЖ Теодор Томаш (1824.-1915.), правим именом Зигмунт Милковски, пол. романописца, 1. реалист у пол. књиж.; члан Срп. ученог друштва; много путовао; обинао Евр. и Аз., нарочито упознао Балк.; отуд из папег живота читав низ романа, романтичних, али за Пољске свежих и занимљивих: **Дакхије**, **Харамбашина вереница**, **Радуловићи**, **Ускоци**; из буг. живота: **У зараницима** и **Асан**.

ЈЕЖАК → јажораст.

ЈЕЖЕВИ (Erinaceidae), породица из реда бубождера. с леђне стране покривени чврстим бодљама уместо длаке; хране се углавном инсектима и мишевима; нападају и змије отровнице. **Јежаста кожа**, гушчаја к.: сува, хранава, изгледа као најезена или као кожа очеруване гуске; већином на ружиним странама руку и ногу. Скоро 1/3 свих одраслих особа је имају; најјаче се развије између 15. и 20. год., а почиње 2. или 3. год. живота; у зрелим год. се ублажи; може и да нестане; ублажује се: купањем с оштријим сапуном, масним кремом, сумпором у крему и зрачењем на кремене лампе.

ЈЕЖЕВИЦА, првва св. Николе у околини Чачка из Дунавског доба, а можда и раније.

ЈЕЖЕВО ПОЉЕ → Овче Поље.

ЈЕЖИНА ОБИЧНА → бодљокожа риба.

ЈЕЖИНАЦ (Sparganium erectum, фам. Sparganiaceae), зеласта чврста биљка барских и подводних места, узана траволка листа; на врху стабла окру-

гласте главнице с м. цветовима, испод њих вешто веће округласте са ж. цветовима, чији шљаци израштају личе на жељеве бодље.

ЈЕЗ (*Idus melanolus*), риба текућих вода из породице белих риба, без вел. економског значаја; достиже пораст од 2-3 кг; мрести се у пролеће.

ЈЕЗАВА, р. у Србији; одваја се од Мораве код В. Ораша и улива се као њен л. рукав у Дунав код Сремског Карловца; дуга 47 км.

ЈЕЗАВЕЉА (Несобел), жена израелског цара Ахава, по злу позната, бачена у буни кроз прозор и појели је пси.

ЈЕЗД, варош (45 000 ст.) у Перс., трг за мак, памук, вилимове и ткст. робу.

ЈЕЗДЕРГЕРД III, последњи перс. владар из династије Сасанида; потукли га Арабљани 652.

ЈЕЗДИЋ 1) Душан (1881-1917.), пеш. плук. и четнички војвода; одушевљени нац. радник, ступио у четничку акцију; у рату код добровољачког бат. у одреду војв. Вука. 2) Љубомир (1884-1927.), четнички војвода; учествовао у вел. борби са тур. вој. на Челопеку.

ЈЕЗЕКИЉ (јевр.: бог је јак), 1 од 4 јевр. пророка из 6. в. пре Хр.; по предању погубљен од 1 јевр. владара коме је пребацивао идолопоклонство; по неким прогнан 597. у Вавилон.

ЈЕЗЕРА, висораван између пл. Дурмитора, Синајеверне и р. Таре (Зетска Бан.); ср. висина око 1400 м; неколико мањих јез. глацијалног порекла (највећа Прно, Зминичко, Вражје, Рибље, и Прошванско Ј.)

ЈЕЗЕРНИЦ, Језерци, јсл. племе које некада живело у и. подгорини пл. Тајгета на Пелопонезу; дуго се одржавали и као полит. слободни, тек 940. Виз. потчинио њих и Милинци; помињу се још у 12. в.; на Пелопонезу већ одавна нема Сл.

ЈЕЗЕРО мање или веће удубљење на копну испуњено поглавито слатком водом; по поставку деле се на: тектонска, криптодепресије, глацијална, карсна, речна, приморска (лагуне, лимана), интерколинска, кратерска итд.; јавно добро, не уписује се у земљ. књ.; вештачка ј. која су створили појединци као прив. добра морају бити уписана.

ЈЕЗЕРО 1) периодски прављено карсно поље (30 км²) између Вргорца и ушћа Неретве (Приморска Бан.); њим тече р. Матица, која понире у ји. делу поља. 2) место (око 800 ст.) у Босни, на Пливи; у ср. в. град и варош с франевачким ман.; после пада Босне потпала под Мађаре, па затим под Турке. 3) јез. на о. Крку (велико 0,74 км², дубоко 10 м; дно му спуштено испод морске површине, воду дозива из неколико извора а губи је кроз 2 мала понора.

ЈЕЗЕРСКА ВИСОРАВАН, пространа обл. у и. Афр. у којој су многа и вел. јез.; највећа Викторија, Тангањика и Њаса, сва слатководна; гл. од тих јез. постаје у тектонским потоцима, стога нека имају вел. дубине; многа пак постаја у наносима на водопадном земљишту, те су плитка и имају славу воду; та јез. добивају воду од тропских киша, а губе испаравањем и отокама.

ЈЕЗЕРСКО, село и највише летовалиште (906 м) под

Савинским Алпима (Дравска Бан.).

ЈЕЗЕРСКО-СОЛЧАВСКА ОВЦА, распрострањена у Слов., беле боје, беле испуњене (овнујски профили) главе обрасле кратком длаком, дугих гољих ушију оборених доле; тешка 40-60 кг; даје 2-3 кг прилично добре вуне (сортимент); прилично млечна; јагњца 1-3 јагњета.

ЈЕЗИДИ, присталице 1 секте у план. Сидкха у Месопотамији и у ј. Кавказији; осн. шејх Језид у 9. в.; највећи светац шејх Ади, чији гроб св. место, којем се иде на поклонство; гл. светнице у Лалену; моле се Сунцу, поштују ватру, стабла и пећине, приносе жртве на изворима, имају кришће и причешће, пију вино, једу свињско месо; своја учења чувају као

вел. тајну. Мисли се да су осн. секте били присталице неке непризнате хришћ. црк. који примили шњитеки ислам.

ЈЕЗИК (*lingua*) 1) у устима, мишићни орган обложен слузокожом, служи као: орган укуса, при жвакању и гутању, такође при говору. Ј. граде 17 мишића; његова основа причврћена за доњу вилицу и језичну кост, врх слободан; под врхом се налази узда Ј., често безразложно окривљена да спутава Ј. при говору код мале деце; на слузокожи постоје мале напиле у којима се налазе завршне грање живца укуса. **Запаљење Ј.** → глоситис. 2) најраспрострањеније средство општења међу људима, који се споразумевају знацима, покретима лица (мишића), главе, руку (гестови) и др. знацима, али у највећој мери говором. Ј. је изражај неш. стања, мисли и расположења; у том је његова псих. подлога; али ј. је и соц. појава, јер се развија као резултатна заједничког живота и међусобног општења људи; стално се развија, еволуира: категоризама, синтактичким функцијама и односима. Сваки ј. има своју ист.; свих свет. ј. има до 3000, а деле се на 3 групе: једнословне или корене (нпр. кинески), аглутинативне тј. с прилепцима (нпр. ар.) и флективне тј. с деklinацијом (сви индоевр.); према пореклу Ј. се деле на: 1) индоевр., 2) хамитско-семитске, 3) кавкаске, 4) уралско-алтајске, 5) дравидске, 6) индокинеске, 7) мајаско-полинезијске, 8) баути, 9) амер. (првене расе) и 10) аустрал.; поред живих ј. има и мртвих, који се употребљавају у црк. или налазе у писаним споменцима (грч., лат., ст.-сл., готски, ег., тохарски и др.); матерњи ј. је говор 1 краја која се научи измалена; није увек исти с → књижевним. **Званични Ј.**, којим се служе држ. власти (у Југосл. ср. и слов.); нар. мањине могу се служити својим Ј.; употреба др. ј. ствара обавезу за суд да о трошку странке којој је то потребно осигура општење преко тумача. У спољним односима државе се служе и страним Ј., најчешће фрц. Ј. исправа. Исправе које нису сачињене на зван. ј. морају бити преведене, и превод оверен од судског тумача или од Мст. иностр. послова; ако је пак суду и обема странкама ј. исправа познат, не мора се превести док се не јави спор око тачног смисла. **Језичак**, једноставна или двострука трска на пску дувачких инструмената, која вибира кад се у њу дува и производи тов. **Језичка кост**, на врату изнад гркљана, донекле личи на потковицу; служи за припој извесним мишићима језика и врата.

ЈЕЗИЧНИК, многобожац, безбожник.

ЈЕЗУИТИ, исусовци (*Societas Jesu*), ркат. калуђерски ред, осн. шп. витез Игњатије Лојола у 16. в. Гл. начело: *omnia ad maiorem Dei gloriam* (све за већу славу бојју), а гл. сврха да учвршћује папску власт и да шири ркатолицизам; чланови здрави, образовани, спремни људи; пребађује им се држљне начела да сврха оправдава средство (и неморално) и принципа вероватности (пробабилizam); у 18. в. имали вел. утицај у цркви и држави, па безобзирно угушивали слободан покрет у науци, црк. и држ. животу; стога омрзнати и протеривани из многих земаља, а папа Климент XIV укинуо ред 1773.; поновно осн. 1814.; организација савршена; на челу ген. реда (прни папа) у Риму, уз њега стални саветници (асистенти); истакли се у мисионарству, науци и васпитању (ујив.); има их око 23 000. **Језуитско позориште**, раширило се из Шп. и имало у Ср. Евр. вел. значење; у Бечу деловало од њихова доласка (1551.) више од 200 год.; до 18. в. играли на лат., а отад на нем.; претставе, извођене свим средствима усавршене тхн. времена, биле у стилском погледу узорне. Ј. стил, барок у којем су подизали цркве ркат. монаси Ј. реда. Ј. школе, биле уређене по уредбама, под именом *Ratio studiorum* (1599.); обучавале разрађен програм рада за ниже, више провинцијалне ш., потом наставни план: лат., грч., флз. и теологију, и васпитање деце с циљевима: религиозност, послушност, духовно вежбе; благодарени ш. и васпитању језуити постигли вел. успех у раду.

ЈЕЈЕР Ерик (Geijer, 1783-1847.), швед. песник и историчар; 1 од осн. Готског друштва и ур. часописа *Идуна*, у којем публиковао већи део песама; дошње у научном раду стекао име вел. историчара студијама: **Вођи швед. државе и Историја швед. народа**; претставник романтичне школе у ист.

ЈЕЈЕРСТАМ Густав (Geijerstam, 1858-1900.), швед. приповедач, претставник натурализма; написао много приповедака и романа, скупљених у 25 св., од којих најзначајнији роман: **Медузина глава**.

ЈЕЛТС Вилијам Батлер (Yeats, * 1865.), ирско-енгл. песник и драматичар; творца преког препорођаја; опевао ст. келтске легенде; писао драме и есеје; Нобелова награда за књиж. (1923.).

ЈЕЈУНУМ → прева.

ЈЕКАВСКО НАРЕЧЈЕ, јужно п. део штокавског дијалекта, и то новосток. поддијалекта, названо по изговору Ђ (JaJa) као Је (ије) у дугим слоговима: бијело, лијепо, вјетар; и. му граница Пећ-Ибар-Рудник-Маљен-Медведњак-Цер-Дрина-Босут-Осијек-Дунав; јуж. граница је држ. граница, а зап. и сев. непрекидана, јер је измењано с икавским наречјем и чакавским и штокавским дијалектом; дели се на: старије Ј. говоре (или аетско-сјеничко) која се говоре најјуж. на ЈИ од линије Которски Зал-Грахово-Никшић-Бијело Поље-Сјеница-ст. граница Србије-Ибар; у њему се чува полугласник, изговара се х у ген. мн. придева и заменица; с и з прелазе у ш и ж испред и, ле, ли; чува се ст. акцентуација (језик, водје); млађи Ј. говори (херц.) говоре се у Херц., Дубровнику, Босни, сев. Далм., зап. Србији, Хрв. и Слав.; они су у погледу промене и акцента најнапреднији и служе као наш књ. језик ван Србије и Војводине. Јекавац (ијекавац), лице које говори јекавским наречјем.

ЈЕКАТЕРИНБУРГ → Свердловск. Јекатеринослав → Дњепропетровск.

ЈЕКТЕНИЈА (грч.), у прав. прк. кратке молитве за духовна и матер. добра; чита их рецитативно ђакон или свештеник; деле се на: вел., мала, прозбена, сугуба (појачана), молбена и заупокојена; саставни део сваког богослужења.

ЈЕСТИКА (грч.) → фтиза праћена наглим напзменичним скоком и падом тмшт. тела уз јако знојење (јестичне грознице).

ЈЕЛА (род Abies, фам. Abietaceae), поред више амер., аз. и ендемичких врста (грч., кавкаска, сибирска и др.) за Ср. и Ј. Евр. важна је обична (A. resinata), која због осетљивости према климатским екстремима има ограничено распрострањење; на С иде до 51°55'. Код нас расте мешао са буквом и смрчом; даје вел. дрвену масу и истиче се вел. димензијама; цени се у грађевинарству, али заостаје за смрчином коју не може заменити у столарству, јер смрча има финију структуру, погоднија за рендсање и израду тањих дасака.

ЈЕЛА И ПИЋА НАРОДНА. Код Јж. Сл. у план. и брдским пределима млеко и млечни производи гл. нар. храна уз кукурузни или ражни хлеб, а у равницама и низијама разна варива, поврће и махом пшеч. хлеб; у пролеће и лето слабија, у јесен и зими Јача разноврснија храна; 3 obroka: ручак око 8, ужина око 14 и вечера око 20 сати. Пасуљ, кромпир, купус, боранија, зеља, лук, патлиџан и паприке, спрењене на разне начине, свакидневна су нар. храна; реба Ј. од ксла. репе, боба и др.; купус и паприке се ослављају за зиму (киселе). Месо свежје и конзервисано пече се на разне начине ли додаје вариву и поврћу; о Божићу, Ускреу и празницима пеку се брани; од меса се справљају кобасице, кавурма, пихтије и др. Поред мора, јез. и већих р. риба важан део нар. исхране; пеку се, прже и кувају; усољавају се и суше за зиму. Млеко, сир, кајмак (сироп), масло, и сурутка важан део нар. хране у свим крајевима, а у план. главни. Од брашна се справљају разна Ј. и месо обредни колачи за Божић, Н. год., славу и др. свечанике. У исхрани вел. улогу има и воће; једи се пресно, а зими осушено, у туршији и као пекmez. Од пића Јж. Сл. употребљавају ракију и вино; ракија се пече од шљива, коmine (комовица), дулиња, бресака, јабука итд.; пије се хладна и врућа (кувана и заслаћена); у виородним крајевима замењује вино; где има крушачка и др. воћа стављају у туршију; омиљено пиће »водњика».

ЈЕЛАДА, ст. назив за Грчку; сад се под тим подразумева ср. Грч., између Епира и Тесалије на С и Пелопонеза (Мореје) на Ј.

ЈЕЛАЧИЋ 1) Алексиде (* 1892.), проф., прив. доцент фл. фак. у Скопљу; плодан писац; од знатног интереса његово дело *Историја Русије*. 2) Јосиф (1801.-1854.), ген. и хрв. бан (1848.-1854.); од 1819. служио у вој. и имао лепих успеха; 1848. постао бан и гл. заповедник вој. у Хрв.; био вођ нар. борбе против Мађара; сарађивао са Србима и помагао Војводину; срп. патријарх Ј. Рајачић га инсталисао; борио се с успехом против Мађара у више битака, али прегрлео пораз код Хелена (1849.); добио грофовску титулу 1854. (На сл.: Ј. Јосиф).

ЈЕЛГАВА (Митава), град (28 000 ст. у Летонији, на р. Аа и раскрсници путева; ст. насеље (1233.); прерада лана и коже, хем. инд.; извоз жита, дрвета и стоке.

ЈЕЛЕЉ РАДОВАНИЈА (цркел.: уље радости), ко-

јим се при освећењу воде на крштењу у знаку крста прелије вода.

ЈЕЛЕК (тур.), назив за разне делове јксл. и балк.

нар. одеће: у Србији, Б. и Х. и Арб. прсник без рукава (често исто што и → јечерма) у м. ношњи; у Ј. Србији карактеристичан део ж. ношње; хаљетак без рукава, од разних материја и украшен везом, чипком, шљокама и сл., без рукава, чији горњи део узан и на прима доста искружен, део ниже појаса веома широк, а део дуг до колена.

ЈЕЛЕНА 1) кћи спарт. краља Тиндареја, жена Мелелаја; уграбио је Парис, син троянског краља Пријама и одвео у Троју; то био повод за дугогод. грч.-тројански рат; била 1 од најлепших жена на свету. 2) св. († 330.), мати цара Константина, прешла у хришћ. и много учинила за његово ширење; на Голготи 326. нашла крст на којем Христос распет; саградила више црк.; слави се 21./5. 3) срп. краљица (1245.-1276.), пореклом Францускиња, из анжујске династије; удата за краља Уроша I, родила му синове Драгутину и Милутину; била кат. до пред крај живота; после мужевљева пада имала под својом влашћу (од 1284.) Требиње, после и Зету; њена је задужбина ман. Градац; проглашена за светицељку († 1314.). 4) сестра бугарског цара Јована Александра, жена краља и цара Душана (од 1332.); видно утицала на Душана, кога пратила и у ратним походима; умрла као монахиња Јелисавета после 1375. 5) погрешно звана Груба, бос. краљица (1395.-1398.), жена краља Дабиче; на власт је довела властела, противници мађ. краља Сигмунда који се после тога много осилили; била слаба и после тур. напада на Босну 1398. морала уступити престо јачој личности. 6) Драгани, виз. царица, жена цара Манојла II; Српкиња, кћи Константина Дејановића; вен. син Константин Драгаш, последњи виз. цар, храбри бранилац Цариграда; † 1450. као калуђерица. 7) срп. деспотина (1456.-1459.), кћи деспота Томе Палеолога; 1446. удала се за Лазара сина деспота Ђурђа; играла важну улогу на срп. двору; била против Турака, а за сарадњу с Мађарима; после смрти мужа (1458.) водила гл. реч у срп. политици и упутила Србију у том правцу; 1459. њена кћи Јелача (Марија) венчала се са бос. краљем Стеваном Томашевићем; после слома Србије и Босне живела на двору 2. ћерке у Лескани; пред смрт се покатућерила († 1474.). 8) Глинска, рус. вел. кнегиња (1526.-1538.), 2. жена Василија III, мајка Ивана Грозног; до смрти управљала државом уместо малолетног сина. 9) Црногорска (* 1873.), ит. краљица, кћи црног. краља Николе I, удата за Виторија-Емануела III (1896.). (На сл.: Ј. 4.)

ЈЕЛЕНАК 1) (*Lucasus cervus*), крупна мрка шумска буба чији мужјак има снажно развијене пр. вилнице (рогове); храни се соком дрвећа (нпр. хрasta); ларва живи више год. у ст. хрastовима, бушећи галерије, а за 4-5 год. израсте. 2) (*Scopolendrium vulgare*, фам. Scopolodiaceae), дуговечна папрат, дугуљаста, кожаста, проста листа на чијем наличју се налазе линеарне соре дуж бочних лисних нерава; расте на стенама у влажним шумама, јаругама, у бунарима; распрострање-

на у целој Евр., Предњој Аз., с. Афр., Јап. и местимично у С. Амер.

ЖЕЛЕНИ (Cervidae), породица преживара, с коштан. разгранатим роговима већином у мужјака, које годишње сметну (одбаце) и опет омладе; рогови спочетка руђави, покривени кожом и длаком која се допиње сасуши и отпадне; нема их у Аустрал., 3. Индији и Афр. јужно од Атласа; данас постоји више од 70 врста; у Евр. живи 5 родова: Јелен (Cervus), Ј. шаревач → лопатар (Dama), срна (Capreolus), соби или ирвас (Rangifer) и лос (Alces); код нас живе прва 3; Ј. (С. elaphus) био код нас раширен по великим шумама, нарочито по великим прив. шум. поседима у Подравини и Посавини, али уништен за време рата; сад се ловишта лагано обнављају; има га на Бељу, уз Саву и Драву, у Пењуи и нешто у Слов.; заосталих претставника Балк. Ј. још по план Ј. Србије; мањи је од карпатског, тежак око 120-250 кг, кошту око 70-140 кг; први рогови шипови (шипар, шилаш), затим рашљак, шестерац, осмерад, деостерац итд.; број парожака на свакој грани није знак старости, јер млађи Ј. може имати више парожака од старијег. Капиталан Ј. назива се ако рогови теже бар 7 кг; за њих плаћају данас по 10 000-25 000 д; лове их вребањем на привлак, пешице или с кола, на дочин и хајком; најлепши лов у септ. за време парења (рике); вешти ловци служе се ваљанем на рог подражавајући глас супарника или кошуте; по зак. лов на Ј. забрањен 1./1.-31./7., на кошуте 16./1.-31./10. Јеленска болест → тетанус. Рика

Ј., гласови Ј. за доба парења (и само то време); гласови различити према томе да ли риче Ј. који тражи кошуту, Ј. уз крдо, млади или ст., кад изазива, кад је љутит или гони побеђеног противника итд.; за време р. долази до сукоба међу Ј. и онда немилосрдно укрштавају рогове; јачи остаје уз кошуте, а побеђени бежи с бојишта; догађа се да том приликом заплету рогове, тако да их више не могу раставити; р. је код нас у септ., а лов на Ј. у то време сматра се за најотменији спорт.

ЖЕЛЕНИЋ Јулијан (1877.-1931.), калуђер франц. реда и историчар; издавао ист. грађу (летописе босман.) и написао више монографија; гл. дело: Изводи за култ. повјест бос. франеваца.

ЖЕЛЕОСВЕЋЕЊЕ, у прав. црк. св. тајна у којој се освешћени уљем (јеле) помазује (7 пута) болесник ради оздрављења.

ЖЕЛЕЧ, средњев. град, више Н. Пазара, дворач краља Уроша I; импозантне рушевине.

ЖЕЛИВАРА (Gällivare), рудник гвожђа (познат у свету са добре руде) у с. делу Швед., у Јапонiji.

ЖЕЛИНЕК Вацлав д-р (*1883.), сан. пук., шеф стоматолошког одељења Гл. вој. болнице; публиковао многе стручне радове о стоматитисима и преломима вилица у јсл., чсл. и нем. часописима; за Свезнање обрдио зубарство.

ЖЕЛИНИ, стан. или ст.-седеоци Јелаве или Грч. (→ Грци). Јелинисти, код Бугара, око 1830., нац. свесни, али према грч. просвети и књиж. пријатељски расположени нац. радници, проповедници Јелано-буг. школства; гл. претставници уч.: Христати Павловић (1804.-1848.), Емануел Васкидовић и Рајно Поповић (1800.-1838.). Јелинистичка базилика → базилика. Ј. култура, названа александријска, постала, после завојевања Александра Вел. на И, мешавином јелинске културе и ст. источњачких цивилизација; одржала се и у рим. доба; гл. центри: Александрија, Пергам, Антиохија и Атина. Јелинска култура, развијена од грч. племена, по доласку у н. огабину на рушевинама ст. егејске цивилизације; достигла врхунац у Атини, у доба Перикла, 5. в. Хр.

ЖЕЛИСАВЕТА 1) Баварска (1837.-1898.), кћи бав. војводе Максимилијана, жена аустр. цара Франца Јозефа I; убијена у Женеви од анархисте Лукениа. 2) Енглеска, краљица (1558.-1603.), кћи Хенрија VIII

и Ане Болен; дошла на престо после своје сестре Марије Тјудор; погубила своју рођаку, шкотску краљицу Марију Стјуарт; завела англиканизам као држ. веру у Енгл. и гонила све нон-конформисте; помагала прот. у Хол. и Фриц.; водила рат са Филипом II, шп. краљем, у којем страдао шп. непобедива армада. 3) Петровна, руска царица (1741.-1762.), кћи Петра Вел.; збацила Ивана VI и узела учешћа у 7-год. рату, на страни Аустр., против пруског краља Фридриха II. 4) Померанска, кћи помер. краља Богислава V, удана 1363, за нем. императора Карла IV. 5) Француска, Валоа (1545.-1568.), кћи Анрија II и Катарине Медичи, жена Филипа II, шп. краља.

ЖЕЛИСАВЕТПОЛ → Ганца.

ЖЕЛИСЕЈСКА ПОЉА → Елизејска поља.

ЖЕЛИЋ 1) Лука д-р (1863.-1922.), археолог, свешт.; истакао се проучавањем ст. хрв. ум. споменика; објавио више стручних радова, неједнаке вредности. 2) Милосав (*1883.), књиж.; био официр; писао приповетке и песме; познат је његов Србијански венац, мало манирисан и једнолик песнички низ похвала срп. јунацима, дат са много осећања; пише и о арб. питањима и приликама.

ЖЕЛИЦА, план. између З. Мораве и њене д. притоке Белице; највиши врх Црна Стена (929 м).

ЖЕЛМАЛ → Самоједско Полуострво.

ЖЕЛОВА ГОРА, план. у Србији, с-сз. од Ужича (Дрињска Бан.); највиши врх Ваков Камен (1003 м).

ЖЕЛОВИЦА 1) висораван ј. од Бледског Јез. (Дрињска Бан.); највиши врх Котлиц (1410 м). 2) карсна и гола висораван и.-ј. од Билеће (Зетска Бан.); највиши врх Витомир (1269 м).

ЖЕЛОВСТОНСКИ ПАРК, у С. Амер., у изворишту Мисуре и Ј. Реке; од 1872. опште нар. добро и јавни парк; површина 18 000 км², надм. в. преко 2000 м; покривен дивним шумама по којим лутају најразноврсније животиње; богат гејзирима (Вел. Гејзир, Ст. Верни итд.); у средини Ј. Језеро, на надм. в. од 2265 м.

ЖЕЛОВШЕК 1) Владимир, псеуд. В. Техарски (1879.-1934.), песник, приповедач и теоретичар књиж. групе «Младих»; гл. дело Симфонije. 2) Франц (1700.-1764.), сликар; радио фреске у црк. св. Петра у Љубљани и у Камнику; најбоље дело: слика св. породице; 1 од гл. претставника барока у јсл. сликарству.

ЖЕЛСА, варошица (1700 ст.) на с. обали о. Хвара (Прим. Бан.); морско купалиште; фабрика за прераду бухача, уља; трг. вином; 2 ст. тврђаве.

ЖЕЛУШИЋ Мирко (*1886.), аустр. писац хрв. порекла; истор. романи: Цезар, Дон Жуан, Кромвел, Ханибал.

ЖЕМЕН, имамаат у јз. делу пол. Ар., на обали Црвеног М. (62 000 км², око 1 мил. ст.); земљиште добро наводњено и плодно; успевају кава (мока), индиго, памук, дуван, сезам, кукуруз, шећ. трска, бананс; сточарством се баве бедуни у унутрашњости земље; рудног блага има (злато, сребро, гвожђе, сумпор, камена со, драго камење); каравански путеви иду од обале према гл. месту Сани; поред Сане важна места Мока и Ходенда (пристаниште); назван срећна Арабија.

ЖЕМЕНИЈЕ, платке ципеле, део источњачке и балк. ношње; лице им од коже у боји, обично црвеној; код нас сасвим ретке већ и код сампх мусл.

ЖЕМСТВО, средство обезбеђења трајбина; настаје кад 1 лице (јемац) узима обавезу да исплати дугачи се исплата не буде могла извршити према гл. дужнику; јемац је по правилу одговоран тек кад се утврди да се без поверљиве кривине трајбина није могла наплатити од гл. дужника; уколико плати за другог, јемац има право на регрес; ј. је акцесорне природе, те не може прећи дуг; јемац има право да се умеша у спор противу гл. дужника, да не би он одговарао; ј. може бити: персонално (јемац одговара целом имовином) и реално (јемац даје какву ствар у залог, али не одговара другом имовином); → гаранција. Ј. менично → авал.

ЖЕН, јап. новац = 100 сена.

ЖЕНА, варош у Тирингији (Нем.), на р. Сали (60 000 ст.); развијена инд. (оптичка инструменти, стакло, машине, хем.); унив. (1558.), звездаре, библиот., музеји. Битка код Ј. (14./10. 1806.), пруски краљ Фридрих-Вилхелм III и његов генералисим војвода од Брауншвајга очекивали су да ће Наполеон прећи преко Тириншке Шуме и распоредити своју вој. (107 000) фронтално према њој; кад су сазнали да је он прешао много источније и да силази д. обалом Сале у намери да их нападне с бока, поплашили се да не буду опкољени и одлучили (13./10.) да се повуку ка Берлину преко Ерфурта, а кнезу Хоенлое наре-

дили да се повлачи преко Вајмара и да штити пшчово отступаче; истог дана Наполеонова вој. стигла до Ј. и Ауерштета; уверен да је повлачење Пруса само привидно и да се пред њим налази сва пруска вој., Наполеон је своје трупе поделио на 3 дела: л. крило (Лан) имало задатак да пређе на л. обалу Сале, код Кале (близу Ј.), а десно (Даву и Бернадо), код Кецена; између њих се налазила резерва с Наполеоном, Немом и Султом; Лан преконоћ прешао Салу и заузео Ландграфенберг; сутрадан Наполеонова вој. у 3 узастопне битке потукла трупе кн. Хоенлое и ген. Рихела, који му притекао у помоћ; од 55 000 људи који су с пруске стране учествовали у борби (према 50 000 Француза) 27 000 убијено, рањено или заробљено; остатак се у највећем нeredу повукао ка Вајмару и оставио Французима преко 200 топова; за то време Даву се (са 28 000 људи и 44 топа) сукобио с вој. пруског краља и војводе од Брауншвајга (50 000) и потукао је код Ауерштета, где су Прусци оставили на бојном пољу 18 000 (мртвих, рањених и заробљених) и 115 топова; кад су се бегуници с Ј. и Ауерштета нашли заједно у Вајмару, пруску вој. захватила паника и она се дала у дивље бекство; за непуних месец дана по објави рата (7./10.) у Наполеоновим рукама се налазила цела Пруска, изузев Кенигсберга и Гданског.

ЈЕНЋА, **Јенџибула** (тур.), жена која у сватовима води и упућује невесту.
ЈЕНИСЕЈ, р. у Сибиру; извире у Сајанским Пл. с више извора, улива се у Сев. Једено М.; дуга 5200 км, повона 2070 км, кад није залеђена; притоке Г., Камени и Д. Тунгуска, све са д. стране. **Јенисејск**, варош (5060 ст.) у и. Сибиру, на р. Ј.; некада важно тржиште за крзна. **Јенисејски Залив** Сев. Једеног М. на ушћу р. Ј. **Јенисејци**, **Јенисејски Остјани**, полуномадски староаз. (ст.-сибирски) народи; 1000 душа.
ЈЕНИЋЕ-ВАРДАР, **Пазар**, варош у грч. Македонији. у подгорини пл. Пајака; стан. доскора Срби и Турци, сада Грци и Срби; у близини прострало јез. **Пазарско Благо**.

ЈЕНКИ (хол.), раније надимак хол. насељеника у С. Амер.; данас опште име за Американце.

ЈЕНКО 1) **Даворин** (1835.-1914.), композитор, диригент нар. поз. у Београду; компоновао хороове, соло песме, муз. за поз. комаде и химне **Боже правде** и **Напреј**; мада више у ит.-нем. стилу, дела му одушевљавала нап.-романтичарску генерацију крајем 19. в. (→ сл.). 2) **Иван** (1852.-1891.), песник; писао песме с великом оригиналношћу, али с доста књиж. саопсећања. 3) **Симон** (1835.-1869.), песник; почео да пева рано, али тек пред крај живота нашао свој пут и дню неколико дубоко проосећаних песама; имао и нешто хајнеовске јеткости; његова је слов. химна, у којој има поета, као и у др. његовим патриотским песмама.

ЈЕНОПОЉСКА ЕПИСКОПИЈА, осн. у 16. в. за Србе у ердељској држави, после подигнута на архиеп.; обухватала теминшварску, липовску и арадску обл. У тој еп. истакили се као еп. Матеј и Сава Бранковићи и несрећни Ђорђе Бранковић, несрећни деспот срп.; митрополија укинута у 17. в.

ЈЕНСЕН 1) **Адолф** (1837.-1879.), нем. композитор, проф. клавира; даровит композитор песама, клавиричких минијатура и хорова; компоновао оперу **Турандот**. 2) **Алфред** (1859.-1921.), швед. писац, славист; превео: **Смрт Смајл-аге Ченгића**, **Горски вјештац** и нека дела **Ашкерца**, **И. Војновића**, **Л. Лазаревића**, **Баласког** и др.; значајна студија: **Гундулић и његов Осман**. 3) **Јоханес** (* 1873.), дански писац, веома плодан, вршио јак утицај на књиж. генерацију почетком 20. в.; претставник енергије и инд. живота у књиж. насуспрот дотадашњем субјективизму; развија интерес за нац. култ. вредности; написао вел. број романа, приповедака, песама и идеолошких студија; гл. дело: **Дуги пут**, у којем износи развој герм. расе од пренст. времена до данас.

ЈЕНЋЕВИЊ, пров. (лен) и варош (30 000 ст.) у Швед. на обали јез. Ветер; инд. дрвета и хартије.
ЈЕНЋИР → **вампир**.

ЈЕР, 2 слова црксл. кирилице: **дебело** (ъ) и **танко** (ы), означавају полугласнике; **дебело** Ј. полугласник реда о; **танко** Ј. реда е; у сх. језику оба изједначена; од 12. в. замењују се у затвореним слоговима га а (сѣнь = сап), а у отвореним се губе.

ЈЕРАЈ 1) **Вида**, **Франциска** (1875.-1932.), слов. песникиња, писала љубавне и дечје песме; збирке: **Песма**, **Из Љубљане** **чез Пољане**. 2) **Јосип** (* 1892.), свецт. и педагог; гл. дела: **Душевна подука младости**, **Држављанска узгоја**, **Увод у социологију**.

ЈЕРАН Лука (1818.-1896.), књиж. свецт.; обрађивао морално-верске теме у стиху и прози; ур. **Згодње Данице**.

ЈЕРАРХИЈА → хијерархија.
ЈЕРГЕНСЕН Јохан (Jorgensen, * 1866.), дански песник и романописац; у поезији преко симболизма прешао у кат. мистику; гл. дела: **Прољетне речи**, **Расположење**, **Из дубине**, **Тече извор**, **Ева**, **Св. огањ**, **Клоке Роланд**, **Лав из Флаандерна** (романи).
ЈЕРЕЗ, д. притока Саве; извире под Цером, улива се код Шапца; дуга 57 км.

ЈЕРЕМИЈАШ Отокар (* 1892.), чсл. композитор, директор радио-оркестра у Прагу; компоновао хороове, камерну муз., симфоније, песме и др.

ЈЕРЕНИЈА, јерв. пророк, из 7. в. пре Хр.; опомињао народ на слогу и борбу против Вавилонаца. **Јеренијаде**, тужбалице, плач Ј. на развалинама Јерусалима; у књиж. назив за сличне песме. (→ сл. Јеренија.)
ЈЕРЕС (грч.), утеше или посебно мишљење противно црк. истини (догмату), јавно изнесено.

ЈЕРИНА (Ирена) († 1457.) срп. деспотица, родом из грч. породице Кантакузина, жена деспота Турџа (од 1414.); у народу добила назив **Проклета**, јер јој приписано грабење многих ст. градова кулуком (нпр. убрзани рад на подизању Смедерева); њена смрт веома тајанствена; говори се да ју је отровао син Лазар; исте ноћи кад је умрла из Србије пребегли Турцима њен брат Тома, кћи Мара и син Гргур.

ЈЕРИНГ Рудолф (Ihering, 1818.-1892.), нем. научник. проф. унив. у Базелу, Ростоку, Киљу, Бечу и најдуже у Гетингену; припадао ист. правној шк., али се доцније од ње одвојио; критиковао Савињџа и дотадашњи метод правне догматике; присталица што већег истицања реалних фактора у праву; недовршено му велико дело **Дух рим. права**; у флз. права спадају му дела: **Борба за право и Циљ у праву**.

ЈЕРИХОН, место у Палестини код Мртвог М., данас Ер-Рка; 1. град који су Јевреји освојили по повратку у обану земљу. **Јерихонска ружа** (Anastatica hieracuntica, фам. Cruciferae), једногач. биљка, дебелих грана распрострањих по тлу, живи у сушним, пустињским пределима у и.-сред. обл. од Аз. до Ег.; за време суше добива лопаст изглед; ветар је откида и котрља; у влажно доба повраћа се у првобитно стање, плодови се отварају, семе испада и тако се распростре.

ЈЕРМА, **Суконска Река**, р. у Југосл. и Буг.; л. притока Нишава; извире н. од Власничког Влага; после кратког тока прелази у Буг., а с. од Трна поново у Југосл.; улива се у Пиротско Пољу.

ЈЕРМА, Римљанин коме се приписује ст. хришћ. спис **Пастир**; живео у 1. в., помиње га ап. Павле.

ЈЕРМЕНИЈА 1) с. део Совј. Транскавказске Федерације (30 948 км², 880 000 стан., Јермена, Турака, Руса); развијена земљор., воћарство, сточарство; гл. место Ериван. 2) у ширем геогр. (не полит.) смислу, централна висораван између М. Аз., Персије и Рус. Јермени, народ у Курдистану, Ирану, Кавказији, М. Азији и у суседним деловима Јерм. Висије; постали од мешавине Аријаца (Трачана), који око 1200. пре Хр. дошли са В. П., и староседелца Халда; до краја 7. в. пре Хр. ратовали с Асирицима; после пада Ниниве (606. пре Хр.), Ј. признавали власт Кијаксара, Персијанаца. Александар Велики и Селеуковаца; у 2. в. пре Хр. ослободили их и осамјачили владари из дина. Арсакида, коју основао Вагаршаг, брат парћанског краља Арсакија; убрзо затим Ј. примили хришћ. за владе краља Абгара; после изумирања арсакидске династије (488.) Јерменија ослабила и делимично потпала под власт Персијанаца, па Арана, од којих је привремено ослободила дина. Багратиди (863.-1079.); пред најездом Турака Селџука 1 део Ј. се повукао у кланце Таура и Киликије, где основао н. краљевину (Мала Ј., 1198.), која се, као вазална држава папа и Св. рим. империје нем. народа, одржала све до краја 14. в.; Вели. Ј. опустошили прво Селџуци, па Монголи, и најзад Османлије; у 17. в. њен и део олет заузели Персијанци; с. део освојили Руси у 18. в., а остатак задржали Турци; данас их има свега око 5 мил. (у СССР 1 567 000, у Тур. 90 000, у Грч. 34 000, у Буг. 27 300; остали у Перс. и по разним евр. зе-

мљама и Амер.); по језику спадају у групу евр. Аријаца, али се у телесним особинама очувао и превладао расни тип староседелаца (висок раст, орловски нос, бујна црна коса и брада, вел. тамне очи); у својој домовини живе у колибама од камена и блате се земљом; прогоњени од Турака у раније време, многи се насељавали; у насељеништву венити трг., мењачи, кујуници и сл., али многи раде као слуге и носачи; имају богату књиж., а насељеници осн. многе шк., штампарије и новине; у ср. в. било их доста у нашим земљама; сад постоје њихове веће колоније само у Београду и Скопљу. Јерменска династија → македонска династија. Ј. језик чини посебну (јерменску) групу индоевр. Ј.; пре га рачунају у иранску групу, пошто је перс. јко утицао на њега; алфавет саставио Месроп (5. в.) према грч. Ј. књижевност, почела преводом Св. писма од Месропа и његових помоћника; сиријски утицај у литургији и др. обличен, а примљен грч.; тада настало и више ист. дела; најпознатије **Ист. Јерменске** од Мојсија Хоренског; после 4. века следеће 6 векова опадања, јер су Ј. у борби с Арапима, Монголима и др. изгубили самосталност; у новој држави Киликији истакао се песник Нерсес Шнорхали (12. в.); у 13. в. продирае нар. књиж., али настаје опадање због верских борби, особито против ркатолицизма. Манук из Севасте, прозван Мехитар, осн. → мехитариста, покренуо изучавање ј. језика, књиж. и старина; права обнова ј. к. пала у 19. в. кад школовани Јермени почињу писати по евр. узорима; осн. нове ј. к. је Хачатур Абовјан, романописац, највећи лирничар; Смбаг Шах-Азиз; новија к. ослања се више на нар. елементе. Ј. црква, осн. око 300. г. од еп. Григорија Просветитеља (отуд **григоријанска ц.**); исповеда → монофизитство; богослужење слично грч.; поглавар: католикос, патријарси у Цариграду и Јерусалиму. Унијати Јермени признају папу као врх. главу црк., али имају своје уређење (у Рус., Пољ. итд.); много прогоњени у ср. Тур.

ЈЕРМЕНСКЕ ПЛАНИНЕ, између Каспског Ј. и Црног М.; махом уграшене вулканске купе; највиши врх Арабат (3189 м); изворишна област р. Араса, Куре, Еуфрата и Тигра.

ЈЕРМОЛОВ Алексеј (1772.-1861.), рус. ген.; учествовао у свим рус. ратовима између 1794.-1817.; после управљао Кавказом.

ЈЕРНЕЈ из Локе (16. в.), слов. сликар; има фресака у многим црк. у Горњојској и Горици (Мука Исусова у цркви св. Петра код Бегуња).

ЈЕРНЕФЕЛТ Арвид (Järnefelt, *1861.), фински писац под јаким Толстојевим утицајем, најзнатнији у савр. фин. књиж.; гл. дело: Грета и њен господар (роман).

ЈЕРОВОАМ 1 Ј. I, израелски цар (око 960.-930. пре Хр.), син Саломона. 2) Ј. II, израелски цар (око 826.-773. пре Хр.), потукао Сирце.

ЈЕРОГЛИФ (грч.), знак ст. → египатског писма; првобитно означавао читава слику, доцније само 1 звук; из ј. се развиле све др. азбуке.

ЈЕРОМОНАХ (грч.), у прав. црк. калуђер (монах) са свешт. посвећењем. **Јеромонашко наслеђивање**. У Србији по зак. од 9./5. 1849. калуђери могу располагати само оном имовином коју су стекли пре ступања у ман.; ако не учине тестамент или стекну имовину по ступању у ман., то наслеђују ман. као зак. наследници.

ЈЕРОНИМ 1 св. (око 331.-420.), из Стридопа у Далмацији, црк. отац, путовао по М. Аз., Балк., живео као аскет у Палестини, где научио јевр. језик; превео Библи. на лат. (Вулгата), оставио много писана и расприсана из црк. итд.; код нас легенда да је измислио → тлагољезу. 2) **Прашки** (око 1347.-1416.), ученик Јана Хуса; осуђен од сабора у Констанцу и жив спашен; на ломачи изговорио речи *Sancta simplicitas*. **Јеронимски завод** у Риму, осн. давно од јсл. кат., ходочасника на гроб св. Петра, не зна се тачно кад; 1453. дозволио папа Хрватима у Риму да осн. свој хоспис који називање по далм. св. Ј., о коме се веровало да је пореклом Илир. отуда касније нивис илирски з.; постоји и сад, али његово дељење не одговара нашим интересима.

ЈЕРУЗАЛЕМ Вилхелм (*1854.), проф. унив. у Бечу, присталица еволуционизма, волунтаризма и прагматизма; гл. дела: **Критички идеализам и чиста логика**, **Увод у филозофију**.

ЈЕРУСАЛИМ, гл. место (83 000 ст.) → Палестине и св. место мојсијеваца и хришћ.; с узанним и кривим улицама оријент. типа, с многим снагама, црк. (црква св. гроба) свих хришћ. секта и цамијама; јевр. унив. (осн. 1925.), музеји, библиотека, седиште патријарха, биск., рабина и др. црк. старшина и страних конзула; везан жел. пругом за пристаниште Јафу и за Ег. Био гл. град ст. јевр. државе у Пале-

стини; од цара Давида (10. в. пре Хр.) играо најважнију улогу у рел. животу Јевреја због храма богу Јахвеу; Ј. је хришћ. најев. место, због распећа и васкрса Ис. Христа; колевка хришћанства; због њега се водили крст. ратови. **Јерусалимска Краљевина**, осн. од кретања после 1. крст. рата 1099.; уништно је ег. султан Саладин 1187.

ЈЕСЕЈИ, есеји, ст. јевр. секта, живела под утицајем гностичког учења; одлике: аскеза, врлина, одбађивање брака, жртве и заклетве; живели око Мртвог М. у заједници; елични нашим калуђерима.

ЈЕСЕН, прелазно год. доба од лета на зиму, на сев. полулопти месени: септ., окт. и нов.; → Земља. **Јесење дрво** → дрво. **Ј. кађун** → мразовац.

ЈЕСЕНИЦЕ, варошица (инд. комплексе Ј.-Сава-Корупска Бела-Јаворник 7000 ст.) у срезу радовљичком (Драв. Бан.); погранична жел. станица према аустр. граници; вађење и ливење гвоздене руде још од 14. в.; у 2. пол. 19. в. подигнуте вел. фабрике за гвоздену инд.

ЈЕСЕНСКИ Јан д-р (*1870.), чешки лекар, проф. и шеф зубне клинике у Прагу; публ. многе расправе у стручним часописима; издао више књ.

ЈЕСЕЊИН Сергеје (1895.-1925.), талентован претставник нове рус. лирике и романтичар; последњи песник села; извршио самоубиство у Лењинграду; песме му одишу ведрим и свежим расположењем и одликују се оригиналном верификацијом и ритмом; збирке: **Плаветници**, **Сеоски часловац**, **Извест мангула**, **Брезин циц**, **Песме о Рус** и револуцији.

ЈЕСЕТРА (*Acipenser sturio*, фам. *Acipenseridae*), риба штигоноша, главе извучене у дугу кишу, веома укусна меса; дуга 5-6 м; живи у евр. морима; у реке улази ради бацања икре, која на вел. цени.

ЈЕСО (јап. Хокаидо), најсев. из групе Јап. О. (78 100 км², 2,5 мил. ст.), одвојено мореузом Ла Перусом од Сахалина и Цигарусом од Нипона; добро наводњено; има угља и петролеума; развијен риболов и инд. дрвета; већа места Сапоро, Хокодате, Отару, Муроран.

ЈЕСТИРА (Естер), перс. име Јеврејке Хадасе, по библи. књ. о Ј. жена краља Ахасвера (Ксеркса), спречила Аманов план о покољу Јевреја; за успомену светкују Јевреји → Пурим.

ЈЕТА-ЕЛВ, р. у јз. Швед.; отока Венерског Ј., улива се у Категат; дуга 90,5 км, пловна; због Тролхета водопада (32 м) прокопан **Ј.-канал**, који спаја Сев и Балтичко М.

ЈЕТАЛАНД (Геталанд), предео у Швед., ј. од Венерског и Ветерског Ј.

ЈЕТЕБОРГ (Готенбург, Гетеборг), 2. град (244 000 ст.) у Швед.; на ушћу р. Јета-Елв; унив., в. трг. шк.; инд. животних намирница, металург., ткст.; лепо уређен град, с многим каналима и највећим пристаништем у Швед. (извози: гвожђе, дрво, харинге, хартију).

ЈЕТРА (hepar), највећа жлезда чов. тела, јајастог облика, тежи око 1500 г, налази се иза д. ребарног лука у трбушној дупљи, одмах испод дијафрагме, која је одваја од грудног коша. Воје црвенорме, глатке и равне површине; горња конвексна површина подељена попречним жлезбом на 2 дела одн. 2 режња, лева и д.; на доњој конкавној површини налазе се 3 жлеба, који образују слику слова Н, отуд 4 режња, 2 већа д. и л. и 2 мања у средини, предњи четвртасти и задњи Штингелов режњ. У жлезбовима на доњој страни налази се корен органа, одн. улазно место крвних судова (вена порте и арт. хепатика) и излазно жучних канала; састављена од компактног специфичног ткива; чела ј. обавијена чврстом фиброзном опном (Глисонова капсула), преко које прелази трбушна варамица; → жучна бешика. По многобројним функцијама 1 од најважнијих унутр. органа; најважније су: стварање и излучивање жучи; стварање гликоге из гликогена и обратно; задржавање и отпуштање воде; стварање масти; стварање фибриногена; стварање урее; антитоксична функција и многе др. познате или још непознате. Болести: → конгестија ј., жутица, → хепатитис, → цироза, рак.

ЈЕТРЕНКА → копитњак крстага.

ЈЕТРЕЊАЧЕ (Heraticae), разред коњи маховина, обухвата мањи број родова који се срећују око бунара, извора и др. влажних местима; стабљика код многих листато спљоштена, те сами листови чине ободне режњеве; размножавају се спорама и нарочитим расплодним танкостаним многоклеточним талацима.

ЈЕФИМИЈА, ћерка Војихне, господара Дrame и жена деспота Угљеше Мрњавчевића; покаљуберила се после битке на Марици и живела код кнегиње Милице; умрла почетком 15. в., сахрањена у Љуботини; имала ретку ум. осетљивост и културу; била одлична везиља; њена похвала кн. Лазару, мала али пуна топлине, представља 1 од најбољих, првих књиж. творевина наше ст. писмености.

ЈЕФРЕМ 1 св. (1311.-1399.), прво испосник у Св. Гори, код Дечана и код Пећи; затим пећки патријарх (1375.-1382.); повукао се сам са тог положаја, а после косовске битке се опет одао пустињачком животу у околини Пећи. 2) **Сиријски** (око 300. г.), аскет и уч. у Едеси (Сирија), познат прк. песник (85 погребних песама), тумачио Св. писмо; 1 превод налази се у В. Дечанима из 1337. г. у рукопису; писао на сиријском језику.

ЈЕФТАЈ, судија у Израилу; закleo се после победе да ће жртвовати богу што прво изиђе пред њега из куће; изишла јединица кћи његова, коју он жртвовао богу; отуд: **Ј. заклетва**, предмет песама и муз. комада.

ЈЕФТАНОВИЋ Глигорје (1840.-1927.), вођ бос. Срба, кренуо борбу за аутономију срп. прк. и шк. у Б. и Х. (1896.); борба завршена добијањем аутономије 1905.; и даље остао опозиционар; страдао на почетку рата, после затворен и осуђен; 1918. претседник Нар. већа за Б. и Х.

ЈЕХОВА → Јахве, бог на јевр. језику.

ЈЕХОЛ → Јехол.

ЈЕЧАМ (*Hordeum sativum*, фам. Gramineae), хранљива и инд. биљка, жличаста корена, зељаста стабла од 5-7 чланака; листа линеална, састављена од усмене и лиске; цваст му клас од једноцветних класака, поређаних у 2 или 6 редова; цветови самоплођавајући, те и сорте ј. стабилне; плод отоман плевицама, на које оглава 7-15%; дужина зрна 7-15, дебљина 2,5-3 мм; тежина 1000 зрна 25-50 г, хл тежина 60-70 кг; хем. састав: 14,3% воде, 10% азотних материја и 63,9% безазотних екстрактивних мат., 2,5% масти, 7,5% целулозе, 2,2% минер. материја; помаже варењу. Ј. се сматра најст. житном културом: још ст. Египћани га гајили и употр. за хлеб и справљање пива, слична садањем пиву; помаже при лошем варењу и слабом стомаку; дивљи претставници ј. расту по в. и ср. Аз., где је можда његова постојбина; захтева умерено влажно и топло поднебље, а земљишта дубока, плодна и растресита; као јара (протрешна) култура, због кратке вегетационе периоде, гаји се до 89° с. ш.; сорте ј. деле се: на дворедне и вишередне; вишередни на 6-редне и 4-редне; дворедне сорте добре за инд. пива, а 4-редне и 6-редне за људ. и сточну храну; принос по 1 ха 1000-3000 кг; производња ј. у свету креће се око 40 мил. т год., од чега 25 мил. отпада на евр. земље; најјачи евр. произвођач ј. је Нем. (2,8-3 мил.); Југосл. спада међу слабије произвођаче: просечна год. производња креће се око 400 000 т, док се површина под ј. креће око 400 000 ха.

ЈЕЧЕРМА, ђетерма (тур.), врста кратког хаљетка; углавном покрива само леђа, на прсима веома искружен; ретко допире до појаса. Део м. и ж. ношње у појединим крајевима Ц. Горе, Б. и Х. и Србије. Мушке ј. се украшавају металним пуцима, ж. чипкама.

ЈЕШКА (ит.) → мека.

ЈИДИШ, језик са 60% горњонем., 30% јевр., 10% сл. речи; у Амер. има примесе епл., шп. и порт.; њиме говори око 10 мил. Јевреја, највише у Пољ., Литви и Рус.; пише се јевр. словима, полако га нестаје. Ј. књижевност јавља се у 13. в.; период до 15. в. испуњавају преводи библиј. књ., прераде витешке епике и лирике, побожне песме, драма и сатирична и дидакт. поезија; у 17. в. најбољи претставник Е. Левита (1496.-1549.); у 18. в. прогони Јевреја сужавају књиж. обл.; аскетизам и мистика избијају у лирици и морал. списима, пишу се епике и сатир. песме из јевр. живота, прерађују ст. романи; већу вредност достиже у делима Абрамовича; проצват настао око 1880., са Спектором (1858.-1925.), који реалистички слика живот бедника и јевр. средине у Украјини, и Алехомом (1859.-1920.), оригиналним приповедачем и снажним хумористом; сем њих познати: Штајнберг, Хомберг, Равицки, Ански, Анохи; Розенфелд, сликар јевр. радника у Амер., Еделштаг, Башовер и Пински; после рата највећи писац Ш. Ани.

ЈИ-КИНГ (кни.: књ. промена), 1. од 5 св. књ. у кинеској књиж.

ЈИЛАНД (Jütland), конт. део (29 536 км², 137 мил. ст.) Данске, сев. део Јиландског или Цимбриског Пол., између Сев. Мора, Скагерака, Категата и М. Белта; земљиште ниско (највиши врх 172 м), и обала добро разуђена, дуж западне дине. **Јиландска битка** (31.5. 1916.), између енгл. флоте (адмирал Целико) и нем. флоте (адм. Шер); једна поморска

вел. битка у свет. рату; може се поделити у 3 фазе: 1) борба 6 енгл. бојних крсташа адмирала Бити са 5 нем. адмирала Хипера; мада надмоћнија Енглези после борбе од 1 часа изгубили 2 бојна крсташа; 2) сукоб енгл. главнине адмирала Целикоа (28 бојних бродова, 7 бојних крсташа) са главнином адмирала Шера (16 н. бојних бродова, 6 ст. и 5 бојних крсташа) и много лаких јединица с обе стране; због наклоне ватре Шер се повукао; 3) ноћ прекинула сваки додир главнина; штићен мракoм Шер успео да прође иза Целикоа и да стигне у луку; поред више лакшх јединица Енглези изгубили 6 вел. бродова, а Немци 2; у стратeгиском погледу победа ипак остала на енгл. страни. **Ј. говече**, постало од фламанске расе, гаји се у Данској; кратких рогова, боје црвене, ср. величине; одлична млекуља, 3 000 л год. млеко садржи већи % масти.

ЈИНАН, обл. у јз. Кини.

ЈИРАК Карл Болеслав (* 1891.), чешки композитор диригент, проф. конзерваторијума у Прагу.

ЈИРАСЕК Алојз (1851.-1930.), чешки писац ист. романа, наслнкао сва крупнија збивања чешке ист.: хуситски покрет, кат. реакцију, препорођај; познати његови **Посољавци**, роман о селачкој буну у 17. в.; његова дела играла важну улогу у ослободилачком покрету.

ЈИРЕЧЕК Ј. Константин (1854.-1918.), историчар, унук Павла Шафарика; докторирао у Прагу и још тад дао **Историју Бугара**, која и данас у употреби; затим био доцент унив. у Прагу (1877.-1879.) и проф. унив. у Прагу и у Бечу (1884.-1918.), а 1 време и мин. просвете у Буг.; радио неуморно и дао више одличних дела из ист., географије и култ. ист.; 1. почео да проучава дубровачки архив; наши новија историчари изишли из његове солидне и строго методиске шк.; за срп. ист. учинио више него иједан срп. историчар; његова гл. дела: **Историја Срба до 1537. и Држава и друштво у средњев. Србији**, претстављају досад најбољу ист. нашег народа и дају критички преглед наше прошлости на широкој основи, с огромном ризницом грађе и чиниенила; оба дела превео Ј. Радоњић под именом **Историја Срба**.

ЈИРЖИ Пољебградски, после смрти краља Ладислава чешки краљ (1458.-1471.), раније племић и вођ хусита; ратовао несрећно с Матијом Корвином.

ЈИТЕРБОГ, варош (8 000 ст.) у Немачкој ј. од Потсдама; инд. (метала, дувана).

ЈИТЛАНД → Јиланд.

ЈИХЛАВА, варош (29 000 ст.) у ЧСР; инд. (ткст., дувана, кожа итд.).

ЈОАВ, нећак и војвода цара Давида; убио свог такмаца војсковођа Абиара и угушио Авесаломову побуну; убијен од Саломона по савету Давидову, 1014. пре Хр.

ЈОАД, Јојадах, јевр. првосвешт. из 9. в. пре Хр.; тајно однеговао младог Јоаса, кога гонила Аталија; довео га на краљ. престо после смрти Аталије.

ЈОАКИМ 1) јудејски краљ из 6. в. пре Хр., брат краља Јоахаза; покушао да абаци вавилонску власт. 2) последњи јуд. краљ, син претходног.

ЈОАКИМ 1) св. муж св. Ане и отац св. деве Марије. 2) Саранданорски, пустињак у 10. в., живео у Осоговским Плани. 3) де **Фиоре** (око 1145.-1202.), цистерцитски калуђер; претставник средњев. мистике; проповедао н. владавини св. духа; написао **Кометаре** на Апокалипсу.

ЈОАН Егзарх, буг. књиж. из доба цара Симеона; гл. дело: **Шестоднев**.

ЈОАНА, напуљска краљица → Јана.

ЈОАНИЦА, буг. цар (1197.-1207.), потукао лат. цара Владвита и дужда Дандола код Једрена; умро при опсади Солуна.

ЈОАНОВИЋ Ђорђе д-р (1871.-1932.), проф. патол. анат. мед. фак. у Београду, раније проф. у Бечу; признати научник и писац научних дела, истакао се проучавањем рака.

ЈОАС 1) јудејски краљ из 9. в. пре Хр.; син Охозјева, унук Аталијин; убио јевр. првосвешт. Захарију, сина свог добротвора Јоада; убијен и сам после 40-год. владавине. 2) израиљски краљ из 6. в. пре Хр.; Јоазавов син и наследник.

ЈОАСАФ (+ око 1423.), монах; последњи Немањић, син цара Симеона Палеолога, Душановог брата по оцу; после очеве смрти (1369.) управљао Тесалијом као цар Јован Урош Палеолог; закаљуберно се 1381. и провео 42 год. у мај. Ватопеду у Св. Гори и по мисторским ман. у Тесалији.

ЈОАТАН, јудејски краљ (752.-737. пре Хр.); ослободио Јудеју од израиљске превласти и обновио јерусалимски град.

ЈОАХАЗ 1) јудејски краљ од 609. пре Хр.; збацио га фараон Нехао. 2) израиљски краљ (848.-832. пре Хр.).

ЈОАХИМ Јосеф (1831.-1907.), виолинист, композитор, проф. и диригент; компоновао: 3 виолинска концерта, 6 комада за виолину и клавир и др.

ЈОАХИМСТАЛ, град у ЧСР на Лаби; познат у ср. в. као место у којем кован сребри новац (Joachimsthalir или краће: талир); данас → Јахимов.

ЈОБ Игњат (1895.-1936.), темпераментни сликар савр. правца; махом сцене из рибарског и сељачког живота сочних боја и оштрих поетза.

ЈОБ Праведни, гл. личност ст.-зав. књиге о Јову у Библи., поучне садржине, садржи ст.-јевр. схватања да је трпљење казна за грех.

ЈОВАЛИУМ, рим. насеље које се помпње у 2. в. на месту данашњег Валпова.

ЈОВАН 1) Бранковић, срп. деспот (1496.-1502.), млађи син слепог деспота Стевана, Ђурђевог сина, ожењен Јеленом, ћерком Стевана Јакшића. 2) **Ненад**, вођ Срба у Уг. у 16. в.; личност тампа порекла; 1526. борио се с успехом против Турака и постао брзо популаран; звали га, ваљда по боји лица, **Црни Ј.** и називали га царем; водио акцију из Суботице; упуле се у борбу између Фердинанда Хабзбуршког и Ј. Запоље, држећи страну првом; присталице Запоље убили га мучки 1527. 3) **Урош** → Јосаф.

ЈОВАП, Буг.: 1) **Александар**, цар (1331.-1365.), нећак Михаила Шишмана и шурац цара Душана; у савезу с њим ратовао против Мађара и Виз., проширио последњи пут Буг. (1344.); за њега отпочели први тур. упади у Буг. 2) **Шишман III**, цар (1365.-1393.), син → 1) и Јеврејке Теодосије, посл. владар средњев. Буг.; од њега се одвојио брат, Ј. Страцимир (осн. Видинско Царство) и кн. Добротих у Добруди; ратовао с Мађарима и Турцима (1365.-1369.), ступио у савез с кн. Лазарем и краљем Твртком; погинуо 1393. после пада Трнова под тур. власт. 3) **Страцимир**, видински цар (1365.-1369.), 2. син → 1), одвојио од брата видинску обл. као засебно царство; потучен и заробљен у борби са мађ. краљем Јајошем, од кога после добио своје земље у лено. Виз.: 1) **Ј. I Цимисх**, војсковођа и цар (989.-976.); дочекао се престола убиством цара Нивифора Фоке; водио успешне ратове на И с Арабљанима, а на Б. П. с буг.-сл. племенима и рус. кн. Свјатославом. 2) **Ј. II Комнин**, цар (1118.-1143.), син Алексиса Комнина, проширио границе у М. Аз. на рачун Турака и лат. кнежева у Антиохији и Едеси; на Б. П. покорио Зету и потукао у неколико махова мађ. краља Стевана II и Србе у Рашкој. 3) **Ј. III Дука Ватац**, никејски цар (1222.-1254.), 1 од највећих ник. царева; потиснуо Латине из М. Аз. и отео им Једрене; проширио власт над 1 делом Тракије, Солуном и делом Македоније; није успео да се дочепа Цариграда. 4) **Ј. IV Ласкар**, никејски цар (1258.-1259.), унук Ј. Ватаца, дошао на престо као малолетан, био збачен и осулепљен од Михаила VIII Палеолога. 5) **Ј. V Палеолог**, виз. цар (1341.-1376.), малолетни син Андроника III, уместо кога владали државом: његова мајка царица Ана, царигр. патр. Јован и војвода Ј. Кантакузин; морао да ратује с Кантакузином, који се прогласио за цара; Срби му отели део зап. део државе између Егејског М., Јадр. М. и Коринтског Зал., Бугари пловинску обл., а Турци Галипољ и и. Тракију с Једреном, и нагнали га да призна њихову врх. власт; збачен од свог сина Андроника (1376.), вратио се на престо помоћу Млећана. 6) **Ј. VI Кантакузин**, цар (1341.-1354.), војсковођа Андроника III и сувладар његовог сина Јована V, пребегло краљу Душану, довео на Б. П. Турке као савезнике, који победише срп., буг. и виз. војску код Димотике (1352.); присиљен од народа, потукао се с престола и заклуберио. 7) **Ј. VII Палеолог**, цар (1376.-1379. и 1399.-1403.), син Андроника IV, сувладар свог оца Манојла II; дочекао у Цариграду Стевана Лазаревића после битке код Ангоре, верио га са својом снастиком и дао му титулу деспота. 8) **Ј. VIII Палеолог**, претпоследњи виз. цар (1425.-1448.), син Манојла II и Српкиње Јелене Драгашеве, наследио само Цариград с најближом околином и део Пелопонеза; освојио део Пелопонез од Латина; пристао на унију у Фиренци 1439. 9) **Анђел**, син виз. цара Исака II Анђела; после пада Цариграда под крсташе отишао у Уг., где добио на управу Срем и Бач, у зап. Барањи, у којим се спомине око 1227.-1242. 10) **Ј. I Тесалијски**, епирски деспот (1271.-1296.), таст краља Милутина. Енгл.: **Ј. без земље**, краљ (1199.-1216.), син Хенрија II Плантагенета и Елеоноре Аквитанске, млађи брат Ричарда Лавово Српе; ратовао против Фрц., али био потучен; присиљен од племотва, издао Вел. повељу о слободама (1215.). Мађ.: 1) **Ј. I Запоља**, краљ (1326.-1340.), изабран за

краља од већине Мађара и Хрвата после мохачке битке; ратовао са својим супарником Фердинандом I Хабзбуршким, што је искористио Јован Ненад и ослободио Ванат, Бачку и Срем од Мађара; потучен од Фердинанда, признао врх. власт султана Сулејмана; Фердинанду уступио целу Хрв., Слов. и Далм. 2) **Ј. II Сигмунд**, краљ (1540.-1571.), малолетни син Ј. Запоље, владао као тур. вазал л. обалом Тисе и Ердељом. **Порт.:** 1) **Ј. I**, краљ (1385.-1433.), ванбрачни син Петра I Суровог; потукао у вине махова Шпањолце и дао Порт. законе. 2) **Ј. II**, краљ (1481.-1495.), за чије владе Бартоломео Дијаз дошао до рта Добре Наде у Афр. 3) **Ј. III**, краљ (1521.-1557.); у његово доба Порт. учврстила власт над Инд. Ок. 4) **Ј. IV**, краљ (1640.-1650.), ослободио Порт. шпанске превласти, осн. династију Браганца и отео Браз. од Хол. 5) **Ј. V**, краљ (1706.-1750.), склопио с Енгл. чувени Метуенов уговор. 6) **Ј. VI**, сувладар своје мајке Марије (1791.-1816.) и краљ (1816.-1826.); потучен од Наполеонове вој., прешао у Браз., из које се вратио 1821., заведе парламентарни режим. **Фрц.:** → Жан. **Чешки:** → Јан.

ЈОВАН 1) пећки патријарх (1592.-1614.); учествовао у срп. устанцима на крају 16. в. и почетком 17. в. ступивши у везу с папском куријом, Аустр. и Шп. које су помагале акцију против Турака, који га задржали у Цариграду и, изгледа, уморили. 2) **Папе:** **Ј. I-XVIII**, име средњевековних папа; најзнатнији: **Ј. X**, папа (914.-928.), потукао Сарацене (915.); **Ј. XII** (956.-964.), 1 од најнеморалнијих на папском престолу; убијен; **Ј. XXI** (1276.-1277.), чувен са учешћу. 3) **Дамаскин св.** (око 700.-750.), богослов и црк. писац; противник иконоборства; написао **Извор знања**. 4) **Дибарски** → Дибарски. 5) **Еванђелист**, син Завдејев, најмилији ученик Христов, пратио Хр. до последњег часа; код крста му Хр. поверио своју матер. По предању, после рада у Палестини наставио се у Ефесу, наставио рад Павлов и умро у дубокој старости (100.-104.); веома реван; имао многе ученике; Игњатија, Поликарпа Смирнског и Папија Јерапољског; у време Домицијановог изгнана на о. Патмос, где написао → **Апокалипсу**; написао 3 посланице и еванђеље, у којем доказује Божанство Христово, да је он Логос, тј. реч божја; написано високим полетом духа; у посланицама учи о хришћ. њубави. 6) **Златоусти** (Хризостом) († 407.), црк. отац 4. в. на И; нарочито образован, вел. аскет, одликовао се проповедништвом (златоусти); против њега устајала царица Евдоксија, чијим интригама осуђиван и отеран у прогонство, где и умро; због насталих побуна у народу цар Теодосије II 438. пренео његово тело као светињу у Цариград; најзначајније дело **Омилије** — тумачења Св. писма у проповедима; чувено дело **О сменственству** у 6 књ.; до данас ненадмашен проповедник; саставио литургију (скративши Василијеву), која се данас свуда служи. 7) **Касијан** († 435.), свешт. у Марсеју, учио на И, ширио монаштво у Галији; написао **Конференције отаца** (Разговори монашких), устао против учња бл. Августина о престојанацни, али пао у јерес полупелагизма (названи масилијанци. 7) **Кронштатски** (Илић Сергијев, † г. 1908.), протојереј у Кронштату, стекао славу списима моралног садржаја, а још више успесима у свешт. служби; моћ његове молитве прочула се по целој Рус.; вишњи слојеви прогласили су га Христом и осн. секту **Јовановаца**, на ко се он тога одрицао. 8) **Крститељ**, Претеча, син Захарје и Јелисавете, пред доласком Хр. проповедао на Јордану, крштавао народ позивајући на покајање; крстио и Хр. (зато Крститељ); изобличено цара Ирода и Иродијаду због неморалног живота, због чега затворен и на захтев Саломе, кћери Иродијадине, погубљен. На сл.: **Ј. К.** од Берокиа. 9)

Кукузел (око 1100.), светогорски монах, реформатор црк. певања, увеариши симнографију (ноте) и увео н. мелодије. 10) Лествичник (Климакос), † 600., монах на Синаяској Гори; надимак по делу Лествици, где изнео 30 аскетских вежби ради увеаришавања врлине (преведено код нас у 11. в.; касније на његову преводу радио деспот Ђурађ Бранковић са митрополитом Саватијем); слави се 4. недеље поста. 11) Равесајини (око 1343.-1420.), ит. научник, хуманист, Петраркин ученик; живео у Дубровнику као писар; написао дело *Historia Ragusii*, у којем изнео реома неповољно мишљење о Дубровнику. 12) Рилски († 946.), пустињак у плани. Рили (Буг.), где се налази вел. ман.; животопис написао трионски патријарх Јефимије (проширена редакција 1469.).

ЈОВАНКА 1) Безумна, кастилска краљица (1504-1555.), кћи шп. владара Фердинанда и Изабеле, удата за Филипа Лепог Аустр., с којим родила Карла I, шп. краља; погудела после изненадне смрти свог мужа и недељама вукла његово тело од града до града. 2) Орлеанка — Жана д'Арк. 3) паписа, по причању: Јута из Фулде, која око 856. постала папа Јован VIII.

ЈОВАНОВАЧКА РЕКА, л. притока Мораве; постаје од Вел. и Крчеве Реке; дуга 31 км.

ЈОВАНОВИЋ 1) Алекса (1816.-1920.), државник и правник; претседник владе у свадбеном мет. краља Александра Обреновића (1900.); савестап правни писац, бавио се нарочито ист. права. 2) Анастас (1817.-1899.), цртач, акварелист и литограф; учио у Бечу; нацртао и литографики умножио вел. број композиција из срп. ист. и портрета славних личности из 19. в.; забележио акварелом и пером много типова и момената из савр. живота; важнији по документарности и нац. пропаганди него по ум. вредности. 3) Бранивоје — војвода Брана (1883.-1905.), четнички вођ; био официр; учествовао у завери 1903., потом отишао у четнике; истицао се храброшћу; погинуо у борби у селу Петраљци. 4) Бранко (1868.-1921.), ген.; свршио гштб. Акад. у Петрограду; у балк. и свет. рату ком. коњ. дивизије; 1920.-1921. мин. војни. 5) Василије (Осгрошки св.), херц. митрополит (1630.-1671.); живео дуго у требињском ман. Тврдошу; за време кандијског рата водно преговоре с рим. куријом о ослобођењу хришћ.; због неслагања с братством, а можда и због осумњичених веза с иностран., напустио Требиње и повукао се у Острог; у Херц. и Ц. Гори прав. и мусл. поштују га као светитеља. 6) Вићентија († 1737.), митрополит беогр.-карловачки (од 1731.); отворио много основних шк., 1 латинску шк. или гми. у Карловцима и грч. шк. у Београду; подигао и саборну црк. и шк. зграде у Београду; одлучно бранио православе од рим. пропаганде. 7) Вићентије, карл. митрополит (1774.-1780.), од 1759. био еп. у Темишвару, важно као добар организатор, донео реформе у нашу црк.; аустр. влада покушала 1777. да по препоруци ркат. еп. уреди односе срп. црк., али пред нар. отпором морала попустити; пребацивало му се да није био довољно енергичан, иако покушавао да брани црк. 8) Владимир (1833.-1922.), државник; члан либералне омладине, која играла важну улогу на св.-андрејској скупштини; љут опозиционар; као емигрант (због режима кн. Милоша и Михаила) кренуо у Женеву лист Слобода (1864.); у Н. Саду са Свет. Милетићем гл. идеолог Ујед. срп. омладине; по смрти кн. Михаила вратио се у Србију и 1876. постао мин. фин.; 1903. пенз. као држ. саветник; писао много васпитавајући полит. омладину; списи данас имају само ист. вредност. 9) Владимир (1859.-1898.), песник; почео развијати реалистичку поезију, с прозним темама и на прозни начин; певао лако, али површио; није имао утицаја; гл. дело: *Из брачнога живота* итд. 10) Владислав (* 1897.), електротехн. инжењер, доцент тхн. фак. у Београду за општу електротехн., ел. мерења и ел. осветљење; бави се специјално електрицитетом; у Свеснају обрадио електротехн. 11) Војислав др (* 1884.), књиж., доцент унив., прешао у дипломатију; бави се књиж., нарочито драмом; а у последње време и народ. умотворинама; највише успеха имала драма: *Наши синови*. 12) Драгољуб др (* 1895.), б. проф. универзитета и политичар, члан срп. земљорадничког странке; бави се социолошким питањима; гл. дела: *Аграрна политика*, *Култура без монопола (рурална и задружна)*. 13) Драгослав др (* 1886.), проф. јавног права и статистике на правном фак. и ректор унив. (од 1936.); гл. дело: *Појам закона и Доношење закона*; за Свеснаје обрадио административно право. 14) Ђорђе (* 1875.) проф. унив., бави се питањима искористишавања и употр. шума и инд. дрвета; објавио већи број расправа о шумарском приликама Србије, шум. законодавству; издао и уџбенике: *Мех. прерада дрвета*

и *Искористишавање шума*. 15) Ђорђе (* 1861.), вајар, учио у Бечу, Минхену и Паризу; управљао 1 време Ум. шк. у Београду; највише радио споменике и бисте, групе, релефе, плакете и медаљоне; израдио академичар. 16) Илија Пчињски (1876.-1912.), арт. кит., 1904. био међу првим четама у Козјаку и као војвода Пчињски 1. шеф штаба комитских чета. 17) Јован др (1870.-1923.), гинеколог; творац гин. одељења у ст. Општој држ. болници у Београду, иницијатор 1. лек. конгреса у Б. (1904.); осн. соц. уставова; писао стручне чланке и реферате. 18) Јован Ђ. (1875.), педагог, присталица Хербартове и Рајнозе пед., али сачувао слободу критике нед. идеја својих узора; гл. дела: *Методика рачунске наставе*, *Методика матерњег језика*, *О учит. образовању*. 19) Јован Змај (1833.-1904.), песник; свршио права, послије студирао мед. у Пешти; био сачувао слободу критике нед. идеја својих узора; гл. дела: *Методика рачунске наставе*, *Методика матерњег језика*, *О учит. образовању*. 20) Јован М. др (* 1869.), политичар и публицист; вођ земљ. странке; био чиновник Мст. иностраних дела; наредан проф. Вел. шк. у Београду, мин. иностраних дела (1912.) и дипломатски претставник на страни; објавио много расправа из дипломатске ист. и о одговорности за свет. рат; гл. дело: *Стварање државе СХС*. 21) Јован С. (* 1871.), педагог, јавни радник, плодан писац; гл. дела: *Упутства за предавање ручног рада*, *Прегледи за м. ручни рад*, *Школска радионица*, *Педагогија*; преводио много и био ур. Радне школе. 22) Јосиф Шакабента (1743.-1805.), вршачки еп., подигао нижу гми. у Вршцу; обновио ман. Месин; интересовао се много нац. покретом. 23) Константин (1849.-1923.), архитект; радио више у иностранству; у Београду подигао Нар. банку, кућу Ник. Спасића; у Софији Нар. саобрање; пројектовао у ренесансном стилу, без оригиналности, али с укусом. 24) Коста (1881.-1935.), архитект и историчар ум.; пројектовао црк. на Опленцу; бавио се проучавањем срп. арт.; објавио у Лондону (1917.) књ. о ст. срп. црк. 25) Јубомир (1865.-1928.), историчар; као младши учествовао у бокељском устанку (1882.), због чега морао да бежи у Србију; проф. срп. ист. на Великој шк., мин. просвете; одао се политички и био веома активан у радикалној странци; 1926. дошао у сукоб с Пашинћем и био искључен из Гл. одбора; нападан и као мин. ун. дела у изабелштву; даровит и вредан; из књиж. дао добру студију о Ј. Лазаревићу и С. Јубиши; из ист. струке најбољи рад *Стогодишница срп. устанка*; почео с Љ. Ковачевићем већу ист. срп. народа (недовршена). 26) Милан Морски (1874.-1896.), књиж.; много путовао као лекар аустр. Јојда; као драмски писац није имао успеха, бољи му цутописи а далеких крајинама: *Тамо-амо по И*, *С мора и сува*; бавио се и књиж. критиком; сауредник *Отаџбине* В. Ђорђевића. 27) Милан Батут др (* 1847.), б. проф. мед. фак. у Београду; писац популарних хиг. књ., један од најзаслужнијих лекара у нашем народу; дугогодишњи члан Гл. сајат. савета, оснивач друштва за чување нар. здравља, ур. Здравља. 28) Милутић (1881.-1935.), књиж., био официр; писао песме; боље су му приповетке из вој. живота (*Касарниске фотографије*, *Незвани и заборавањени*). 29) Михаило (1826.-1898.), митрополит

Београдски (1859-1881.): уредно црк. адм. и судску власт и преуредио богословију; после берлинског конгреса издејствовао самосталност прав. црк. у Србији (1879.); због сукоба с владом напустио уклонеи са свог положаја (1881.) и живео у Рус. све до абдикације краља Милана. 30) Паја (* 1850.), сликар, учео у Бечу, Минхену и Паризу; прве слике из реалистичког жанра, илустрације из арб. и црног живота, с наглашеним етнографским особинама (Издајница, Бој петлова, Мачевање, итд.); потом радно вел. композиције из нац. ист. (Сеоба Срба, Крунишање Душана, Вошко Југовић итд.); сликао 2 манастира (у Долову и Н. Саду); последњих 30 год. бави се портретисањем; почео као реалист, временом подлегао уробојеној лакои сликања; изразит претставник виртуозног академизма. 31) Петар

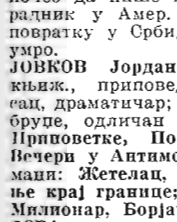

(1880-1864.), митрополит београдски (1833-1859.); дошао у Србију из Карловаца (1830.) и био секретар Нар. суда и кнежеве канцеларије у Крагујевцу, затим посвећен и за београдског митрополита; извео адм. прк. организацију, оснивај еп. у Крајини, са седиштем у Зајечару; много помагао кн. Милошу и кн. Александру Карађорђевићу у држ. пословима; радио много на подизању шк., припремању уч.; основао богословију у Београду

(1836); оклеветан по повратку (Бања, Пореч) и хидрологијом (Хидрогеограф. особине серпентина, Катаановска Бања); сарадник Свеснања. 33) Слободан (1869.), правни писац и уставни историчар; почео дипломатском службом, од 1897. проф. унив. (предаје уставно право); сем значајних дела (Основи правне теорије о држави, Уставно право Краљ. Србије, Уст. право Краљ. СХС) и низа мањих студија, систематски израдио уставну и полит. ист. Србије 1842-1903., важи за стручно, јасно и вредно живо и сугестивно; 1 од најбољих наших писаца; огледи из књиж., полит. и држ. наука образци књиж. стила; писао и о страним државницима, писцима, идеолозима и покретима: Воји фрц. револуције, о Макијавелију, Андрашићу и др.; последње му дело о идеолозима државе од Платона до Маркса. 34) Тоша (1846-1893.), глумач; 1869. у нар. поз. у Београду, 1872-1878. у Загребу, даље опет у Б.; 1 од најбољих наших спениких ум., карактеран глумач евр. висине. 35) Шабабета → Арсеније IV. Јовановић брата, Каменик и Павле, књижари и нар. добротвори из Панчева; издали преко 350 дела; своје вел. имање оставили С. к. акад., Привреднику и нар. прк. фондovima.

ЈОВАНОВИЋ Хаџи Најден (1805-1862.), буг. песник; издао рел. и моралистичке књ. ЈОВАНОВСКИ РЕД → хоспиталци. ЈОВИЈАН, рим. цар (363-364.), рођен у Панонији; укинуо гоњење хришћ. ЈОВИН, рим. цар (411-412.). ЈОВКИЋ Прока (Нестор Жучни, 1886-1915.), песник; почео да пише песме као фабр. радник у Амер. и наставио по повратку у Србију, али прерано умро. ЈОВКОВ Јордан (* 1884.), буг. књиж., приповедач, романописац, драматичар; приповедач Добруде, одличан стилист; дела: Приповетке, Последња радост, Вечер у Антимовском хану; романи: Жетелац, Земљаци, Имање крај границе; драме: Албена, Миланар, Борјана.

ЈОГА, индиско учење и вежбање да се постигне: спас душе и спајање с богом. ЈОГУРТ (гур.), врта киселог млека; справљање: млеко се прокува, затим охлади на 40-45°, дода му се маја и остави 2-5 сати при 35-45°, да се укисели и згусне; кад се згусне, пре него што сурутка почне да се одваја, метне се на хладно место (12-24 час.) после чега је готов за употребу.

ЈОД (грч.), хем. елемент (J); атом. теж. 126,92, тачка топљења 114,2°; кључа на 184,4°, спец. тег. 4,93 на 17°; сивоцрни кристали, металастог изгледа, испаравају на собној тмпт.; једна пара отровна и изазива на слузокожи дуготрајна запаљења; у води се раствара веома мало (1 : 5300 на 10°), а у присуству калијум-јодида раствара се знатно више; лако се раствара у орг. растварачима; јако распростањен у прир., али само у малим концентрацијама; морска вода садржи највише до 0,001%, највећим делом орг. безаног J., има трагова и у ваздуху; добива се из пепела морских алга и биља и као споредан производ у вел. количинама при пречишћавању шалитре; употребљава се много у мед. и у хем. инд. У мед. се употр. у разним облицима: чист J. у 10% алкохолном раствору зове се јодна тинктура (за дезинфекцију коже и рана); јодне соли дају се при лечењу старог сифилиса, артериосклерозе, хрон. тровања живом и оловом итд. Нека лепа не подносе J. (→ јодизам). Не сме се узимати без лек. наређења, јер може изазвати поремећаје у штитној жлезди; код особа с бронхијалном астмом може изазвати напад итд. Тровање J. настаје услед удисања јодне паре или претеране употребе лекова; знаци: надражај слузокожи изражен кашљем, кијањем, осећањем опалених слузокожи, уста и ждрела, крварењем из носа; повраћање (избачени садржај жут или модар), проливни, беланчевина и крв у мокраћи, дошпије кожне оспе; 1. помоћ: испирање желуца, узимање куваног скроба с беланчевинама и соде бикарбоне. а противу повраћања гурати лед и пити опијум. Јодати, соли јодне киселине H₂J₂O₄. Јодиди, соли јодоводоничне киселине HJ. Јодизам, неподношење јода и јодних препарата, изражава се надражајем коже и слузокожи, кијањем, запаљењем вежњаче, оспом на кожи и нападима бронхитиса; знаци J. губе се престанком употр. јода. Јодоформ, кристали или прањак жуте боје, хем. састав СНJ₃, мириса веома јака и непријатна; употр. се за посипање рана, нарочито гнојавих, јер има антисептично дејство; због јаког мириса употр. се обично само у болницама. ЈОЗЕФ → Јосиф. Јозефијанизам, слободоумни дух, широм се из Фрц. од Нем. и Аустр. од 1763., нарочито за Јосифа II, који издао штећни и тјелераницију (слободу вероисповедања прот. и прав.). потчињено прк. држави, укинуо ман. (600) и осн. рел. фондове, смањно број празника; покрет олакшица положаја прав. црк. у Војводини. Јозефинска цеста, друм од Карловаца до Сења (Сав. Бан.), грађен за цара Јосифа II. ЈОЗЕФОВИЋ Оскар (* 1890.), композитор, диригент опере у Загребу; компоновао: хорове, песме, сонате за виолину и клавир и др.

ЈОЈИ, Јоел, 1 од 12 јевр. мањих пророка, савременик прор. Јеремије, живео у 8. в. пре Хр. ЈОКАИ Мор (Jokai, 1825-1905.), мађ. романописац и новинар; написао више од 100 романа, од којих најчубенији: Нови поседник, Золтан Карпати, Мађ. набоб; преводен на 19 језика. ЈОКАСТА, жена краља Лаја, мати → Единова. ЈОКИЋ Петар († 1832.), јунак 1. устанка, буљубаша Карађорђевог; остала забележена његова занимајива причања из тог времена. ЈОКОХАМА, варош (620 000 ст.) на и. обали о. Нипона (Хонда); гл. извозно пристаниште Јапана; бродоградилнице, фабрике памука, хартије итд. J. - кокос, пореклом из Јап., лукуозна, мала раста, дуга репа (код петла преко 1 м), чисто бела или бела са црвеним крилима. ЈОКСИМОВИЋ Божа (* 1868.), композитор; 1. код Срба компоновао оперу Зендиба Милоша Обилића (није извођена), затим У цара Тројана које уш, оперету Шешир, муз. за Младост и Угашено огњиште; хорове и оркестарска дела: Снови о срп. будућности и Срп. нар. игре. ЈОЛА (нем.), чамац преклопне градње, широк, добро издржава таласе. ЈОЛАЈ, син Хераклова брата Ификла, верни пратилац Хераклов у опасним предузећима. ЈОМ КИПУР (јевр.: дан измирења), дуги дан, вел. јевр. празник; првосвешт. приносио жртву за грехе целог народа; славио се 10. дана 7. месеца. ЈОН, увук Хеленов, син Аполона и Креузе; по грч. предању предак Јоваца. ЈОН, материјална честица, део атома или атомске групе, који има 1 или више слободних, незасићених позит. или негат. ел. набоја; ако носе слободан негат. електрицитет зову се аниони и путују под утицајем ел. напона ка позит. електроди, аноди; примањем одговарајућег броја позит. ел. набоја могу да пређу у електронеутралне атоме или атомске групе; позит. се зову катиони и путују у правцу негат. електроде, катод; примањем одговарајућег броја негат. елементарних квајта и они могу да пређу у електронеутралне атоме или

ЈОД (грч.), хем. елемент (J); атом. теж. 126,92, тачка топљења 114,2°; кључа на 184,4°, спец. тег. 4,93 на 17°; сивоцрни кристали, металастог изгледа, испаравају на собној тмпт.; једна пара отровна и изазива на слузокожи дуготрајна запаљења; у води се раствара веома мало (1 : 5300 на 10°), а у присуству калијум-јодида раствара се знатно више; лако се раствара у орг. растварачима; јако распростањен у прир., али само у малим концентрацијама; морска вода садржи највише до 0,001%, највећим делом орг. безаног J., има трагова и у ваздуху; добива се из пепела морских алга и биља и као споредан производ у вел. количинама при пречишћавању шалитре; употребљава се много у мед. и у хем. инд. У мед. се употр. у разним облицима: чист J. у 10% алкохолном раствору зове се јодна тинктура (за дезинфекцију коже и рана); јодне соли дају се при лечењу старог сифилиса, артериосклерозе, хрон. тровања живом и оловом итд. Нека лепа не подносе J. (→ јодизам). Не сме се узимати без лек. наређења, јер може изазвати поремећаје у штитној жлезди; код особа с бронхијалном астмом може изазвати напад итд. Тровање J. настаје услед удисања јодне паре или претеране употребе лекова; знаци: надражај слузокожи изражен кашљем, кијањем, осећањем опалених слузокожи, уста и ждрела, крварењем из носа; повраћање (избачени садржај жут или модар), проливни, беланчевина и крв у мокраћи, дошпије кожне оспе; 1. помоћ: испирање желуца, узимање куваног скроба с беланчевинама и соде бикарбоне. а противу повраћања гурати лед и пити опијум. Јодати, соли јодне киселине H₂J₂O₄. Јодиди, соли јодоводоничне киселине HJ. Јодизам, неподношење јода и јодних препарата, изражава се надражајем коже и слузокожи, кијањем, запаљењем вежњаче, оспом на кожи и нападима бронхитиса; знаци J. губе се престанком употр. јода. Јодоформ, кристали или прањак жуте боје, хем. састав СНJ₃, мириса веома јака и непријатна; употр. се за посипање рана, нарочито гнојавих, јер има антисептично дејство; због јаког мириса употр. се обично само у болницама. ЈОЗЕФ → Јосиф. Јозефијанизам, слободоумни дух, широм се из Фрц. од Нем. и Аустр. од 1763., нарочито за Јосифа II, који издао штећни и тјелераницију (слободу вероисповедања прот. и прав.). потчињено прк. држави, укинуо ман. (600) и осн. рел. фондове, смањно број празника; покрет олакшица положаја прав. црк. у Војводини. Јозефинска цеста, друм од Карловаца до Сења (Сав. Бан.), грађен за цара Јосифа II. ЈОЗЕФОВИЋ Оскар (* 1890.), композитор, диригент опере у Загребу; компоновао: хорове, песме, сонате за виолину и клавир и др.

ЈОЈИ, Јоел, 1 од 12 јевр. мањих пророка, савременик прор. Јеремије, живео у 8. в. пре Хр. ЈОКАИ Мор (Jokai, 1825-1905.), мађ. романописац и новинар; написао више од 100 романа, од којих најчубенији: Нови поседник, Золтан Карпати, Мађ. набоб; преводен на 19 језика. ЈОКАСТА, жена краља Лаја, мати → Единова. ЈОКИЋ Петар († 1832.), јунак 1. устанка, буљубаша Карађорђевог; остала забележена његова занимајива причања из тог времена. ЈОКОХАМА, варош (620 000 ст.) на и. обали о. Нипона (Хонда); гл. извозно пристаниште Јапана; бродоградилнице, фабрике памука, хартије итд. J. - кокос, пореклом из Јап., лукуозна, мала раста, дуга репа (код петла преко 1 м), чисто бела или бела са црвеним крилима. ЈОКСИМОВИЋ Божа (* 1868.), композитор; 1. код Срба компоновао оперу Зендиба Милоша Обилића (није извођена), затим У цара Тројана које уш, оперету Шешир, муз. за Младост и Угашено огњиште; хорове и оркестарска дела: Снови о срп. будућности и Срп. нар. игре. ЈОЛА (нем.), чамац преклопне градње, широк, добро издржава таласе. ЈОЛАЈ, син Хераклова брата Ификла, верни пратилац Хераклов у опасним предузећима. ЈОМ КИПУР (јевр.: дан измирења), дуги дан, вел. јевр. празник; првосвешт. приносио жртву за грехе целог народа; славио се 10. дана 7. месеца. ЈОН, увук Хеленов, син Аполона и Креузе; по грч. предању предак Јоваца. ЈОН, материјална честица, део атома или атомске групе, који има 1 или више слободних, незасићених позит. или негат. ел. набоја; ако носе слободан негат. електрицитет зову се аниони и путују под утицајем ел. напона ка позит. електроди, аноди; примањем одговарајућег броја позит. ел. набоја могу да пређу у електронеутралне атоме или атомске групе; позит. се зову катиони и путују у правцу негат. електроде, катод; примањем одговарајућег броја негат. елементарних квајта и они могу да пређу у електронеутралне атоме или

ЈОД (грч.), хем. елемент (J); атом. теж. 126,92, тачка топљења 114,2°; кључа на 184,4°, спец. тег. 4,93 на 17°; сивоцрни кристали, металастог изгледа, испаравају на собној тмпт.; једна пара отровна и изазива на слузокожи дуготрајна запаљења; у води се раствара веома мало (1 : 5300 на 10°), а у присуству калијум-јодида раствара се знатно више; лако се раствара у орг. растварачима; јако распростањен у прир., али само у малим концентрацијама; морска вода садржи највише до 0,001%, највећим делом орг. безаног J., има трагова и у ваздуху; добива се из пепела морских алга и биља и као споредан производ у вел. количинама при пречишћавању шалитре; употребљава се много у мед. и у хем. инд. У мед. се употр. у разним облицима: чист J. у 10% алкохолном раствору зове се јодна тинктура (за дезинфекцију коже и рана); јодне соли дају се при лечењу старог сифилиса, артериосклерозе, хрон. тровања живом и оловом итд. Нека лепа не подносе J. (→ јодизам). Не сме се узимати без лек. наређења, јер може изазвати поремећаје у штитној жлезди; код особа с бронхијалном астмом може изазвати напад итд. Тровање J. настаје услед удисања јодне паре или претеране употребе лекова; знаци: надражај слузокожи изражен кашљем, кијањем, осећањем опалених слузокожи, уста и ждрела, крварењем из носа; повраћање (избачени садржај жут или модар), проливни, беланчевина и крв у мокраћи, дошпије кожне оспе; 1. помоћ: испирање желуца, узимање куваног скроба с беланчевинама и соде бикарбоне. а противу повраћања гурати лед и пити опијум. Јодати, соли јодне киселине H₂J₂O₄. Јодиди, соли јодоводоничне киселине HJ. Јодизам, неподношење јода и јодних препарата, изражава се надражајем коже и слузокожи, кијањем, запаљењем вежњаче, оспом на кожи и нападима бронхитиса; знаци J. губе се престанком употр. јода. Јодоформ, кристали или прањак жуте боје, хем. састав СНJ₃, мириса веома јака и непријатна; употр. се за посипање рана, нарочито гнојавих, јер има антисептично дејство; због јаког мириса употр. се обично само у болницама. ЈОЗЕФ → Јосиф. Јозефијанизам, слободоумни дух, широм се из Фрц. од Нем. и Аустр. од 1763., нарочито за Јосифа II, који издао штећни и тјелераницију (слободу вероисповедања прот. и прав.). потчињено прк. држави, укинуо ман. (600) и осн. рел. фондове, смањно број празника; покрет олакшица положаја прав. црк. у Војводини. Јозефинска цеста, друм од Карловаца до Сења (Сав. Бан.), грађен за цара Јосифа II. ЈОЗЕФОВИЋ Оскар (* 1890.), композитор, диригент опере у Загребу; компоновао: хорове, песме, сонате за виолину и клавир и др.

ЈОЈИ, Јоел, 1 од 12 јевр. мањих пророка, савременик прор. Јеремије, живео у 8. в. пре Хр. ЈОКАИ Мор (Jokai, 1825-1905.), мађ. романописац и новинар; написао више од 100 романа, од којих најчубенији: Нови поседник, Золтан Карпати, Мађ. набоб; преводен на 19 језика. ЈОКАСТА, жена краља Лаја, мати → Единова. ЈОКИЋ Петар († 1832.), јунак 1. устанка, буљубаша Карађорђевог; остала забележена његова занимајива причања из тог времена. ЈОКОХАМА, варош (620 000 ст.) на и. обали о. Нипона (Хонда); гл. извозно пристаниште Јапана; бродоградилнице, фабрике памука, хартије итд. J. - кокос, пореклом из Јап., лукуозна, мала раста, дуга репа (код петла преко 1 м), чисто бела или бела са црвеним крилима. ЈОКСИМОВИЋ Божа (* 1868.), композитор; 1. код Срба компоновао оперу Зендиба Милоша Обилића (није извођена), затим У цара Тројана које уш, оперету Шешир, муз. за Младост и Угашено огњиште; хорове и оркестарска дела: Снови о срп. будућности и Срп. нар. игре. ЈОЛА (нем.), чамац преклопне градње, широк, добро издржава таласе. ЈОЛАЈ, син Хераклова брата Ификла, верни пратилац Хераклов у опасним предузећима. ЈОМ КИПУР (јевр.: дан измирења), дуги дан, вел. јевр. празник; првосвешт. приносио жртву за грехе целог народа; славио се 10. дана 7. месеца. ЈОН, увук Хеленов, син Аполона и Креузе; по грч. предању предак Јоваца. ЈОН, материјална честица, део атома или атомске групе, који има 1 или више слободних, незасићених позит. или негат. ел. набоја; ако носе слободан негат. електрицитет зову се аниони и путују под утицајем ел. напона ка позит. електроди, аноди; примањем одговарајућег броја позит. ел. набоја могу да пређу у електронеутралне атоме или атомске групе; позит. се зову катиони и путују у правцу негат. електроде, катод; примањем одговарајућег броја негат. елементарних квајта и они могу да пређу у електронеутралне атоме или

атомске групе. Јонизација, спонтано или насилно разлагање молекула, атомских група и атома у јоне (→ електролитичка дисоцијација). Ј. гасова вештачким путем производи се ултраљубичастим, катодним, каталним, Х зрацима итд.; у природи је проузрокују радиоактивност земље, сунчеви и козмички зраци; њом се објашњавају појаве атмосферског електрицитета и пролаз ел. струје кроз гасове. Ј. у мед.: лекови унесени у организам као јони, могу произвести интензивније биол. дејство, могу да прођу кроз кожу, а да не оштеде организам. Јонизациона комора служи за испитивање и мерење козмиčkih, радијумових гама и рентгенових Х зракова по ј. дејству у гасу који се налази у затвореном простору, комори. Јонисфера, наелектрисани слој ваздуха који је на висини од 80-100 км и који чини ваздух спроводљивим за сунчев електрицитет.

ЈОНА 1) 1 од 12 малих јевр. пророка из 9. в. пре Хр., коме бог наредио да проповеда у Ниниви; Ј. није послушао бога, укратио се у Јафи на феничански брод, али га посада бацила у море и кит га прогутао; кад га после 3 дана кит избацио живог на обалу, Ј. опишао у Ниниви и извршио поверену мисију; праслика тродневног пребивања Христовог у гробу. 2) рус. митрополит (1448-1461.), под којим се рус. црк. ослободила зависности од грч. црк.

ЈОНА, р. у Фрц., л. притока Сене; дуга 273 км и пловна преко 100 км.

ЈОНАТАН 1) Старији, Саулов син; погинуо у борби са Филистејцима; Давид га оплакао и у песми опевао као верног пријатеља. 2) 1 од браће Макавеја, вођ јевр. народа.

ЈОНЕСКУ Таке (1858-1922.), рум. политичар и мин.; присталица Антанте за време свет. рата; 1 од осн. Мале антанте.

ЈОНИЈА, ст. обл. у М. Аз., на обали Егејског М.; између Смирњског и Менделиског Зал., насељена Јонцима, изврнаним из евр. Грч. од Дораца; гл. градови: Милет, Ефез, Колофон и Фокеја. Јонска скала, у ср. в. С-дур скала. Ј. стил 2. од 3 осн. грч. класична архт. стила; развио се на обалама М. Аз.; нормe грађења утврђене тек у 5. и 4. в. пре Хр.; у Атани претрпео др. утицаје (атичко-ј. с.); гл. карактеристика: витки стубови, са стопом састављеном од више делова, стабло избраздано са 24 капелуре, а круннице га капител који има са стране волуте, у средини око стабла јајасто лишће; архитрав споља по висини подељен на 2-3 појаса; фрнс равн, без украса или с фигурама без икаквог архт. прекида; венац се састоји од висеће плоче над којом је кима, а испод плоче обично зупци. Гл. споменици у ј. с.: у Грч. Ерехтејон, храм Nike и храм на Илисоу; у М. Аз. храм Атине у Пријени, Зевсов олтар у Пергамону; од доцнијих грађевина значајан огромни Дидиманос код Милета (стубови 2 м у пречнику, високи 20 м). Ј. школа, најстарија грч. флз. школа, осн. у 7. в. пре Хр. позната и под именом: природњачка или физичка школа, јер се бавила филозофијом природе; гл. претставници: Талес Милећанин; учео да је почетак свих ствари вода. Анаксимандр — неодређена материја. Анаксимен — ваздух, Хераклит — ватра. Јонци, ст. грч. племе; стан. Јоније и Атике; по предању потомци Јона.

ЈОНИЋ Велдбор (* 1892.), проф. Војне академије, есејист, публициста, ум. критичар и преводилац с енгл.; био дугогод. уредник Народне Одбране; бавио се и политиком; за Свезнање израдио део опште умет.

ЈОНКЕРС, варош (135 000 ст.) у држави Њу-Јорк (САД); янд. земљр. производа (млннарство, шећер, памук).

ЈОНСКО МОРЕ, део Сред. М. између ј. делова Балк. и Апенинског Пол.; највећа дубина око 4400 м. Ј. Острва, захватају простор од 2 240 км² и пружају се од арб. границе дуж зап. грч. обале; највећа: Крф, Левкас, Кефалонија, Зант, Итака; стан. (200 000) се баве виногр., воћарством, пећењем маслиновог уља и риболовом; богата рудним благом (мрамор, сумпор, со); припадају Грч.

ЈОНТОФОРЕЗА (грч.), лечење путем → јонизације код хроничних и акутних запаљења зглобова; зглоб се превије ватом, натопљеном леком (лугијум, морфијум и кокаиин на аноди, салицил и јод на катоди) који желимо унети у зглоб; широка активна електрода од станичног ставаља се на зглоб, индиферентна на груди или на леђа; за пуно дејство потребна галванска струја већег интензитета и дуж; трајање примене.

ЈОРАМ 1) израелски краљ (853-842. пре Хр.), син Ахавов. 2) јудејски краљ (849-842. пре Хр.), муж Аталије, дошао на престо после брата Јосафата. неуспешно ратовао против Едомћана и Филистејаца. **ЈОРГА** Николс (* 1871.), рум. историчар, византолог

и политичар; гл. дела: Румунска култура под Фанариотима, Ист. Румуније.

ЈОРГОВАН (Syringa vulgaris, фам. Oleaceae), шиб ерпаство, опадајућег лишћа; цветови тањирасти, љубичасти или бели, у густим гроздовима, веома пријатног мириса; гаји се по вртovima; често задивљава; пореклом из ј. и јн. Европе.

ЈОРДАН, највећа р. у Палестини; извире на пл. Хермону, протиче кроз Меронско, Генезаретско Ј. у долину Гор, утиче у Мртво М.; дуга 260 км, није пловна.

ЈОРДАНИС, готски еп., историчар 6. в.; писао лат. у спису О пореклу и делима Гета има података о ст. ст. и њиховим померањима.

ЈОРДАНОВ Величко (* 1872.), буг. култ. историчар и критичар (Директор Нар. библиј. у Софији; дела: Ист. нар. библиј. у Софији, есеји, антологије).

ЈОРДАНС Јакоб (1593-1673.), флам. сликар, радио монументалне композиције митол., рел. и паганског карактера, с вел. осећањем плотоког живота; Један од гл. претставника барока у Флам. сликарству.

ЈОРК, огранак енгл. династије Плантагенета, осн. војвода од Ј., Едмонд, 5. син Едуарда III; породица Ј. водила крајем ср. в. рат с породицом Ланкастра око престола; дала Енгл. краља: Едуарда IV, Едуарда V и Ричарда III; почетком н. века у Енгл. уобичајно да се титула војводе од Ј. даје 2. сину краљеву.

ЈОРК 1) Јоркшир, вел. грофовија и обл. у св. Енгл.; богата у угљ. и гвозденој руди; развијена инд. и сточарство. 2) град (85 000 ст.), ст. средиште Јоркшира, на р. Аузин; готска катедрала (1070-1472.) с 3 торња (60-65 м), градеки бедем (14. в.); извозне земљр. производе. **Јоркширска раса свиња**, енгл. бела свиња, најплеменитија досад позната р. с.; створили је Енглези после дугог рада. Ј. с. бела, обрасла ретком белом длаком, која није коврцава, о усправним ушима. Вел. ј. најкрупнији, може достићи до 500 кг; тело дуго с вел. главом и скоро правом љушком; ср. ј. нешто мања, љушка мало савијена навише; мали ј., достиже до 200 кг, има љушку кратку и сасвим повијену навише. Ј. р. с. веома плодна, праси просечно 10 ком., брзо расте и добро искоришћава храну; раностасна; у старости од 8-10 мес. може се употр. за расплод; спада у групу меснатих свиња; месо изразито првене боје, веома укусно; младе свиње (6-7 мес.) утовљене до 100 кг дају одличан квалитет → бекона. Раширена данас у чистој раси или укрштена у свим евр. државама; вел. Јој мана: јако осетљива према болестима и лошим условима неге и исхране, прг којима се брзо дегенерише.

ЈОРКТАУН, село у САД, код којег су Вашингтон и маршал Рошамбо опколили енгл. вој. и нагнали на предају 1781.

ЈОРУБЕ, вел. племе суданских Црнаца у брит. колонији Нигерији (3 мил.); земљр., гајење коња, занати, особито ковачки; грнчарство и резбарство (у словеној кости).

ЈОСАФАТ, јудејски краљ (904-889. пре Хр.); веома побожан; потукао Моавите, Амоните и Араблијане у долини крај Јерусалима која отад носи његово име. Ј. долиња, по Библи. место страшног суда.

ЈОСЕМИТ, долина у Калифорнији (САД) претворена у нац. парк (1864. г.).

ЈОСИЈА (јевр. помоћ) 1) израелски пророк за владе цара Јеровоама II. 2) последњи цар израелски (734-722. пре Хр.), одведен у асирско ропство.

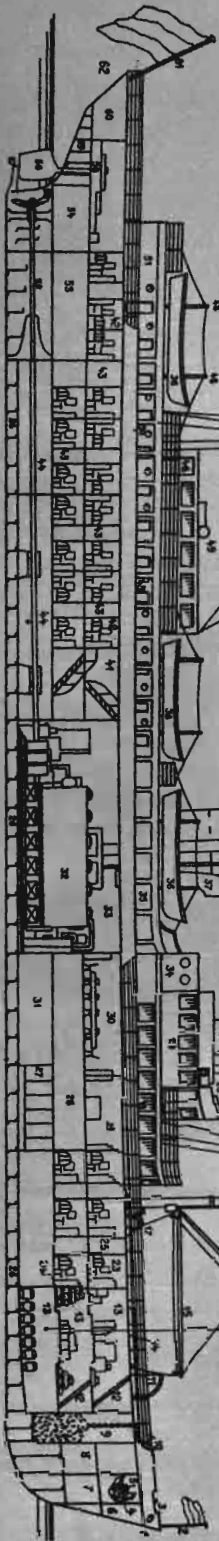
ЈОСИЋ Младен (* 1897.), сликар; израдио декоративне композиције на плафонима у Држ. хипот. банци у Београду и др.; слика и портрете, пределе у мртву природу.

ЈОСИФ 1) Ј. I, аустр. и нем. цар (1705-1711.), настајно рат за пп. наслеђе с фрц. краљем Лујем XIV. 2) Ј. II, аустр. и нем. цар (1765-1790.), син Марије Терезије; до 1780. савладај мајке; наговорно мајку да узме учешћа у 1. подели Поль.; водио рат с Тур. у друштво Катарине II и извео верске, друштв. и полит. реформе којима изазвао побуну Белгијанаца, Мађара и Хрвата. (→ јозефинизам); грешно примењујући централизам и германизацију у земљи где то било немогуће.

ЈОСИФ 1) јевр. патријарх, син Јакова и Рахиле; продан од браће Египћанима, постао мнн. и населио родитеље и браћу у земљи Гесен. 2) св., старалац св. деве Марије; отхранио Ис. Христа. 3) из Ариматеје, потајни ученик Христов, скинуо Исуса с крста и сахранио га у својој гробници. 4) Флавије (Josephus Flavius, 37-100.), јевр. историчар; написао на лат. Историју Јевр. ратова и Јуд. археологију.

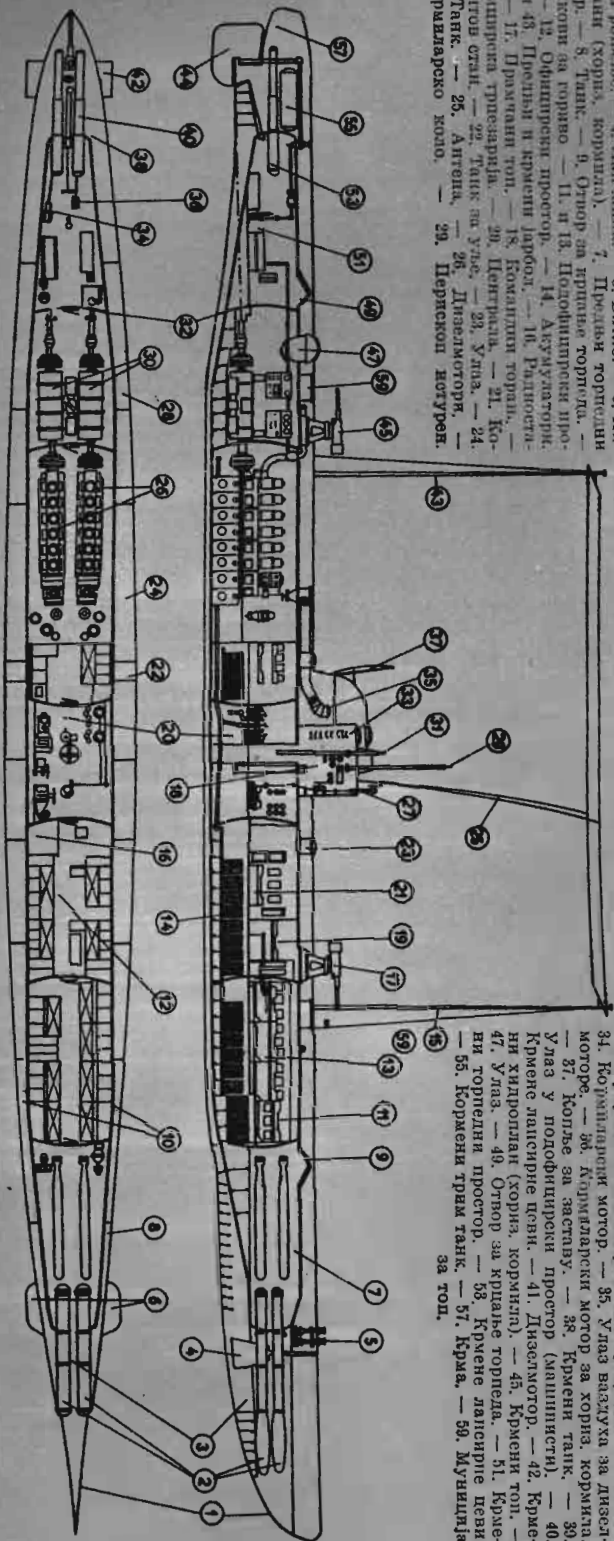

1. Прокат. — 2. Прочувателно копие. — 3. Звонилница за коноп. — 4. Кидро. — 5. Силнино ж-двигател. — 6. Пневматична машиница. — 7. Двигателна машиница. — 8. Премакуларна машиница. — 9. Динамична. — 10. Витло за опрени ланци. — 11. Прочувателна стана. — 12. Отренилите. — 13. Простор за терез. — 14. Престо. — 15. Кухня. — 16. Прочувателна машиница. — 17. Витло за терез. — 18. Витло за пушечна. — 19. Стен опреник офисирна. — 20. Командна стана. — 21. Навигационна стана. — 22. Силнино копие. — 23. Кухня. — 24. Силнино копие за пушечна. — 25. Ходилница. — 26. Двигателна стана. — 27. Силнино копие за ходилница. — 28. Простор за машини. — 29. Кухня. — 30. Силнино копие за пушечна. — 31. Силнино копие за пушечна. — 32. Моторна стана. — 33. Моторна стана. — 34. Везична стана. — 35. Навигационна стана. — 36. Така за пушечна. — 37. Везична стана за пушечна. — 38. Везична стана за пушечна. — 39. Кухня. — 40. Везична стана. — 41. Везична стана. — 42. Пушечна стана. — 43. Ходилница. — 44. Витло за пушечна. — 45. Витло за пушечна. — 46. Витло за пушечна. — 47. Витло за пушечна. — 48. Витло за пушечна. — 49. Витло за пушечна. — 50. Витло за пушечна. — 51. Витло за пушечна. — 52. Витло за пушечна. — 53. Витло за пушечна. — 54. Витло за пушечна. — 55. Витло за пушечна. — 56. Витло за пушечна. — 57. Витло за пушечна. — 58. Витло за пушечна. — 59. Витло за пушечна. — 60. Витло за пушечна. — 61. Витло за пушечна.

ПРЕСЕК ПОДМОРНИЦЕ

1. Прокат. — 2. Простор за машини. — 3. Простор за машини. — 4. Динамична. — 5. Витло. — 6. Ходилница. — 7. Простор за машини. — 8. Витло за пушечна. — 9. Отренилите. — 10. Витло за пушечна. — 11. и 13. Подобренилите. — 12. Витло за пушечна. — 14. Витло за пушечна. — 15. и 43. Простор за машини. — 16. Витло за пушечна. — 17. Простор за машини. — 18. Витло за пушечна. — 19. Витло за пушечна. — 20. Витло за пушечна. — 21. Витло за пушечна. — 22. Витло за пушечна. — 23. Витло за пушечна. — 24. Витло за пушечна. — 25. Витло за пушечна. — 26. Витло за пушечна. — 27. Витло за пушечна. — 28. Витло за пушечна. — 29. Витло за пушечна. — 30. Витло за пушечна. — 31. Витло за пушечна. — 32. Витло за пушечна. — 33. Витло за пушечна. — 34. Витло за пушечна. — 35. Витло за пушечна. — 36. Витло за пушечна. — 37. Витло за пушечна. — 38. Витло за пушечна. — 39. Витло за пушечна. — 40. Витло за пушечна. — 41. Витло за пушечна. — 42. Витло за пушечна. — 43. Витло за пушечна. — 44. Витло за пушечна. — 45. Витло за пушечна. — 46. Витло за пушечна. — 47. Витло за пушечна. — 48. Витло за пушечна. — 49. Витло за пушечна. — 50. Витло за пушечна. — 51. Витло за пушечна. — 52. Витло за пушечна. — 53. Витло за пушечна. — 54. Витло за пушечна. — 55. Витло за пушечна. — 56. Витло за пушечна. — 57. Витло за пушечна. — 58. Витло за пушечна. — 59. Витло за пушечна. — 60. Витло за пушечна. — 61. Витло за пушечна.

30. Електрогенератори за возежу под волон. — 31. Перископ уручен. — 32. Непромоциона прерата. — 33. Улаз. — 34. Коридорни мотор. — 35. Улаз въздуха за дизел. — 36. Кухня. — 37. Кухня. — 38. Кухня. — 39. Кухня. — 40. Кухня. — 41. Кухня. — 42. Кухня. — 43. Кухня. — 44. Кухня. — 45. Кухня. — 46. Кухня. — 47. Кухня. — 48. Кухня. — 49. Кухня. — 50. Кухня. — 51. Кухня. — 52. Кухня. — 53. Кухня. — 54. Кухня. — 55. Кухня. — 56. Кухня. — 57. Кухня. — 58. Кухня. — 59. Кухня. — 60. Кухня. — 61. Кухня.

ЈОСИФОВИЋ Младен (*1897.), проф. пољопр.-шум. ф.к.; бави се специјално фитопатологијом и воћарством; гл. дела: *Пепелица на виновој лози и њено сузбијање*. Механизам одвајања перитеција код еризобојаца и улога чекињастих израсотаја; Пламењача на маку (све на фрц.); за Свезнање обрадио фитопатологију.

ЈОСТЕДАЛЗБРЕН, највећа глечерска висорава у Норв., између Согне Фјорда и Норд. Фјорда; највиша тачка 2038 м.

ЈОТА 1) (грч. ι), име за слово ι ; фиг.: ни за ι , никако, ништа. 2) → хота. **Јотоване**, промена сугласника под утицајем сугласника j ; ст. ι : $tj = h$ (платити: платјен: плаћен), $dj = h$ (водити: воћен), $sj = sh$ (косити: кошен), $zj = zh$ (возити: вожен), $xj = sh$ (дух: духја: душа), $lj = l$ (мољити: мољен), $nj = n$ (онити: гоћен), $bj = b$ (љубити: љубљен), $vj = v$ (славити: сл.зљен), $mj = m$ (мамити: мамљен). $nj = n$ (купити: купљен); н. j : при творби именица наст. је: предграђе, пруже, снопље, гробље, Полимље, Подунавље; у овом случају с и з се не јотују: класје, лозје.

ЈОТУНФЈЕ ПД, план, предео (2481 м), највиши у Ј. Норв.; много јез.

ЈОХА (род *Alnus*, фам. *Betulaceae*, ред ресуља), од 3 врсте: зелене, беле и црне, већи значај у трговинама само последња (*A. glutinosa*); пошто се посеје, дрво добије светлу првеночужу боју; употребљив у градњама на води, у фабрикацији кутија за цигаре, изради модела, дрвеног посуђа, дрв. цокула итд.; из сев. земаља, Рус., Пољ. и Литве извози се за производњу шперованог дрвета; код нас расте уз обале р. и потока, на подводном земљишту; зелена j расте као грм на високим пл.

ЈОХАНЕС 1) Аквила де Ракеспурга (2. пол. 14. в.), сликар и архитект готског правца, радио у Прекормурју; фреске изradio у црквама у Велмеру, Турнишчу, Мартијанцима, Радогни. 2) де Лајбако (15. в.), сликар из Љубљане, готског правца; његове фреске у црквама: у Високом, у Муљави и цркви св. Николе на Камнем Врху.

ЈОХАНЕСБУРГ, највећи град у Ј. Афр. (око 810 000 ст.), у Трансвалу, осн. 1886. у пустош, али златом богатом крају; простран и лепо уређен град; привр. среднште целе Ј. Афр.

ЈОХИМБИН, алкалоид из коре 1 амер. дрвета; ситни кристали растворљиви у алкохолу и хлороформу; препарати j . веома непостојани; неки лекари их препоручују код полне немомн услед сексуалне неурастеније; дејство на човеку није поуздано; не сме се давати особама с обољењем бубрега и протете.

ЈОШАНИЦА, д. притока Ибра; извире на Копаонику и протиче кроз Јошаничку Бању (Моравска и Зетска Бан.) дуга 25 км. Јошаничка Бања, на огранцима Копаоника, близу Рашке (Зетска Бан.); хипертермални извори (49°-78°) слабог алкалног карактера, трагови сумпорводоника; леци: реуматична обољења и застареле неуралгије.

ЈОШУА, Јехошуа, Исус, јевр. име, значи спаситељ. **ЈК**, скр. за лат. → јуниор.

Ј. Р. П., скр. за Југословенска речна пловидба.

ЈУ, кинески цар из династије Хиа; (око 2190. пре Хр.).

ЈУАНШИКАЈ (1850.-1916.), кин. државник; 1. претседник кин. рпб., после збацивања манџурске династије (1912.).

ЈУБА 1) J . I , нумидски краљ из 1. в. пре Хр.; у борбама између Помпеја и Цезара пристао уз П., али био потучен; после његове смрти (46. пре Хр.) Нумидија претворена у рим. пров. 2) J . II син → 1), краљ Мавританије из 1. в.

ЈУБИЛАР (лат.), који прославља јубилеј. **Јубиларна** година, код Јевр. свака 7. а нарочито 49. (7×7); по Библи. том приликом опраштали се дугови, а робови ослобађали; код ркат. свака 100., 50., а календари и 25., као год. родоначина у Рим и опраштања греха; почиње 24./12. уочи Божића, кад папа отвори врата Петрове цркве. **Jubilate** (лат.: кличите), 3. нед. по Ускрсу у зап. црк. по уводној песми из Псалма 66. **Јубилеј** (јевр.-лат.), прослава неког важног догађаја после већег броја год., нпр.: 25, 50, 100.

ЈУВЕЛИР (ром.-нем.), драгуљар, који тргује јувелима, предметима за украс од драгог камења и пл. метала.

ЈУВЕНАЛ Децим Јуније (око 60.-140.), рим. сатиричар; у 16 сачуваних сатира слика најдирњим бојама мане рим. друштва; напада нарочито жене.

ЈУВЕНИЛАН (лат.), младалачки. **Ј.**, магматска вода, постаје кондензовањем водене паре из магле и избија на површину земље; има вел. удела у стварању руда.

ЈУГ 1) страна света (скр. J , у међнар. саобр. S). 1 од 4 гл. стране, супротна S ; нека област на тој страни; на геогр. картама доњи део. 2) јужни ветар,

који у наше крајеве долази са Сред. М. и доноси влажно и кишно време. 3) Спорт-клуб J ., пливачки клуб, осн. 1924. у Дубровнику; држ. првак у ватерполу. **Југовина**, Југово време, топлији дани у зимско доба, при j . ветру, кад наступа топлење снега. **ЈУГ БОГДАН**, помиње се у нар. песмама као таст кн. Јазара и Вановића Страхиње; није поуздана јет. личност, али се мисли да је то Богдан, брат деспота Оливера, чија се обл. налазила између Струмице, Солуна и Сера; живео крајем 14. и почетком 15. в.

JUGENDSTIL, нем. ум. правац око 1900., назван по листу минхенских сецесиониста *Jugend*; нашао свој израз и у архт.

ЈУГОВИЋ 1) **Живко** (1855.-1908.), сликар, учио у Рус., Ит. и Нем.; радио портрете и иконостасе (Јагодина, Крушевач итд.). 2) **Иван** (1773.-1813.), свршио права у Мађ., прешао 1805. у Србију; био секретар Правитељствујушћег совјета; Карађорђе га слао 1809. рус. цару, али само конференсио у Јашу са Прозоровским и Кутузовом; ишао 1810. као Карађорђевог изасланика у Беч, где га примио аустр. цар; био 1811. попечитељ просвете; 1 од најчувенијих Срба оног времена. (На сл.: J . Иван).

ЈУГОСЛАВИЈА, највећа држава на Б. П. (247 542 км²); простире се делом у Ср. Евр. и захвата простор између 40°52'-46°53' с. ш. и 13°40'-23°02' и. д. од Гринича; има веома повољан геогр. положај, јер се налази на путевима из Евр. за Аз. и Афр.; граничи се са 7 држава (Аустр., Мађ., Рум., Буг., Грч., Арб. и Ит.) и Јадр. М.; дужина границе око 4000 км. **Обала Јадр. М.** (1589 км) равна и жаловита само на ушћу Неретве и Бојане; у осталим крајевима тестерасто усечена заливима (Јуке, Драге), каналима, пол. и острвима; од залива најважнији:

ји: Сушачка, Сплитска и Бакарска Јука, Бакарска, Шибеничка и Грушка Драга и Бока Которска; од запада: Подгорски, Задарски, Сплитски, Брачки, Хварски и др.; острва се деле на сев. групу (Крк, Раб, Паг, Уљан, Пашман, Дуги Оток у др.) и ј. групу (Шолта, Брач, Вис, Корчула, Мљет и др.), од пол. Једино значајан Пељешац. **Рељеф**: J . углавном план. земаљи; висииа захвата $\frac{1}{4}$ целокупне површине и састоји се од → Родопске масе, план. алпског орогена и план. прелазне зоне између ове 2 групе; највећа низија, Панонска, налази се на О државе и протеже се од рум. границе до Алпа; остале равнице у долинама већих р. котлинама у обл. Родопских и карсним пољима Динарских План. **Хидрографија**: добар део државе нагнут према → Панонској Басени; стога сливу Дунава, одн. Прног М. припада 71,2%, сливу Јадр. М. 18,9%, а сливу Егејског М. 9,9% држ. територије; у Прно М. тече Дунав, у који се уливају с д. стране Драва, Сава, Вука, Вел. Морава, Млава и Пек, а с леве Тиса, Тамич, Караш, Нера; у Јадр. М. отичу: Речина, Лика, Гапка, Зрмања, Крка, Цетина, Неретва, Црнојевина Ријека, Морача, Бојана и Дрим; у Егејско М. тече Вардар са својим притокама и Струмица; ове р. располажу при најнижем водостају воденом снагом од 3,5 мил. НР, од чега је искоришћено само 5,8% (220 000); јез. се по начину постанка деле на ледничка (Бледско, Бохињско, Плавско), крашка (Плитвичка, Црквичко, Свича, Брањско, Новиградско, Проклањско, Мостарско и Скадарско Владо), речна (Палић, Русанда) и котлинска (Охридско, Преспанско, Дојранско). **Клима** у Јадр. Приморју јадр.-сред. с топлим летима, благим зимама, највећом количином падавина у држ. (код Црквина у Боки 460 см) и ветровима: буром, широким и маестралом; у Струмичкој Котлини и долини Вардара до Демир-Калије к. егејско-сред. с топлим летима, хладнијим зимама, мањом количином падавина и ветром вардарцем; у Панонској Низији к. конт. са жарким летима и суровим зимама, мало падавина (60-70 см год.) и ветром кошовом; сви остали крајеви имају умерено-конт. к. с умерено топлим летима и умерено хладним снеговитим зимама; високе план. имају нешто оштрију (алпску), а ко-

тлпне блажу (жупску) к. Биљна геогр.: веома сложена услед геогр. положаја и њених орографских, климатских и др. прилика; веома је богата флористичким елементима, међу којима се налазе многе реликтне и ендемичке врсте; у њој се укрштају ареали ср. евр. елемената с елементима медитер. обл.; у алпском појасу високих план. долазе у додир арктички и алпски елементи С. и Ср. Евр. с алп. елементима Медитерана; у еколошком погледу Ј. се одликује биљним заједницама умерене, а делом и суптропске Евразии; површина Ј. добрим делом обрасла листопадним и четинарским шумама, али у Јадр. Приморју и на Ј. има и зимзеленог дрвећа и шибља; алп. и субалп. предели познати са своје суватске вегетације; у жупским оголићеним пределима ЈИ налазе се заједнице степског или полупустињског типа, а на стенама свих план. има и веома сиромашних заједница; с гледишта генетике б. г., у Ј. има остатака веома ст. вегетације и флоре, која сачувала директну везу с терцијаром, а обогатила се флористичким елементима доцнијег порекла. Зоогеографија: сухоzemни животињски свет наше земље, по грубој процени, обухвата око 23 000 врста, од којих преко 20 000 инсеката; у погледу покрета наша сухоzemна фауна обухвата следеће елементе: 1) средњоевр.-сибирске, 2) сред., 3) понтосарматске, 4) алпско-бореалне, 5) и.-хеленске и малоаз., 6) домаће или ендемичне; богатство у ендемичним облицима карактеристично особито зап. део земље, који се може сматрати као центар постанка н. животињских облика и као резерват ст. типова; по својој сухоzemној фауни Ј. се може поделити у 3 зоне које теку паралелно њеној гл. осн: 1) панонску, 2) Јадранску и 3) балканску између њих; од свих зона зоогеогр. најбоље окарактерисана средишња балк. зона (обухвата средишњу план. обл.); по својим фаунистичким елементима може се уврстити у алпску з. област, али с обичним ендемичних родова и врста животиња; упадљива одлика Ј. лежи у вел. богатству остатака (реликта) изумрлих фауна од преледног доба, који се особито сусрећу по пелинама кришних крајева, у подземним водама и у јез. (особито Охридско). Становништво: по статистици од 30./6. 1936. у Ј. има 15 061 580 душа; просечна густина износи 57 ст. на 1 км²; најређе насељени план. предели с мало зиратне земље, а најгушће плодни крајеви; од целокупног броја ст. 83% су → Југословени, 4,1% Немци, 3,8% Мађари, 3,6% Арбанаси, 1,8% Румуни и Цинцари, 1,5% разни сл. народи, 1,1% Турци, 0,5% Јевреји, 0,5% Цигани и 0,1% Италијани; по вери има прав. 46,62% (највише у и. делу државе), кат. 39,4% (највише у зап. делу), мусл. 11,13% (Арбанаси, Турци и део Јсл. у Б. и Х. и Ј. Србији). прот. 1,8%, мојсијеваца 0,53%, грк.-кат. 0,35%, осталих вероисповести 0,15% и без конфесије 0,02%; по занимању: пољопривредника 75,9%, индустријалца и занатлија 9,8%, тргована и новчара 3,2%, јавних службеника и слоб. звања 5,5%, рентнијера 2,3%, саобраћајца 2,0%, надничара 1,4%, војника 0,5% и разних 1,4%; у култ. погледу најбоље стоје с., а најгоре ј. крајеви; културу шире → шк., акад. (Срп. кр. акад. у Београду и Јсл. акад. у Загребу), архиви (Држ. архив у Београду, Земалски а. у Загребу, и Дубровачки), библиот. (Нар. б. и Унив. б. у Београду, Свеучилишна б. у Загребу, Лицејска у Љубљани, Срп. у Сарајево), музеји (Београд, Загреб, Љубљана, Сарајево, Сплит, Ниш, Скопље), позоришта, просветна друштва и установе; писменост још увек развијенија код м. него код ж.: јуна 1936. писмених било м. 67,15%, ж. 42,90%, полуписмених (знају само да читају или пишу) м. 0,42%, ж. 0,70%. Насеља: деле се на села и градове (вароши). Вароши у Јадр. Приморју су сред. типа далм. варијетета. Обично су поред морске обале испод брда с развалинама ст. тврђава; улице им праве, али уске и стрме, с каменим степеницама, куће од камена на 2 или 3 спрата. У сев. Србији и Ц. Гори превлађују вароши патријархалног типа: вароши новијег постанка, постале махом од села, или ст. вароши у којима трг. и зан. становништво појачано сељачким, патријархалним стан.; махом су то мале вароши с приземним кућама и кућама на 1 спрат и са широким улицама. Ј. од Ниша и у Ј. Србији вароши тур.-виз. или право балк. типа: куће за становање у њима изван чаршије, увучене у дворништа и ограбене високим зидовима, улице вијугаве и са честим хор-сокацима, у чаршији збијени мали дућани с ћепенцима. Исти тип вароши превлађује и у Б. и Х. и Новопазарском Санџаку; у з. Босни и ниској Херц. осећају се далм. утицаји. У панонској и алпској обл. вароши средњоевр. типа. Сеоска насеља се деле на збијени и разбијени тип. Збијени тип заступљен у Панонској Низизи, ј. и Ј. Србији; у Ј. Србији овом типу припадају и читључки тип села, као и збијена села сред. типа, у

која се убрајају сва цинцарска и нека мијачка села, која често леже на висини преко 1000 м; у збијена села сред. типа спадају и многа прим. села на Јадрану. Села разбијеног типа деле се на ибарски и ст.-влашки тип; први заступљен у више крајева, највише око Ибра, куће му груписане у цемате (махале), који су 1 од др. удаљени; ст.-влашки тип села се такође дели на крајеве и засеок, али куће ни у њима нису груписане, те села заузимају вел. просторије. Тај се тип простире од Ужца преко Б. и Х. до Крајске. Као његови варијетети постоје села шумадиске, маџанске и јасеничке врсте, која чине прелаза збијеном типу; ту спадају и села кареног типа, која су по вртачама, увалама и вницама карених поља. Полит. уређење: по Уставу од 3./9. 1931. Ј. је уставна и наследна монархија, у којој законодавну власт врше Краљ и Нар. представништво, састављено од Скупштине и Сената, а извршну Краљ преко одговорних мин.; у адм. погледу Ј. подељена (Зак. од 3./10. 1929.) на 9 бановина: Дравска (седиште у Љубљани), Савска (Загреб), Врбаска (Вања Лука) Приморска (Сплит), Дринска (Сарајево), Зетска (Цетиње), Дунавска (Нови Сад), Моравска (Ниш) и Вардарска (Скопље); десета вел. управна јединица је подручје Управе града Београда (Београд са Земуном и Панчевом). Привреда: најважнија привр. грана → земљорадња; њеном развоју највише доприноси: повољна клима, природа земљишта, склоност стан. према тој врсти занимања и величина обрађене површине (55,4% обрађено, 13,4% непродуктивно, а остатак под шумом); али у највећем делу Ј. земљиште се не искоришћује довољно рационално; према статистици Међунар. пољопр. института Ј. заузима по величини обрађене површине 14. место на свету, по величини производње 17., а по приносу на 1 ха тек 25.; то долази отуд што је начин обрађивања земље делимично сасвим примитиван (дрвеном ралицом у Ј. Србији); мада се у неким деловима (Панонска Низизија) искоришћују и најмодерније пољопр. справе; подмирује домаћу потрошњу и даје знатне количине за извоз; од житарица (просечан год. принос 57 мил. квантала) највећи значај имају кукуруз (највише гајен у Панонској Низизи, а најбољи из Поморавља), пшеница (најпознатије банатска, бачка и србијанска), јечам, оvas, раж и ориз (само у Вардарској Ван.); од варијета 1. место заузима пасуљ (најчувенији тетовски и градиштански), а међу поврћем кромпир, купус, кел, карфиол, паприка, патлиџан и бостан (најранији из Повардара, најкрупнији из околине Вуковара и Кладова); повећавањем производње биљака за сточну храну смањује се потрошња житарица и обезбеђују веће количине за извоз; инд. и лековите биљке имају вел. значај за нашу инд.; од њих најважније конопља (у Ваљкој и долини Ј. Мораве око Ниша, Лесковаца и Брајца), лан, памук (у струмичком дојранском и већелиском срезу), шећ. репа (нарочито у Панонској Низизи, долини Вел. Мораве и Посавини), хмељ (у Дравској, Дунавској и Моравској Ван.). дуван (најбољи око Струмице, Витоља, Прилепа, Бевђелије, Велеса, Скопља и Требињачком, Мостарском, Љубушћком, Крушевачком и Алексиначком Пољу, и око Бајине Баште), мак (само Вардарска Ван.), наут, сусам, анасон, дикорија (у Савској, Дунавској и Дравској Ван.), уљевита репица, бухач и рузамрин у Приморју; у погледу воћарства Ј. заузима видно место међу евр. државама; од ср.-евр. воћа највећи значај има шљива, много тражена и извозена, па јабучка (најпознатија тетовска, машанџика, сенабја и метохиска), крушка и орах; међу нагим и. воћем највећи приход даје маслина, која успева по острвима и приморју, шитоми кестен (по котлинама Ј. Србије), емоква (најбоља на Хвару); посебан значај има виноградарство, развијено по разним крајевима Ј.; под виноградом лозом налази се укупно 195 000 ха (→ виногорја) с просечном производњом од 4 мил. хл вина; од винских врста најбоља малвасија (околина Дубровника), мушкат (Омиш), жилавка и блатина (слив Неретве); у иностран. се још извозе: крајинско, жупско, смедеревско, врпачко, фрушкогорско и др. Најважнија привр. грана после земљр. је → сточарство; у многим крајевима среће се с њом напредо, а у извесним крајевима претставља и једину привр. грану; по високим динарским и ј.-србијанским план., оно је катунско и полуномадско, а у Панонској Низизи шталско; обља пашњака и сувати омогућује гајење вел. броја домаћих животиња (вине од 18 мил. грла); у области конт. и умерено-конт. климе гаје се претежно овце, говеда, свиње и коњи, а у обл. сред. климе још и козе, биволи, мазге и магарци; од с. и његових производа. наш народ има вел. користи, јер имају добру пробу на страним тржиштима; исто тако су доста развијени и дају знатне приходе → живинарство, пче-

ларство и свиларство, лов и риболов; **шумарство:** такође важна привр. грана и 1 од најзначајнијих извора прихода, јер → шуме покривају 31,2% целокупне површине, потпуно подмирују домаће потребе и дају доста разноврсног дрвета за извоз; највише их има у Савској, а најмање у Дунавској Бан. и карским пределима; **рударство** није у сразмери ни с богатством ни с разноврсношћу рудног блага, ни с држ. потребама; досадања истраживања показала да у Ј. има угља, разних метала, гипса, асфалта, соли, гранита, мрамора, разог грађевинског и литографског камена, керамичне земље итд.; од тога се експлоатише само мали део услед несташице капитала, саобр. и стручног особља; по производњи бакарне, антимонске, хромне и манганске руде Ј. се налази међу првим земљама у Евр.; поред тог производи и знатне количине гвожђа, олова, цинка, угља (око 110 рудника) и соли (камене и морске); **индустрија** недовољно развијена, али разноврсна; искоришћује већином домаће сировине, а неке и увози, било стога што их код нас нема, било што каквоћу наших треба поправити мешањем са страним; **кућевна радност** израђује млечне производе: сир (сјенички, шарски, липски, сомборски, трапист и домаћи ементалер), → качкавал, кајмак и бутер; бави се сушењем шљива, печењем ракије, цеђењем маслиновог уља, ткањем ћилимова, нар. везова и справљањем луча и катрана; **занатска радност** је у сталном опадању услед развоја домаће фабр. радности и увоза јефтинијих производа из иностран.; најбоље се одржавају они зан. који прерађују животне намирнице (пекарски, месарски), они који не осећају конкуренцију фабр. радности (молерски, лимарски) и они којих у иностранству нема (израда филигранских предмета); у накнаду за то развијају се ум. зан. (ум. браварски, ум. столарски); **фабр. радност** напредује доста споро; најразвијенија прерада домаћих сировина орг. природе, која најчача у Пап. Равници (млинови, пиваре, кланице), затим у Босни и Слов. (стругаре) и у Прим. (Фабрике рибљих конзерви); у вези с руд. развијена метална инд. (високе пећи у Варешу и Топуском. фабрике за прераду гвожђа у Јесеницама, Зеници и др., ливнице олова у Загребу и Липици, цинка у Цељу и бакра у Бору), затим нешто хем. инд. од пиритне руде (сумпорна киселина и фосфати); хем. инд. с коришћењем дрвене материје развијена у план. обл. нарочито у Босни (Теслић) и Слав. (Белишће), где се дестилацијом дрвета добија алкохол, сирћетна киселина и целулоза; неколико фабрика хартије и сапуна; од дебелих страних слојева флишних лопараца код Сплита добија се цемент, а коришћењем водене енергије на слаповима Пливе код Јајца и на Кркиним и Цетинином слаповима у Прим. развила се инд. карбида, цијанамида и вештачког гвојива. **Саобраћај:** обавља се путевима, жел., пловним р. и каналима, језерима, морем и ваздухом, а помажу га поштански, телеграфски, телефонски и радио; **путеви** (око 40 500 км) деле се на држ. и бановинске 1. и 2. реда; сразмерно их највише има Савска, а најмање Вардарска Бан.; **жељезнички** (око 10 207 км) још увек не задовољава држ. потребе, нарочито у погледу везе унутрашњости с Приморјем; по припадности жел. мрежа је држ. (9046 км) и приватна (861 км), а по ширини колосека нормална (1,435 м) и узана (од 1 м, 0,76 и 0,60 м); жел. мрежа најгушћа у Дравској и Савској Бан.; гл. жел. пруге иду долином Саве (Љубљана-Загреб-Београд), долином Дунава и моравско-вардарском долином (Суботина-Београд-Солун); речни и каналски (2100 км) обавља се на Дунаву, Тиси, Сави (до Сиска), Драви (до Варча), Купи, Босуту, Тамишу, Нерети (до Метковића), Босани, Каналу Краља Петра, Каналу Краља Александра, Бегејском Каналу; од р. пристаништа истичу се по промету путника и транспорту робе: Београд, Земун, Панчево, Нови Сад и Шабац; **поморски** на Јадр. М. врше наши (78%) и страни бродови; од 363 пристаништа и пристана, страни бродови посећују 123; међу њима по величини промета најважнија: Сплит, Сушак, Дубровник, Шибеник, Метковић и Котор; **ваздушни** одржава цивилна → авијација између већих места; поштанском служе 4050 држ., уговорних, оп. и помоћних пошта; **телеграфском** 1667 станица са 2028 апарата и 20 631 км линија, а телефонском 43 583 апарата; поред унутрашњег постоји и међунар. телефонски с. с Аустр., Мађ., Рум., Грч., Ит., Фрц., Хол., Нем., Швајц., ЧСР и Пољ.; радио с. слабо развијен; постоје 3 емисионе станице: у Љубљани, Загребу и Београду; **туризам:** почео да се развија тек од 1921., отад Ј. стално поседује све већи број странаца због прир. лепота (плани., јез., море), лековитих вода, климатских места, споменика из ст. и ср. в. итд.; највише су посећене Савска, Дравска, Примор. и Зетска

Бан. Трговина одговара више саобр. него производњи; унутрашња се обавља по већим и мањим привр. средштима, где сељак доноси своје производе, продаје их варошком стан. и купује робу које у селу нема; њу највише помажу пазарни дани и вањари; **транзитна** недовољно развијена, нарочито због слабе жел. везе између Јадр. М. и унутрашњости; **спољна** извози првенствено пољопр. производе, а увози фабрикате; и у извозу и у увозу најважнију улогу имају Аустр., Ит., Нем. и ЧСР; трг. биланс активан; највећи био 1924. (17,76 милијарди); после тога стално опадао, тако да 1933. износио нешто више од 6 милијарди д. **Историја Ј.:** Б. П. претстављало одувек 1 од најважнијих делова Евр., као подручје непосредне везе између ње и Аз., јер Босфор и Дарданели никад нису били сметња за саобр.; за све време док је цивилизација била усредсређена у басену и дела Сред. М., а то је трајало вековима, Ј. део Б. П. непосредно је и живо саучествовао у њој; Грци у том делу успели да изграде и друштв., и ум., и привр. културу, која у току целог ст. в. сматрана као најнапреднија у Евр.; кад грч. наследство 1 делом преузели Римљани, Балкан се и онда налазио у средишту сталног интереса; његово стан., још од млађег каменог доба, одржавало везе са суседима на И, а нешто касније и с оlima на З; Грци имали своје колоније на обалама М. Аз., а скоро сва острва у Егејском и Сред. М. била у њиховом поседу; од 7. в. пре Хр. они почели колонизацију и Јадр. обале и острва; њихове најстарије колоније Епидамнотс (Дирахијум), Аполонија, Епидаур, Фарос, Коркира, Иса и др. очувале делимично своја имена све до данас; најстарије стан. Б. П. одржавало трг. и прометне везе са грч. матицом нешто морем, а нешто Дунавом, што је несумњиво утврђено у преист. насељима дунавске котлине, нарочито у Винчи код Београда; непосредних доказа о раном грочу у Грч. и источњачким светом имају и извесна насеља у Босни и Слав.; поводом необично важног неолитског насеља Бутмир код Сарајева, још увек се води дискусија да ли је његова изузетно напредна керамика с развијеном ум. орнаментиком производ самоникле ум. културе или је унесена. Најстарије стан. Балк. изгледа да је било негрондно, али му се после губи траг; ист. утврђени ст. став. Б. П.: на И Трачани, на З Илири, који се протестирали на обе обале Јадр. М.; за типично илирско насеље сматра се Гласинац у Босни, чија богата некропола претставља ретку важност у целој Евр.; од трачких племена у нашим земљама важнија су: Мези, Трибали и Дачани, а од илирских Дарданци, Ардије, Ауторијати, Дезидијати, Далмати, Либури и др. У 4. в. пре Хр. на Балкан дошли и Келти, који углавном потисли Илире; познатија њихова племена код нас били: Лабоници код Љубљане, Скирдици и Јапонци; они последњи су највероватније мешавина Келта и Илира; Келти код нас оставили нарочито траг подизањем градова као што су Сингидунум (Београд) или Таурунум (Земун); мисли се да су гл. имена р. у нашим земљама Дунава, Саве, Драве њихова порекла. До 4. в. пре Хр. водећу култ. и полит. улогу на Б. П. имали Грци; у 4. в. дошла су 1. пут до полит. израза и извесна племена ст. јеланских средшта; развила се и моћна македонска држава Филипа II и Александра Вел., која постојала и развијала као самостална, али није утицала на полит. живот савр. Евр.; после Александрове смрти њена моћ брзо опала. Од 2. в. пре Хр. Б. П. почиња да заузимају Римљани, чија се држава развијала све интензивније; рим. освајања су само формално изазвала саобр. илирска племена, а нарочито њихови гусари, који угрожавали рим. поморски саобр. на Јадр. М.; у 1. сукоб с њима дошла илирска држава, која се развила на Јадр. Приморју, са средштима у Ринсу и Скадру (228. пре Хр.); на челу те државе налазила се и 1 жена, Теута, недовољно искусна; примит. и недовољно организовани илирски борци нису могли да одоле добро вођеној и тхн. боље опремљеној рим. вој., али су Римљани ипак морали освајања Илирије да изводе само у етапама, стога што је отпор брђанских илирских племена био веома упоран и што су добро унвијали да би брз успех могли довести и до брзих реакција; сем тога, Римљани су у тај мах имали да издрже тешку и веома опасну борбу са Картагином да би решили која ће од те 2 силе остати господар мора и Сред. Басена; тек кад су Римљани свршили свој обрачун на тој страни, они су (202.) обратили опет своју пажњу на Балк.; македонски владар Филип V покушао да иузрече вођство на тој страни окупљањем под своју власт и око себе гл. племена и државе Б. П., али Римљани га сломили још 197. и одвојили од њега

потпуно Грке; његов наследник Персеј уједињено је у борби против Римљана Македонце и Илире, али је 168. претрпео пораз; Римљани онда поделили Македонију на 4, а Илирију на 8 дела; мада је тад још нису формално посели, Римљани су систематски ширили своју моћ и утицај међу Илирима: го доводило до чешћих борби, које се најзад завршиле (6. год. по Хр.) потпуним рим. завојевањем; освајање данашње Ј. с македонске стране било исто тако скопчано с доста борбе, али још око 15. г. пре Хр. успешно завршено; тако око Христовог рођења цела данашња Ј. дошла под власт Римљана; њихов утицај на нашем подручју био многострук: као одлични организатори, с пуно смисла за држ. адм., они повезали сва гл. места dobrim путевима, подигли н. или развили ст. градове, унели у њих све гл. елементе савр. градске материјалне културе и извршили систематску колонизацију земље (помоћу својих вој. логора и неслужбених војника, који остали да култивирају земљу), почели експлоатацију руда и земаљских сточарских производа, развили нпр. промет којем моћна империја пружала пуну заштиту, а грађанима постепено давали грађ. рим. права и уводили их у јавне послове; од градова се у то време истичали: Салона (Солин код Сплита), нека врста гл. места, богата розноврсним споменицима, Нарона (Нарин на Неретви), Скодра (Скадар), Делминијум (Дувно), Домавна (Сребреница), Сингидунум (Београд), Виминацијум (Костолац), Најсус (Ниш), Скупин (Скопље), Мурза (Осек), Сирмиум (Митровица), Сисција (Сисак), Емона (Љубљана), Петовио (Птуј), Тарсатика (Ријека) и др.; са ширењем рим. утицаја и градске културе ширио се лат. језик; грч. споменици се веома ретко налазе сев. од Велеса и зап. од Призрена; чак у Стобима, у којима се сад врше откопавања, осећа се моћан лат. утицај; домаће стан., које служило у рим. вој., спочетка ван отаџбине, употребљавало исто тако тај језик; тако је дугом владом од раних 5 в. извршена дубока и трајна романзација Балк.; код остатака илдрских племена, данашњих Арбанаса, лат. чини већу половину речника, и то ону која се употребљава за култ. појмове; данашњи Румуни показују тај утицај у још већој мери; сточари Власи, расути по целом Балк., тип су ст. брђанског и сточарског елемента, развијеног под романским утицајем; имена Урум, Романија, Влах, Влашић и сл., налазе се у свим крајевима Балк.; кад створена Виз., испи стан. се звали Ромеји, а Турци све до 19. в. употребљавали реч Урум за балк. хришћ. Римљани поделили нашу земљу Илирима на 2 вел. покрајине: Далмацију, која је захватала од Јадр. М. до Београда и преко Косова до Љеша, и Панонију, слов. и хрв. земље; Мезија обухватала Србију до Тимока, Македонија данашњу Ј. Србију, а Тракија мали престојали део; касније адм. подела мењана; од 3. в. у нашој земљи постојале ове обл.: Превалис (Ц. Гора и сев. Арб.), Нови Епир (Охрид и ср. Арб.), Дарданија (Ст. Србија), Македонија (од Велеса), Дакција (и Србија и Банат), Горња Мезија (Србија), Далм. (од Истре до Дукље и на И до Београда), Панонија (и Слав. и Срем), Савија (зап. Слав.); сев. слов. обл. припадале Норичу, а Ј. Вен. Од 3. в. В. П. добило нарочити значај, Јер најезде туђих народа бивале све чешће и све опасније; 271. цар Аурелијан напустио Дакцију, а тамошње грађане и вој. превео на д. страну Дунава; скоро трећина свих рим. легиона налазила се у Илирику, да би била при руци за одбрану; утицај Илира у рим. вој. осећао се све више; они чак обарали царе и доводили на престо своје људе; од њих нарочит значај имао Диоклецијан (285.-305., † 316.), градитељ Салоне и цареке палате у Сплиту; помен о њему, као противнику хришћ., сачувао се од доласка и сл. досељеника; 2. вел. владар, Константин Вел., такође био из наших обл. (родом из Ниша), после кога се хришћ. несметано развијало (→ милански едикт) и у балк. обл.; остатак ст. базилика и капела налазило на целом подручју В. П.; неке од 5. и 6. в. биле су чак с веома декоративним споменицима. Седмдесетих год. 4. в. почело у већој мери вел. померање народа с И према З, које с извесним прекидима трајало до краја 9. в. и које у вел. мери изменило карту ср. Евр.; потиснути од Хуна, Готи из Ј. Рус. и с обала Црног М. продрли у масама према Дунаву и преко њега, а после сукоба с рим. властима потукли Римљане код Адрианопоља (378.), где погинуо и сам цар Валенс; цар Теодосије Вел. покушао затим да уразуми Готе и населио их у Тракији, с. од план. Балкана; како се они нису могли стеснити у те искуствене уске границе, Царство и доцније имало с њима веома честе и вел. неприлике, утолико више што до 5. в.

прешао у тешком метежењу народа, који су се кретали с краја Евр. на др. и сатирани се у међусобним борбама; Хуни избили и у Ср. Евр. и на свом путу повукли са собом и 1 део Сл. као подложнике и робље; отад почели, у већим масама, и покрити Сл. према Црном М., Дунаву и у карпатска подножја Ердеља; с Хунима тек почиње улазак Сл. у ист.

хунска држава на Дунаву у 5. в. није дуго трајала; она је као план. бујица брзо набујала, али и брзо пресекла; по смрти моћног Атиле »бича господњег« (453.) она је убрзо престала не само да претставља неку опасност већ и да постоји; уместо њих на подручју Баната и Ердеља узело власт герм. племе Гепида, а Готи загосподарили добрим делом Паноније и Балкана, тако да цареви морали с њима више да преговарају и да их мите него да им наређују; 476. пало Зап. рим. царство, с Римом заједно, као плен узметсезених варвара; то искористило цариградски император Зенон, па 483. наговори готског краља Теодориха да пође у Ит. као његов мандатор и да узме власт у своје руке; одлазак Гота ослободио царевину тешког притиска, али изазвао протеве др. да се дочепају њихових седишта; граница око Дунава поново била отворена и кроз њу брзо почели да продиру разни народи и племена; међу њима се крајем 5. и почетком 6. в. изрично помињу Бугари и Словени. (→ сл. Мирка Рачког: Долазак Словена на Балкан). Словенске сеобе имале су карактер пљачкашких напада; у 1. време Сл. нису продирали сами, али кад им је већ био показан пут, они су умели да га искористе; 1. помени о тим њиховим унадама потику из доба цара Јустиниана I и Јустинијана I, дакле у 3. десетину 6. в.; виз. писци доводе те упаде у везу с виз. борбама против Гота у Ит., које трајале 2 пуне деценије; падало је у очи да сл. насртаји бивају чешћи и у већим масама кадгод би Виз. предузимала веће офанзиве против Гота; неке везе Сл. с Готима не могу се никакo спорити, али није вероватно, како тврде данас неки научници, да су извесна борбена сл. племена била уствари чак готског порекла; сл. масама ставили се у 2. половини 6. в. на чело нови хунски, малобројни али добро организовани ратници с И, тав. Обри или Авари, који брзо покорили Сл. у долини између Тисе и Дунава, искористили борбе између герм. племена у Панонији, па једна потиснули, друга покорили и још крајем 6. в. заједно са Сл. притиснули цело подручје од Алпа до Ердеља; затим покушали да натуре своју власт и Сл. на доњем Дунаву; под њиховом влашћу извршено 1. уједињење Јж. Сл., али углавном као прилично бесправних подложника; после неуспелог обарско-сл. напада на Цариград (626.), због којег

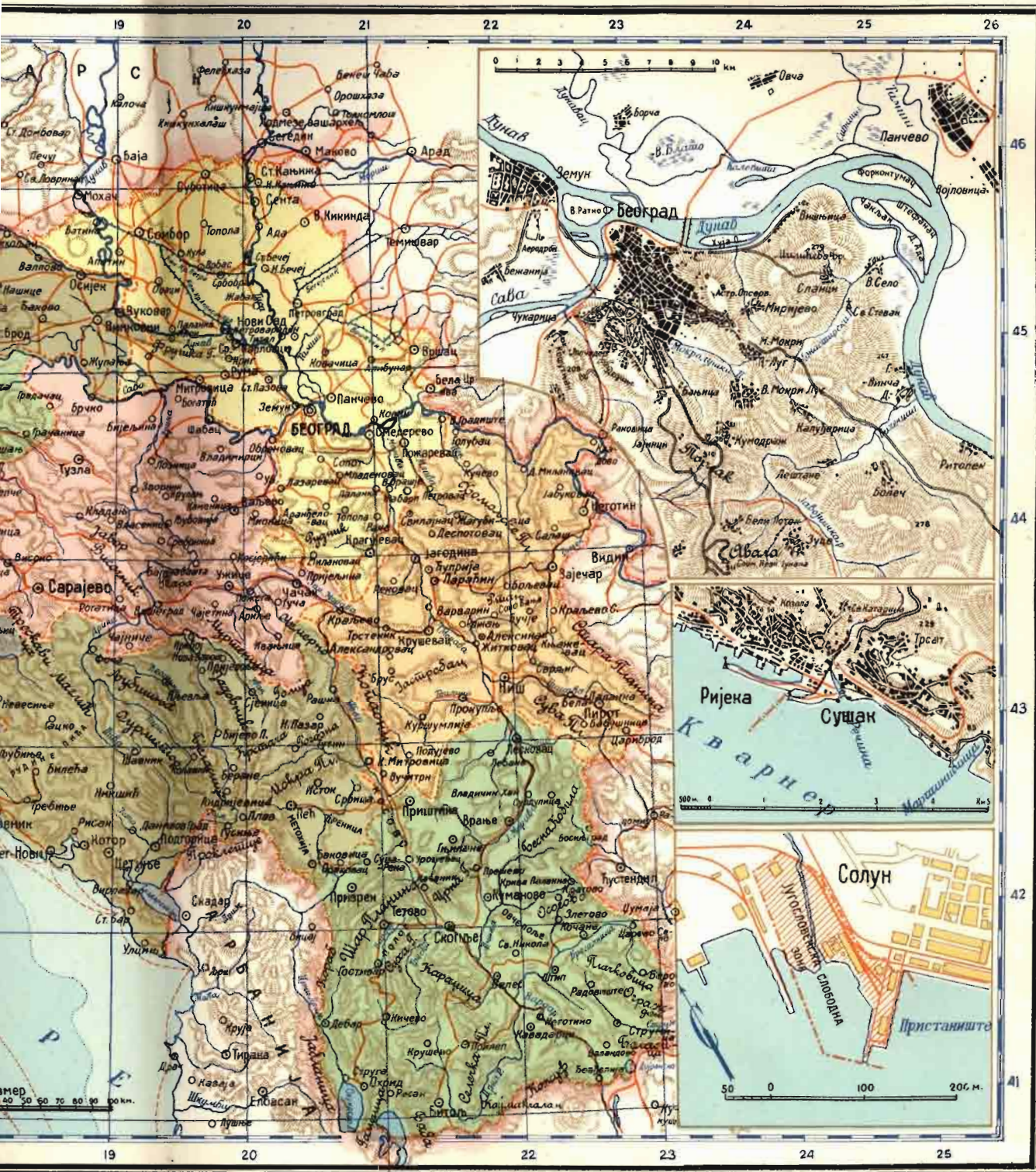

БАНОВИНЕ: ДРАВСКА САВСКА ВРБАСКА ПРИМОРСКА ДРИНСКА

Народно Дело, институт за национални публицитет

ЈУГОСЛАВИЈА

ПРИМОРСКА
ДРИНСКА
ЗЕТСКА
ДУНАВСКА
МОРАВСКА
ВАРДАРСКА

ЈУГОСЛАВИЈА

Енциклопедиски лексикон Свезнање

Обри окривљавали и грубо кажњавали Сл., дошло до сл. устанака и борби с Обрима; те борбе Сл. помагала у извесној мери и виз. власт, која у борбеним Обрима видела већу опасност по себе. У 6. в. Сл. почели да прелазе на Балк., али њихове гл. сеобе извршене у 7. в.; у доба грађ. рата у Виз. после погибије цара Маврикија († 602.) и заузетости цара Ираклија борбама у М. Аз., они у вел. мајсама населили многе делове В. П.; спочетка то насељавање имало непријатељски карактер, а после се вршило с извесним компромисима с домаћим стан.; о додиру Сл. с романским стан. приморја и романизованим уробицима из унутрашњости има много непосредних доказа у свим правцима. На Балк. Сл. живели својим ст. племенским животом, у полит. неповезаности, признавајући виз. врх. власт; једино су И. Сл. на доњем Дунаву брзо потпали под власт малобројних али вој. добро опремљених хунских сродника Бугара, који коначно прешли на Балкан 679.; Виз., која у то време имала више сукоба и криза, није могла с успехом да им се супростави; јачање Бугара, који ширили своју власт на све стране, сем на И., довело је до јачег зближавања срп. племена и до образовања срп. државе; средином 9. в. Бугари почели да нападају и на њих, услед чега су они покушали да изведу прибирање снага; у тим борбама Срби провели скоро цео 1 в.; моћни буг. цар Симеон успео да сруши срп. државу (924.), али је није дуго задржао у својој власти; Србија се ослободила под Чаславом 931.; исто тако и Хрвате ближе повезала опасност од ширења франачке власти; Словеници рано изгубили своју самосталност (772.), јер нису имали довољно снага да се одупру офанзивним и јачим Германима; почетком 9. в. цело подручје до р. Цетине у Далм. налазило се под франачком влашћу, изузев прим. градова; покушај Људевита Посавског (818.-822.) да уједини део срп., хрв. и слов. племена против Франака завршио неуспешно, али занимљив као 1. такав покушај шире сарадње у нашој ист.; борбе с Францима пробудиле међу Хрватима нар. енергије, па средином 9. в. већ налазимо код њих на власти кн. Трпимира, оснивача гл. и дугогод. династије Трпимировића. Током 9. и 10. в. извршено је покрштавање Ж. Сл.; гл. заслуга за то припада св. Вирлику и Методију и њиховим ученицима, који одлучили да проповедају Христову науку сл. језику и уведу сл. богослужења; Вирлик и Методије деловали углавном у Моравској и Ланонији, а њихови ученици Климент, Наум и др. на Балк. у Македонији; стварањем нове сл. азбуке и систематским преводњем богослужбених и др. хришћ. списа на сл. дијалект из околине Солуна, они ударили темељ сл. књиж. и сл.-хришћ. цивилизацији коју прихватили сви сл. народи; отпор терм. и ром. свештенства против сл. литургије био веома јак; у Моравској дошло до вел. криза, а у Хрв. читава 2. в. претстављао гл. држ. питање; да би придобили ром. градско стан., хрв. владари им чинили знатне уступке на штету сл. богослужења, што доводило до протеста и реакције у нар. редовима, а у доброј мери допринело и слову хрв. државе; македонска шк. сл. апостола у знатној мери дугује за свој успех томе што је држава македонских Сл., под царем Самуилом (976.-1014.), обухватила скоро све Сл. на В. П. Хрв. држава, која је вероватно 925. постала краљевина, имала је у 11. в. да преброди тешке кризе; 896. дошли у Евр. Маџари трагом својих сународника Хуна и Обара, па учврстили своју власт између Алпа и Карпата и зажелели да избију на море; на Јадрану међутим све више јачала Млетачка Рпб., која није трпела новог такмаца; тако се Хрв. нашла међу 2 ватре; док је пут Маџара на море водио преко њихова подручја, Вен. могла да учврсти своју власт на приморју само на њихов рачун; као слабији, Хрвати су више векова морали да лавирају између те 2 силе; кад изумрла Њихова законита династија, они се 1102. придружили Маџарима да би избегли опасну борбу с њима; та веза трајала све до 1918. Срби у 11. в. успели да створе своју 1. краљевину, у Зети (1077.), али она није могла да сачува вођство међу њима, пошто се налазила на периферији; средишњи положај међу Србима имала Рашка; у њој Стеван Немања (од 1188.) почео свесно да изводи држ. политику већег стила, па споји Рашку са Зетом и извео срп. становништво на Косово, у долину Мораве и у Метохију; његов син Стеван, помаган од брата св. Саве, организатора самосталне срп. црк., наставио очево дело и добио краљевску круну (1217.), а његов син Урош I почео н. срп. офанзиву према Мачви и Македонији; Урошеви синови, Драгутин и Милутин, привели у дело његове намере; Драгутин се споразумео с Ма-

џарима и добио Београд и Мачву, а Милутин освојио Скопље и упутно Србију ка Бегејском М.; Стеван Дечански, 1330. у одлучној бици код Велбужда, сужио Бугаре као јединог балк. такмаца у вардрзској долини, а његов син Душан, који је већ нашао добро припремљен терен, крунисао све раније наполео неочекиваним новим успесима и ставио на своју главу царску круну (1346.); Србија у то време била гл. сила на Балк. и захватала све до Кавале, заједно с Тесалијом, Елиром и Арб.; услед тога што напрегла све своје снаге и обухватила више него што је могла асимилovati, њена моћ била кратког века; после нагле цареве смрти (1355.) срп. царевина почела да се распада; исте год. кад умро последњи Немањић на срп. престолу, Срби претрпели и 1. катастрофалан пораз од Турака (1371.); Турке довела Грци средином 14. в. да би зауставили срп. налет; војнички свежи и добро организовани, они постигли на Балк. брзе успехе; у 2 страшне битке, на Марици и Косову, задали Србима 2 непоправима удараца и свели дојучераће царство на улогу њихова вазала; 1393. и 1396. срушили буг. државу, а 1453. и Виз.; у 1 време чинило се да ће водећу улогу међу Србима преузети Босна, коју бан Стеван II Котроманић, ослањајући се на Маџаре, извео на море и проширио јој границе до Саве и Дрине; његов наследник, Твртко I, унук кћери краља Драгутина, прогласио се после изумирања Немањића и извесних успеха у Србији, за краља Босне и Србије (1377.), затим искористио грађ. рат у Маџ. после смрти краља Лајоша Вел., проширио своју власт и утицај и у Хрв. и Далм. (1390.) и прогласио се за краља Срба и Хрвата, Босне и Далм.; то је 1. краљ Срба и Хрвата; он је сматрао да Босна, као средишна наша обл., треба да обухвати и једне и друге и да постане матица нове нар. државе; уз то краљ Твртко био 1. наш владар који остварио 1. балк. савез између Босне, Србије и Буг.; али по некој јсл. фаталности, ни његово дело није било дуга века; после његове смрти (1371.) није трајало ни онолико колико износи уобичајно време жалости; у току 15. в. Срби покушавали да се одупру Турцима, ослањањем на Маџаре; међутим тај ослонац није био чврст; заузета на више страна, Маџ. није на време сагледала сву опасност од Турака, а срп. државе нису схватале потребу организације заједничког отпора, већ је свака водила неку своју посебну политику; стога су све постале лак плен непријатеља: Србија 1459., Босна 1463., Херц. 1482. и Зета 1499.; одржавала се једино полит. безопасна Дубровачка Рпб. као тур. вазал; са срп. поразом дошао и хрв. на Крбавском Пољу (1493.), па отпочело продирање Турака дубоко у Слав. и Далм.; најзад, 1527. пала и маџ. држава; организација борбе против Турака и заштиту хришћ. узела онда на себе хабзбуршка држава, чија династија дошла и на престо Маџ. и Хрв. (од 1527.); док су у 16. в. отварани н. видници за целу Евр., јсл. земље су се враћале у ср. в.; Срби и Хрвати бранили су својим прсима Евр. од Турака и претстављали праву хришћ. претстражу; та заједничка борба их је приближила; у односу према Тур. развијала се све више идеја о хришћ. солидарности, а у односу према свима све се више увиђало колико смо ми Сл. блиски једни другима и како би те везе требало више неговати; бежећи испред Турака, а и нарочито позивани да би се помоћу њих организовала вој. граница, људи из Босне, Херц. и Србије прелазили у Далм., Хрв. и Маџ., мешали се с тамошњим светом, крвно и иначе, и појачавали биоел. етничку заједницу Јел.; Србима тур. робовање стварно донело духовно уједињење; до обнове Пећке патријаршије, 1557., границе надлежности срп. црк. поклапале се с границама срп. државе и нису обухватале све прав. Србе; после обнове сви Срби уједињени под влашћу пећког патријарха. Овај период донео и извесну нац. активност код Словенаца, где прот. покрет довео до увођења дотле презреног нар. језика у црк.; реформација извођена с тежњом да се прошири на свс Јсл.; стога на припреми њених књ. поред Словенаца учествовало током 16. в. и неколико Хрвата и Срба; мада угушена од кат. реакције, реформација оставила ипак као трајну тековину потребу поштовања нар. језика и његову употребу. Вел. тур. залет у Ср. Евр. заустављен крајем 17. в.; пораз огромне тур. вој. под Бечом (1683.) претстављао обртну тачку њихове сеобе; Аустр. у савезу с Вен., Пољ., а после и Рус., преузела офанзиву и постигла лепе успехе; Срби и Хрвати живо учествовали у њеним борбама, кад Аустрijанци, после продирања до Велеса и Призрена претрпели пораз (1690.), он погодио тешко и с њима удружене Србе, који, компромитовани борбом, морали да напуштају, под вођством патријарха

Арсенија Црнојевића, своја ст. огњишта и да се селе у Мађ., где лојачали наша ст. насеља, пошли у д-дир са због. културом и развили жив рад на нар. просвећивању, али ослабили наш положај на Ј; напуштене крајеве с планом поседали Арбанаси, који брзо преплавили скоро целу Метохију и Косово; за време тих аустро-млетачких борби против Турака почела је акција за ослобођење Ц. Горе; под аустр. влашћу Срби нису били задовољни, нешто стога што их домаћи елемент примао као немиле дошљаци, који им поседали имања, а још више стога што аустр. власти хтеле да их путем уније преведу у крило рим. црк.; огорчени, они се обрнули прав. и сл. Русији, с којом имали веза од раније, а отуђивали су се не само од Немаца и Мађара него и од кат. Сл.; вел. реформаторску политику Јосифа II у Аустр. Срби и Хрвати гледали с 2 потпуно противна становишта; Срби су у њему поздрављали слободног мислиоца, који објављује верску рачноправност, а Хрвати владара који укида парламентарне традиције и уводи централизам и германизацију; кад Јосиф почео у савезу с Рус. (1788.), рат с Турцима, сви Срби били на његовој страни и поздрављали га као ослободноца и у том правцу; Хрвати су, међутим, неуспех његове акције сматрали као гл. услов за свој успех, јер цар после тога морао напустити добар део својих реформа. Почетак 19. в. донео ослобођење Србије; нар. устанак под Карађорђе Петровићем брзо показао не само једно преглаштво, већ и јасне тежње да започето дело не остане само локална акција, већ да обухвати и остале наше земље; док једна његова вој. прелазила у Босну, Карађорђе се ставио на чело 2. вој. која имала да изведе уједињење с Ц. Гором; кад Наполеон створио од Слов., Истре, Хрв. (до Саве) и Далм. посебан обл. »Илирских Покрајина« (1809.), Карађорђе изражавао жељу да дође и Србија под његову заштиту и у непосредне везе са својим сународницима из свих тих обл.; вел. евр. криза, коју изазвао Наполеон, није дала да се овом питању посвети довољна пажња ни на једном од непосредно заинтересованих евр. дворова; а криза Србије, настала због Наполеонова похода на Рус., није дозволела да Срби ма шта конкретније ураде у означеним правцима; али сама идеја остала жива; она је зачетак оне вел. полит. улоге која је била намењена обновљеној Србији; наследник Карађорђевог 2. устанка (1815.), Милош Обреновић, мада као државник био више опрезан и задовољан да постигне за 1. мах и половине резултате, није напуштао спољашњи правац нар. политике, само га није, из много разлога, нарочито испољавао. Наполеонове »Илирске Покрајине« нису преживеле слом свога творца, али само полит.; духовно оне су извршиле читав препород у нашем народу, јер фрц. слободарски дух дао слободна маха нар. језику и нац. култури, а под илирским именом извршио 1. уједињење Словенаца и по 1 дела Срба и Хрвата; отад илирска идеја, коју 1. поздрављали Словенци с Валентином Војничком на челу, има као основну полазну тачку уједињење Јсл. под именом Илира, за које се веровало да су наши преци; идеју илиризма од Словенаца примили Хрвати; њен гл. проповедник је млади Јб. Гај, ђак панслависте Јана Коларз; аустр. власти су заирале од полит. традиције тог имена, па је стога хрв. покрет имао спочетка више књиж.-култ. обележје, мада је и његова полит. позадина била за наш свет сасвим јасна; 1834. почеле излазити Новине хрв., а 1835. као њихов књиж. додатак Даница; од 1836. оне носе илирски назив и позивају у свој круг све Јж. Сл.; култ нар. језика и словенства требало да буде штит у борби против мађ. шовинизма и база за заједничку сарадњу; за љубав јединства Хрвати напустили свој локални кајкавски дијалект и прихватили штокавски; међу њима покрет имао изванредан успех: он их пробудио и национално препородио; међутим, мада њихове тежње поздрављали и Срби и Словенци, они их, у велици, нису прихватили; Срби тих времена стекли су својим борбама за слободу и својим нар. песмама леп глас у Евр., па нису хтели да жртвују своје име за туђе илирско; Словенци такође желели да очувају своју нац. индивидуалност; стога уместо илирског имена отпочела употреба југословенског као стварнијег и ближег; међу првима га прихватио песник Горског вијенца, владика и владар Ц. Горе, Петар П. Петровић Његош; у Србији, у којој је 1842. династија Обреновића замењена династијом Карађорђевића, створен 1844. посебан програм за нац. политику; Начертаније Илије Гарашћина; њим предвиђан не само рад на срп. уједињењу, већ и на прибирању осталих Јсл., за које се с обзиром на Бугаре, употребљава правилнији израз Јж. Сл.; Јб. Гај онда долазио у Србију и носио

се мишљу да у свој лист уведе и ћирилицу; цео овај покрет с чисто нац. тенденцијама огорчио Мађаре, а учинио се подозривим и Бечу, који је у њему назирао рус. утицај и одјеке полит. панславизма; стога 1843. аустр. влада забранила илирско име; али забрана дошла касно, јер покрет већ био узео маха; полит. се овај сх. замах изразио 1848.; у својој нац. борби против Беча Мађари се показали веома неправедни према туђим народностима под круном св. Стевана, јер су за стан. Мађ. признавали само мађ. народност и били за апсолутну власт мађ. језика на свом подручју; то изазвало општу реакцију Срба и Хрвата, који отпочели отворену борбу с Мађарима, што искористили Беч и хабзбуршка династија за своје интересе; сузбијањем Мађара помоћу Руса, Срба и Хрвата, Хабзбурзи су гушили сваку слободу; стога је после мађ. слома 1849. уведен најкрући апсолутизам; чиме су Мађари били кажњени, говорило се иронично, тим су Срби и Хрвати били награђени; мада је то донело прилично разочарања, рад на јсл. идеји није прекидао; њу прихватају и н. генерације; код Срба се за њу залаже кн. Милош Обреновић, чија се отац Милош вратио на престо Србије 1858., а код Хрвата умни Јаковачки биекуп Јосип Јурај Штросмајер; код Срба је у 1. плану била тежња да се њихови сународници ослободе од тур. ropства, а сарадња с осталим Јсл. имала да буде више културна с циљевима на дужи рок; Хрвати су се, међутим, у тешкој борби против Мађара и Немаца, осећали усамљени и гледали су у сл. сарадњи гл. услов за своје самоодржање; кад Беч био присиљен да прави споразум с Мађарима, он је 1867. стварно жртвовао Хрвате; при стварању дуалистичке А.-У. у Аустр. су добили превласт Немци, а у Уг. Мађари, који почели систематску мајоризацију и нису зазирали ни од осветњаних аутономних права Хрв.; Штросмајер и хрв. родољуби осетили су живу потребу да у тој борби одрже хрв. нар. свест стварањем нових култ. установа и јачањем старих и да Хрвате што тешње споје с осталим Јсл., њиховим прир. сарадницима; јсл. идеологија добивала је све изразитији полит. карактер, јер се увиђало да ће разбјигнати и неуједињени Јсл. остали ситна монета у рачунима др. и да само здружење могу с успехом примити борбу и постићи у њој извесне успехе; бечка влада је осетила опасност од тих тежња, па је покушала да изазове смутње и суревњивост између Срба и Хрвата; та политика није остала без својих жалосних резултата, али јој се брзо сагледао циљ; стога је здрав нар. инстинкт прешао преко многих каменова спотицања и пошао једним путем који води нар. слободи; једно од најтежих питања било је оно о Б. и Х., од којих се хтела направити Јабучка раздора; међутим нашло се да Босна, по свом геогр. и племенском саставу, треба да буде баш обл. која нас спаја, а не која нас раставља. Права нац. политика у свима Јсл. земљама почела од доласка краља Петра Карађорђевића на срп. престо (1903.); као често уставан владар, он је омогућио да нар. воља и снага дође до свог пуног израза; за његове владе енергија Србије показала се стваралачка у мери каквој у нашој ист. одавно није било равне; у Хрв. створена је 1905. сх. коалиција, која је у народу наишла на леп пријем; у Б. и Х. узела је маха борба за грађ. права и уставне слободе; А.-У. је гледала у том јачању јсл. национализма гл. опасност по себе; она је доживела на свој рачун уједињење Немаца и Италијана, па није хтела да доживи и уједињење Јсл.; стога је почела нарочиту борбу против Србије на целом фронту; покушала да је сломије екон., да је компромитује морално, да је завади са суседима, а нарочито с Ц. Гором, али није имала нигде правог успеха, сем код Бугара; анексијом Б. и Х. (1908.) хтела је да зада ударац целом покрету, али је то Бечу створило више незгода него што му користило; анексија послужила Јсл. као н. опомена да треба бити на опрезу и прибрати све снаге; рат Ит. с Тур. (1911.) због Триполиса изазвао н. потраге на Балк. Јер је 1 вел. сила, савезник Немачке и Аустр., начела тур. питање у своју корист; онда су устале и балк. државе да бране своје интересе и својих савезника; Србија, Ц. Гора, Буг. и Грч. склопиле савез и 1912. ушле у рат с Тур.; њихове победе изненадиле свет, а нарочито Беч; његов покушај да помоћу Буг. лица Србију већег дела успеха испео је поразио по ту несрећну балк. земљу; осећајући да се приближује опасност и за њу, А.-У. се решила да изазове превентивни рат; повод за то дала јој је погубија Франца Фердинанда и његове супруге у Сарајеву на Видовдан 1914.; нападом на Србију А.-У. је изазвала свет. рат (1914.-1918.), који се завршио победом Србије (→ сл. Фр. Цимермана: Ослободиоци) и на рушеви-

знама А.-У. прогласом 1./12. 1918. уједињења Срба, Хрвата и Словенаца у 1 краљевину под династијом Карађорђевића; уједињење прогласио регент Александар, вој и шеф срп. вој. у свим овим ратовима и будући краљ (1921.-1934.). Живот у н. заједници није прошао без извесних криза; видовдански устав од г. 1921. није задовољавао Хрвате, јер донео централистичко уређење, полазећи с гледишта да 1 народ има и 1 једноставну државу; већина Хрвата била међутим за федерацију, јер налазила у њој више услова за одржавање своје индивидуалности: они се окупили у сељачкој странци Стјепана Радића, која је г. 1925. имала републикански програм, али

та се тад одрекла; срп. тезу о једноставној држави раније заступале све веће странке: радикали под вођством Николе Пашића, и демократи под вођством Љуб. Давидовића и Свет. Прибићевића; 1924. Давидовић се раставио од Прибићевића тражећи да се у извесном правцу изиђе Хрватима у сусрет; његовој акцији пошло за руком да доведе у нар. скупштину Хрвате Радићеве странке, која дотле апстинирала; у скупштини (1925.) Хрвати су признали видовдански устав и ушли у сарадњу и владу с радикалима; али та сарадња није дуго трајала; још 1926. Радић се поново нашао у опозицији; смрт Н. Пашића лишила радикалну странку њеног ауторитативног вођа, а њени н. шефови влада: Н. Узуновић и нарочито В. Вукићевић не само да нису могли да доведу до смирења духова већ је Вукићевић својим поступцима изазвао читаву реакцију; 1927. дошло је до сељачко-демократске коалиције дотад најљућих противника С. Радића и С. Прибићевића; атмосфера у Скупштини постала веома тешка; жалосног 20./6. 1928. у њој пала мртва 2 хрв. посланика, а С. Радић је тешко рањен; Радићева смрт још више погоршала ситуацију; рад у парламенту чинио се немогућ; стога краљ Александар укинуо устав (6./1. 1929.) и распустио скупштину; убрзо затим замењен је дотадањи назив Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца именом Југославија (8./10. 1929.), а истог дана завршена је и подела земље на 9 бановина и подручје Управе града Београда; 2 год. касније објављен је нов устав (3./9. 1931.), по којем је Југославија претворена у наследну и уставну монархију с дводомним системом; изборним законом искључено образовање племенских, верских и покрајинских странака. У спољној политици Јел. чувала линију апсолутног поштовања мировних уговора; 1920. склопљен савез с ЧСР, а 1921. њему приступила и Рум. и тако створена Мала антапа; 1927. склопљен с Фрц. пакт пријатељства који има карактер савеза 1934. остварен је у циљу одржања мира. Балк. споразум, који сачињавају Југосл., Рум., Грч. и Тур. Ит. се истакла као гл. помагач ревизионистичке политике с извесном општрицом против Југосл.; с њом се, поред свих настојања с наше стране, нису могли створити односи искреног пријатељства; најактивнијег члана ревизионистичког блока у Евр. претставља Мађ., чијој се суседској лојалности могу правити тешке примедбе; она је на

свом подручју (на Јанка Пусту) дуже времена трпела и помагала логор јел. емиграната, који су ту спремали тешке терористичке злочине; ту је организован и атентат на краља Александра, извршен у Марсеју 9./10. 1934., на краљевом путу за Париз, припремљен са циљем да се сручи цело створено дело; краљева погибија изазвала је у земљи искрену жалост и вел. огорчене, али никакав тежи потрес; на владу је дошао његов малолетни син Петар II, а власт је преузео наместништво, одређено краљевим тестаментом: кн. Павле Карађорђевић, д-р Радецо Станковић и д-р Иво Петровић; опште тежње унутарње политике иду у правцу враћања нормалном полит. животу, а спољна политика се држи сигурних пријатељства, мада тражи, уз то, и нове везе; рат Ит. с Етиопијом и заплети које је он изазвао у Друштву народа знатно је приближио Југосл. Енглеској. Југословенски језик → Јужносл. језици. **Ј. књижевност:** а) народна, веома је обилна, нарочито развијено песничтво; лирика је разноврсна; најстарије: обредне песме очуване уз извесне обичаје и празнике (краљичке, додолске, прпорупске, русалке, од коледа); обичајне песме везују се за породични живот; међу њима нарочито многобројне сватовске песме и нарицаљке; послепичке песме (жетелачке, шелске, берачке), мада певане по 1 калупу, такође су лепе; љубавна лирика веома развијена и разноврсна; нарочито се истичу босанске севдалијке, с нешто тур. примеса у речнику, снажне по осећању и сликовите по изразу; у Срему и Бачкој певају се ирошке и беоарске песме, веселе и фриволне, каткад вулгарне; лирске песме из Ј. Србије одликују се богатством и разноврсношћу мелодије и нежном чежњом за девојачком лепотом и вериошћу; у овим крајевима лирика се ствара и данас, а у градовима је све више потскује з.-евр. муз.; у епском песничтву изразила се наша раса веома обилато и индивидуално; 1. епоха дошла до нас само у одломцима; то су тзв. бугарштице, епске песме од 15 и 16 слогова с припевом, сачуване само у рукописима; има доказа да су у 16. в. певане и у народу; хварски песник Петар → Хекторовић забележио 2 бугарштице, које су певали његови сапутници рибари; остале песме (око 100) нађене у рукописима; 2. епоха њена развоја много јаснија: знају се области где се развија и путевни којима иде; 1. помен нар. е. п. налази се у 14. в., а гусле, уз које се певају, помињу се још раније; нар. е. п. показале најтеже и нај-многобројније примере у десетерачком стиху; завичај јој динарске области из којих се, нар. сеобама, слушају сев. јел. области; у њој се сачувала ст. северњачка митол. у вилана, змејавина и др. мотивима; хриш. култура нашла у њој веома пространо место, али гл. грађу узела из нар. прошлости; од Немањића опеване најразвистаје личности: св. Сава и цар Душан; из косовског периода ушле многе личности и догађаји; те нар. песме представљају најдраматичнији циклус, прожет етичким и нац. идејама и образују епопеју, коју нар. певач није стигао да повеже у целину; круг песама о краљевићу Марку још бројнији; око његове личности окупили се мотиви који лутају по Б. П. од најстаријих времена, затим извесни ист. мотиви из Марковог и много познијег времена; тако краљевић Марко претставља култ. и псих. синтезу Балкана. којој срп. раса дала највише црта; неколико песама о Марку убрајају се у најлепше епске песме уопште; борбе с Турцима у 16. и 17. в. дале обилату грађу нар. е. п.: хајдуци и ускоци ушли у нар. песму, кад је она била у најбујнијем цвету; стога круг песама о хајдучима и ускоцима претставља вел. циклус, култ. и ум. необично занимљив; на њих се насланају песме о ослобођењу Ц. Горе и Србије; у првог. песмама дошли до израза патријархална култура и ист. положај вичитих граничних сукоба; песме о шумадиским устанцима носе изразито сељачко демократски карактер; мада сав народ носи десетерац у души, нар. песма у то доба постала посва појединих певача, о којима остало доста података; као најславнији помињу се: Филип Вишњић, Тешан Подруговић, Старац Илија, слепица Степанија; за ове циклусе везују се песме босанских мусл., који величају своје јунаке. Додир с цивилизацијом и мешање динарског типа са др. јел. типовима зауставно развој патријархалног духа у овом правцу; нар. епика није се иа до данас угасила, јер су нац. ратови, па чак и марсејска трагедија ушли у нар. песму, управо у њене освештане калупе, без ичег творачког; о нашој нар. песми има помена још у 14. в., а више података има у познијим в.; то су већином случајне белешке страних и наших писаца; систематски почео да их сакупља тек Вук Караџић (од 1814.); његове збирке, које садрже стотине хиљада

стихова и претстављају антологију нашег нар. песничства, обратиле пажњу књиж. Евр., чији су их највећи духовни преводили и писали о њима (Гете, Браћа Грим, В. Скот, П. Бауринг, П. Мериме, А. Пушкин и др.); лепо је развијена и нар. приповетка; бајки и прича има разноврсних, с општим добро познатим мотивима (Пепељуга, Двојка без руку, Усуд, Мебедовић, Суђаје) и с нешто локализованих елемената; у овом др. случају од интереса су предања о св. Сави, веома раширена по свим срп. обл.; има и много лепих, краћих, озбиљних и шаљивих приповедака, с општим и локализованим типовима; међу њима нарочито место заузимају приче о Насрадин-копи, о Ерама, Шпајцима и др.; нар. дух се изразио плодно и у пословичном облику, на једар и духовит начин, с оригиналним и општечовекајским идејама о моралу, б) уметничка има 1 заједнички темељ: хришћ. просвету и дело Ђирића и Методија и њихових ученика; из тог темеља израшло неколико посебних грана, с 1 истим обележјем савр. култ. покрета, много додиром и заједничких веза у свим периодима; скоро свака јсл. провинција имала своју књиж. и свој књиж. језик; али кроз калује разних цивилизација и тежње разних установа и сталежа пробија нар. осећање и јсл. менталитет; слично осталим евр. књиж., Ј. к. се дели на периоде, који су опште усвојени у класификацији евр. култ. покрета: ср. в., репесанса и реформација, кат. реакција, рационализам, романтизам, реализам и „модерна“; сваки од тих периода дели се на поглавља, која имају вредност само за јсл. духовни живот. Ср. в. је идејно јединствен, сав хришћ., али се већ у самом почетку (9. и 10. в.) оддвајају 2 правца и утицаја: и. и зап., под којима ће се формирати духовни живот нашег народа; средњев. књиж. је сталешка, црк., намењена организацији црк. и службе божје; на јез. који у основи није нар. и на двама азбукама: ћирилицу и глагољицу; како је положај црк. међу јсл. племенима био различит, и развој књиж. ишао различитим путевима; прав. црква међу Србима, оријентисана према Виз., брзо добила нац. карактер, а у 12. в. самосталност и заузела повлашћен положај у држави, који ће јој дати средства да створи богату хришћ. културу; међу Словенцима и Хрватима Ђирићо-Методијева наука узела широког маха, али више свешт. туђинског порекла није дозволило да црк. добије нац. карактер; код Слов. сл. служба брзо угушена, тако да црк. кроз цео ср. в. није створила ниједан значајан споменик на слов. ј.; код Хрв. борба око сл. службе и глагољице била веома оштра; и упркос забрани на црк. саборима у Сплиту, одржале се и сл. службе и глагољица, под веома тешким околностима; стога хришћ. просвета код Хрв. има скромну вредност, јер је ова била намењена црк. служби и одржању култа на нар. ј.; дела средњев. књиж. већином преведена са грч. и лат.; тако да цела књиж. ср. в. има карактер прерада и превода; за култ. ист. имају већу вредност преводи романа и приповедака, преко којих су свет. мотиви прешли у нар. к.; преводи апокрифа, у којима се изразила нар. богомилска психа, и ориг. живота у којима су наше вел. индивидуалности (св. Сава, Стеван Првовенчанин, Доментијан, Теодосије, Данило, Камблук, Константин Филозоф, Пајције) дали своје погледе и обраду највећих хришћ. идеја: аскетизма, мистике, етике. Ренесанса, вел. обнова, затекла наш народ у тешким полит. приликама; срп. државе у борби са Турцима пропадају 1 за другом; Далмацију осваја Вен., у Хрв. и Слов. феудални режим довео сељаке до руба пропасти; услова за слободну цивилизацију једино има у Дубровнику, малој трг. рпб.; срп. средњев. култура гаси се у порушеним ман., зауставља се развој цивилизације, која је у сликарству показивала знаке обнове и која је и у књиж. имала услова да се оплоди хуманистичким идејама; једини знак новог времена притимивне штамарије које се отварају у ман., од 1492.; дух ср. в. живи у срп. к. и даље, али она све више губи сталешки карактер и утала се у нар. дух и језик; у Слов. и Хрв. нем. реформација изазвала верски покрет, који у сељаку буди наду за бољу друштвену правду и нар. свест првим књигама на слов. језику; реформација била верски покрет, али она Слов. донела нац. просвету и нац. идеју; ова епоха заслужује да се назове ренесансом само по култури Дубровника и неких далм. градова, јер само у њима има веселости и ведрине, поз. и карневала, хуманистичких шк. и салона; то показују и књиж. врсте: трубадуурска лирика, маскерате, пасторале, комедије, које стварале по ит. образцима; то су већином копије и прераде, али и оне говоре о ренесансном духу у Дубровнику; уз то сваки писац нашао начина да буде у нечем оригиналан, а у комедијама и личности

Марина Дркића има вредности које претстављају ренесансу епоху као најбоља ит. дела; 17. в. није донео много промена у животоу јсл. племена; на И обновљена Пећка патријаршија потстакла култ. срд у црк. и вршила богатом ист. традицијом живље утицај на народ; на 3 реорганизована кат. црк. извршила такође јак утицај на нар. духовни живот; у Слов. угушила прот., а с њим и просвету на нар. језику; у Хрв., Босни и Слав. изазвала верску књиж., а у Далм. и Дубровнику прожмала кат. духом књиж., која се пела својем врхунцу; утицај ит. световне књиж. на дубровачку не престало веома јак; подражавани су ит. писци и шк., али Дубровник и у овој епохи имао писаца који репрезентовали савр. културу као остали вел. евр. писци; Иван Гундулић у својим делима на генијални начин обрадио кризе савести, псих. песмицама, етику хришћ., мисију словенства; ова епоха назива се кат. реакцијом; 18. в. је прелазно доба; ст. утицаји и идеје настављају живот у покрајинама, али се јављају нови утицаји и идеје; код Срба руски, а после сеобе у Војводини и зап.-евр.; код Слов. и Хрв. ит. утицај све више уступа место зап.-евр.; поред њих се јавља јачи утицај набујале нар. традиције и поезије, које ће у 19. в. извршити потпуно јединство ј. к.; прави књиж. успех доживљују само она дела која имитирају нар. поеме: Качићева Песмарица, Рељковићев Сатир; идеју једног књиж. језика поставља више писаца; врши се реформа правописа; Ј. к. 18. в., више него икад некидана на обл. организме, била на путу ка јсл. јединству, туђински утицаји и форме не стезу нар. дух, већ само више образоване класе; испод танког слоја цивилизације нар. дух ствара стихиску снагу која ће извршити нац. препород; епоха просвећености и рационализма (2. половина 18. в.) припремила јсл. нар. препород; све идеје овога времена иду за просвећењем народа; Доситеј, гл. писац и претставник рационалистичке флз., направља програм и план да јсл. народ уведе у коло цивилизованих народа; слав. писац Рељковић критиковао обичаје својих земљака и писао књиге из пољ. привреде; књиж. престала да служи забавама и индивидуалним потребама, већ је писана за народ и ради народа и више је наука него белетристика; у Слов. постоје 2 круга рационалистички васпитаних књиж.: јансенистички око бискупа Херберштајна и словенофилски око баруна Жигмунда Дојса; дубр. књиж. освекла се многим преводима Молијера; у Хрв., на кајкавском, Тито Врзовачки писао бомаршеовске комедије и сатире. Национални препород (1. половина 19. в.): после Наполеонових ратова нац.-ослободилачке идеје захватиле целу Евр.; под њиховим утицајем васпитала се јсл. омладина на унив. у Бечу, Прагу, Пешти, Грацу, Пожуну; из тих идеја никли свесл. идеологија и јсл. национализам; реалну подлогу срп. национализму дала шумадиска буна, која је створила срп. државу; шумадиска револуцију пренео у обл. духа и културе Вук Караџић, сељак самоук из Србије, који је с дрском смелешћу водио рат противу туђинских утицаја, развио огроман план за обнову нац. културе и сам створио основе за њено подизање пракупљањем нар. умотворина, писањем ретника и граматике, реформом правописа и књиж. језика, описивањем нар. ист. и обичаја; Вуков рад претставља шк. нар. духа у којој су васпитани многи нараштаји писаца; та епоха дала највећег пицаца наше расе, Његоша; у њему долази до израза, у савршено кристалисаном облику, патријархални дух и циновска индивидуалност; Његош претставља унутарњу зрелост 1 примитивне културе и висок ступањ патријархалне етике, која се може мерити са свима вел. цивилизацијама; он обрађује 3 највећа принципа флз.: човек, бог, демон, и изражава их у афористичком стиху, намењеном вечности; Вукове идеје нашле у Његошевом делу моћну илустрацију; код Хрвата илирски покрет извршио нац. и политичку организацију; настао из полит. отпора хрв. племства према Мађарима, развио се под вођством нар. омладине у нац.-полит. покрет, који је осујетио све планове Беча и Пеште; вођ и апостол покрета Људевит Гај, малограђ. син, дао такву енергију и правду идејама да се илирски покрет развио у јсл.; за највећег Словенца Фр. Прешерна илирски покрет био утопија, и он је свој вел. геније употребио да очува слов. индивидуалност. Романтизам (1848.-1870.): у овом периоду разрађује се идеје нац. препорода, појачава се утицај евр. романтичара и стварају се већа ум. дела; сенка Бајронова пролази делима Бранка Радичевића, Ђуре Јакшића и др.; подражава се Шекспир, обожава Шилер; Август Шеноа многим ист. романма постаје васпитач нације; нар.

поезија плодно надахнула многе писце, али многе и завела у баналну имитацију; у ово време пишу се ист. драме, од којих мали број преживео своје време, најпре драме Лазе Костића, који има више мана него врлина Шекспирових, кога радо подражава и преводи. Реализам и натурализам (1870.-1900.): у развоју реалистичке књижевности постоје 2 момента: упад реалистичких идеја (око 1860.), преко социјал. романа Јакова Игњатовића, који их је донео из Фрц., и социјалистички покрет (око 1870.) који ствара књижев. реалистичку шк.; Игњатовић је дао потпуну теорију реалист. романа, али у највећем хуку романтизма није могао створити реалистичку шк.; утилитаристичка критика Светозара Марковића, кориснија у критици него у конструктивним идејама, ипак није завела највеће таленте Лазу Лазаревића, Јанка Веселиновића, који су створили читав ум. делат. код Хрв. и Слов. много више има романа с тим; пишу их В. Новак, Јосип Козарац, Јанко Лесковар, Балски, чијем ум. таленту није сметала никаква тенденција; теорију натурализма развио Евгениј Кумичић и дао ум. конструкције идеја у својим романима; мопазански реализам претставља дело Симе Матавуља; рус. психолошки роман Светогил Ранковић; наши писци пролазе кроз евр. књижев. шк., али у њима не губе своју индивидуалност; реализам није дао вел. лир. лир. чара, осим Војислава Илића, артиста и лир. лир. меланхолика; Силво Крачевић је вел. псих. реалист, али га његов психизам и псих. растрзаност чине претставником Модерне, док по револуционарству припада реалистичко-соп. покрету. Модерна (1900.-1914.): у овом периоду превлађују страни утицаји; у лирици се подражавају фрц. парнасисти, символисти, декаденти и нем. модерна (Дучић, Ракић, Жупанчић, Видрић, Домјанић, М. Беговић, Пандуровић); роман пролази кроз шк. Буржоазне псих. анализе (Лесковар, Ускоковић) и рус. псих. моралиста (Ћилеги, В. Петровић); у драми се праве експерименти вел. свр. позорица; Беговић даје бирвану псих. љубави, а Иво Војновић пише симболичну драму цветних стихом ст. дубров. версификацију; књижев. критика брзо прошла неопходне фазе развоја и увек имала изразите писце: филолошка критика Вука Караџића, догматична Фрању Марковића, импресионистичка Светислава Вуловића; флз.-естетска Љубомира Недича и Богдана Поповића утилитаристичка Светозара Марковића; »Модерна« у књижев. критици такође има најизразитије писце: соц. идеологе и импресионисте Скерлића и М. Марјановића; теоретичара модерне Матоша; филозофе-ерудите: Исидору Секулић и Бранка Лазаревића; суптилног псих. аналитичара Слободана Јовановића; ван ових утицаја стоје вел. ум. и псих. Јосип Косор, сирови песник Слав. и греха слав. човека; Радоје Домановић, опаки сатиричар; Алекса Шантић, мостарски трубадур и нап. апостол; кроз разноврсне евр. утицаје прошао и Иван Цанкар, али они су само оплодили његов раскошни геније и подвукли његову ум. оригиналност. Ратна књижев. (1914.-1918.): на почетку свет. рата књижев. замрла, затим се јавила у емиграцији и имала претезно нап. пропагандни карактер; поезија добила у ст. и младим песњацима (Дучић, Војић, Пандуровић, Дич) енергичан родољубив акценат; у јсл. земљама под А.-У. књижев. центар Загреб; око личности Хрв. љуба, Књижевни Југ и Пламен, окупила се револуционарна омладина, која је делом израђивала нап. идеологију (В. Ђоровић, Вр. Машкић, Иво Андрић, Исидора Секулић, М. Црњански) и делом ишла за међунар. циљевима и соц. револуцијом (Цесарец, Крлежа). Поратна књижев. била је бујна и револуционарна у манифестацији идеја, тежњи, стила, школа и праваца; после краткотрајног нап. заноса долази револуционарна мисао; развијају се уски нап. оквири и шири идеологија интернационализма, истине се свељудско братство и отварају козмички вјидици, писци не величају рат, већ сликају његову разорну снагу (М. Крлежа, Драгица Васић); у полит. и нап. идеологијама откривају се заблуде и преваре, руже традиције, одричу ауторитети; настаје инфлација писаца и праваца: експресионизам, дадаизам, надреализам, примитивизам, симултанizam, суматранizam, зенитизам; са стране се увози разноврсна роба, шарено пакована, али без стварне садржине; у бесу ружења одрицало се све: и традиција, и наука, и логика; писало се како је то хтео, без освртања на каква правила; хаос је трајао неколико год., на почео да се стишава; позит. револуционарне енергије доносиле су плода, а арлекињски костими изишли из моде; први таленти чували су се претераности и израђивали своје индивидуалности сдестствима која се не могу мистифицирати; из вел. гомиле писаца издваја се

неколико лир. лир. чара (Ф. Албрехт, С. Косовел, И. Груден, Црњански, Масука, Крлеж, Ујевић, Десанка Максимовић, Момчило Настасијевић. Десимир Благојевић), неколико приповедача (М. Крлежа, И. Андрић, М. Кашанин, С. Живадиновић, Хамза Хумо, А. Мурадбеговић, Б. Јевтић, Цесарец, И. Албрехт, Јуш Козак, И. Дорник, А. Дервеник); у драми (М. Крлежа, П. С. Петровић, Д. Николајевић, В. Јанковић, Ј. Кулунџић, испред којих Нушић претставља ист. наше модерне комедије); међу Слов. А. Крајгер, П. Гоља, С. Мајцен, А. Ремец, Ј. Јалек. Ј. музика, ј. нар. м., интересантна ритмички и мелодиски, стоји делом и под утицајем и. и зап. м., у нар. ј. мелодијама, поред читог сл. муз. особина, чују се и призвуди ст. грч. тонских врта, као и ст. хришћ. црк. напева; црк. и световни муз. елементи често су тако испретелани да је тешко рећи да ли је то црк. м. утицала на световну или обрнуто; у сваком случају очигледно је да су и. ј. крајеве дошли под утицај и, а зап. под утицај зап. м.; и док се у и. крајевима налазе занимљивије ритмичке комбинације и оријенталски мелодиски интервали (прекомерна секунда), дотле је ритам у зап. мелодијама мање разноврстан, а мелодиских оријентализама скоро и нема; сакупљање, бележење и обрађивање нар. ј. мелодија од стране многих ј. музичара и композитора из 19. и 20. в. дало је погледу раду у правцу ј. муз. национализма, који долази до израза већ у делима Ватрослава Лисинског, Корнелија Станковића, Мокрањаца, Маринковића и др.; крај пр. и почетак овог в. био у знаку стварања ум. м. инструменталног и вокалног облика изражене у операма, симфониским, камерним и вокалним делима већег и мањег обима; док у срп. и хрв. делу ј. народа превлађује тежња за нап. муз. изразом у ум. делима (Милојевић, Добрић, Готовић, Грошчевић, Тајчевић, Манојловић, Живковић и др.), у слов. делу ј. народа више се осећа утицај зап. м., делом фрц., а делом бечке шк.; у том погледу срп. и хрв. део су више под утицајем рус. и чсл.; ром. утицај и импресионизам назире се у делима Антона Лајовица, Шкерјанца и Стевана Христића; из овога превирања в. и избијају веће индивидуалне личности, и већ се јасније назире ј. муз. стил, који се може тако назвати због примене ј. ритмичких и мелодиских елемената у орг. муз. стварању, и који је већ на гхн. висини евр. муз. културе; у том погледу нарочито бујан период после ослобођења и уједињења, кад је осн. високих муз. шк. у центрима наше муз. културе дало погледу продуктивног и репродуктивног стварања; плејада композитора, пијаниста, виолиниста, виолончелиста, певача и диригената раде активно на муз. култури у Југосл., коју нарочито култившу и многобројна певачка друштва, филхармоније, муз. шк., камерни ансамбли и др. организације; опера, симфониска и камерна м. и соло-песма, а нарочито хорска м. много се негује у Југосл.; у свим тим делима назире се високо ум. тежње, тако да ј. м. има данас дела с којима може да иступи и у иностранству; овај развој помажу и муз. часописи (Звук у Београду и Св. Цецилија у Загребу). Ј. уметност, настала и развијала се у тесној вези с геогр. положајем земље и ист. јсл. народа. Пошто населили крајеве, који делом заузимају сев. и ср. део Б. П., а другим задиру у Ср. Евр., Јсл. били изложени разним утицајима и ударима, који се кретали у правцу С-Ј, И-З, и обрнуто; ове вратнице између Евр. и Аз. о које се отимао и 1 и 2 континент, нису претстављале погодно тло за миран развитак, потребан сваком култ. и ум. стваралаштву; оно што Јсл. постигли на овом пољу, извршено је по цену вел. унутарњег напора и пожртвовања; на ипак, они нису успели, услед раног губитка независности и робовања различитим господарима, да настојања појединих делова повежу и слију у хармоничну целину, која би се развијала несметано и преображавала из саме себе; стога је ј. ум. стваралаштво остало фрагментарно, везано за ужу судбину сваког нар. дела понаособ; да је јсл. народу била додељена срећнија судбина, процес започет у ср. в. довео би несвесно до њихове синтезе, која би послужила као широка основа за изградњу самосвојне и богате у.; стога се данас, изузев појава најновијег времена, мора створити о → срп., хрв. и слов. у. понаособ. О јединству страних утицаја може се говорити тек у односу на ум. стварање од средине 18. в., када стварају у духу барока и срп. и хрв. и слов. уметници; отсуство култ. и духовног јединства јсл. народа тешко је погодило у. из свих делова нашег народа; због њега су се тешко пробјали не само појединци, већ и читаве групе и правци; то је 1 од разлога што су се срп., хрв. и слов. ум., поред

књиж., истакли међу првим и одлучним поборницима јсл. нар. јединства; та њихова тежња 1. пут се колективно манифестовала на 1. јсл. изложби, одржаној 1904. у Београду приликом крунисања Краља Петра I; данас постигнуто јединство мисли и напора, те је свеједно да ли неки ум. ради и ствара у Београду, Загребу или Љубљани; срп. експресионист далеко је ближи хрв. и слов. сликару истог права неголи неком срп. сликару импресионисту; али, ма колико да је ј. ум. стремљење добило у овом погледу, ипак се на њему осећају тешке последице тога што јединство није постигнуто раније и што је са средњев. у. било тако нагло пресечено; напори учињени у архт. (цркве, јавне грађевине), а у последње време и у сликарству (фреске), да се васкрсне средњев. стил, претстављају обично више или мање успешно подражавања. О неком специфично ј. стилу у архт., сликарству и вајарству, не може се говорити; до остварења овога можда ће тешко и доћи, с обзиром на многоструктност и брзину међусобних утицаја; ако се веза с прошлошћу буде тражила, неће се смети вршити мех., већ се мора заронити у душу нар., која још и данас крије и чува многе средњев. хришћ. ознаке; пут који указао Иван Мештровић једино је исправан; у том смеру треба дубити и проширивати; јсл. народ има високе ум. способности; о томе сведоче не само дела наше средњев. и новије у., већ и веома развијена домаћа радност (везови, ћилимови, резбарња); наш народ воли сониче боје и склад бојних контраста, а има и развијен осећај за линију, склад и декоративност; судећи по најновијим делима из вајарства (Мештровић, ратни споменици) и архт. (најновије зграде у Београду, Загребу и Љубљани), јсл. душа испољава и дуго притуживању жељу за монументалношћу; од ум. правца све више превлађује правац савр. стварности, нарочито код млађих ум., док старији остају при својим ранијим схватањима; ум. стварање у Југосл. налази се у тешким приликама, с обзиром на општу екон. депресију, као и недовољно школовани ум. укусе шире публике; у овом погледу благотворно делују друштва пријатеља ум. (Швета Зузорић у Београду) омогућавањем што чешћих изложби; ипак држава остаје још увек гл. мецена ум., пошто располаже с највише средстава за откуп ум. дела и наручбине (држ. зграде); у овом погледу могло би се још много учинити подизањем ум. акад. и шк., сликарских и вајар. атељеа, и др.; нарочиту пажњу требало би поклонити подизању ум. занатства и свих грана примењене у., што би, поред осталог, имало и благотворних екон.-фин. последица; кућна ум. радност очекује такође да буде организована. **Ј. филозофија**, може да се посматра: 1) у смислу самониклог филозофирања у нар. и ум. творевинама и делима; нпр. ф. нар. поезије, ф. Горског вијенца; и савр. песници Ракић, Крањчевић, Дучић и др. показују пуно флз. елемената, па можемо говорити о песничком Ракића, Крањчевића, Јакшића, о скептицизму Дучића, о оптимизму Љ. Ненадовића, В. Радичевића итд.; 2) у смислу систематског решавања флз. проблема од мислилаца, по природи духа упућених на спец. флз. проблеме; рад нпр. Рубера Бошковића (у делу **Теорија природне флз.**), сматра се гл. делом епохе; затим В. Петронијевића (у делу **Принципи метафизике**); онда Ђ. Арнолда, Боже Клежјевића и др.; 3) у смислу научног рада на разрађивању флз. проблема и критичком излагању флз. доктрина од научника филозофа и проф. флз.; ту спадају, поред поменутих, радови А. Базале, Вебера, Љ. Недића, Н. Поповића; од млађих: Вл. Дворниковића, В. Стевановића, Милоша Вујића, Вл. Вујића и др.

„ЈУГОСЛАВИЈА“ (Спорт клуб Ј.), фудболеки клуб, осн. 1912. у Београду; активне секције: фудболска, хагенска, тешко- и лако атлетска; дрес црвен.

ЈУГОСЛОВЕНИ 1) огранак → Јужних Сл., настањених у Краљевини Југосл. (Срби, Хрвати и Словенци) и суседним земљама; име Ј. употребљава се понекад и за све Јж. Сл. 2) сви јсл. држављани.

ЈУГОСЛОВЕНСКА АКАДЕМИЈА у Загребу, осн. 1866. иницијативног биск. Ј. Штросмајера (дао и прва средства за рад) као установа за испитивање земље и народа Јж. Сл. и као веза између јсл. племена; прва а. наука код Јж. Сл.; гл. су јој струке: ист. с филологијом и лингвистиком; б) флз., правне и опште друштв. науке; в) мат. и прир. науке; г) ум. и лепа књиж.; по томе се дели на 4 одеља: исто-филолошки, флз.-јуридички, мат.-природословни и ум.; може имати највише 32 редовна члана (по 8 у сваком разреду), 16 почасних чланова и онолики број дописних чланова колико сама одреди; управу

бира редовна скупштина сваких 3 год. поред управе постоје претстојаници појединих одеља, бирани опет на 3 год., и покровитељ који се бира доживотно; избор покровитеља и претседника потврђује Краљ; издаје: Рад (расправе), Старице (грађа), старе хрв. писце, Споменике ист. и правноист., Ђетопис, Зборник за нар. живот и обичаје Јж. Сл., Грађу за пошвијест књиж., вел. Ријечник хрв. или срп. језика, Дипломатички зборник, Природосл. истраживања и понеку посебну књ.; придата Јој Штросмајерова галерија слика, вел. ум. и васпитне вредности; А. остала верна традицији својих оснивача.

ЈУГОСЛОВЕНСКА АКЦИЈА, формирана 1933. у Хрв., доцније обухватила све јсл. крајеве; тражи једнакост staleжа, измену сод. структуре земље и staleшки парламент; пред изборе 1935. спојила се с покретом Д. Љотића, у Југословенски збор.

ЈУГОСЛОВЕНСКА ВОЈСКА, образована по организацији в. Краљевине Србије. Уставом од 1921. г. предвиђено је да се устројство и величина в. пропи- сује зак.; 1. зак. о устројству ј. в. издан 9./8. 1923.; по њему в. и морнарица чине нар. војну силу, чији је врх. заповедник Краљ; обвеза служења општа; в. у миру устројена у дивизије, бригаде, пукове, батаљоне, дивизионе, ескадре, чете, батерије, ескадроне, одељења и др. команде; гл. родови в. су пеш., арт., коњица, инжењерија и виллов, а струке: пштб., екон., тхн., санитетска, судска, свешт., вет. и муз.; у војнотериторијалном погледу земља је подељена на 5 армиских и 16 дивизијских обл.; див. обл. подељене на вој. округе, а ови на срезове; према буџету за 1923. в. је имала око 8500 официра и 110 000 вој. у кадру. Зак. од 30./9. 1931. измењен и допуњен зак. о устројству в. од 1923.; по овоме вој. сила ил. њени делови могу бити овог стања: редовно (када је стални кадар у својој редовној, формацијом и буџетом одређеној јачини), приправно (када је стабљина пред опасношћу), мобилно (када је сва вој. сила или неки њени делови у ратној јачини и потпуној готовости за вођење рата), ратно (када је стабљина у рату); обавеза служења општа; почиње од навршене 20. год. и траје до навршене 50. год.; распоред служења: у оперативној в. од навршене 20. до навршене 40. год., а у рез. в. од навршене 40. до навршене 50. год.; у миру устројена у команде, јединице и установе чији се назив, број и састав прописује уредбом; гл. родови в. и струке исти као и у зак. од 1923.; рок службе у кадру 18 мес. за све родове в. изузев морнарицу и виллов, код којих рок службе 2 год.; скраћени рок од 9 мес. за љаке и извесне категорије обвезника због породичних и пољопр. разлога; колико ће се в. држати под заставом, одређује се сваке год. буџетом; настава почива на савр. основи; дух и дисциплина на високом ступњу (→ војска).

ЈУГОСЛОВЕНСКА НАРОДНА СТРАНКА, борбаша, осн. 1932. због незадовољства с политиком Ј. радикално сел. демократије; организована у целој држави; претседник Светислав Хоџера.

ЈУГОСЛОВЕНСКА РАДИКАЛНА СЕЉАЧКА ДЕМОКРАТИЈА, осн. 1932.; на конгресу 1933. н. назив: Ј. нар. странка (ЈНС); претседник П. Живковић.

ЈУГОСЛОВЕНСКА РАДИКАЛНА ЗАЈЕДНИЦА (ЈРЗ), осн. 1935. споразумом шедова и истакнутијих чланова радикалне странке, слов. људске странке и Ј. мусл. организације; шеф извршног одбора Милан Стојановић.

ЈУГОСЛОВЕНСКА СЛОБОДНА ЗОНА У СОЛУНУ, део сол. пристаништа, по уговору између Југосл. и Грч., закљученом на 50 год., стављен под ј. паринску управу; сврха јој да обезбеди Ј. трговини несметани транзит преко Солуна; предата Ј. власти марта 1925., стварно почела да ради тек 1./7. 1929.; организација уређена 1930. Зак. о уређењу Ј. с. з. у С.

ЈУГОСЛОВЕНСКА СОЦИЈАЛДЕМОКРАТИЧНА ДЕЛАНСКА СТРАНКА (ЈСДДС), осн. 1896. у Љубљани; гл. идеолог Е. Кристан; пре рата играла значајну улогу у полит. животу Слов., водила борбу против капитализма и клерикализма; 1919. се поцепала на соц.-демократску и комунистичку фракцију; 1. се спојила 1922. са соц.-демократским групама из др. ј. покрајина у Социјалистичку партију Југосл. (СПЈ); постојала до 6./1. 1929.

ЈУГОСЛОВЕНСКА ХИМНА, састављена из срп., хрв. и слов. химне, одн. из делова Боже правде, Лепа наша домовино и Напреј заставе славе; занимљиво је да је композитор срп. и слов. х. Словенац Даворин Јенко, а хрв. Србин Јосип Рувњанин; пре уједињења сваки део нашег народа певао целу х., а данас су из сваке узети први ставови; х. се завршава с последњим делом срп. х.

Југословенска химна

Andante Maestoso

Во-ме правда ти шикова-се од про-бастим до сад нас
 ти и од сад на-шема-се и од сад нам бу-ди снас.
 Ле-аа на-ша до-мо-ћин-ој, ју-на-ћа зем-о ми-ла
 старе славе до-добито, да ти ваз да часна им-ла
 бриј, за-става сна-бе, на бој, ју-на-ћа бри за
 сла-во-р о-чи-на-во нај ау-шка то-во ри. *К.З.*
 ри Во-ме сла-во-бо-ве зра-ти на-шој Пра-ва
 Кра-ља Ве-ро-бо-ве зра-ти ми-ти си
 и ми-и ро-г сав ми-и ро-г

ЈУГОСЛОВЕНСКИ ВЕСЛАЧКИ САВЕЗ (ЈВС), осн. 1922. у Београду (20 клубова, 223 такмичара, 3200 чланова). **Ј. зимско-спортски савез (ЈЗСС)**, осн. 1922., седиште Љубљана (135 клубова, преко 1000 такмичара, око 30 000 чланова). **Ј. кајак савез**, осн. 1931., седиште Загреб (10 клубова, 500 чланова). **Ј. лакоатлетски савез (ЈЛАС)**, осн. 1921., седиште Загреб (20 клубова, 1390 такмичара, 6500 чланова). **Ј. мачевалачки савез**, осн. 1928., седиште Загреб (10 клубова, 350 бораца, 700 чланова). **Ј. ногометни савез (ЈНС)**, осн. 1919., седиште Београд (650 клубова, 40 000 играча, 90 000 чланова). **Ј. олимпијски одбор**, осн. 1919., седиште Загреб (12 савеза, преко 50 000 такмичара, око 320 000 чланова). **Ј. соколски савез**, осн. на Видовдан 1919. у Н. Саду из дотадања 3 савеза: срп., хрв. и слов.; 1. назив Сок. савез СХС измењен у Марибору 1921. у ЈСС; ликвидирао 15./12. 1920. ступивши корпоративно у Соко Краљевине Југосл.; бројао 23 жупе, 443 друштва и 75 000 припадника. **Ј. табл тенис савез**, осн. 1930., седиште Загреб (20 клубова, 450 играча, преко 1000 чланова). **Ј. тенис савез (ЈТС)**, осн. 1922., седиште Загреб (57 клубова, 600 такмичара, 5000 чланова). **Ј. филателистички савез**, осн. 1933., да развија филателију у земљи, да репрезентује и пропацира ј. филателију, да одржава везе са страним ф. организацијама, да предузима мере против фалшификатора итд.; седиште сад у Београду; учлањено 17 ф. организација; ступио у чланство Међунар. ф. савеза, који има седиште у Бриселу. **Ј. хаена савез (ЈХС)**, осн. 1924., седиште Загреб (25 клубова, 550 играчаца, 1350 чланова).

ЈУГОСЛОВЕНСКИ ЛОЈД, паробродарско а. д., осн. 1929. фузијом Атлантске пловидбе Иво Рачић и Јел.-амер. пловидбе; држи трг. пругу Јадран-Аргентина; приређује кружна туристичка путовања по Јадр. и Сред. М., нарочито луксузним бродовима.

ЈУГОСЛОВЕНСКИ ОДБОР, осн. у Лондону 1915. од Срба, Хрвата и Словенаца, а.-у. поданика; председник био д-р Трумбић, истакнутији чланови: Хинковић, Ф. Супило, М. Марјановић, д-р Н. Стојановић, д-р М. Сршкић, Душан Васиљевић, д-р Н. Жушанић, д-р Вошњак и Мештровић; из Краљ. Србије једино Павле Поповић, проф. унив. Ј. О. имао задатак да обавести евр. јавност и дипломатске кругове о ј. питању и тежњама С. Х. и С. за њихову будућност; настојао да обавести Евр. опогрепном а.-у. и ит. схватају ј. питања и да то схватање сузбије; издавао 2 листа: у Лондону на енгл.: *The Southern-Slav Bulletin*, и у Паризу на фрц.: *Bulletin Yougoslave*. **ЈУГУРТА**, нумидиски краљ (око 154.-106. пре Хр.), поубијао рођаке и завладао целом Нумидијом; позван у Рим да одговара због убиства, поткупио сенаторе и ослобођен; при повратку из Рима узвикнуо:

«О, гадне вароши, и сама себе би продала, само кад би нашла кунца!» После тога подео рат са Римљанима, али га рим. конзул Марије потукао, а Маријевог легат Сула заробио; удављен у рим. тамници. **ЈУДА** 1) 4. син Јакова и Лије; осн. Јудиног племена. 2) Искариотски. Исусов ученик, продао га за 30 сребрника; обесио се после Хр. смрти. 3) ученик и рођак Христов, син Марије Клеопе, сестре девет Марије. 4) Макаби, вођ јевр. народа; ослободио Јевреје од асирске власти у 2. в. пре Хр. 5) Тадеј, Тадија, назив Ј. Јаковљева, често идентификован са Ј., рођаком Христовим, писцем Ј. посланице. **Јудаизам**, правац који је настао да јевр. прописе (суботу, обрезање) рашири и на хришћанство. **ЈУДАЛ** Никола (Udall, 1505.-1556.), писац 1. енгл. комедије *Кочоперни Ралф*.

ЈУДЕЈА, у ст. доба Јуж. Палестина, између Мртвог и Сред. М. Јудејско царство (980.-587. пре Хр.), с престоницом у Јерусалиму, образовано по смрти Саломона од Јудиног и Венијаминовог племена, која остала верна његовом сину Роваоу; унишито 1а вавилонски краљ Навуходоносор.

ЈУДЕХ (лат.), у рим. праву судија. **J. selectus**, који је од сената одређен за судију; таквих је било 900. Ако се води спор, држ. судија (претор) само давао правно решење па звао 1 а судиске листе и наложио му да испита фактичку страну спора и ствар пресуду према постављеној формули. **Judica** (лат.: суди), 5. нед. ускршњег поста у зап. црк., по уводној песми из псалма 43. **Judicata res** (лат.), пресуђена ствар; правило да се исти спор између истих лица, коначно пресуђен, не може понова судити; још у рим. праву 1 лице могло је одбити поновно суђење помоћу ехсертио г. i. **Judicatura**, судска функција; низ пресуда о 1 питању. **Judicium** (лат.), суђење, пресуда. **Judium** (скр. за *Judex nobilium*), у ст. хрв. праву судија бирао од племства; по 1 увек присуствовао у владањем столу (суду), којем председавао властелин или његов заменик; у вишем суду, који је сазивао вел. жури, било их неколико.

ЈУДЕНИЋ Никола (1862.-1931.), рус. ген., учествовао у немској експедицији и рус.-јап. рату. затим служио на Кавказу; у свет. рату за успешно ратовање с Турцима и заузимање Ерзерума одликован орденом Георгија II; после бољшевичке револуције ставио се на чело одреда који наступали ка Петрограду, али услед неуспеха др. војсковођа био присиљен да се повуче; умро у емиграцији.

ЈУДИТА, лепа Јунакиња библиј. (апокрифне) књ. о Ј.; удовица Манасијана, убила Холоферна, војводу Навуходоносорова; предмет драме Фебелове и слава Марулићева.

ЈУДОФИЛ, који воли Јевреје. **Јудофоб**, који мрзи Јевреје.

ЈУЖНА АМЕРИКА, континент, простире се с. и ј. од екуатора, између Карипског М., Атланског и Вел. (Тихог) Ок.; површина 18 342 000 км²; најмање развијен континент. Њој припадају о.: Фокландска, Огњена Земља, Чилска и Галапагос. 3 прир. целине: на 3 Анди (Кордиљери), на И Гуанјанс и Браз. Пл., а у средини огромна равнина; у равници клима тропска, на план. хладна; Ј. А. богата водом; р. се уливају у околна мора; у Карипско М. тече Магдалена, у Атлански Ок.: Ориноко, Амазон (с 200 притока), Сан Франциско, Ла Плата, Рио Negro и Крорадо; језерима сиромашна; највеће Титиска. У жарком појасу биљни свет веома бујан и разноврстан: палма, какао, ванила, кава, ј. воће, дуван, мате-чај; и фауна бујна: разни зверови, змије, птице итд. У Ј. А. 10 независних рпб. и 1 колев. земља, подељена између В. Брит., Хол. и Фрц. Међу стан. (79 мил.) превлађују потомци шп. и порт. досељеника, затим има Индијанаца, Црнаца, Мулата и разних евр. народа.

ЈУЖНА АУСТРАЛИЈА, држава (984 340 км², 583 000 ст.) Аустрал. савеза; захвата средину ј. дела Аустрал.; гл. место Аделед.

ЈУЖНА ДАКОТА (South Dakota), 1 од САД, у сливу р. Мисуре (201 014 км², 0,7 мил. ст.); земљр. и сточарство: од руда злато, сребро, угљ и олово; пнд. прераде земљр. производа; гл. место Пјер.

ЈУЖНА ЕВРОПА: Пирен., Апенинско и Балк. Пол. **ЈУЖНА КАРОЛИНА** (South Carolina), 1 од САД, на обалама Атланског Ок. (80 258 км², 1,7 мил. ст.); житарице, памук, дуван; сточарство (говече, свиња, овца, коњ) и шумарство; риболов, руд. и инд. слабије заступљени; највеће пристаниште Чарлстон, гл. место Колумбија.

ЈУЖНА МОРАВА, д. саставница Мораве, дуга 295,9 км; извире у Скопској Прпој Гори; тече кроз Коначуљску и Грделичку Клисуру, затим улази у страну и плодну долину; састаје се са З. Моравом код Сталаћа.

ЈУЖНА ОРКНИЈСКА ОСТРВА ј. од Рта Хорна у Антарктику; припадају Енгл.

ЈУЖНА ОСЕТИЈА, аутономна обл. (3 700 км², 90 000 ст.) у СССР.

ЈУЖНА ПОЛАРНА ОБЛАСТ, захвата простор од 14,5 мил. км²; покривена ветитим снегом и ледом и ненасељена; на њој живе само пингвини и др. поларне животиње; људи долазе само понекад у циљу научних испитивања (1911. Амурдсен, 1912. Скот).

ЈУЖНА СРБИЈА, крајеви Ст. Србије и Македоније, ослобођени у ратовима 1912.-1918.; највећи део у Вардарској, а с. и сз. део у Моравској и Зетској Бан.; стан. поглавито Срби прав., делом исламизовани (у Санджаку, Призренској Гори и местимично *Торбешки у Повардарју и долини Црног Лима), затим Арбанаси, Турци, Цинтари, Јевреји и Цигани.

ЈУЖНА ДОРЦИЈА, острвска група (4 000 км²), и. од Рта Хорна; припадају Енгл.

ЈУЖНА ШЕТЛАНДСКА ОСТРВА, ј. од Рта Хорна у Антарктику; припадају Енгл.

ЈУЖНИ БРОД, среско место (350 ст.) у Поречу (Вардарска Бан.); помиње се у 11. в., за владе краља Милутина имао и трг.

ЈУЖНИ КАНАЛ, спаја р. Гарону (Фрц.) са Сред. М.; дуг 242 км.

ЈУЖНИ КРСТ, сазвежђе ј. полусфере у близини Пентаура.

ЈУЖНИ ПОЛ → Антарктик.

ЈУЖНИ СЛОВЕНИ, ј. огранак сл. језичке породице који сачињавају Срби, Хрвати, Словенци и Бугари; живе на Б. П и у суседним деловима Ср. Евр.; изван праве етничке обл., полит. издвојене (Краљ. Југосл. и Буг. су јесл. државе, а знатни делови Ј. С. у саставу Ит., Аустр., Мађ., Рум. и Грч.). Ј. С. има у Фрц., Нем., унутрашњости Рум., Русији и евр. Тур., затим у С. и Ј. Амер., па у Афр. (Ег. и Ј. Афр., Аустрал. и на Н. Зеланду; данас број Ј. С. око 22,7 мил. од којих у Југосл. 15 мил., у Буг. 5 мил., у Ит. око 600 000, у Рум. око 46 000, у Грч. око 300 000, у С. Амер. 850 000, остатак у др. земаљама. На Србохрвате отпада око 15, на Бугаре око 5,5 и на Словенце око 2 мил. По вери се деле на прав. (око 3/5), кат. и унијате (око 3/10); остатак мусл.; незнатан број прот.; Ј. С. издвојили се из ст. сл. заједнице, спустили се преко Карпата и за време вел. сеобе народа испунили цело ср. и доње Подунавље, од Алпа до Црног М.; одатле у 6. и 1. пол. 7. в. у маси прешли на Б. П.; на З продрали дубоко у Алпе, а на Ј све до у Мореју (Пелопонез); првобитно се делили на многа племена; у н. постојбини се стварају и вел. етничке групе (или вел. племена): Бугари, Срби, Хрвати и Словенци; Бугари постали у и. делу Б. П. од сл. које су покорили туран. Бугари (→ Бугари); Срби и Хрвати постали прибирањем мањих племена које првобитно Срба и Хрвата, већих племена, која су успела да створе веће и трајније држ. организације; Словенце још у 8. в. потчинили Немци и успели да немце вел. њихов део; тако исто и Мађари помарарили вел. део Ј. С. у Панонској Низији; временом нестало и Ј. С. насељених по правој Грч.; на Б. П. део Ј. С., Бугари и Срби, оријентисао се према Виз. и примио хришћ. виз. типа (данас већином прав. вере), а Хрвати и Словенци према Риму и З (данас кат.); од огромног значаја за етнички и нац. развикал Ј. С. била најезда Турака, који су од 14.-19. в. иладале већим делом јесл. земаља; због дуготрајних гатова пропао вел. број Ј. С.; Турци вршили силно гремештења стан.; унели источњачке елементе у јесл. културу, а знатан део Ј. С. примио ислам; настала вел. померања Ј. С., особито у правцу с Ј на О и СЗ, те се премештала и етничка и култ. средишта, нарочито срп., на С; имиграције учиниле да су се Ј. С. веома измешали и учврстиле њихово етничко јединство. Име Ј. С., уведено у науку у 18. в., наилази на све шире употребу; првобитно се звали заједничким именом за све сл., Словенима, али и имена Србин и Хрват веома ст. (донета из ст. сл. постојбине); од 1929., Срби, Хрвати и Словенци означавају се именом Југословени; ст. сл. већином припадали плавој нордској, мањим делом брахкефалној раси прномањасте комплексције; код Ј. С. се расни састав сасвим изменио; нордски расни тип суаре се ретко, много чешће нордоидни, али од плавих раса најчешће заступљена и.-евр.; највећи пак део Ј. С., нарочито међу Србима, Хрватима и Словенима, припада динарској или јадр. раси; свуда међу Ј. С. распрострањена, али у незнатном броју, прномањаста алпска раса; у Ј. Буг. чест и медитерански расни тип; код и. дела Ј. С. и примесе преднеаз. расе, па и монголоидна лица. Етничка култура код Ј. С. веома хомогена; у земљр. поступало се свуда, до увођења модерних начина рада, подједнако: дрвено рало које вуку волови, угар, плодород итд.; још више било једнакости у сточарењу и пре-

ради сточ. производа; свуда исти или слични облици летњих сточ. станова, исте врсте сточ. производа, па и терминологија иста; стан. поред р., јез. и мора живи и од риболова; куће од разноврсне грађе; у шумским обл. брвнара, у карским камена, у и. делу Б. П., Поморављу, Повардарју и Панонској Низији кућа од набоја и од опека; још до у 19. в. биле често једноодељне куће, сад већ ретке; насеља на већем делу јесл. тер. збијеног, а у динарским обл. превлађује развијени тип села; ношње веома разноврсне: има много остатака и успомена на ст. сл. ношње од кожних, вуњених и платнених материја и много опшних балк. елемената (нпр. гуњ, чакшире итд.), а било и утицаја из Виз., затим с И (посредством Турака и мусл. уопште), те из Ср. Евр.; тако се развили многи локални типови ношње; гл. одлике јесл. ношње: превлађивање сука (равије веома бело) и многострука употреба веза (→ ношња). Основа друштв. живота породица, свуда строго патријархална; код вел. дела Ј. С. (Срба, Хрвата и Бугара) још се одржала → задруга, типски развијена код динарских Србохрвата; код Срба у и. делу динарске обл. одржава се и деоба и живот по племенима и братствима с карактеристичним одликама: плем. скупштинама, крвном осветом, комуницама итд. У обичајима код свих Ј. С., без разлике на веру, много заједничког и старинског; општи су неки ст. божићни обичаји (долажење полазника, налагање бадњака, спремање кулних хлебова, коладање итд.), од Божића до Боговађења се приређују игре (русалије, чаројице и сл.), шарање Јаја о Ускрсу, приношење жртава и многа бајања и врачања на Ђуревдан, палење и прескакање ватара уочи Ивањ-дана итд.; и мусл. врше многе од обичаја о хришћ. празницима; код прав. Срба и 1 дела Хрв. карактеристичан обичај породична служба, али сличних обичаја имају и Бугари; у друштв. обичајима се истичу свадбени: вел. улога посредника (наводације, стројници), девојка се купује (или се куповина обавља само симболички); многи обичаји ради среће, слоге и плодности у браку (пуцање у сватовима, даривање новесте, додавање накончета, поспавање новесте житом итд.); код свих Ј. С. остала многа ст. веровања; у разна бића (вјле, вукодлаке, вампире, змајеве и сл.), поштовање животиња (нарочито змије и вука), развијен култ извора, стабала и леђина и често се приносе разне жртве; 1 од најкарактеристичнијих одлика Ј. С. веома развијена нар. усмена књиж., особито епско песništво. Јужнословенски језици претстављају групу сл. језика која се издвојила из прасл. заједнице око 3. в.; неко време, на путу ка данашњем јсл. обл., постојала јсл. језичка заједница; али се још пре силаска на Балкан развиле 2 гл. групе: и., из које се развили буг и ст.-сл., и зап., подељену на сх. и слов.; код првих се из ст. гласова тј и дј јавиле гласовне групе жд (межд.) и шт (ношт), код др. гласови ђ, оди. ј (међа, меја) и њ односно ч (ноћ, ноц); у зап. групи јавиле се још пре коначног насељавања језичке црте на осн. којих касније извршена подела на данашње гл. дијалекте: → чакавски, → крајкавски, → штокавски.

ЈУЖНИ СОКОЛ, 1. соколско друштво међу Јсл. осн. 1./10. 1863. у Јубуљани; 1867. распуштено, 1868. опет осн.; матица предатрног слов. соколства.

ЈУЖНИ ТИРОЛ, део Тирола (13 913 км², 642 000 ст.), ј. од Бренера.

ЈУЖНО ВОЂЕ: банана, ананас, агруми (лимуни и помаранџе), нар. смоква, литими кестени, бадем и рокчић (рогач); служи као допуна храни код људи (свеже, осушено или конзервисано); успева у обл. тропске или сред. климе.

ЈУЖНО ЛЕДЕНО МОРЕ, Антарктичко М., простире се на Ј од 60° ј. ш.

ЈУЖНО НАРЕЧЈЕ → јекавско наречје.

ЈУЖНО ОСТРВО, гл. о. → Новог Зеланда.

ЈУЖНОАФРИЧКА УНИЈА, брит. доминион у Ј. Афр., сачињавају га покрајине: Капланд, Натал, Орање и Трансвал; свега 1 222 000 км² и 6,9 мил. ст.; Ј. У. управља и б. нем. колонијом Јз. Афр. као мандатор Друштва народа; седиште владе у Преторији, парламента у Кептауну; Ј. У., као и пела Ј. Афр., богата рудима, нарочито златом и дијамантима; сточарство веома развијено. Крајња Ј. Афр. колонијализовали у 17. и 18. в. Холанђани; на бечком конгресу Енгл. им одузела град Кап (Кептаун) и околину земљиште; кад Енглези укинули у тој колонији ропство (1833.) и кад почели да потичу староседеоце претив Бура (потомци хол. насељеника), Бури се отселили на С (1835.) и основали 2 в. колоније: Натал и Орање; половином 19. в. Енглези напали на Натал и заузели га; Бури онда отишли још даље на С и основали Трансвал; крајем 19. в. у Трансвалу пронађени рудници злата (1885.) што

изазвало вел. прилив егранаца: кад између њих и Бура дошло до сукоба, Енглези их узели у заштиту и објавили Бурни рат (1899.-1902.); Бури се у почетку успешно одупирали, али кад за команданта енгл. трупа дошао лорд Киченер, који им пустошио земљу, палио куће, уништавао жетву и стада, а жене и децу одводио у концентрационе логоре где су умиралли у маси од епидемија, глади и хладноће, били присиљени да признају врх. власт Енгл. (1902.); по завршетку рата Енглези признали бурним колонијама аутономију (1906.), а ове с Капом и Наталом образовале Ј.-афр. Унију (1910.).

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ПЕВАЧКИ САВЕЗ. осн. 1924. у Љубљани (седиште у Београду), да окупи сва Ј. друштва и подигне их на највећи ступањ певачке ум.

ЈУКА (Yucca, фам. Liliaceae), украсне биљке из јуж. делова С. и Ср. Амер. и Мексика (око 30 врста); стабло дрвенасто, са круном од дугих, ланцетастих, кожастих листова; крупни бели цветови у вел. цвастима; неке врсте дају влакна за канаве и жулета.

ЈУКАГИРИ, ст.-азијатски (ст.-сибирски) народи у си, Сибиру: око 1000 душа; номади; живе од лова, риболова и гајења сев. Јелена.

ЈУКАТАН 1) пол. (75 000 км²) између Мексиканског Зал. и Карипског М., припада Мексику; 1/2 мил. ст. 2) држава (38 038 км², 358 000 ст.) у Мексику; гл. место Мерида.

ЈУКЕР, коњ пореклом из Мађ., добивен укрштањем енгл. и ар. расе с домаћим. **ЈУКИЋ Фрањо Иван** (1818.-1857.), књиж., фрањевац; прошао готово све јел. земље; имао илирску идеологију нар. заједнице и тежњу нар. просветитеља; много радио у Босни за нар. напредак, стога осуђиван и гоњен од Турака; најбољи му списи *Земљопис и повјесница Босне*, алманах *Бос. пријатељ*.

ЈУКОН 1) р. на СЗ С. Амер.; извире у Стеновитим Пл., улива се у Берингово М.; дуга 3700 км; највећим делом преко год. залеђена; пловна само од јуна до септ. на дужини од 500 км. 2) тер. (536 300 км²), у сз. Канади; стан. (3000) се баве вађењем бакра, злата и ловом на топлокрзне животиње.

ЈУКСТА → чек.

ЈУЛИ, 7. мес. у год., српањ. Јулске жртве, кад је **ЈУЛИЈА 1)** чувена рим. породица, којој припадао Јулије Цезар; по предању водила порекло од Јула или Аскања, Енејевог сина. 2) кћи Цезара, Помпејева жена; умрла кад јој вој. донели Помпејев крвав огртач, верујући да јој је муж погинуо. 3) кћи цара Августа (39. пре Хр.-44. по Хр.); удата за Агрипу, затим за цара Тиберија; због неморалног владања Тиберија се с њом развео, а Август је прогнао на о. Пандатарју, на којем умрла од глади. 4) кћи → 3) (18. пре Хр.-28. по Хр.); Август је због неморала прогнао на о. Тримеру, где умрла. 5) кћи рим. цара Тата, жена његова брата цара Домитијана, који је убио њеног 1. мужа. 6) Домна, рим. царица из 2. в.; жена Септимија Севера и Каракалина мајка; после убиства свога сина уморила се глађу. 7) **Мамеа**, мајка Септимија Севера, наклоњена хришћ., убила је војници заједно са сином.

ЈУЛИЈАН Апогат, рим. цар (361.-363.), назван тако што је напустио хришћ. веру и покушао да врати многобоштво; вел. обожавалац ст. грч. културе; погинуо у рату с перс. краљем Сапором. Дело истор. имена *Д. Мерешковског*.

ЈУЛИЈЕ ЦЕЗАР (100.-44. пре Хр.), најчувенији војсковођ ст. Рима; вођ нар. странке; вешт политичар и одличан говорник; склопио триумвират с Помпејем и Крсом; освојио Галију, прелазно и у Герм. и Брит.; кад је Помпеј наговорно сенат да му одузме команду над вој. у Галији, прешао Рубикон (49.) и пошао на Помпеја, кога потукао код Фарсала; затим отишао за њим у Ег., али га затекао мртвог; збацио Птоломеја XII и довео на ег. престо Клеопатру; победио Ми-

тридатовог сина Фарнака и Помпејево присталице код Тапса и Мунде (45.); по повратку у Рим, заузео целом државом као диктатор, али убрзо убијен од завереника у сенату, под сумњом да жели да устави монархију, написао: *De bello gallico* (о галском рату); творац јулијанског календара. Истоимена трагедија од Шекспира (1601.), гл. личност Брут.

ЈУЛИЈЕ I-III, име рим. папа; најзнатнији: **Ј. II** (1503.-1513.); покушао да обнови системну папску власт у Ит.; ратовао против Француза; помагао ум. нарочито Браманта, Микеланџела и Рафаела, отпочео грађење црк. св. Петра у Риму.

ЈУЛИНАЦ Павле, Бујинац П., књиж. 18. в.; био у рус. дипломатској служби; дуже времена служио у Бечу; објавио 1785. малу исг. словеносрп. народн. **ЈУЛИСКА КРАЈИНА,** си. део Ит.; обухвата Истру, Трст с околином, Ријеку с околином, Горицу с њеном покрајином и Бенешку Вен. (924 км², 950 000 ст., од којих око 600 000 Јсл.); припала Ит. рапалским уговором (1920.).

ЈУЛИЈСКИ АЛПИ, план. венац, који се као огранак А. пружа у Југосл. до Савине долине и Љубљанског Поља; на њима највиши врх у Југосл. (Триглав 2863 м); глацијални трагови.

ЈУЛСКА МОНАРХИЈА, владавина фрц. краља Луја-Филипа, названа тако што је дошао на престо после ј. револуције.

ЈУЛСКА РЕВОЛУЦИЈА, избила прво у Фрц. (27.-31.7. 1830.), услед реакционарно-клерикалне политике Шарла X; кад је Шарл, под утицајем мин. Полињака, издао 5 ур., којим респективно скупштину, променио изборни зак., расписао н. изборе и ограничио слободу штампе, либерали отпочели демонстрације с уличним борбама; после пораза вој. Шарл X абачен, за краља Фрц. изабран Луј-Филип Орлеански; ј. р. имала одјека у Белг., Пољ. и ит. војводинама, где такође избили нар. устанци.

ЈУЛСКЕ ЖРТВЕ, кад је 23./7. 1845. требало извршити неку врсту парламентарне обнове загребачке јупаније, дошло до оштре борбе између нар. «илирске», одн. хрв. странке и мађарона; после победе мађарона изборна борба се претворила у прави сукоб; умешала се и вој. и пало 13 мртвих и више рањених; нар. симпатије биле на страни погинулих и овај догађај оставио дубок утисак у народу.

ЈУЛСКИ МУСКАТ → чабски бисер.

ЈУМ Давид (Ниме. 1711.-1776.), енгл. филозоф, историчар и економист, отац модерног позитивизма; по његову мишљењу сви напн свесни садржаји (идеје) потичу од утисака спољашњег чула (боје, звук, укус, мирис итд.) и унутарњег (афекти, жеље, осећања, вољни акт итд.); све предмете људског сазнања и све судове о њима поделио на: а) судове о односима међу свесним садржајима (мат.), до којих се долази чистом моћи мишљења, и б) на судове о чињеницама (свих др. реалних наука) који увек мање извесни, јер њихова супротност увек могућна; сматрао: да је став каузалитета производ искуства, одн. навике и вежбе, и да нема апсолутног важења; да је искуство једини извор и једино мерило важења сазнања, које, према томе, не може бити апсолутно; да све др. везе међу свесним садржајима почињу на асоцијацији по сличности, супротности и блискости (временској и просторној); критиковао појам супстанције, коју сматрао за скуп особина, и појам душе одн. субјекта, за која тврдио да је само скуп стално мењаних и обновљених свесних садржаја; сваки супстрат, који тим скуповима придаје машта, треба одбацити, пошто се не може проверити искуством; извор морала тражио у осећању симпатија, а извор вере у бризи и страховању за будућност; гл. дела: *Расправа о људској природи*, *О људском разуму*, *О принципима морала*, *Ист. религије*, *Ист. Вел. Британије*.

ЈУМУРУЧАЛ, највиши врх (2383 м) на целом Балк. у Буг.; данас Фердинандов Врх.

ЈУНАЈТЕД ПРЕС (United Press), амер. обавештајна агенција, осн. 1907., организована као трг. друштво; има преко 140 000 миља сопствене телеф. мреже.

ЈУНАЦ, јуница, непарено говече старије од 1 год. **ЈУНАЦИ,** назив гимнастичких друштава у Буг.; 1. осн. у Софији 1895. од швајц. уч. гимнастике; назив по ј. из буг. борбе за ослобођење. **Савез Ј.** (1898.) има око 150 друштава с 50 000 чланова, савезни орган *Здраве и Сила*; данас употребљавају Тиршев систем, студијич у Савез сл. сокољства.

ЈУНГ Карл (* 1875.), гл. претставник психоанализе тзв. циришке шк.; ученик С. Фројда, одваја се од њега, заснива н. правац у психоанал. да измири Фројда с Адлером, али се удаљно од њих да га и Ф. и А. сматрају за противника.

ЈУНГМАН Јозеф (1773.-1847.), чешки књиж. и филолог; наставно препородитељско дело Доброскога; да би доказао да се чешки може писати и висока поезија, превео Милтонов **Иагубљени рај**. Гегеова Хермана и Доротеју и др. страна дела; написао вел. ч. речник, у који уносио и речи из др. сл. језика.

ЈУНГФРАУ, врх (4166 м) у Бернским Аппима (Швајц.), до висине од 3460 м излази зупчаста сл. жел.

ЈУНГХАС-БАНД Франсис Едуард (Younghus-band, *1883.), енгл. испитивач Ср. Аз., Пр. Индије, Ј. Африк.

ЈУНИОР (лат. junior, скр. jun.; млађи) 1) долаже се имену лица да би се разликовао од старијег (сениор) лица истог имена. 2) млад спортски такмичар; у велику почетник који има 1 победу; у клизању који до 1.1/2. у почетку зимске сезоне без иједне међународ. победе; у тенису сви испод 21. год. живота, у фудболу испод 18.; у пливању који се први пут такмиче. **Јуниорат** 1) право најмлађега да наслеђује имовину, 2) врста фидејкомиса, веома ретка.

ЈУНИПЕРУС (Juniperus фам. Сupressaceae), шибље или ниско дрвеће, игљичаста листа; плод бобица; око 60 врста у Евр., Аз., Амер., Афри.; расте по равницама и свим план. регионима; у Југосл. клека (J. communis), црвена клека (J. oxycedrus), сомина (J. sabina), глухач (J. phoenicea), фоја (J. excelsa); сем прве 2 све медитеранске врсте; 1. широко распрострањена уопште на сев. хемисфери, а 3. у Евр. и Аз.

ЈУНКЕРС Хуго (* 1859.), нем. инж. и проф., конструктор авиона који носи његово име; осн. фабрике авиоплана и мотора у Нем., после цвет рата и у Рус. и Швед. (→ сл.).

ЈУЊКТИМ (лат.), повезано; ведање 2 или више парламент. предлога тако да се сви приме или одбију.

ЈУНОНА, рим. гл. богиња (грч. Хера) Месеца, брака и рађања, Јупитерова жена, краљица неба.

ЈУНОША (ст.-сл.) младић.

ЈУНУС Емре, тур. мистички песник 14. в.

ЈУЊЦИ, мања стичка група међу Слов., у Јунској Долини, ји. од Целовца.

ЈУЊЧИЋ Матеј (15. в.), далм. сликар; у „Госпи од шуба“ на Лопуду сачуван 1 његов рад.

ЈУПИТЕР 1) врховни рим. бог (грч. Зевс); првобитно бог неба. 2) (21), планета 5. по реду даљина (778 000 мил. км) од Сунца (5/4 пута даља од Земље); своју путању описује око Сунца за 11,86 год., а око своје осовине се обрне за 9h 50'; по величини највећа планета нашег система са пречником 11 пута већим од Земље (142 060 км); има 9 сателита, од којих је 4 открио Галилеј; види се слободним оком (највећег титла после Венере).

ЈУРА 1) план. систем с. од Алпа; обухвата праву **Венаццу** Ј., која се одваја од Алпа близу Гренобла и пружа у облику лука па (СИ ка Шварцвалду; састоји се од свога правилних бора (до 1723 м); према И прелази у Плочасту Ј. сев. Швајц. и ј. Нем. (Швапска Ј., Франачка Ј.); ове слојеви плочасто поређани, раседима испросецани и благо нагнути према Ј.; Венацна Ј. исто тако прелази према З у плочасту Ј., зараван Франк-Конте у Фрд. 2) мезозојска формација по → 1); код нас доста распрострањена; претстављена највише кречњацима, али и пешчарима с угљем, у доњем делу (мејас); лигаски угљак код нас се вади у и. Србији (Вршка Чука, Срп. Балкан, Звонче, Добра). У Ј. се први пут јављају преци птица (Archaeopteryx).

ЈУРАЈ Ш. Врибирски, 1. кн. Зрински (1347.-1361.), син Павла II.

ЈУРАЈ ДАЛМАТИНАЦ (Giorgio de Sebenico), архитект и вајар, највећи наш уметник 15. в. позног готског правца; дела: шибеничка катедрала, кула Минчета у Дубровнику.

ЈУРИДИЧКИ (лат.), правни.

ЈУРИЈ 1) Долгоруки (1091.-1157.), син Владимира Мономаха, прво кнез рстоски и суздаљски, затим целе Рус. 2) Ј. II Всеволодович, унук → 1), суздаљски кнез (1212.-1238.), погинуо у борби с Татарима, после чега Рус. покорио хан Бату. 3) **Ј. III Давидовић**, московски кнез (1303.-1325.), унук Александра Невског, убио га Дмитрије, син Михаила Тверског.

ЈУРИНАЦ Адолф (1854.-1925.), зоолог; обрађивао кичмењачку фауну хрв. крајева.

ЈУРИС - (лат.), предметак у сложеницама; значи: право. **Јурисдикција** 1) правосудје, судски делокруг, суд. надлежност. 2) у прк. право еп. на вршење судске власти. **Juris utriusque** (лат.), значи: и 1 и др. права (и канонског и световног или грађ. права); нпр. ј. и. doctor. **Јурискозулт**, правни саветник. **Јуриспруденција** 1) правно знање, правна наука. 2) судска пракса; посредни облик стварања права, јер променjuje позитивно право, оживљује га и упућује у одређеном правцу; кад судови утврде извесан начин разумевања права и попуњавања празнина у праву, они тиме упућују како треба решити спорна питања; код нас меродавна ј. Касационог суда; наш Касациони суд није везан својим начелним одлукама, јер их може на општој седници мењати; напругив у неким државама (нарочито Енгл. и Мађ.) судови не могу од својих ранијих пресуда отступити све док то отступање не утврде и не објасне. **Јурист**, правник. **Јуристичко лице** → правно лице.

ЈУРИЋ Марија (* 1879.), псеуд. Загорка, пише приповетке и фељтонске романе; гл. дела: **Гричка вјештаца**, **Тајна крвавог моста**, **Републиканци**, **Гордана** (романи) и **Евица Гунчева** (драма).

ЈУРИЧИЋ Јурај († 1578.), књиж., кат. глагољаш, пришао прот. покрету, радио на преводу књ.; и сам писао слов. прот. песме.

ЈУРИШ, решавајућа фаза напада, а и борбе уопште; може се извршити у виду општег једновременог напада или у виду низа делимичних; почиње на разној даљини, а најкасније од непр. препреке од жца; припремају га сви родови вој. употребом свих средстава и снаге са циљем да заваљу непр. пријатеља, да спрече прилазак његових резерви и да га растроје; као знаци да је довољно припремљен служи: ослабење и прекид непр. ватре или гађање непр. пеш. увис, узнемирено кретање код непр. и делимично налуштање положаја, порушен непр. положај и препреке; прерани полазак може не успети или стати много жртва, а закашњен може дати непр. времена и могућности да га сам предузме; брза и зрела оцена тога тренутка од пресудног је значаја; заповест за општи ј. издаје гл. командант, а делимични се изводе по наређењу и заповести команданата појединих нападних отсека; пошто се већ поје, треба непр. задавати непрекидно удар за ударом, све док не призна да је побеђен и отпочне повлачење на целом фронту; у случају неуспеха арт. и остали родови вој. су дужни да заштеде своју пеш., како би јој се створила могућност да се застави на положају са којег је пошла и да се спреми за н. напад. **Јуришне јединице**, формирају се од најхрабријих људи, који у миру изводе спел. обуку у вршењу јурина; нарочито потребне у рововском рату; махом мале јединице (до 1 чете) наоружане најпотребнијом опремом; раде најчешће ноћу.

ЈУРИШИЋ 1) Гедеон (1809.-1872.), писац; калуђер, обинао много сл. обј. на Балк.; игуман у Дечанима и у ман. у Фрушкој Гори и Боки; описао путовања у књ. **Дечански првенац**. 2) **Живојин** (1863.-1921.), проф. природописе, ботаничар; дао много флористичких прилога из обл. преткумановске Србије; гл. дела: **Флора Б. и Х.**, **Флора Буг.** итд. 3) **Никола** (1490.-1545.) војсковођ; био у вој. служби цара Фердинанда и уживао његово вел. поверење; 1532. јуначки с 1000 људи одбранио Кисег од султана Сулејмана, који пошао на Беч; изгубивши много времена око опсаде, султан напустио Кисег и намеру да иде на Беч; Ј. добио на поклон Кисег и врх. команду над вој. у Хрв. и Аустр. 4) **Ј.-Штурм** Павле (1848.-1933.), ген.; као Немац по народности, свршио ратну шк. у Прусској и учествовао као потпоручник у рату с Фрд. (1870.-1871.); на вест да се Србија спрема да притекне у помоћ устаницима у Б. и Х. и да почне ослободилачку борбу с Тур. (1876.) јавио се заједно с братом Евгенијем за прajem у срп. војску. примљен у чин потпоручника, истакао се још у првим борбама као веома храбар и способан, што му после неколико мес. донело капетански чин

(1877.); отад стално у зрл. војсци и учествовао у свим ратовима које Србија водила до 1913.; у срп.-буг. рату (1885.) командовао пуком; објавио рата Тур. (1912.) затекла га на положају краљевог ађутанта (1908.-1917.), али је он по својој молби разрешен дворске службе и постављен прво за ком. Дрин. (1912.), па затим Дун. див. (1913.) које је с успехом водио из победе у победу; у свет. рату командовао прво 3. армијом (1914.-1916.), па затим послан у мисију у Рус.; написао више расправа о пенацији. (→ сл.).

ЈУРЈЕВАЦ → пепељуга.

ЈУРЈЕВДАН → Ђурђевдан.

ЈУРКИЋ Габриел (* 1886.), сликар, нарочито познат као сликар босанских пејзажа.

ЈУРКОВИЋ Јанко (1827.-1899.), књиж., 1 од бољих хрв. приповедача, с добром дозом хумора, који није увек прир., али даје извесну ведрину делу; драме знатно слабије; бавио се и теор. естетиком, али без већег успеха.

ЈУРОДИВИ → Будале Христа ради.

ЈУРТА, кибитка, каша, шатор од пустова код Калмика, Киргиза и др. тур. народа у ср. Аз. и ј. Рус.

ЈАРУЦИ (тур.: номади), номадска тур. племена у М. Аз. и на Б. П.; има их око 300 000; у М. Аз. организовани по племенима (Афшари, Козанли, Качари итд.); распрострањени по сточарским крајевима; нека племена држе коње или камиле (кириције); у шумским крајевима баве се дрвосечом (тахташије); живе у шаторима од козине или у колибама; веома мало стално настањени; мусл. али више држе до својих ст. обичаја у којим гл. улогу има култ. стабала, извора и висина; за султана Бајазида I дошли на Б. П., најпре у обл. Пловдива, после у Тракију и у Македонију; у Југосл. има их и данас у л. Пољардарију (Јуруклу), али живе у сталним насељима и баве се земљр.

ЈУРЧИЧ Јосип (1844.-1881.), слов. приповедача и романописац; у почетку под утицајем Јеветика слика селачки живот, затим под утицајем В. Скота створио ист. роман; најоригиналнији у хуморескама и друштв. романи; писао и трагедије; гл. дела: *Десети брат*, *Цвет ин сад*, *Д-р Зобер*, *Мед двома столјема*, *Лена Вида* (романи); *Јуриј Козјак*, *Тихоташец*, *Хиџ местјега содника*, *Соседов син* (приповетке); *Угомер* и *Вероника Десинишка* (трагедије).

JUS (лат.), право; Римљани разликовали: ј. као скуп правних правила са зак. санкцијом у случају непоштовања; *fas* као скуп рел. или моралних прописа, за које човек одговара само својој савести; **J. non scriptum**, или неписано право означавало — обичајно право; и **J. scriptum**, право створено зак. или актима са зак. силом. **J. antiquum**, у рим. праву најстарија правила постојала већ у време издавања 12 таблица. **J. armoicum**, право држави да захтева вој. службу од поданика и предузима вој. мере у држ. интересу. **J. canonicum**, канонско прк. право. **J. cogens**, принудно право у интересу јавног поретка, чија правила странке не могу мењати својим правним пословима. **J. deliberandi**, право наследника да одлучи да ли ће примити наслеђе или не. **J. divinum**, божанско право, заједно с црквом; заснива се по канон. праву на јасно израженој вољи божјој; дели се на божанско и позитивно. **J. gentium**, скуп правних прописа који се у рим. држави примењивао на односе међу странцима и међу странцима и рим. грађ. (супр.: **J. civile**, које се примењивало само између рим. грађана); од почетка н. в. употребљавало се као назив за међунар. право. **J. gladii**, право мача, право средњев. господара да одлучују о животној или смртној казни. **J. humanum** 1) човечанско право, заједничко свима људима, → природно човечеје право. 2) право које су људи створили за разлику од **J. divinum**. **J. naturale**, прир. право, идеално право, заједничко свима, чија се правила изводе из људске природе; правници некад на њему оснивали међунар. право. **J. primae noctis**, право господара на провођење 1. ноћи с девојком која се удаје за његовог роба; његово постојање у хришћ. земљама није ист. доказано; оно је тад означавало дажбине које је себар давао властелину при ступању у брак. **J. privatum** → приватно право. **J. quirittium**, квиричко право, право рим. грађана. **J. publicum** → јавно право; рим. правници (Улијан) повлачили су јасну разлику између **J. p.** и **J. privatum**, исто као савр. правна наука. **J. respondendi**, **J. publice r.**, право дано рим. правницима да о 1 спору даду своје ми-

шљење, обавезно за судију; давао га прво цар Август, а његови следбеници продужили тај обичај; правник је давао мишљење по царевом овлашћењу, и оно је морало бити написано и запечатено; ако би судија у 1 спору добио 2 разна мишљења од 2 правника, био је слободан да се определи између њих. **J. romanum** → римско право. **J. civile**, код Римљана скуп правних прописа, примењиваних само између римских грађана; иначе: грађанско право. **J. et norma loquendi** (лат. зак. и правило говора), Хорацијева реч да је обичај господар који поставља у језику зак. и правила. **Jura in re aliena**, права која 1 лице има на туђој ствари (залога, службеност итд.). **Jure proprio**, по својој праву а не туђем (нпр. наследник код прана претстављања долази по својој праву, **J. p.** али на место умрлог). **Jure suo utitur neminem ledit**, правничка изрека; значи да неко не одговара за оштећење туђих интереса, ако их је оштећено вршећи своје право (→ злоупотреба права). **Jure suo uti nemini cogitur**, правничка изрека; значи да нико не може одговорити што не врши своје право, па и кад тим нанесе другом штету (начело слободног вршења права).

ЈУСОВАЧА се звала ст. тамница у Подгорици (држи се и данас), по Јуси Мичлину, који је доградио у 19. в.; о Ј. се много говорило од 1908., кад су у њу затворили полит. противнике кн. Николе.

JUSTA CAUSA (лат.), значи да је 1 право оправдано; неопходна код државине. **Justae nuptiae**, законито склопљен брак.

ЈУСТИН 1) **J. I.**, виз. цар (518.-527.), пореклом из Ј. Србије. 2) **J. II.**, виз. цар (565.-578.), Јустинијанов наследник. 3) († 165.), филозоф и мученик, 1. хришћ. апологет; написао *Апологију* и *Разговор с Јудејцем Трифоном*.

ЈУСТИНИЈАН 1) **J. I.**, виз. цар (527.-565.), Јустинов нећак; 1 од најзнатнијих виз. владара; покушао да обнови Рим. Империју; помагач од војвода Велизара и Нарзеса, угушио буну Ника (532.), заузео Византску Краљевину у с. Афр. (534.), Ит. (554.) и добар део Шп. с Кордовом; ратовао на И с Перс., а на Б. П. са Сл., Бугарима и Хунима; обезбедио границу многим утврђењима, обновио Палмиру, Антиохију и Коринт, затворио атинску многобожачку флз. шк., средιο све додатаке зак. у зборник, улепшао Цариград н. споменицима; од грађевина његова доба најпознатија прк. Хагија Софија, касније цамија Аја-Софија, данас музеј. 2) **J. II.**, виз. цар (685.-695. и 705.-711.), последњи владар из Ираклијеве династије; покорио макед. Сл. и преселио 1 део у Витинију, да их искористи против Арабљана, али га они, под вођством Небулом, издали, због чега их он истребио. **Justiniana**, 2 вароши које осн. Јустинијан у дан. Ј. Србији. 1) **Prima**, саграђена 536. г., по свој грлици данашње Скопље. 2) **Secunda**, обновљени рим. град Улпијана, између данашњег села Липљана и Грачанице. **Јустинијанов законик**, зборник одлука и наредба ст. рим. цара и мишљења рим. правника; средили Трибинијан и остали правници по наређењу цара Јустинијана; служио као основ законодавству доцнијих народа (→ Закон цара Ј.).

ЈУСТИФИКАЦИЈА (лат.) 1) оправдање; доказивање правилности или оправданости неке радње. 2) задовољење правде извршењем смртне казне.

ЈУСТИЦИЈА, у рим. митол. богиња правде.

ЈУСУПОВИ, рус. кнежевска породица, води порекло од Јусуфа-Мурзе, 8. сина ногајског хана Муси-Мурзе; из ње најчувенија кн. Григорије Ј. (1676.-1730.); учествовао у азовском, швед. и перс. рату под Петром Вел.

ЈУСУФ Џија, модерни тур. песник.

ЈУСУФ И ЗУЛЕЈКА, перс. варијантна легенда о прекрасном Јосифу и Потифаревој жени, опевало око 20 перс. песника, међу њима и Фирдуси (у рел. романтичком епу од близу 20 000 стихова), (→ Пами).

ЈУТА 1) *Corychogus olitorius*, *C. sarcularis*, фам. *Liliaceae*, једногод., до 2 м висока, њељаста биљка; пореклом из Индије; гаји се свуда у тропима; даје влакна »јутук«; лтиће и младе гране служе за људску храну. 2) биљно текстпно влакно добијено из → 1), влакна груба и мрко обојена; употреб. се за израду грубљих тканина, врећа, застирача итд.; највише се производи у Индији, на ушћу р. Гинга, затим на о. Јави, у Индокини, Формози, Кини и др. земљама с климом топлом и влажном.

ЈУТАХ (Utah), 1 од САД (220 115 км², 530 000 ст.); 1 делом у Вел. Васену, 2. у Стеновитим Пл.; вел. површине захватају степе и пустиње; земљр. само где се земљиште наводњава; успевају житарице, конопља, поврће и вариво; средњеввр. воће; лепо развијено сточарство; од руда има злата, сребра, бакра, угља, олова, соли, гипса, сумпора, асфалта.

цинка; инд. нема већег значаја; 2 унив. и 1 висока пољопр. шк.; гл. место Салт Лејк Сити.
ЈУТИКА (Utica), град (105 000 ст.) у С. Амер., у држави Њу-Јорку (САД); инд. метала и ткст.
ЈУТРО 1) почетак дана, време од сунчева робаја до подне. 2) мера → данац. Јутарње црвенило → вечерње првенило.
ЈУФЈУИЗАМ, енгл. стил, по Џилијеву роману Јуф-Јуиз (Euphrates, 1579.); особине: претерана употреба

антифезе, алитераације, алузије на ист. и митол. личности и на старинско природословље.
ЈУХОР, план. јз. од Парађина, на л. страни В. Мораве; највиши врх. Вел. Ветрен (773 м).
ЈУХТ, јуфт (рус.), телећа кожа уштављена врбовом кором и омашнена брезовим терним уљем, од којег добива карактеристичан мирис; израђује се у Рус. и употребљава за израду непромочљиве обуће.

К

К. к. 1) 12. слово ћирилице; у црксл. како; 11. латинице; сем њега, у латиници још и х (чита се као кс); а) 28. слово латинице, б) знак за хем. елемент ксенон. 2) задњенежчани (веларни) сугласник. 3) предлог с 3. падежом; означава приближавање нечему. 4) К, знак за хем. елемент калијум. Са, хем. знак за елемент калцијум.

КАБ ИБН ЗУХАЈР, ар. песник који упочетку певао против Мухамеда и првих мусл.; доцније се покајао и испевао у славу пророка вел. песму.

КАБА (ар.; коцка, коцкаста зграда), ст. ар., а затим мусл. светилиште у Мекси; зграда дуга 10, широчина 12, а висока 15 м; по мусл. предању подигао је патријарх Аврам; пре Мухамеда у њој било 360 кипова разних богова, а данас се у њој чува само прик камен (метеорит), који је по предању послат бог уморном Исмаилу и Атари да на њега наслезе своје главе; мусл. одлазе тамо на хаџилук.

КАБАЛА (јевр.; предање), правац јевр. рел. флз. и тајанствено тумачење Библи., предавано само посвећенима; придаје символнички смисао словима и бројевима; потиче из 1. и 2. в. пре Хр.; изложено у књ.: Сефер-Јесира и Зохар, у 9., а можда и 13. в.

КАБАН, кабаница (тур.), карактеристичан део одеће пастира и кириџија у јн. Евр. од грубог белог или смеђег суна или кострети; у Б. и Х. било их и дрвених; обично има кукулицу и кратке рукаве који се не навлаче; могу бити и ушивени и служе као депови. (→ сл.).

КАБАО → ведро.
КАБАРДА **БАЛКАРИЈА**, аутономна обл. (31 95 км²) у сев. Кавказији (СССР); има преко 200 000 стая.; гл. место Налчик. Кабардинци, ст.-кавказки народ (14 000) у сев. Кавказији; баве се сточарством и земљр.; веома сродни Черкезима.

КАБАРЕ (фрц.) од 80-год. 19. в. у Паризу гостинице с књиж. и ум. боемима који забављају госте озбиљним и веселим рецитацијама и певањем; данас мала поз. с разноврсним програмом и ум. или артистичким тачкама.

КАБЕ Етјен (Cabet, 1788-1856.), фрц. соц. идеолог; присталица мирног и легалног комунизма до којег би се дошло путем реформа; у роману Пут у Индију изнео замислићу слику комунистичког и критичку савр. друштвеног поретка; осн. у Амер. неколико комунистичких колонија (1848.) које су убрзо пропале услед унутарњих раздора и свађа; само 1 се одржала нешто дуже (до 1895.).

КАБЕРНЕ (Cabernet), врста винове лозе, кратких чланака и јака чокога, доња окца су слабо родна, због чега се орезују на дугачке кондире; постоје управо 3 сорте (С. sauvignon, С. franc и С. saignepere), које дају чувена црна бордовска вина. С. sauvignon петоделна листа ср. величине, збијена грозда са ситним, округлим бобицама и дебелом црном кожом; С. franc троделна или петоделна листа, мањих гроздова, а крупније бобице; С. saignepere листа дужи него ширег и ситнијег грозда, који раније сазрева; све 3 врсте гаје се свуда за висококвалитетна вина, а код нас у Херц. и Срему; вино веома јако (просечно 13% алкохола), с довољно киселина и доста танина; за старење вина потребно више година.

КАБЕСТЕН Гњом (Cabestaing, око 1200.), прованс. трубадур; славно жени Рајмона Кастилског, који га убио и његово срце дао својој жени да поједе.

КАБИЛИ (ар.; кабила = племе), план. становници Рифа, атласких земаља и суседних обл.; живе по племенама и имају стална насеља; језик им бер-

берски; мада мусл., држе се и својих ст. правних обичаја.

КАБИНА (фрц.-ит.), соба на броду за спавање, у купатилу за свлачење, у пошти за телеф. разговор и др. Кабинет (фрц.) 1) соба за рад интелектуалца, мнш. и високих чиновника. 2) мнш. савет, влада.

КАБИРИ, тајанствена божанства, врста генија. ковачки помоћници бога Хефеста; обожавана у Ег. Феникији, М. Аз. и Грч.

КАБЛ (ерлат.), изоловани спроводник, заштићен од влаге и мех. повреда оловним и гвозденим омотачем и др. средствима; служи за подземно или подводно спровођење ел. енергије високог и ниског напона на вел. даљине, (на сл.: трофазни подземни к.). Подморским к. омогућена телегр. веза између континената и њихових о. или између континената; 1925. било у свет. саобр. око 600 000 км подморских к.

КАБЛОГРАМ, телеграм који се шаље обично подморским кабловима.

КАБЛАР, план. (890 м), сз. од Чачка, на л. обали З. Мораве; ош. на с. страни Овчарско-кабларске Клисура.

КАБЛИЊ, каблица → ведро.
КАБОГА (Кабуџин) Мароје (1630-1692.), дубровачки државник; имао буран живот; због убиства свог татора, који му упропастио наслеђе, био затворен све до вел. земљотреса 1667., кад се сам дочепао слободе и одржавао ред у узбуњеном граду; као добар патриот залагао се на Порти за дубровачке интересе, на због жустрине опет допао тамнице; ослободио се после 1683. и вратио се, много поштован, у родни град.

КАБОТАЖА, работажа (шп.-фрц.), обалска пловидба на мору између пристаништа исте државе, обично резервисана за домаће бродове; код нас (чл. 6. Зак. о упису поморско-трг. бродова) обухвата: Јадр. М. на З до рта Санта Марија ди Лауца, а на И до рта Цијаренза, заједно са Лепантским Зал., Јонским О. луком и каналом Занте, као и р. које се у њих уливају.

КАБОТО 1) Ђовани (око 1451-1498.), ит. поморац у енгл. служби; послан од енгл. краља Хенрија VII да нађе нов пут за Индију опловљавањем с. Амер., пронашао 1497. Лабрадор, Њуфаундленд и неколико тачака на и. обали С. Амер. 2) Себастијан (око 1470-1555.), син претходног, учествовао у очевим путовањима и поморским открићима.

КАБРАЛ Педро Алварез, порт. морепловац из 15. в.; послан у Индију (1500.), био одвучен ј.-екваторском струјом на обалу Ј. Амер., где открио Браз. и заузео је у име порт. краља; испитао обалу Индије и о. у Индуском Ок.

КАБРИОЛЕ (фрц.) 1) двоколице. 2) најмодернији низак облик каросерије аутомобила, са 2, 3, 4 седишта и кровом који се може спуштати.

КАБУЛ 1) гл. место (141 000 ст.) Афганистана, на караванском путу Туркестан-Индија-Херат-Кандахар-К.-Пешавар, на надм. в. од 1 797 м; инд. кожа и ткст.; више шк. и вој. арсенал. 2) р. у Афганистану; извире на ј. делу Хиндукуша; д. притока Инда, дуга 1 300 км; није пловна.

КАВА 1) (Coffea arabica, фам. Rubiaceae), брдска биљка, обично зимзелен шиб. висок 5 м; петоперна цвета; плод овална бобица; пореклом из Етиопије; успева у пределима где тмпт. између 15-25°. а атмосферски талог између 220-230 см; почиње да рађа у 3. год., а пуну снагу достиже између 5. и 7. год.; најпре је гајена у Ар., одакле пренесена у остале

тропске крајеве (Индија, Малајски Архипелаг, Мексико, Браз., Венецуела, Колумбија итд.); данас највећи произвођач Браз., која даје 60% целокупне производње; најбоља врста мока, добила име од истоименог града у Јемену; укупна производња за 1935./36. предвиђена на 27 мил. врећа по 60 кг. С мед. гледишта свакодневно коришћење мале количине к. није штетно; у «Фрц.» има више → кофеина него у «тур.»; код прекомерне употребе штетно;

лив не само к. већ и др. хем. спојеви који настају при пржењу (кафеол, пиридин, фурфурол, фурфуралдеhid, моно- и триметил-амин итд.); јака црна к. препоручује се код изненадне слабости срца и крвотока и разних тровања. 2) онојно пиће у Полинезији; справља се од корена 1 врсте бибера (Pipe methusticum). **КАВАНА**, радња већег обима и удобности, у којој се служе алкохолна и безалкохолна пића (кава, млеко, чај и сл.), хладна јела, посластине и, изузетно, нека топла јела (§ 76. Зак. о радњама). Ближе прописе о уређењу к. садржи У. о подизању и уређењу угоститељских радњи од 1934.

КАВАДАРЦИ, варош и средско место (5 525 ст.) у Тивнешу (Вардарска Бан.); у околини виногр. и гајење мака.

КАВАЈА, варошица у арб. прим. равници, јл. од Драча; дрмовима везана с Драчем, Валомом и Елбасаном.

КАВАЛА, град (50 000 ст.) у грч. Македонији на обали Кавалског Зал. (Егејско М.); култура дувана.

КАВАТЕРИЈА (ит.) → коњица.

КАВАЛИ Франческо (Cavalli, 1602.-1676.), ит. оперски композитор из вен. оперске шк., певач, 1. органист и капелмајстор црк. Св. Марка у Вен.; компоновао 42 опере (најчувенија *Басоне*), мисе, псалме, сонате и Реквием; у операма мање драматичан од Монтевердија.

КАВАЛИЈЕРИ Емилио (1550-1602.), ит. композитор, први применио речитативни стил у делу: Претстава душе и тела.

КАВАЛКАДА (фрц.), свечана поворка на коњима.

КАВАЉЕР (фрц.-ит.), коњаник, витез; племњ; праћиац даме, услужан господин.

КАВАЊАНИН Јероним (1641.-1714.), песник из Сплита; свршио права у Падови; потом вршио разне службе у Далм.; написао дугачак еп о еванђелском убогом Лазару, познат под именом *Богатство и убоштво*; дело развучено, без праве књиж. вредности.

КАВАСИОН (фрц.), најтежи потез у борби с мачем и флоретом; борац ослободила своје сечиво од противничког држања, обилази његов мач и неочекивано удара у груди противника. К.-темпо, акција у мачевању кад борац успешно одбје лоше спроведену навалу противника и заврши је у своју корист.

SAVEANT CONSULES (не quid detrimenti republica sariat) (лат.: нека назе конзули да држава не претрпи какву штету), речи којима је рим. сенат у невољи предавао конзулима сву држ. власт.

КАВЕЊАК Жан Батист (Cavaignac, 1802.-1837.), фрц. ген., угушио јунску ратничку побуну у Паризу 1848.; кавдидован за претседника рпб., али га на изборима победио Наполеон III.

КАВЕРИ, р. у Индији, дуга 760 км; извире на З. Гатима, а улива се у Бенгалски Зал.

КАВЕРНА (лат.), шупљина у плућима, а ређе и у др. органима, настала разорењем ткива, проузрокована најчешће бацилом тбк., кад се огњиште тбк. сасири (учаурење → тбк.) и омеине у гнајну масу која се провали и избаци (нпр. испљувком), па на њеном месту остане шупљина; може бити једва видљива, у величини песнице и већа.

КАВИТЕ, варош (22 000 ст.) и пристаниште на о. Јузуону; припада СМД.

КАВИЋ → Шафранк-Кавић Лујо.

КАВЈА (индијски), уметничка песма.

КАВКАЗ, план, лапац између Црног М. и Каспског Ј.; пружа се од пол. Тамана (на СЗ) до пол. Апшерона (на ЈИ); дужина 1 100 км, ширина 150-160 км; план. стране стрмо надијау према Ј, благо према С; највиши врхови Елбрус (5 630) и Казбек (5 043 м). Кавкаски Језици, спадају међу ј. беле расе, али немају међу собом никакве сродности; то су: јурђијански, черкески, чеченски, лезгински, мингрелски и др. К. народи, у ширем смислу сви народи на Кавказу, сем најновијих досељеника; у ужем смислу (прави к. н.) Ст.-Кавкаски или → Јафетити, који заузимају јз. и си. део Кавказије и претстављају

посебан расни тип: ср. раста, веома краткоглави, смеђе комплексције и повијена носа. По језику и култури се деле на 3 групе: 1. или картвелску, сз. или черкеско-абхаску и и. или чеченско-дагестанску. Поред њих на Кавказу живе народи и племена досељени у разна времена; групи аз. Аријаца припадају Оси, Тати и Талиши, затим Персијанци, Курди и Јермени; од евр. Аријаца одранје има Грка; семитског порекла Арапи и Јевреји; од тур. народа заступљени: Азербејџански Татари, Ногајци, Киници, Таули, Карачајци и др. Откако су Руси заузели Кавказијом, населили се многи Руси и Немци, у мањем броју Румуни, Пољаци, Литванци и др. К. област, ј. од пл. Кавказа између Црног М. и Каспског Ј. којем припадају сливови њених р. (Рион, Аракс, Ура); земљиште вел. делом план.; делимично под степом, а делимично плодно; земљ. производи: житарице, грожђе, јуж. воће, памук и дуван; од стоке највише овце; руда (манган, петролеум) има доста; шид. кућерна и зан.; највећа места: Баку, Тифлис, Ериван, Батум. К. раса → преднеазијска раса.

КАВРАК, у Повардарју танка свилена марама, којом ж., нарочито невесте, у свечаним приликама обавијају главу.

КАВУР Камило (Cavour, 1810.-1861.), ит. државник и мнн. Виторија Емануела II; после неуспеха Сардиније у рату с Аустр. (1848.-1849.), потражио ослона код вел. сила, увео Сардинију у кримски рат и на састанку у Пломбијеру (1858.) придобио Наполеона III да помогне Ит.; изазвао Аустр. да објави Сардинији и Наполеону рат (1859.), у којем је потучена код Мађенте и Солферина; помагао Гарибалдију у нападу на Сицилију и Напуљ (1860.-1861.).

КАВЧИЋ Франц (Caucig, 1762.-1828.), сликар; проф. у бечкој ум. акад.; радио класицистичке слике и цртеже.

КАГЕРА, гл. притока јез. Викиторија у и. Афр.; пловна у вел. делу тока.

КАГОШИМА, варош (143 000 ст.) у Јап. на јз. обали о.Кјушју; пристаниште на И. Кјанском М.; инд. порцелана и ткст.

КАДА-МОСТО Алварез (око 1431.-1477.), вен. морепловац у служби Порт.; открио Зеленогорта О. (1437.).

КАДАР СТАЛНИ, школа за спрему војске, у којој се војници поред вој. знања обучавају у писмености, пољопр., познавању отаџбине итд. Служба у с. к. почиње у год. у којој регрут навршава 21. год., траје 18 мес. за све родове и струке, сем впов. и морн. где траје 2 год. Добровољци ступају кад наврше 18 год. За јане с најмање 6 р. гмн. рок скраћен на 9, а за богослове на 6 мес. (али се од њих узима обавеза да ће се запозити); скраћен рок од 9 мес. одобрава командант див. према одредбама З. о устр. вој. и морн.

КАДАРИТИ, верско-флз. шк. у исламу; бавила се питањем судбине и изјаснила се против ортодоксног фатализма, а за слободу људске воље.

КАДЕН-БАНДРОВСКИ Јуљш (* 1855.), пол. приповедач и романописац; написао циклус романа из савр. живота: Црна крила (Тадија, Ленора и Матија Битла).

КАДЕНЦА (ит.), свршетак; у муз. може бити: аутентична, кад после акорда на 5. дође акорд на 1. ступњу, и плагална, кад акорд на 1. дође после акорда на 5. ступњу. Полукаденца је с акордима 1.-5. и 4.-3. ступња.

КАДЕТ (гасконски) 1) млађи брат. 2) млад племњ који се одао вој. позиву; питомац вој. акад. **Кадети** (К.-Д., скр. за конституционалне демократе), левичарска странка у Рус.

КАДИГОВО УЉЕ, катран добивен у ј. Фрц. из смреке (*Juniperus oxcedrus*) и прераћен додатком сумпора; има карактеристичан мирис, густо и затвореномрке боје; употребљава се као лек за бодести коже, противу гихта и реуматизма; налази примену и у вет.

КАДИЈА (ар.), судија по мусл. кавноском праву, шеријатски судија. **Кадилук**, звање кадије и његово судско подручје.

КАДИОНИЦА → кабење.

КАДИС, град (76 000 ст.) у Андалузији (ј. Шп.), лежи на обали Кадиског Зал. (Атлански Ок.); ст. феичански град, утврђење; мед., теол. и трг. шк.; ратно и трг. пристаниште за прекоморску пловидбу; бродоградилнице, прсрада дувана.

КАДИФА (тур.) → плиш.

КАДИЦА (око 563.-628.), 1. жена Мухамедова, Фатмина мајка; Мухамед је убиојао у прва 4 светиња ислама.

КАДЛЕЦ Карел д-р (1865.-1928.), чел. правњак; бавио се особито изучавањем ист. права код сл.

народа и задруге; гл. дела: **Аграрно право** у Б. и Х., **Пробитно сл. право** пре 10. в., **Власи** и **власко право** у уг. земљама, **Старо сл. право**.

КАДЛУБЕН Винченци (1160.-1223.), пол. хроничар; гл. дело: *Chronica Polonagum*.

КАДМЕЈА, тебанска тврђавица у ст. Грч.; добила име по свом легендарном оснивачу Кадму.

КАДМИЈУМ, сјајно бео метал, хем. знак Cd, атомска тежина 112.40, тачка топљења 320.9°, тачка кључања 785°, специф. тежина 8.60; налази се у прир. као пратилац цинка у цинковим рудама.

КАДМО 1) по грч. митол. син феничанског краља Агенора, предак Едипа; пошао да тражи сестру Европу, дошао до Беотије, где је основао Тебу; зао Грдима азбуку. 2) Милетски, грч. историчар из 6. в. пре Хр.; написао **Историју Милета**.

КАДНЕР Оскар (*1870.), чешки педагог, писац многих стручних дела, гл.: *Ист. педагогије*.

КАДОРНА Луиџи (*1850.), ит. ген.; гл. командант ит. војске у свет. рату; смењен 1917., после битке код Капорета.

КАДРИЛ (фрц.), игра из 18. в. у $\frac{3}{8}$ ($\frac{4}{8}$) и $\frac{3}{4}$ такту; састоји се из неколико фигура и игра се у квадрату.

КАДУДАЛ Жорж (Cadoudal, 1771.-1804.), вођ побуњеника у Вандеји; припремио заверу противу Наполеона, због чега стрељан.

КАДУЉА → жалфија.

КАДУРЦИ, народ у ст. Галији, чија се престоница налазила у Дивони (данас Каор); пружио снажан отпор Цезару.

КАДУЗЕУС → Керикејон.

КАДУЦИТЕТ (лат.) 1) право државе по којем јој припада свака заоставштина без наследника. 2) право срп. архиеп. у А.-У. да наслеђује еп. и свешт. и др. прав. Србе који умру без наследника и тестаментa; добили га од цара Леополда I (1691.); крајем 18. в. измењено и одређено да митрополит и еп. могу да наслеђују само имовину свешт., стечену у служби.

КАЂЕЊЕ 1) у хришћ. прк. мирисна жртва богу; примљена од Јевреја и и. народа; врши га ђакон за време службе (вел. и мало к.) кадионицом. 2) начин нар. лечења, удисање паре неког лека посутог на жеравицу (паром живе лечи се сифилис); веома опасно, пошто се не може контролисати количина отрова унета у организам; често изазива смрт.

КАЖА → скаска, **Кажипрет** → прети.

КАЗАБЛАНКА, варош (107 000 ст.) у Мароку и пристаниште на Атланском Ок.; извози вуну, стоку и фосфате.

КАЗАКИ, **Казак-Киргизи**, вел. тур. народ у СССР (у Киргизији, Туркестану и ји. Рус.), сун. мусл., око 4 мил.; првобитно номади, сада претежно живе у сталним насељима; делимично се и порусили; баве се сточарством, земљр. и зан. **Казакстан**, аутономна држава СССР (2 960 000 км²) у ср. Аз., кроз коју протичу р. Иртиш, Ишим, Тобол, Урал, Сир-Дарја и др.; највећа јез.: Аралско и Балкашко; у долинама стан. (6,5 мил.) се бави земљр. (житарице), а по степана номадским сточарством (овце, говеда); богата рудама (сребро, цинк, олово, угаљ, бакар злато, со); гл. место Алма Ата.

КАЗАКОВ Матвеј (1733.-1812.), рус. архитект; дела: музеј Румјанцева у Москви и палата Разумовски.

КАЗАЛИ Антуан (1815.-1894.), песник; од 1868. свешт. на Шилану, а од 1882. живео у Дубровнику; еписке песме, којима се претежно бавио, слабе и развучене; најпопуларније дело: **Триста Вица удовица**.

КАЗАЛИШТЕ 1) зграда у којој се приказују драмска дела. 2) установе за приказивање драмских дела (→ позориште). **Вараждинско к.**, осн. 1873. у нарочитој згради, у којој су играле нем., а од краја 19. в. домаће поз. трупе из Загреба, Љубљане и Осиека и месно хрв. драмско друштво (1898.-1913.). **Дубровачко к.**, осн. још половином 16. в. и приређивало по ит. узору јавне претставе пред двором на пољани, а и у затвореном простору, у вијеници и прив. кућама; крајем 17. в. дозвољено је да се претставе дају у држ. арсеналу, где је за то била преправљена дворана (1710.); њих су изводили дубровачки грађани који су оснивали друштво са шаљивим именуима (Помет, Грпарија итд.), а од 1778. гостовале су и ит. поз. трупе. После пожара поз. у арсеналу (1817.) осн. ново к. у 1 прив. згради; данашње к. које носи назив Бондино, по завештању Луки Бонду, отворено 1864. **Загребачко к.**, није упочетку било у нар. рукама, већ га држали Немци и у њему давали претставе на нем. језику; 1. домаћа драма давана тек 10./6. 1840.; у књиж. погледу то је била слаба ствар (Јуран и Софија од И. Кукуљевина), али важна као датум у ит. поз.;

после тога изнесена је 1. хрв. опера Љубав и злоба од Лисњског (1864.); гл. заслуге за развој хрв. поз. имао Димитрије Деметер; 1861. к. је службено признато за нар. установу, чиме му је био осигуран опстанак; од 1870. добило и сталну оперу; н.

зграда подигнута нар. прилозима и држ. помоћу (1895.); у њој се нарочито истакао својим радом интендант Степан Милетић, лош писац трагедија, али добар организатор; после рата преживљује тешку кризу; поред ст. основано и н. на Тушканцу (1924.). **Осијечко к.**, осн. 1906., кад је одбор грађана прикупио 20 000 круна и позвао загребачког драматурга Н. Андрића; у 1. време гостовало у Вараждину и Карловцу (1907.), а крајем исте год. отворено у Осиеку под именом Хрв. нар. к.; у држ. установу претворено 1920., а од 1928. ушло у састав Новосадско-осијечког поз. **Сплитско к.**, упочетку није имало своје зграде, већ су домаћи дилетанти играли на импровизованим позорницама; пошто је 1893. изгорело ит. поз., сплитски грађани су отворили своје Опшијско к., у којем су гостовале домаће и стране трупе, а играли и домаћи дилетанти; 1898. осн. браћа Фрајденрајх стално поз. које је трајало 1 сезону; 2 год. касније Сплитани су осн. поз. друштво које је радило до рата; после рата у њему гостовали београдски и сарајевско п. све год. није основано држ. редовно поз. (1920.), спојено са сарајевским (1928.). **Хварско к.** је најстарије сачувано у Југосл.; подигао га хварски кнез Семјетекло (1612.); обновљена зграда прешла у оп. руке 1921. **Шибеничко к.**, осн. одбор Шибенчана (1899.) прикупљањем новца и откупом 1 простране зграде, у којој су давали претставе дилетанти на ит. језику; кад је та зграда изгорела (1861.), подигнута је н. (1864.-1866.), која је названа Театро Мацолени, по тенору Пијетру Мацолени; до рата у њему гостовале ит. и домаће трупе.

КАЗАМАТ (ит.) 1) заштићени закљони у тврђавама; оклопљене просторије за смештај топова на ратним бродовима. 2) казниа завод, затвор.

КАЗАН 1) 1. од 4 дунавске клисуре, у Бердапу; у њему Дунав најужи (150-170 м) и најдубљи (20-53 м). 2) гл. град (201 000 ст.) аутономне татарске совј. рпб. близу р. Волге; утврђење (15-16. в.); унив. (1804.), в. пед., вет. и пољопр. шк., звездара; речна пристаниште; прерада коже, израда сапуна; извоз жита и сточних производа. **Казански татари** → Татари.

КАЗАНЛИК, варош (11 600 ст.) у Бут., на живописном месту, у долини Тунце, ј. од Балк.; инд. вуне, ужарије и дувана; центар производње ружина уља.

КАЗАНОВА Бакомо (1725.-1798.), ит. пустилов, рођен у Вен.; у младости се спремао најпре за свешт., али убрзо напустио богословију и као чиновник вен. рпб. боравио неко време у Цариграду и на Крфу; после тога се бацио у низ најразнопрнијих авантура по Фрц., Нем., Пољ., Рус. и др. земљама; под старост се склонио на имање грофа Валенштајна, где и умро; написао више дела: најпознатији **Мемоари**, који дају изврсну слику друштв. живота у 18. в.

КАЗАНЦИЈА, занатлија који производи посуђе и разне предмете од бакура; код нас се овај зан. почео да шири после тур. најезде; у ослобођеној Србији, нарочито у Београду, цветао до 1895. када се појавило емалериано посуђе; отада зан. у Србији нагло опао, а добро се одржао у Сарајеву и Прилепу.

КАЗАРИ → Хазари.

КАЗАЧОК, рус. игра у 2/4, чији се темпо поступно узбрзава; састоји се из разних покрета телом.

КАЗБЕК, врх, 2. по висини (5 043 м) на → Кавказу.

КАЗЕНИ (лат.), прста беланчевине која се налази у млеку; издваја се из њега под утицајем сиришног фермента, млечне и др. киселина, коагулисањем; у 1 л млека жене има га 14 г, а у 1 л крављега и козјега млека око 30 г; свеже добивен употребљава се као животно намирница, као прста сира, за израду леукова и китова, као сировина за израду вештачке пластичне масе (→ галалит) и за бистрење вина (10-20 г на 100 л, а у грубим случајевима и до 60 г); пре употребе се добро промукна у 5-10 пута већој количини воде, па се затим сипа у вино, уз стално мешање; после 10-14 дана вино треба оточити с талога.

КАЗЕЛА Алфредо († 1883.), ит. композитор, пијанист и писац; компоновао: симфоније, балете, 1 оперу и др.

КАЗЕОЗНА ФТИЗА (лат.), облик плућне туб. при којој се огњишта у вел. мери сасире (→ фтиза) и распадају, без склоности ка утауривању; болест има обичај тежак и бунан ток (→ галопирајућа јектика).

КАЗИКУМУХИ → Лаки.

КАЗИМИР 1) К. I. пољ. краљ. (1034-1058.), присаједино Мазовску Пољској. 2) К. II Праведни, пољ. краљ (1173-1194.). 3) К. III Велики, пољ. краљ (1333-1370.), последњи Пјастовић, син Владислава Локјетка, најславнији од свих пољ. средњев. владара; пренео сву пажњу на И према Литви и Рус., заузео Галицију и Црвену Рус., и отпочео дуге борбе са Литванцима; штитио сељаче, унапређивао зан. и трг., подизао н. градове (Лвов) и осн. унив. у Кракову; одредио себи за наследника свога сестрића, мађ. краља Лајоша. 4) К. IV. пољ. краљ (1444-1492.), млађи брат Владислава Варненчика; раније кнез Литве; уништио Тевтовски ред, проширио Пољ. у Поморју и З. Пруској; установио држ. закон и наметнуо порез племству и свешт. 5) К. V, пољ. краљ (1648-1668.) → Јан II К. 6) К. св., син К. IV, пољ. нап. светитељ.

КАЗИМИР-ПЕРИЈЕ Жесан (Casimir-Perier, 1847-1907.), фрц. политичар и председник рпб. (1894-1895.).

КАЗИНО (ит.) 1) затворено друштво. 2) његове историје.

КАЗИНЦИ Ференц (1759-1838.), мађ. књиж. и реформатор азбуке.

КАЗНА, зло које се примењује према извршиоцима крив. дела, а одмерава га суд према степену крив. одговорности извршиоца; раније је изрицала племена, доцније је држава узела у своје руке и предвидела у Крив. законик; деле се на: главне, које се изрчу самостално (смртна к., времена и вечита робија, заточење, строги затвор, затвор и новчана к.) и споредне, које се изрчу уз гл. (губитак часних права и губитак службе). О њиховом смислу постоје у Крив. праву 2 теорије: т. одмазде (кажњава се јер је згрешио) и педагошка т. (кажњава се да не греш). Извршење к.: све се к. не извршују на исти начин, већ према својој прир. и циљу на разне начине. Тако смртна к. се извршује вешањем, док је према старом срп. поступку извршивана стрељањем; извршује се с искључењем публике а у присуству држ. органа. К. лишењем слободе: робија, строги затвор и затвор извршују се у казеним заводима, и то по тзв. ирском систему, тј прво се почиње у хелији, затим у заједничком затвору у међузаводу и најзад на условном отпусту. К. до год. дана извршавају се у судским затворима. Новчана к. се извршује на тај начин што се од лица узима извесна сума новца означена у пресуди, а ако осуђено лице нема да плати у новцу, врши се замена затвором. **Времене к.** по учењу ркат. прк. душе покојника проводе извесно време у чистицишту, где дају задовољење за оне грехе које је требало да окају на земљи делима покајања; у томе им помажу молитве живих; прав. црк. их не признаје. К. уговорна, конвенционална к., приватна к. уговорена између странака због повреде какве уговорне дужности, нпр. због задолужења. **Казени завод**, службе за издржавање казни лишења слободе. Зак. од 16./2. 1929. прописао правила о управи к. з., извршавању казне, поступању с осуђеницима, дисциплини и дисциплин. казнама, осигурању осуђеника итд.; примењује савр. гледиште да казна има за циљ васпитање и поправку осуђеника и предвиђа постепено ублажавање казне (у хелији, па заједн. затвор, ослепење за слободњаке, услови отпуст) и њену индивидуализацију. К. законик → кривични законик. К. поступак, примењује се код крив. дела; у Југосл. у важности Зак. о суд. к. п. од 16./2. 1929.; има 300 параграфа; подељен на 27 глава, садржи све правне прописе о крив. надлежности судова, извјешајима, истрази, ставању под оптужбу, припремама за гл. претрес, претресу, правним лековима против судских одлука, извршењу пресуда итд. На

подручју београдског апелац. суда добио обавезну снагу од 1./1. 1931., на подручју скопског и подгоричког суда од 1./1. 1932., а у свим осталим крајевима још 1./1. 1930. **К. право, кривично право**, скуп правних прописа којима се одређују санкције против кривца; у духу ст. изреке: Нема казне без закона, то је и зак. право; чини део јавног права; у субјективном смислу: право кажњавања кривца које припада држави. **К.-правна заштита**, у аутор. праву, поред права аутора на накнаду штете; може бити затвор или новчана казна нарушиоца аутор. права као и конфискација и уништење предмета помоћу којих је нарушење извршено. **К. регистар**, по § 427. Крив. судског поступка свако држ. тужиоштво води за своје подручје к. р. осуђених лица, и то одвојено за злочинце, а одвојено за преступе. О свакој осуди старијих малолетника и пунолетних за злочин или преступ, окр. или средњи суд извештава држ. тужиоштво к. листом; све к. листове држ. тужиоштво сређује азбучки по систему картотека; сваки осуђени има по 1 лист (ур. од 1929.).

КАЗНАЦ, коморник, шамбелан, назив чиновника у ср. в.; у Босни и Србији у 12. в. фин. чиновник који се бринуо о скупању пореза; у Србији: управник владаочевог благајне (велики к.); у другим местима постојали мали к., такође с фин. функцијама; у Босни 14. и 15. в. високи држ. достојанственик, а у прим. крајевима сеоски главар.

КАЗНАЧИЋ 1) Автун (1784-1874.), песник, конзул Дубр. Рпб., затим адв.; у песме уноси доста хумора. 2) Иван Август (1817-1883.), књиж. и преводилац; уређивао с Прерадовићем Зору далам. (1845.); издао антологију: Вијена горског и питомог цвијећа и учествовао у оснивању дубр. часописа Словица.

КАЗУАРИ (Casuarii), крупне птице тркачице снажних ногу с 3 прста, кратких крила и с коштаном шлемом на глави, превученим рожном превлаком; живе у Аустралији и на острвљу Тихог Ок. Сродник: ему (Dromaeus novaehollandiae), шумски стан. Аустралија.

КАЗУРИНА (Casuarina, фам. Casuarinaceae), зимзелено шибље и дрвеће; танких овесних грана и љускаста листа сличног раставићу, пореклом из Аустралије и Малајског Архипелага; гаји се као украсна биљка.

КАЗУЛА (лат.), горња одећа ркат. свешт. при богослужењу; нема рукава, са стране разрезана; у прав. црк. сличан → Фелон.

CASUS (лат.) 1) случај, догађај који се није могао предвидети, и није изазван ничијом грешком, чак и ако се могао отклонити да је предвиди → vis maior. За с. нико не одговара, изузев ако је крив што се с. догодио. 2) у грам. падеж. C. belli (лат.), повод за рат; разлог којим држава правда улаз у рат (повреде држ. достојанства, тер., битних интереса државе); правници су некад доводили у везу његово постојање с оправданошћу рата; налаз се сматрао оправданим ако је с. b. стварно постојао. **Казуалан**, случајан. **Казуализам**, наука о случају, учење да у свету постоји и влада случај. **Казуистика**, примена моралних принципа на појединачне практичне случајеве, често у облику питања и одговора; развили је у зап. црк. у 14. в. схоластици, а у 17. в. језуити.

КАИД, у Алжиру и Тунису урођенички поглавар, који има вој. судску и адм. власт.

КАИК (гур.), мали дрвен чамац на 2 весла.

КАИЛА и **ДИМНА**, ар. обрада индиске Папчататре, начињена према пехлевиском преводу; потиче из 8. в.; с ар. доцније преведена на разне језике, а преко грч. дошла и до нас под именом **Стефанит** и **Ихнилат**.

КАИМА (тур.), папирни новац издан у Тур. почев од 1839.

КАИН, старији син Адама и Еве; убио брата Авела; проклет од бога, побегао у земљу Нод и осн. град Енох. **Канити**, гностичка секта; поштовали Кайна стога што се први борно против јевр. бога.

КАИНИТ, вештачко калијумово ђубриво; иначе прир. сирово калијумово со из штрафуртских налазишта (Нем.); садржи 12-14% К₂О; због садржаја хлора и осетљивости извесних биљака према њему,

уноси се у земљу сјесени, да би се хлор могао испрати кишама; жита и репа добро га подносе; употребљава се у влажној клими.

КАИРО, гл. град Ег., на Нилу; највећи град у Афр. уопште; 1,06 мил. стан.; осн. га Арапи; има изглед источњачке вароши; с унив. Ел-Азхаром духовно средиште свих мусл.

КАИШАР, ко зарађује на недозвољен начин, зеленаш.

КАЈАВЕ Гастон Арман (Caillaudet, 1869.-1915.), фрц. писац латрија: Буриданов магарак, Зелени фрак и др. (у друштву са Флерсом).

КАЈАК 1) мали ескимски чамац за 1 лице; костур

од дрвета или од тових ребара, превучен кожама морског пса; у тој превлаци отвор у који улази човек; већи од к. ж. чамац умијак. 2) имитација ескимског чамаца с дрвеним пречагама, превучи импрегнираним платном или направљен од танког дрвета с платненим горњим делом, за 1 или 2 особе, згодан за спуштање реком и за такмичења, дужина 5,20-6,50 м, ширина од 51-70 см. Путнички к., ужи од обичног, згодан за спуштање низ потоке. К.-спорт, изводи се склопљивим или несклопљивим чамцем од вулканизисане гуме, импрегнисаног платна или лаког дрвета; утакмице се одржавају на мирним и дивљим водама; у Југосл. одржава се сваке год. утакмица за држ. првенство на дивљим водама (на Сави између стајница Сави и Храстник).

КАЈАНУС Роберт (* 1856.), фински композитор, диригент и осн. 1. финског оркестра; компоновао: песме, хорове, кантате, рапсодије итд.

КАЈАЊЕ, непријатно осећање које потиче из самосуђивања извршене, а етички или зак. недозвољене или по личне интересе штетне или само погрешне радње.

КАЈАФА, јевр. првосвештеник, испитивао Христа и председавао седници на којој је овај осуђен; гонио апостоле; смењен 37. по Хр.

КАЈЕ Рене (Caille, 1799.-1838.), фрц. путник и истраживач; 1. Европљанин који је допро до града Тимбукуту и отуд се вратио.

КАЈЕНА, гл. град (12 000 ст.) Фрц. Гујане, на истоименом о. у Атланском Ок.; клима нездрава; затвори за фрц. теже злочинце.

КАЈЕТАН Тома де Вио (Cajetanus, 1469.-1534.); пт. кардинал, старешина доминиканаца, одређен од папе (1517.) да испита Лутеров случај у Нем.

КАЈЕТЕ Луј Пол (Cailliet, 1832.-1913.), фрц. физичар, извео опште са згушњавањем гасова у течности.

КАЈЗЕР (нем.: Kaiser), цар.

КАЈЗЕР 1) Георг (* 1878.), нем. писац, најзначајнији претставник експресионизма; драме: Грађани из Калеа, Од јутра до поноћи, Корали. Гас, Кошпортажа. 2) Рајнхард (Keiser, 1671.-1739.), нем. оперски композитор, диригент опере, кантор и капоник у Хамбургу; компоновао: преко 100 опера, кантате, моетте, пјесне, неалме, ораторијуме и др.

КАЈЗЕРЛИНГ (Keyserling) 1) Едуард (1855.-1913.), иронично-меланхоличан нем. новелист; сликао живот балтичког племства; гл. дела: Кнегиња, Празнична деца (романи). 2) Херман (* 1880.), нем. филозоф, осн. и вођ тзв. »шк. мудрости»; гл. дела: Путнички дневник 1 филозофа око света, О бесмртности, Фла. као умелност.

КАЈЗЕРСЛАУТЕРН, варош (61 000 ст.) у Нем. у подножју план. Харта; инд. метала, ткст., дрвета, обуће дувана.

КАЈИТА (днем.), собаца на броду за капетана или путнике.

КАЈИЦА, врста ж. кафе у сев. Србији, раније пошена у вези са смиљцем и тарпошем.

КАЈКАВСКИ ДИЈАЛЕКТ, 1 од 3 основна д. сх. језика назван по заменици кај = што; некад заузимао целу Слав., сад се говори сев. од Куле у некадањој варијадинској, беловарској и крижевачкој жупанији, у Међумурју и з. Мађ.; и. му граница јако испрекидана, јер су к. насеља измешана са штокавским; углавном иде кривулавом линијом од Вировитике ка Драви до Јасенова на Сави; због вел. сличности са слов., који је такође к., научници се не слажу у погледу његова порекла: Копитар, Вук, Миклошић, Облак, Ваљавец, Мурко, Маретић сматрали да припада слов., Шафарик, Флорински, Решетар, Рожић, Попивка, Лукичањенко, Велић убрајају га у сх. д., а по Јагићу, Страхалу и Фанцеву заузима средину

између слов. и сх.; к. д. дели се на: загорски (сз.), према Слов. с највише особина заједничких са слов., пригорски (јз.), ј. од Загребца, претрпео утицај чакавског, и источни, који се граничи са штокавским, те претрпео јачи утицај штокавског.

КАЈМАК (тур.), скоруп скинут са прокуваног млека, носљен и остављен у чабрицама или карлицама да дозри; најбољи се справља у околини Краљева, Врњачке Бање, Чачка и Ужица.

КАЈМАКЧАЛАН, највиши врх на пл. Ниле (2 521 м);

у свет. рату око њега вођене огорчене борбе 12./9.-1./10. 1916. између срп. и буг.-нем. војске; са срп. стране у њој учествовале Дринска и Дунавска див. са 1 бригадом Тимочке див. и нешто арт. ван њихова састава, а са буг. стране 6. Видинска и 8. Тунајска див. с неколико група тенке арт. и 8. арт. пуком. Буг. трупе држале, као гл. положај, грбен Ниле од највишег врха К. с падом ка Малој Реци, до врха Вича; напад отпочео 12./9. у 6 час.; по извршеној арт. припреми пеш. обеју дивизија избила испред 1. буг. положаја и заузела га на јуриш (13./9. узору); сви буг. противнападн остали неуспешни; 14./9. Дун. див., после упорне борбе, успела да заузме грбен Малко Ниле (јз. од К.) и допрла предњим деловима до р. Брода, а Дрин. див. под страховитом арт. ватром подишла препрекама од жике на К.; 15./9. срп. трупе продужиле напад, а 16./9. Дрин. див., после огорчених борби и очајног отпора Бугара, успела да заузме 1. хузгн К.; у току 17./9. срп. трупе подишле 2. линију ровова на К., а 18./9. Дрин. див. успела да заузме највиши врх К.; 20.-26./9. водиле се упорне борбе с обе стране, али због недовољне арт. и муниције срп. трупе нису могле даље напредовати; међутим Бугари су за то време пребацили јаке снаге према К. и 26./9. страховитим налетом успели поново да заузму највишу тачку; стога је командант 3. армије решио да ојача фронт Дрин. див. и понова нападне Бугаре; припреме су завршене 29./9.: сутрадан Држ. див. предузела снажан напад и заузела К.; Дун. див. потпомогла овај напад; Бугари се разбегли у потпуном растрјелу; 1./10. отпочео напад на Старков Грб и соничке положаје, који су заузети 3./10.; услед недостатка резерве експлоатација овог боја није извршена; Бугари су се повукли на раније спрењену линију: Бродока Р.-с. Д. Брбана-Сакулева Р.; последица офанзиве свих савезника, који су једновремено напали на буг.-нем. трупе на солунском фронту, била је освајање Витоља (6./11.), чиме је Србија поново добила своју тер., мада у обиму 1 малог округа.

КАЈМАН (Alligator mississippiensis, класа Crocodylia), до 4,5 м дуг крокодил издужених вилица с оштрим зубима, главе сличне штукиној, стап. вода ј. дела С. Амер.; његова учињена кожа служи за боље кожне израђевине.

КАЈНАН, син Енојев, 1 од јевр. претопотских патријараха.

КАЈО Жозеф (Caillaux, * 1863.), фрц. политичар, мин. и претседник мин. савета; као пацифист и присталица споразума с Нем. затворен 1918. и осуђен 1920., али касније рехабилитован.

КАЈПЕР (Keuper), највиши одељак тријаса герм. типа (језерске и конт. творевине); добро развијен у Нем.; код нас га нема.

КАЈСАРИЈЕ, варош (40 000 ст.) у Тур.; трг свиље, памука и вуне.

КАЈСИЈА (Prunus armeniaca), коштичаво воће; успева готово свуда у Југосл., мада тражи нешто више топлоте; цвета одмах за бадемом, а пре осталог воћа; плод има специфичан укус; једе се све-

ма, прерађује у конзерве, мармеладу и др.; из семена се добива уље које се употребљава у апотеци; више се цене сорте са слатком него с горком језгром; наше гл. сорте: крупна рина, маисиска, маф, кечеметска ружа, амброзија и др.

КАЈФЕНГ, варош (225 000 ст.) у Кини (обл. Хонан).

КАКАДУ (Cacatua), род птицагаја светлог, разно обојеног перја с љубом на глави; постојбина Аустрал., Финланин и о. у Океанији.

КАКАЊ, рудник мрког угља у Востин, близу Добоја (Дринска Бан.); год. капацитет око 130 000 т.

КАКАО (Theobroma cacao, фам. Sterculiaceae), дрвче кожаста лшћна и крупних цветова на деблу и стариним гранама (каулифлорија); плод вел., дуго времена сочан; пореклом из Мексика и

J. Амер.; из семена се прави к., а од овог чоколада; гаји се у тропима; садржи → теобромин. **К.** у праху, добива се од језгра к. семена, које се пржи да би добили к. и мирис, затим к. ус и хидраулички пресује ради отклањања 1 дела к. масти и најзад ситни у прах, који садржи око 30% масти и служи

како животно намирница. **К.-бутер**, маст, добијена из к. плода или приженог семена топлим пресовањем, загревањем или топљењем к. семена, које садржи 35-50% масти; има слаб мирис на к., слабо жуто боју и конзистенцију бутера; употребљава се у козметици и фармацији.

КАКЕМОНО, јап. слике на свили.

КАКИ 1) (Diospyros kaki), ј. воће; у мањој мери гаји се и на нашем Прим.; лист прско зиме опада; плод се једе тек кад савним омекша. 2) (перс.), тканина земљасте боје, земљаста боја → хаки.

КАКОСМИЈА (грч.), субјективно осећање задаха, смрада, и у оних случајевима где га нормални и здрави уопште не осећају (код хистерије, неурастеније и душевних обољења). **Какостомија** → задах из уста.

КАКОФОНИЈА (грч.: шкринпа), настаје у реченици кад се скупе речи које лоше звуче; у муз.: акорди нескладних звукова.

КАКСТОН Вилијам (Saxton, 1422.-1491.), 1. енгл. штампар; прево многа дела с фрц.

КАКТУСИ (фам. Sactaceae), вишегод. сукуленте,

паљкаста (Cereus), лоптаста (Echinocactus, Mammillaria) или спљоштена стабла (Opuntia, Phyllocactus); лист по правилу редуциран и промењен у бодље, а стабло преузело асимилациону функцију листа; цвет често крупан и живе боје; у неких к. ефемеран и јавља се само преко ноћи (→ краљица поћи); има преко 1200 врста; пореклом из сувих и топлих предела Амер., нарочито Мексика; многе се гаје као омиљене украсне биљке; врсте рода Opuntia расту задивљале на обалама Сред. М.

КАЛА-АЗАР (индиски), заразно обољење, претежно дете, у земљама око Сред. М. и Индије; инакубација око 3 недеље, а и много дуже; почетак постепени, с периодичним појавима повишене тмпт., малокалост; доњичи се јавља бледило, малокрвност, смршлост, вел. повећање слезине и јетре; траје по

год. дана и дуже, нелечени компликовани случајеви често се завршавају смрћу; проузроковач Leishmania Donovanii, налази се у крви, кожи оболелих; мисли се да је преносе кожни паразити: бубе, стенице, комарци и папатањи, и да је у вези са сличним обољењима код паса; лечење антимопом; предхрана: чување од болесника, оболелих паса и њихових паразита.

КАЛАБАКА, варош у Тесалији, у г. делу долине Салимврије; с. од ње, у дивљем и тешко приступачном кршевитом пределу, мап. Метеори.

КАЛАВРИЈА, јз. полуострвски крак Ит., чијом средином пролазе Апенини; поред обале плодно прим. (винова лоза, маслине, ј. воће).

КАЛАВЕР → жалфија.

КАЛАДИЈУМ (Caladium, фам. Araceae), тропски козлац, вишегод. зељаста биљка, веома крупна, стреласта листа, лепих боја, слично цветним листићима; пореклом из тропске Амер.; код нас се гаји као украсна, а у тропима због ризома који садржи знатну количину скроба.

КАЛАЈ, коситар, сјајан сребрнастообој кристалист метал; хем. знак Sn; атомска тежина 118,7, тачка топљења 231,5°, тачка кључања 2270°; спец. тежина белог тетрагоналног к. 7,286, ромбичног 6,56, сивога 5,8 на 15°; налази се у прир. најчешће као → каситерит (SnO₂), из којег се добија редукцијом с угљеном; при савијању пуца због тврће кристала; на обичној тмпт. ствара постојане тетрагоналне кристале, а изнад 161° стабилан ромбичан кристални облик; на 200° крт; тај облик стабилан испод +18° и појављује се као «музеемска болест» при спајању к. и калајских предмета на тмпт. нижој од +18°; између +18° и 161° је нешто тврћи од олова, мекши од злата, лако се тегли и ваља у танке листиће, познате под именом стањол; на обичној тмпт. постојан и на влажном ваздуху; при загревању се покрива слојем сивкастог оксида; на белом усяјању сагорева на ваздуху светлим, белим пламеном; није постојан ни према киселинама, ни према оксидима; служи за израду посуђа; данас се употребљава за израду различитих легура (бронза, бритања-метал и др.) и за превлачење гвозденог лима (бели лим) кога штити само док к. превлака неопштењена; чим се општије убрзава на влази стварање рђе због локалног → галванског елемента с гвозђем; на обичној тмпт. постојан. **Калајсиање**, превлачење металних предмета танким слојем калаја у циљу заштите осн. метала или ради улепшавања. **Калајница** (тур.), занатлија који калајши, калајем (каситром) превлачи бакарно суђе; у нашим земљама зан. у наглом опадању.

КАЛАЈ Велијамин (1839.-1903.), а.-у. дипломат и државник; још као ђак озбиљно се бавио ист. и културом Срба; то знање допунио бављењем у Београду као ген. конзул (1868.-1875.); најпре наслонен Србији, променио став после 1871., јер је у нашој нац. идеји видео опасност по А.-У.; прогнорвао је на тајној аустр.-срп. конвенцији; прочуо се нарочито као управљач Б. и Х. (1882.); помогао је издвајање мусл. од хршћ.; трудно се да придобије Востну за Мађ. и да у њој угуши нац. свест; стварао посебан бос. патриотизам, одлагао решење агр. питања, сузбијао развој срп. шк. и припремао још онда анексију; за 20 год. своје управе административно средио земљу, али створио у народу вел. незадовољство; против њега новели борбу прво прав. (1896.), па затим и мусл. Написао **Ист. срп. народа**, са доста симпатија за Србе (1877.), али је касније сам забранио њено растурање по Б. и Х.

КАЛАЈДОВИЧ Константин (1792.-1832.), рус. славист, издавач рукописа; значајно дело Јован егзарх буг.; 1. истакао значај цара Симеуна за развој буг. књиж.

КАЛАМБУР (фрц.), збрка у говору, игра двосмисленим речима.

КАЛАНДЕР (фрц.), машина с глатким ваљцима за глачање хартије и тканина.

КАЛАУЗ (тур.) 1) алат за отварање брава. 2) посредник (→ караван, кириџије).

КАЛАУРИЈА, у Грч., на обали Арголиде; у њеном храму, посвећеном богу Посејдону, отровао се вел. грч. говорник Демостен.

КАЛАФАТОВИЋ Данило (* 1875.), див. ген., вој. писац, био вој. експерт на конференцији мира: 1913. у Букурешту, 1920. у Паризу и Рапалу, од 1924. делегат у Друштву народа; објавио много стручних чланака у нашим и фрц. вој. часописима.

КАЛАХАРИ, пустињско-степска обл. у унутрашњости ј. Афр.; нижа од земаља по ободу ј. Афр., ипак пречагама издвојена на више котлина; ј. део у сливу Орања, а сев. у сливу Окаванга и Замбезе; на површини: кречњаци, пешчари и живи песак; веома

ретко насељена (само по речним долинама) Бушманима и замбезиским племенима.

КАЛВАРИЈА (лат.) брдо код Јерусалима у облику лубање; → Голгота.

КАЛВИН Жан (Calvin, 1509.-1564.), црк. реформатор, родом из Фрц., из које је морао да бежи због своје наклоности према реформацији; живео после тога у Женеви, којом је управљао аутократски као поглавар прот. риб.; његово дело: Установа хришћ. вере сматра се за важан споменик фрц. књижевности. Калвинизам, верско учење К.; одбацује иконе, црк. обреде, црк. тајне (изузев причешћа) и традицију; сматра Св. писмо за једини извор вере; уступа → предестинацију;

у Швајц. и Фрц. његове присталице називане именом хугеноти, а по осталим земљама пресвитерици.

КАЛВОКОРЕСИ Мишел (* 1877.), фрц. муз. писац и критичар; написао биографије: Шумана, Мусоргског, Глинке и Листа и дела: Рус. музика, Муз. укус.

КАЛВУС Гај Лициније (82.-46. пре Хр.), лат. песник елегича и сатира; радиони изгубљени.

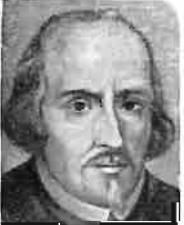
КАГЛАН, варош (76 000 ст.), у с. Кини (Монголеа), сз. од Пекинга, на важном караванском путу за Сибир; трг чаја.

КАЛГЕРИ, варош у Канади (С. Амер.) на р. Саскачеван; трг. жита и дрвета.

КАЛГУРИИ, варош (5000 ст.) у з. Аустралији; у околини злато.

КАЛДЕРА (шп.), експлозивни кратер, велико удубљење код вулкана које се ствара око кратера приликом изненадних вулк. експлозија; у њима се могу обрађивати језера.

КАЛДЕРОН дела Барка (1600.-1681.), шп. драматичар и песник; студирао права, неко време провео у вој., затим постављен за директора поз. на двор Филипа IV и ступио у калуђерски ред св. Петра (1651.); написао преко 200 различитих поз. комада, у којима до врхунца развио свој песнички таленат; дуго убрајан у најбоље свет. драматичаре, а нарочито цењен у доба романтизма; највише цењене његове побожне драме тзв. аути (autos sacramentales), врта спедњев. мистерија, с алегоричким личностима; најпознатије: Валтазарова вечера, Живот је сан.

КАЛДИС, највиши бог Урарћана.

КАЛЕ 1 (Calais), град (70 000 ст.) и пристаниште на обали Ламанша (Фрц.), ст. град. Богородичина црк. (15. в.), већница (1300.); јак утврђење, инд. свиле, подморских каблова и хем.; за време 100-год. рата заузели га Енглези (1347.), у чијим је рукама остао све до 1558. 2) (ар.), утврђење, град (отуд у Београду Калемегдан: простор, трг уз к.), у нашим ј. крајевима назив за рушевине из ср. в. и тур. доба.

КАЛЕ Гијом (Calé), сељак, вођ жакерије у Фрц. 1358.; потучен од племства, крунисан усјајаним троношцем.

КАЛЕВАЛА, финска нар. епопеја о борби синова дна Калева с духовима мрачног С; саставио је из посебних песама Ленрот.

КАЛЕДОНИЈА, ант. име Шкотске. Каледонски канал, у Шкотској, спаја Мари Ферт с Лорнским Фертом.

КАЛЕЖ (лат.) → путир.

КАЛЕЈДСКОП (грч.), оптичка справа од огледала склопљених под углом, у којима се предмети огледају у небројано симетричних слика; у преносном смислу: шаренило светлости.

КАЛЕМ (тур.) 1) изолована жица хеликоидално намотана, у 1 или више слојева, као конач на обичном калему. 2) дрвени ваљак за намотавање конца. 3) пулољак или део биљке накалемљен на др. 4) калемљена биљка. Стратификовање к. вни. лозе (ребање слојева) врши се при калемљењу на зрело; к. се наслику у сандуке вел. 1,20 × 0,60 м. обложене се стране 10 см дебелим слојем струготина; сваки слој к. запрани се сумпорним прахом и покрије влажним струготинама у дебљини 1 см до близу спојних места, која се покривају крупном маховином помешаном с прашком дрвеног угљена; последњих 10 см при врху сандука испуне се влажним струготинама; при слагању слојева сандук је постављен на бок тако да његова отворена страна буде окренута слагачу; кад се сандук напунити, окрене се на данце да би врхови

вијока гледали нагоре; затим се озго метне слој струготина и пригњечи, па наљје 5-6 канти воде; пошто се вода одеди, вијоке се одозго опет засумпорашу и покриву слојем маховине и угља дебелим 10 см, па се сандук унесе у просторију (стратификалу), у којој се одржава топлота 25-30° С; ту стоје 12-14 дана на топлоти од 26-28°, за које време срашћују вијоке и подлоге; после тога приступа се прпорешу к. (→ прпорак). Сађење к. врши се у сев. крајевима с јаким зимским мразевима спролећа, а у топлим ујесен; к. се узимају или ожиљени из прпорашта, или само срасли и извађени из сандука за стратификовање; к. из прпорашта треба да буду чврсто срасли да би издржали увијање око спојног места; да имају јаке жиле и бар 1 ластар добро развијен. Пре сађења на њима се све танке и слабе жиле отсеку, а вајаче, избиле из најнижег зглавка, прекрате се на 6-8 см; ластари се отсеку до основе, изузев најјачег који се ореже на 1 окце (ако се сади упролеће) или се остави неорезан (ако се сади ујесен); неорезан к. орезује се упролеће кад пулољци набудре (опет на 1 окце); дубина рупе зависи од дужине к.; у сев. крајевима спојно место к. се оставља на 2 см изнад површине земље да би се сачувало од мразева; где нема опасности од мразева спојно место се оставља у висини површине земље, или 2 см изнад ње. На стрмој коси, услед свлачења земље, к. се сади на врху брега тако да му спојно место буде испод површине земље 3-4 см; усред брега да буде у висини површине земље, а у подножју да спојно место буде 3-4 см изнад површине земље. При с. земља око к. се добро угзи, тако да се он не може ишчупати ни с вел. напором, а одмах по с. зарне се земљом; ако се сади ујесен и ластар остави неорезан, зарну се земљом 4-5 окца; ако се сади упролеће, изнад пресека ластара нагрне се 4-5 см земље. С. се врши у квадрат, правоугаоник, равностран и равнокрак троугао; раздаљина с. креће се од 0,80-1,50 м, што зависи, углавном, од влажности климе, плодности земљишта, бујности лозе, начина оривања, обраде и од тога какав се жели квалитет вина; у влажној клими и плодном земљишту треба остављати мање растојање; а у сухој клими и слабијем земљишту веће растојање; боље вино се добива ако се гушће сади. Калемљење, цељење, окулирање, навртање → ошлемивање. 1) у мед → вакцинација. 2) у полупр.: рађања која се састоје у томе што се 1 део живе биљке (гранчица или пулољак), калемгранчица, насади на 2. живу биљку (подлогу), која ће је носити, хранити и развити. Има за циљ: 1) размножавање воћке која само преко својих пулољака може сачувати родност, бујност, квалитет плода, ранозрелост и др. особине мајке; 2) повећавање родности и квалитета плода; 3) омогућавање живота и гајења многим биљкама на разним врстама земљишта; 4) подмлађивање и оспособљавање за родност старијих воћака; постоји преко 200 разних начина к., од којих имају највећи значај: к. спајањем, к. на исечак, к. под кору и очење пулољком. К. винове лозе, спајање живог дела 1 чокота (с пулољком) са живим делом 2. чокота (с кореном или без њега) тако да се створи чокот чији ће подземни део бити од 1 врсте лозе (подлоге), надземни део од 2. врсте (вијоке), док ће ср. додирни део (спојно место) служити за прелаз сокова из 1. врсте у 2.; врши се: 1) на сталном месту на зрело, 2) на сталном месту са зеленим вијокама у мају. 3) у расаднику на зрело са стратификовањем и прпорешем калемова, 4) у расаднику на зелено с уппореним забацима. При к. на зрело калемаи се упролеће, пред само кретање лозе, зрела племенка на зрелу резницу подлоге у руди, па се тако спојени калемови стратификују 2-3 недеље да би срасли; затим се саде у прпораште да се ожиле и оластаре; место резница могу се упролеће калемити на зрело прпорци (коречази); они се не морају стратификовати, већ се могу одмах увезати рафијом и садити у прпорашта; при к. на зелено, одомаћеном у Срему, за подлогу се узимају танке резнице дуге до 20 см и саде упролеће у прпораште; у 1. год. она се само праше, а пред зиму зарну; у 2. год. прпорци се рано упролеће одгну и орежу у главу; из прпорка потера неколико ластара, од којих се оставља само најјачи, који се калемаи између 15./5. и 15./6.; време к. подешава се тако да се ластари могу окалемити на висини од 15-20 см од земље, да би цео калем, кад се ујесен извади, био дуг 30-40 см; к. се врши или преко зглавка или преко чланка. Прекалемивање, одн. двоугобо к. се врши код врста које не могу да даду право и добро стабло, или када се на 1 подлози не може директно узгојити нека пл. воћка, те се мора тражити посредник између подлоге и пл. воћке: нпр. на глогу се не може директно накалемити крушка, пошто између њих нема афинитета, али се на глог може нака-

лемити дуња, а на дуњу крушка. Подлога за к. бира се према земљишту на којем се жели да посади виноград; најважније врсте подлоге су: 1) за земљу

за лакше израчунавање било датума покретних празника (Ускрс и др.), било за изналажење дана у недељи познатих датума или обратно. I. Изнала-

са 60% и више креча: Шасла х Берландијери № 41В, који успева и на сухој земљи, састављеној од саме креде; 2) за з. са 50-60% креча, чак ако је и влажнија и у хладној клими, може се узети Берландијери х Рипарија, Кобер 5ВВ; 3) за з. са 40-50% креча, ако је суха и каменита: Берландијери х Рипарија Телеки № 8В, а ако је влажнија и тешка али у топлијој клими: Мурведр х Рупестриз № 1202; 4) за з. са 30-40% креча, само ако је суха: Берландијери х Рипарија № 420А, а у топлим обл. и за суху земљу: Арамон х Рупестриз Ганзен № 1; за з. са 25-30%, само ако је суха, каменита и посна: Рупестрис ди Лот; 6) за з. са 20-25%, ако је каменита и суха: Рипарија х Рупестрис № 3309 или Рипарија х Рупестрис Шварцман, а ако је поднебље хладије: Рупестрис Гете № 9; 7) за з. слабо кречну, или с највише 10-12% креча и ако је дубока, плодна и редовно ђубрена: Рипарија Порталис.

КАЛЕМЕГДАН, узвишица на ушћу Саве у Дунав;

на њему подигнуто најстарије београдско утврђење, келтски Сингидунум, које су после развијали сви поседници града, Римљани, Грци, Мађари, Бугари, Срби, Аустријанци: пошто су га Турци предали Србима, К. отворен за публику и постепено претваран у јаван парк; његово модерно изграђивање вршено од 1926.; данас се на њему налазе вел. модерни вој. географски завод и зосл. врт.

КАЛЕНДАР (лат.), у ширем смислу временско рачунање, у ужем смислу таблице у којима су наведени дани, недеље, месеци, празници и др. Неслагање грађанске са трпском год. довело до разних к.; тако је Јулије Цезар (Јулијански к.) 46. г. пре Хр. извршио реформу рим. к. и увео сваку 4. преступну годину; овим је јулијанска год. постала дужа од тропске, која разлика данас износи 13 дана. 1582. г. ова је разлика износила 10 дана, што је навело папу Грегорија VIII да 5./10. прогласи за 15./10. и да код год. којим се завршују вековни задржи као преступне само оне чији је број дељив са 400 без остатка (Грегоријански к.). Мусл. к. има год. од 12 м. од по 29 и 30 дана која почиње 1. год. Хегре. Јевр. к. има год. од 12 или 13 мес., с мес. од 29 и 30 дана. **Вечити к.**, таблице подешене

N = 28 - S + G + $\frac{C}{4}$ / - 1 /	Јан.	Окт.	Апр.		Јул.		Септ.		Дец.		Јун.	Феб.	Мар.	Нов.	Авг.	Мај
1800.—1899.	1	2	3	4	5	6	0									0
1900.—2099.	2	3	4	5	6	0	1									1
до 4./10. 1582.	3	4	5	6	0	1	2									2
2100.—2199.	3	4	5	6	0	1	2									2
2200.—2299.	4	5	6	0	1	2	3									3
2300.—2499.	5	6	0	1	2	3	4									4
од 15./10. 1582.—1699.	6	0	1	2	3	4	5									5
1700.—1799.	0	1	2	3	4	5	6									6

Остатак деобе за 19	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Јулијански	5	25	13	2	22	10	30	18	7	27	15	4	24	12	1	21	9	29	17
Грегоријански 1583.—1699.	12	1	21	9	29	17	6	26	14	3	23	11	31	18	8	28	16	5	25
1700.—1899.	13	2	22	10	30	18	7	27	15	4	24	12	1	21	9	29	17	6	26
1900.—2199.	14	3	23	11	31	18	8	28	16	5	25	13	2	22	10	30	17	7	27

жење дана у недељи. Да би се из приложене таблице одредило у који недељни дан пада извештај датум, нпр. 27./2. 1861. по н. (грегоријанском), потребно је претходно израчунати год. и мес. индекс. Бројеви 21-31 су датуми месеца марта, а 1-18 месеца априла.

Месечни индекс једнак је остатку кад датум поделимо са 7; овде 27:7 даје остатак 6; год. индекс је остатак деоба броја N са 7, при чему се N одређује из приложеног обрасца, где S значи број векова, а G број год. у веку; за год. 1861. је N=23-18+61+15=86, па је год. и.=2 (86:7 даје остатак 2); у обрасцу са N при деоби са 4 треба занемарити остатак, а (-1) значи да треба одузети 1 ако је тражени дан у јан. или фебр. преступне год. Затим се у табелици 1. тражи год. индекс у реду у којем се налази дата год.: број 2 I. реда, а мес. индекс у врсти у којој се месец налази: број 6 пете врсте; број 3 на којем се укрштају врста год. индекса (друга) и ред мес. индекса (други) даје редни број траженог дана у недељи, при чему се недеља узима као нулти дан; тражени дан је дакле 3., тј. среда. Слично се поступа и при одређивању дана по ст. (јулијанском) к., само се год. индекс увек тражи у 3. реду јер се грегоријански к. поклапа са јулијанским до 4./10. 1582. г. II. Изналажење Ускрса. За одређивање датума Ускрса нпр. 1938. треба поделити год. са 19 и наћи остатак (1938 : 19 даје остатак 0); у табелици 2. испод добивеног остатка O налази се за прав. Ускрса у 1. реду датум 5./4., чији недељни дан, понедељак, треба одредити из табелице 1.; у 1. недељу после тога дана (11./4. по ст., тј. 24./4. по н.) пада прав. Ускрс; за кат. Ускрс треба испод остатка 0 извадити датум из 3. реда (14./4. по н.), који према табелици 1. пада у четвртак; дакле кат. Ускрс 1938. г. пада у недељу 17./4. п. н. К. републикански, установљен у Фрц. за време Коинвента (24./10. 1793.); по њему година почињала јесећом равнодницењом и делила се на 12 месеци од којих сваки имао 30 дана; поред тога имала још 5 дана, посвећених републиканским свечаностима: месеци се звали: вандемијер, бример, фример, нивоз, пливноз, вантоз, жерминал, флореал, преријал, месидор, термидор и фруктидор; месеци се дељили на декаде (10 дана), а дани су носили имена: примидиј, дуонидиј, тридиј, кватридиј, квинтидиј, секстидиј, септидиј, октидиј, нонидиј, декадиј; употреба р. к. трајала 13 год.; после тога замењен грегоријанским. **Календари**, најраширеније и народу најпотребније књ.: стога су одавно употребљаване као средство за стварање популарне књиж. и за уношење извесних идеја у народ; 1. к. јел. књиж. потиче од пропагатора протестантизма код Словенаца, Приможа Трубара (1557.); у почетку давали стварна обавештења, а касније у њих уношена и популарна и пропагандна књиж., тако да постепено добили карактер алманаха; код Словенаца је у том погледу крчио пут В. Водник, крајем 18. в. својом вел. **Практиком**, а код Срба Д. Давидовић својим **Забавником** и **Вук Караџић Даницом**; у 1. време такав карактер имао и **Летопис матице срп.**; од срп. к. најдуже се одржали **Ружича** (од 1827.), **Орао** (од 1874.) и **Годишњак** (од 1850.); у 1. време свака наша покрајина имала своје водеће к.: **Црна Гора Орлић**, **Далм. Дубровник**, **Срби у Хрв. Србобран**, **Б. и Х. Просвјету**, **Србија Вардар**, **Ст. Србија Голуб**; данас су најбоље **Вардар** и **Просвјета**, који увек доносе и прилоге од трајне вредности. **Календарски дан**, у праву: дан који се одређује по дану, мес. и год., нпр. 1./3. 1936.; у правним пословима к. д. почиње почетком а завршава свршетком радног времена тога дана у одређеном месту и брaнши. **К. рок**, који се одређује према к. дану.

КАЛЕНДЕ, 1. дан сваког мес. код Римљана. Ad calendae graecas, рим. изрека која значи: на куково лето, јер Грци нису имали к.

КАЛЕНИЋ, ман. у Србији, код Рековца; подигао га протопрестолар Богдан, за време деспота Стевана, почетком 14. в.; основа цркве у виду тролосне четвртине; задана од камена и опеке с 1 кубетом; спада у најкитњасте грађевине у најплој земљи; прозори и врата богато украшена декоративном пластиком (фигурама, прелетима, фантастичним животињама итд.); фреске многобројне и доста добро очуване; на оштећеним ктиторским портретима занимљиви раскопни коштими; најважније композиције из богородичина живота и Свадба у Капи, Каленићка Река, л. притока Мораве, дуга 45,1 км; изире са Гледњских Плани; улива се код Варварина.

Кали, богиња пакла, жена брананског бога Сиња; брамани је претстављају као црквињу, са 4 руке, од којих свака држи по људску главу; њен култ неона меморалан и испуњен крвавим, често и људским жртвама.

КАЛИ, варош (46 000 ст.) у Колумбији (Ј. Амер.) на р. Кауки, притоци Магдалене.

КАЛИ- (грч.), предметак у сложеницама; значи: леп, красан.

КАЛИБАР (ит.), пречник водича зрна од поља до поља, између жљебова; да би вођење било сигурније, код пушака к. зрна може бити нешто већи од к. пива, а код топовских зрна је обратно, јер код њих за вођење служи њихов бакарни прстен. Калибрање → баждарење.

КАЛИГРАФ, вештак у писању слова. Калиграфија, калнопис.

КАЛИГУЛА Гај Цезар (37.-41.), син Германиков; име К. (покулица) дали му вој.; вел. расипник и веома суров; жалио што по рим. народ нема само 1 главу да би могао одједном да је одруби; убили га преторијанци.

КАЛИДАСА, индиски песник (можда из 6. в.); писао епике и лирске песме; највише чувен по драми Сакунгала, најсавршенијем делу инд. књижевности.

КАЛИЈУМ (лат.), хем. елемент (К), метал, лакни од воде, спада у групу алкалних метала; атом. теж. 39,10; тачка топљења 62,5°; кључа под нормалним притиском на 757,3°; спец. теж. на 20° 0,8621; добија се електролизом топлењем к.-хидроксида; мека, сребрнастобоја; на ваздуху се брзо покрива слојем к.-хидроксида; остаје потпуно чист само у сасвим сухом водонику; може се чувати у петролеуму или у течном парафину; с водом реагује веома брзо, при чему се развијају водоник, запали и сагорева због калијумове паре црвенкастољубичастим пламеном; 1 од најелектронегативнијих метала и веома енергично редукционо средство; употребљава се у хем. инд. К. перманганат → манган. К.-хидроксид (КОН), јака база; добија се електролизом водених раствора к.-хлорида; раније се добијао из поташе (K₂CO₃), из пепела од дрвета, помоћу кречног млека; употребљава се за израду житког калијумовог салуна и у хем. инд. К. хипохлорит → хипохлорит. К.-хлорат → хлорати. Калијумова со, 40% вештачко ђубриво; добија се преградом сирових птасфуртских соли; садржи око 40% К₂О; направилици захтева најмање 38%; има мање хлора од сирових к. соли; као и калијат, 40% соли не утиче на промену реакције земљишта; привремено повећавање киселости земљишног раствора настапа само код јако киселих земљишта. Количина по 1 ха 100-300 кг.

КАЛИКО → катун.

КАЛИКСТ, Калист I-III, име тројице средњев. папа; најчувенији К. II, папа (1116.-1124.), закључно вормски конкордат с нем. царем Хајнрихом V.

КАЛИКСТИНИЦИ (од лат. calix = чаша), присташе → Хуса, умеренији реформатори, при причешћу употребљавали чашу; измирили се с кат. црк. 1433. на базилском сабору.

КАЛИКУТ, варош (82 000 ст.) у Индији (пров. Мадрас) с пристаништем на Арабиском Залу; извози каву и каучук; неколико ткст. фабрика.

КАЛИМАН 1) К. I, буг. цар (1241.-1246.), наследник Јована Асена II; под њим Буг. приморана да плаћа Татарима данак и изгубила Арб., Македонију и Родопу (1246.) у корист Грка. 2) К. II, буг. цар

(1257.), убио Михајла Асена, али и сам погинуо исте год.

КАЛИМАТИЈЕ, у архт. камене плоче којима су код грч. храмова затварне касете у таваницама; на средњи к. израђивана позлаћена розета, а сама плоча бојена плавом бојом.

КАЛИМАХ 1) Александриски (око 310.-240. пре Хр.), александриски песник и научник; управник александриске библиот.; написао око 800 списа, од којих најчувеније: Табеле, списак књиж., и Успомене, збирка необичних ствари из ум., ист., геогр. итд.; од песама му најбоље: елегije, химне и епиграми; утицао на Катула и Овидија. 2) Атински, вајар из 6. в. пре Хр.; проналазач коринтског стуба; радио на Ерехтеју.

КАЛИМАХИ 1) Ђорђе, господар Молдавске (1761.-1764.), тур. васални кнез. 2) Карол, господар Молдавске (1812.-1819.), издао грађ. законик, назван његовим именом.

КАЛИН Доминик Франц (17. в.), сликар, цртач и музичар из Горице, био дворски историограф на двору цара Леополда у Бечу, у чију част написао читав низ дела, која сам илустровао; налазе се у Нац. библиот. у Бечу.

КАЛИНА (*Ligustrum vulgare*, фам. Oleaceae), шиб. висок до 5 м, ређе мало дрво, ситва овална листа и густих цнасти од белих, веома мирисних цветова; плод црна, сјајна бобица; расте у прореним шумама, шибљацима, као елемент мешовитих храстових и липових шума; доста распрострањена у Европ. с. Афри., зап. Аз.; употребљава се за живу ограду.

КАЛИНИК 1) срп. патријарх (1891.-1910.); наследио Арсенија III Црнојевића, кад је овај напустио Пећ и прешао у Аустро.; водио туркофилску политику, али сачувао црк. од тежих потреса. 2) монах, познат као вешт дипломат у Србији у 14. в.; краљ Милутин га употребљавао за разне дипломатске мисије.

КАЛИНИКОВ Василије С. (1866.-1901.), рус. композитор, диригент; компоновао: симфоније и симф. поеме, увертире, кантату Јован Дамаскин, баладу Рука итд.

КАЛИНКА → нар.

КАЛИНОВИК, место у Босни, срез фочански (Зетска Бан.); због вој. догора развија се у варошницу.

КАЛИНСКИ-КРЗНО → колнски-крзно.

КАЛИПУС Ефески, најстарији грч. лирски песник; живео у 7. в. пре Хр.

КАЛИНИН 1) Михаило И. (* 1875.), рус. политичар, потпуковник револуционар у доба царства, председник гл. извршног одбора большевичке странке у СССР (од 1922.). 2) → Тьер.

КАЛИОПА, 1 од 7 муза; заштитница епског песništва и науке уопште; њени су атрибути: табла или свитак и писаљка.

КАЛИПСА, нимфа; по грч. митол. становала на о. Оригји, примила Одисеја, покушала да га задржи заувек; али кад је он после 7 год. одлучио да се врати у отаџбину, морала да га пусти по Зевсовој заповести.

КАЛИПТРА (грч.) 1) коренова капа која покрива меристемско ткиво вегетационе купе. 2) део археоније код маховина који спорогон носи на врху као капу.

КАЛИСТА, по грч. миту нимфа, пратилица Артемидина, која прекршила завет вечне невиности и родила са Зевсом Аркада; услед Артемидиног гавља Зевс је претворио у медведицу и пренео на небо.

КАЛИСТЕН (363.-328. пре Хр.), грч. филозоф; прво обожавалац Александра Вел., затим завереник против њега, због чега погубљен.

КАЛИТ Мита (1847.-1909.), књ.; писао песме, биографије срп. књиж. и највише радио на драми; гл. дела: Преки лек, Свеукра, Мој цеп. По команди (комедије); Деоба Јакшића и Растко-Сава Немањин (драме у стиху).

КАЛИФ, калифат → халиф, халифат.

КАЛИФОРНИЈА 1) једна од САД (409 973 км², 5,6 мил. ст.) у прим. Тихог Ок.; у унутрашњости захвата савр. сакрамент, план. обл. Сијера Неваде и део пустиње Колорада; обала затворена и стрма; клима у с. делу сред.; у ј. топла и суха; земље за обраду мало; земљр. (житарице, поврће, париво, памук), нарочито воћарство (јабуке, шљиве, грожђе, брескве, трешње, наранџе, лимунови), сточарство (овце, говеда, коњи, свиње), риболов по мору и р., руд. (сребро, бакар, олово, жива) и инд. (конзервисање животињних намирница, инд. дрвета, ткст. итд.); гл. место Сакраменто; гл. пристаниште Сан Франциско. 2) пол. на З. С. Амер. између залива К. и Тихог Ок. (144 094 км², 63 000 ст.); припада Мексику; подељено на 2 тер. У ј. гл. место Ла Паз (7200 ст.), а у сев. Меникали (6700 ст.). Калифорнски Залив, између К. Пол. и континента на ЈЗ С.

Амер. К. струја, повратни компензациони огранак Куро-Шиво струје у Тихом Ок.; тече поред к. обале и доноси сразмерно хладну воду. К. туноловка, мрежа за лов туња, пирамида и др. мор. риба на већим дубинама; спушта се око јата туњева из моторних бродова и етиска на доњој страни кас кеса.

КАЛИЧЕ (шп.), слојеви земље који садрже шалитру у прир.; налазе се већином на неколико м испод земљине површине; дебљина слојева варира између 0,2 и 5 м; поред шалитре садржи и читав низ др. хем. једињења; моћна лежишта налазе се у бескишном делу зап. обале Ј. Амер. и припадају државама Чиле и Перу.

КАЛИЩ, варош (45 000 ст.) у Пољ. на р. Просни л. притоци Варте; ткст. инд.

КАЛКАН 1) план. (2132 м) на граници Југосл. и Арб., сз. од Охридског Јез. 2) у ж. ноћни прав. Срба у широј околини Сарајева особито капа за девојке и новесте, плитка а озго равна, сва покривена свиленим концима који падају на стране, а у богатјих и дукатима.

КАЛКАРОНА (ит.), примитивна пећ за добивање сумпора из сумпоросних стена на Сицилији; озидана јама, коса пода, у којој се сумпор из сумпоросних стена толи помоћу топлоте добивене сагоревањем $\frac{1}{2}$ сумпора из сировине.

КАЛКУЛ (лат.), рачунска операција, коју је у логици навео Бул. Калкулација, израчунавање вредности неке сталне количине робе (1 м, 100 кг итд.) узимајући у обзир све трошкове и одбитке у вези с том робом; може бити тројака: к. набавке (куповине), к. испоруке или продаје, к. производње.

КАЛКУЛОЗА (лат.), таложње орг. и неорг. соли у виду камења разне величине и изгледа; најчешће у резервоарима жлезда или екскреторним каналима (→ холелитијаза, нефролитијаза, камсн мокраће бешке).

КАЛКУТА, гл. место (908 000, с. преграђама 1,1 мил. стан.) пров. Бенгала; 2. место по броју стан. у Индији; речно и морско пристаниште; извози: јуту, чај, ориз, угља, памук; инд. јуте и памука; висока шк. за мед., музеји, 3 зградаре, зоол. и бот. башта.

КАЛМАН 1) Имре (1832-1930.), мађ. оперетски композитор; гл. дела: Грофица Марца, Јесеви манастир, Бајадера и др. 2) → Коломан.

КАЛМАР, утврђење и пристаниште (14 000 ст.) у Ј. Швед., на калмарском мореузу. Калмарска унија, уговор склопљен у К. 1397. о уједињењу Данске, Швед. и Норв. под влашћу данске краљице Маргерите, удате за швед.-норв. краља Хакона.

КАЛМЕ (фрц.) → тшина.

КАЛМЕТ Албер (Calmette, * 1861.), фрц. бактериолог, био лекар у морнарици, у Кини и колонијама; осн. у Сајгону бактериол. институт, у Дилу Пастеров завод; гл. проналази: серум против амиског уједа, серум против куге и вакцинација против тбк. (→ Ве-Се-Же). К. Геренова вакцина → вакцинација против тбк.

КАЛМИЦИ, монголски народ (129 300) у равници око Каспског Ј.; номадски сточари, будисти; 1 огранак (Сарт-К., 2000) мусл., живе међу Киргизима у Казакстану; мања колонија њихових избеглица постоји у Београду. Калмички језик припада монголском огранку урало-алтајских ј.; азбука им се развила у 13. в. из ујгурске; у књиж. постоји само збирка будистичких прича. К. област, аутономна обл. (78 700 км², 176 000 ст.) у СССР, сз. од Каспског Јез. на д. обали доње Волге; стан. Калмици, Киргизи и Татари; гл. место Елиста.

КАЛНИК 1) план. (643 м) на развоју Саве и Драве, з. од Копривнице (Савска Ван.). 2) град у околини Крижевца, делимично очуван; саграђен у рано готско доба; међу његовим власницима помињу се Вук Бранковић, Удрик Цељски и Иваниш Корвин.

КАЛНОКИ Густав (1832-1898.), аустр. државник; противник срп. тежњи.

КАЛО Жак (Callott, 1592-1635.), фрц. гравер; приказивао грубо реалистички ратне ужасе и сцене из сеоског живота.

КАЛО, → декало. Калирање стоке, губитак у тежини код стоке услед разних неповољних услова, приликом транспорта, нехрањења, клања итд.; важно у трг. при куповини на вагу.

КАЛОЈАН, буг. цар (1196-1207.), најмлађи брат Асела I; до 1201. био у сталном рату с Виз. и знатно проширио Буг.; закључио унију буг. црк. с Римом (1204.) и примио од папе краљ. круну; после тога

ратовао у савезу с Виз. противу Лат. царства; убијен при осуди Солуна 1207.

КАЛОКАГАТИЈА (грч.), лепота и племенитост нарави као идеал васпитања племића код ст. Грка. **КАЛОМЕЛ**, хлорид живе, меркуро-хлорид (Hg₂Cl₂), жућкастобео прашак, тешко растворљив у води; распада се доста лако у живу и меркури-хлорид (Hg₂Cl₂), сублимат; употребљаван се као средство за чишћење црева, лечење сифилиса и очних болести (→ жива); опасно давати га у обичном шећеру.

КАЛОЖИРИС Манолис (* 1883.), грч. композитор, проф. муз. пик. у Харкову, директор конзерваторијума у Атини; творац грч. нац. муз. модерног типа; компоновао: опере, симфоније, кантату Маслиново дрво, Фуге итд.

КАЛОН Шарл Александар (Calonne, 1731-1802.), фрц. политичар; мин. финансија Луја XVI; настао рашипање држ. новца, појачао незадовољство народа пред револуцију; кад је смењен, побегао у Енгл.

КАЛОРИЈА (лат.), јединица за мерење количине топлоте; количина топлоте потребна да се 1 т воде загреје за 1° и то већином од +14,5° — +15,50° С; (грам к., мала к.) Килограм к., велика к. = 1000 грам-к; њима се мери и трошак материја у организму. **Калориметар**, апарат за мерење количине ослобођене топлоте и за одржавање константне тмпт.; може бити с водом, ледом и сл. **Калориметарска бомба**, врта калориметра с водом за одређивање топлоте сагоревања, топлоте вредности различитих материја, састоји се углавном од 1 челичне посуде (бомбе) која може да издржи унутарњи притисак од 30 атм.; посуда се затвара хемтички помоћу 1 масиног поклопца у облику завртка; кроз њега воде у унутрашњост б. 2 јаке жице, о које се пре затварања б. обеси кварцна посудица с одмереним материјалом који треба да се спаљи; 1 танка гвоздена жица, познате тежине, стави се у тај материјал и везе с оба краја за доводне жице; у тако припремљену и затворену б. се помоћу нарочитих вентила на поклопцу уведе чист кисеоник под притиском од око 25 атм., затворе се вентили и онда б. зарони у претходно припремљени калориметар с водом; после осматрања тмпт. и зрачена калориметра материјал у б. запали се ел. струјом преко гвоздене жице која је у шољници и овај сагори скоро тренутно у кисеоник под притиском под којим се налази; из разлике тмпт. у калориметру пре и после сагоревања, количине узете материје и жице, познате специф. топлоте посуде, арматуре и воде (водена вредност к.) и још неких података израчунава се топлотна вредност, односно топлота сагоревања снајеног материјала.

КАЛОРИФЕР (лат.), врта живиног термометра с вел. резервоаром, служи за одређивање спец. топлоте течних тела.

КАЛОТА (фрц.), капа, → кугла.

КАЛОФЕР, варошица у Буг., између пл. Балк. и Српне Горе, на р. Тунци; у околини развијено гајење ружа и израда ружиног уља.

КАЛП (тур.), неваљао, лажан.

КАЛПАК (тур.) 1) првобитно висока шубара од јанеће коже код тур. народа; од њих тај назив примили и народи у јн. Евр. (Ж. Сл., Мађари и др.); у сж. нар. песми к. део јуначке одеће; у Боки за вен. владе и Црној Гори до почетка 19. в. носили људи у свечаним приликама к. од куне или самура. 2) крзнена, а делимично и чохана капа с кићанком; носи се уз свечану одећу за строј официра и вој. краљ. гарде; израђена у виду шубаре, чија је горњи део од првене чоке; кићанка код официра од рајеровог перја, а код подофицира и вој. од коњског репа.

КАЛПУРНИЈА, 4. жена Јулија Цезара; узалуд покушавала да спречи његов одлазак у сенат на дан његове погибије.

КАЛТАНИСЕТА, варош (29 000 ст.) на о. Сицилији; трг жита; у околини сумпор.

КАЛУЉЕР (грч.; калогерос = добри или побожни старца), популаран назив за монаха на И; по нашем грађ. праву имају исти правни положај као и остали грађани; по црк. праву имају нарочити положај који долази као последица 3 завета (завет сиромаштва, безбрачности и апсолутне послушности); по црк. праву не могу стидати имање за себе, немају зак. сродника или наследника. **Калуђерство** → монаштво.

КАЛУНДБОРГ, варош (7000 ст.) на з. обали о. Зеланд; пристаниште и жел. станица за Орхуз (воз се пребације спец. лађом); инд. (метала, дувана); припада Данској.

КАЛУН, брдо код Дрниша (Прим. Бан.); познато по вел. лежиштима боксита који се искористишу.

КАЛУС (лат.) 1) паренхимске ћелије и ембрионална

тквива које биљка образује после повреде на раној површини; могу га образовати готово сва ткива, а нарочито склоност за то имају пресечене површине, пукотине од мраза, ране после претеновања и резнице; зељасте и дрвенасте биљке, кад имају доста резервне хране у својим ткивима, образују често веома вел. к., у којима постају н. (адвентивне) вегетационе тачке за корене и изданке. 2) новообразовано ткиво које спаја делове преломљене кости и помоћу којег зарашћује преломљена кост; упочетку мекан; затим хрскавичаст, накнадно окошта; дебљи од преломљене кости, допнијом резорпцијом се смањује или сасвим изгуби.

КАЛФА (тур.), код занатлија радник који је после шегртовања положио помоћнички испит; од обичних фабр. радника разликује се по томе што може положити прописани испит за мајстора (§ 312-322. Зак. о радњама) и постати самосталан мајстор; у ср. в. еснафи поклаљали вел. пажњу њиховом усавршавању; к. који је положио калф. испит није више могао да остане код истог мајстора, већ морао да мења 3-5 мајстора у разним местима да би се боље усавршио у зан.; по нашем Зак. о радњама **калфеник** (помоћнички) испит полаже лице које бар 2 год. било запослено као → шегрт. **К. писмо**, сведочанство које је помоћни еснаф издавао додањем шегрту о произвођењу за помоћника (к.) на основи успешно положеног к. испита.

КАЛФОВ Дамјан (*1897.), буг. књиж.; приповетке: *Под јужним небом*, *Супрузи*, *Индијски петао*; комедије: *Тигар* и *Ловац Мехајдов*.

КАЛХАНА, индијски историчар из 12. в.; његова римована хроника *Рајатарангини* садржи уствари ист. пишчеве домовине Кашмира; има вредности и за општу ист. Индије.

КАЛЦЕДОН, кристокристални минерал; по хем. саставу силицијум-диоксид (SiO₂); варијетет кварца и драги камен; бубрежасте, грудвасте, гроздасте и сталактитске масе фиброзне структуре; провидан или прозрачан; сјајности сличне воску; варијетети: карнеол (црвен), сард (мркоцрвен), хризопрас (зелен као јабука), плазма, хелиотроп, ахат итд.; неки варијетети се употребљавају као накит, а неки за украсне предмете.

КАЛЦЕОЛАРИЈА (Calceolaria, фам. Scrophulariaceae), украсна биљка пореклом из Ј. Амер., мало надувног разнобојног цвета, крунице сличне паучи.

КАЛЦИ (лат.-ит.) 1) чест назив код Јж. Сл. за разне врсте чарапа. 2) код ст. Римљана *calceus*, врста ципела → калцине.

КАЛЦИЈУМ, хем. елемент (Ca), метал; припада групи земно-алкалних метала; атом. теж. 40,07, тачка топљења 800°, спец. теж. 1,52; у облику својих једињења сачињава око 3,5% земљине коре; 1 од најраспрострањенијих елемената; добива се електролизом смеше његових топљених соли (CaCl₂ + CaF₂); сребрнастобела, тврда и живав; разлаже воду на обичној тмпт.; пошто је настали к-хидроксид нерастворан у води, он га штити од даљег реаговања; употребљава се као редукционо средство; додаје се у мањим количинама извесним легурама; са сухим водоником на тмпт. од 400-500° гради хидрид CaH₂, који служи као редукционо средство и за брзо добивање водоника; употребљава се у мед. у разним облицима; као кречна вода, код опекотина, обично заједно са ланеним уљем; у млеку се даје малој деци код пролива; хлорид и лактат к. дају се код бронхијалне астме, полесне кијавице, копривичаче, серумске болести, унутрашњих крварења, неких тровања и неких кожних обољења; к. нарочито добро делује против грчева услед недостатка к. у крви (тетанија). **К.-карбид**, CaC₂, каменста, сивомрка материја; хем. једињење калцијума и угљеника; добива се тхн. у ел. пенима стапањем креча и угљена; при томе се развије угљен-моноксид који сагорева; с водом даје ацетилен (од 1 кг к. к. добива се 300 л ацетилена), који служи за осветљење; с азотом на вишој тмпт. гради калцијум-цијанамид. **К. к.** је савр. сировина за тхн. добивање многих важних хем. једињења, као: формалдехид, сирћетна киселина, синтетички каучук и др. **Калцијумов сир. млеко** → млеко лековито. **К. цијанамид** (CaCN₂), вештачко азотно ђубриво са 18-20% азота (наш правилник захтева најмање 16% код узлаганог и 19% код неузлаганог к. ц.); производи се у спец. фабрикама (код нас Руше у Слов. и Суфит код Шибеника (Дуги Рат); има нешто слабије дејство од чилске шалитре и амонијумова сулфата; у земљишту прелази бактериол. путем прво у (NH₄)₂CO₃, а затим у азотну киселину, која се неутралише калцијумом самог ђубрива и ствара кречну шалитру; биљке га асимилују тек у овом облику; уноси се 1-2 недеље пре сетве; па глиновитим земљиштима

сјесени, па се задрља; количина 100-300 кг по 1 ха; не врши утицај на киселим тресетиштима и јако киселим песковитим подзема; иначе се с успехом употребљава на др. киселим земљиштима. **Калцит**, карбонат калцијума (CaCO₃); хексагоналан минерал ромбоедарске симетрије; безбојан, бео или разнобојан; чепа се у облику ромбоедра; кристали чести и веома разноврсни (преко 750 разних комбинација); од њега су састављени мрамори и кречњаци. **Исландски к.**, провидан, прелама двојно светлост. **Калцификација туберкулозе** → скречавање.

КАЛЧИНЕ (ит.), вел. беле чарапе у Ј. Србији, раније ношене и у С. Србији; код Торбеша обичне беле или црне чарапе. **Калци** или к., врста сукних доколеница у Херц. и Ј. Србији.

КАЉ → глеђ.

КАЉАО, гл. место (66 000 ст.) пров. К. у рпб. Перу (Ј. Амер.) и важно пристаниште на Тихом Ок.; везан жел. за град Лиму; ратно пристаниште и живото трг. место; инд. шећера, саго-брашна и гвожђа.

КАЉАРИ, гл. град (102 000 ст.) на о. Сардинији (Ит.) на обали Сред. М.; унив. (1603.); пристаниште; солане; бродоградилште; извози: со, маслине и землр. производе.

КАЉЕВИЋ Љубомир (1842-1907.), политичар и државник; 1 од оснивача срп. напредне странке; издавао једини опозициони лист Србију за владе кн. Михаила, касније покренуо и лист Будуност; посланик Србије у иностранству, у 3 маха мин., а у 1 време и претседник владе.

КАЉИОСТРО Јозеф (Cagliostro, 1743.-1795.), ит. путолов на двору Луја XVI.

КАЉУЖНИЦА (Caltha palustris, фам. Ranunculaceae), биљка с ризоном, зељаста стабла, округласто срцаста и јаскожута цвета од 5-8 листића; расте по влажним местима, обалама бара и мањих р.; цвета рано пролећа.

КАМА, л. притока Волге, дуга 1850 км. пловна 1500 км.

КАМА (тур.), прав. кратак. с обе стране оштар нож, бодж.

КАМАГВЕЈ, варош (12 000 ст.) на о. Куби; пид. дувана.

КАМАРИЈА (инп.), дворани, неодговорни великаши који имају утицај на владара и преко њега на управу земље.

КАМАСУТРА, Камашастра, ст.-инд. књ. о љубави. **КАМАТА** → интерес. **Заостале к.** на зајам (неплаћене на време) могу се наплатити само до износа главнице или за последње 3 год. У погледу заложног права само ти заостади имају исто право првенства као и гл. тражбина (§§ 604 и 928 срп. гр. з.). **Каматни број** → интересни број. **К. кључ. к. рачун** → интересни рачун. **К. кунон**, део хартије од вредности којим се наплаћује периодична дивиденда; обично гласи на допносца, и кад су хартије на име или по налогу (инп. код акција Народне банке). **Каматник**, капиталист који узима вел. камату на повце, зеленаш. **Каматњак** → интересна стопа.

КАМБАНА (ром.) 1 инструмент у који се удара као у бубањ, у примени у Ј. Србији. 2) звоно.

КАМБАСЕРЕС Жан-Жак (Cambasères, 1753.-1824.), фрц. правник и политичар; претседник Конвента после 9. термидора; 2. конзул и натканцелар царства за Наполеонове владе; 1 од творца фрц. грађ. законика.

КАМБЕР Робер (Cambert, 1628.-1677.). фрц. композитор, родоначалник фрц. опере; гл. дело: *Пасторала*. **КАМБЕРЛЕНД** (Cumberland), грофовија у сз. Енгл. **КАМБИЗ** 1) перс. племић из 6. в. пре Хр.; муж Астијагове кћери Мандане, отац перс. краља Кира Вел. 2) перс. краљ (529.-522. пре Хр.), син и наследник Кира Вел.; освојио Ег. 525. пре Хр.

КАМБИЈУМ (нлат.), меристемско ткиво биљака; постаје из прокамбијума кад се прокамбијалне ћелије уреде радијално; код већине дрвенастих и многих зељастих биљака у прокамб. се одмах ствара једноставан камбијални прстен који даљом деобом даје материјал (хелије) секундарног дрвета и хелије секундарне коре; стога обе врсте представљају једноставне, компактне масе; код осталих биљака у прокамб. прстену обично се формирају огњишта која се претварају у спроводне снопиће; у њима се задржава к. (фасцикуларни к.); допније кад млади део органа довољно израсте у дужину, између снопића из трајних хелија се ствара секундарни меристем (интерфасцикуларни к.), који се бочно наклања на к. у снопићима и употпуњује камб. прстен; такав случај је код дикотиледона; код монокотиледона, које по правили немају секундарног дебљања, интерфасцикуларни к. се не ствара, а фасцикуларни се ускоро угаси.

КАМБИО (ит.), размена новца. мењачница. Камбист, чије се фин. операције оснивају на разликама разних валута.

КАМБОѢА, краљевина у Јз. Индокини (176 000 км², 2,5 мил. стан.) под фрц. заштитом (од 1863.); на 3 и 1/3 план., на И равно; обдежава се свега 1/4 површине; клима, биљни и животињски свет тропски; успевају: зачини, ориз, памук; гл. место Пном Пен.

КАМБРЕ (Cambrai), варош (30 000 ст.) у с. Фрц. на р. Ескоу; инд. ткет., пива, шећера итд. Камбреска луга, склопљена 1508. у К. између папе Јулија II, цара Максимилијана I, фрц. краља Луја XII и Фердинанда Католика против Венеције. К. мир, закључен 1529. између Фрц. и Шп.

КАМБРИЈУМ (келтск.), 1. формација палеозојск. доба; развијена у Енгл., на Скандинавском Пол., балтичким земљама, Нем., Фрц. и С. Амер.; садржи фосилне остатке само из групе бескичмењака, који припадају искључиво морским организмима (нарочито трилобити и брахиоподи); код нас није позната.

КАМБРИК (енг.), памучна тканина од танких жица. **КАМБРИСКЕ ПЛАНИНЕ**, највише пл. у Енгл. (978 м); обилују рудима гвожђа.

КАМБРОН Шер (Cambronhe, 1770.-1824.), фрц. ген.; командовао код Ватерлоа 1 од последњих кара; позван од непр. на предају, одговорио: »Гарда умире, али се не предаје!»

КАМБУРОВ Иван (* 1883.), буг. муз. писац, критичар и фолклорист; издао илустровани муз. речник (1933.); много допринео развоју муз. културе у Буг.; компоновао: скерцо за оркестар, нар. хорске идиле, Проласку; забележио 2000 нар. песама; написао: Буг. музика, Оперна ум., Старобуг. црк. напев итд.

КАМГАРН (нем.), глатке тканине од чешљане вуне; немају афку (рудеж), због чега им се по површини распознаје врста ткања.

КАМЕЈА → гема.

КАМЕЛЕОН (Chamaeleo), род тропских гуштера, дуга, лепљива језика, крупних покретљивих очију, бочно спљоштена тела и савићљива репа; по 2-3 прста на ногама срасла уједно; боја тела веома променљива; претставници живе по дрвећу и хране се инсектима; највећи број врста живи на Мадагаскару. Обични к. (Ch. vulgaris), живи у Шп., с. Афр., Сирији и М. Аз. и нарасте до 15 см.

КАМЕЛИЈА (Camellia japonica, С. reticulata или Thea japonica, фам. Ternstroemiaceae), осредњи гранаст жбун, кокаста, јајаста тамнозелена листа, велика црвена, бела или ружичаста цвет; пореклом из И. Аз.; гаји се по собама и стакларама као украсна биљка, а расте и у јн. Фрц. и Ит.; научнији је називају Thea због сродности с биљкама из рода чаја.

КАМЕН, комадић стене; чврсте, већином кречне наслага око зуба, у бубрезима, у жучној кеси, мочној бешици итд.; још од најстаријих времена људи указују поштовање необичним облицима к. (шупље камење, високи камени стубови и сл.), обично у вези с веровањем да је у њима душа покојника одн. дух; код многих примит. народа од њих се праве → фетиши; култни значај имају првобитно све врсте надгробног к.; култ к. веома развијен код семитских народа (особито код мусл.: Каба у Меки), али га има и код балк. и др. евр. народа. К. вештачки, грађевински материјал исправљен вештачким путем; има особине прир. к.; прави се печењем глинасте маса (опека за зидање) или хем. процесом везивања цемента помоћу воде и изабраних каменних агрегата: туцавик и песак или прир. речни шљунак (бетон); добро противстаје притискујућим, а слабо затежучим силама; стога налази рационалну примену искључиво у притиснутим конструктивним деловима: зидови, стубови, потпорни зидови и сл.; 1 врста (од цемента, ситно туцавик или млевеног к. и воде) налази вел. примену при изради фасада. К. **мокраше** **бешике**, честа болест код деце и старца, веома ретка код жена; узрок; предиспозиција, начин исхране, промена стања мокраће, појачана киселина или алкалност мокраће; најчешће се ствара 1, ређе постоје 3-4 к., величина различита, може да нарасте до 1 кг; знаци: бол при мокрењу нарочито на врху пениса, чести напони мокраће, крварење, бол у бешици при ходу; компликације: запаљење б.; лечење: нађење к. операцијом. К. у бубрегу → нефролитијаза. **Камено доба**, део пренст. доба у току којег су људи правили алатке и оружје од камена; дели се на: → палеолитик (ст. к. д.) и → неолитик (н. к. д.). К. дрво → ксилолит. К. со → со. К. сода,

тровање к. с. → сода. К. угаљ → угаљ. К. уље → нафта. Каменовање → гомила.

КАМЕНИК, план. (1784 м) с. од Мораче (Зетска Бая).

КАМЕНИКА (Saxifraga, фам. Saxifragaceae), зељаста биљка већином брдовитог каменитог тла, најзменичних листова; цвасти обично жуте, гроздасте или штитасте метлице; неке се гаје; од око 2000 врста код нас расту преко 40.

КАМЕНИЦА 1) село си. од Ниша, познато по боју (19./5. 1809.) између срп. устаника (15 000 људи) и Турака (35 000); устаничка вој. пошла спрочећа 1809. под командом Милоја Петровића на Ниш, стигла 24./4. у К. и подигла свој логор и 6 шанчева (на Чегру и косама Попадики, Реишту и Рајништу); тур. командант нападао прво без успеха на најистакнутији шанец на Чегру с 15 000 вој., али кад му е буг. војишта стигло у помоћ нових 20 000 продро у шанец, који је Синђелић стога дигао у ваздух заједно са Србима (3000) и Турцима; после тога Срби из осталих шанчева повукли се ка Делиграду; резултат боја: материјалан и моралан пораз Срба, пробијање Турака десном обалом Мораве и прекидане срп. офанзиве на сима Фронтонима. 2) варошица (2700 ст.) и пристаниште на Дунаву, у Срему (Дунавска Бан.); жандарм. подофиц. шк.; у 16. в. богата варош. 3) план. (1356 м) јз. од Берово (Вардарска бан.). 4) план. (1250 м) с. од Нове Вароши (Зетска Бан.). 5) лева притока З. Мораве, дуга 34 км; извире на Маљену, а улива се з. од Чачка.

КАМЕНИЦА, лочка, паничка, човава, мало округласто удубљење на хориз. површини поглавито кречњачких стена.

КАМЕНИЦА (Ostrea), мор. шкољка, неједнаких капака и закрпљала стопала; ситна јаја се развијају између шкржних листова; из њих излазе мале ларве које пливају у води и убрао се учвршћују за подлогу; живе у многобројним скупинама у плиткој води, причвршћене за подлогу, и хране се микроскопским алгама; употребљавају се за јело, лове се, па чак и нарочито гаје у вел. количинама, код нас у Стоњском Зал. Врањци код Сплита и Белом Гату на Дугом Отоку. **КАМЕНИЦА ПЛАНИНА**, харона висораван з. од Дрвара (Врбаска Бан.); највећи вис Метла (1264 м).

КАМЕНОВА Ана (* 1894.), псеудоним Ане Стојанове, буг. књижевнице; романи: Харитини грех, Град је исти, Епитроп св. Антонија.

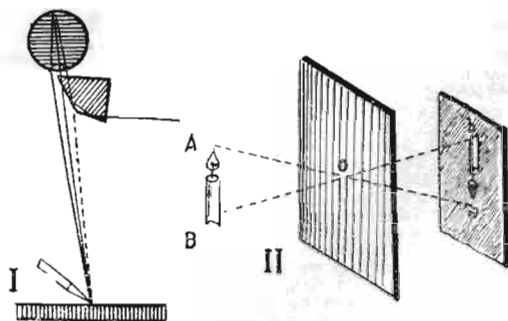
КАМЕНСКИ Никола (1776.-1811.), рус. ген., одликовао се у рату у Ит. и Швајц. против Француза (1808.) и у рус.-тур. рату (1810.).

КАМЕЊАРКА 1) → јаребина. 2) поскок (Vipera ammodytes), змија отровница, вијугава тамна пруга дуж леђа; најопаснија и најраспрострањенија наша отровница (→ змије).

КАМЕЊЕВ Лав Б. (1883.-1936.), 1 од вођа рус. болшевиизма; више пута осуђиван због револуц. пропаганде на затвор и прогонство у Сибир; после фебр. револуције (1917.) вратио се у Москву, играо значајну улогу у окт. револуцији као организатор борбе за преузимање власти од стране болшевица; приликом склапања брест-литовског мира био члан совјетске делегације; наименован за совјетског амбасадора у Риму (1927.); као приврженик Лава Троцкога и његове опозиције искључен из болшевичке партије и из комунистичке Интернационале (1927.); због завере против Стаљиновог режима стрељан.

КАМЕРА (грч.-лат.), соба. К. лудица, справа (по Воластону) која на основу тоталне рефлексије зракова омогућава директно цртање контура предмета из природе. К. опскура (лат.: мрачна комора), најпростија врста фотогр. апарата, на 1 страни затворене кутије налази се мали отвор с конвергентним сочивом кроз које пролазе светлосни зраци; на зиду наспрам отвора добија се онда лик спољашњих предмета; оштрина лика зависи само од величине отвора, а не од његовог облика; за мале отворе лик је увек оштар, без обзира на растојање између предмета и коморе; добијање лика у мрачној комори је последица правилиног простирања светлости (на сл.: I к. лудица, II к. опскура).

КАМЕРАЛИЗАМ (лат.-нем.), меркантилизам; екон. политика обележена подизањем над. инд., повећањем извоза, а ометањем увоза да би спољни трг. биланс био активан; да би цена инд. производа и радна снага били што нижи, к. тежио је забрани извоза жита и њиховом слободном увозу, а пољопр. запостављао у корист инд.; служно богаћењу апсолутних монархија; у Фриц. реакцију против к. повели физикрати. **Камералистичка**, негдашње проучавање држ. газдинства, а нарочито управе држ. добрима и предузећима, у циљу увећања држ. (дворских) прихода; нарочито неговане у Нем. (16.-18. в.); из њега се доданије развила наука о финансијама и екон. политика (меркантилизам). **Камерни стил**, у муз. третира инструментне у композицији солистички и више полифонски; при извођењу дела води рачуна о свим муз. детаљима (ритам, мелодија, хармонија, динамика, темпо, фразирање, агогика, експресија). **Камертон** (фрц. diapason), нормална висина тона у инструменталној и вокалној муз.; није увек била иста; данашњу установила париска акад. 1858. **КАМЕРАРИЈЕ** Јоахим Либхард (1500.-1574.), нем. научник и истакнути политичар; саставио с Меланхтоном аугзбуршку вероисповест. **КАМЕРОН Верне** (Cameron, 1844.-1894.), енгл. истраживач; пропутовао Афр. од Занзибара до Конга (1873.-1875.).

КАМЕРУН, обл. у екваторској Афр. (790 000 км², 5 мил. ст.), захвата део прим. Атланског Ок. и унутрашњост до јез. Чада; део је на 3 поддржја: **Нови К.** (270 000 км²), део фрц. екват. Афр. и Ст. К., који је подељен на Брит. (30 000 км²) и Фриц. (430 000 км²) мандат (на сл.; црначко село у К.).

КАМЕСНИЦА, план, између Ливањског и Сивског Поља (Приморска Бан.); највећи врх Коњ (1849 м). **КАМИВАО** → венац.

КАМИЕНСКИ Луцијан (* 1885.), пол. композитор и музиколог, проф. Муз. акад. и унив. у Познану; компоновао: **Ускршњу симфонију**, 2 опере, фантазију Коледа за клавир (интересантна стилизација пол. муз. фолклора), 60 песама и др.

КАМИЖОТ (ит.), део ж. ношње код Јж. Сл. у Јулиској Крајини; има их једноставних, без рукава, и белих с рукавима, по кроју сличних кимоњу.

КАМИЗАРИ, фрц. прот. из Севена; после укидања нантског едикта од стране Луја XIV (1685.) дигли буну која је с прекидима трајала до 1713.

КАМИЈ, рим. диктатор из 4. в. пре Хр.; опседао 10 год. и заузео варон: Веју (396.); потукао галског поглавцу Брена (390.).

КАМИЛА (Camelus, фам. Camelidae), домаћа животиња из реда папакара, поглавито у пустињским крајевима; иза малих папакара налазе се жуљевити табани; аз. раса (C. bactrianus) има обично 2 грбе, а афр. (C. dromedarius) свега 1; служи за Јахање и ношење терета. **Камиља** вуна, к. длака.

добива се од камила с леђа, врата и трбуха; доста јака али нема сјаја; најбоља је смеђа; употребљава се за израду ткањина, шепира и четана.

КАМИЛА 1) краљина Волска у ст. Ит., коју по Енејиди убио Јаруне; по Вергилију била толико лака да могла да трчи по житу, а да не повија његово класје. 2) сестра браће Хорација, убио је брат што је оплакивала свог вереника, једног од браће Куријација.

КАМИЛАВКА (грч.), упочетку капа у облику полу-кругле, затим ваљка, првенствено калуђера на И; касније капа свих свешт. лица; црве или тамне боје, изузев свих митрополита (у Рус.) и патријарха, који носе белу.

КАМИЛИЦА, титрица (*Matricaria chamomilla*, фам. Compositae), једногод. биљка двојно перста листа исечена у кончасте кришке; црвсти главичасте, лоза конјачна, шуњља; ободни језичасти цветови бели, унутрашњи жути и цвастсти; расте на усевима, ливадама, на угарима, поред путева; лековита; употребљава се у облику теља код грчева у дрвима, главоболне и грипа, а за облоге код кожних запаљења. **КАМИИ** (дат.) огњиште у просторијама за становање које се ложи место пећи за загревање; део к. у соби, ван зида, обично декоративно израђен; састоји се од 2 дела: самог огњишта које је у неопредмјној вези с димњаком и облоге (од камена, опеке, мрамора или дрвета).

КАМИНСКИ Хајрих (* 1866.), нем. композитор; компоновао нарочито црк. муз., а п: **Концерто гросо** за 2 оркестра и клавир, оперу, гудачке квинете и др. **КАМИОНКА СТРУМИЛОВА**, варош (130 000 ст.) у Пољ.

КАМНА ГОРИЦА, летовалиште (516 м) близу Радовљине (Дравска Бан.); 2 извора тврдјевите воде с угљеном киселином; инд. гвоздених клинаца.

КАМНИК, варош и среско место (2548 м) на Камнишкој Висрици, на ј. подножју Камн. Алпа (Дравска Бан.); климатско место за реконвалесценте и болеснике од жичаних болести; полазна тачка за пењање на Камн. Алпе; трг за дрво; држ. барутана; францачки мап. с гми. Камнишки (Савински) Алпи, план. ј. од и. дела Караванин, делом на аустр. тер.; највиши врх Гринговеи (2558 м); глацијални трагови.

К. Вистрица, л. притока Саве, дуга 32 км; извире на К. Алпима, улина се у Љубљанском Пољу. **КАМНИКТИТ**, експлозив израђен од амонијум-нитрата (85-86%), тринитро-нафталина (5-12%) и стругитне од дрвета (3-9%); ради се у барутани Камник (Слов.); има га 3 врсте, од којих се 1 употребљава уместо динамита, 2. у рудницама где нема барског гаса, а 3. у рудницама где има барског гаса.

КАМОЕНС Луис (Camões, 1524.-1580.), највећи порт. песник; опевао своје љубави и др. теме у сонетима, канцонама, елџијама, одама, октавама и секстетима; највеће дело **Лузијада** (1572.), епски слев о потвизима Васка да Гаме и његовом открићу Индије с епизодама из старејег ист. Порт. и визијама будуће славе Њених синова; слев има 10 певања; одликује се снагом и реализмом у описима природе и нарочито поморског живота.

КАМОРА (кастиљски), — разбојничко удружење; постојала у Напуљској Краљевини до 2. половине 19. в.

КАМПАНЕ (ит.) → звоно. Кампанила, звоник, у Ит. најчешће саграђен одвојено од црк. Вен. к. → лобета.

КАМПАНЕЛА Тома (Campanella, 1568.-1639.), ит. филозоф; мада веома побожан и припадник доминиканског реда, провео 27 год. у затвору због слободомисних идеја; писац дела: **Сунчева држава**, у којем заступао власт свештеника филозофа у комунистичком држ. уређењу.

КАМПАНИЈА, плодан и густо насељен предео око Напуља у зап. Ит.; сред. клима и вегетација.

КАМПАЊА 1) пространа равница око доњег тока Вардара, од Циганске Клисуре до Солунског Зал. (Грч.); спада у најплодније равнице Б. П.; одлично успевају жита и памук, по ободу винограда, а у средини вел. степски део, с бујном травом, где сточари са суседних план. Грч. и Југосл. догоне вел. стада на зимовање; због вел. баруштина око Вар-

дара нездрава (маларија); у њој настањен вел. број грч. избеглица из М. Аз.; гл. место Солун. 2) (ит.) пола изван градова, обраста вегетацијом (Римска К.); називи и имена страних ниских обл. (→ Кампанија, Шампања, Солунска К. итд.). 3) берба; год. доба погодно за неку врсту радова. 4) вој. поход, борба. 5) време рада у фабрикама шећера.

КАМПЕ Жоаким (Самре, 1746.-1816.), нем. васпитач; популарно прерадио Робинзона за децу.

КАМПЕН, варош (21 000 ст.) и пристаниште на р. Ајселу (Хол.), недалеко од Зојдерског Зал.; бродоградња, инд. метала и дувала.

КАМПИНАС, варош (120 000 ст.) у браз. држави Сан Паоло (Ј. Амер.); у околини кава и шећ. трска; љуштење каве и инд. шећера.

КАМПИРАТИ (лат.), логоровати у прир. биваковати.

КАМПО ФОРМИО, село у Ит. код Удина, где 17./10. 1797. закључен мир између Фрц. и Аустр., после похода ген. Бонапарте у Ит.; њиме је коначно укинута Вен. Риб.; Фрц. уступљени: о. у Јонском М. и Белг., а Аустр. добила вен. подручје у нашим земљама.

КАМПОАМОР Раион де (1819.-1901.), шп. песник; бавио се политиком и заузимао веома високе положаје; као песник обогатио шп. књиж. новим песничким родовима, навео врсту краћих поема (dolores), у којима се с извесном патетиком и иронијом развија пека флз. доктрина; поред песама написао неколико драма и 1 вели спев Универзална драма, много мање вредности.

КАМПОС, варош (180 000 ст.) у браз. држави Рио де Жанеиро (Ј. Амер.); трг за дрво; инд. (љуштење каве, шећера).

КАМПОСИ (шп.), жбуновите и травне стеле у Ј. Ам. **CAMPUS MARTIUS** (Марсово поље), зборно место рим. војске.

КАМСИН (ар.), сух и зрео ветар ј. правца; јавља се у Ег.; настаје при појави циклона на Сред. М. у близини Нилове делте, најчешће у времену између априла и јуна, кад се Нил излива из свог корита.

КАМУТУС, галски бог рата.

КАМУТ, део ам. ставља се на врат животиња, служи као гл. ослонац за вучу терета.

КАМУФЛАЖА (фрц.), маскирање фортификационих предмета; има за циљ да омамане непријатеља и да му онемогући да на авиоапаратима оцени шта је у извесној организацији гл., а шта споредно; за што служи: прир. (покошена или засејана) и вештачка трава, грање, трска, парчад

обичног или камуфлажног платна, лажно шићеље, лажни топови, зидови и камуфлажне рупе од распрснутих зрна; камуфлажна платна, ципарана сликама, премазана слојем несаторљивог хроматина, радили су за време свет. рата прави сликари.

КАМФОР, јапански камфор *СиньО*, бела кристаласта маса која се добија сублимацијом с врелом водом из к. уља; има карактеристичан мирис, а на језику лече и гори; у води се тешко раствара; употребљава се за фабрикацију целулоида, експлозива и у мед.; добија се и синтетички; растворен у уљу ставља се на кожу, у виду облога код црвеног ветра, а растворен у алкохолу служи за трљање код реуматичних болова; инјекције к. у уљу дају се код запаљења плућа, разних заразних болести и слабости срца, а заједно с → бромом даје се код живчане узнемирености. Камфорово дрво (*Sinpatomum camphora*, фам. Lauraceae), зимзелено високо дрво, овална кожаста листа с 3 јако испупчена нерва; расте по влажним шумама у Јап., Кини, на Формози и Борнеу, где се гаји у вештачким садницама, као украсно дрво на обали Сред. М.; веома корисно, јер садржи к. уље, из којег се добија к.

КАМЧАДАЛИ, нар. име Ители, мали старосибирски народ на пол. Камчатке; баве се ловом, риболовом, делнично и сточарством; у вел. мери се вел. порусили; иначе веома сродни са Чучима.

КАМЧАТКА, пол. на СИ Аз., између Беринговог и Охотског М. (264 000 км²); план. и вулканско земљиште; највиши врх Кључевскаја (4915 м); богато шумом; стан. (9000), баве се ловом на топлокрзне животиње, риболовом по р. и морима; гл. место Петропавловск (1100 ст.); припада СССР.

КАМЧИЈА, р. у Буг.; постаје од Ак К. и Луде К., које извиру на Балк.; улива се непосредно у Црно М. ј. од Карне.

КАН, ханат → хаи, ханат.

КАН 1 (Саџ), град (58 000 ст.) у Нормандији (ср. Фрц.), у близини морске обале; прик. из II. в., унив. (1431.); жел. раскрснице и пристаниште; израда машина, извоз жита. 2) (Cannes), прим. град (32 000 ст.) на обали Сред. М., у близини Нице (Фрц.); веома посећено климатско место; инд. уља и етерских уља.

КАНА 1 место у Апулији код Барлете, где је 216. пре Хр. Хашибал потукао конзуле Емилија Паула и Теренција Варона. 2) место у Галицији, данас Кефер-К., у којем је Христос на свадби учинио 1. чудо и преобратио воду у вино.

КАНА (Саппа, фам. Sapnaseae), украсна биљка, кртоластог подземног стабла, неправилна цвста с 1 прашником чија је само 1 половина фертилна; остали прашници променени у круничне листице; постала укритањем више н. форми; највише се гаји С. indica, а у З. Индији и Аустрал. С. edulis (због ризома богатих скрофом).

КАНАВЕЛОВИЋ Петар (Canaavelli, 1637.-1719.), дубр. песник, плодан, али слаб; за комедију Андрио Стиктикеца употребио унеколико Моллијеровог Уображеног болесника, гл. дело: Живот св. Ивана, биск. троградског.

КАНАДА, брит. доминија у С. Амер., полит. аутономна; обухвата с. део С. Амер. (9 543 723 км²), а састоји се од 9 пров. и 3 обл. (ср. тер., Јукон и Отава); припадају јој и о.: Банксова Земља, Земља Принца Алберта, Саутамптоп, Вафинова и Грантова Земља и др.; избија на 3 мора: Вел. Ок., С. Ледено М. и Атлански Ок. На И и З план., а равнина између њих; највиши врх Логан (6605 м) на З, у Прим. Пл.; клима конт. с обиљем падавина, нарочито снега; гл. реке: Св. Лоренс (Атлански Ок.), Мекензи (С. Ледено М.) и Фрејзер (Тихи Ок.), а међу јез.: Горње, Хјурон, Ири и Онтарио (на граници К. и САД), Виннипег, Атабаска, Вел. Ропско и Вел. Медвеђе. Земљр. земља; највише се сеју пшеница, јечар, раж, овас, кромпир, хељда, лан, шећ. репа, дуван; лепо развијено воћарство (јабукe, иљиве, јајсије, вишње); чувене су к. јабукe; гаји се стока (овце, козе, свиње, говеда), живина и пчела; веома богата шумама; стан. у вел. мери лове скупочене топлокрзне животиње (сребрна лисица, видра, куна); риболов веома развијен на Тихом и Атланском Ок. (харинта, бакалар, лосос); обилује руд. благом (угаљ, олово, никал, злато, сребро, бакар, цинк, гпис, со, азбест, нафта, алуминијум); инд. углавном се заснива на земљр. сточарским производима и преради дрвета. Саобр. се обавља морем, јез., рекама и жел.; гл. пацифичка пруга од Хелифкса (Атлански Ок.) до Ванкувера (Вел. Ок.). У спољној трг. извоз (земљр. сточарски производи, дрво, крзна и руде) увек вели од увоза (фабрикати). Стан. (9,8 мил.) су староседеоци (Индијанци, Ескимии) и досељеници (Енглесии, Ирци, Французи, Немци, Норвежани, Шведјани, Италијани, Кинези, Јапанци); гл. места: Отава (савезни гл. град), Квибек, Монтриол, Торонто, Виннипег, Ванкувер, Хелифкс, Калгери, Саскатаун. К. пронашао фрц. морепловац Жак Картие и заузео је у име Фрц. (1535.), а колонизовао је Шамплин почетком 17. в.; после 7-год. рата (1756.-1763.) припала Енгл., која јој признала аутономију (1867.) и издигла је на степен доминиона. Канадски балзам, к. терпентин, добија се у С. Амер. засецањем дрвећа из породице Conifera (*Abies canadensis*, *Pinus balsamica* итд.). Свеж б. је безбојан, бистар и густ, ароматична мириса, сл. терпентину; осушен даје жућкасти до мрко обојен провидан лак; употребљава се за израду финих лакова, као крт за оптичка сочива и као лепак за микроскопске препарате, јер има исти индекс преламања као стакло. К. ренета, јабука високе каквоће, даје лепе и крупне плодове и увек добро раба; подноси добро транспорт. К. топола → топола.

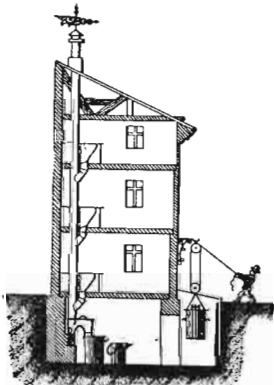
КАНАКИ, општи назив за урођенике у Океанији.

КАНАЛ (лат.) 1) узан део мора између о. и пол., нарочито поред далм. обале (Велебитски, Задарски, Брачки и др.). 2) прокоп за везу између мора или плочних р.; од морских најчувенији: Суески, Панамски, Килски (Кајзер-Вилхелмов) и Коринтски; између р. има их много у свима култ. државама. У Југосл. К. Краља Петра везује Дунав са Тисом (Бездан-Ст. Бечеј, 122 км), К. Краља Александра спаја

К. Краља Петра са Дунавом (Мали Стапар-Нови Сад, 66 км), **Шуговички К.** (од Баје до Бездана на Дунаву; у Југосл. на дужини 10 км), **Бегејски К.** (везује Темишвар са Тисом код Титела; у нашој држ. 76,7 км), **Панчевачки** (каналисано корито Тамиша, 3 км), 3) подземне цеви за одвођење употребљене или атмосферске воде (→ канализација). **К. ди Миди** → Јужни канал у Фрц. **К. ла Манш** → Ламанш. **Јавни к.**, ј. добра, не уболежавају се у земљишне већ у за њих нарочито установљене књ. **Пловни к.** се израђују кад треба пристаништа на рекама, језерима и морима спојити крајним или бољим пловним путем и кад притоке пловних река треба учинити пловним под повољнијим тхн. и екон. условима него што је то могуће извршити регулацијом или каналисањем р. Ниво воде у к. се обично степенасто диже и спушта; висина ступња је неколико м, а дужина неколико км, с 1 на 2. ступња брод прелази преко бродарске зауставе. Кад пловни пут води преко вододејнице, за прелаз се бира нижи прелаз, а у часни ступањ се вода доводи из више положених потока, или се црпе из нижих ступњева к. или из оближњих вештачких јез. У к. се уводи само она количина воде која је довољна да се надокнаде губити на бранама и уставама, на испаравању и понирању. Товарне бродове (шлепове) вуку коњи на копитњачком путу дуж к., а код јачег саобр. моторни чамци и мањи бродови или локомотиве; брзина кретања пуних бродова се због рушења обала ограничава некад на 5 км на час. **КАНАЛЕ Антонио** (1607-1768.), ит. сликар, радио углавном вен. пејзаже пуне светлости.

КАНАЛЕТО Бернардо (Canaletto, право име Белото, 1720-1780.), ит. сликар; 1 од најзначајнијих пејзажиста 18. в.; сликао скоро искључиво градове.

КАНАЛИЗАЦИЈА, мрежа подземних цеви и канала од печене земље, бетона или опека за одвођење употребе воде или метеорске воде из насељених места у р. или у инсталације за пречишћавање; употребљена вода и кишница одводе се 1 заједничком или 2 засебним мрежама (општи или сепарациони систем); у каналској мрежи се из употребљене воде из-

гасова (око 70% метана, 10% сумпорводоника, 10% угљендиоксида итд.), који се због опасности од експлозија и тровања морају добрим ветрењем јако разредити; услед развоја аутомобилског саобр. и инд. у новије време се нарочита пажња обраћа на скупљање опасних гасова (бензин и бензол) у к. мрежама; ветрење се врши прир. путем кроз кишне олуке. цеви изведене на кровове зграда и улична окна, а изузетно, код опасности од скупљања тешких гасова, и нарочитим црпкама; да гасови не би продрили у зграде и дворшита, канализациони отвори се снабдевају воденим затварачем (сифоном). Каналски садржај се при нормалној концентрацији и количини кисеоника испушта у р.; ако је разблажење мање од 1:25, ако у близини насеља нема речног тока или ако због искоришћавања воде и саобр. на њој ток треба да остане чист, каналски садржај се претходно пречишћава. Каналисање река, начин за побољшање и омогућавање пловидбе на непловним деловима р., у чијем се кориту добива довољна дубина за пловидбу уграђивањем брана и стварањем успора; бродови пролазе поред брана кроз бродарске зауставе; висина брана се одређује углавном према застима пловидбе и пољопр.; кад не могу оба захтева да се задовоље, гради се у долини одвојени пловни канал; при поводњу бране се подижу или спуштају да успором не би изазвале поплаву.

КАНАЛНА ВАГА, Wasserwaage (нем.), направа за утврђивање хоризонтале; састоји се од 1 оловне цеви, чији се крајевци санијени вертикално увис продужују у стаклене цеви; вода којом је напуњена оловна цев стоји у верт. стакленим цевима само у том случају у истој равни, ако је површина или линија на којој лежи в. потпуно хоризонтална; филни облици к. в. либела.

КАНАЛСКИ ЗРАЦИ, постају у евакуисаним цевима за пражење, снабденим електродама, под притиском око 0,05 мм живе; полазе од избушене

катоде у супр. правцу од катодних зракова; наелектрисани су позитивно и имају много већу масу, а мању брзину од катодних зракова; открио их Голдштајн 1886.

КАНАЛСКА ОСТРВА → Нормандиска Острва.

КАНАН, Хапап 1) најмлађи Хамов син, а Нојев унук кога је Ноје проклео да робује робовима Сима и Јафета. 2) ст. име Палестине. **Канањци**, Хапањци, семитска племена; населили Палестину пре Јевреја; по унутрашности се бавили земљр. и сточарством, а на морској обали (Феничани) морепловством и трг. **КАНАПЕ** (грч-фрц.), наслоњача за више особа, софа. **КАНАРА**, обл. у Индији између Оманског Зал. и план. Гага; стан. (1 600 000) бави се углавном земљр. (ориз, шећ. трска, шафран, бибер, зачини итд.); говори језиком који припада дравидској групи и има књж. (од 2. в. пре Хр.) претежно верског и епског карактера, нарочито у вези с култом Шиве.

КАНАРИНКА (Serinus canaria), птица певачица из фам. зеба, пореклом са Канарских О., зеленкасте или жуте боје; лако се гаји; вел. број раса.

КАНАРИС Константин (1790-1877.), грч. морнар; одликовао се у борби Грка за ослобођење и био неколико пута мин. после ослобођења.

КАНАРСКА ОСТРВА, група о. вулканског порекла поред сз. обале Афр., у Атланском Ок.; има 7 већих, међу којима и Феро, чији је подневак узет (1634.) за почетни; највиши врх Тејде (3711 м) на Тенерифи; клима блага, мање воденог талога; поред обале виноград, вртови банаана и ј. вова; на висини жито и шуме; припадају Шп.

КАНАСАВА, варош (150 000 ст.) и пристаниште у Јап. на з. обали Нипона; мед. фак.

КАНБЕРА, издвојена заједничка тер. и престоница (9000 ст.) Аустрал. Савеза; осн. 1913.

КАНГАЈСКЕ ПЛАНИНЕ, у сз. делу Монголије, високе 3500 м.

КАНГ ХИ, кинески цар (1654-1722.) из дина. Цинг; дозвољно ширење хришћ. и евр. културе.

КАНДАХАР, варош (32 000 ст.) у јн. Афганистану; вођарство и инд. свиле; на караванском путу Херат-Кабул и жел. прузи за Индију.

КАНДЕЛАБР (лат.), свећњак у облику стуба за свеће, светилко, обично у дрв.

КАНДИДАТ (лат.), лице које се пријавило за неку службу, испит или за посланички мандат. **Кандидовати**, предложити неко лице за положај у држави или друштву (нар. посл.); услови под којима се могу лица к. за нар. посл. утврђени су Уставом и зак. о изборима, а услови за к. председништва управе неке установе и појединих одбора утврђени су нарочитим правилником те установе.

КАНДИЈА → Крит.

КАНДИЈКА (Aquilegia vulgaris, фам. Ranunculaceae), жузнаста дугочвечна биљка, веома позната у Евр.; плаво или беличасто пвеће има више дугачких оструга, као да је састављено из више жаворњачких цветова; расте у шумама а често и на отвореним план. нагибима; око 50 разних врста; неке суптропске врсте из Аз. и С. Амер. гаје се као украсне (→ Аквилегија).

КАНДИЈО (грч.), суд за уље, разног облика и величине, често од скуподеног метала, у којем гори жижак пред иконама у кући или у цркви.

КАНДИРАНО ВОЂЕ, ушећерено или шећером конзервисано воће тако да задржава свој облик и укус.

КАНДИС (ар.), рафинисани тричани или репни шећер у облику веома крупних кристала; добива се нарочитом кристализацијом раствора шећера; боји се шећером бојом жуто или мрко; у трг. познат као «жвти шећер».

КАНДИСКИ Васиље (* 1866.), рус. сликар, живи у Нем.; присталица апсолутне ум. и представник експресионизма.

КАНЕВАС (фрц.), мрежасто исплетена памучна тканина од грубо упредених жипа, с 30-144 рупица на см²; употребљава се као подлога за вежење.

КАНЕЈА → Крит.

КАНЕЈУРА (фрц.), бразда на стаблу класичних стубова; полази од стопе и завршава се испод капитеља; на дорском стубу се додирују, а код јонског и коринтског стуба су обично одмакнуте 1 од 2.; на мраморним стубовима у рим. архт. нису израђиване. **КАНЗАС**, 1 од држава САД у сливу р. Мисисипи (212 780 км²); стан. (1,9 мил.) се бави земљр., вођарством, сточарством, руд. (угаљ, цинк, со, гипс, лопораз за цемент) и инд.; гл. место Топега.

КАНИБАЛИЗАМ, једење људског меса. Кад је 1492. дошао на о. Зап. Индије, где живели људодери Караиби, Колумбу се учинило да се то име изговара као Каниби: тако постали називи канибија и к.

КАНИЖЛИЋ Анту (1700-1777.), песник; као Језуита бавио се и теол. питањима; гл. дела: **Камен прави**

смутње велике (о подели црк.), и Света Рожалија (побожан спев).

КАНИЗИЈЕ Петар (1521.-1597.), језуитски провинцијал у Нем., широко католицизам; написао: *Summa doctrinae christianaе* и *Катихизис*, преведен и послан од Марије Терезије Србиња у Војводину ради унијаћења; проглашен за светитеља 1925. **Канвизијена друштва**, за васпитање оmlадине.

КАНИЈА (фрп.), цев која се уводи у просечени душник на врату, да би се кроз њу дисало или која се стави у гркљан у истом циљу, када је дисање онемогућено (код крупна, дифтерије и др. болести); → литубација, → трахеотомија.

КАНИН, пол. на С евр. Рус.; заграђује са И Бело М.; клима хладна; тундра.

КАНИНГ (Canning) 1) **Џорџ** (1770.-1827.), енгл. државник, противник св. алијансе, а пријатељ грч. и ј.-амер. устаника; присталица слободног трг. 2) **Чарлс Џон** (1812.-1862.), енгл. државник и гувернер Индије. **КАНИСТАР** (лат.), кошара, лимена боца или канта за слање течности или прашкова.

КАНИЦ Феликс Филип (1829.-1904.), аустр. новинар и археолог; пропутовао наше земље, проучно срп. и буг. средњев. споменике и изнео о њима много н. грађе за а. Евр.

КАНИШ, пас овца, лав црсто, ловачки (за лов из чулова), диркусни и луксузни пас, сразмерних линија, подједнако дуге, меке, беле, црне, суре или затвореномрке длаке; клемпањих ушију; развијене главе, широка чела, кратка лица; има спој међу претима на ногама.

КАНОВА Антонио (1757.-1822.), ит. вајар, 1 од првих

и гл. претставника класицизма; учен, окретан и хладан; гл. дела: *Амор и психа*, *Венера* (на сл.: кип Паулина Боргезе).

КАНОВАС дел Кастило (1818.-1897.), највећи шп. државник из 19. в.; убили га анархисти.

КАНОВАЧКИ ГОВОР → шумадјански говор.

КАНОЕ, кану (караипски), чамац сличан кајаку, само шпри и тежи; има их и са Једрама.

КАНОН (грч.) 1) пропис, упутство, норма. 2) збирка или систем прописа и упутстава. 3) у муз.: композиција у којој 1 или више гласова, на извесном растојању, понављају исту мелодију; може бити у унисону, октави или доњој доминанти. **К. библијски**, кановске књиге → Библија. **Канонизација**, проглашавање неког човека за светитеља, увршавање у списак (канон) светитеља; у ркат. црк. пре к. врши се → беатификација. **Капоник**, у ркат. црк. свештеник који живи покрај еп. и сачињава с њим савет епархије; зову се и **катедрални к.**; због заједничког читања поглавља из Св. писма сви заједно образују **каптол** или **катедрални каптол** или **каптол еп. цркве**. **Кановско право**, црк. п., садржи устројство црк. и посебне зак. по којима се она одржава да би испунила циљ који јој је богом опредељен; основ ркат. к. п. је *corpus iuris canonici*, а извори прав. к. п. су Св. писмо, предање и црк. зак. (канони), обавезни за сву црк., као канони св. апостола, сабора, св. отаца. У циљу груписања к. п. рађени су зборници; међу њима: **помоканони**, који садрже прописе и грађ. и црк. законодавства, и **синтагма** Матије Властара, Јеромонаха; сл. к. зборник је назван **крмчија**; 1. крмчија појавила се старањем св. Саве у Хиландару (13. в.). **КАНОНАДА** (ит.), арт. паљба обично из више топова једновремено.

КАНОНА 1) место у Д. Ег., код којег су Енглези потукли Наполеонове ген. 1801. 2) ег. и етрурска урна. **КАНОПУС**, звезда 1. привидне величине у сазвезђу лађе Арго; 2. по сјајности.

КАНОСА, градић у Ит. на Апенинима, у којем је

нем. цар Хајнрих IV молио за опроштај папу Григорија VII, за време борбе о инвеституру (1077.).

КАНПУР, варош (220 000 ст.) у Индији, на р. Гангу; инд. кожа и тканина; речни пристаниште и важан чвор жел. саобр.; унив. и висока тхн. шк.

КАНРОБЕР Сертен (Canrobert, 1809.-1895.), фрп. маршал; помагао Наполеона III у прерату; у кримском рату руководио опсадом Севастопоља.

КАНСУ, пров. у сз. Кини (428 000 км², 5,8 мил. ст.), делимично равна, а делимично равна и покривена лесом; земљр., сточарство и метал. инд.; у план. има угља, гвожђа, арсена, бабра и злата; гл. место Лан-Чоу.

КАНТ 1) Имануел (1724.-1804.), највећи нем. филозоф с којим покрет просвећености достигао врхунац; високом идеализмом извршио вел. утицај на нем. књиж., нарочито на Шилера; највише заслуга има за флз., етику и естетику. У флз. дао и. основе критицизмом и трансцендент. логиком; налазио да ранија флз. није успела због догматичности рационализма и емпиризма; испитивао услове под којим искуство може да буде у сазнању, и тврдио да је оно производ искуствених и априорних саставних делова и да постаје формиранем емпиријичког материјала чулног опажања помоћу простора и времена, као облика нашег опажања, и категорија које претстављају априоран облик нашег мишљења; такво сазнање њом показује само појаве ствари, а не и ствари онакве какве су по себи, јер се оне не могу сазнати; стога је и метафиз., као наука о стварима по себи, немогућна. У етици К. поставио начело категоричког императива; по његову мишљењу човек као појава, или по свом емпиријском карактеру, није слободан у свом делању, већ је каузално условљен (подлеже прир. зак.); међутим, као ствар по себи или по свом интелегибилном карактеру, он је слободан, али само онда кад дела у сагласности с умом и по мотивацијама ума; категорички императив је осн. правило које чист ум априори прописује људској вољи; он гласи: »Ради тако да максима твога делања увек може да буде општи прир. зак. сваког делања уопште«; делање је морално само ако је у сагласности с категоричким императивом и ако је мотивисано искључиво поштовањем моралног зак., а не и чулним побудама или материјалним потребама; постулати моралности (слобода воље, бог и бесмртност душе) претстављају регулаторе људског делања. У естетици К. се бавио лепим и узвишеним; рел. је сматрао за схватање свих дужности као божјих заповести, а право за скуп услова под којима се може сјединити самовоља људи неке заједнице по једном општем зак. слободе; гл. дела: *Општа ист. природе и теорија неба*, *Критика чистог ума*, *Прологомена*, *Основи метафиз. морала*, *Критика практичног ума*, *Критика моћи суђења*, *Религија у границама чистог ума*. **К.-Лапласова теорија** о постанку небеских тела: према К., простор био напуњен разређеном материјом у којој су била места с већом густином; око ових се места материја скупљала и тако постала одвојена небеска тела: из таквог 1 облака гаса (маглине) родио се и сунчев систем. Према Лапласу ова је маглина испуњавала простор чији је пречник био већи од растојања најудаљеније планете од Сунца; она се обртала као 1 целина; при хлађењу и згушњавању брзина обртања се повећавала и услед тога дуж екуатора маглине појавило се испупчење; ово се испупчење затим претворило у прстен који се одвојио; после распада овог претена његова се материја скупила и образовала гасовиту лопту-планету; на овакав су начин постале планете и, док су оне биле у гасовитом стању, сличан процес довео је до одвајања сателита од планета. **К.-Л. т.** досада најбоље објашњава вел. већину познатих особина сунчевог систем. 2) **Мина** (Cantù, 1844.-1897.), финска књижевница; реалист.-социјалист. романи: *Сиромаси*, *Хапа* и драме: *Провала*, *Радничкова жена*, *Деца несреће*.

КАНТАВИЛЕ (ит.), певајући. **КАНТАБРИ**, народ у ст. Шп., настањен ј. од Гаскоњског Зал.; покорио га Римљани 25. пре Хр. **КАНТАБРИСКЕ ПЛАНИНЕ**, дугачак пл. венац који одваја сз. Шп. од Атланског Ок. **КАНТАКУЗЕН**, породица која играла видну улогу у ист. Виз. и Рум.; из ње најзнатнији: 1) **Јован**

→ Јован VI, 2) Шербан (око 1640.-1688), влашки кнез; покушао да ослободи своју земљу од Турака.

КАНТАЛ, угашена вулк. купа (1838 м) у ср. Фрц.

КАНТАР (*Santarus lineatus*), морска риба, елинеаста, спљоштена облика, светле боје; укусна меса.

КАНТАРИДА → мајак, шпанска буба. **Кантаридин** (грч.), кристална безбојна супстанца, веома отровна, добива се из извесних органа и крви инсекта *Santharri vesicatoria*; некад употребљавана за изазивање кожне реакције у виду пликова.

КАНТАРИОН → богородичина трава.

КАНТАТА (ит.), вокална композиција са солистичким деловима, дуетима, терцетима и др. хорovima, а уз инструменталну пратњу; обрађује доживљаје из Христова живота, из Библије и световног живота; разликује се од опере по свом лирском елементу, који не искључује и драмски.

КАНТЕМИР 1) Антиох Д. (1709.-1744.), рус. сатиричар и родоначелник савр. књижев.; дипломат, заточник просвећености и правде; исмевао незнање, празвоверице, недостатке администрације и свешт.; писао басне и лирске песме у реал. духу, преводио класике и научна дела; његова књижев. делатност има практичан карактер у духу реформа Петра Вел. 2) Константин, господар Молдавске (1683.-1693.), тур. васални кнез. 3) Димитрије, молдавски кнез (1710.-1711.), син претходног; ступио у савез с Петром Вел., а после његовог неуспеха на Пруту емигрирао у Рус.

КАНТЕРБЕРИ, варош (25 000 ст.) у Енгл., седиште надбискуп.; важан саобр. чвор и трг за жито.

КАНТИЗМУМ (лат.), похвала, химна, обично реал. садржине, намењена литург. циљевима. К. кантикорум, библ. песма приписивана Саломону, у којој се на класично иконографски страствен начин опева љубав пастира према Суламићанки, што се у хришћ. егзагеги узима као символ мистичког сједињења Христова с његовом црк. Кантилена, мелодија певачког карактера.

КАНТИЛИ Љубина (*Cantilly*, 1812.-1842.), сестрична Људевита Гаја, песничка љубав Станка Врза, коју он опевао у лирском зборнику Љубабије.

QUANTITE NÉGLIGEABLE (фрц.), маленост, ситница, безначајност.

КАНТОН 1) гл. место (900 000 ст.) кинеске провин. Квантунга, пристаниште на И. Кинеском М. и најважније трг место (чај) у Кине; инд. свиле, порцелана, лака; унив. и висока теол. шк. 2) адм. област у Фрц. и Швајц.

КАНТОНОВАЊЕ (фрц.), становање (потребно за одмор) вој. у насељеном месту далеко од непријатеља.

КАНТОР (лат.), певач. хороваца у црк.; обично и уч. певања.

КАНТОР Георг (*Cantor*, 1845.-1918.), нем. математичар, творац тзв. теорије множини која се данас сматра за основу целокупне мат. (→ сл.).

КАНТУ Чезаре (1804.-1895.), ит. историк; гл. дело: *Општа историја*.

КАНТУС (лат.), песма. *Cantus planus*, грегоријанско певање, бележено нотима које нису означавале разноврсно трајање, већ су све биле 1 облика. *C. firmus*, тема или мелодија која била основ за вишегласне композиције, одн. тема дана у басу или сопрану, коју треба хармонизирати. *C. choralis*, лат. назив за грегоријански хорал.

КАНУ → каное.

КАНУЛЕЈ Гнеј, рим. нар. трибун; нагнао патриције да озаконе бракове између патриција и плебејаца 445. пре Хр.

КАНУТ, Кнут Вел., дански краљ (1014.-1036.), владао Данском, Швед. и Норв.; отео половину краљевине Едмонду II, англосаском краљу.

КАНЦЕЛ (лат.), нарочито израђена црк. проповеданица с решеткама. К.-параграф, наређење у Нем. да свешт. не смеју проповедати о држ. и полит. стварима. Канцелар, у ср. в. највиши дворски чиновник и чувар држ. печата; најчешће свешт. лице; у 19. в. у Аустр. и Рус. мн. спољних послова; у Фрц. мн. правде, у Нем. претседник владе, а у Енгл. претседник Горњег дома и мн. правде. Канцеларија, соба у којој се врше писмене радње неког јавног надлежства или прив. лица. Канцелист, чиновник, писар.

КАНЦОНА (ит.: *canzone*), лирска песма, која се састоји из неколико делова; у ср. в. певана уз инструменталну пратњу.

КАНЦЕЛЕРИЈА, палата у Риму из цветног доба ренесансе, сизана по плану који је дао Браманте; њено је дворшце I од најлепших у ренесанси; према натпису у фризу била је већим делом готова

1495. У њој први пут примењен мотив с 2 пиластра између прозора.

КАНЧЕНЦОНГА, врх на Хималајима (8603 м), на граници Брит. Индије и Непала.

КАЊАЦ, **кањ** (*Serganus sabrilla*), риба нашег мора. жућкастосиве боје с црвеним или жућким пругама; теж. до 0,5 кг, месо укусно, лови се на удицу.

КАЊОН (шп.), дубока и уска речна долина, чије су стране готово вертикалне;

честа у карстним пределима. (На сл.: к. реке Колорада).

КАЊУЗ → минар.

КАОЛИН (китнески: каоулинг), хидратисани силикат алуминијума ($Al_2O_3 \cdot 2SiO_2 \cdot 2H_2O$); моноклинчан минерал, чешће мека, трошљава, земљаста маса беле или жућкастозеленкасте боје; постаје распаљивањем фелдспата из магматских стена; гл. налазишта у Евр.: Карлови Вари (ЧСР) и Шнеберг (Нем.), код нас: Метриш (и Србија), Слатина (код Валева), Ново Село (код Слав. Пожеге) и др. Употребљава се за израду порцелана и као мех. средство за бистрење вина у grubим случајевима тегљивости ($1/2-1$ кг на 100 л вина); после тога вино треба накондно бистрити и неким бољим средством (рибљом бешкиком).

КАП 1) → рт. 2) (срп. енгл.: пехар), у спорту пехар за награду нпр. Девис-куп у тенису. **К. Бретон**, о. (10 400 км²) на сн. Нове Шкотске (С. Амер.); стан. (100 000) се баве риболовом, бродоградњом и руд. (угаљ, гвожђе); припада Канади. **К. Хорн** → Рт Хорн.

КАПА (лат.) 1) сваки покривач за главу, подешен према облику главе, нарочито за мушкарце; код нашег и код др. балк. народа носе се различити облици; у ср. в. гл. врсте клобуци (шшири), калаци и разне шубаре; осим калпака (изобичајених у Црној Гори тек у 19. в.), клобуци и шубаре и данас се много носе, нарочито у сев. крајевима; у ј. крајевима, те код Арбанаса, Турака и Цинцара много се носе мале к. цилиндричног или коничног облика од чохе, пусти или др. тканина (фес, булах, кече, пштак или заврата и др.), које се јављају често и као део ж. одеће, али се онда покривају марамом или шалом; у нар. веровању к. пра вела; улогу: штити човека од злих сила (особито к. од вучине) и може да замени и човека (пошење к. болесника но молитву, жртвовање к. код кулних стабала и врела итд.). 2) у мат. → кугла.

КАПАВАЦ → гонореја.

КАПАДОКИЈА, рим. провин. у М. Аз. Кападокијска раса → предвезајска раса.

КАПАР (*Sarraris spinosa*, фам. *Sarraridaceae*), дуговечна биљка, дрвенаста, дугачка и положена стабла, овална листва, крупних белих цветова; плод овална бобица; цела биљка бодљикава; расте на стенама и зидовима у медитеранској обл.; гаји се као поврне ради младих цветних пунољака; кора и корен садрже гликозид рутиј, пектинску киселину, 1 испарљиву материју која изазива повраћање; стога употребљавана као лек.

КАПАРА (ит.), новац дат као знак да је уговор о испоруци или закупу закључен и као јемство да ће се уговор испунити; пропа- да ако се не изврши обавеза за коју је дата; ако странка која је примила к. не изврши обавезу, дужна је да је удвојено врати; страна којој се враћа к. може ипак тражити потпуно извршење уговора одн. накнаду штете.

КАПАЦИТЕТ (лат.-фрц.), способност, моћ, вештина. **К.** акумулатора, количина ел. струје коју може дати а. приликом пражњења; изражава се скоро увек

скоро увек амперчасовима. **К. кондензатора**, количина електрицитета коју треба додати да би му се напон повисо на јединицу или однос између количине електрицитета и напона кондензатора; ако се за количину електрицитета и напон узму електростатичке јединице, **к. с.** изражава у см, а ако се изражава у фарадима ($F = 9 \cdot 10^{11}$ см), и микрофарадима ($9 \cdot 10^6$ см).

КАШВЕРДСКА ОСТРВА, група од 16 о. (3 927 км², око 150 000 ст.) у Атланском Ок., з. од ушћа Сенегала и Кап Верда; 7 о. имају високе вулканске брегове, чији су врхови под вечитим снегом; извозе со, кукуруз, каву, лекове.

КАПЕЛА 1) план. си. од Велебита; дели се на **Вел. К.**, виши сз. део (Бијела Јасица 1 533 м) и **Малу К.**, нижи ји. део (Селишки Врх 1 280 м). 2) звезда 1. привидне величине у сазвезђу Возар. 3) (лат.) мала зграда за богослужење, обично у вел. зградама засебна соба; нпр. дворска к., шк. к. итд. **Капелије** назив за црк. певачки збор, па и остале световне муз. скупине. **Капелан**, **капелан**, свешт. капеле; помоћник свешт. **Капелник** → диригент.

КАПЕНЗИС → флорне области

КАПЕР Сигфрид (Каррег, 1821.-1879.), чешки историчар и путописац; пријатељ Вука Караџића и И. Ткача; гл. дела: По јсл. земљама, Хришћани у Тур., Кнез Лазар; преводио на нем. и чешки наше нар. песме; Кнез Лазар, Еписке песме.

КАПЕР-БРОДОВИ (хол.), прив. бродови снабдевени писменим овлашћеним од неке зарађене државе да могу да плене непр. и неутралне ладе с теретом намењеним непријатељу; укинути париском декларацијом о поморском праву (1856.).

КАПЕРНАУМ, варош на сз. обали Генезаретског Јез. у Палестини, позната из Библи.

КАПЕТ Иго, фрц. краљ од 987., оснивач династије → Капета.

КАПЕТАН (ит.-фрц.) 1) чин у вој. и морн.; добијају га пор. и пор. фрегате који у чину пор. проведу 4 год. и положи прописан испит за тај чин, осим оних који су завршили вишу вој. акад.; заузимају положај командира осн. јединице (или 1. официра на броду); то су к. II класе (одн. пор. бојног брода); носе на разрезаним еполетима 3 звездиче. **К. I кл.** (одн. пор. б. брода I кл.) постају к. II кл. који су провели у том чину 3 год. и бар 1 год. командовали осн. јединицом; време у чиновима мора бити без судских казни и с препоручљивим оценама; носе 4 звездиче. **К. брода**, заповедник брода који у себи усредсређује функције: тхн. шефа експедиције на мору, јавног органа и трг. претставника бродовласника или опремиатеља брода. **К. корвете**, **к. фрегате**, **к. бојног брода**, виши поморски официри ратне морн., одговарају чину мајора, плук. и пук. у вој.

КАПЕТАНОВИЋ Мехмедбег (1839.-1902.), писац и скупљач нар. умотворина; гл. дела: Народно благо (збирка нар. пословица, узречица и крајних песама), Источно благо (збирка ар., тур. и перс. пословица), Бој под Бава-Луком (спев) итд.

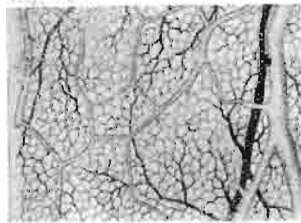
КАПЕТИ, династија која је са својим споредним гранама владала Фрц. 987.-1848.; дели се: на породицу правих **К.** (987.-1328.), породицу Валоа (1328.-1389.) и породицу Бурбона (1389.-1848.).

КАПИЈА (тур.), врата већих димензија за коњски и пепачки саобр.

КАПИЛА, митски индуски мудрац, осн. флз. санџа.

КАПИЛАВАСТУ, ст. град у Индији, престоница државе Сакија и родно место Сакије Мунија (Буде); њени остаци пронађени 1895.

КАПИЛАР (лат.), најтања крвни суд, цилиндрична

облика, чији су зидови састављени само од 1 слоја ћелија; чини спону у циркулацији између артерија и вена; имају особину да се не обично много гранају, услед чега је њихов промер 0,005-0,020 мм, дакле често мањи од крвног зрна; у накладу за то имају способност да се

шире и скупљају; на извесним к. судовима може се под микроскопом посматрати циркулација крви (жабљин мезентеријум); из њих се осмозом нападају ткива и на тај начин врши исхрана органа, ткива и ћелија. **Капиларне појаве**, пењање течности у уским цевима и капалима; уколико је цев ужа толико се течност пење на већу висину; неке течности (као жива) не пењу се, већ спуштају (к. депресија); ове појаве имају

вел. значај у природи, нарочито у биљном свету. (На сл.: капиларни судови артерија и вена).

КАПИРАТИ (лат.-нем.), разумети, схватити, појмити. **КАПИСЛА** (лат.-фрц.), металне капиле или цевчице напуњене експлозивним смешама; служе да упале пуњење (пушчан, топовско, мину итд.); пале се ударом, трењем или ел. путем; неке к. називају се дегонаторима. **Капислара**, врста ст. пушке с капислом на цеви.

КАПИСТРАНО Ђовани (1385.-1456.), ит. фрањевец противник хусита; помагао Јанку Хунџадију у одбрани Београда од Турака.

КАПИТАЛ (лат.) 1) главница. 2) скуп свих екон. добара која служе за производњу и доб. 3) све промет. вредности помоћу којих се долази до извесног дохотка, али без личног рада (земљиште, зграде, тхн. постројења, новац итд.); према најстаријој теорији постао из вишкова прихода над расходима, њиховим прикупљањем код новчаних завода из најширих нар. слојева, емисијама акција, прив. и држ. обезбича итд.; према ист. разматрањима може да буде и др. порекла: плачка у ратовима и побунама, зарада у трг. (спољној, прекоокеанској и колонијалној), проналажење рудника, експлоатација напамних рудника без заштите, игра на берзи, разне афере, корупција, искорисћавање власти и положаја итд. Јавља се као: стални, инвестициони (уложен у машине, зграде и др.) и обртни (уложен у сировине, гориво, потрошни материјал, плаћање надница итд.), који се у сваком периоду производње утала у произведена добра и опет се враћа, после њихове продаје, у облику новца. У доба → индивидуализма к. је омогућио искорисћавање појединца и читавих соц. група (класа). 3) назив гл. дела Карла Маркса, посвећено испитивању екон. капиталистичког друштва. **К. мртви**, који лези неискорисћен за привр. сав новац који је тезауриран, тј. који појединци држе код себе, немајући никакав принос од њега; тих м. к. биће толико мање уколико је сигурнији кредит и боља организација штедње; м. к. су и инд. постројења која не раде; м. к. нагло расту у доба екон. кризе. **К. потрошњи** обухвата новац, сировине, све потрошне ствари које изискује производња, насупр. основно, непроменљиво к. који чине зграде, стројеви итд. **К.-шип** (енгл.), најјачи бојни бродови. **Капиталан** (лат.), главни; изврстан. **К. исмо**, ил. од вел. слова. **Капитализам**, привр. и друштв. поредак, заснован на потпуној личној слободи рада и прив. својини средстава за рад у рукама 1) друштвене групе, којој стоји наспрот група радника без средстава за рад. У савр. свету развио се нарочито од 18. в. и дели се на: рани (до средине 19. в.), високи (до свет. рата) и позни (од рата до данас). Одликује се динамичним тежњама: за све већим проширењем производње и послова у циљу све већих зарада; довео до образовања и скупљања вел. капитала, оснивања вел. и индустријских предузећа, развртка саобр., усавршавања тхн. производње, процвата банкарства и берза, разгранавања међунар. трг. и уопште до умножавања богатства народа; али како је динамичку зарађивања и богаћења поставио за гл. животни циљ свога времена, он је разрешавао људе моралних и соц. обзира и урдио многим негативним последицама; неједнаком расподелом богатства и дохотка довео до класне поцепаности и опасних друштв. и унутар. поделености; тежњом за новим привр. освајањима довео до многих међунар. сукоба и до свет. рата; неконтролисаним проширењем производње и спекулативним пословима прешао границе реалних могућности продаје и пословних успеха; довео до вел. свет. привр. кризе, у којој пропала многа инд., трг. и банкарска предузећа у целом свету и која утицала на цео свет. привр. живот. Стога се јавило мишљење да је у ист. завршена епоха к. и да свет поступно прелази у неки облик дириговане привр.; у том смислу извршена су и полит. преуређења у многим државама Евр. и Амер., у којима се више не доушта безобзирно богаћење, а лични циљеви и тежње појединаца све више потчињавају интересима друштв. целине. **Капитализација**, урачунавање интереса у главницу; по правилу к. није допуштена без нарочитог пристанка дужника који се не даје унапред; изузетно дозвољена код тек рачуна и улога на штедњу; извесне јавне установе, Држ. хипотекарна банка, Пошт. штедионица и Агр. банка, имају право да врше к. Важна зато што од трептика к. тече интерес и на камату унето у главницу; међутим од тренутка подизања тужбе сваки поредник има право да изврши к. интереса чија је наплата тужбом тражена. **Капиталист**, раније: сваки власник средстава за производњу, чак и ако сам води предузеће; данас: сопственик новца или средстава за производњу који то своје имање уступа

другом на употребу уз накнаду интереса и живи углавном од тог дохотка, незарађеног личним радом. **КАПИТЕЛ** (лат.) 1) поглавље у списима. 2) скуп свешт. 1 црк., мн. или црковног реда. 3) завршетак стуба, арх. облик који крунише стуб; најкарактеристичнији облик сваког класичног арх. стила; према њему се разликују: дорски, јонски, коринтски и композитни → стил. (На сл.: к. у Дубровнику).

КАПИТЕН (фрц.) 1) преставак спортске екипе. 2) такмичар који заступа другове у важним питањима.

КАПИТОЛ, 1 од 7 брежуљка на којима подигнут Рим; на њему били Јупитеров и Јунонин храм.

КАПИТУЛАР (лат.), члан → каптала. **Капитуларије** (лат.), закони Карла Вел.

Капитуларни викар, по биск. смрти од каптала изабрани вршицац дужности биск. власти до постављења н. биск.

КАПИТУЛАЦИЈА (лат.) 1) уговор о предаји града, одреда вој., утврђеног места, ескадре итд.; приступајој командант кад не може да продужи борбу, али се за то подвргава суду, а у неким државама одмах кажњава лишењем чина. 2) уговорни уступак тур. владе евр. силама, да њихови поданици не подлеже тур. судовима, већ конзулима дотичних сила; изузеци чињени само у веома тешким случајевима; по свом доласку на власт (1908.) Младотурци су радили да се к. укину као понижавајуће за тур. судове; у том успели тек 1914. К. Црне Горе, извршена 17./1. 1916. Ц. Г. ушла је у свет. рат неспремна, јер је била испречена борбама око Скадра 1912.-1913. и учешћем у рату против Бугара; синови краља Николе, престолонасленик Данило и кн. Петар нису били за рат; Данило био чак отворен пријатељ Нем. Мада се прног. вој. борила под тешким условима, без довољног оружја, хране и муниције, сев. вој., под командом Ј. Вукотића, држала се храбро на Тару; Ј. вој. код Ловћена била међутим у растројству и предала је (10./1. 1916.) тај веома важан стратешки масив Аустријанцима, који су одмах наставили с даљим продирањем, у намери да преку отступницу деловима срп. и црног. вој.; предају Ловћена народ је сматрао за неку врсту издаје. Црног. краљ понудио је Аустр. сепаратни мир, али кад су из Беча поставили необично тешке услове, краљ је са делом владе и народа напустио Ц. Г., док су се његов син Мирко и 3 члана владе предали аустр. вој. и издали наредбу за разоружање народа; мада к. Ц. Г. није била потпуна, јер је нису извршили краљ и влада као целина, она је у народу и др. државама схваћена као таква.

КАПИЊ Јурај (1861.-1925.), писац и ур. Пучког листа; збирке: Пучке пјесме, Са путовања, Руховјет ратних пјесама.

КАПИЦА → срчанка.

КАПЛАГА (хол.), уобичајена доплата возарини, у помор. саобр. изражена у %, намењена капетану; првобитно додаток који је давао капетану да купи какву топлу одећу коју би употребио за пут морем (хол. кап = капа, ланкен = марама).

КАПЛАНД → Кеп.

КАПЛАР (шт.), најнижи чин у вој., стиче га редов кога изабере командир осн. јединице, после 6 мес. службе и свршене припр. шк.; унапређење их ком. бат. по одобрењу ком. пука; заузимају положај десетара, вође одељења, тона итд.

КАПЉА → апоплексија. **Капљице**, архт. елемент у грч. дорском стилу, у облику зарубљеног конуса; испод тригља по 6 и на косим плочама испод тејзона 3 реда по 6 комада.

КАПОДИСТРИЈА Јован (1776.-1831.), грч. државник, мн. рпб. Јонских О. (1803.-) и рус. делегат на бечком конгресу; рус. мн. спољних послова (1816.-1822.) и претседник н. грч. државе (1827.-1831.); убијен у Науплији, под сумњом да ради за рачун Рус.

КАПОК (малајски), биљна жупкаста или мрка свиласта влакна. дуга 1,3 см, добијена из унутрашности плода «вуненог дрвета» (Bombacae), које расте у Ј. Аз., Афр., и Индији и Ј. Амер.; употребљавају се

за пуњење јастука, а ређе, помешана с памуком, и за израду тканина.

КАПОРЕТО → Кобарид.

КАПОТАЖ (лат.-фрц.), оклоп, облога од танког алуминијумског лим или дрвене лепенке на трупу или др. деловима аероплана; штити унутарњу конструкцију и даје повољан аеродинамички облик аероплану. **Капотирање**, популаран израз у вилу; означава да се аероплан при додиру са земљом првнуо или уопште оштетио.

КАПОШВАР, варош (30 000 ст.) у Мађ.; трг за стоку. **КАПРЕ-КАПЕР**, сасушен цветни пулолак од средтрновита жбуна (Sarraris spinosa, Фам. Sarraridaceae); употребљава се као зачин (→ капер).

КАПРИ, о. (10 км²) и летовалиште у Напуљском Заливу.

КАПРИЦИОЗАН (фрц.-ит.), својеглав, тврдоглав. **Sarpićcio** (ит.), инструментална композиција у стилу фуге или фантазије, рађена на познату или ориг. тему.

КАПТАЖА (фрц.), систем за хватање и одвођење воде из извора, подземних токова, р. и јез. К. извора врши се после хем. и бактериол. анализе и геол. прегледа сабирне обл. извора; при томе се пази да се изворска вода не меша с кишницом, да се не губи у пукотинама земљишта, да се ниво изграђеног извора задржи на висини прир. и да његов унутарњи део задржи приступачан ради прегледа и чишћења. К. подземне воде врши се после израде пробних бунара и опсежних студија квалитета, издашности, правца, тока и променљивости нивоа према атмосферским утицајима; из 1. хоризонта хвата се скупљајућим каналима (дренаже, галерије, тунели) и зиданим бунарима, и то само ако је место к. удаљено од насеља, ако је заштићено од поплаве и ако је ниво дубоко под површином земље; у дубљим хоризонтима подземна вода је бактериол. исправна, али често садржи гвожђе и манган којих је треба ослободити; из њих се к. изводи системом уских бунара мањег или већег пречника, повезаних натегама у 1 или више скупљајућих бунара из којих се вода црпе или потискује до места употребе (Макиш код Београда). К. речне воде врши се бранама и галеријама или се р. в. непосредно црпе из р.; пре употребе за пиће мора се пречишћавати (таложењем, филтрирањем, стерилизовањем), али се, изузетно из речница чии слив није насељен, може увести у водоводну мрежу и без стерилизовања (Романовска Р. код Сурдулице, рилски водовод за Софију итд.).

КАПТОЛ (лат.) 1) збор каноника stolне црк. као савештавао тело биск. у кат. управи; к. имали важну улогу у нашој правној и култ. ист. својим радом на састављању и чувању исправа; чим у половини 12. в. проглашени аутентични печати виших црк. достојанственика, био створен темељ правног рада к. који се нагло развијао и у Хрв. и у Уг.; каптолски печати најпре уживали поверење у црк. судовима, а касније им се признавала аутентичност и у световном судству; зак. краља Андрије II од 1231. први признаје веродостојност овера еп. или к.; у 14. и 15. в. к. састављали исправе о правним пословима странака и издавали их под својим печатом, чували исправе, судуловали при позивању тужених на суд, разграничењу поседа према пресуди итд.; листине састављао каноник лектор (најпре сам, доцније уз помоћ правника, који му били чиновници), чувао их је каноник кустос. Познати к. загребачки, → чазмански, пожешки, сремски, босански, каменички; пожешки к. био зборни као и чазмански, престао 1532. кад султан Сулејман освојио и попалио Слав. Пожегу. 2) део Загреб. е надбиск. двором и катедралом.

КАПУА, варош (14 000 ст.) и утврђење у Ит. на р. Волтурно.

КАПУЛЕТИ, чувена гибелинска породица из Вероне, непријатељ породице Монтегија; из њих биле Ромео и Јулија.

КАПУРА, капуља, капуљица, 2. мања преграда желуца преживара.

КАПУТ (лат.), глава, поглавље у књ.

КАПУЦА (ср.-лат.) кукуљача. **Капуцини**, ркат. калуђери, огранак фрањевачког калуђерског реда; осн. 1528. Матија Баси (Боски); добили назив по капуци; осим ње одликује се још и сандалама и брадом; проповедају на популаран начин. Капуцинска брада → салата.

КАР Тит Лукреције → Лукреције.

КАРА (лат.) 1) врста кола за ношење арт. муниције; састоји се из предњак и задњак; предњак је исти као и топовски, а задњак има сандук за муницију у који стаје обично двапут више метака него у сандук предњак. 2) (тур.), црн, нпр. к. боја, Кара-Ворбе.

КАРА Карло (* 1881.), ит. сликар, вођ футуристичког покрета, потом реалист.

КАРАГАЧИ → куидруи.

КАРАВИН (Фрц.-ит.), пушка с краћом цеви, тежине 3-4 кг; носи је копча, везоснидести, ордонанси и др. преко леђа. **Карабинијер**, војник, пешак или коњаник, који је припадао спец. виду вој., наоружани карабином; код нас не постоји; у Фрц. укинут 1871.; у Ит. жандарми, а у Шп. граничари.

КАРАБУГАЗ, зал. на и. обали Каспског Ј. с веома сланом водом (18,3‰).

КАРАБУРМА, брежуљак над Дунавом, код Београда, где до 1912. вршено стрелјање осуђених на смрт; ту су стрелјани и убице кн. Михаила.

КАРАВАЂО Микеланђело (Caravaggio, право презиме Америкити, око 1560.-1609.), ит. сликар,

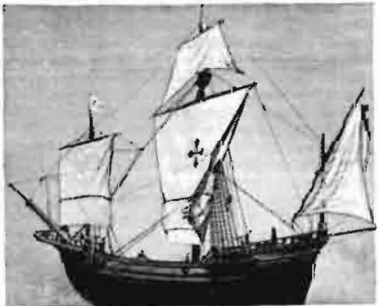

осн. патетичног барока на загуралистичкој основи; истакао драматичност светлости и сенке насупрот стадувавом kolorиту болоњске шк.; изврши снажан утицај нарочито на шп. и хол. сликарство 18. в. **КАРАВАН**, карван (перс.), група товарних животиња (коња, магарца, мази, камила) којима се преноси роба или домаће ствари; наш средњевековни назив: турма; некада к. саобр. веома распрострањен по Аз., Афр., Евр. и код култ. народа Ј. Амер.; у Евр. се најдуже одржао у степским крајевима Рус. и на Балк., а у Аз. и Афр. у пустињским и степским крајевима где још нема жел. или аутомобилских друмова; у Пр. Аз. виде се к. и од по 1 000 камила. У ср. в. по нашим земљама преносили робу особито Власи сточари, поносници (у тур. доба: кириџије); организатор и закупца транспорта у зап. јелс. крајевима звао се крмар, а код Турака кириџи-баша; коњ који иде први и по којем се остали управљају зове се калауз. К.-сараци, вел. свратшта за к. у воровима на к. путевима; у Југосл. најлепши остатак: Куршумли-хан у Скопљу.

КАРАВАНКЕ, дуга план. (огранак Алпа) на граници Југосл. и Аустр.; највећи врх Стол (2 236 м).

КАРАВЕЛА (ит.), једрењак с 3 јарбола из 16. и 17. в. на њему

Колумбо открио Амер. (на сл.: Колумбова к. Пинте).

КАРАВЕЛОВ 1) Љубен (1837.-1879.), буг. књиж. и нац. радник; прво трговац, затим свршио физ. фак. у Москви и настанно се у Србији, из које отишао

после погибије кн. Михаила; учествовао у осн. Буг. револуционарног комитета у Букурешту; утицао на развој либерализма и реалистичке књиж. у Буг. и Србији; пред крај живота повукао се из политике и сав се посветио књиж. раду; писао пеме, приповетке и етногр. студије; гл. дела: *Је ли крива судбина*, *Из мртвог дома*, *Бугари ст. кова*. **Мамино детенце**, *Записи о Бугарској*. 2) Петко (1840.-1903.), брат претходног, буг. политичар, 1 од осн. и вођа буг. либералне странке; непријатељ Отамбулова; мин. и претседник владе 1880.-1886. (с прекидима), а септ. 1886. намесник.

КАРАВЛАСИ (прни Власи) 1) у ј. и зап. крајевима назив за Румуне («Каравлашка и Карабогданска»). 2) у Босни: рум. Цигани.

КАРАГАНА (Caragana, фам. Papilionaceae), род украсних шибова, парно пераста листа лептираста, златножута цвета, пореклом из ј. Рус., Сибира и н. Аз.; има око 55 врста, од којих се *C. arborescens* радо гаји по парковима.

КАРАГУЊИ, етничка група међу Цинцарима («они који носе црне гуње»); велином трговци, занатлије и гостиничари (печалбари); мање сточари.

КАРАДАГ, тур. назив за Црну Гору, Скопску Ц. Гору и др. геогр. објекте истог значења.

КАРАБОРЂЕ Петровић (* 3./11. 1768. у Вишевцима,

† 13./7. 1817. у Радовању), вођ 1. устанка; младост провео чувајући стоку, али рано показивао борбену ђуд и вел. одлучност; као младић бранно девојке од тур. насиља; год. 1787., после убиства 1 тур. напасника, пребегао у Аустр., ступио у добровољце и истакао се у неуспелом покушају да се освоји Београд; учествовао у аустр.-тур. рату (1788.-1791.); после свиштовског мира остао у Србији, окућио се у Тополи и бавио се негом и продајом стоке. Кад су дахије приграбили власт у Србији и спремили сечу нар. вођа, кнезова и свешт., одлучиле су да убију и К.; обавештен о тур. намерама, он се спасао убивши 2 лица из чете која је упућена да га смакне, па се одметнуо у гору; убрзо затим изабран је у Орашцу за вођа устанка (2./2. 1804.); храбар, одлучан и вел. личног ауторитета, убрзо је постигао лепе успехе; за 2 мес. је побунно цео Београдски пашалук, а после битке на Иванковцу (1805.) упустио се у отворену борбу са самом Тур. и царевим властима за опште ослобођење Срба; као војсковођ истакао се 1806. сјајном победом на Мишару и борбом на Делиграду; крајем те год. освојио Београд и ступио у савез с Рус.; спронећа 1809. почео успешну офанзиву према Ц. Гори, али морао да се враћа због тур. продирања од Ниша према Дунаву; срп. неуспеху на тој страни знатно су придонеле унутарње борбе, вођене око устава, стога што је К. желео да обезбеди себи водећи положај и у будућности, али је наишао на јаку опозицију, према којој није увек имао довољно такта. Угрожена од Наполеона, Рус. је морала да склопи с Турцима мир (1812.); Срби су онда остали сами и изложени тур. освети; Турци су 1813. напали на Србију с 3 стране; у најтежњу часу К. се разболео, па је, скрхан болешћу, напустио Србију 21./9. 1813. и прешао у Аустр., а из ње, после извесног времена, у Бесарабију, где је ступио у везу с тајним грч. друштвом Хетерије, која је спремала ослобођење свих хришћ. од Турака; помогнут од чланова Хетерије, пошао је с лажним пасошем за Србију и ступио на срп. тле 28./6. 1817. Уплашен његовим доласком и за себе лично и за Србију, која је у н. борби могла поново да настрада, кн. Милош наредио је да га убију, што је ускоро и извршено. К. је највећа личност н. Србије; он је кренуо Србе на борбу којом је обновљена ст. држава и образован стожер, око којег је извршено прибирање свих нар. делова.

КАРАБОРЂЕВА ЗВЕЗДА → орден.

КАРАБОРЂЕВИЋИ, владајућа династија у Србији

(1804.-1813., 1842.-1858. и од 1903.) и у Југосл. (од 1918.); води порекло из племена Васојевића у Црној Гори; осн. породице Караборђевић дед Јован доселио се с још 2 брата из Црне Горе у Шумадију (око 1750.), па се сам населио у селу Вишевцу, а његова браћа око р. Јасенице; Јованов син Петар (Петроније, † око 1787.), ожењен Марицом кћерком Петра Живковића из села Масловога, која била веома вредна, отресита и неустрашива, због чега названа «Марица Катана», имао 3 сина: Ђорђа (Караборђа), Марка и Маринка и 2 кћери: Марију и Милицу; прави оснивач династије → **Караборђе**; његови потомци: 1) Алекса (1801.-1830.) син Караборђевић, умро у Кашењеву. 2) Алекса (1845.-1920.), син Караборђевића унука Ђорђа. 3) Алекса (1836.-1841.), син кнеза Александра. 4) Александар син Караборђевић → Александар Караборђевић кнез. 5) Александар, син Краља Петра I Ослободноца → Александар I Караборђевић Ујединитељ. 6) Александар (* 1924.), син кнеза Павла К. 7) Андреј (* 1929.), 3. син краља Александра I Ујединитеља. 8) Авдрија (1848.-1864.), син кнеза Александра. 9) Арсен (* 1859.), син кнеза Александра, арм. ген.; по свршеном лицезу у Паризу и Константиновском училишту у Петрограду, ступио у фрц. војску (1881.) и учествовао у тонкинској експедицији (1883.) као водник страначке легије; после тога прешао у рус. војску и учествовао у рус.-јап. рату као командант ескадрона и командант пука; у балканским ратовима (1912.-1913.) учествовао као ген. срп. војске и командант коњиц. див., а у свет. рату као рус. ген. и командант коњиц. и пеш. див. 10) Ау-

пора (1874-1901.) кнегиња Демидов ди Сан Донато, жена кн. Арсена К., а мајка кн. Павла. 11) **Бождар** (1861-1921.), син Карађорђева унука Ђорђа, књижевник и уметник, веома дењен у ум. круговима у Паризу, где провео највећи део живота; написао више новела и ум. критика, штампаних по енгл. и фрц. часописима, и оставио много ум. радова у металу и на кожи. 12) **Ђорђе** (1877-1884.), син Карађорђева сина Алексе. 13) **Ђорђе** (* 1856.), син кн. Александра Карађорђевића. 14) **Ђорђе** (* 1857.), најстарији син краља Петра I, срп. престолонаследник (1903-1909.); одрекао се престола у корист млађег брата Александра; борио се храбро и појртвовано у балк. ратовима и свет. рату. 15) **Ђорка** (1864-1890.), кћи црногорског краља Николе I, жена краља Петра I, а мајка Александра I Ујединитеља (→ сл.). 16) **Јелена** (око 1765-1842.), кћи оборкнеза Николе Јовановића из Мачошева, Карађорђева жена (→ сл.). 17) **Јелена** (1846-1867.), кћи кн. Александра. 18) **Јелена** (* 1834.), кћи краља Петра I. 19) **Јелисавета** (* 1852.), кћи кн. Александра. 20) **Клеопатра** (1835-1855.), кћи кн. Александра. 21) **Марија** (* 1899.), кћи рум. краља Фердинанда I, жена краља Александра I Ујединитеља → Марија. 22) **Марија** (* 1936.), кћи кн. Павла. 23) **Миlena** (1866-1887.), кћи краља Петра I. 24) **Никола** (* 1928.) син кн. Павла. 25) **Олга** (* 1903.), кћи грч. принца Николе, жена кн. Павла. 26) **Павле**, син кн. Арсена → Павле К., кн. намесник. 27) **Персида** (1813-1873.), кћи Јеврема Понадовића, жена кн. Александра. 28) **Петар**, син кн. Александра → краљ Петар I Карађорђевић Ослободилац. 29) **Петар**, најстарији син краља Александра I Ујединитеља → Петар II Карађорђевић, краљ. 30) **Пола** († 1812.), кћи Карађорђева. 31) **Полексија** (1833-1916.), кћи кн. Александра. 32) **Сава** († 1847.), кћи Карађорђева. 33) **Сима** († 1788.), син Карађорђевог. 34) **Сара** (Сарка, † око 1852.), кћи Карађорђева. 35) **Сара** (Сарка 1803-1885.), кћи мајора Мише Анастасијевића, жена Карађорђева унука Ђорђа. 36) **Светозар** (1841-1847.), син кн. Александра. 37) **Стаменка** († 1875.), кћи Карађорђева. 38) **Томислав** (* 1928.), 2. син краља Александра I Ујединитеља.

КАРАЂОРЂЕВО, држ. сгрела код Бачке Паланке (Дунавска Бан.), гаји углавном поније.

КАРАЂОРЂЕВИЦИ, династичка странка постала у време првог намесништва у Србији (1839-1840.), пре доласка кн. Ал. Карађорђевића на срп. престо. **КАРАИБИ**, **Кариби**, неколико сродних индијанских племена у Ј. Амер.; раширили се из Гујане по о. до Кубе (где већ изумрли), а на копну до р. Хингуа; култура као и код осталих Индијанаца у обл. тропских прашума; први Индијанци с којима Колумбо 1492. дошао у додир на В. Антилима. **КАРАИМ**, каранти, јевр. секта, постала средином 8. в. у Вавилонији; не признаје Талмуд; раширили се по мусл. земљама, Криму и у Пољ. **КАРАЈСКАКИС Ђорђе** (1782-1827.), јунак из грч. ратова за ослобођење. **КАРАКАЈА**, рим. цар (211-217.), син Септимија Севера; 1 од најкрволочнијих рим. владара; осудио на смрт и погубио око 20 000 људи; убијен у близини Едесе, по Макриновој наредби. **КАРАКАЛПАЦИ**, тур. народ око ушћа Аму-Дарје, у суседним пустињским крајевима и у Узбекијетану (146 300), сунитски мусл.; полуномади; сточарство, земљар. и риболов. **КАРАКАС**, гл. место (135 300 ст.) ј.-амер. рпб. Венецуеле; инд. (меса, дувана, керамике); унів. **КАРАКАЧАНИ**, 1 од многих назива за Динџаре сточаре, који долазе у и. Повардарје.

КАРАКОРУМ, план. венац у унутрашњости Аз. између Хималаја и Памира; 2. по висини на Земљи; највиши врх Дапсанг (8 610 м).

КАРАКТЕР (лат.), скуп индивидуалних урођених и стечених особина, које имају пресудан значај на човеково делање; у књиж.: личност с јаче израженим индивидуалним цртама. **Крактеран**, поштен, чврст, постојан, несаломљив. **К. драма**, поз. дело у којем тежиште не пада на урочну везу збивања, већ на гркаџе карактера. **К. улоге**, приказују оштро наглашене и строго одређене особине спенских лица. **Карактеристика**, упадљива одлика, обележје нечега; у књиж.: изношење битних особина човека, дела, предмета итд. **Карактеристичан**, који садржи битне одлике. **Карактерологија**, наука о суштини и развиту индивидуалних особина људи.

КАРАКУЉ ОВЦА, туркестанска о. чији јагањци дају скупоцено крзно персијанер; спада у ред о. с мешаном вуном и масним репом (у корену репа леги нагомилана резерве масти за зимску исхрану); ср. величине; одрасле имају грубу затвореномрку праву вуну, јагањци док су у утроби и првих дана имају потпуно црну и коврџаву; за добивање крзна овце се кољу пре јагњења или се кољу јагњад 3 до 5 дана стара; покушаји да се к. о. пренесе код нас засад без добрих резултата; поред крзна, даје доста укусно месо и млеко; највише се гаји у Рус.

КАРАКУШ (тур.), запаљене костију скочног зглоба задње ноге код коња; последица појава мртве кости (израштаји на костима зглоба); знаци: хромање и мртва кост; лечење јаким мастима или горепом. **КАРАЛИЈЧЕВ Ангел** (* 1902.), буг. књиж.; приповедач и одличан деџи писац; гл. дела: **Раж**, **Благо**, **Длажљив свет**, **Дукати**. **Свет прича**.

КАРАМАН 1) **Димитрије**, у лат. хроничи маџ. писца Себастијана Тинодија (из 16. в.) означен као наш најбољи гуслар. 2) **Љубо** (* 1886.), историчар, бави се изучавањем наше средњев., нарочито даљм. ум. 3) **Станко д-р** (* 1889.), зоолог, бави се испитивањем гмизаваца, водоземаца и нарочито риба наше фауне; у последње време подземном фауном.

КАРАМАНИДИ, тур. селџучка династија (око 1256-1483.); после пропасти државе Селџука завладала Ј. делом М. Аз. и дуго одолевала Османлијама.

КАРАМАТА Јован д-р (* 1902.), доцент математике на унив. у Београду; бави се највише мат. анализом; објавио: **О инверсион ставовима збирљивости** (на фрц.); **За Свезане** (о историји обрадио математике).

КАРАМБОЛ (фрц.), судур; у билијару кад лопта којом играмо додирне др. две.

КАРАМЕЛ (ши.), производ добивен делимичним распањањем шећера приликом загревања; има аро матичан мирис и укук; лако се вари; има га и у хлебној кори. Употребљава се и за бојење белих вина, којима се, према додатој количини, може дати светложута до тамносмеђа боја; по нашем Зак. о вину, његова употреба забрањена.

КАРАМЗИН Николај М. (1766-1826.), рус. књижевник, историчар и новинар; гл. претставник и вођ књиж. сентиментализма у Рус., осн. нову књиж. шк. и реформисао књиж. језик, који приближио народном; гл. дела: **Писма руског путника**, **Јадна Лиза**, **Наталија**, **бојарска кћи** и **Историја рус. државе** (→ сл.). **КАРА-МУСТАФА** (1633-1683.), тур. вел. везир; опсађивао безуспешно Беч, где потучен од пољ. краља Јана Собјеског; при повратку с тог похода удављен у Београду по султановој наредби.

КАРАН, **Бела Пркава**, ман. у селу К. близу Ужница; прк. једнобродна засведена базилика с кубетом и 1 полукружном олтарском апсидом, сазидана од сите; подигао је Душанов жупан Брајан између 1332. и 1337.; значајна је због фрески жулана Брајана са женом и ћеркама у веома лепом оделу, краља Душана, краљице Јелене, краља Милутина и богородице тројеручице; у олтару портрет попа Георгија, званог Медош, која је, изгледа, те фреске сликао; лепе су још и рел. композиције: **Рођење богородице** и **Вавдење**.

КАРАНИК, план. (1 910 м) си. од Пећи (Зетска Бан.).

КАРАНОВАЦ, ст. име → Краљево.

КАРАНОВИЋ Сима д-р (1866-1928.), санит ген.; у рату 1914-1918. нач. санит. одељења Мет. вој.; био потпредседник Срп. лек. друштва и члан Гл. санит. савета. **КАРАНТАНИЈА**, б. независни слов. кнежевина са центром у карант. → Коручкој. 1. по имену познати кнез краш. Словенаца био Балук (поч. 7. в.);

за његових наследника Воруца, Горазда и Хотимира (у 8. в.) већ се почео да учвршћује утицај Баварске и криши, на слов. тер. Формална независност К. очувала се све до у 13. в. у виду «устоличена» карант. племена (→ Господовство Поље). К. остала још дуго густо насељена слов. обл. и гме полит. и екон. центар свих Сл. у и. и јн. Алпима. К. Велика, војводина коју од слов. земаља образовао Отон I Вели. (952.) ради одбране од Мађара и дао ју на управу роду Епенштајна; простирала се од Дунава до Јадр. М. и р. Поа; Отон I је поделио на И. Марку и Карантанију или Корушку.

КАРАНТЕН (фрд.), станица за задржавање путника на граници према крајевима сумњивим у погледу заразних болести, нарочито куге и колере.

КАРАНФИЛ (*Dianthus*, фам. *Caryophyllaceae*), једногод. украсна биљка белих и црвених цветова; постоји око 300 врста у Евр., Аз., Афр.; расте на отвореним план. нагибима, у проређеним шумама, на ливадама, степима, суватима; познате украсне врсте: *D. caryophyllus*, *D. plumarius*, *D. barbatus*, *D. chinensis*, *D. caesius*; има јак мирис и много се гаји. **Каранфилић** (*Iambosa caryophyllus*, фам. *Myrtaceae*), дрво са Молучких О., наспрамна змзелена лишћа и цвастих цветова; цветни цупљаци и цветови имају јак мирис слезан каранфила и употребљавају се као зачин, због чега се гаји свуда у тропима. Цупљаци садрже много етерског уља, чији гл. састојак 1 фенол еугенол, јака мириса и лута укуса; на слузокожама најпре дражи, затим отупљује осетљивост, стога се раније много употребљавао у зубарству да ублажи бол код повкаренних зуба.

КАРА ОРМАН, план. (1 765 м) с. од Охридског Јез. (Вардарска Бан.); ј. огранак Стогова.

КАРАПАКС (лат.-шп.), научно име за горњи испупчен леђни луб корњаче, пити.

КАРА-ПАША → преспанска јабука.

КАРАРА, град (53 000 ст.) у сз. Ит.; ум. акад.; мајдан мрамора.

КАРАС Вјекослав (1821.-1858.), сликар, највише радио портрете; има и пејзажа, скица из свакидашњег живота, илустративних тема; за оп. у Карловцу израдио вел. библ. композицију: **Како су нашли Мојсија**; најбоља му Римљанка.

КАРАСЕК 1) Јосип д-р (1868.-1916.), славист, бавио се журналистиком: позната његова мала Слов. ист. књижевности. 2) Зе Љповиц Јиржи (*1871.), чешки писац; гл. дела: **Ендимион**, **Остро прогнаника** (збирке песама); **Роман Манфреда Макмилена**, **Скарабеј** (романи).

КАРАТ (грч.-ар.), ст. јединица тежине којом се изражава финоћа зл. предмета и тежина драгог камена; нпр. зл. легура финоће 18 к. има у 24 дела укуне тежине 18 делова чистог злата; у Југосл. се чистота злата и сребра изражава у хиљадитим деловима (‰). По чл. 6. Зак. о мерама за Југосл.: као посебна мера за мерење драгог камења и правог бисера може се употребљавати тег од 2 дг (200 мг), назван к. метричког система или метрички к. скр. мк.

КАРАУЛА (тур.), стражара.

КАРАФА (ар.-ит.), флаша обично од брушена стакла са стакленим чепом.

КАРАФЕРИЈА → Верџа.

КАРАФУТО, назив за ј. део Сахалина (36 000 км², 250 000 ст.); припада Јап.; богат рудима (петролеум, угља).

КАРАЧАЈ, аутономна обл. у с. Кавказији; гл. место Батаљпашинск. **Карачаји**, тур. народ у сз. Кавказији (55 000); постао мешавином кримских Татара и Черкеза; сунитски мусл.; гаје овце.

КАРАЧИ, варош (217 000 ст.) у Индији на Арабијском Зад., близу Индове делте; сабирно пристаниште целе долине Инда; извози памук, пшеницу, коже; гл. аеродром за пругу Лондон-Индија-Аустралија.

КАРАЧИ (*Caracci*) ит. сликарска породица, на челу болоњске шк.; њени чланови заједнички радили знамените фреске у Вољонџ и Риму и извршили огроман утицај на евр. сликарство 17. в. Најзначајнији: **Анибале** (1560.-1609.), рутинирани занатлија с много смисла за декоративно, али без дубље осећајности.

КАРАЦИЈАТА Стефан → Хади Димитар.

КАРАЦИЈАЛЕ Јоан (*Caragiale*, 1852.-1912.), рум. приповедач и сатиричар малограђ. друштва; комедије: **Бурна ноћ**, **Изгубљено писмо**.

КАРАЦИЋ 1) Вук Стефановић (*1787. у Тршћу, † 1864. у Бечу), вел. реформатор књиж. и творац нап. наука; снажно утицао на духовни живот свога времена и осн. наш нац. романтизам; припадао генерацији људи из 1. и 2. устанка који стварали слободну Србију; пренео ту борбу у обл. духа и целог живота стварао осн. за развој нар. културе; после пропасти Караборђе Србије дошао у Беч, где се упознао

с ученим славистом Копитаром, који му остао уч. и пријатељ до краја живота; од његових идеја К. направио свој програм и остварио га одлучно, смело и потпуно; у његово доба срп. књиж. се делили на његове присталице (јотовце) и противнике (јеровце); али му вел. ученици Данчић и Бранко помогли да дотуче своје противнике; сав живот провео у борби за опстанак и идеје; научна признања добио рано (дописни чл. Рус. акад. 1819.; почасни д-р јенског унив. 1823., чл. Ученог друштва у Гетингену 1825.), а материјалну помоћ нешто касније (пензија од рус. владе 1826., мала пензија од Србије 1833.); неко време живео у Србији као чл. законодавне комисије и претседник суда, али се убрзо вратио опет у Беч и наставио научни рад. Прва Вукова дела: **Песарице** (1814. и 1815.), **Писменица срп. јез. по говору простог народа** (1814.) и нарочито **Срп. рјечник** (1818.) садрже цео његов програм: реформу правописа и јез. и правац књиж. рада; уместо застарелог црк.-рус. правописа створио идеално фонетско писмо по принципу: «Пиши као што говориш, а читај како је написано»; избацио непотребна слова, а гласове који дотле нису имали посебне знаке, неке сам стилизовао (љ, њ), а неке узео из ст. хришћанских текстова (ћ, њ), из латинице (ј); од Лукијана Мушицког (ћ), а касније (1836.) узео ф. х. у јез. изнео крупну реформу: укинуо недовољну мешавину црк., рус.-књиж. и срп. нар. јез. и писао нар. јез. свога завичаја (херц. наречје); обе реформе наишле на отпор претставника црк. и дела војвођанске интелегенције; али он није уступку, већ устао у одбрану својих идеја, критикама, полемикима и нападима; чувене су му критике романа Милована Видаковића, а још чувенији Утици измењени с гл. противником, Јованом Хашићем (1. књиж., углавном филолошка критика). У његову раду на јез. најзначајнији **Срп. рјечник**, израђен у сарадњи с Копитаром; у њему изнео обилат материјал чистог нар. говора с акцентима и фолклорним тумачењем. Упоредо с тим био и најактивнији скупљач нар. песама; 1. збирку (**Мала простонародна сл.-срп. песарица**) публиковао 1814., а 2. 1815. г.; верно beleжио, али и одабранио нар. песме по ум. вредности, тако да његове збирке претстављају најбољу антологију нар. поезије; захваљујући њима, он се, посредством Копитара, упознао с ученим и угледним Немцима, Русима, Чесима (браћа Грим, Гете, Карамзин, Шаховски и Добровски); поред песама издавао **Срп. нар. приповетке** (1821.); њихово 2. издање (1833.) превела његова кћи Миња на нем. и штампала у Берлину с предговором Ј. Грима (1834.); затим **Нар. срп. пословице** (1836.), 1826.-1829. издавао алманах **Даницу**, са чланцима из ист. и јез.; његови чланци о догађајима и људима из 1. и 2. устанка имају вел. ист. вредност, нарочито о Правитељствујушцем совјету и Милошу Обреновићу; **Житије Хајдук-Велџа Петровића** убрја се по објективности и стилу у најлепше споменике његова духа; најзад на нем. јез. издао дело **Црна Гора и Црногорци** (1837.), дао нем. историку Леополду Ранкеу грађу за дело **Срп. устанак** (1820.) и оставио вел. фолклорну грађу, речнички материјал и огромну преписку с угледним људима из сл. света. Мада његово дело било намењено борби, његове песме и превод Н. завета остаће вечни споменик класичног срп. језика. 2) лист за срп. нар. живот, обичаје и предања; излазио у Александрији, у мес. свескама 1899.-1901. и 1903. г.; објавио разноврстан материјал нар. фолклора. 3) **Миња** → Вукомановић. 4) **К.-Обрадовић Јеремија** (Слепац Јеремија, 1814.-1888.), Вуков брат од стрица; пошто ослепео у младости, бавио се колпортажом књ., певањем песама и издавањем књ. и календара; од песама највише успеха имала **Мађ. буца**.

КАРАЦИЦА, план. ј. од Скопља (Вардарска Бан.); највиши врх Мокро или Солунска Глава (2 540 м); глацијални трагови.

КАРАЦОВ Димитар (1885.-1923.), буг. оперски композитор; гл. дела: **Антигона**, **Млади краљ** и **Милкана** (опере) и **Химна сунцу** за хор и оркестар.

КАРАШ, р. у Банату; извире на Карпатским План. (Рум.); дуга око 60 км; доњи ток у Југосл.; улива се у Дунав код Ст. Паланке, прекопута Рама.

КАРАШ (*Carassius carassius*), слатководна риба сродна шарану, али без бркова; живи у мирним, муљевитим водама; лако се укршта са шараном; месо ср. укуса.

КАРАШИЦА, д. притока Дунава; извире са Мечек-План. (Мађ.), дуга 29 км, улива се код Батине (Југославија).

КАРВАМИД, $\text{CO}(\text{NH}_2)_2$, вештачко азотно ђубриво са 46% азота; добива се синтетичким путем (код нас: Руше у Слов.); при употреби се меша с пепком и суперфосфатом; у земљишту брзо прелази у $(\text{NH}_4)_2\text{CO}_3$, затим у азотну киселину, која се неутралише базама земљишта; при сталној употреби на киселим земљиштима повећава ацидитет; ефекат ђубрења сличан амонијумовим солима и мало изостаје иза чилске шалитре; уношење боље сјени дрљањем; количина 80-100 кг по 1 ха; за кисела земљишта бољи калцијумов-карбонид са 16% N.

CARBO (лат.) → угаљ. **Карбиди**, једињења елементарних материја (гвожђа, калцијума, хрома, силицијума и др.) с угљеником (→ калцијум-карбид, карборунд). **Карбонати**, соли угљене киселине H_2CO_3 . **Карбонизација**, угљенисање, повећање количине угљеника у некој материји загревањем без присуства или у присуству недовољне количине ваздуха (изарада кокса, дрвеног угља итд.); у прир. се врши тиха к. без загревања, при угљенисању биљних отпадака и стварању прир. горива (угаљ, тресет); налази многоструку примену у инд. и практичном животу; у ткст. инд. за чишћење вунених тканина сумпорном киселином од биљних примесака; растварање чврстог угљеника у гвожђу (угљенисање сировог гвожђа у високим пећима, изарада цементног челика); везивање угљен-диоксида и стварање карбоната и бикарбоната (добивање соли, очвршћавање малтера везивањем угљен-диоксида из ваздуха итд.). **Карбон хартија**, свилена хартија без пора израђена од добро измлевених чистих целулозних сировина, с 1 стране обојена (плаво или црно); служи као хартија за копирање за писау машину и писање оловком.

Карбоксне киселине, орг. к. алифатске и ароматичне, садрже карактеристичну групу карбоксил C.OH . чији се водоник даје заменити металом; могу бити с 1, 2 или 3 (и више) карбоксилне групе у молекулу и према томе се и називају: моно-, ди-, и трикарбоксне к.; њихову базичност условљава број карбоксилних група; једнобазне алифатичне засићене к. к. мравља и сирћетна; бутерна (маслена) и више хомологе палмитинска, стеаринска и олеинска к. називају се масним к., јер су сачиниоци масти; дикарбоксне: оксална, малонска; трикарбоксне: трикарболил к.; ароматична монокарбоксна к.: бензојева, дикарбоксна: фтална к.

CARBOL (н.лат.), карболна киселина, фенол, $\text{C}_6\text{H}_5\text{OH}$, ароматичан отрован алкохол; безбојне иглице, које при стојању покрвене; топи се на 43°, а кључа на 183°; има карактеристичан мирис; раствара се у води и у томе облику служи као дезинфекционо средство; издваја се као састојак из карболног угља, које се добива између 170° и 230° при фракционој дестилацији катрана од каменог угља; раније употребљаван за дезинфекцију рана, али се показало да је опасан, јер је отрован; данас у употреби за дезинфекцију клозета, пљувачница, хир. инструмената, ређе код неких кожних и ушних обољења. **Карболинеум** 1) дестилациони производ катрана од каменог угља; употребљава се углавном за импрегнасије и конзервације дрвета. 2) збирно име за сирово обојена угља из катрана, с високом тачком кључања; даје дрвету мрку боју. **К. вошни**, густе, зетјинасте, мркодрне течности јаког задаха; помешане с водом дају млечну, беличасту емулзију; добра средства за зимека прекања вођака против штетних вашију, јаја разних штетних инсеката, кржаве ваши итд., као и против гњива, ракране и трулежнице; уништавају маховину, лицајеве и окреке; изазивају опадање ст. кора; има их разних (арборин, дендрин, карбокрим, лизол, резол итд.); употребљавају се растворени у води, у јачини 5-15%; најбољи успех се постиже прскањем крајем зиме, изузев код бресака које треба прскати раније; прскање се врши по тихом, што суљем времену, без ветра и мраза.

КАРБОНАДО (по лат.), дијаманат црне боје; употребљава се као материјал за глачање и у дијамантским бургијама за бушење тврдих стена.

КАРБОНАРИ (ит.) 1) у ср. в. присталице велфовација. 2) поборници демократских начела и чланови тајне полит. организације у Ит. почетком 19. в.; радили на ослобођењу и уједињењу Ит.; добили име по томе што се састајали у угљарским кућицама на Апенинима; дигли устанак у Ит. (1820.) и нагнали напуљ. краља Фердинанда I да изда

устав, али потучени од аустр. трупа (1821.); од 1823. пренели своје средиште у Париз; не помињу се после 1841.

КАРБОРУНД, карборундум, тхн. силицијум-карбид SiC ; кристалише у хексагоналним плочицама; има степен тврдине 9,5 и пара челик и корунд; служи за глачање тврдих материја и за израду отпорника у облику цеву у нарочитим ел. пећима (силундум-пећи); изваредно постојан према хемиским материјама и високој тмпт.; добива се тхн. у ел. пећима, загревањем смеше силицијум-диоксида (кварцног песка), кокса и још неких додатака.

КАРБУНКУЛУС (лат.), јако запаљење коже и поткожног ткива, изазвано стафилококама, с изгледом збивено порећаних чирева на 1 месту, од којих се разликује тенденијом ка проширењу; веома опак код дијабетичара; лежи се дубоким резонима или исечањем ободелог места (→ чир).

КАРБУРАТОР (ит.-фрц.), део експлозивног мотора у којем се гориво распршује млазом ваздуха и аутоматски справља гасна смеша (за бензин најповољнија око 1:20 по тежини), коју мотор усава у цилиндре, где сагорева и даје рад; већим или мањим отварањем 1 лептира у облику капка мотору се даје већа или мања количина гасне смеше и тако регулише већа или мања снага мотора; на аеропланским моторима има и по 6 к.

КАРВИН, угљеноек код Тјешина (ЧСР).

CARVO (шп.) 1) терет, товар. 2) теретни брод. **Каргадор** 1) сопственик или лице које је он опуномолио да спроведне робу на броду до пристаништа где ће се продати и добитним новцем од продаје купити др. роба за повратак. 2) у Хол. посредник за бродове.

КАРДАМОМЕ (грч.), семенке истоимених биљака из Индије; служе као зачини и за прављење ликера.

КАРДАНО Вероломо (1501.-1576.), ит. математичар и лекар; заслужан због својих проналазака у → алгебри. **Карданов образац**, служи за решавање једначина 3. степена; примењује се болоњском проф. мат. Пачипиону дел Феро; 17. га објавио Кардано.

КАРДЕЊЕС, пристаниште (27 000 ст.) на о. Куби; извози шећер.

КАРДИЈА (грч.), сужени део → желуца у вези с једњаком; отвара се и пропушта храну у желуцац (→ гутање) или из желуца (→ повраћање).

КАРДИЈАЗОЛ, фабр. лек.; садржи пентаметилентетразол; даје се у капљицама или инјекцијама уместо камфора.

КАРДИНАЛ (лат.), саветник рим. папе (до 70 на броју), могу бити еп., презвитери и ђакони; по достојанству одмах после папе, без обзира на чин; између њих се бира н. папа; 1/2 морају бити Италијани, а 1/2 др. народности; знак: црвени шешир и мантија с пурпуром; њихова власт почиње од 11. в.

Кардиналан, главни. **К. број** → број. **К. врлине**, оне из којих се изводе све остале, или оне које су саме за себе довољне за детерминацију и објашњење сваке моралне радње; по Платону: мудрост, храброст, самосавлађивање и праведност; по Шопенхауеру: праведност и човекољубље.

КАРДИО- (грч.), предметак у сложеницама, значи: срце, срчани. **Кардиограм**, графички регистрована контракција срца; на њему се разликују: периода затезања преткомора, периода затезања комора, фаза истискивања крви, време попуштања комора и пауза; нема примене у клиници. **Кардиографија**, графичко претстављање срчаних покрета (кардиограмом) помоћу спец. апарата (кардиограф). **Кардиологија**, део мед. проучава срце.

КАРДИОИДА (грч.), равна крива 4. степена; спец. случај кружне епидиклоиде, кад су пречници оба круга једнаки (→ Паскалов пуж).

КАРДИФ (Cardiff), гл. град (234 000 ст.) у Велсу (В. Брит.), при ушћу р. Северна у Бристолски Канал; замак, унив., Велски нар. музеј; највеће свет. пристаниште за извоз угља; бродоградилште, инд. гвожђа, челика, лим.

КАРДУЧИ Ђозуе (Carducci, 1835.-1907.), ит. песник, проф., књижевник на универзитету у Болоњи; народни посланик и сенатор; тежно да доведе у склад класицизам с духом н. човека; писао песме и књиж., естетске, филолошке, ист. и полит. студије; у песмама изразит неокласичар; песме се одликују осећајношћу, мисаоношћу и савршеним ритмом; гл. дела: **Варварске оде**, **Оде и епде** (→ сл.).

КАРЕЛ 1) Алексис (Cargel, *1872.), фрц. физиолог; сарађује у Рокфелеровом институту у Њујорку, познат по многим радовима о

крвним судовима, стерилизацији ране помоћу Дакинове течности, преносу ткива и одржању живог ткива ван организма. 2) Рудолф (* 1880.), чел. композитор, проф. конзерваторијума у Прагу; компоновао: опере, симф. поеме, симфонију Ускрс, клавирске композиције и др.

КАРЕЛИЈА 1) аутономна држава у СССР на С Евр. (146 900 км²); хладнија клима, шуме, јез., тресаве. 2) предео на ЈИ Финске (исте прир. одлике); стан. већином Карелијци, зап.-фински народ (250 000 прав. вере; баве се земљр., риболовом, горосечом и трг.

КАРЕНЦИЈА (лат.), немаштина, оскудица. **КАРЕБЊО** Тереза (Carré, 1835-1917.), венецуелска пијанисткиња и композиторка; компоновала гудачки квинтет и клавирска дела.

КАРИ, најстарији индокинески (сијамокинески) народ у Задњој Индији, поглавито у план. Ј. Барме, а у знатном броју и у зап. Сијаму.

КАРИБИ → Карачиби.

КАРИЈА, у ст. в. обл. у М. А., на обали Егејског М.; стан. Карци; гл. градови: Милет, Халикарнас, Книд.

КАРИЈАТИДА (грч.), првобитно свештеница богиње Артемиде у месту Карие код Спарте; у архт. ж. фигури од камена које играју улогу стубова и носе на глави греду; најпознатије у Ерехтејону у Атини (5. в. пре Хр.); у јсл. ум. начинио их Метитровић за Видовдански храм и за гроб Незнаог Јунака на Авали (→ сл.).

КАРИЈЕ Жан Батист (Carrier, 1756. - 1794.) фрц. револуционар, познат са своје свирепости; у доба терора побацао у Сену код Нанта и подавно око 5000 људи, жена, па чак и деце у повоју; гијотиниран после 9. термидора.

КАРИЈЕР (фрц.), најбржи галоп код коња кад се коњ одбацује задњим, а дочекује предњим ногама. **КАРИЈЕР Ежен** (Carriere, 1849-1906.), фрц. сликар, близак импресиониста, радио декоративне слике у свом тоњу; гл. дела: Верленов портрет и Материна љубав.

КАРИЈЕРА (ит.), ток живота, нарочито у служби. **КАРИЈЕС** (лат.), нагржена кост услед гнојавог ређе сухог, запаљења костију (ток., остеомиелитис, траума). **К. зуба**, почиње на круници или врату тамном мрљом, испод ње омекша зубна кост, распадне се и образује шупљину, испуњену остацима распалог дентина и хране; ако се даље кварење не спречи, шупљина се издуби и допре до живца; услед инфекције следеће: запаљење «живца»-пулпе (пулпитис); знаци: јаки спонтани болови, на хладно и на слатко; последица пулпитиса је гангрена пулпе; живчана шупљина и канали испуњени трулим масама; у овом стању могућ је прелаз инфекције из канала у околину врха зуба праћене акутним или хроничним запаљењем (перидонтитис); знаци: зуб осетљив на удар и топло; прелаза запаљења на кост и покосницу (периститис); знаци: оток меких делова, гдекад апцес, запаљење лимфних жлезда; лечење: у почетку к. плomba; ако постоји инфекција, она се мора претходно лечити. **КАРИЈОН** (фрц.), мала звона у црк., која звоне помоћу механизма.

КАРИКА (мађ.), прстен → круг. алка. **К. клипна**, претенаста опруга која овлаш притискује на зидове цилиндра и спречава пролаз паре или гаса између цилиндра и → клипа.

КАРИКАЛ, фрц. тер. у Индији (135 км²), варош (17 000 ст.) и пристаниште на обали Бенгалског Зал.

КАРИКАТУРА (ит.), рад у којем се изразите особине неког човека или догађаја тако истакну и повећају да они постану смешни; претходници модерне к. су енгл. сликар Хогарт и шп. Гоја; постала полит. утицајна у 1. пол. 19. в., с оснивањем сатиричних листова у Фрц. (К., Шаривариј итд.), у којима су се нарочито истакли ум. Домије и Гаварни; међу јсл. ум. истичу се у том погледу В. Букановић, П. Крижанкић, Вереш, Д. Стојадновић, М. Вушковић и др. У аутор. праву заштитена; дозвољена под условом да не претставља

увреду претстављеног лица; за јавно излагање к. тражи се одобрење заинтересоване личности, сем ако су к. израз савр. историје или њихово излагање захтева виши интерес уметности.

КАРИН, развалине ст. хрв. града у Обровачком срезу (Прим. Бан.); подигнут на темељима рим. тврђаве.

КАРИНГЕР Антон (1829.-1870.), слов. сликар; радио занимљиве романтичне пејзаже и портрете.

КАРИНСКО МОРЕ, мало конт. м. (5,5 км²), ј. од Новиградског М. (Прим. Бан.) преко којег је спожено мореузима с Јадр. М.; постало спуштањем земљишта, односно трансгресијом мора; просечна дубина 8,5, највећа 15,5 м; има малу карсну притоку Каршиницу; вода слана.

КАРИНТИ Фриђеш (* 1886.), мађ. песник и хуморист; прославио се књ. **Криво огледало**.

КАРИНУС Марко Аурелијан, рим. цар (283.-285.), свиреп и развратан; убили га војници.

КАРИОГАМИЈА (грч.), спајање једара гамета при лакомо оплођавања; оба спољна једра дају у оплођеном јајету 1 једино, с диплоидним бројем хромозома; код извесних организама (многих гљива) може изостати у самом тренутку оплођавања, да би се извршила много доцније, после већег броја ћелијских деоба (→ оплођавање).

КАРИСКО МОРЕ, део Атланског Ок., између Ј. Амер., М. и Вел. Антила и Ср. Амер.

КАРИРАН (фрц.), коцкаст.

КАРИСИМИ Ђакомо (Carissimi, 1605.-1674.), ит. композитор из рим. шк., органист и диригент; претставник монодског стила и 1 од првих композитора ораторијума, од којих најчувенији: Јефтај, Јона, Суд Саломонов, Валтазар.

КАРИТАС (лат.), љубав према ближњем, добротинство нарочито од стране вер. установа према сиромашњима и болесњима.

КАРИЋ Владимир (1848.-1893.), проф. гми. и конзул; бавио се геогр., нац. и јавним радом; гл. дела: Србија и уобичајни за ср. шк. (→ сл.).

КАРКАВИТСАС Андреас (1866.-1922.), грч. писац; у приповеткама и романима слика живот грч. сељака и морнара.

КАРКАСОН (Carcassonne), град (34 000 ст.) у Фрц. на Ј. Каналу; трг житарика и вина; ткст. инд. **КАРКЕМИШ**, трг. град у ст. Сирији, на Еуфрату, код којег Навуходоносор потукао фараона Нехао 605. пре Хр.

КАРЛ → Карло.

КАРЛАЈЛ Томас (Carlyle, 1795.-1881.), шкотски филозоф и историчар, познат са свог сликовитог стила; сматрао да савр. народа лежи у јаким, правичним људима који намећу своју власт; гл. дела: Сартор Ресартус, Ист. Фрц. револуције, Хероји и Ист. Фридриха Вел. **КАРЛИН**, ст. ит. златник, различите вредности; дозно име по напуљ. краљу Карлу Анжујском.

КАРЛИСТИ, у Фрц. присталице Шарла X; у Шп. присталице дон-Карлоса и његова унука; у Мађ. легитимисти.

КАРЛИЋ Петар (* 1877.), писац ист. и књиж. студија: Краљска Далматин, Матица далам.; пронашао Хваркиње, комедију од Мартина Бенетовића († 1607.), Псалме Луке Брачанина и Статут котара нинског.

КАРЛИЦА (pelvis), саграђена од крпе и 2 карличне кости (к. појас); чини скелет око к. дупље; за ток порођаја важни су промери к. улаза, дупље и излаза; код нормалне к. промери улаза су: уздужни 12 см, попречни 13 см, коси 12 см; промер излаза: уздужни 11-12 см, попречни 11 см; ако промери подбацују, постоје сужења к. (подједнако, пљоснато, попречно, косо); њих изазивају и обољења (остеомиелитично, сколиотично) и равин израштаја на хрскавицама и костима. Кар-

лична дупља (sacrum pelvis), ограничена карлицом и затворена са стране одоздо мишићима (дијафрагма карлице); садржи: бешику, унутарње полне органе и завршни део дебелог црева (ректум); на ове органе одозго налажу танка црева.

КАРЛО → хлад, јастог.

КАРЛО. Аустр.: К. I Хабзбуршки, последњи цар а.-у. монархије (1916.-1918.); покушавао да закључи посебан мир с Антантом; пристао на тријалитичко уређење државе, али се ова ипак распала, а он абдицирао, Епгл. → Чарл. Мај, и Хрв.: 1) К. I Роберт, краљ (1301.-1342.), из анжујске династије; завоео апсолутизам, преуредио судство, побољшао држ. финансије и увео бандеријални систем у вој. 2) К. II Драчки, краљ (1385.-1386.), мађ. краљ Лајош Вел. спремао га прво за наследника; затим хтео да обезбеди престо кћери Марији, а њега упунио у Ит., где је постао напуљ. краљ; после Лајошеве смрти ипак се вратио у Мађ. и поново се на престо помоћу Хрвата, али убрзо погинуо као жртва дворске завере. 3) К. III. → К. VI. немачки цар. 4) К. IV → К. I Хабзбуршки. Ит.: 1) К. I Анжујски, краљ Напуља и Сицилије (1270.-1325.), брат фрц. краља Филипа IV; хтео да обнови Лат. Царство у Цариграду и због тога закључио савез са срп. краљем Милутином противу Виз.; збачен са престола после сицилијанског вечера. 2) К. II, краљ (1381.-1386.) → К. II Драчки. Нем.: 1) К. I Вел. и К. II → Шарл I и Шарл Ђељави. 2) К. III, цар (881.-887.), владао Нем. и Ит., а I време и Фрц. 3) К. IV Луксембуршки (1355.-1378.), излао у Нем. зл. буљу (1356.); већу пажњу обраћао Чешкој, осн. унив. у Прагу и свестрано унапредио Чешку. 4) К. V, цар (1519.-1556.), син Филипа Лепог аустр. и Јованке Безумне; сазвао сабор у Вормсу (1521.) због реформације; водио ратове у Ит. с фрц. краљем Франсоом I; уступио брату Фердинанду аустр. наследне земље (1522.), а затим и ц. круну. 5) К. VI, цар (1711.-1740.), млади син Леополда I; издао прагматичку санкцију да би обезбедио престо кћери Марији Терезији; довршио рат за шп. наслеђе и добио Белг., Напуљ, Сицилију и Милањску Војводину; водио 2 рата с Турцима, који се свршили пожарвачком (1718.) и београдским миром (1739.) и рат за пољ. наслеђе, у којем изгубио Напуљ и Сицилију. 6) К. VII, цар (1742.-1745.), противник Марије Терезије. Порт.: К. I, краљ (1889.-1908.), убили га у Лисабону револуционари. Сардинија: 1) К. Алберто, сардински краљ (1731.-1849.), пристао уз устанике из ломбардско-вен. краљевине и повео рат с Аустр., али био потучен у 2 маха, код Кустоце (1848.) и Новаре (1849.) и присиљен да се одрекне престола у корист сина Виторија-Емануела II. 2) К. Феликс, сардински краљ (1821.-1831.) пристаоци → ризорђмент. Фрц.: → Шарл. Чешки: Карло I → К. IV нем. Швед.: К. I - XV, имена краљева у ср. и н. в.; најзнатнији: 1) К. IX, краљ (1604.-1611.), син Густава Вазе; водио ратове с Русима, Пољацима и Данцима. 2) К. X, краљ (1654.-1660.), потоком Пољаке код Варшаве. 3) К. XI, краљ (1660.-1697.), син претходног. 4) К. XII, краљ (1697.-1718.), син претходног; водио вел. сев. рат с Русима, Данцима и Пољацима; потукао Петра Вел. код Ларне и збацио Августа I с пољ. престола (1706.); потучен у Рус. код Полтаве (1709.), побегло у Еур., одакле се вратио тек кад му Швеци задржали збацивањем са престола; погинуо у н. ату с Данском. 5) К. XIII, краљ (1809.-1818.), изгубио Финску, а доио на бечком конгресу (1818.-1844.) → Бернадот. 7) К. XV, краљ (1859.-1872.), син Оскара I, пензионероно владао и Нем. царством под именом → К. V; осн. хабзбуршке династије у Шп. 2) К. II, краљ (1665.-1700.), последњи Хабзбурговац на шп. престолу. 3) К. III, краљ (1759.-1788.), син Филипа V. 4) К. IV, краљ (1788.-1808.), одрекао се престола у корист Наполеона I. — К. надвојвода → Хабзбург Карл.

сник и исеац. Шп.: 1) К. I, краљ (1516.-1556.), једновремено владао и Нем. царством под именом → К. V; осн. хабзбуршке династије у Шп. 2) К. II, краљ (1665.-1700.), последњи Хабзбурговац на шп. престолу. 3) К. III, краљ (1759.-1788.), син Филипа V. 4) К. IV, краљ (1788.-1808.), одрекао се престола у корист Наполеона I. — К. надвојвода → Хабзбург Карл.

КАРЛОБАГ, варошица (400 ст.) и пристаниште на Јадр. М., у подножју Велебита (Савска Бан.), извоз дрвета, риболов, купалиште.

КАРЛОВАЦ, град (21 208 ст.) код ушћа Коране у Купу (Савска Бан.); развио се око тврђаве коју ради одбране од Турака подигао (1579.) штајерски надвојвода Карло; до 1787. гл. вој. и полит. средиште у

Хрв.; од ослобођења (1913.) почео се развијати у инд. место (фабрике ткањина, кожа, алкохола, млинови, стругаре); гмн., уч. шк., муз. шк.; фразеачки ман. **КАРЛОВИ ВАРИ**, Карлсбад, град (24 000 ст.) и свет. бања (око 70 000 посетилаца год.) на З ЧСР; натријум-сулфатни термални извори (73,2°); експлоатитише и карлсбадска со; инд. стакла и порцелана.

КАРЛОВИТ I Иван кнез, брв хрв.-далм.-слав. (1521.-1524. и 1527.-1531.); имао посед с обе стране Велебита и још у раној младости почео борбу с Турцима у којој га помагала Вен. 2) Мјечислав (1876.-1909.), пољ. композитор, члан групе Млада Пољ.; дела му се одликују савршенством облика и тонским колоритом; компоновао симф. лесму **Ваљи се враћају**. **Литавску рансодију**, концерт за виолину и оркестар, сонату за клавир, песме и др.

КАРЛОВО, варош (7 600 ст.) у Буг., у ј. подгорини Балк., крај снажног водопада; у тур. време инд. и извоз гајтана, сада виногр., инд. сукина, ружино уље. **КАРЛОВЦИ СРЕМСКИ**, град и среско место (5 572 ст.) на си. подножју Фрунжске Горе, близу Дунава (Дунавска Бан.); крајем 18. в. постали су с митрополијом средиште свег верског и култ.-просветног живота војвођанских Срба; гмн. осн. 1791., уствари постојала и г.

1731.-1737.; прав. богословија (1794.); п. зграде подигнуте за патријаршију, штампарију, шк. и фондове, које и данас дају целој средини карактер нечег духовног; у околини развијено виногр. и воћарство (на сл.: палата црк. Сабора у С. К.). Карловачка гмн., 1. у срп. народу, отворена 1791. као видац успеха Срба после темшварског сабора; темел ударио трговац Димитрије Анастасијевић Сабог прилогом од 20 000 фор.; у пуну гмн. претворена тек 1854., а 1871. добила право јавности. К. мир, склоплен после ратовања од 16. г. између Аустр., Вен., Рус. и Пољ. с 1 и Тур. с 2. стране (1699.); њим се Тур. одрекла Мађ., изузев Баната, а преко Саве задржала само Срем до Митровице; Вен. добила ср. Далм. с Кинном, Вргорцием и Габелом у Херц; мир трајао кратко време, јер је Аустр. ушла у н. рат 1716.; у К. је још лепо очувана црк. у којој су преговори добили коначан одлуку. К. митрополија, осн. тек 1713. г. и обухватала све прав. у аустр. царевини; долге поглавари срп. црк. њиме имали сталног седишта; проглашена за патријаршију на вел. нар. сабору 1/5. 1848., што озаконило и држ. власти. Организација срп. црк. имала аутономан карактер, осн. на привилегијама цара Леополда (1699.), али аустр. власти током 18. в. у више махона покушавале то да изиграју; гл. реформе, за које су дале иницијативу власти, у организацији прав. црк. и црк. живота изведене су 1779. и 1782. год. увођењем система конзисторија; од 60-тих год. 19. в. почела доста оштра борба Срба у Војводини за сузбијање извесних искупилих клерикалних тенденција епископата, за боље руковање нар. фондovima и пуну независност црк. од власти; укинута 1920., после одлуке о обнови Пећке патријаршије. К. пјеније, пачин прав. прт. певања, развио се из фрц. после сеобе Срба у Војводину, нарочито за митрополита Стевана Стратимировића у новоосн. богосл.; раширило се по читавом српству; разликује се: вел. (страно) и мало; обрадили га и хармонизирали др. Тихомир Остојић и Ст. Мокрањац.

КАРЛОМАН 1) аустралиски краљ (741.-717.), син Карла Мартела, а брат Пипина Малог. 2) франачки краљ (768.-771.), син Пипина Малог, а брат Карла Великог; владао Аустразијом Бургундијом и Провансом. 3) франачки краљ (882.-884.), брат Луја III. 4) Баварски краљ (876.-880.), син Лудвига Нем.; од 828. владао и Ит. **КАРЛОС** 1) Дон К. (1545.-1568.), старији син шп. краља Филипа II; отац га бацио у затвор, у којем и умро. 2) Дон К. (1788.-1855.), млади брат шп. краља Фердинанда VII; надио се да дође на престо после братовљеве смрти, али га овај оставио кћери Изабели; његове присталице прогласиле га за краља и отпочели дуге грађ. ратове.

КАРЛСБАД → Карлови Вари. Карлсбадски аранжман, споразум закључен у К. (1896.) између срп. владе и манег броја страних поверилаца Србије о конверзији срп. држ. дугова. К. со, добила се испаравањем к. воде; садржи Глауберову со (натријум-сулфат, натријум-хлорид, натријум-бикарбонат и калијум-сулфат); употребљавала се у већим коли-

чинама за чишћење, а у мањим код болести јетре, хроничних катар жeluца, жучних канала, пешерне болести и др.

КАРЛСКРОНА, варош (27 000 ст.) и ратно пристаниште на вал. Хане (Ј. Швед.); инд. дрвета и порцелана.

КАРЛСРУЕ (Karlsruhe), варош (146 000) и речно пристаниште у Нем., на каналу у вези с Рајном; инд. метала, цемента; висока тхн. шк.; библиот., музеји, звездара.

КАРМА (санскритски: дело), гл. догма браманизма, будизма и данизма, по којој човекова судбина после смрти зависи од дела у земаљском животу. **Карман**, у индијској рел. материја која остаје на души после смрти и проузрокује н. рођење, одн. јављање душе у н. телу, после смрти, пошто се душа, према моралним заслугама, често враћа на земљу и проживљава као биљка, животиња, човек, дух или бог.

КАРМАЊОЛА (Carmagnola) 1) Фрапческо Бусоне, ит. кондотјер из 15. в.; погубљен у Вен. 1432. 2) фрц. револуц. песма од непознатог писца и композитора; појавила се кад је Луј XVI затворен у Тампл; забранено је Вонапарта, за време конзулата.

КАРМАТИ, мусл. верско-полит. странка и секта; појачала исмаилитска схватања и напела много невоља Сирији и Месопотамији (9.-11. в.); то су искористили Фатимиди (909.-1171.) за учвршћивање своје полит. моћи.

КАРМЕЛ, план. у Палестини, 552 м. **Кармелитски ред**, осп. Бертолд 1156. у Палестини на Кармелској Гори; преселио се у Евр. (1238.) и претворно у → пројачки ред; носе → скапулар. **Кармелићанке** оспивају шк.

КАРМЕН (лат.) 1) песма. 2) назив гл. личности у једној Визевој опери и саме опере. **Кармина**, молитве ст. Римљана у сатурнијском стиху или свечаној прози; претстављају најстарије споменике лат. песничтва; сачуване 2: Carmen fratrum Arvanum и C. Saliorum.

КАРМЕН СИЛВА (псеудоним рум. краљице Јелисавете, 1843.-1916.), писала на нем. и рум.; збирке: Румунске песме, Вихори, Бајке 1 краљице, Успомене. **КАРМИН** (од хермес и минивиј), црвена боја која се добива поглавито од копенила (1 врсте штитасте ваши).

КАРНАК 1) (Carnac) село у Фрц., на обали Квиберонског Зал. у чијој околини постоји много преист. споменика, **кромлеха**. 2) село у Г. Ег., подигнуто на рушевинама ср. ег. престонице Тебе.

КАРНАЛИТ → штрасфуртске соли. **КАРНАП** Рудолф (* 1891.), нем. филозоф, заступник логичког неопозитивизма; гл. дела: Логичка изградња света, Нацрт логистике.

КАРНАУБА восак, восак који се добива у облику љуспица са лишћа браз. воштаног палме (Coryphæa seifera); има високу тачку топљења (80-91°); стога се употребљава за очвршћавање пчелиног воска, перзана и парафина; најбоља сировина за израду масти за обућу и паркет.

КАРНЕАД (219.-126. пре Хр.), грч. стојичар; осп. у Атини тзв. Трећу акад. и акад. стојичизам.

КАРНЕВАЛ (ит.) 1) покладе; у прав. црк. месојеђе (од Божића до ускршњег поста); у ркат. црк. од 3 краља до Пешелаче (среда 1. нед. поста). 2) ведре свечаности са забавама и маскарадама, а често и поворкама; најчувеније у Ници, Вен., Риму и Паризу; код нас у Белој Цркви.

КАРНЕОЛ (лат.), калцедон с примесама гвоздених оксида од којих добио црвену боју; употребљава се за израду разних украса кипова итд.

КАРНЕР (лат.), округла капелица на гробљу у ром. или гот. стилу.

КАРНЕУС 1) Антон (di Carnia, Carnio, Carneio, Craino), фуријански сликар 17. в., слов. порекла, радио у Удинама; подражавалац П. Веронеза и Палме млађе; дела: св. Тома у цркви св. Луције у Виланови, слика Христа у капели кастела у Удинама и др., као и многобројна портрети и карика-

туре. 2) Иван (15. в.), вајар у Удинама; дела: крстоница у цркви у Удинама.

КАРНЕЦИ Андрју (Carnegie, 1835.-1919.), амер. трговац и филантроп; осп. многе библиот., музеје, лабораторије и институте по целом свету.

КАРНИ, племе у околини Трста у рим. доба. **КАРНИВОРА** (лат.), месојед (→ исхрана животињска).

КАРНО (Carnot) 1) Лазар (1753.-1823.), фрц. инж. официр; пришао револуционарима и постао (1794.) председник Конвента и чл. Одбора нар. спаса; образовао 14 рпб. армија и изradio план за све ратове у доба рпб.; за време Наполеона, који му као присталици рпб. нерадо поверавао команду, одликовао се 1814. у одбрани Анверса; по повратку Бурбонаца прогнан и умро у изгнанству. 2) Никола Леонар (1796.-1832.), фрц. физичар; утврдио да топлота врши рад при прелазу са топлог на хладније тело; овај је рад пропорционалан количини пренесене топлоте. 3) Сади (1837.-1894.), праунук, → 1) инж. и политичар, убијен као председник Фрц. Рпб. од 1 ит. анархиста.

КАРНОБАТ, варош (9 500 ст.) у Буг., на жел. прузи Јамбол-Бургас; трг. земљр. производима, стоком (чувене овце), кожама и сиром.

КАРНОТИТ, минерал жућкасте боје, доста неодреденог састава; добио име по минералогу Карноу; руда уранијума и радијума; експлоатише се у Колораду, Конгу и др.

КАРО (фрц.) 1) боја фрц. карата, → карте за играње. 2) коцка.

КАРО Анибале (1507.-1566.), ит. песник и прозни писац познат по својим Писмама и преводу Вергилијеве Енејиде.

КАРОЛ 1) **К. I Хохенцолерн** (1681.-1914.), најпре кнез потом краљ Рум.; напредан владалац; много допринео култ. подизању Рум. 2) **К. II** рум. краљ од 1930., допринео учвршћавању Маде антанте и осп. Балк. споразума.

КАРОЛ Луис (Carroll, 1832.-18'8.), псеудоним енгл. писца К. Л. Доусона, писца фантастичних новела за децу, пуних хумора и пустоловина; гл. дела: Алисни доживљаји у земљи чудеса, Кроз огледало. **КАРОЛИНИ**, династија фрц. нем. и ит. владара, наследница Карла Вел.; у Фрц. владали 843.-987.; у Нем. 843.-911.; а у Ит. 843.-875. г. **Каролиншка уметност**, средњев. хришћ. ум. на тер. царевине Карла Вел., од средине 8. до средине 10. в.; створена под двоструким утицајем оријенталне хришћ. и домаће варварске ум.; цветала на двору и по маи; гл. споменици: црк. у Ахену, минијатуре по рукописним сванђелима и рељефи на слоновој кости.

КАРОЛИН ПЛОВКА, мукузна раса за рибање, мала раста, лепих боја; има перјаницу на глави.

КАРОЛИНСКА ОСТРВА, група о. у Микронезији (Тихи Ок.); извозе копрв. фосфате; јап. мандат.

КАРОЛУС Аугуст (* 1893.), нем. физичар, познат по радovima о телевизији и радиофонији.

КАРОЉИ 1) Гашир (1529.-1587.), мађ. преводилац Библије, чији се превод и сада чита; осп. мађ. књиж. језика. 2) Михаљ (Károlyi, * 1875.), мађ. државник, за време свет. рата тражио закључење мира с Антантом; као председник мађ. владе (1918.) пришао револуцији и затражио примирје; кратко време председник мађ. рпб. (до марта 1919.); после револуције Беле Куна емигрирао у Фрц.

КАРОСА Ханс (Carossa, * 1878.), нем. лекар, лиричар и приповедач; гл. дело: Румунски дневник.

КАРОСЕРИЈА (фрц), горњи део аутомобила, обухвата сидове са стране, седишта, кров и блатобран; према њеном облику разликују се отворена и затворена кола.

КАРОТА (фрц.) → мрква. **Каротин** → хлоропласт.

КАРПАТИ, млађе веначне план. у план. систему Алпида; почињу код Братиславе и пружају се у вел. луку око Панонског Басена и Ердеља; унутарња страна, према Панон. Басену, обилује раседима и вулк. стенама, у којима има руда. У уздужном правцу издвајају се 2 гл. зоне, геол. различите: **средишња**, виша, унутарња, поглавито од гранита и кристаластих шкрињаца, и **спољња**, од млађих пешчара, флиша и јурског кречњака. Попречно се дели на: **зап.** (од Братиславе до попречне долине Харнада), у чијој се средишњој зони налазе гребени: Висока (2653 м) и Ниска Татра (2045 м). а у спољној зони Бескиди; **Ср. Шумовите** (од Харнада до изворишта Тисе), који имају само спољну зону; **Источне** (од изворишта Тисе до прелома код Брашова), која поред спољних имају и једноставан појас средишне зоне; и **Ј. или Трансилванске Алпе** (од Брашова преко Вердапа у и. Србију), са којима спојене Банатске Плато; они претстављају знатно издвојен део; састоје се поглавито од крист. шкрињаца; на многим местима ова граба разломљена, због чега се јављају унутарње котлине: за време дилувијума К. су били заглачени, нарочито ваши делови (Татра и др.);

остаца гладијације су многи цркви, валови и јез. (*морске очие). Данас К. имају конт. климу, нешто ублажену под утицајем вис. и зап. ветрова; махом пошумљени. Као дугачка и висока план. пречага К. показују особине одвајања; само на неким местима, нарочито у Ј. К., постоје дубоки превоји и пробојнице, који олакшавају саобр. У Југосл. прелазе К. преко Дунава, који кроз њих пробио чувену Вердаску (Лисуру); захватају простор између Дунава, Тимока, Бел. Мораве и пл. Балк. система на Ј; у њих се убрајају: Мироч, Бел. Гребен, Дели Јован, Сто. Хомољске Пл. и Шомрда; средње су висине; многе су кречњачке; стан. се бави земљр. (по равницама и котлинама); виноградарством (неготинска вина), воћарством и риболовом; вел. комплекс земљишта под шумом; рудног блага доста, нарочито бакара, злата, угља; земљиште тешко проходно; гл. привр. центри: Пожаревац, Неготин, Бел. Градиште, Доњи Милановац, Текија и Кладово. Карпато-руска црква, тј. црк. у Прикарпатској Рус. (ЧСР), постала ширење малорус. (кијевске) црк. (у 14. в.); касније потпала под Пољ., која систематски спроводила унију, док је није коначно поуништила (1649.); после 1918. код стан. се јавио јак покрет за прелаз у прав., стога се оно обратило срп. црк., која послала своје еп. Карпатска битка. вођена у свет. рату од 22.1.-24.4. 1915. између Аустријанаца и Руса; начелник штаба аустр. врх. команде Конрад фон Хецендорф желео да ослободи Галицију од Руса и Пшемисл од њихове опсаде; у том циљу бадио против њих 41½ пеш. и 8 коњ. дивизија распоредених на линији: рум. граница-Сев. Бескиди-Веренке и превој Тилиш-Висла; ком рус. вој. на фронту према Аустр. тешко да се са својих 30½ пеш. и 11 коњ. дивизија спустити у Панонску Низину; вођство обеју страна показало највећу енергију, а трупе највеће пожртвовање, мада су се понекад пели пукови смрзавали преко ноћи; борба вођена скоро 4 месеца до крајњег исцрпљења обеју страна; Русима се предао Пшемисл, али Немци појачали аустр. вој. и напредовали 20 км у дубину; тада напад малаксао и борбе прекинуте; ни Конрад ни Иванов нису постигли своје циљеве, а свака страна изгубила по 800 000 вој. К. тип. расни тип у к. земљама и, ретко, у Хрв.; осредњи раст, брахикефалија, тамна комплексција, широк доњи део лица.

КАРПАЧО Виторе (Саграссио, око 1450.-1523.). ит. сликар, монументалан илустратор и сликарски приповедач у вел. композицијама, у које уносно епигријере, пејзаже и костиме свог времена; 1 од гл. вен. уметника из 2. пол. 16. в.; гл. дела: сцене из живота св. Уршуле и Куртизане.

КАРПЕЈА (грч.-лат.). литејни из којих саграђен → тучак црета.

КАРПЕНТАРСКИ ЗАЛИВ → Аустралија.

КАРПИНА, ман. Ваведена св. Богородице у Козјаку (Ј. Србија); 1. пут се спомиње у 18. в.; средиште побуњеника срп. устанка у кумањовској и кривопаљачкој кази (1878.).

КАРПИНИ Ђовани, францезачки калуђер из 13. в.; донео на И по наредби папе Иноћентија IV и донео у Зап. Евр. прве извештаје о монголским нападима из ср. Аз.

КАРПО Жан-Батист (Сагреау, 1827.-1875.), фрц. вајар с пуно смисла за жив покрет, нежну моделажију и искреност осећања; гл. дела: Наполитански рибар, Игра итд.

КАРПОГОН (грч.), ж. гаметангија првених алга у којој се налази јајно једро: после оплођења из њега израстају спорогени конци, који заједно с концима из ћелија при његовој основи образују цистокари; на врху спорогених конака постају карпоспоре.

КАРСКИ Ефимиј (1860.-1931.) историчар белорус. јез. и књиж.; гл. дела: Белорус. синтакса, Белорус. књиж.

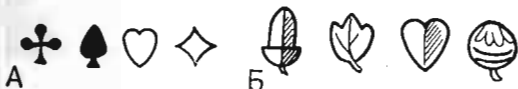
КАРСКО МОРЕ, део Сев. Леденог М., сев. од Аз., између Н. Земље и копна.

КАРСТ, крас, крш, кречњачки предео с израженим карним облицима у рељефу (кањони, слепе долине, понорнице, вреда; шкрпале, вртаче, увале, поља; пешине, јаме итд.) који постају на тај начин што атмосферска вода раствара кречњак садржаним угљен-диоксидом (CO₂) (хем., карена → ерозија); име добио по обл. К. (Красу) између Сочи и Јулиских Алпа; нарочито развијен у динарском план. систему; дели се: према чистоти кречњака и потпуности облика на холокарст (потпуни к.), мерокарст (непотпуни к.) и прелазне типове (уре и коси); према отворености кречњачке масе на отворени и загањени к.; према дебљини кречњачке масе на дубок и зелени к.; код нас његова формација ограничена на кречњачке обл. Савске, Приморске и Зетске Бан., између Јадр. М. и линије Крањ, Самобор, Сански Мост, Вишеград, Плевље,

Подгорица, али његових трагова има и по осталим крајевима Југосл. По карактеру свог тла к. → апсолутно шумско земљиште, где шума има не само задатак мех. везивања земљишта, а по томе и вел. хидролошки значај, већ и вел. екон. и соц. значај за тамошње стан.; доказано да је вел. део к. некад био под шумом, коју уништили заједничким дејством: прекомерна сеча, неуредна пољска, особито козама, и паљење ради добијања свеже крме; тако ослабљени површински растресити материјал развео ветар или га вода спрала у подземне пукотине или снела у к. поља; од шуме се очекује да својим благотв. дејством на огололом к. опет створи хумус и утиче донекле на клим. и хидролошке факторе, пружи заштиту од ветра и др. непогода осталим културама и објектима, а својим приносима (лисник, трава, дрво, стеља, смола) поправи екон. прилике сиромашног стан.; у близини места која имају значај за туризам пошумљавање, у вези с др. акцијама, може бити од значаја за унапређење промета и побољшање здравствених прилика; из тих разлога већ дуг низ деценија ради се око пошумљавања приморског к., ради чега су осн. и нарочита шум. надлештва (инспекторати); држ. власт није се ограничила на спорадичне акције, већ (по Зак. о шумама) цело питање око пошумљавања к. голети (заједно са пошумљ. голети у Ј. Србији и пошумљ., одн. везање, живог песка) ставља под нарочити систем: у року од 10 год. (до 1939.) издвојиће се сви терени за пошумљавање, а за 50 год. треба завршити са њиховим систематским пошумљавањем, ради чега је осн. и нарочити фонд за пошумљавање; добро замишљену акцију успориле: екон. криза и чињеница да треба издати вел. суме за пошумљавање редовних год. сечина, гарншта, заосталих сечишта итд.

КАРСТЕНС Јакоб (1754.-1798.), нем. сликар гл. претставник класицизма у нем. сликарству.

КАРТА (лат.), 1) → дописна карта, 2) → чутура, 3) повеља; у ист. најпознатија → Вел. повеља о слободама, 4) мапа: смањена шематска слика целе земљине површине или неког њеног дела; може бити **копнена** или **поморска**, према томе да ли претставља претежно копнену или морску површину; према облику се деле на: **приручне** (у листовима, секцијама, атласима) и **зидне** (шк.); према садржини и намени на: **опште** (шк., вој., туристичке), **особне** (физ., полит.) и **стручне** (геол., геоморфол., зоол., бот., метеор., климатол., магнетне, океанографске, ист., антропогеогр., привр., саобр., стат., научне и др.); а према → размеру деле се на: **планове** или **деталне, теренске** к. (1:100-1:10 000); **топографске** к. (1:10 000-1:500 000), **одн. специјалне** т. к. (1:100 000-1:200 000), **прегледне** т. к. (1:200 000-1:500 000) и **геогр.** (хорографске, опште прегледне, генералне; од 1:500 000 до најмањих); **опште прегледне** к. носе разне називе и према пројекцији у којој су израђене (→ картографске пројекције, картирање). Carte blanche (фрц.: бела хартија), дати некоме с. б. значи дати му неограничено право. **Земљописне к.** заштићене у ауторском праву; делови к. могу се узети само ради разјашњења др. дела, али с озаначењем извора, да не претстављају више од пола к., а аутор има права на пристојну награду. **К. поморска**, слика обале и морских предела са забележеним дубинама мора и испртанним подводним гребенима, праговима, препрекама; раде се у Меркаторовој пројекцији и показују све углове (курсе и правце) у правој величини. **К. рада**, зак. којим су од стране фашистичке владе у Ит. регулирани правни односи између рада и капитала; њом су синдикати у Ит. проглашени за држ. установе у којима је чланство обавезно и признато широко право интервенције у свима гранама производње. Карте за играње, кар-

тони у облику правоугаоника (ретко округли) са сликама на 1 страни; употребљавају се за хазардне или друштв. игре или гатање; у употреби углавном

Фрц. к.: 1 пакет (шип) састоји се из 52 к. (4 серије од по 13 к. исте боје): треф (trèfle, три лист дечетине), пик (pique, три врх копа), ерц (првено срце) и каро (дрвени квадрат); свака серија има по 3 фигуре: краљ, дама и пуб (жандар, валет), и 10 нумерисаних са 10, 9, 8, 7, 6, 5, 4, 3, 2 и 1 (ас, кеп), који је обично најјачи. Нем. к. имају 32 (ређе 36) с бојама: мак (жир), зелена (лист), црвена (срце) и тиква; фигуре су: краљ, обер, унтер и девојка, ас (даус) обично најјачи, а нумерисане су: X, XI, VIII, VII, (VI), (на сл.: А. фрц. к. Б. нем. к.). Тарок к. имају поред 52 фрц. к. још 26 др.: 4 јахача (кавала) који по јачини долазе између даме и пуба, 21 к. (тарока) нумерисаних I-XXI, и скиза (к. слична покеру). Верује се да к. воде порекло из Персе или Индије; у Евр. их донели крсташи с И, око 13. в. Генерализација к., избацивања мање важних предмета с геогр. к. приликом њеног смањивања.

КАРТАГЕНА 1) град (97 000 ст.) на ји. обали Шп.; ст. град (осн. Римљани), ратно и трг. пристаниште; извоз гвозд. и оловне руде. 2) варош (51 000 ст.) у ј.-амер. рпб. Колумбији на обалама Карипског М.

КАРТАГИНА, феничанска колонија и богат град на сев. обали Афр.; осн. можда крајем 9. в. пре Хр.; брзо се обогатила трг.; у 7. в. пре Хр. потчинила све феничанске колоније у с. Афр., Сицилији, Сардинији и Балеарским О. и у Шп.; највишу моћ достигла у 5. в. пре Хр.; водила с Римом 3 рата у току 3. и 2. в. пре Хр.; у 3. рату Римљани је, после дугог опсаде, заузели и порушили до темеља (146. пре Хр.). **Картагани**, Плаутова комедија по Меандрову мотиву.

КАРТВЕЛИ, нар. име → Ђурђијанаца и 1 њиховог племена.

КАРТЕЗИЈАНСКИ РОНИЛАЦ, лутка од каучука, спец. тежине нешто мање од воде, постављена у суд напуњен водом и затворен мембраном; кад се на мембрану притисне, у суду се повећава притисак, услед чега ронилац добија у тежини и тоне. **КАРТЕЗИЈЕВ (ДЕКАРТОВ) КООРДИНАНТНИ СИСТЕМ** → координатни правоугли систем.

КАРТЕЛ (фрц.) 1) уговорни које закључују за време рата међу собом непријатељске вој.; могу се односити на примирје, на предају утврђења или 1 одреда вој., на размену заробљеника или рањеника итд.; за њих се не тражи → ратификација, већ се одмах примењују. 2) привремени споразум између власника или заступника појединих предузећа. 3) уговорна инд. или привр. удружења, образована у циљу да се искључи узajамна конкуренција и постигну што боље цене на пијаци; узимају на себе обавезу да не продају своје производе испод одређене цене, да их продају само у одређеној обл., да изнесе на тржишта само одређену количину и о одређеним роковима итд., али остају и даље самостална, чиме се разликују од осталих сличних удружења (→ концерни, трустови, фузије); имају значај за нар. привр., јер спречавају пропадање појединих предузећа, али стичу монополски карактер и често безобзирно експлоатишу потрошаче; стога у Југосл. начело забрањени (Ур. од 3./8. 1934.).

КАРТЕР (фрц. по проналазачу), део мотора, обично од ливене алуминијумове легуре, на који се смештају цилиндри и др. делови мотора.

КАРТЕЧ (ит.), врста арт. зрна, пуњеног оловним или гвозденим куглицама; употребљаван за дејство на малим отстојањима (150 м); данас избачен из наоружања и замењен шрапнелом.

КАРТИЈЕ Жак (Cartier, 1491.-1557.), фрц. мореплов.; заузео Ђуфаудленд и Канаду у име фрц. краља Франсоа I (1534.).

КАРТИРАЊЕ, премеравање и снимање земљине површине ради израде карата. **К. планова**, израда оригиналних детаљних планова у изабраној размери, а на основи података добивених приликом прера на терену; детаљ, снимљен ортогоналним методом, призмом, картира се металним ординатографима или леђирима и троугловима; а детаљ снимљен поларним методом, тахиметрски, уноси се поларним или кружним транспортерима (→ транспортер, ординатограф).

КАРТОГРАМИ (лат.-грч.) 1) стат. подаци или односи унесени у основу (ситуацију) неке карте. 2) графициони у којима је означена распрострањеност проматраних појава на геогр. карти тиме што су различите појаве различито обојене или је њихов интензитет означен разноликим засенчавањем. **Картограф**, лице које прибавља податке и израђује → карте. **Картографија**, наука која утврђује основе и начине за представљање земљине површине помоћу карата; обухвата: принципе и упутства за самостално картирање земљине површине, тј. за утврђивање положаја тачака на земљиној површини (или искоришћује материјал који о том дају в. и н. геодезија); изналази картографске пројекције; про-

писује начине за претстављање → ситуације и → рељефа; утврђује основе за редакцију → карата и даје упутства за њихову репродукцију, умножавање и читање. **Картографска мрежа**, м. геогр. координата (подневака и упоредника), уцртаних на карти, да би се знао положај обл. и тачака на карти. **К. пројекције**, пошто се земљина сферна површина при изради карте не може непосредно пренети, она се најпре пројектује на неку помоћну површину, а затим се преноси на карту; при томе се углавном пројектује мрежа геогр. координата; пројекционе пом. површине могу бити: омотач ваљка (цилиндричке к. п.), омотач куле (купине к. п.) или нека тангентна површина, хоризонт (азимутне к. п.); од п. се тражи да даду карту која ће верно претстављати површину (еквивалентна к. п.), углове (конформна к. п.) и отстојања (еквидистантна к. п.); али 1 к. п. не може задовољити само 1 од тих захтева, док од др. мање или више отступа; да се то отступање умањи, неке праве к. п. се дотерују (неправе, конвенционалне к. п.); свака од ових осн. група има више посебних врста, које се називају по својим проналазачима или по својим битним особинама; за претстављање целе Земље најчешће се употребљавају: **Меркаторова** (права цилиндрична к. п., која као конформна налази највише примене у науци), **Молвајдова** (неправа цилиндрична п., еквивалентна), **Екваторна** (неправа цилиндрична п.); за претстављање ср. геогр. ширине: **Боновна** (неправа купина п., еквивалентна); за претстављање поларних обл. нека азимутна п., а за плавоје и спец. топогр. карте **полиједарска п.** (где се трапези коорд. мреже сматрају као равни и непосредно се наносе на карту). **Картометрија**, мерење димензија (дужина, висина, углова, палова, површина, запремина) некое облика на земљиној површини, на основу карата.

КАРТОН (ит.), чврста, дебља хартија; у сликарству екр. назив за вел. дртеж на танком картону или јакој хартији, који служи као модел при извођењу фресске или мозаика. **Картонажа** (фрц.), обухвата целу израду различитих предмета од картона.

КАРТОП (*Viburnum opulus*, фам. Caprifoliaceae), листопадно шибље до 4 м, наспрамна листа спреда плитко урезана у 3 кришке; цвета бела у штатистим цвастима; ободни цветови крупнији и стерилни; расте у шумама, шибљацима, на обалама, влажним ливадама; распрострањена у Евр., Аз., ср. Афр.; културне форме имају све цветове као што су ободни у типске врсте, скупљене у цвасте лопаста изгледа налик на снежне грудве.

КАРТРАЈТ (Cartwright, 1743.

-1823.), енгл. механичар, пронашао машину за ткање.

КАРТУЗИЈАНЦИ, ркат. пустињачки ред, осн. 1084. св. Бруно у Ла-Шартрези у Фрц.; живе у строгом посту, бутању и самоћи.

КАРТУМ, гл. град англоег. Судана (30 000 ст.), на ставама Белог и Плавог Нила; важна жел. раскрсница и трг. место.

КАРТУШ (фрц.) 1) фишек, чаура. 2) најтежће овална или округла медаљон, оперважен венцем од лишћа, цвета или др. орнаментата, примењује се у архт. као мотив за декорисање појединих архт. обрабених поља, као место за назначење године. наплтиса и сл.

КАРУ, обл. сухих степа оквиром ј. Афр., веома оскудна вегетацијом; после кишца зсмља се заодне цветном травом која се брзо сасуши, а искоришћава се за напасање оваца и коза.

КАРУЗО Енрико (1873.-1821.), ит. тенор, оперски певач; имао не само диван глас већ у своје улоге уносио необичну топлину нараза и дубоку студију; написао: **Успомене и методе певања**.

КАРУН, р. у јз. Персе, дуга 700 км и пловна; утиче у Шат Ел-Араб.

CARUNCULA LACRIMALIS (лат.), скуп акцинозних лојних жлездица у унутарњем углу ока, који прави црвенкасто испупчење на полумесечастој линији вежњаче.

КАРУС Марко Аурелије, рим. цар (282.-283.), проглашен за цара после Пробовог убиства.

КАРУСЕЛ (фрц.) 1) бојне игре, развиле се из → турнира у Фрц.; приликом њихова приређивања извођени читави плесови на коњима; обновљени у новије доба у коњици. 2) вртешке. **Каруселни сто**, врста плоче која се обрће око вертикалне осовине; примењена код машина за обраду метала.

КАРУЦА (ит.), кочија.

КАРФИОЛ (бав.-аустр.), цветача, цветни кунус (*Brassica oleracea*, f. *botrytis*, фам. *Cruciferae*), двогод. зељаста биљка пореклом из Зап. Евр.; гаји се због првогод. цветних главница; које служе за храну; множи се из семена.

КАРЦЕР (лат.), тамница; раније место за притвор по шк. и унив.

КАРЦИНОМ (грч.) → рак. Карцинологија, наука о раку.

КАС 1) мешано вентачко ђубриво које садржи у себи сва 3 најважнија састојка за биљну исхрану: калијум, азот и фосфорну киселину; однос састојака може бити различит, по жељи. 2) кретање код животиње у еконовима, врши се у 2 раздела тако да су увек 2 ноге у ваздуху, а др. 2 се ослањају на земљу али дијагонално, тј. 1 лева и 1 десна, од којих 1 предња а друга задња; брзо кретање у тегљеном кола, најмање замара; код топова чују се 2 удара у 1 кораку, одговарајуће задње и предње ноге стају на исто место. **Касач**, коњ који има особину да може дуго и брзо касати; најпознатији: рус. Орлов и амер. к. **Касачке трке**, коњске трке на двоколицама или без њих, где коњ трчи само касем.

КАСА (ит.), благајна, **К.-конто**, рачун благајнице у Гл. књ. у коју се белеше сва примана и издавања у готову. **К.-сконто**, шконт, дисконт, одбитак од износа некоег рачуна који се исплаћује раније по што је предвиђено.

КАСАБА (ар.), утврђење; у св. Афр. мања утврђења насеља; код нас: варошица.

КАСАИ, Ква, р. у Афр., дуга око 1950 км, лева притока Конга.

КАСАНДАР, македонски краљ (301.-297. пре Хр.), син Антипатров; погубио Александрову жену Роксану и њеног сина; осн. Тесалонику (данашњи Солун) и назвао га тако по имену своје жене.

КАСАНДРА, ћерка тројанског владара Пријама, у коју се заљубио Аполон и дао јој дар прорицања; али кад му она није одговорила на љубав, учинио да у њено прорицање нико не верује, јер је стадо пропало несрећу и пропаст Троје; после пада Троје додељена Агамемнону, грч. заповеднику, као ропца, који је одвео кући, где је убила Клитемнестра.

КАСАЊАК Пол (*Cassagnac*, 1842.-1904.), фрц. публицист и политичар, после прогласа 3. рпб. један од најодлучнијих вођа царистичке странке.

КАСАНИН (тур.), месаг, занатлија који коље стоку и продаје месо и месне производе (мает, кобасице и др.); по многим местима, особито у тркине дане. Још и данас продају и печено месо.

КАСАРНА (фрц.), зграда за стални смештај војника; у преносном смислу вел. зграда с много одељака.

КАСАТО (ит.), врта сјалоледца.

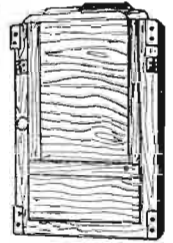
КАСАЦИЈА (лат.) 1) ништање пресуде кад је погрешно применила зак. или је у поступку пропуштена примена неког прописа. 2) скр. за Касацки суд. **Касацки суд**, врши суд. власт у последњем степену; пази на правичну и једнообразну примену зак.; дели се на грађни и крив. одељење, а ова се деле на већа; **К. с.** врши суд. власт у већу од 5 судија; пуна седница **К. с.** од 11 судија који се кожном одређују за наредну год.; решава сукобе надлежности власти, сукобе надл. између управних и редовних судова; кад 2 већа донесу 2 противречне одлуке, даје мишљења законода. природе, решава на захтев врх. држ. тужноца за заштиту зак. **Редовна општа седница К. с.**, састављена од 21 судије (бираних коцком), даје мишљења при постављању председника окр. судова, апелаци. и к. судија, одлучује кад 1 веће негласно једногласно да треба отступити од усвојене начелне одлуке. **Вашредна општа седница К. с.**, састављена од свих к. судија, решава о нарочито важним питањима. **Персонално веће** од 6 судија и председника решава лична питања. Постоји и **Отегс за евиденцију**, који белжи сваку одлуку од правне важности и скреће пажњу председнику на противречности. **К. с.** треба да буде 1 за целу земљу, али то још није изведено, јер поред **К. с.** у Београду постоји Сто седнице у Загребу, Врх. суд у Сарајеву, Вел. суд у Подгорици, **К. с.** у Н. Саду.

КАСАЦИОНИ, инструментални композиција у слободном облику, у виду свите, извођена изван концертне дворане; добила име по нем. музичару Касацону (крај 17. в.).

КАСЕЛ, живописни град (175 000 ст.) у Хесену на р. Фулди (Нем.), са замковима, палатама, галеријама, музејима, библи.; инд. (локомотиве, вагони, аутомобили, аероплани, машине, керамика, текст. роба, хартија, сребрна роба и др.); у околини угљенокоп.

КАСЕТА (фрц.) 1) сандучић за драгоцености и новац. 2) коцкасто удубљење нпр. на плафону. 3) у

фотогр.: дрвена, метална или картонска кутија, која служи за чување негат. материјала пре снимања и после њега до развијања; по врсти негат. материјала к. се деле на: а) к. за плоче; б) к. за папфили и в) к. за ролфили, а по броју плоча које могу да приме на: једногубе, двогубе и магаџин-к. (Па сл.: дрвена фотографска к.)

КАСИДА, ар. песма са 1 римом кроз целу песму, која има катанда преко 100 дистиха; обично почиње разстанком с драгом, описом камиле, коња, пустиње, лова итд., а при крају прелази на гл. циљ: хвалу заштитника свог племена и др. **КАСИЈА**, плап. масив (660.-1000 м) на граници Македоније и Тесалије (Грч.).

КАСИЈА († 810.), монахиња, прк. песникиња; испевала стихове за Божић и каноне; подигла ман. у Цариграду; њен живот описао код нас Милован Видаковић (**К. царика**).

КАСИЈА (*Cassia*, фам. *Caesalpinaceae*), дрвене, шиб или зељаста биљка; пераста листа, зигоморфна цвета с 10 пращника, чешће жута, а ређе бела или црвена; има их преко 400 врста; плод махуна; расту у топлим обл. ван Евр.; махуне неких врста употребљавају се као поврће, кора од др. служи за штављење, а дрво за тхн. сврхе, док се осушан лист инд. жбуна *C. angustifolia* некористи у мед. јер садржи гликозид емодин и др. гликозиде, деривате оксиметилантрахинона и 1 смоласту материју која изазива грчеве у цревима; даје се ради чистиња.

КАСИЈЕ 1) *Виселинус Спурције*, рим. козула из 5. в. пре Хр.; спремно прве аграрне зак. у Риму, због чега убијен. 2) *Луи* (око 85.-235.), историк и памесник Далм. и Г. Панолије; написао Римску историју, у којој има података и о нашим земљама. 3) *Лонгинус Гај*, 1 од Цезаревих убица; убио се на бојном пољу код Филтина, 42. пре Хр. 4) *Лонгинус Гај*, чувени рим. правник из 1. в.

КАСКИЈАРА, р. у Венесуели (*J. Амер.*), одваја се од Оринока (нижни бифуркацију) и улива у Рио Negro, притоку Амазона; дуга 200 км.

КАСИМИР 1) *Алојзиј* (1852.-1930.), сликар у Птују, портретист и пейзажист. 2) *Луизи* († 1881.), грађичар у Вечу и Птују; познати му бакрорези у боји. **КАСИНА** → казино.

КАСИНОДОЛ, опоравилнице окр. уреда за ток. (Дринска Бан., срез сарајевски).

КАСИНИ Ђовани Доменико (*Cassini*, 1625.-1712.), фрц. астроном и картограф; уредио најстарију карту модерним методом; његов нећак, **К. Цезар Франсоа** (1714.-1744.), створио основу за 1. премеравање Фрц. и за израду топографске карте 1:86 000. **Касинијева линија**, равне кризе 4. степена; геом. место тачака (М), чији је производ отстојања од 2 дате тачке (А, В) сталан; она линија која има облик положеве осмице назива се лемињската.

КАСИНО, варош (20 000 ст.) у Ит.; у близини ман. Монте Касино.

КАСИОДОР Магнус Аурелијус (468.-562.), лат. писац; мн. готског краља Теодорика Вел.; 1 од највећих научника свога доба.

КАСИОПЕЈА 1) по грч. митол. краљица Етиопије, Кефејева жена и Андромедина мајка. 2) сазвезје у близини сев. пола, супр. од Вел. Медведа.

КАСИРАТИ (фрц.), поништити.

КАСИТЕРИДИ, о. у Атланском Ок., са којих се ст. народи снабдевали калајем; данас вероватно Сорлинг; зап. од Енгл.

КАСИТЕРИТ (грч.), диоксид калаја. SnO₂; тетраоналан минерал; затворене боје; често у коленастим близаницама («калајев кључ»); гл. калајева руда; најважнија рудина у Корнвелсу (Енгл.), на Банки, Малаки и Билитону.

КАСИТИ, **Косеџи**, стан. план. крајева сев. од Вавилона, око Загроса, можда индоевр. порекла; шишли у Вавилонију и Халдеју у 18. в. пре Хр. и осн. државу која трајала око 600 г.

КАСКАДА (фрц.) → слап.

КАСКАДСКЕ ПЛАНИНЕ, на З С. Амер. (4403 м).

КАСКО (шп.), труп брода; у осигурању: превозно средство с прибором, без терета.

КАСПЕРЛ (нем.), првобитно фигура у игри с луткама, касније шаљиво лице, наследник хазварста и → арлекина.

КАСПИСКО ЈЕЗЕРО, највеће ј. на свету (439 000 км²) између Евр. и Аз.; површина воде 26 м испод морског нивоа; највећа дубина 1100 м, слано, нарочито зал. Кара Бугаз, и богато рибом (харинга, сом, јесетра); важније притоке: Аракс, Кура, Терек, Волга, Урал, Емба; жива пловидба.

КАСПРЕТ Антон (1850-1920.), слов. историчар; ба-вио се поглавито соц. и правном ист.

КАСПРОВИЧ Јан (1869-1921.), пољ. песник и проф. упоредне књижевности на лавовском унив.; стихови му по садржају снажни и дубоки а по облику слабо углађени; најбоља му збирка: *Књига убогих* и вел. песме: *Dies irae*, *Моја вечерња песма*, *Свети боже* (→ сл.).

КАСТА (порт.), друшт. група људи, одј. породица истог занимања и заједничког порекла; свака к. има свој соц. положај; прелаз из ниже у вишу немогућ, а брак могу међусобно да склапају само чланови исте к.

У ст. в. било их у Ег.; данас се одржавају у сев. половини Пр. Индије, Кореји и Јап. Мисли се да су у Индији почетке кастинског уређења донели Аријци, али да се тек на тлу Индије развио систем к. и од првобитне 4 данас их има преко 2000; многе к. уствари посебне потчињене етничке групе; највиша су брамини (првобитно само свешт.), затим рацлупи, племићка и ратничка (наследници кшатрија), па земљр. и зан.; најниже к., парие, сматрају се нечистим (кожари, разни чистаји итд.).

КАСТАВ, варошица и среско место (600 ст.) сз. од Ријеке (Савска Бан.); околина богата виноградима; развили се трговачке Каставштине, околина К. поред ит. границе; карсна обл.; земљр. и виногр.

КАСТАЉСКИ Александар Д. (1866-1926.), рус. прк. композитор, проф. и дир. синодалне шк. и проф. конзерваторијума у Москви; добро познавао рус. нар. и прк. муз., као и ст.-буг. прк. напев; компоновао: 1 оперу, кантате, хорове, 6 херувимских песама, Со свјатими, 3 вјерују итд.

КАСТАЊЕТ (шп.), ритмички инструмент, састоји се од 2 шупља комада од тврдог дрвета (кестен) или метала (вожђа), који се ударају 1 о 2. помоћу прстију; лева рука игра обично 1 упрошћен ритам на већем пару (мушки), док д. рука удара пуни ритам игре на мањем пару (женски); карактеристика фигуре за к. је прости осмински ритам у такту 3/4.

КАСТАЊО Андреа дел (Castagno, око 1410-1457.), ит. сликар; 1 од гл. претставника ране ренесансе; гл. дело: *Тајна вечера* у прк. св. Аполонија у Фиренци; изразио и портрет *Пипа Спана* (Филипа Маџарина из наших нар. песама).

КАСТЕЛ (лат.), замак, утврђење.

КАСТЕЛАР Емилио (1832-1899.), шп. романсијер и историчар; у своје време био веома популаран, али ни његови ист. радови, па ни његов ист. роман *Фра Липо Ливи* немају трајне вредности.

КАСТЕЛЕЦ Матија (1620-1688.), слов. писац молитвеника; у рукопису оставио превод Библије и лат.-слов. речник.

КАСТЕЛО-БРАНКО Камило (1826-1890.), порт. писац романтичних и сензационних романа у више од 100 свезака; дао значајне студије о порт. књижевности.

КАСТИЛИЈА (шп. Кастиља), покрајина у средини Шп.; висораван, усечена у ст. план. масу (Мезету); с ње се дижу *Кастилијанске Пл.* (Сијера де Гредос, С. де Гвадараме) које одвајају нешто вишу (800-900 м) Ст. К. на Ј од ниже (600-700 м) Н. К. на С; клима конт.; у Ст. К. изворишта Гвадијане и Теџа, у Н. К. извориште Дуера; степски карактер погодан за сточарство (мерино овце) и гађење жита; у Ст. К. гл. град и престоница Шп. Мадрид, у Н. К. Валадолид. У ср. в. К. била независна држава; ујединила се с Арагоном и образовала Краљ. Шп. 1479.

КАСТОР 1) по грч. митол. син Зевса и Леде; брат и близалац → Полуксов, са којим учествовао у походу Аргонаута. 2) трострука звезда 2. привидне величине у сазвезђу Близнаца. 3) → дабар.

КАСТРА (лат. castra), утврђено место, логор ст. Римљана.

КАСТРАТ (лат.), ушкопљеник; ушкопљен певач у Ит.; мада канонско правило бранило кастрирање, вршила се та операција у Ит. све до новијег доба, због омогућавања певања у дисканту (у 18. в. год. око 4000 дечака); неки к. постигли у ит. опери вел. успех. Кастрација, операција којом се спречава моћ плођења; у ужем смислу подразумева се отстрањење оба семеника или оба јајника или 1 од тих органа (семикастрија); изазива тешке поремећаје, који су у зависности од доба старости у којем се врши; код младих пре пубертета онемогућује појаве се-

кундарних сексуалних карактера (→ евнух). У вет.: у циљу лечења болести или екон. ефекта (мирноће, лакшего гојења); код м. и ж. грла; крвна к.: јаје се води кроз расечену кожу, крв се зауставља клипцима (ст. начин) или емаскулатором; бескрвна к.: с Бурдизо клештама, којима се пригњечи жила преко коже (не секући) и спречи крвоток, услед чега се јаје апсорбира (нестане га); исти ефекат туцањем «жиле» (нар. начин) или увртањем; последње: отклањање полног нагона и полне функције, животиња постаје мирнија, лакше употребљива за рад и боље се гоји; код коња најбољи крвни начин, а код говеда Бурдизо клештама; остали начини више муче животиње, а успех је сумњивији. Код ж. грла → овариотомија. **Кастрациони комплекс**, претстава о могућности казне уништењем полних органа због недозвољених прохтева; код м. утиче недовољно на Едипов к., а код ж. изазива његово формирање.

КАСТРО Еугенио (Castro, *1869.), плодан порт. песник, писао приповетке и драме у стиху; преводио Гетеа.

CASTRUM NOVUM → Босанска Дубица.

КАСТУА Винченциј де (15. в.), сликар; сликао цркваницу св. Марије на Шкриљу, код Берма у Истри; претставник готског правца; познате његове фреске: *Смртни плес* и *Св. три краља* и сцене из Исусова живота.

КАТА- (грч.), предметак у сложеницима; значи: доле, низ, по, под, иза.

КАТАБАТСКИ ВЕТАР, ваздушно струјање проузроковано падањем хладног ваздуха са вишег у нижи положај; бура на Јадр. је к. в.

КАТАБОЛИЗАМ → дезасимилиција.

КАТАВАСИЈА 1) у прав. прк. 9. песма канона, коју заједно певала 2 певача излазећи из певница на средину прк. 2) књ. разних прк. песама.

КАТАВОТРА → понор.

КАТАЈЕВ Валентин (* 1807.), рус. песник и књижев. сатиричар, много преводен на др. језике; највећу популарност има његов роман *Расиници*, у којем описао средину ситних себићких људи који искористишћавају у своје сврхе совјетски систем.

КАТАКЛИЗМА (грч.), општи потоп, пропаст, катастрофа.

КАТАКЛИНАЛНЕ ДОЛИНЕ, попречне речне д. (пробожнице), управљене у правцу пружања слојева.

КАТАКОМБЕ (ит.), подземни ходници с удубљењима у зидовима, служили за сахрану мртвих; у њима 1. хришћ. збор гоњења одржавали службе и освешћивали прве капеле; зидови украшени сликама, композицијама из библијске ист. и хришћ. симболима, што претставља ва-

жан извор з науку и ум. дужина к. из носила у Риму око 900 км истраживао је Босио († 1629.) а нарочито кардинал Роси († 1894.); код нас се налазе под црквом у Јајцу.

КАТАЛАНИ 1) **Анђелика** (1779-1849.), ит. певачица, најбољи колоратурни сопран своје времена. 2) → Катаронци.

КАТАЛАУНСКА ПОЉА, равнина у сев. Фрц. код Шалона на Марни, где су Атилу потукли Аецији, Меровеј и Теодорик (451.).

КАТАЛЕПСИЈА (грч.), воштана савитљивост (flexibilitas cerea), појава код душевно оболелих, који сами не чине никакве покрете, а своје удове доведене и у најнегоднији положај задржавају сатима; узрок: отсуство воље.

КАТАЛИЗА (грч.), убрзавање или успоравање неког хем. процеса, већином дејством несразмерно малих количина извесних материја. Катализатор, материја која има својство да убрзава или успорава хем. процесе, односно да их тхн. омогућава на знатно нижој тмпг. од оне на којој би се они дешавали сами од себе; прави к. се не мењају за време процеса и делују већином само својим површинским силама; најбољи к. су: платински метали, неки оксиди метала и др.; да би се појачало њихово дејство, треба им дати што већу површину, најбоље колоидни облик (→ колоиди); у биљним и животињским соковима налазе се сличне активне супстанције: каталазе; играју важну улогу при оксидационим процесима у организму.

КАТАЛИНИЋ Рикард Јеретов (1861.-1934.), песник и приповедач; од 1912. радио у Дружби Тирила и Методија; објавио више збирки сентименталних и родољубивих песама: Поздрав истарског Хрвата, Мртвој мајци, Приморскије, С моје лире, Са Јадрана, и приповетке: Иње, Нашим морем и нашим крајем.

КАТАЛОГ (грч.), именик, попис разних предмета, ценовник.

КАТАЛОНИЈА (шп. Каталунја), прим. покрајина на СИ Шп.; план. предео који од Сред. М. одваја слив и потолину р. Ебра; план. млађе, веначне и ниже (до 1700 м); има више водоног талога, и стога добро обрађен; гл. град Барселона. Каталонски велики одред, најамничка дружина од 6500 бораца на гласу у 2. половини 13. и почетком 14. в.; под вођством Роџером служили прво код сицилиског краља, а затим код виз. цара Андроника II; почетком 14. в. одметнули се од Виз., утврдили се у Касандри (1307.) и напали места у Тракији, Македонији и Св. Гори; заузели (око 1311.) атинску војводину и њом владали 76 год. К. језик и књиж.: к. ј. стоји између шп. и провансалског; говори се око Барселоне и Валенсије и на Балеарским О. (око 4 мил. људи); у ср. в. постојала богата к. књиж. очувале се нар. песме, затим трубадур. песничтво, хронике и епикастички списи; чувени су витешки романи од Маторела и љубавне новеле под Бокачовим утицајем; у драми најважније: мистерије; новокаталонској к. припадају Рубио (1818.-1899.), Балагер, Вердагер, Ломбарт (1848.-1889.).

КАТАЛОНИЈА (око 5 мил.); већином припадају медитеранској раси, али има и нордских примеса; основу привр. чини земљр., али претежно живе од инд.; у начину живота, друштв. уређењу и обичајима; имају много заједничког с осталим Шпанолцима.

КАТАЛПА (*Catalpa bignonioides*, фам. Bignoniaceae), листопадно дрво, вел. лишћа и пирамидалних цвасти из крупних зигоморфних цветова, сличних цветовима зевалице; плод дугачка, ваљкаста чаура; расте брзо; украсно дрво за паркове; из С. Амер.

КАТАНА (мађ.), војник на коњу, коњаник. **Катанска бунa**, побуна коју су организовали (22./9. 1844.) противници кн. А. Караџорђевића; названа тако што је Стојан Јовановић Чукић, присталица Обреновића, упао тога дана у Шабац с 23 коњаника, који су, ради обмане и јачег утиска, обукли одела аустр. катана; препад је у 1. мах имао успеха у Мачви, али су владини људи, под вођством проте М. Пенацинића, а касније Т. Вучића, цео покрет брзо и одлучно угушили.

КАТАНАЦ (*Reseda odorata*, фам. Resedaceae), украсна зељаста биљка пореклом из С. АФр.; гаји се ради ситних, разнобојних мирисних цветова, скупљених у грозд од класова.

КАТАНГА, покрајина у белг. Конгу, у ср. АФр. (560 000 км², 975 000 ст.); обухвата само 1 део Катанганске Висије; гл. место Елизабетвил; у њој су највећи свет. рудници бакура, радијума и кобалта. **Катанганска Висија**, пространа прир. обл.; простире се између јез. Бангвеола и Тангањике на И, р. Касаја на З, развоја између Конга и Замбезе на Ј и обл. Конга на С. Басени јез. Бангвеола и Мверуа и долине неких р. деле је на више мањих делова; до скоро била покривена крљавом сухом шумом, која је знатним делом исечена за потребе руд.; веома богата угљем, бакром, урановом рудом (из које се добива радијум), калајем, гвожђе и др. Домаће стан. припада групи Балуба.

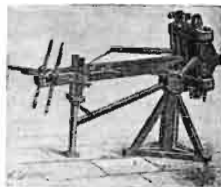
КАТАНИЈА, град (228 000 ст.) на и. обали о. Сицилије, у подножју вулкана Етне; ант. поз.; унив. (1444.), звездара; извози сумпор, вина, жито и ј. воће.

КАТАНИЈА Михаилo (1840.-1887.), пеш. мајор; вестр. као се хрaброшћу у срп.-тур. ратовима (1876.-1878.), а у срп.-буг. рату (1885.), као капт. I кл. у боју на Нешковом Вису, личном хрaброшћу спасао отету заставу II. пеш. пука, али рањен на 3 места зрном и на 5 бајонетом и заробљен од Вугара; унапређен у полкуну и бољничу у чин мајора.

КАТАНИЋ Матија Петар (1750.-1825.), слав. фрањев. археолог и песник; проф. археол. на унив. у Будиму (1795.-1800.); написао више археол. дела на лат. јез. и 1 збирку песама на лат. и с. јез.; превео Св. писмо; у рукопису оставио **Речник нар. језика**.

КАТАПЛАЗМА (грч.), завој са кашом од ланеног, слачиног и др. брашна; ставља се на инфицирано место (чир, апсцес) да брже сазри.

КАТАПУЛТА (лат.) 1) справа која је у ст. в. служила за бацање камења на непр. и бомбардовање непр. утврђења. 2) уређај који компримираним ваздухом или барутом даје аероплану почетну брзину, потребну за полетање, онде где он нема довољно места за залет (као на палуби брода); аероплан се са к. одбацује као камен из прајке.

КАТАР (грч.), акутно запаљење слузокожа; чешиће влажан са повећаном лучењем и отицањем слузи; сух ређи, а непријатнији, нарочито у органима за дисање.

КАТАРАКТА (грч.) 1) водопад. 2) → мрена сива.

КАТАРИ (грч.), назив богомилске секте у ј. Фрц. → Албизјани.

КАТАРИНА Енгл.: 1) Арагонска (1485.-1536.), 1. жена Хенрија VIII, коју је овај отерао после 18 г. брака; њихов развод био повод за реформацију у Енгл. 2) Ховард (1522.-1542.), 3. жена Хенрија VIII; отуђена за прељубу и погубљена после 2 год. брака. 3) Пар (1512.-1548.), 6. жена Хенрија VIII. Рус.: 1) К. I, царица (1725.-1727.), наследила на престолу мужа Петра Вели. и наставила његове реформе, помагана од свог милошника кн. Менџикова. 2) К. II,

царица (1762.-1796.), кћи анхалт-цербског војводе и жена Петра III; склопила заверу с официрима из цареве гарде, који су збацили и убили њеног мужа; завела верску трпељивост у Рус., средила финансије, изменила судство и администрацију, осп. много шк.; намеравала да обнови Виз. Царство с 1 рус. принцем на челу и преговарала о подели интересних сфера у евр. Тур. између Беча и Петрограда; водила 2 рата с Тур. (1768.-1774. и 1787.-1792.), у којима добила крајеве између Вуга и Дњепра; учествовала у свима поделами Пољ. и проширила Рус. до ср. тока Њемена и изворшта Припета; узимала видног учешћа у књиж. животу свога доба; сарађивала у сатиричним часописима; писала комедије, у којима шићала друштв. недостатке и износила смешне стране рус. живота; услед многобројних заслуга рус. царод прелазно преко њеног деспотизма и неморалног живота, а књиж. и научници, које је она помагала, назвали је сев. Семирамидом. Фрц.: 1) Медичи (1519.-1589.), краљица, жена Анрија II, владала као регенткиња малолетног сина Шарла IX; у договору са њом фрц. католици приредили вартоломејску ноћ.

КАТАРИНА 1) Александријска св., заштитница девојака; превела у хришт. веру Фаустину; умрла мученичком смрћу за владе цара Максимилијана, око 307. 2) Спјенска, св. (1347.-1380.), ит. калуђерица, визионарка и списатељица; привољела папу Грегорија XI да пресељи папско седиште из Авинјона у Рим; од њених дела сачувала се **Писма, О божјем провиђењу** (дијалог) и део њених молитава и изрека.

КАТАРКА (нгрч.) → јарбол.

КАТАРСА (грч.), чистићење, ослобођење; Аристоклеја грешка, страдање трагичног јунака; по Аристотелу трагични јунак треба страдањем да искупи своју кривину и да изазове код гледалаца не само опрштај и саучећење, већ и узвишено осећање.

КАТАСТАР, премењавање држ. или самоуправне тер. у циљу установљавања: облика, површине, културе и класе земљиште сваке парцеле, њеног власника, облика и величине свих објеката за становање и привр.; свих саобр. средстава: жел., дрмова, канала и објеката на њима, потока, река, јез., и мора; треба да буде израђен тако да може послужити за праведан разрез пореза, израду земљиних књ. (грунтовница), за тхн. пројектовања и привр. и вој. сврхе; у прив. праву служи као подлога за земљишне књ., које се без к. не могу установити;

има добру страну што обухвата сва земљишта и искључује могућност да неко земљиште буде уписано 2 пута; судови немају власт над к., али могу наредити исправку катастарских планова увек кад се стање на плану не слаже с правним; рад око израде к., одржавања и обнове дели се на: премер земљишта, класирање земљишта, одржавање к. и ревизију к. (чл. 1. и 2. Зак. о к. з. од 28./11. 1928.); у Хрв. и Слав., Банату, Бачкој, Барањи, Срему, Слов., Прекоумљу, Међумурју, Б. и Х. изграђен још у 19. в.; после рата приступило се изради к. за Србију и за Ц. Гору; установа к. у Југосл. поверена Мст. фин. Одељењу к. и држ. добара; оно се састоји из: 1) Тхн. отсека (који се дели на Одељак за тријангулацију, Завод за умножавање планова, Одељак за економат), 2) Катастарског отсека, 3) Одеља за детаљни прмер, 4) Отсека за држ. добра, 5) Одељка књв. и 6) Персоналног одељка; другостепену катастарску власт врше отсеци за к. и држ. добра при фин. дирекцијама, а првостепене к. власти су к. управе; за иви к. премер оснивају се среске к. секције и секције за тријангулацију, које се укидају кад се премер заврши; саветодавни орган за све радове је одбор за држ. премер, у који улазе претставници свих заинтересованих мст. и 6 стручњака ван њих; до 1934. извршена тријангулација виших и нижих радова на површини од 6 мил. ха; прецизни нивелман 2. и 3. реда на 12 000 км; а детаљни премер на површини од 2 600 000 ха. **К. ловишта**, списак свих ловишта са живим инвентаром дивљачи и стањем ловних права; **Зак.** о лову ставља у дужност упр. власти 1. степена да састави к. л. који служи као основа за ваљању статистику о лову и пружа нај-поузданију слику стања и динамике лова и ловне екон. **Катастарско Јутро**, мера за површину земљишта, износи 1600 бечких квадратних хвати (5754,56 м²); 1 мађ. ј. 1200 бечких квад. хвати (4315,92 м², а 1 бечки квад. хват 3,596 м²). **К. слаборат или операт** садржи све податке који су потребни за одређивање пореза на приход од земљишта; израђен је на основи премера земљишта, за сваку к. оп. засебно; има ове делове: к. планове, индикаторне скице или копије к. планова, списак парцела, нумерички преглед поседовних листова, поседовне листове, азбучни преглед поседника, сумарник поседовних листова, распоред по културама и класама; при одржавању катастра долазе у обзир и следећи делови к. о: записник омеђавања оп. границе, списак кућа, списак среских и оп. угледних земљишта, детаљне скице, сви теренски и рачунски подаци; к. о. израђен на основи пописа земљишта за сваку управну оп. има засебно: поседовне листове, њихов азбучни преглед, њихов сумарник и распоред по културама и класама. Потпуно довршени к. о. ставља се целокупном грађанству на увид, тако да сваки заинтересовани поседник може тражити исправку оних података за које нађе да су погрешно уписани у о., или погрешно утврђени у планове, или са чијим уписом он није задовољан; овај поступак се назива излагање к. о. и врши се за време од 30 дана у оној оп. чији се о. излаже; тек после завршеног излагања и проведеног жалбеног поступка, њега одобрава Мст. фин. и проглашава га обавезним за држ. власти и за поседнике земљишта. **К. извадата** у земљокњижном праву извод из к. еларбата који се односи на једно имање; при извршењу на непокретностима к. и. увек се прилаже предмету. **К. (порезна) општина**, територијална к. јединица; управна може имати 1 или више к. о.; обично свако село у 1 управној о., у којем су куће нумерисане одвојено од осталих села, чини са својим земљиштем засебну к. о. **К. парцела** ограничен део земљишта, опртан посебно на катастарском плану. **К. план**, ради се према резултатима мерења на терену и рачунања у канцеларији; у величини 60 × 90 см, на хартији 70 × 100 см, тако да са сваке његове стране остаје приближно 5 см за потребна исписивања; ош. размера му је 1:25 000, али ако су парцеле ситне може се употребити размера 1:1000; планови за изграђене делове вароши и варошице раде се у размери 1:500 или 1:250; за вел. шум. комплексе, пашњаке, баре и јез. могу се употребити размере 1:5000 и 1:10 000; к. п. мора бити тачна умањена слика свега што је снимљено на терену у хориз. и верт. пројекцији (чл. 1., део б. Правилника о к. премеравању) и да садржи хориз. и верт. претставу терена како би подаци премера могли да служе за све тхн. и привр. циљеве (чл. 63. Зак. о к.); тим прописима су к. и ситуациони план званично сведени на 1 појам; к. секција дужна да преда к. п. среском суду ради установљења земљишних књ.; судија дужан да отклони преко к. секције нетачности к. п. које се покажу приликом установљења земљ. књ. или услед додних промена. **К. правилник**, прописан на основи Зак. о катастру земљишта, садржи

све одредбе којима се извршује к. премер земљишта, састав к. оператa и његово одржавање; по његовим прописима врше се још и: премери вароши и варошица, који служе као основа за израду регулационих, нивелационих и сл. планова; снимање већих површина за хидротхн. радове и др. привр. циљеве; премери при комасацији земљишта, парцелацији и агр. операцијама премеравања при спровођењу агр. реформе, мерења при трасирању путева, жел. и канала; снимање рудних поља; омеђавања и снимања држ. и др. вел. комплекса итд.; правилник има 7 делова: тријангулација, полигона и линиска мрежа, омеђавања и снимања детаља, нивелман, израда к. планова, класирање земљишта, израда к. оператa и његово излагање, одржавање катастра у крајевима где још није извршен к. премер и у оп. у којима је катастар израђен на осн. премера. **К. премер**, врши се ради установљавања облика и површина свих парцела појединих поседника у 1 к. оп. и израде хориз. и верт. претставе терена, како би подаци премера могли да служе и за све тхн. и привр. циљеве. **К. секција** може бити оп. или среска. Општинска к. с. се састоји од 1, 2 или више група, код којих свака има шефа и помоћника; њена дужност је да, с потребним бројем фигураната, изврши к. премер оп. Среска к. с. састоји се од шефа и помоћника; њена је дужност да руководи адм. и тхн. радовима свих оп. к. с. у своме срезу, које су јој подређене; шефови и помоћници могу бити инж. геодети или геометри. **К. управа**, првостепена к. власт, која врши одржавање катастра земљишта, израђеног на основи премера; њена надлежност се простире на тер. 1 или више срезова; подређена непосредно надлежној фин. дирекцији, отсеку за к. и држ. добра. Одржавање к. земљишта, спровођење промена кроз катастарски операт, а на основи прописа кат. правилника (7. део, 1 и 2. одељак) проводе се све чињенице које утичу на земљарину, како би се порез на приход од земљишта могао увек потраживати од правог поседника одн. уживаоца, а према стварној величини и начину екон. искоришћавања, као и према плодности и приходу самог поседа. **К. израђен** на основи премера одржавају кат. управе, а пореске управе к. израђен на основи пописа.

КАТАСТРОФА (грч.), несрећан догађај с многим људским или материјалним жртвама. Катастрофна клаузула, одредба извесних трг. уговора после свет. рата, којом уговорне стране задржавају право да, ради заштите виталних привр. интереса, заведе забране и др. ограничења увоза; омогућила је завођење система забрана, увозних дозвола и контингентирања у времеу кризе после 1930., без отказа постојећих трг. уговора.

КАТАТИМЕ АГЛУТИНАЦИЈЕ (грч.-лат.), спајање претстава на основи каквог осећања.

КАТАТОНИЈА (грч.), врста душевне болести шизофреније; као скуп одређених симптома (кататонични синдром) јавља се и код неких др. душевних болести; знаци: узнемиреност, раздраженост, нарочити поремећај у испољавању покрета или потпуно отсуство испољавања воље (→ каталепсија), опирање туђем утицају, занемареност, задржавање мокраће; измета итд.; кататонична привидна обамрлоост давала понекад повода лаицима да поверују да је болесник умро или да већ месецима спава.

КАТАФАЛК (ит.) 1) високо уздигнуто место у грк. или другде, да се ту положи мртвачки сандук. 2) украс полигнут над мртвачким ковчегом.

КАТАФОРЕЗА (грч.), кретање ситних суспендованих делика у течности, кад се ова налази у ел. пољу.

КАТАХРЕЗА (грч.), неподесна употреба речи, обично кад се неки појам објашњава или појачава другим, сасвим страним или супр.; нпр. здраво болестан, страшно леп, ужасно пријатан; кличе Арап из грла бијела; на троје је вој. развојило.

КАТЕГАТ, мореуз између Јиланда и Швед.; дубок 10-15 м.

КАТЕГЗОХЕН (грч.), нарочито, изнад свега, у 1. реду.

КАТЕГОРИЈА (грч.) 1) класа, врста. 2) најопштији, осн. појам; мислена форма нашег сазнања; осн. претпоставке од којих полазе све науке; најважнији проблем теор. флз. која мора да одговара на ова 2 питања: 1) колики је њихов број и 2) како се оне морају замислити да бисмо могли разумети тај факат да је без њих наука немогућна; Кант у њих убраја: супстанцију, квалитет, квантитет, узрочност итд. **Категоријан.** потврда, одлучно потврда; у логич. к. суд: S је P или S није P.

КАТЕДРА (грч.), уздигнути сто за проф., говорника, проповедника.

КАТЕДРАЛА (грч.-лат.), прк. у којој служи влади-ка, биск. или надбиск.; код прав. саборна ц. Кате-дрални кантод, скуп свешт. к. К. клир, све особе око еп. резиденције. К. школе, у ср. в. шк. у еп. седиштима за васпитање световних свешт.

КАТЕЛИНО ЖАК (Cathelineau, 1759.-1793.), вандејски вођ у побуни против Конвента; изабран за гл. команданта побуњеничке вој.; погинуо у нападу на Нант

КАТЕР Вила (Cather, * 1876.), амер. романсијерка; гл. дела: Смрт долази на архиепископа, Сенке на стени.

КАТЕТА (грч.), 1 од налеглих страна правога угла у правоуглом троуглу.

КАТЕТЕР (грч.), инструмент у облику цеви; уводи се у шупље органе; за мокраћну бешику најчешће се употребљава гумени Нелатонов к.; сем гумених постоје метални, полутврди (плетени од свиле на лаковани); код жена се најчешће употребљава стаклени. Катетеризација, пражињење шупљих органа или убризгавање у њих помоћу катетра.

КАТЕХУ (Asasia cathedu, фам. Leguminosae), врста багрема, расте у Индији и Вирми; испирањем из њих добива се материја к. у облику мрке масе која служи за израду мрких орг. боја, флуорогулина и екстракта за птањенење кожа, а налази примену и у мед.

КАТИЗМА (грч.: седење) 1) одељак псалтира који има 20 к. 2) песме које се на јутрењи певају после к. (седали); док се читају дозвољено седети, отуд назив.

КАТИЈАВАР, пол. на св. обали Индије, између зал. Кача. (на С), Камбајод Зал. (на И) и Арабског Зал. (на Ј и З); благодарећи вештачком наводњавању, производи житарице и памук.

КАТИЛИНА Луције Сергије (око 109.-61. пре Хр.), рим. патриције који се одликовао смелашћу и неморалом; прикупио око себе групу пропаде и расни-ничке аристократске младежи и склопио заверу противу Сената; кад је то Цицерон открио, К. је побегао у с. Ит. и погинуо на челу својих војника.

КАТИНА Никола (Catinat, 1637.-1712.), фрц. маршал, вешт војсковођ; истакао се победама под вођством Евгенијем Савајским.

КАТИНГАС, саванске шуме у Браз. с ксероморф-ним дрвем и грмљем, трновито или образује тки-ва за воде (кактус).

КАТИЋ Димитрије (1845.-1899.), политичар; 1. пут изабран за нар. посл. 1874., после биран стално сем 1884. и 1898. Прво припадао либералној странци, али се доцније придружио групи радикала окупљеној око Адама Богосављевића и био члан гл. одбора радикалне странке до смрти; изабран за потпре-седника Нар. скупштине 1889., а за председника 1891.; као члан уставног одбора од 1888. није хтео потписати пројект устава нити гласати за њега, сматрајући да није довољно слободоуман и демократски.

КАТИЋИ, породица из Рогаче под Космајем; из ње су: 1) Јанко, храбар и мудар организатор 1. устања; погинуо на превару (у лето 1806.). 2) Марко († 1810.), брат претходног, кога заменио у војводству; по-гинуо. 3) Степан († 1813.), брат претходног, заменио брата, али убрзо умро. (На сл.: Јанко К.)

КАТИЧЕЗА (грч.), поучавање, верска настава методски спрове-дена, обично у питањима и од-говорима. Катихета, предавач → катихуменима; наставник веро-науке. Катихетика, наука о ред. васпитању. Катихетске школе, у Александрији и Антиохији, ис-права за почетнике, касније високе теол. шк., центри богосл. и свеговне науке; опале после јеретичких борби. Катихизис 1) наука о вери, нади и љубави. 2) уџбеник састављен кратко, догматички, најчешће у питањима и одговорима. 3) кратко упуство у др. наукама или вештинама; код прав. познат Филаретов, код прот. Лутеров вел. и мали к., код ркат. Канизијев. Тридентски или К. Романус. Катихумени, приправници за крштење у првим вековима хри-шћанства; називани још: просвешћени, олашћени, учили шк. (2-3 год.); нису имали права као остали верни; њихово свечано крштење обављано на вел. празнике (Богојављење, Ускрс, Духове); нестало их после увођења крштавања деце.

КАТЈОН, позитивно наелектрисани → јон.

КАТЛАМБА, Змајске Планине, у Ј. Афр., набране плани., високе до 3650 м; састављене од пенгчара, кречњака, шкриљаца и конгломерата.

КАТЛАНОВСКА БАЊА, на прузи Велес-Скопље

(Вардарска Бан.); сумпоровита алкално-земноалкал-на кисела слабо муријатична хипертерма (42°-47° Ц); примитивно уређена; лежи: од реуматизма и ст. рана. К. Језеро, плитко барско јез. (4.24 км²) у ји. крају Скопског Поља (Вардарска Бан.); богато рибом.

КАТЛЕЈА (Cattleya, фам. Orchidaceae), епифит тропске Америке и Мексика, кратких ризома, динеал-них листова и разноврсно живо обојеног перигона; омиљене украсне биљке.

КАТМАНДУ, варош (око 90 000 ст.) Непала; криве улице, многобројни храмови и ст. дворци маха-раца.

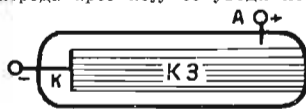
КАТМЕР (тур.), цвет руже, каранфила, зумбула и и др. са више кружних листића но што их има изводна биљка.

КАТОВИЦЕ, гл. град (127 000 ст.) пољ. дела Шле-зије; рудница угља, инд. гвожђа, радио-станица.

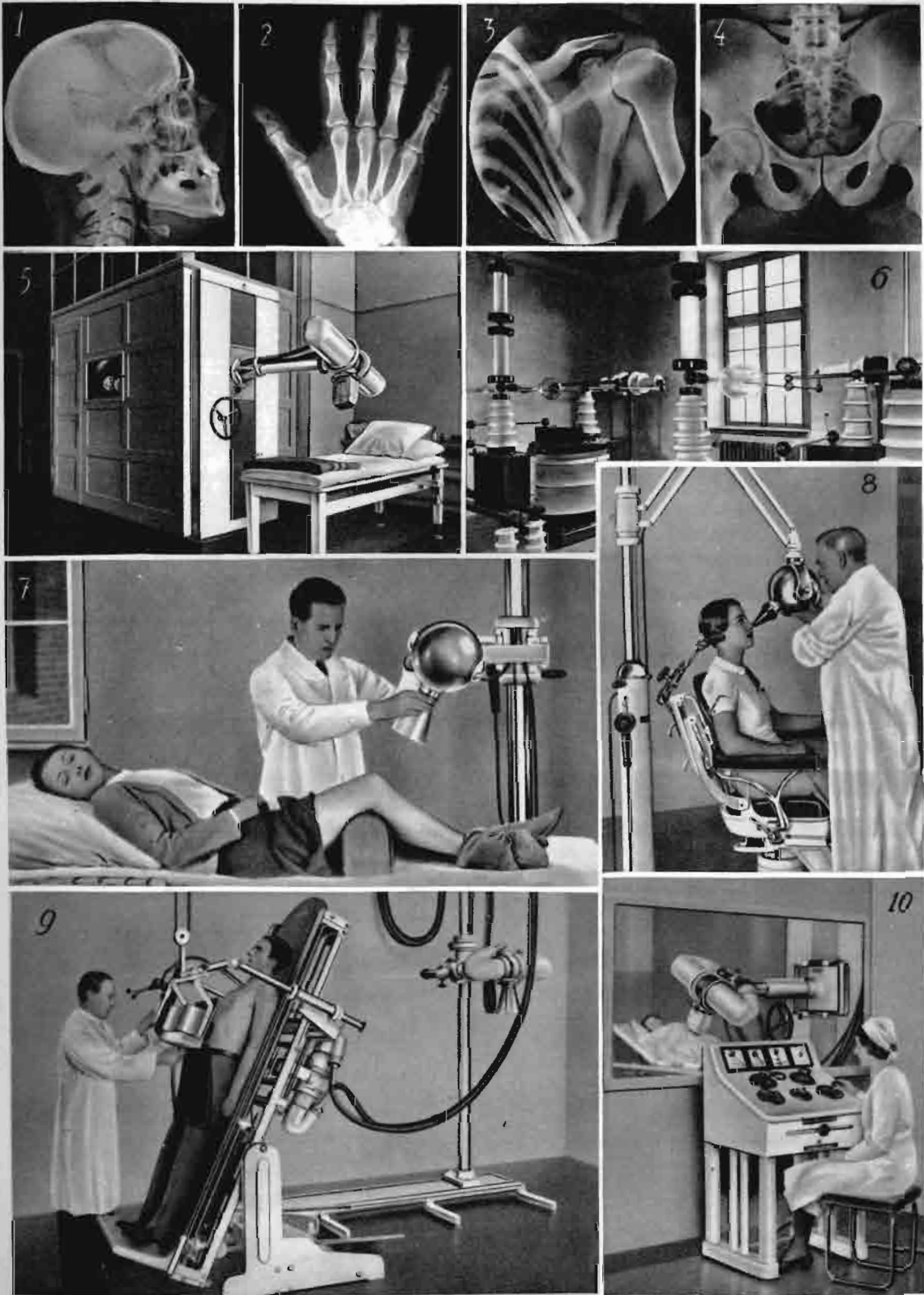
КАТОДА (грч.), електрода кроз коју се уводи не-гат. електрицитет спроводницима 2. (гасу, раствору, течности, растору или чврстом телу). Катодни зра-ци, негат. наелек-трисани делци, електрони; разликују се од свет-лосних зракова по томе што су корпускуларне прир.; постојају под утицајем ел. струје високог на-пона кроз цев с јако разређеним гасовима; полазе уједнаво од катоде, крећу се огромном брзином и познају се по томе што изазивају у цевима за пражињење зеленкасту флуоресценцију стакла; по-ред светлосног изазивају још мех., топлотна, хем. и др. дејства, а нарочито су значајни што од њих постају рентгенови зраци; крећу се и у ел. и маг-нетном пољу; ван цеви се расипају и брзо се амортизују; понекад се код к. з. подразумевају сва зрачења електрона, чак и ако не постојају на исти начин. К. лампа → електронска лампа. К. цев, цев с разређеним ваздухом (око 0,001 мм Hg) у којој приликом ел. пражињења постају катодни зраци.

КАТО-КАМБРЕЗИ (Cattéau-Cambresis), место у сз. делу Фрц. (11 000 ст.), на р. Еско; у њему 1559. за-кључен мир између Шп. и Фрц., која је њим добила еп. Мен. Тул и Верден.

КАТОЛИК (грч. католикос: васељенски) 1) члан кат., одн. ркат. цркве. 2) назив целе, васељенске црк., на-супроти посебним одвојеним прк. или сектама. 3) тип-тула патријарха јерменске прк. Католичанство, ка-толицизам, римокатоличанство, верски хришћ. пра-вац, који спроводи кат. прк.; тежи да придобије све народе (католички: евопштити, васељенски, са-борни) за хришћанство и да сачува богооткривено учење Христово неисквареним; сматра да је папа, као видљива глава целе прк., опуномоћен нарочит-ном влашћу коју је добио од Христа, као наследник ап. Петра, и признаје му тројструку власт: 1) врхов-ног свешт. (давање свешт. чинова и тирањање спасоносних средствима, св. тајнама). 2) врх. управ-љача (вођење прк. у управном и судском погледу). 3) врх. учитеља (непогрешно учи о Христовој вери). Учене: бог 1 у 3 лица; Хр. спаситељ света, а поштовање припада деви Марији и светитељима; васкрсење и загробни живот, → чистиљаште; опрост греха → индулгенције. Богослужење са ритуалом, церемонијама, и инструменталном муз., → литургија се свуда врши на лат. језику који је званичан прк. језик за све, осим у тајнама крштења и брака, мо-литеља и проповедима; свешт. безбрачно; извори вере: Св. писмо и св. предање (важније); човек се спасава вером и добрим делама; 7 тајни, причест верних само хлебом, свештеника хлебом и вином. Управа је централистичка; сва власт припада свешт., а у крајњој инстанци папи (св. отац); до њега папска курија (кардинали, прелати, јурети и др.) која се дели у: 1) кардиналске конгрегације (12) за веру, пропаганду, богослужење ит. прк. итд., 2) суздство (tribunala), 3) надлештва (officia), за сва адм. питања; папа сазива васељен. саборе, чије закључке пуноважно потврђује: прк. подељена на дијезезе с биск.; више дијезеза имају надбиск.; најмања јединица жупа или парохџа, више жупа деканат; ради мисије и пропаганде постоје епископи in partibus infidelium (у покрајинама неверника) само с титулом; 1928. било: 229 надбиск., 856 биск., 312 000 свешт. Од ркат. цркве се одвојили → старо-католици, половином 19. в. Католичка акција, на-стојање ркат. прк. у новije време да сав друштве-ни живот својих чланова саобрази хришћ. принци-пима и подведе под надзор прк., чiji утицај треба да се осети у свима гранама јавног живота, па по-средно и у политички; нов начин борбе против савр. антирел. покрета. Католичко-апостолска заједница, рел. покрет у Лондону (1831.) под вођством Е. Ир-винга (Ирвингијанци); проповеда н. скори долазак

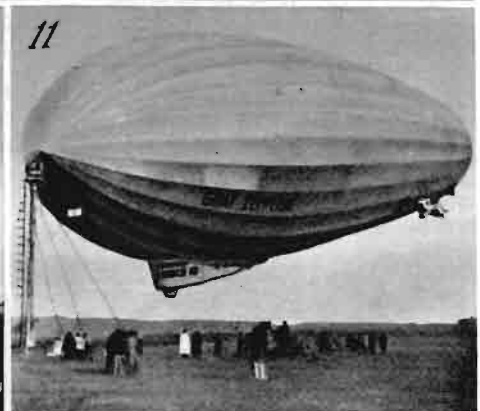
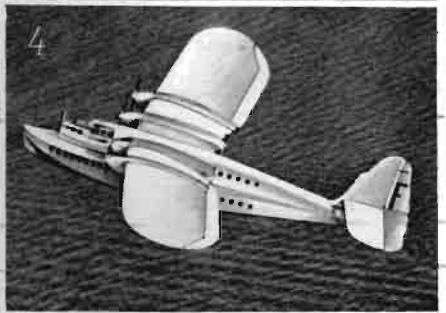
РЕНТГЕН

1. Рентгенски снимак главе. — 2. Рентгенски снимак шаке. — 3. Рентгенски снимак раменог зглоба. — 4. Рентгенски снимак карлице. — 5. Рентгенски уређај. — 6. Машинско одељење с уређајем за рентгенотерапију. — 7. Снимање колена. — 8. Снимање зуба. — 9. Снимање дванаестопалачног црева. — 10. Зрачење тераписким рентген-апаратом.

ВАЗДУХОПЛОВИ

1. Велики модеран путнички аероплан, једнокрилац (нискокрилац), с увученим точковима при лету, може да лети 8000 км без спуштања. — 2. Двомоторни путнички аероплан, висококрилац. — 3. Велики путнички аероплан с 8 мотора од по 800 к. с. — 4. Четворомоторни троспратни хидроплан у лету. — 5. Аероплан «амфибија» (водоземац) снабђен чуновима за атерирање на води и точковима за атерирање на кошу. — 6. Најновији тип хеликоптера с елисама за управно уздицање, које се окрећу у супротном правцу. — 7. Ловачки аероплан нискокрилац с топом кроз елису. — 8. Извиђачки аероплан двосед. — 9. Седиште на бомбардеру за руковаоца митраљезом, које се спушта и увлачи да би митраљез имао шире поље дејства. — 10. Противаероплански топ. — 11. Ваздушна лађа (цепелин).

Христа; придржава се библи. поделе служба (апостоли, еванђелисти и др.) и ркат. богослужења; раширена у Енгл., Хол. и Нем.

КАТОН 1) Марко Порције (232.-147. пре Хр.), познат и под именима К. Стари и К. Цензор; рим. државник; беседник и одлучан противник Картагине; истакао се борбом против луксуза, корупције и завођења грч. обичаја у рим. друштво; писао расправе из ист. и земљр.; његово ист. дело *Origines* изгубљено, али сачувана расправа *С земљорадњи*. 2) Утичавин (95.-46 пре Хр.), праунук претходног; борио се противу Цезара и убио се после пораза код Тапса и Мунде. (На сл.: К. Марко Порције).

КАТОНА Јозеф (1791.-1830.), мађ. драмски писац; чувена драма *Банк-бан*.

КАТРАН (ар.), густа течност тамне боје и оштра мириса, течни дестилат добивен суком дестилацијом угља, дрвета, парафинских шкриљаца итд. Са став к. зависи од дестилисане сировине и тмлт. дестилације. Од каменог угља добива се као споредан производ у фабрикама кока и гаса за осветљење; служи као сировина за добивање безбола, толуола, ксилола, нафталина, антрацена, карболинеума, креозота и смоле; већина поборојаних производа служи за израду орг. боја и фармацеутских препарата. Из мрког угља и парафинских шкриљаца добива се суком дестилацијом на ниској тмлт. (око 500°) и служи као замена нафти за добивање: бензина, петролеума, парафина и др. К. буковог дрвета употребљава се за импрегнасање (конзервасање) дрвета и израду → креозота, од којег се праве разни, нарочито мед., препарати, а к. четинара за добивање сировог терпентинског и др. уља.

КАТР-БРА (Quatre-bras), засек у белг. Брабанту, код којег маршал Неј отпочео борбу с Енглезима, на 2 дана пред битку на Ватерлоу, 16./6. 1815.

КАТФАЖ Жан Луј (Quatrefages, 1810.-1892.), фрц. лекар и антрополог; 1. од осн. фрц. антрополошке шк.; гл. дело: *Општа ист. људских раса*.

КАТУЛ 1) Гај Валерије (87.-47. пре Хр.), 1. од најбољих и најдаровитијих рим. лирничара, писац лир. песама, елегрија, епилона и епиграма, од којих сачувано око 100; најбоље су песме посвећене Лезбијки, како је он називао своју љубавницу, лепу, али несталну Клодију, затим Свадба Пелеја и Тетиде, *Береникина коса* итд. 2) Квинт Лутације, рим. конзул из 3. в. пре Хр.; потукао картагинску флоту код Егатских О. 242. пре Хр.

КАТУН (ар.), калико, чврста памучна тканина изаткана као платно; белени к. се употребљава за израду рубља, једнобојан и јако апретран за израду постова, а штампани за израду ж. блуза.

КАТУНИ (монг.-тур.), привремена летња сточарска насеља; помињу се често у нашем ср. в. (нарочито као насеља сточара Влаха); у данашње време се к. зову само летња сточарска станица у неким динарским крајевима; на др. местима се називају стајама, становима, колибама, бачијама, маудрама итд.

КАТУНСКА НАХИЈА, 1. од 4 дела Ст. Црне Горе; веома кршевита обл.; 1. пут се под тим именом помиње 1435., док је раније (у 12. и 13. в.) носила име Кучено (сад 1. племе у К. Н.); име промињено вероватно стога што је њен већи део служио само за катуновање ст. Зећана и Влаха; на њеној твр. жупе племена: Петинје или Петинско, Његуши, Ђекељани, Вјелице, Цуце, Озринићи (Кучево), Шешивци, Загарачи и Комани.

КАТУРИЋ Михаило (1853.-1912.), зоолог, бавио се поглавито фауном Далм.; осн. природњачког музеја у Задру.

КАТХАСАРИТСАРА → Сомалева. **КАТАНСКИ Степан Владислав** (1830.-1890.), песник; прекинуо студије 1848. и ступио у добровољце, у Србију прешао 1857. и добио наставничку службу; борио се и у срп.-тур. рату (1876.-1878.); пред крај живота пренио лист *Вел. Србију*; као песник слабо плодан, али дао неколико изванредно снажних родољубивих песама: *Хеј, трубачу*, *Грахов лаз*, *Где је срп. Војводина?* (→ сл.).

КАВИПЕРКА, жена која се унапредно понаша и облачи у жељи да се допадне. **Калиперство**, понашање у сврху изазвања допадања и дивљења, често без намере еротичног односа, у многим случајевима само ради личне сујете; честа баш код →

фригидних, ружних и наказних особа које тим желе да покрију своје недостатке.

КАВУН, каћунак (*Orchis morio*, фам. Orchidaceae), дугочвечна зеластва биљка, кртоласта корена и овална ланцета листа; цветови зигоморфни, с остругом, у класитим цвастима; прашник 1, срастао са житом; полен у свакој келп слепљен уједно (полиарије); расте по ливадама и шумским окрајинама у Евр. и з. Аз.; кртоле служе за справљање салела, који се употребљава код катара у стомаку и даљих органа за варење, танког и дебелог црева, код пролива и срдобоље (салел).

КАУБОЈ (енгл.), чувар говеда (у Амер.); храбри момци, нарочито одевени; пустилови.

КАУДИНСКИ КЛАНЦ, у којем је рим. вој. потучена од Самнићана и припуњена да прође испод јарма (321. пре Хр.).

КАУЗА (лат.), узрок. **Каузални**, узрочни, **К. реченица** → реченица узрочна. **Каузалитет**, узрочност, однос између узрока и његове последице. **Принцип к. закон узрочности**, начело по којем свака појава мора имати узрок због којег настаје.

КАУЗИЈА (грч.), македонска капа, широка обода, на најстаријим новцима нашег југа.

КАУКА, р. у Ј. Амер., у држави Колумбији, л. притока Магдалене; дуга 1100 км и пловна.

КАУЛИФЛОРИЈА, избијање цветова из дебла и старијих грана, карактеристика многих тропских дрвенастих биљака (какао, хлебно дрво); у Ј. Евр. *Cercis siliquastrum*; цветови избијају из успаваних оцаца, зачетих пре више год.

КАУНАС, Ковно, престоница (98 000 ст.) Литваније; лежи на ушћу р. Вилије у Мемел (Неман); ст. град, прк. из 1471.; унав. (1922.), музеј и библи.; речно пристаниште; инд. за прерadu метала и земљр. производња.

КАУНИЦ Венцел (1711.-1794.), аустр. државник и канцелар за владе Марије Терезије; творац савеза против пруског краља Фридриха Вел. (1756.).

КАУПЕРЦ Иван Вид (1741.-1816.), бакорезац, почасни члан Акад. у Фиренци и редован члан бечке Акад.; имао своју пртачку шк.; у тх. мепотинта био 1. од првих; гл. дела: *Магдалена* по Гвиду Рениу, *Сибла Перзика* по Гверчаниу и др.

КАУРИ (*Moneta anulus*, *Monetaria moneta*, *Cypraea moneta*), ситне шкољке из Индиског Ок., чије љуштуре служе у Индији као нажит; као новац раније употребљаване у Ји. Аз. и Афр. а данас само у кин. обл. Јунану и тропској Афр.

КАУРИ, **ђаури** (од ар. кафир: неверник, име којим мусл. у јжсл. крајевима називају оно ст. стан. које хришћ. зову → Грцама; у Босни: уопште Далматинци и Далм.

КАУТЕЛА (лат.) 1) мера опрезности. 2) заштита, осигурање.

КАУТЕРИЗАЦИЈА (грч.), површно сагоревање ткива хем. средствима, усјајаним металима, галванском струјом и струјом високог напона.

КАУФМАН Анђелика (1741.-1807.), швајц. сликарка; радила портрете и фигуралне композиције у класичистичком духу.

КАУЦИЈА (лат.), новац, мен. или која др. вредност која дана као осигурање или јемство да ће се извезтај посао, обавеза или уговор испунити; ако посао не буде извршен поверилац се може наплатити из к. *Cautio Judicatum solvi* (лат.), обезбеђење судских трошкова које полаже странац кад пред домаћим судом тужи домороца; ако странац изгуби спор, из ње се наплаћују парнички трошкови; по правилу с. ј. с. полагају сви странци, сем оних који докажу да кауцију наши држављани не полагају у њиховој земљи, који имају непокретно имање код нас, који подижу тужбу из менице и чека или тужбу за развод или поништај брака. **К. официрска**, обезбеђење које полагају супруге официра: поручника и капетана при ступању у брак; к. о. служи повећању прихода тих официра и враћа се тим добију већи чин. **Кауциона хипотека**, ставља се на имање дужника или јемца чак и кад дуг није настао или утврђен; нпр. благајник завода ставља к. х. до 100 000 д на своје имање у корист завода на случај мањка у каси.

КАУЦКИ Карл (Kautski, * 1854.), нем. социјалистички писац и теоретичар чешког порекла, присталица независне социјалдемократије и популаризатор Марксове науке; гл. списи: *Противречности класних интереса*, *Тома Мор* и његова *Утопија*, *Соц. револуција*, *Пут к власти*. Радећи у берлинском Мст. спољних послова, објавио: *Како је почео свет. рат?*

КАУЧУК (индијански), жилава, еластична и према хем. утицајима веома отпорна маса; добива се коагулацијом на топлоти или др. начином из млечног сока (латекса) који истиче кад се засеке кора разно-

(око 140) постаје веома еластичан (вулканизаци к., «гума»), а са више сумпора постаје тврд (сбонит); употребљава се за импрегнације тканина, за гумена дрва, аутомобилске гуме и за многобројне др. предмете. Каучуково дрво (*Hevea*, фам. *Burseriaceae*) даје највећи део каучука, који се вади из млечног сока; углавном 2 врсте из тропске Ј. Амер. (*H. guayanensis* и *H. brasiliensis*); успева у Браз око Амазона, а култивисане се и на О. Цејлону, Малајским О., хол. Индији, Индонезији и Малаци, у Афр. око екватора.

КАФА 1) обл. у Ј. Етиопији, прекривена бујном шумом; ретко насељена; постојбина → кафе. 2) **Кефа**, **Феодосија**, варош (12 000 ст.) и пристаниште у Ј. Рус. на Криту; у ст. в. колонија Милета; у ср. в. је заузели Ђеновљани, а за њима Турци; под Рус. потпала 1770.

КАФАРЕЛИ ДИ ФАЛГА Максимилијан (1756.-1799.), фрц. ген. из доба револуције.

КАФИЛЕРИЈА, постројење за уништавање и искористивање животњских лепшава; у Београду савр. к.

КАФИР, хафир (ар.), неверник.

КАФИРИ, Сијак-Поц («црно одевени»), индоариски народ у Хиндукушу, обл. Кафиристан; баве се сточарством алпског типа; куће код сиромашнијих једноодељне, код имућнијих вишеспратне, па има и кула; многа племена; крвна освета; у новије време напуштају нар. рел. и примају ислам.

КАФРИ, припадници народа из групе Вантуа у јн. Афр., повитно само у првм. и. од Змајевих Пл.; око 1,3 мил.; гл. племена Бечуани и Зулу; ратнички народ; м. пастири и ратници, а ж. обрађују поља.

КАФТАН (перс.) 1) врста дугачког калуца до испод колена; носе га многи народи из Аз., у Евр. код пољ. и рус. Јевреја. 2) код нас, у Левчу, свилене мараме која се носила позади ђепа.

КАХЕКСИЈА (грч.), патол. стање организма које се испољава крајњом мршавошћу и изнемогућношћу; јавља се код хрон. тешких обољења (рак, тбк., скорбут итд.) као последица сталног тровања токсинима бактерија и распадњим продукцима изазваних обољењем.

КАХОБИРА, варош (62 000 ст.) у браз. државици Баија (Ј. Амер.); инд. дувана.

КАЦАК → коса.

КАЦЕР Фридрих д-р (1861.-1925.), нем. геолог и минералог; стекао особите заслуге за геол. проучавање Б. и Х.; гл. дела: Геологија Чешке, Геол. вођ кроз Б. и Х., Карст и карсна хидрографија; издао и 3 листа геол. карте Б. и Х.

КАЦИГА (лат.) → шлем.

КАЧАК (тур.) разбојник.

КАЧАНИК, варошица и срекно место (1430 ст.) на улазу Јеленаца у Кач, Кљисуру (Вардарска Бан.); развио се око тврђавице подигнуте пред крај 16. в. ради заштите друма од разбојника. Качаничка Кљисура, узан и дуг теснац (23 км) између Шар-Пл. и Скопске Црне Горе, кроз који тече Јеленац; ранији стан. Срби потицунги Арбанасима од краја 17. до поч. 19. в.

КАЧЕР, предео (30 села) у Шумадији, у сливу Љигове притоке К. (Дунавска Бан.).

КАЧИНИ 1) Тулио (Caccini, 1550.-1608.), ит. певач и композитор. 1 од творца виртуозног певања; у његовом делу Пове музике налазе се походи арије стила; компоновао Ринучинијеву Еурдику, сонату и мадригале. 2) → Чингис.

КАЧИВИ, 1 од 12 хрв. племена која се спомињу у 11. в.; живели између ушћа Цетине и Неретве са седиштем у Омишу; у 12. и 13. в. опасни гусари и

јеретици (богомилци); пред крај 13. в. њихова моћ срушена.

КАЧИЋ-МИОШИЋ Андрија (1704.-1760.), фрањевачки писац и песник; 1. популаризатор нар. песама и јсл. идеје; на лат. написао уџбеник *Elementa peripathetica* по Дун-Скоту, а на нар. јез. издао 2 пучке ист.; Разговор угодни народа словинског и Крабљину; у 1. делу по Орбинију и др. писцима, изложно ист. јсл. племена, од Александра Вели. до свог времена, и то у прози и стиху; у кратке хронолошке прегледе да постављеном; његове песме су верно и добро подражавале нар. песама; с подједнаком ју бављу опевао срп., хрв. и слов. Јунаке, нарочито оне који се проучили у борби с Турцима; мотиве о Краљевину Марку није узимао, пошто их ист. наука није потврдила; његове песме имају мању вредност од нар., највише због његове тежње да изгледа ист. вернији; ипак биле веома популарне; **Крабљина**, кратка ист. света, мање значајна.

КАЧКАВАЉ (ит.-тур.), сир јн. Евр.; код нас се радије највише справљао у околини Пирота и Шар-Пл.; данас распрострањен и у др. покрајинама; најбољи: пиротски, кошачки, галичнички и шарпланински, који се и извози у Фрц. и С. Амер.; прави к. је од овчјег млека, али у равницама често се меша и краље, а прави се и од чистог краљев млека; најбоље се плаћа и највише се тражи израђен од млека с план. пашњака; израђују га мајстори који су дугогод. радом научили занат; раде без термометра, без сата и с примит. алатом, услед чега к. разнолик. Израда: свеже помужено млеко меше се у каце и у њима потсирива, што према тмпт. траје 2-3 сата; кад се довољно згрупа, мектн се помоћу крсташа (штана који на 1 крају има причвршћен крст), па се цела маса преврне решеткастом кашиком тако да горњи слој дође доле, а доњи горе; потом се сирина притисне цедилом, а суртка одвади; најзад се сирина цедилом извади из каце и полугом добро испресује. После извесног времена изврши се проба потапањем комада сирине у топлу воду (око 64°); ако се од ње могу извући конци, значи да је добила потребну еластичност и да се може наставити рад; онда се она меше у кош од врбоине или од лешковине, све се потопи у воду од око 64°, а протм меша; кад се сирина претвори у еластично тесто, вади се из воде и меси у облику лопте, затим се ставља у калуц, где остаје око 12 сати, да би се довољно стегла; чим се сир вади из калуца, он се соли; сољење се врши већном 8 пута у року од 13 дана; притом се сирени слажу 1 на 2., по 8-10 комада; за зрење к. не употребљавају се нарочите просторије, већ се то врши у бачији, где се сир и израђује; сир је зрео за трг. већ после 3 недеља, али потпуно сазрева тек после 2-4 месеца; од 100 кг млека добија се 15-20 кг сира; како суртка садржи доста масти, из ње се може добити још 2-3 кг масла.

КАЧКОВСКИ Зигмунт (1825.-1896.), пољ. романописец; најбоље дело: Олбрахтови витези.

КАЦАРИ, Качари, тур. племе код Астрабада из које потиче Ага Мухамед-хан, осн. претпоследње перс., кадарске династије (1796.-1925.); последњи Качар, Ахмет-шах, напустио Перс. и свргнут с престола (1925.), а на престо доведен догатањем претседник владе Риза-хан.

КАШАК Лажош (Kassák, * 1887.), мађ. писац, претставник импресионистичко-дадаистичког правца; гл. дело: *Човеков живот* (аутобиограф. роман).

КАШАЉ, користан одбранбени рефлекс којим организм избацује из душника, душница и плућа страна тела и патол. лучевине; састоји се у кратким и наглим издицањима; најчешће знак обољења плућа и нл. марамнице. К. велики, к. магарећи (*pertussis, tussis convulsiva*), заразно обољење, махом деца, преносиво за време инкубације, која траје 7-13 дана; почиње постепено малом тмпт., или без ње, кицањем, сучим упорним к., нарочито ноћу, који постаје сваког дана све јачи, дужи, хрпаваји, док се не претвори у зацењивање; траје док болесник не истера сав ваздух из плућа и тек после маде паузе, веома мучне, може да уздахне тешко, са рикањем, да би поново кашљао; ово се понавља неколико пута и при томе болесник обично поврати; обољење траје око 6 недеља и обично се завршава оздрављењем; компликације ретке на плућима; склоност ка др. инфекцијама, поглавито тбк.; изнуорено због слабе исхране услед повраћања; проузроковач (Борде-Женуов бацил) налази се у усној и ждрелној слузи

оболелих; болује се обично једанпут: поузданог лека нема; лечење симптоматично, промена ваздуха, средства за умирење к.; постоји заштита, имунизација, али непоуздана; предхрана: избегавање додира са оболелим.

КАШАНИН Милан д-р (* 1895), књиж.; директор концентрисаног Нар. музеја и Музеја кн. Павла; дао неколико запажених приповедака из нар. живота у Барањи, Јутрењи и Бдењи, Заљубљеници, романи Трокопуњани, Пијана земља, бави се ум. критиком, путописом и стручним студијама; у Свезнању израдио Југословенску и део опште уметности.

КАШГАРИ, тур. народ (40 000) у и. делу рус. Туркестана, пореклом из и. Туркестана; по вери: сунитски мусл.

КАШГАРИ Махмуд, писац из и. Туркестана; живео у 11. в. и написао на ар. јез. најстарије дело о тур. језицима и дијалектима.

КАШИКАРА (Сарајево), вел. бела чапља са спљошним клином; по нашим барама постаје све ређа услед исушавања.

КАШИКОВИЋ Никола (1862.-1927.), новинар; уређивао у Сарајеву (1887.-1914.) популарни књиж. лист Бос. вилу, који имао вел. утицај у Босни; бавио се прикупљањем нар. песама и приповедака; после његове смрти објављене 2 његове збирке нар. песама.

КАШИРАТИ (фрц.), лепити картон у књиговезачком послу; врши се ручно или машински.

КАШИЋ Бартол (1575.-1650.), кат. свешт., граматичар и књиж.; написао 1. грам. сх. језика: *Institutiones Linguae Illiricae*, која је изишла 1604, пуних 210 год. пре Вукове Писменице српскога језика.

КАШМИР, вазална држава (218 219 км², 3,2 мил. ст.) на СЗ Индије у г. току Инда; гл. варош Срингар. **Кашмири**, 1 индиско племе, гл. стан. државе »К. и Паму« у брит. Индији; већином мусл.; израђивали кашмирске шалове, сад се више баве ћилимарством. **Кашмирска коза**, пореклом из Аз. (долина Кашмира); ср. величине, без рогова, беле или жућкасте, 2 врсте длаке: спољна дуга, обична и права, испод ње краћа мека; ова последња има већу вредност, од ње се израђују к. шалови.

КАШТЕЛ ЛАСТВА → Петровац.

КАШТЕЛА, предео у јадр. прим. у **Каштеланском** Зал. (Прим. Ван.), названа по каштелима (тврђавицама) које су од 15. до 17. в. подигле поједине сплитске и трогирске породице ради одбране од Турака; маслинарски и виногради; 7 села.

КАШУБИ, Словјаци, мали сл. народ, веома сродан Пољацима; има их још око 100 000, растурих на околини Гданског, у Поморанској и Поморју (данао гле тзв. Пољ. Коридора) и суседних делова Нем.; обл. веома мочварна, а К. веома сиромашни, земљр. и рибарј; њихов језик чини прелаз између пољ. и изумрлог полапског; од пре 150 г. нагло се претпањују у Немце.

КВА → Касаи.

КВАГА → зебра.

КВАДЕР (лат.) → паралелолипед. **Квадер-тесаник**, правилно тесани камен у инж. конструкцијама; употребљава се за извођење зидова на целој ширини, за облагање спољних зидова од ложијег материјала, за подметај испод гвоздених носача ради правилније расподеле оптерећења и за израду делова изложених јаком ветру (одбојници).

КВАДИ, герм. племе, у ст. в. настало у данашњој Моравској; ратовало са Римљанима за владе Марка Аурелија.

КВАДРАГЕЗИМА (лат.) → коризма.

КВАДРАТ (лат.), правилан четвороугаоник. **Квадратни бројеви** → фигуративни бројеви. **К. једначина**, једначина 2. степена. **К. корен**, 2. корен. **К. платкарта**, права цилиндрична пројекција; картогр. мрежа састављена од квадрата, чије су стране једнаке дужини 1^о на подутару. **К. средина**, ср. број 1 → статистичке серије која се израчунава ако се изуку позит. к. корени из аритметичке средње квадрата појединих делова серије. **Квадратура** 1) у мат. израчунавање величине равном кривом ограниченог дела површине. 2) у астр.: положај 2 небеска тела (знак □) чије се лонгитуде разликују за 90°. **К. круга**, конструкисање квадрата с истом површином као и дати круг; искључивом употребом шестара и лењира проблем се може решити само приближно, услед трансцендентности броја π. (→ Линдеман). **Ква-**

дратуристи, спроводили илузионизам у архт. **Квадрирати** (нлат.) 1) израчунавати површину. 2) дати неки број на 2. степен.

КВАДРАНТ (лат.) 1) справа за мерење нагиба, састоји се из рама, лењира и либеле; употребљава се у арт. при тачним гађањима за давање елевације. 2) у мат.: ¼ круга.

QUADRIVIUM (лат.) → слободне науке одн. вештине. **КВАДРУМАНИ** (лат.: четвороруки), старији израз за мајмуне, код којих је палац на стопалу, као и на шаци, покретан, тако да се и стопалом служе као шаком.

КВАДРУПЕДИ (лат.): четворношци, старији назив за четворноге животиње (сисаре).

КВАЗИ (лат.), скоро као, на неки начин, у неку руку, као. **Квазиделикт**, противправно стање за које његов стваралац одговара, мада није доказана његова кривица. **Квазиконтракт**, правно стање које изазива обавезе сличне уговорима, мада нема уговора (нпр. туторство). **Квазимодетепит**, 1. недеља по Ускрсу. **Бела н. Квазистационарни фронт**, слаб поремећај поларног фронта, без тежње да се образује циклон; подржава кишно време сев. од поларног фронта. **Quasi usufructus**, право уживања туђе потрошне ствари; уживалац има право предмет ужитка потрошити, али је дужан по престанку уживања накнадити исту количину ствари исте врсте. **К. наклон**, ц. у последњој фази који се одржава без знатног померања свог места.

КВАЛИТЕТ (лат.), каквоћа, особина; Демокрит, Галилеј, Лок и многи др. разликују примарне и секундарне к. ствари; примарни: пространство, облик, кретање, непробојност и број, а секундарни: обојеност, мирис, укус, звучност и топлота; ови нису особине самих ствари, него само наша субјективна стања која производе у нама примарни к. делујући на наша чула. **Квалитативан**, по каквоћи. **К. анализа** → анализа.

КВАЛИФИКАЦИЈА, поседовање извесне способности; оспособљење; доказ о способности за неки посао или службу. **Квалификован**, оспособљен. **К. признање**, исказ којим неко признаје извесне чињенице не онако како износи тужба, већ под условима или с додацима; суд к. п. не сме делити већ га мора узети онаквог какво је, уколико се противно не докаже. **К. рад**, врста рада која изискује стручно знање и искуство; у зан. привр. гл. врста рада; у инд. га све више лотискује неквалификован. **Квалификовати**, одредити каквоћу, оценити; оспособити.

КВАЉО Јулије (Quaglio, 1668.-1751.), сликар барока; илузионистичке фреске и олтари у сев. Ит. и Слов.; гл. дела: у црквама и палатама у Удини, у столној цркви и Богосл. библ. у Љубљани.

КВАНГО, највећа притока Касаја, л. притоке Конга. **КВАНГСИ**, пров. (222 000 км², 12,5 мил. ст.) у ј. Кини, с. од р. Сикијанга; гл. место Квејлин.

КВАНГ-СУ, кинески цар (1872.-1908.), владао под старатељством своје тетке, царице Чу-Хси, која својим непр. држањем према странцима изазвала тонкијаншки сукоб (1884.) и боксерски устанак (1900.). **КВАНГ-ЦОНГ**, кин. цар (1149.-1200.); присиљен од двора на абдикацију.

КВАН-ЈУ, Кван-ти (161.-219.), кин. витез, кога Кинези обожавају као бога рата и заштитника трг. и књиж.

КВАНОН, јап. бог милосрђа.

КВАНТ, квантум (лат.), количина чији се износ не прецизира; у физ., по теорији к., најмања количина енергије или најмања количина ел. оптерећења; при томе се узима да је електрицитет, као и материја, атомистичке прир. **К. електрични** → електрон. **Quanti minoris actis** (лат.), значи да се пена има умањити стога што је извршена чиница мања или лошија од дуговане. **Квантитет**, количина, величина, множина; у ствари множина јединица за мерење било које количине; у грам. дужина вокала, која се обележава над дугим обележава положеном цртицом (—), а над кратким изврнутим луком (∪). **Квантитативан**, по количини. **К. анализа** → анализа. **КВАНТУНГ**, јап. обл. на Ј кинеског пол. Лиаотунга (с обилжњем о, има 3 462 км² и 862 660 ст., највише Кинеза); гл. место, пристаниште и тржиште Даљин (Дарјен), а ратно пристаниште Порт-Артур; закупил га Рус. 1898. од Кине на 25 год.; после рус.-јап. рата та њена права пренета на Јап.; 1915. уговор обновљен до 1997.

КВАНИЛ Јарослав (* 1855.), чсл. писац, драматург и редитељ; реформатор режиске ум.; као писац неоромантик.

КВАРТЕР, зал. и група о. (Крк, Прес, Лошњ, Раб) и острваца, на си. крају Јадр. М.; између Истре (Ит.) и Хрв. Прим.; гл. луке: Ријека (Ит.) и Сушак (Југосл.).

КВАРТ (лат.) 1) → сентенције. 2) део града.

КВАРТА (ит.), у муз. интервал који износи: 2 цела и 1 полустепен (чиста), 3 цела (прекомерна), 1 цео и 2 полустепена (умањена). **Квартет**, у муз.: четворгласна вокална или инструментална композиција; инструментални к. може бити: гудачки (1. и 2. виолине, виоле и виолончело) и **клавирски** (клавир, виолина, гитара и виолончело); **вокални к.** може да буде с пратомним инструментима или без ње; примењује се најчешће у опери. **Квартета**, низ од 4 ноте једнаке дужине, изнад којих се ставља лук, а испод њега број 4; изводи се као 3 осн. јединице дотичног такта. **Квартсекстаорд** 2. обртај трозвука, са квинтом од акорда у басу, који се означава 9.

КВАРТАНСКА ГРОЗНИЦА, квартана → маларија. **КВАРТАР** (плат.), млађа кенозојска формација састављена од 2 одсеља (дилувијум и алувијум); стене ове формације скоро све меке и растрепте (песак, шљунак, глина итд.); животињски и биљни свет сличан данашњем; најнижи догађајевања знатних делова Евр., Аз. и С. Амер. (→ ледено доба) у дилувијуму.

КВАРТЕР → енгл. мере.

КВАРЦ, силицијум диоксид (SiO₂); веома распрострањен минерал у магматским, метаморфним и седиментним стенама; кристалише по хексагоналном систему; тврдина 7; безбојан и провидан (горећи кристал), црн (мерни), отвореножук (шпирин), дубичаст (аметист), зелен (хризопрас), бели (мелни), чајав, ружичаст; полукристални и аморфни варијетети су: јаспис, лидит, калцедон, опал, кремен; употребљава се у оптици (кварцна сочива), за израду стакла и у радиотехн., као стабилизатор учестости, одн. таласних дужина. **Кварцит**, кристаласта кварцна стена; постаје обично прекристалисавањем кварчних пешчара са силицијским цементом. **Кварцна лампа** → живина лампа. **К. песак**, најважнија сировина за производњу стакла; у Југосл. недавно откривен, у Доњем Соњу код Скопља, слој са 3 мил. т. **К. сива**, порозна бигролика к. маса, наталожена из воде врелих извора, нарочито гејзира. **К. стакло**, добијено топљењем чистог кварца (горског кристала) на 1 700—1 800° у ел. пећима; одликује се веосетљивошћу према наглим променама тмпт.; употребљава се за израду лабораториског посуђа; постојано према хем. реакцијма; веома добро пропушта ултраљубичесте зраке; разликује се: непрозирно, млечно и потпуно бистро безбојно стакло.

КВАС, рус. нап. алкохолно пиће; справља се од ражаног слада, брашна, хлеба, шећера и квасца. **КВАСАЦ**, квасне гљиве (Saccharomycetes, фам. Saccharomycetaceae), једноћелијне, лоптасте гљивнице, које се размножавају пуцњењем, а под нарочитим условима и спорама (аскоспорама); има их више врста; врше преврирање (ферментацију) угљених хидрата; → врелне гљивнице. **Пиварски к.** (*S. cerevisiae*), садржи фермент цимазу, којим претвара шећер у алкохол. фермент ендотропин којим расчлађује белачевине и витамине, нарочито В; употребљава се и у лечењу; његова производња у Југосл. везана углавном за шпиритну инд., али има и неколико фабрика које производе само њега; производња потпуно подмирује домаће потребе. **Пресовани к.**, за мешање теста добија се фабрички алкох. врењем разблажене меласе, или козине од житарица; да би к. боље растао за време врења два се у разблажену меласу ваздух; за исхрану додају се меласи растворљиве минер. соли азота и фосфора; по овом методу, који највише у употреби, добија се из 100 кг меласе око 80 кг к.

КВАТЕРНИК Еуген (1825.-1871.), политичар, живо учествовао у хрв. нар. покрету 1848.-1849.; разочаран његовим исходом и апсолутистичким режимом, постао огорчен противник Аустрије; од 1858. емигрирао и радио против бечке владе у Рус., Ит. и Фрц., али без већег успеха; после повратка кући изабран за нар. посл. (1861.); осн. с А. Старчевићем хрв. странку права, као најрадикалнију полит. организацију; 1863.-1867. био понова у емиграцији, а по повратку дигао буну у Брањанцу и Раковици (1871.) која брзо угушена, а он погинуо од 1 засаде; написао више полит. и књи. чланака. **QUATERNIO TERMINORUM** (лат.) у логици погрешно закључивање, које настаје услед двосмислености ср. члана у премисама тако да оне не садрже 3 већ 4 различна појма.

КВАТРИ (лат.), у ркат. црк. пост средом, петком и суботом на почетку сваког год. доба.

КВАТРИЛИОН (плат.), у Фрц. 10¹⁵, у Нем. 10¹⁴.

КВАТРОЧЕНТО → италијанска уметност. **QUATUOR CORONATI** (лат.), 4 крунчана хришћ. мученика у Срему, за Диоклецијанова гоњења; учвршћена им круна с ескерима на главу, па онда убијени.

КВЕДЕР Зофка (1878.-1926.), списатељка на слов., хрв. и нем. јез.; новеле и романи: **Мистериј женс**, 11 новела, **Навка** (→ сл.).

КВЕЈЛИН, варош (100 000 ст.) у ј. Кини, гл. место обл. Квангси.

КВЕЈРОС Педро (Queiros, 1560.-1614.), порт. морепловац; открио многа о. по Оксанији.

КВЕКЕРИ, верска секта у Енгл.; значи државци, јер дршћу кад падну у верско одушевљење; одбацују култ, свешт., па и црк.; забрањују клетву и раскош; осн. Ђорђе Фокс 1649.

КВЕНТ (нем.), пекадана мера у Нем. = 1/10, раније 1/4 лота = 1.66 г.

КВЕРЕТАРО, варош у Мекенку (35 000 ст.), у којој отрџан цар Максимилијан Аустр. (19./6. 1867.).

КВЕРИДО Израел (Querido, 1874.-1932.), фламански писац; бавио се књиж. критиком, писао драме и романи са соц. тезом; гл. дела: **Ток жнота**, **Људски бол** (романи).

КВЕРЧА Јакопо дела (Quercia, 1374.-1438.), ит. вајар, 1. од најзначајних ренесансних ум.; најважнији му рељефи по црк. у Болонји и Сијени; радио и фигуре и надгробне споменике; имао вел. осећање пуне и чисте пластике.

КВЕСТОР, чиновник у ст. Риму; имао дужност и право да разрезују порез; неки македонски сребрњаци из рим. доба носе име наменника Бехиласа, с титулом к.

КВИБЕК (Quebec), пров. (1,5 мил. км², 2,9 мил. ст.) на И Канаде и варош (129 000 ст.) у истоименој пров. на р. Св. Лоренсу; живо тржиште; важно пристаниште и инд. (коже, метала, ткст.).

QUI(D) PRO QUA (лат.), 1 место 2.; нешто м. чега, замена, непоразум.

КВИЈЕТИЗАМ (лат.), мистична тежња за блажењим миром у богу; учи да је мир, неактивност и преданост богу највише добро и циљ живота; развио се у 17. в. у рит. црк.; гл. претставници: у Фрц. Гијон, а у Шп. Молинос.

КВИЈЕТУС Гај Фулвије, рим. цар (261.-262.); заробио га и погубио Оденат.

КВИЈЕР-КУЧ Артур Томас (Quiller Couch, * 1863.), енгл. романописац и критичар; проф. књиж. у Кембриџу; позната дела: **Мртвачка стена**, **Варош Трој**, **Брод аведани** (приповетке и романи); **О уметности писања**, **О ум. читања**; саставио и добру Апологију енгл. песничтва.

КВИНСИ → Де Квинси Томас.

КВИНСЛЕНД → Аустралија.

КВИНТ (лат.; пети) → секвенције.

КВИНТА (ит.), у муз. интервал; може бити: чиста (3/2 степена), умањена (2 цела и 2 полустепена) и прекомерна (вел. терца и прекомерна к.). **Квинт акорд**, трозвук, састоји се из осн. тона, терце и квинте. **Квинтет**, композиција за 5 инструмената или гласова; код инструментално може бити: гудачки (1. и 2. виолина, 1. и 2. виола и виолончело или 1 виола и 2 виолончела), дувачки (3 дрвених или лимених инструмената) и клавирски (1. и 2. виолина, виола, виолончело и клавир). **Квинти круг**, низ 12 квинти, које иду 1 за 2., павише и наниже, полазећи од тона С. **Квинтола**, низ од 5 нота једнаке дужине, изнад којих се ставља лук, а испод њега број 5; изводи се као 4 осн. јединице дотичног такта.

КВИНТАЛ (ар. квинтар), 100 кг; по Зак. о мерама у Југосл. се зове пента, а скрп. се бележи са q.

КВИНТАЛСКА ГРОЗНИЦА, волпска г., заразно обољење, грознице сваког 5. дана.

КВИНТЕСЕНЦИЈА, суштина, битност; по Аристотелу, поред ватре, воде, ваздуха и земље постоји и 5. елемент, етер, који касније називали 5. биће или лат. quinta essentia.

КВИНТИЛ Марко Аурелије, рим. цар, дошао на престо 270.; умро исте год.

КВИНТИЛИЈАН, рим. уч. беседничтва из 1. в.; написао: **Образовање беседника**.

КВИНТИЛИОН, у Фрц. 1 000 кратртриона (10¹⁸); у Нем. 3. свлачен милиона (10¹⁶).

КВИРИН, рим. бог; 2. име Марса; касније име под којим је обожаван Ромул; за кога су ст. Римљани веровали да се после смрти узнео на небо.

КВИРИНАЛ 1) од 7 брежулака на којима је подигнут Рим; 2) палата у Риму; од 1870. двор Викториа Емануела II.

КВИРИТИ, Римљани, римски грађани.

КВИТА → признаница. **Квиритати** (срплат.), потврдити да је дуг измирен, рачун исплаћен.

QUO VADIS? (лат.: куда идеш?), по легенди ап.

Петар, затворен у Риму, побегао (67.) из тамнице, али му се на путу јавио Христос и на Петрово питање: Куда идеш, господе? одговорио: у Рим, да опет будем распет. Посрамљен, Петар се вратио, предао се властима и био стрмоглавце распет на крсту. 2) наслов чувеног романа од Х. Сјенкјевича. **Q. titulus?** (лат.), којим правом?

QUOD ERAT DEMONSTRANDUM (лат.), што је требало да се докаже. **Q. scripsi, scripsi** (лат.: што написах, написах), реченица Понтија Пилата јевр. свети. глумарима, кад су протестовали што је више главе Христове ставио натпис: цар Јудејски; данас значи да се нешто што је учињено не може мењати. **Q. licet Iovi, non licet bovi** (лат.), што приличи Јупитеру, не приличи волу, тј. није све за свакога. **Q. facis, fac citius** (лат.: што чиниш, чини брже), Христове речи Јуди Исариотскоме за време тајне вечере да би показао да зна за његову издају; данас значи да треба што пре радити оно што си замислио. **Кводлибет** (лат.), композиције у 16. и 17. в., састављене о разних делова познатих композиција.

КВОРУМ (лат.-енгл.), број потребан некој установи да би могла доносити пуноважне одлуке; код Јсл. Пар. скупштине одн. Сената потребно је да буде присутно најмање 1/3 чланова; да би предлог био усвојен, потребно је да за њега гласа преко 1/2 присутних чланова.

КВОТА (лат.), сразмеран део, удео, количина (потрошње или продаје у неком картелу, усељавања у САД и др.).

QUOUSQUE TANDEM... (лат.: та докле? ...), почетне речи Цицеронова говора противу Катилине; данас се каже у шали некоме да је досадно нечим (прочиом и сл.).

КВОЦИЈЕНТ (лат.), количник (→ рачунска радња). **КВОЧКА**, женка код перади, лежи на јајима или води младунчад. **К. вештачка**, направа која се употребљава у живинарству за вештачко одгајивање пилића.

КЕБ (енгл. cab), чезе или лака кола чији кочијаш седи позади на уздигнутом седишту. **Кебкарт** (енгл.), једнопрежна двоколица за даме.

КЕБРАЧО, име којим се у Ј. Амер. (Аргентина, Парагвај) означава тврдо дрвеће врсте *Echinopsis* (*Quebrachia*) које се у домовним употребљава у тхн. сврхе (прагови, греде) и екстракте, који конкуришу нашем домаћем танину.

КЕВЕДО Гомез де (*Quevedo* у Villegas, 1580-1645.), шп. песник и прозни писац; учествовао активно у полит. и верским борбама и имао веома буран живот; огледао се скоро у овим књиж. родовима и писао веома много; од његових многобројних дела најпознатија су: **Вел. Такаво** (авантур. роман), **Спони** (збирка сатиричних и мизантропских састава у прози) и вел. број краћих сатиричних и заједљивих песама.

КЕВЕШ фон Кевешкази Емерих, а.-у. фелдмаршал; од 1915. командант 3. а.-у. арм. која вршила напад на Београд, наступала кроз Србију, зап. од Мораве, отишла у Црну Гору и заузела Љубини: као врх. команд. а.-у. вој. извршио њену ликвидацију 1918.

КЕГЛЕВИЋ Петар, хрв.-дан.-слав. бан (1337-1342.), најзнатнији члан породице К.; истакао се у бојевима с Турцима; смењен са банског положаја због сукоба с краљем Фердинандом; умро у Будиму (1354. или 1355.). **Кеглевићи**, ст. хрв. племићка породица, изумрла у 20. в.; имала посед и град на обалама Зрмаче; у ист. ве истакала у 14. в.

КЕДАР, Неманјин друг; предак потоцеменог ар. племена.

КЕДАР (*Cedrus*, фам. *Abietaceae*), дрво четинара, одлично за грађу; постоје 3 врсте: атлански (*C. atlantica*), ливански (*C. libani*) и хималајски (*C. deodard*); код нас се негује само по вртовима. **Кедрово**

уље, етерско уље, добијено из к. дрвета (*C. libani*) дестилацијом са воденом паром; густо је, бистро, обојено црвенкасто или жућкасто, пријатна мириса; употребљава се за парфимисане сапуна и као додаток др. скупљим етерским уљима.

КЕДИВ, титула ег. вице-краља, од 1867.

КЕДМОН (*Caedmon*), 1. енгл. песник чије је име познато; живео око 680. г.

КЕДРИИ Ђорђе, виз. хроничар из 11. и 12. в.; написао опширну хронику од постања света до Исака 1 Комнина, која претставља важац извор за ист. нашег народа.

КЕЈ (хол.) → обални зид.

КЕЈ Елен (*Key*, 1849-1928.), швед. списатељка, најреволуционарнији педагог свог доба и најизразитији претставник индивидуалног и прир. васпитања; прокламовала право детета; заснивала своје методичке принципе на Русоовим и тврдила да су шк. убиле душу и саморадњу, и да савр. методи васпитавају волове који сами мећу главу у јарам; истицала да треба васпитати човека за човека, а не за друштво; веровала у доброту деце природе и избаћивала из васпитања речи заповести и приморавања; у осн. образовање убрајала: читање, писање, земљопис и мет.; тражила да се читанке замене библиј., шк. баштом, ручним радом, зан., спортом и др. Гл. дела: **Линије живота**, **Век детета** и др.

КЕЈН Томас Хејри Хол (*Caine*, 1833-1931.), енгл. писац популарних романа.

КЕКА (*Sagittaria sagittifolia*, фам. *Alismataceae*), водена биљка, одликује се тројаким лишћем: подводно пантљичасто, пливајуће овално, а оно у ваздуху стреласто; веома распрострањена у Евр. и Аз., гаји се у Кини ради ризома који служе као храна.

КЕКАВМЕН, виз. писац из 11. в., у чијим унутствима о вој. вештинама има података о балк. Сл.

КЕКИЛЕ фон Штрадониц Аугуст (1829-1896.), хемичар, 1 од оснивача орг. хемије, поставио воју чувену хипотезу о конституцији бензола (→ бензол претен), која много допринела нагом развоју модерне орг. хемије.

КЕКРОПС, по грч. митол. најстарији осн. културе у Атини; сазидао тврђаву, завео брак и уредио државу; у борби између богова Посејдона и Атине о атичку земљу одлучио је у корист последње.

КЕКС (енгл.), трајно пециво добијено печењем теста на површеној тмпл.; спремно се са шећером, чоколадом и др. зачинима, служи као посланица.

КЕКУОК (енгл.), врста дрначке игре.

КЕЛАНТАН, државица (14 796 км², 310 000 ст.) на пол. Малаја; под енгл. заштитом; гл. место Кота Бару.

КЕЛАТ, урођеничка држава у Белуджистану (190 000 км², 328 000 ст.); гл. место К.

КЕЛВИН → Томсон.

КЕЛГРЕН Јохан Хејрик (*Kellgren*, 1751-1795.), швед. песник, претставник рационализма; прво писао лирске песме дионисиског карактера, затим се истакао описна прир. и дупе као претеча романтизма.

КЕЛЕМИНА Јакоб (* 1882.), слов. германист; бави се нарочито изучавањем односа између Герм. и Сл.; гл. дело: **Литерарна веда**.

КЕЛЕР 1) Волфганг (*Köhler*, * 1887.), нем. психолог и филозоф; испитивач псих. животиња, нарочито мајмуна; гл. претставник псих. облика; гл. дела: **Физ. облици у миру и стапонарном стању**, **Испитивање интелигенције мајмуна-људи**. 2) Готфрид (*Keller*, 1819-1890.), нем. приповедач, типично швајц. реалист, либералног правца, мирног стила, не без хумора; гл. дела: **Људи из Селдвила**, **Циршке новеле**, **Седам легенди**, **Зелени Хејрик** (роман).

КЕЛЕРАБА, короба, гумасти купус (*Brassica oleracea*, var. *gongyloides*, фам. *Cruciferae*), двогод. зела-ста биљка, округла грудваста стабла, пореклом из зап. Евр.; множи се из семена; једногод. стабло служи за храну.

КЕЛЕРМАН 1) Бернхард (*Kellermann*, * 1879.), нем. писац; први романи одликују се фином анализом дуде и рељефним сликама прир.: **Јестер и Ли**, **Ингеборг**, **Море**; познати романи показују склоност ка сензационалном: **Тунел**, 9. новембар, **Браћа Шеленберг**. 2) Франсоа Кристоф (1735-1820.), фрц. маршал; потукао с Димурјејем пруске трупе код Валмија.

КЕЛИЈУС, 1 од 7 брежуљака на којима подигнут Рим.

КЕЛН (*Köln*), град (750 000 ст.) истоимене покрајине у з. Нем., на Рајни; ст.-рим. град; више ст. црк. из 11.-13. в. (највећа Дом, 1248-1880.), многе јавне грађе-

вине, градски бедем и јако утврђење; унив. (1389.), в. муз. шк., више научних установа, музеји, библиот. бот. и зоол. врт; рудник мрког угља; инд. чоколаде, машини, аутомобила, мотора, каблова, стакла, гумене и ткст. робе, хартије, прерада коже; вел. пристаниште и важна жед. раскрсница.

КЕЛОГ Фрэнк (Kellogg, *1856.), амер. политичар и државник. Келогов пакт → пакт Бријан-Келог.

КЕЛОИД (грч.), издужен оток коже од којег се са страна одвајају продужени, као пипци рака; настаје самостално, чешће на месту раније повреде или на оперативном ожиљку; лечи се тешко; кад се оперише има тенденцију да се поврати.

КЕЛТИ, у изворима познати и као Гали, група евр. Аријаца; из ј. и јз. Нем., где су били дошли са И, нагло се ширили на разне стране: у 6. в. пре Хр. доспели на Пиренејског Пол., у 4. в. пре Хр. продри у Ит.; рано заузели о. Брит. и Иреку; под крај 4. и у почетку 3. в. пре Хр. шире се у долине Саве и Дунава и на Б. П., одакле прелазе у М. Аз. (Галати); у нашим крајевима осн. многа градска насеља, нпр. Сингидунум (Београд), Капедунум (Ужиче) и др.; у то доба били носиоци културе мл. гвозденог доба, тзв. келтске културе; у доба око рођења Хр. највеће распрострањење К.; отада стално их потискују и претанају др. народи: нарочито се на њихов рачун ширили Герм., а знатан део К. ушао у састав ром. народа у зап. Европ., где и данас има остатака К.: Ирци, Гели (у Шкотској), Велси (у Енгл.) и Бретонци (у Фрц.). Од имена келт. племена **Воисеа** (доцније живело у ј. Фрц.) води порекло и наш израз **Влах**. **Келтски језици**, група индоевр. ј. очуваних у Бретањи (Фрц.), Ирској, Велсу (Енгл.) и Шкотској.

КЕЛТИБЕРИ, ст. народ на Пиренејском Пол.; постоје мешавини Келта и Ибера.

КЕЛЧЕЈ Ференц (Kölcsey, 1790.-1838.), мађ. песник. **КЕЉА**, врзина (*Brassica oleracea* var. *sabanda*, фам. Cruciferae), зелеста двогол. биљка, пореклом из зап. Европ.; множи се из семена; гаји се као поврће, чије главнице, блага укуса, служе за јело. **К. пупчар**, **прокел**, **гроздсти к.**, **рантал** (*Brassica oleracea*, var. *gemmitera*, фам. Cruciferae), зелеста двогол. биљка, пореклом из зап. Европ.; множи се из семена, а гаји се због првогод. ситних главчица, названих дуж стабла, које служе за јело.

КЕМАЛ-паша 1) Гази Мустафа Ататурк (* 1880.), тур. ген. и државник; суделовао у младотур. покрету (1908.), одликовао се као командант див.

у одбрани Дарданела (1915.); организовао нап. отпор против Антантинских мировних услова (1919.-1920.), наметнутих Тур.; у рату с Грч. (1921.-1922.) однео победу и истргао из М. Аз. 1.5 мил. Грка; после победе над Грцима, завршио борбу која је почела у Тур. још крајем 18. в. између присталица и противника реформа, збацио султана, прогласио реп., на као њен претседник (од 28./10. 1923.) укинуо Халифат, одвојно веру од државне, забрањено ношење фесова, ослободио жену од харема и покривања, пренео престоницу из Цариграда у Анкару, модернизовао држ. управу, навео латиницу, ограничио утицај страног капитала и створио нац. инд.; у спољној политици истакао се као пријатељ нашег народа и веран савезник Балк. споразума; његови списи: **Нова Турска**, **Пут слободи 1919.-1920.**, **Нар. револуција**. 2) Зале (? 1535.), тур. историчар, књижев. и правник; у својој **Историји османске династије** описао догађаје од 1481.-1526., заједно са мохамедом битком.

КЕМБЕРЛЕНД (Cumberland) 1) грофовија у сз. Енгл. (267 000 ст.); углав. 2) л. притока р. Охаја, дуга 950 км и пловна.

КЕМБРИџ (Cambridge) 1) гл. град (67 000 ст.) нетрпемне грофовије у н. Енгл.; чувен ст. унив. (1229.), 2) звездаре, музеј. 2) варош (105 000 ст.) у Масачусетску (САД) са чувеним Хавардским унив. **Кембричка бурка**, бронзасте боје, вел. раста. 13-18 кг тежине; веома цењена.

КЕМДЕМ, варош (135 000 ст.) у државници Њу-Делсеју (САД) на р. Делаверу; инд. (хем., метала стакла).

КЕМНИЦ (Chemnitz), варош (340 000 ст.) у Нем., у подножју Рудних Плани; инд. метала (аутомобили, локомотиве итд.) и ткст.; библиот. и музеји.

КЕМПИНГ (енгл.), логороваље у пољу.

КЕМПФ 1) Вилхелм (* 1895.), нем. композитор, пијанист и органист; директор Више муз. шк. у Штутгарту; компоновао: 2 симфоније, симф. поему **Нагубљени рај**, концерте за клавир и оркестар,

клав. сонате, гудачке квартете, оперу **Краљ Мида** и др. 2) Јулије (1864.-1934.), педагог и омладински писац; гл. дела: **Из обл. Адрије**, **Листови из Африке**, **Павле** (1870.-1880.), архимајорит мај. ер. Турђа у Банату, природњак и историчар; претставник научног рационализма; школовао се у Рус. и Нем.; као студент прославио се својим одговорима пред Фридрихом II; много путовао; 1811. издао **Естетствословије**.

КЕНГУРИ (Macropodidae), породица вел. аустрал. торбара, одлично скачу и живе на отвореним просторима; имају необично снажне задње ноге и реп.

КЕНДЛЕР Јох. Јоахим (1706.-1773.), радио порцеланску пластику, најзначајнији уметник порцеланске инд. у Мајсену (Нем.).

КЕНЕ Франсоа (Quesnay, 1694.-1774.), фрц. економист; поборник слободне производње и промета добара; осн. физиократске шк.

КЕНЕЈ 1) по грч. митол., најпре ж. (Кенида); на њезину молбу претворно је Посејдон у м., а у доњем свету опет постала ж. 2) ледиски јунак у Тесалији који није могао да буде рањен, али га Кентаури убили.

КЕНИГРЕЦ → Храдец Краљеве.

КЕНИГСБЕРГ (Königsberg), гл. град (312 000 ст.) И. Пруске, при ушћу Прегла; ст. град, осн. нем. ригери 1255.; ст. краљ. замак (13.-18. в.), катедрала (14. в.); унив. (1544.), в. трг. шк., звездара, бот. и зоол. врт, муз.; библиот.; архив; инд. бродова и машини, прерада ћилибара и дрвета, производња целулозе, шећера, хемикалија, фабр. дувана; развијена трг. (жито, дрво, лан. конопља).

КЕНИГСХИТЕ → Крулевска Хута.

КЕНИЈА 1) висок вулкански вис (5 195 м) у и. Афри.; врх под ледницима (изнад 4 400 м); нижи обронци код тропског шумом; по њему: 2) брит. колонија око полутара, између јез. Викторије и Индијског Ок. (582 600 км², 2,9 мил. стан., већином бантуских Црнаца).

КЕНОЗООН (грч.), група најмлађих геол. формација (терцијер и квартер); за време к. постале најјаче, веначке плани. (Хималаји, Алпи, Карпати, Балк., Динарске плани. Пиринеји итд.); изванредно јак вулканизам дао много еруптивних стена и доста рудног блага; изумрле многе важне животинске групе (диносаури, амонити, белемнити, рудисти), а јавиле се н. (сицари, пумули и др.); међу биљкама преовлађивале цветнице; кенозојске формације заузимају код нас близу 1/2 целокупне тер.

КЕНОТАФ (грч.), споменик над правним гробом (почасни).

КЕНТ, војводство у јт. Енгл.

КЕНТАУР 1) по грч. митол. демонско биће, пола коњ, пола човек, водио борбу против богова (→ сл.). 2) савезије ј. хемисфере, налази се испод Деволке.

КЕНТУКИ 1) притока Охаја (С. Амер.), дуга 420 км и пловна. 2) 1 од САД (105 145 км², 2,6 мил. ст.); гл. место Франкфорт.

КЕНТУМ-ЈЕЗИЦИ, група индоевр. ј. који праиндоевр. меко к изговарају као к или слично; названи по изговору речи кентум (сто); у њих спадају: грч., лат., келтски, герм., хетитски, тохарски; → систем ј.

КЕОПС, Куфу, ег. фараон из 4. династије; подигао највећу пирамиду.

КЕП, провинција К., Капланд. обл. у Ј.-афри. Унији; обухвата цео југ Ј. Афри. (716 230 км², с 2,8 мил. стан., од којих 1/4 белаца); открили је Португалци Диас (1486.) и Вако да Гама (1497.); прва евр. насеља осн. Холанђани; освојили је 1795. 1. пут Енглези, а 1806. 2. пут и отада стално у саставу Брит. Империје; урођеничко стан. остаци Бушмана, Хотентота и разна бантуска племена; данас живе већином као радници код белаца (Брита и Бура), који се већином баве земљр. и руд., нарочито тражењем дијаманата; клима суптрпска и веома погодна за Европљане.

КЕПЕН Владимир (*1846.), нем. метеоролог и климатолог; бавио се углавном климатологијом; гл. дело *Климат Земље*.

КЕПЕР, кроазе (фрц.), начин везивања жица потке и основе приликом ткања, кад живе потке наизменично прелазе преко 2 или више жица основе; тканице израђене на овај начин називају се такође к. и имају исти изглед лица и налицја.

КЕПЛЕР Јохан (Kepler, 1571.-1630.), нем. астроном; бавио се теоријом кретања Марсе и дао 3 зак. који Њутну послужили за извођење општег зак. гравитације; његови су зак.:

1) планете описују елиптичне путање у чијој се заједничкој жици налази Сунце; 2) радиус вектор повучен од Сунца до планете описује у једнаким размацима времена једнаке површине; 3) квадрати времена обилажена планета око Сунца сразмерни су 3. степенима вел. полуоса својих путања; познат је и својим радовима из оптике: К. дурбин, линк у оку итд.

КЕПТАУН, Капштат (Capetown, Kapstadt), гл. место у ј.-афр. покрајини Кепу (225 360 ст.); има веома просто и утврђено пристаниште; седиште ген. гувернера за Ј. Афр. и парламента; важно трг. и саобр. место, има и многе култ. установе: унив. музеје, поз. итд.

КЕР Алфред (Kerr, *1867.), слободоуман нем. есејист, данас у емиграцији; гл. дела: *Романтика*, *Х. Судерман*. *Нова драма*.

КЕРАМЕЈКОС, средиште град. живота у ст. Атини. **КЕРАМИКА** (грч.), грнчарство 1) лончарска земља. 2) општи назив за све ум. предмете начињене од печене земље; посебне врсте: фајанс, порцелан. Прављење посуђа од земље спада у најважније изуме људског рода; има племена (нпр. Огњоземци и Аустралијанци) која за њу не знају ни данас; еточарски народи немају земљаног посуђа због тежиноћа у транспорту; њен изум пада у неолитско доба и припада женама; вероватно настала самостално на више места на свету, што сведоче 3 гл. начина прављења посуђа: посуђе се руком моделује од замешане земље; 2) прави се по неком калупу и 3) најпре се праве ужета од земље и од њих, савијањем, суд. Грч. коло доцнијег постанка, али било познато већ у ст. Ег., одакле се раширило по Евр., нарочито у рим. доба; премазивање и глејосање посуђа вероватно ст. као и само печење посуђа. К. производи спадају у оне који се могу добро и дуго да очувају; стога представљају најбољи материјал за изучавање ст. култура и култ. веза. Од ст. народа у њој се особито истакли Грци и Римљани; код њих, као и код ст. Кинеза, Египћана и Перуанаца, то је права ум.; од ж. рада к. постала занат. У земљама Б. П. посуђе се понекад још израђује без грнч. кола, и то као ж. посао.

КЕРАТИЈА, виз. сребрни новац; 1/2 милијарисије. **КЕРАТИН**, орг. хем. једињење, албуминоид; разликује се од протеина вел. отпорношћу према хем. реактивима; налази се у рожастим деловима коже, у роговима, копитама, ноқтама, перју, коси; распада се и раствара кувањем у алкалијама или загревањем под притиском.

КЕРАТИТИС (грч.), запаљење рожњаче, последица спољних повреда или паразитарне инфекције; површно обољење, лако се опоравља; или последица општих обољења организма (дуге, тбк.); шири се у дубину рожњаче, оставља тешка замућења, а често и слепило; лечење према узроку; опште: зрачење рожњаче реентеном; локално: атролин маст оксида живе, маст колоида сребра. **Кератомаластија**, смекшање рожњаче, трофички поремећај који доводи до распада р., нарочито код авиатинозе. **Кератопластика**, замена непрозирног дела рожњаче са прозирним, узетим од животиње или човека, мртвог или живог; 1. начин (хетеропластика) одбаци, сада се врши само преносење од човека (хомеопластика).

КЕРАТОМИ (грч.), мрке или првенкастомрке брадавице величине сочива или пасуља, које се појављују у старости после 40 год.

КЕРБЕЛА, град у Ираку (65 000 ст.), близу Багдада; врата шиитске Табе, у којој сахрањен мученик Хусејин.

КЕРБЕР, по грч. митол. пас чувар врата у доњи свет; чудовиште са 3 главе, које пушта сваког у доњи свет, али никога натраг; извео га у горњи свет Херкул.

КЕРБЕР Ернст (Koeber 1850.-1919.), аустр. политичар и државник, до свет. рата више пута ним. и претседник владе.

КЕРБЛЕР Ђуро (Körbler, 1873.-1927.), проф. клас. филологије на Унив. у Загребу; објавио више радова из своје струке, истакао се особито проучавањем и критичким издањима дела дубров. и далм. писаца (Канаваловића, П. Гундулића).

КЕРВЕЛ → червил.
КЕРГУЕЛСКА ОСТРВА, у ј. делу Индског Ок.; насељена, заједно са Мадагаскарком припадају Фрц. **КЕРДИЋ Иво** (*1881.), вајар и медаљар, проф. у загребачкој ум. акад.; најбољи у изради медаља и плакета.

КЕРЕНСКИ Александар Ф. (*1881.), рус. социјалист-револуционар; као пост. рус. думе, пришао групи тзв. трудовика; после фебр. револуције ушао у 1. коалициону владу у својству мин. правде; у мају 1917. постао мин. вој. и предузео јунско офанзиву која се завршила пораом; после јулског устанка петроградског пролетаријата, постао претседник владе; с тога положаја га оборила окт. револуција. **Керенка**, рус. мали папирни новац (од 20 и 40 рубаља), добио име по А. Керенском; одржао се у промету 1917.-1920.

КЕРЕСТУРИ Јосип (1739.-1794.), лат. и хрв. песник из Међумурја; у полит. делима бранио хрв. права од Мађара; позната песма: *Никај на свету лепшега ни*. **КЕРЕШ** 1) л. притока Тисе; извире на Карпатима (у Рум.), а улива се код Човграда (у Мађ.). 2) д. притока Тисе, → Костик.

КЕРЕШИ Чома Шандор (Körösi, 1784.-1842.), мађ. филолог и истраживач Аз.; написао 1. енгл.-тибетски речник и уредно верске књ. тибет. будизма.

КЕРЗОН Џорџ Натавијел (Cuzon, 1859.-1925.), енгл. државник, вице-краљ Индије (1889.-1905.).

КЕРИ (енгл.), осушен жут корен биљке *Cuscuta longa*, која расте у Индији и Кини; у Индији, ј. Аз. и Енгл. употребљава се као љут зачина, а код нас за бојење и фалсификовање др. зачина.

КЕРИ Хенри (Carry, 1696.-1743.) енгл. песник и композитор песама и опера, мисли се да је компоновао енгл. химну: *God save the king*.

КЕРИКЕЈОН (грч.), штап са савијеним горњим крајем; лат. кадуцеус.

КЕРКИОН, див у близини Елеузине, који је свакога путника који је мимо њега пролазио силом да се с њим рве; савладао га Тезеј.

КЕРКИРА МЕЛАИНА, име Корчуле у рим. доба.

КЕРЛИНГ (енгл.), игра у којој се мета гађа бацањем пљоснатог камења по површини леда.

КЕРНЕР Теодор (Körner, 1791.-1813.), нем. песник и драмски писац; његова трагедија *Зрњиви послужила Бадалићу* за либрето Зајчеве опере *Никола Шубић Зрњевски*.

КЕРНУНОС, ст. галско божанство, претстављено на споменицима с роговима на глави.

КЕРОВ ЕФЕКАТ, особина извесних течности да у Јаком ел. пољу, између плоча 1 кондензатора, двојно преламају светлост; кондензатор и течност граде К. ћелију, која се употребљава за пренос слика на даљину (телевизију); названи по енгл. физичару Џону Керу (1824.-1907.).

КЕРОПЛАСТИКА (грч.), вајарски радови из воска. **КЕРСАНТИТ**, жична магнетска стена, састављена од илагинокласа, биотита, аугита и хорнбленде; има је на више места у Босни; у Рипњу, код Београда, експлоатише се под именом «рипњакски гранит».

КЕРСНИК Јанко (1852.-1897.), 1 од најбољих слов. приповедача; почео да пише песме, али убрзо прешао на прозу; рано умро од тбк.; написао више приповедака и романа из сеоског и паланачког живота; као приповедач изванредно жив, пун запажања и сугестивности; најбољи му роман *Очев грех*, у којем има много соц. осећања и псих. смисла; занимање му приповеке *Кметашке слике*, које донекле потсећају на Тургенјева.

КЕРУАН, варош (20 000 ст.) у Тунису (Афр.); место задиљка за мусл.

КЕРУВИНИ Марија Лупџи (Cerberini, 1760.-1842.), ит. оперски и црк. композитор, директор опере, проф. и директор конзерваторијума у Паризу; у његовим операма запажа се, поред ит. стила, и утицај Моцарта и Глука; компоновао: 29 опера (*Демофон*, *Елија*, *Медеа*, *Водоноша*, *Пигмалион*), балете, мисе, реквијем, кантате итд.

КЕРУЛАРИЈЕ Михаило, цариградски патријарх (1045.-1058.), под којим је извршена подела хришћ. црк. на прав. и кат.

КЕР-ХАРДИ Гарди Семс Кеир (1856.-1915.). вођ. енгл. социјалиста и 1. раднички посл. у енгл. парламенту; осл. с Макдоналдом енгл. независну радничку странку (1893.); као социјалист спајао у својој личности традиције → чартизма с идејама марксизма.

КЕРЧ, град (35 000 ст.) између Црног и Азовског М.; пристаниште, рудник и топионица гвоздене руде. **КЕРШЕНШТАЈНЕР** Георг (1854.-1932.), педагог, проф. и организатор шк. у Минхену; највећи и најпознатији педагог савр. Нем.; у почетку свога рада бавио се проблемима организације шк. и наставе; потом прешао на гл. питање пед. (грађ. васпитање, радну шк., образовање карактера у духу пед. прагматизма); најзад у тим гл. питањима заузео идеалистичко гледиште и покушао да обради пед. у том духу: гл. дела: *Развитак дара за пртање*, *Појам држ.-грађ. васпитања*, *Појам радне шк.*, *Појам карактера и образовање карактера*, *Ауторитет и слобода као васпитна начела*, *Теорија образовања*.

КЕСА ЗА ЛЕД, служи за расхлађивање неког дела тела ледам, у циљу смањења навале крви или запаљења; може бити од гуме или штављена свинска бешица, у које се стављају ситна парчад леда; треба да је потпуно затворена.

КЕСАСТИ ИЗРАЊТАЈИ, к. промене на кожи настају затвором отвора канала кожных жлезда и длака; могу да нарасту до вел. гука, нпр. у коси; отклањају се ножем. **Беле кесице**, кожни гризи, беле бубуљице, величине чподне главе; јављају се на очним капцима, а и на целом лицу; морају се отворити општрим врхом ножа или галвано-каутера, па истиснути. **Воденасте к.**, прозирни израњтаји затегнуте површине; јављају се на лицу под утицајем топлоте; отклањају се као и беле к.

КЕСОН (фрц.), нарочите кућнице у виду звона од дрвета, гвозђа и арм. бетона, у којима се ради под водом; употребљава се за фундарање инж. објеката у дубоким р.; у њима влада повећан ваздушни притисак, па се могу десити и смртни случајеви, ако се нагло изиђе напоље; стога имају нарочите коморе са постепеним смањењем ваздушног притиска. **Кесонска болест**, настаје услед нагле промене ваздушног притиска код радника који раде у просторима с повећаним ваздушним притиском; знаци: несвестица, вртоглавица, крварење из уха, понекад нагла смрт услед капа; предохрана: при излажењу из кесона постепено привикавање на нижи ваздушни притисак.

КЕСОНИ УГОВОРИ, реципроцитетни уговори које претседник САД закључно с Фри., Порт., Ит. и Нем. (1898.-1900.); њима су поменути земљама дане енеп. царинске повластице за алкохол, вино, вермут, слике и др.; изазвале негодовање, те их сенат одбацио.

КЕСОНОШЕ (подред Syngnathidae), морске рибе кољавице, издужена тела; живе у Сред. М., у Атланском Ок., а гдескад и у Сев. М.; име добиле по томе што мужјаци носе на трбушној страни кесицу у којој чувају јаја; у Јадр. М.: → морски коњиц, морско шицо.

КЕСТЕН 1) питоми (*Castanea vesca*, фам. Cupulifera), дрво, дуга, уска и изрежкана лишћа, плода затворена у бодљикаву куцулу; избегава крајеве с конт. климом; тражи дубоко и свеже, али не мокро земљиште; распрострањен по ј. и зап. Евр. као висока и висока шума; у Југоист. постоје 2 веће обл. распрострањења: у сз. делу државне (већи део Слов., Хрв., Слав. и мали део Босне) и ј. делу (од Проклетија до грч. границе); дрво веома добре каквоће, такмичи се са храстовином; употребљава се за жел. прагове, телегр. стубове, коље за винограде, штапове, дужице, посуђе и у коларском зан., а због вел. количине танина и у фабрицији екстракта; сем дрвета даје и плод којим се хране људи и крми стока. 2) дивљи (*Aesculus hippocastanum*, фам. Hippocastanaceae), реликт балк. терцијарне флоре, има опадајуће, крупно преста-сто лишће дељено у више кринки; зигоморфна и крушна цвета, у гроздастим цвастима које стоје усправно; расте у влажним план. шумама ј. дела В. П.; гаји се као украсно дрво за дрвореде.

КЕСТЕРЧАНЕК Фран (1856.-1915.), проф. шумарства; поред вел. броја студија издао прве наше стручне шумарске књ.-издатке: *Дендрометрија*, *Кратка појест шумарства*, *Зак. о лову*, *Ловство*, *Основи науке о рачунању вредности шума* и др.

КЕСТНЕР Ерих (Kästner, *1899.), нем. песник и романописац; роман *Фабијан*, документ савр. несре-

ћности; романи за децу: *Емпл п детективи*, *Храбри разред проф. Јустуса*.

КЕТ ДОРД (Keith, 1746.-1823), енгл. адмирал; приносио на предају Белову, коју је бранио Масена, 1806.

КЕТ-ГУТ (енгл.), врста коња за хир. употребу; лако се резорбује, јер се састоји из орг. материје. **КЕТЕ Драготић** (1876.-1899.), песник; топао лирик с много ум. осећања и извесном виргуозношћу; смрт га пресекала и у унив. студијама и раду, пре но што је дао нуну меру; био под Матерлинковим утицајем и међу првим покретачима слов. модерне књиж.; песме су му надане после смрти.

КЕТЛЕ Л. А. Ж. (1796.-1874.), белг. статистичар и филозоф; осл. модерне статистике.

КЕТОПА, по грч. митол. морска нимфа, кћи Понта и Гее; мајка сирена и страпних горгона.

КЕТОНИ, орг. хем. једињења која у молекулима садрже карактеристичну карбонил-групу СО; оксидациони производи секундарних алкохола (→ ацетон).

КЕТУБА, јевр. писмени женидбни уговор, украшен пекинут сликама или парлама, у њему се муж обавезује да осигура жени суму новца у случају развода или своје смрти; на ту суму ж. има првенство пре свих поверилаца свог мужа; порекло обавезе у ст. обичају да се ж. купује; најстарија позната у 5. в. пре Хр.

КЕФАЛИЈА (грч.), поглавар града, претежно војно-полит. карактера, у нашој средњев. држави веома поштован.

КЕФАЛОНИЈА, о. у Јонском М. испред Патраског Зал. (Грч.); ср. и н. део кречњачки; само 17% обрађене земље; гл. место Аргостолнон.

КЕФАЛОХЕМАТОМ (грч.), излив крви на глави, може бити и спољни (између коже и лубање) и унутарњи (између кости лубање и тврде моздане опне); настаје повредом новорођенчета за време порођаја.

КЕФЕЈ, по грч. митол. муж Кисноне, са којом га Зеус претворио у сазвежђе.

КЕФИЗ 1) речни бог код ст. Грка; отац Нарциса. 2) име више р. у ст. Грч.

КЕФИР (татар.), млечно пиће, раније справљано само у Рус. (углавном на Кавказу и рус. степи) од крављег млека алкохолним и киселим врећем помоћу смене гљивина; данас познато у целом свету; садржи и угљену киселину, услед чега пенуша кад се сипа у чашу. Справљање: прокувано млеко се охлади на 20°, па му се додају вршица к.: кад почне да преври, пуни се у боце које се добро запуне и оставе 24 сата положене на собној тмлт., а за то време неколико пута промукнају; после тога готов за употребу.

КЕФРЕН, Кауфра, ег. фараон из 4. династије; брат и наследник Кеопсов; подигао 2. вел. пирамиду (→ сл.).

КЕЦ, ас → карте за играње.

КЕЦА, кеса од мреже, дубока 3-4 м, разапета на дрвени троугаони оквир отвора до 1½ м; рабар је вуче са чува по две реке.

КЕЦУ Хонами (1557.—1637.), јап. сликар, творца засебне шк.; нац. стип. пошман с кинеским.

КЕЧ АС КЕЧ КАН (енгл.), слободно рвање, значи: хватај како ухватити можеш; супротно грч.-рим. рвању, дозвољени сви грифови, сем неколико опасних по живот; омиљено рвање у Амер.

КЕЧЕ (тур.), мала плитко конична или полулоптаста кашница од увалжане вуне, бела или тамносмеђа; носе га Арбанаси и делимично Срби; веома му сличан кулак, али дељеи и груђеи, који се носи у Б. и Х. и др.

КЕЧИГЕ (Acipenseridae), фам. риба из групе шитноша хрскавичава ске-лета

(Chondrostei); витка тела с удужним редовима коштаних плоча на телу и главе

извучене у роstrум (кишу); морске рибе које употребе долазе у слатке воде ради мрестења; живе поглавико у Црном и Каспском М. и предмет су интензивног лова; од икре се прави најбољи ајвар; извесне врсте могу да нарасту по више стотина кг, моруна и до 3000 кг. **Кечига** (*Acipenser ruthenus*) живи стално у слаткој води и врло је цењена.

КЕЧКЕМЕТ, град (79 000 ст.) између Дунава и Тисе (Мађ.).

КЕЧУА, најпре мало индијанско племе у Перу, где оск. државу Инка; тим именом у њој називан и држ. језик који су Инке ширили по освојеним крајевима; данас се тим јез. говори у пространим обл. Перуа. Болвије и зап. Браз.

КЕШАНСКИ Јован (*1879.), сликар, иконописац, портретист; радио и иконостас црк. у Ђурђеву у Бачкој.

КНАБРЕРА Габриеле (Chiabrega, 1552.-1638.), ит. песник; проводио безбрижан и лакоумислен живот по дворовима разних ит. војвода; после Мариона најзначајнији песник 17. в.; заснивао поезију на ант. формама; угледао се нарочито на Пиндара и Анакреона; највећа му заслуга што је ит. поезију обогатио и метричким облицима; поред лирских песама и краћих спевао писао трагедије: Ермiona, Иподамија и краће муз. драме; његов утицај се осећа и код наших дубровачких песника 17. в. (И. Бунић, И. Гундулић итд.).

КИБЕЛА → Реа.

КИВИТКА 1) код Киргиза шатор од пунтине. 2) код Руса врста кола и санка.

КИБЛА, прописано обраћање мусл. у правцу св. града Меке.

КИВА, варош (20 000 ст.) у Узбекистану (СССР), на р. Аму, на ЈЗ истоимене оазе.

КИВИ (Ardehux), птица без крила величине кокошка, мркосиног чекињастог перја, дугог танког кљуна којим из меке земље ноћу вади ларве и глисте; ноге јаке, са 3 предња прста, док је задњи закркљив; живи на Н. Зеланду; изумире.

КИВИ Алексис (псеудоним А. Стенвала, 1834.-1872.), фински писац, творац модерне финске књиж., драме: Куртерво, Замке, Леа; роман: Седмор браће, сликана слика нар. духа.

КИВИЈЕ Жорж (Cuvier, 1796.-1832.), фрц. научник, творац компаративне анат. и палеонтологије.

КИВОТ, **кивот** (грч.), кутија над часном трапезом, каткад у облику голуба, где се чувала причест за болеснике; у осветљеним кутијама стојале и мошти светитеља (реликвије); стога се данас тим именом зове ковчег светитеља.

КИД Томас (Kud, око 1557.-1593.), енгл. драматичар; претеча Шекспира; писац Шпанске трагедије.

КИДАР, мапа у облику круне ст.-заветних првошвент.; данас → митра, код ркат. → инфула, тигрва.

КИДНУС, у ст. в. река у Киликији (данас Тарсус-Чај); у којој се окуцао Александар Вел. па назебао и једва остао жив, а нем. цар Фридрих Барбароса се удавио.

КИДРИЦ Фраи д-р (* 1880.), истор. књиж. и проф. у Ђурђеву; написао више студија о слов. писцима, а нарочито о прот. покрету; његова опсежна Ист. слов. књиж. још није довршена.

КИЗВАДНА, ст. име Понта.

КИЗИЛИ, тур. народ у СССР (око 8 000); обично се убрђају у Абхазске → Татаре.

КИЗИЛ ИМРАК, највећа р. М. Аз. (у ст. в. Халис), дуга 915 км; протиче кроз вароши Сивас и Кајсерије; утица се делом у Црно М.; станице воде веома промишљиво; није пловна.

КИЗЛАР-АГА (тур.), старешина евнуха у султановом харему.

КИЈАВЦИ → бојни отрови. **Кијање**, промишљен дијетални покрет; састоји се из шатлог издицања, услед чега затрперне гласне жице док плућњак и сланине пренају из уста и носа; то је рефлексна радња; најдражај на носну слузокожу или изненадна јака светлост изазивају безволну контракцију експираторних (углавном неких трбушних) мишића.

КИЈАК, кијача → буздован.

КИЈАКСАР, медики краљ из 7. в. пре Хр.; уништио асирско царство и заузео Нинову 606. пре Хр.; савио краљем Набопаласаром.

КИЈАНИЗИРАЊЕ (по енгл. хемичару Кијану), конзервисање дрвене грађе антисептичним раствором сублимата или растворима соли, који садрже сублимаг.

КИЈЕВ, град (530 000 ст.) у з. Украјини; лежи на р. Дњепру; ст. град; чувене црк.: Лавра (11. в.), саборне црк. св. Софија (11. в.), св. Андреја (1774.); пед., мед., пољпр., тхл., ум. и муз. шк., култ.

музеј (у Лаври), звездара, бот. врт, нар. библт. (2,2 мил. свезака); пристаниште на Дњепру; фабрике дувања, шећера и за прераду метала.

КИ-ЈААН (332.-295.), кинески песник; написао своју најпознатију песму Ли-сао у прогонству у које га послао цар.

КИК, главица, заобљен плањ, врх с изученим и мало зашпиљеним највишим делом.

КИКЕРЕЦ Фердо (1843.-1893.), сликар, изразит романтичар; радио црк. слике у Марији Бистрици, у капели крај Бјеловара, у Пољанима и у Доленичаку крај Птуја; важније му ист. композиције:

Смрт Матије Гупца, **Зрињски код Сигета**; илустрације нар. поезије: **Марко Краљевић и Шарац**, **Ковска девојка** и студије црног људи; сликарски му најуспелији предели и портрети.

КИКИРИКИ, махуна бљике арахис (Arachis hypogea, фам. Papilionaceae), обично с 2 семенике; сазрева под земљом; пореклом из сред. крајева; гаји се и код нас на Ј због краљивих материја пријатна укуса; једу се печене.

КИКИЋ Хасан (* 1905.), приповедач бос. мусл. средине; романи: **Провиција** у позадини, **Хо-рук**.

КИКЛАДИ, група о. у ј. делу Егејског М., од којих су највећа: Андрос, Тинос, Наксос и Парос; цела група припада Грч.

КИКЛОПИ, у грч. митол. дивови с 1 оком на средњи чела; потомци Уранови; живе на киклопском стењу. **Киклоп**, сатирична Еурипидова драма, у којој се описује Улисова посета Полифему. **Киклопске грабевине**, ст. грабевине у Грч., које су вероватно подигли још Прејеллини; најбоље сачувана у Микени и Тиринту.

КИКС (енгл.) 1) ударац у билијарској игри таком који није добро намазан кредом. 2) у фудболу, кад играч погрешно прими лопту или је лоше шутира.

КИЛ (Kiel), град (216 000 ст.) у Шлезвигу (св. Нем.) и пристаниште на Килском каналу (Канал цара Вилхелма); ст. град (11. в.), замак (13. в.), црк. Св. духа (13. в.); унив. (1665.), институт за свет. привр. и поморски саобр., звездара, музеји и библт.; раније нем. ратно пристаниште, сада важно трг. пристаниште; инд. бродова, локомотива, конзервисање рибе. **Килски канал** прокопан 1896.; њим се везује Балтичко М. са Сев.; прокопала га Нем. да би имала за ратне бродове директан излаз у Сев. М.; после свет. рата изгубио вој. значај, али је чл. 380. версајског уговора постао међунар. канал; сви бродови, па и ратни, имају право пролаза у свако доба; Нем. може задржити у време рата пролаз бродовима државе с којом ратује.

КИЛА (hernia), прелаз органа из прир. лежишта у суседну дупљу или под кожу, кроз прир. или новостворени отвор; најчешће су у трбушном зиду, чешће код м. но код ж.; узроци: слабост мишића, урођени недостатак трбушног зида, појачани интраабдоминални притисак дивљем терета, кашљем, напрезањем при столицу, напонима при порубају и др. Најчешће врсте: пупчана к., нарочито код деветих ж. и мале деце; епигастрична к., у ср. линији изнад пупка; крупава к., спуштена према бутину, честа код ж.; најчешћа од свих, нарочито код м., **ингинална к.** (препонска), која се спушта у мошнице. Знаци: оток који се губи у лежећем положају; ако се не губи значи да су органи срали за кесу к.; која над отоком непромењена или нешто затегнута; смета при раду и ходу, а каткад отежава варење. **Компликације**: **уклештена к.**, постаје од сваке, нарочито ингиналне; уклештени органи, најчешће црева, не могу се вратити у своје лежиште и не пропуштају ништа кроз себе; обольење веома озбиљно и опасно по живот; оток тада постаје болан, болесник нема столицу ни гасова, погрђање; потребна хитна интервенција. **Лечење**: утета задовољана доњекде, али не делује на излечење; радикално лечење сваке, нарочито уклевитене; операција. **К. унутарња** → црева везана. **К. на кукурузу** → гар.

КИЛАВИЦА (Herniaria glabra, фам. Caryophyllaceae), зељаста једногод. биљунџ, зеленикаст до жућкастих листића; у лекарству (као herba herniariae) некористиљује се за сиправање чаја који тера на мокрење и убија бациле.

КИЈАНД Александр Ланге (Kielland, 1849.-1906.), норв. романописац и комедиограф; претставник натурализма; у романима обрађује проблем сиротиње и богатства; **Гарман** и **Ворзе**, **Радница**, **Фортуна**, **Они што раде**.

КИЈАУЕА, вулкан (1235 м) на Хавајском О.

КИЈЕРИ → хладњаче.

КИЛИКИЈА, ст. об. у М. Аз., на падинама Таура, с гл. градовима Тарсом и Селеукијом.

КИЛИМ (перс.), вуњени оријенталски застирач, изаткан као гоџен; израђује се по кућама у Ј. Руз., Буг. и Курдистану, → Вилим.

КИЛИМАНѢАРО, највећи вис у Афр. (6010 м), вулканског порекла, у Тангањика-тер.; то су 3 ст. срасла вулкана; делови изнад 4300 м под ледницима.

КИЛИНСКИ ЈАН (1760.-1819.), пољ. пољотичар; у пољ. уставку, који је сам припремао, био члан привремене владе.

КИЛО, кила, ст. мера за жито, вероватно ар. порекла; Турци њену употребу увели и раширили по Јн. Евр.; у нашим крајевима тежина к. варијала од 20-80 ока; законито к. у Тур. имало 35,27 л; нестало је с повлачењем Турака и увођењем мера килограмског система.

КИЛОВАТ, јединица снаге која се у пракси веома често употребљава; мултипл иата: 1 к. = 1000 вата; скр. ознака kw. Киловатчас, јединица ел. енергије или рада која се у пракси највише употребљава; мултипл ватсекунде или цаула, има 1000 ватчасова или 1000 X 60 X 60 = 3 600 000 ватсекунда или цаула; скр. ознака kWh. Киловолт, мултипл јединице напона; има 1000 волта; скр. ознака KV. Киловолтампер, мултипл јединице привидне снаге; има 1000 волтампера; скр. ознака KVA. Килограм (1000 гр) → метарске мере. Килограметар, кгм, јединица рада = рад који је потребан да се 1 кг подигне за 1 м. Километар → метарске мере. Килохерц → херц.

КИЛПЕ Освалд (1862.-1915.), нем. филозоф и психолог; осн. вирџуршке шк.; има нарочитих заслуга за експерименталну псих.; гл. дела: Увод у флз., Предавања из псих. и др.

КИЛТ, кратка сукњица, део м. ношње шкотских планинаца, веома слична балк. → Фустацела.

КИЛУНГ → Кирун.

КИЉЕР → хилер.

КИМ, кумин (*Carum carvi*, фам. Umbelliferae), једногод. зељаста биљка, извијаста стабла, више пута дељена листа, бела цвета сложена у цваст (сложен штит); плод садржи етерско уље карвон; употребљава се махом као зачини, а служи и за умирење прених грчева у облику к.-чорбе.

КИМА (грч.), профил који у клиничкој архт. претставља подупирање; постоје 3 облика: дорска, ехирус и лезбиска к.

КИМБЕРЛИ, град у Ј.-афр. обл. Ке-пу (38 000 ст.); осн. га 1870. коначи дијаманата; у околини богата дијамантска поља; важна жел. раскрсница.

КИМВАЛИ, јевр. муз. инструмент, уз који се певају псалми.

КИМЕНОТИЧНИ, динамички облици у рељефу земљине површине; постојау при померању морског нивоа (доње ерозионе базе); њима припадају: морске и јез. обале између абразионих и флувијалних прегиби између флув. површи, отсеци између речних тераса, дубоко усечене долине и облици постали услед повећања атмосферског талога или услед надирања ледника.

КИМЕРИ → Кимри.

КИМЗЕ (Chiemssee), јез. у Нем. (80 км²), између р. Ина и Салцаха; дубоко 74 м; надм. в. 520 м.

КИМИЦИ → Кумици.

КИМОН, атински војвода и државник из 5. в. пре Хр.; син Милтијадов; налазио се заједно с Аристидом на челу конзервативне странке; сузбио Персијанце на мору и проширио атинску власт на о. у грч. архипелагу; умро на Киру 449. пре Хр.

КИМОНО, гл. део јан. м. и ж. одеће готово истог кроја за оба пола; дугачак, спреда отворен капут; мушкарци носе нешто краћи облик у 1 боји, а жене дужи од шарене тканине у отвореним бојама; ушао у евр. пошну као ж. кућна хаљина.

КИМРИ, ст. народ, настањен на ј. обалама Црног М.; у 7. в. пре Хр. заузео Лидију.

КИМРИСКИ ЈЕЗИК, припада брит. грани келтских ј.; још се помало говори у Велсу.

КИНА, држава на ЈИ аз. континенту; састоји се од Праве К. и земаља под њеном заштитом (→ Монголија, Синџанг, Тибет); план. Цинлингом (продужење Кињина) подељена на С. и Ј., које се међу собом разликују по рељефу, клими и производњи. У С. К., нарочито поред мора, пространа низија покривена лесом; ну пресецају р. Пејхо и Хоангхо. Ј. К. је план. природе, просецају је р. Јанџекјанг и Сикјанг. Обала С. К. ниска, равна и баровита; обала Ј. К. каменита, стрма, разуђена, богата дубоким зал. и добрим пристаништима. У С. К. клима конт.

с вел. разликама темп., у Ј. К. тропска с вел. количином падавина. Гл. занимање стан. земљр.; превађује мали пољод; земљпште се ђубри и наводњава. У С. К. успевају: пшеница, јечам, кукуруз, просо, поврће, врзиво, воће, а у Ј. К.: ориз, шећ. трека, чај, мак, соја, конопља, дуван, памук, бели дуд, шафран, индиго, бамбусова трека, конопља, јута, рафија; добрих шума има само у Ј. К.; сточарство слабо развијено; живинарство (пловке) веома напредно; исто тако речни и морски риболов; највише развијено гајење свилене бубе; рудним благом К. богата (угаљ, гвожђе, бакар, петролеум, со, злато, сребро, каолин, олово, жива, антимон); кућевна и зан. радност такође веома развијена; од пре неколико деценија уведена и фабр. радност (текст., металуршка, млинарство, порцеланска, стакларска, хартије). Унутрашњи саобр. се обавља пловњим р. каналима, каботажом, караванима и жел., које су од малог значаја; спољна морем и караванима; унутрашња трг. веома жива; гл. предмети извоза: сунла, соја, биљна уља, угаљ, памук и пам. ткањине, чај, порцелан, јаја, коже итд. Стан. (око 500 мил.) жуте расе; најважније рел. таопина, будизам и конфучијанство; засад сразмерно мали број писмених, али се опажа напредак у томе погледу. Руб.; извршну власт има претседник, законодавну скупштина и сенат. Гл. места: Нанкинг (гл. град) на Јанџекјангу, Пејлинг (Пекинг), б. престоница, Тјенџин, Шангај (најмногочулнији град у К.), Хангчоу, Ханкоу, Ичанг, Чунгкинг, Кантон.

КИНА СРЕБРО, легура никла, бакра и цинка (→ ново сребро).

КИНАЗА (грч.), специф. активатор фермената који, за разлику од неспециф., претвара 1 одређени фермент у њему одговарајући фермент: нпр. хлородонична киселина је неспециф., а ентерокиназа специф. активатор (претвара протрипсин у трипсин).

КИНАМ Јован, виз. историчар из 12. в.; написао Ист. владе Јована II и Манојла I Комнина, у којој има важних података за ист. Срба.

КИНГАН, план. у Манџурији; Вел. досиже висину од 2000 м. а Мали не прелазу 700 м.

КИНГЗБЕРГ, варош (7500 ст.) у ј. делу Норв. на р. Логену; рудник сребра.

КИНГЗЛИ Чарлс (Kingsley, 1819.-1875.), енгл. романисер и историчар; одликује се духовитошћу и душевношћу; гл. романи: Алтон Лок, Хипатија, Пре 2 год.

КИНГО Томас (1634.-1703.), дан. писац 17. в.; познат као писац псалма; превео Давидове псалме и објавио званичну књ. псалма.

КИНГСТОН, гл. место (65 000 ст.) и пристаниште на о. Јамајци; извози воће; припада Енгл.

КИНГ-ТЕ-ЧЕН, варош у Ј. Кини (обл. Кјанси) на план. Каолинг; израда порцелана.

КИШЦИ, ал-К. († око 850.), ар. филозоф, ученик Грка; написао 265 расправа о разним предметима.

КИНЕВУЛФ (Cynewulf), енгл. песник из 8. в. писао спевове рел. садржине.

КИНЕЗИ, гл. и највећи народ у → Кини и 1 од најмногочулнијих народа на свету (преко 400 мил.); има их и у суседним земљама: Манџурија, Монголској, Тибету и Туркестану и око 10 мил. исељених (у Анаму, Тонкингу, Индонезији, Аустралији, Океанији, Америк.); сви припадају монголској или жутој раси; на С.у виши растом, а на Ј. тамније боје коже; те разлике и оне у култури и језику настале услед мешања с другим народима и услед разлика у геогр. средини; већина се баве земљр. производњом, која веома унапредна; гл. производи ориз и поврће; исхрана мешовита, али више биљна и веома скромна; месо се једе само о празницима; у Ср. и Ј. Кини риба важан извор хране. Живе у вел. збијеним селима; у С. Кини граде станове и у земаљ. (лецу), у Ј. има и сељеница. Ношња сеоског света једноставна и угљиног исте за оба пола; широке шалваре и кратак капут; отмени К. и мандарини носе раскопну одећу; познати кипски иерци носе се тек од 1644.; веома раширен обичај деформисања ногу код женаких, забрањен од 1935. Основу друштв. уређења чини строго патријархална породица; поштовање и послушност према родитељима безгранични; изнад породичне род. који одговара за своје чланове и врши над њима судску власт; поред родовске организације, еснафи, трг. удружења и сл.; продужи у сел. вилнеке равнице још у преисторијско доба; 1 историски владар био Хуанг-Ти (око 2630. пре Хр.); од 10.-3. в. пре Хр. Кина била подељена на много феудалних државица, које уједино кнез Ченг (21. пре Хр.) из династије Цин и узео назив Ши-хоанг-ти (1. цар); за његове владе подигнут је чувени кинески

вид ради одbrane од Монгола; династију Цин сменила дин. Хан (206. пре Хр.-221. по Хр.); после тога у држави настале политичке трајнице које довеле до пене поделе на сев. и ј. К.; њих поново ујединила дин. Танг (618-907.), која успешно одбијала нападе Монгола и повратила царевни моћ из доба славе дин. Хан; али моћ К. ни овог пута није трајала дуго; у њу су убрзо продри Тагари Монголи, који су је пљачкали и пустошили пуна 3 в. (10-13. в.); ред је завила монголска дин. Јуен (1280-1360.); од Монгола је земљу ослободио пар Чу, оснивач дин. Минг (1368-1644.), за чије владе у К. дошли Португалци (1514.); после тога К. заузео манџурски вођ Чунг-Чи, оснивач последње дин. (1644-1912.); његови потомци проширили своју власт на Монголију, Тибет, Кашгар и Џунгарiju; у 19. в. отпочело опаданье; после несрећних ратова с Енгл. (1830-1842.) и Енгл. и Фрд. (1858.), у земљи избили устанци (националиста 1850-1864. и мухамеданаца у Кашгару 1877.); кад је најзад претрпела пораз у рату с Јапаном (1894-1895.), свр. вел. силе поверовале да ће моћи да поделе К., па покренуле да заузму стратегике положаје на кинеској обали. Русија добила Приморску пров. и Порт-Артур, Нем. Кјао-Чау, Енгл. Веј-хај-веј, а Фрд. Кинг-Чеу; то изазвало огорчене родољуба који дигли устанак (→ боксерски устанак 1900.), после којег Европљани морали да загарантују интегритет кинеске тер. (1901.); образованији људи онда затражили да се реорганизује војска, отворе шк. и уведе уставна монархија; како је влада те реформе спроводила веома споро, реформистичка странка дигла устанак (1911.), обацила манџурску династију и увела рпб. (1912.); отад немири нису престали, јер је централна власт немоћна да нагна на послушност покр. намеснике и спречи њихове међусобне ратове; њену слабост користиле Јапан, који отргла Манџурију и предао је на управу забаченом цару Пу-Јиу и који постепено продире све дубље у унутрашњост. **Кинески восак**, биљни восак добијен топљењем од различитог жбуња (*Grahisus chinensis*); топи се на 81-89°, сјајно бео, тешко се раствара у етеру и алкохолу, а лако у топлом хлороформу; у Кини и Јап. служи за израду свеча. **К. жутило**, 1 од трг. назива за → окер, жути природ. минер. боју. **К. зеленило** (Јо-Као), природ. орг. боја из коре дрвца *Rhamnus chlorophorus* и *Rh. utilis*; у Кини се употребљавала за бојење памука и свиле. **К. зид** → Кинези. **К. језик** чини с анатитским, сијајским и тибетским нарочиту групу (корених) монголских ј.; његове речи које означају какав појам, већином једнословне и непроменљиве, али уз њих обично долази који др. слог за поближу ознаку, тако да оне тек онда добијају одређено значење; грам. наставака уствари и нема; једино се по месту у реченици може знати је ли то подмет, прирок, или предмет, одн. је ли именица, придев, прилог или глагол; к. азбука је углавном идеографска; њихови знаци за писање не означавају изговор, сви дају слику предмета или скраћеницу за поједине појмове, као што код нас знак 0 значи нула или ништа. **К. књижевност** почела да се развија око 2000. пре Хр. појавом рел. песама и др. састава, али њени први оснивачи били мудраци и моралисти Лао-Це и Конфуције (6. в. пре Хр.); Лао-Це реформисао к. веру и проповедао неку врету пантеизма (таоизам), а Конфуције скупио ранија књиж. дела рел. карактера и средно их у 5 каноинских књ. (Ји-кинг, Шу-кинг, Ши-кинг, Ли-ки, Чун-циу); покушаји да се измире мишљења ове двојице филозофа изазвали обилну флз. и ист. к. и утицали па Менг-Уеа да оснује 1. флз. систем; после његове смрти флз. к. брзо опала, а развило се песничтво, у којем се нарочито истакао Ки-Јиан. Оснивач династије Цин,

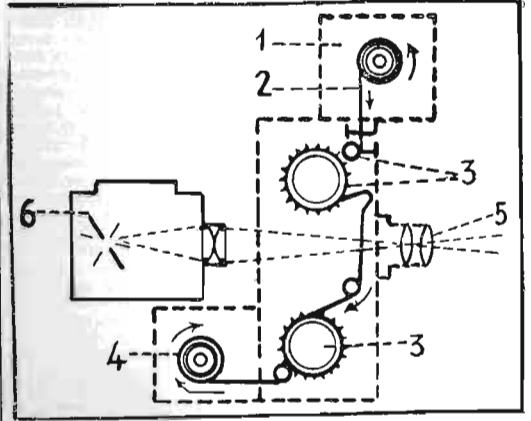

пар Ши-хоанг-ти, у жељи да прекине с ранијим традицијама, спалио је (213. пре Хр) готово сву класичну (конфуцијанску) к.; међутим владари из династије Хан успели не само да спасу вел. део класичне к., већ су Конфуција дигли до аутотеозе; за владе ове династије највише напредовала научна к.; у то доба ст. дела изучавана и коментарисана, на ист. радио првокласни историчар Сема Цјен, а у песничтву се јавио нов стих од 5 стопа; у 1. в. по Хр. у К. почео да продира будизам; то довело кинеске писце у везу с индиском к. и потетакло их на путовања и писање путописа; у исто време преведена су на к. језик и многа санскритска дела и јавно се нов књиж. род, есеј. Владавина династије Танг означава др. проват к. песничтва, савршеног по форми; од песника из тог доба најчувенији Ји-Тај-По, Ту-Фу, По-Ки-Ја. Под династијом Сунг (960-1126.) било више сјајних прозних писаца, а неговане су нарочито историографија (Сем Куанг) и флз., у којој је Чоу-Це (1017-1078.) поставио нов очистио Конфуцијеве књиге од противречности и израдио догматски систем с обавезном снагом; тај природ. флз. систем; нешто доднјије Чу-хи (1130-1200.) његов неоконфуцијанизам запечатно је сав даљи духовни развој Кине, тако да су Кинези у току пдхних 7 в. дали још само неколико речника и енциклопедија. Почети к. драме сежу још у 8. в., али се права драма развила тек за монголске владавине (1280-1368.), за време које у К. живело 85 драматичара који дали 564 комада; у то време рађања ограничена на 4-5 чинова и има више јединства; од комада најзанимљивији комични по реалистичком приказивању типова, али и ту превлађује шаблон; под династијом Минг (1368-1644.) драма убрзо почела да опада и свела се на драматизоване епизоде из романа или на хрвачке већином једночне дијалог; роман није имао правог развоја; најстарији роман *Историја трију држава* (из 14. в.) уједно је и најуспелији, али ни он не приказује поједине личности, већ целу бурну епоху после пада дин. Хан; Кинези много воле и новеле, од којих су најпознатије 2 овеће збирке: *Чудне историје* из ст. и н. доба (40 новела из времена династије Минг) и *Необични записи из уочишта* (тј. из пишчеве собе) од Пу Сунг-Линга из 17. века; доцнија приповедна књижевност није дала ништа од важности. **К. музика**, била развијена још 3000 год. пре Хр.; око 1637. пре Хр. научник Линг-Јин систематисао к. м. и увео 2 скале: потпуну скалу (јанг) целих тонова, која одговара нашем низу тонова: 1, g, d, h, cis, dis, и непотпуну скалу (ју): fis, gis, ais, c, d, e; утврђени осн. тон одговарао је висини тона са бамбуовим свирале; ум. Квај увео у м. и моралне поучке; њега сматрају за проналазача инструментна кинг, састављеног од 12 плоча разне величине, који су, услед удара палицом, давали тонове хроматске скале: f, fis, g, gis, a, v, h, c, cis, d, es, e; сматрајући број 5 као св. број природе, Кинези су и у м. примењивали низ од 5 целих тонова (пентатоника), којима су давали нарочита имена: 1 кунг (цар), 2 чунг (миш.), 3 кио (народ), 4 че (држава), 5 ју (свет), а у пракси су иза хроматског низа тонова искористили само 5 тонова, и то у низу целих степена. Доставаљајући 4. тон h, услед чега се добијао низ: f, g, a, c, d, f (или c, d, f, g, a, c); када је у 10. в. пре Хр. принц Тсај-Јин хтео да уведе скалу од 7 степена (октаву), наишао је на отпор; при крају 16. в. по Хр. цар Цајин додао је још као помоћне тонове e и h; к. м. била рел. и световног карактера; у при. певању примењивана уз пратњу оркестра, у којем су превлађивали ударачки инструменти, а у световном животу је била веселог карактера; од инструментна највећа је група ударачки (кинг, фанг-јанг, јунг-ло, гонг-гонг и др.); затим дувачки: разне флауте (ио, че, сјао), лапо (крива труба од рога), коан (сличан обон) и ченг, који се састајао из издубљене тикве с цевима од трске разне дужине; од гудачких инструмената употребљавали су: кин и кхе (слична многострукој цитри), јуеки (округла китара) и др.; њих су Кинези употребљавали и у оркестарским ансамблима; у 18. в. пре Хр. они су већ имали нац. зборник мелодија, а у 6. в. пре Хр. отворена је 1. муз. шк., чији су проф. компоновали м. за дворске комаде; она је постојала све док реакционарни цар Шо-Хоанг-Ти није наредио да се шк. затвори и да се спапи сва муз. књ. (3. в. пре Хр.); филозоф Конфуције сакупио је најлепше химне и песме у збирку *Шикинг*; тек у 7. в. по Хр. основао је цар Таитсонг нарочиту акад., која је имала дужност да прикупи остатке ст. к. муз. теорије; захваљујући томе данас се у Библиј. у Пекингу налази око 500 муз. дела, од којих су нека још из 12. и 7. в. пре Хр.; ове ст. песме су у пентагоници, свеч. израза и архаичне. **К. наранча** → мандарина. **К.**

пар Ши-хоанг-ти, у жељи да прекине с ранијим традицијама, спалио је (213. пре Хр) готово сву класичну (конфуцијанску) к.; међутим владари из династије Хан успели не само да спасу вел. део класичне к., већ су Конфуција дигли до аутотеозе; за владе ове династије највише напредовала научна к.; у то доба ст. дела изучавана и коментарисана, на ист. радио првокласни историчар Сема Цјен, а у песничтву се јавио нов стих од 5 стопа; у 1. в. по Хр. у К. почео да продира будизам; то довело кинеске писце у везу с индиском к. и потетакло их на путовања и писање путописа; у исто време преведена су на к. језик и многа санскритска дела и јавно се нов књиж. род, есеј. Владавина династије Танг означава др. проват к. песничтва, савршеног по форми; од песника из тог доба најчувенији Ји-Тај-По, Ту-Фу, По-Ки-Ја. Под династијом Сунг (960-1126.) било више сјајних прозних писаца, а неговане су нарочито историографија (Сем Куанг) и флз., у којој је Чоу-Це (1017-1078.) поставио нов очистио Конфуцијеве књиге од противречности и израдио догматски систем с обавезном снагом; тај природ. флз. систем; нешто доднјије Чу-хи (1130-1200.) његов неоконфуцијанизам запечатно је сав даљи духовни развој Кине, тако да су Кинези у току пдхних 7 в. дали још само неколико речника и енциклопедија. Почети к. драме сежу још у 8. в., али се права драма развила тек за монголске владавине (1280-1368.), за време које у К. живело 85 драматичара који дали 564 комада; у то време рађања ограничена на 4-5 чинова и има више јединства; од комада најзанимљивији комични по реалистичком приказивању типова, али и ту превлађује шаблон; под династијом Минг (1368-1644.) драма убрзо почела да опада и свела се на драматизоване епизоде из романа или на хрвачке већином једночне дијалог; роман није имао правог развоја; најстарији роман *Историја трију држава* (из 14. в.) уједно је и најуспелији, али ни он не приказује поједине личности, већ целу бурну епоху после пада дин. Хан; Кинези много воле и новеле, од којих су најпознатије 2 овеће збирке: *Чудне историје* из ст. и н. доба (40 новела из времена династије Минг) и *Необични записи из уочишта* (тј. из пишчеве собе) од Пу Сунг-Линга из 17. века; доцнија приповедна књижевност није дала ништа од важности. **К. музика**, била развијена још 3000 год. пре Хр.; око 1637. пре Хр. научник Линг-Јин систематисао к. м. и увео 2 скале: потпуну скалу (јанг) целих тонова, која одговара нашем низу тонова: 1, g, d, h, cis, dis, и непотпуну скалу (ју): fis, gis, ais, c, d, e; утврђени осн. тон одговарао је висини тона са бамбуовим свирале; ум. Квај увео у м. и моралне поучке; њега сматрају за проналазача инструментна кинг, састављеног од 12 плоча разне величине, који су, услед удара палицом, давали тонове хроматске скале: f, fis, g, gis, a, v, h, c, cis, d, es, e; сматрајући број 5 као св. број природе, Кинези су и у м. примењивали низ од 5 целих тонова (пентатоника), којима су давали нарочита имена: 1 кунг (цар), 2 чунг (миш.), 3 кио (народ), 4 че (држава), 5 ју (свет), а у пракси су иза хроматског низа тонова искористили само 5 тонова, и то у низу целих степена. Доставаљајући 4. тон h, услед чега се добијао низ: f, g, a, c, d, f (или c, d, f, g, a, c); када је у 10. в. пре Хр. принц Тсај-Јин хтео да уведе скалу од 7 степена (октаву), наишао је на отпор; при крају 16. в. по Хр. цар Цајин додао је још као помоћне тонове e и h; к. м. била рел. и световног карактера; у при. певању примењивана уз пратњу оркестра, у којем су превлађивали ударачки инструменти, а у световном животу је била веселог карактера; од инструментна највећа је група ударачки (кинг, фанг-јанг, јунг-ло, гонг-гонг и др.); затим дувачки: разне флауте (ио, че, сјао), лапо (крива труба од рога), коан (сличан обон) и ченг, који се састајао из издубљене тикве с цевима од трске разне дужине; од гудачких инструмената употребљавали су: кин и кхе (слична многострукој цитри), јуеки (округла китара) и др.; њих су Кинези употребљавали и у оркестарским ансамблима; у 18. в. пре Хр. они су већ имали нац. зборник мелодија, а у 6. в. пре Хр. отворена је 1. муз. шк., чији су проф. компоновали м. за дворске комаде; она је постојала све док реакционарни цар Шо-Хоанг-Ти није наредио да се шк. затвори и да се спапи сва муз. књ. (3. в. пре Хр.); филозоф Конфуције сакупио је најлепше химне и песме у збирку *Шикинг*; тек у 7. в. по Хр. основао је цар Таитсонг нарочиту акад., која је имала дужност да прикупи остатке ст. к. муз. теорије; захваљујући томе данас се у Библиј. у Пекингу налази око 500 муз. дела, од којих су нека још из 12. и 7. в. пре Хр.; ове ст. песме су у пентагоници, свеч. израза и архаичне. **К. наранча** → мандарина. **К.**

нац. религија (држ. вера) има 3 правца: 1) ст. примит. вера позната под именом таоизма: култ предака којима се одаје све поштовање, с прописаним посмртним обичајима, оделом и постом; култ безбројних духова, од којих се треба заштитити. Тао је ред у прир., извире из неба; син неба је цар, који приноси жртве, свешт. нема, бригу о култу води мин. 2) Лаоцеов правац, више унутарњи, мистични: Тао је тајна, праузрок свега: гл. начело: свима бити добар. вој. непотребна, савршенство је потпуна неактивност, идеал држ. среће. 3) Конфуцијанизам, и. рационалистички правац; идеал равнотежа, вл. ередина, свуда умереност и хладан разум, а морал чињење добра изнад свега; сва 3 правца данас измешана, а има и будизма и хришћ. **К. нас.** врта хрта троп. предела, голог тела само са неколико длака на глави и на репу, поварених зуба. **К. уметност**, ст. као и к. култура, одликује се претстављањем свакодневног живота и склоношћу ка гротескном; њен конвенционализам нарочито се огледа у радовима од емала, стакла, слонове кости, дрвета; у архт. нема монументалности; нарочито значајне пагоде с много спратова и кровова, мостови, славолуци; сликарство декоративно и симболично и у тесној вези с краснописмом; мотиви из рел. живота, живот. царства и природе: сев. шк. претпоставља боју, а ј. туш; врхунац сликарства за време епохе Сунг (960.-1280.), врхунац вајарства за време епохе Таианг (617.-907.); под утицајем нид. у. одлична дела из подручја керамике; порцелан пронађен око 900. по Хр., а бронзани

у којем доминира ансамбл природно верних типова; док амер. и свр. ф. претежно раде у атејствима с вештачки створеним миљеом под вештачким светлом, рус. филмови оперишу већином с прир. светлошћу екстеријера); и културни, у којем се износе научни, тхн., путнички или журналистички пропагандни мотиви: од цртачких ф., нарочито су чувени «Мики Маус» ф. Волта Дизнеја. Временом се к. толико усавршила да се ф., особито културни, могао искористити и за наставне сврхе (с тхн. стране омогућено тим да се приказивање ф. може заустављати, успоравати или убрзавати па и приказивати у обрнутом правцу). Тек после светског рата почело се у свим земљама на 3 радити на искорисћавању ф. у току редовне наставе. Крајња сврха поучних ф. поука и знање на основи повећане очигледности или емоционалности услед појачања драмског елемента у брзини промене догађаја, бачених на филмско платно, али такав филм треба на баке и емоционално да делује, тако да по свршеном приказивању они осете пораст и поправку свог духа, да буду духом препоробени у смислу бољег и вишег појимања природе и људи. Приказивање поучног филма може се вршити на два начина: у самој шк. за време часова шк. рада или се ваца воде у какав биоскоп у самом граду, па им се ту приказује изабрани пед. ф. **Кинематографски апарат** → апарат. **Кинематографска дела**, у аутор. праву заштитена; не може се без дозволе аутора ни једно к. д. јавно приказати, ни репродуковати у облику књиж. или ум. дела (романа, драме); не може се вршити ни јавно приказивање књиж. или ум. дела путем кинематографије без дозволе аутора; али ако аутор к. д. пусти у промет филм, сматра се да је дао овлашћење за његову репродукцију, путем јавне представе. (На слици: к. апарат. 1) Кутија за траку. 2) К. трака. 3) Котур за намативање траке. 5) Објектив. 6) Светлосни извор.)

радови датирају још од 1400. пре Хр. **К. првенило**. цинбер, вештачка или прир. минер. пламенопрвена боја; по саставу сулфид живе (HgS); вел. специф. тежине.

КИНЕМАТИКА (грч.) → механика.

КИНЕМАТОГРАФИЈА (грч.), врта фотографије → филм, токинематографија; служи за снимање и пројцирање покрета живих бића или ствари; заснива се на оптичком својству људског ока, које прима низ појединачних узастопних слика истог предмета, или његовог стања, као 1 једну слику; ово је могућно стога што око има способност да задржи осећај слике у времену од $\frac{1}{16}$ до $\frac{1}{8}$ сек. од тренутка кад његов светлосни надражај престане. Да би се постигао континуитет покрета, потребно је да за 1" прође испред људског ока 16-20 ком. слика с тим да време њихове замене буде што краће и неприметно за око; у ствари к. се заснива на оптичкој вртици; за време пројцирања филма око види 1 слику и на њој предмете у покрету, док испред објектива пролазе не 1, већ низ појединачних слика које се мењују и на којима предмет стварно не врши никакве покрете. Средства за изражавање у к. пемим филмом, упочетку, само мимика и гестика човековог тела. Све просторно претвара се у димензионално: дубину дочаравају перспектива и кретање, у црно-белом тону. За разлику од позоришта филм прелази преко принципа простора и времена тзв. «монтажом», сечењем и регруписањем снимака различитог простора у равно време; осим тога филмом се може нагласити битни момент радње, нпр. повећавањем глумачевог лица при изражавању емоција; камера може да прати лице у покрету и тим да покаже околину с променљивим углом. Филмом се може приказати ток радње у обрнутом правцу, убрзати спора радња (раст цвет), успорити брза радња, може се извесити прелаз из слике у слику, копирати 1 слика на другу итд. По карактеру категорије се филм у више врта: драматски ф., који приказује драмску радњу, данас највише у реалистичком стилу, без дубље проблематике, сведен на визуелне контрасте радње (док амер. и свр. филмови форсирају ф. с рекламацирним култот гл. лица, «стара», совјетски ф. постижу огроман успех филмом

КИНЕСКО МОРЕ, на ЈИ Аз., између о. Рјунки, Формосе, Филипинских и Малајских и копа; дели се на Источно и Јужно, које спаја Фукијански Морез.

КИНЕТИКА → механика. Кинетичка енергија 1) жива сила. 2) енергија коју има тело у покрету; њена вредност једнака $\frac{1}{2}$ производа масе тела и квадрата његове брзине. **К.теорија гасова**: молекули гасова лете кроз простор у различитим правцима, сударају се или се одбијају од препрека, зидова суда итд.; њихова кретања веома брза; притисак који врши гас настаје услед удара молекула; он расте с повећањем тмпт., јер се онда повећавају брзине кретања молекула. Ова т. објашњава зак. Мариоттовог, Ге-Лисаковог, Авогадровог и др. познате из опита.

КИНИН, алкалоид који се добија из кинипова дрвета; употребљава се против маларије, а ређе за снижавање тмпт. код др. обољења; због веома горког укуса, алкохолни и водени екстракт даје се и за поправку апетита. **Кининизација**, узимање к. у маларијним крајевима у циљу предохране од маларије; постоје више метода: а) Кохов, узимање недељно 1 г к., по 0,5 г у 2 узастопна дана; б) узимање 0,5 г сваког 4. дана; в) у јако маларијним крајевима иста количина сваког дана; по одласку из ових крајева здрави треба да узимају к. још 6-8 недеља. **Кининско дрво** (Cinchona, фам. Rubiaceae), дрвце или шибље из тропске Ј. Амер.; има га око 40 врта; из њихове коре добија се алкалоид к.; ним су нарочито богате: С. Ledgeriana,

која даје »Cortex Chinae regius« и *C. succirubra*, која даје »Cortex Chinae ruber«; раје се свуда у тропима.

КИНИЦИ, киничари, грч. филозофи, присталице Сократовог ученика Антистена (Диоген из Синопе, Кратес из Тебе и његова жена Хитија и др.); по њихову мишљењу флз. није наука већ начин живота у сагласности с врлинама, која се састоји у ослобођењу од свих потреба и једино доноси срећу; стога они презирали материјална добра и цивилизацију; касније се то учење пропачило и добило смисао презирања свих друштв., моралних и естетичких обзира, отуд → циник, цинизам.

КИНК Ханс (1863.-1926.), норв. приповедач и најбољи приказивач пенк. људи сев. Норв.; почео рад у духу натурализма; затим се све више удубљивао у пенк. анализу људи и њиховог потсвесног живота; написао много приповедака и већи број романа; гл. дело *Херман Ек*.

КИНЛИН, Куенлун, план. ланац правац Н-З у Тибету, у Аз.; највиши врх Мон Дипле (8000 м).

КИНОВИЈЕ (грч.), колоније пустињака из којих се развили мав.; осн. Пахомије у Ег. († 318.). **Киновити** (грч.), у прав. црк. монаси који живе у заједници (општежињу) и баве се земљр. и др. у корист мн.; сучр. → идиоритмици и всихасти.

КИНОЛОГИЈА (грч.), наука о псима (→ пси).

КИНОР, јевр. муз. инструмент са жицама, уз који се певају псалми.

КИНОСКЕФАЛЕ, план. у ст. Тесалији, између Фарсале и Ларисе; чувене због победе рим. конзула Фламинија над макед. краљем Филипом V (197. пре Фр.).

КИНЦЛ Вилхелм (Kienzl, * 1857.), нем. композитор, диригент и муз. писац; компоновао опере: *Урвази*, *Евангелимаи*, *Дон Кихот*, *Завет*, *Хасан Сањалица* и др.

КИОНА, план. (2510 м) на граници Етолије и Фокиде (Грч.).

КИОСК (тур.), мали павиљон обрађен архт.; по улицама продавница дневних листова и дувања, а по парковима продавница послатица, цвећа итд.

КИП, статуа (лат.), тродимензионално ум. дело које приказује људске или живот. ликове. **Кипарство** → вајарство.

КИПАР, о. (9282 км²) у и. делу Сред. М., уоквирено план. ланцима са С и Ј; између њих земљиште плодно; стан. (330 000) баве се земљр. (пшеница, грожђе, ј. воће, маслине, памук) и сточарством; има рудног блага (бакар, амијант); инд. свиле; гл. место Никозија, а важнија: Ларника и Фамагуста; припада Енгл.

КИПАСТВО → вајарство.

КИПЕРТ Хајнрих (1818.-1899.), нем. картограф; издао *Atlas antiquus*.

КИПЛИНГ Радјард (1865.-1936.), енгл. приповедач, романописац и песник свет. гласа, рођен у Бомбају; у песмама провејава дух империјализма; прославио се приповекама у којима сликао живот староседелца и досељеника из Индије; гл. дела: 2 књ. о дунгли, *Ваш тако беше* (прип.) и *Кјам* (роман) (→ сл.).

КИПРЕНСКИ Орест (1782.-1836.), рус. сликар, портретист; међу првим рус. ум. који радили потпуно у духу Зап. Евр.

КИПРИЈАН Картагински св., мученик, црк. отац 3. в., најпре незнабожац; написао многа дела, од којих најбоље: *О јединству цркве*.

КИПСА, суха нештављена кожа индијског говечета зебу, конзервисана арсеником или с обе стране улепљена смешом креча и глине; увози се из Индије.

КИПСЕЛОС, коринтски тиранин из 7. в. пре Хр.; осн. династије Кипселида, из које био → Персијандар.

КИПУ, чворови којима су се стан. ст. државе Перу служили за споразумевање, особито у држ. адм., јер нису знали за писменост; за поједине гране адм. употребљавана влакна разне боје.

КИПЧАЧКА ХОРДА → Златна хорда.

КИР 1 перс. краљ (549.-529. пре Хр.), осн. перс. царства; збацио медског краља Астијага, потукао лидског краља Креза, заузео Вавилон и загосподарио целом Пр. Аз. 2) **Млађи** (424.-401. пре Хр.), перс. краљевић, син Дарија II, побунио се против брата Артаксеркса, али потучен и убијен код Кунаксе.

КИРАЖА (фрц.), чипћене материце протом, обично после побачаја.

КИРАСИРИ (фрц.) → коњица.

КИРАСО, ликер који се производи у Хол.; име добио по 1 о. из групе Антипа.

КИРАТ (фрц.), замишљен део брода; претставља предмет поморског сувласништва, који је у праву споран; по јединица: заједница интереса; др. у њему виде нарочито организовано сувласништво, а трети право друштво, образовао у циљу привр. искористивања брода.

КИРГИЗИ, најраспрострањенији народ у ср. Аз.; деле се на Каракиргизе (Буруте) у Фергани (750 000) и Киргис-Кајсаге између Иртинга и Волге (око 4 мил.); номади, али их има и стално насталењих; баве се сточарством (коњи, овце, камила, јак); сујити и намагисти; у јн. Спбир доселили се око 830.; потпали под утпај Руса 1864. **Киргизистан**, аутономна риб. у СССР (196 000 км², 1 200 000 ст.); гл. место Фрунзе. **Киргиска сапа**, степска кокош (*Syngnartes pagadonius*), птица величине голуба, стан. аз. пустиња; појављивала се неколико пута у Евр. и у нашим крајевима; наш Зап. о лону сматра је за ловну дивљач. **К. степе**, део с. Аз. између р. Урала и план. Тјеншана.

КИРЕЈЕВСКИ Иван (1806.-1855.), рус. публицист; у својим чланцима највише обрађивао рел.-флз. садржину словенофилског учења; гл. дело: *О неопходности и могућности нових начела у флз.*

КИРЕНА, у ст. в. гл. град грч. колоније Киренајке у с. Афр. **Киренајка**, ит. колонија (740 000 км², 190 000 ст. од којих 10 000 Европљана, већином Италијана) у с. Афр. (и. део Либије); на С граници чини Сред. М.; домаће стан. Арапи и поаралпски Бербери, мусл.; у ст. в. напредна земља, данас запуштена; насељен само најсевернији део, где се стан. бави земљр. и полуномадским сточарством; дели се на: → Барку, Мармарику и Либиску Пустињу. **Киренајци**, **киренајчари**, флз. шк. у ст. Грч., коју осн. Сократов ученик Аристип из Кирене; његова флз. (хедонизам) учи да је једини циљ човековог живота уживање и задовољство; гл. претставници: Арега и њен син, Аристип млађи, Антипатер из Кирене, Хегезије и др.

КИРЕТА (фрц.), инструмент којим се врши гребање материце. **Киретажа**, чипћење (гребање) материчне дупље киретом у сврху лечења и у циљу дијагнозе.

КИРИ (Curie) 1) **Пјер** (1859.-1906.), фрц. физичар и хемичар, пронашао (1895.) са својом женом полонијум и радијум и тим ударио темеље науци о радиоактивности. 2) **Марија** (1867.-1934.), жена претходног; прва запазна радиоактивност уранијумових соли, учествовала с мужем у његовим открићима и наставила испитивања после његове смрти; носилац Нобелове награде. (На сл.: Марија К.) 3) јединица мере за количину еманације у неком гасу; одговара колични еманације која је у радиоактивној равнотежи са 1 г радијума; практично се употребљавана њен 1/10 део и назива 1 еман. **Киритерапија** → радијотерапија.

КИРИЕ ЕЛЕЈСОН (грч.; госпде, емилуј ос), најчешћи одговор на јектенија у хришћ. црк.; код ркат. део мисе који свешт. говори пред глорију.

КИРИЈА, накнада за служење ствари дане под закуп, ако се ствар употребљавала без улагања труда (нпр. стан), за разлику од аренде, где се ствар употребљавала уз улагање труда (нпр. њива).

КИРИКО Ђорђо (* 1888.), ит. сликар, претходник надреалистичке ум.; живи у Паризу; слика фантастичне композиције с атрибутима из ант. света.

КИРИЛОВ Иван (* 1878.), буг. писац; романи: *Тући*, *Ђурђевданска прича*, *Очињско огњиште*; написао више драма и песама.

КИРИЛО-МЕТОДИСКО БРАТСТВО, осн. у Кијеву у 1. пол. 19. в.; тежило стварању слободне федерације сл. народа и широким соц. и пол. реформама.

КИРИН пров. и варош у Манџурији.

КИРИН Владимир (* 1891.), графичар; издао летографичке с мотивима из Ит., Енгл., Париза, Далм. и Загреба.

КИРИНИ, 1 племе међу Лезгијцима на Кавказу; нар. име Љаги, Љаџар.

КИРИОС (грч.), госпде.

КИРКА, у грч. митал. жена чаробница, кћи Хелиоса, која је са својим нимфама живела на о. Еји; помоћу сокова претварала у животињу свакога ко би је посетио; Одисејева пријатеља претворила у свиње, али их он ослободио тог облика уз помоћ Хермеса.

КИРМАНШАХ, варош (60 000 ст.) у Перс.; инд. *Индимова*.

КИРУН, варош (72 000 ст.) и пристаниште на о. Формози, на обали И. Кинеског М.; извози угља.

КИРУНА, варош (11 000 ст.) на С Швед.; околина богата најчистијим гвожђем на свету.

КИРХОФ Густав Роберт (Kirchhoff, 1824.-1887.), нем. физичар; пронашао с Бунзеном спектралну анализу; познат и по својим радњима из мех., електрицитета (зак. о разграђивању ел. струје), оптике (зак. о емисији и апсорпцији светлости) и топлоте.

КИСЕЛИНЕ, хем. једињења која са базама и базичним оксидима стварају соли; у ужем смислу орг. и неорг. једињења која у растворима дисоцирају на водоиклов јон и анјон киселине; боје већином лакмусову хартију црвено, узбуњавају → инверзију шећера итд.; главне анорг. к.: перхлорна, сумпорна, азотна, хлороводонична (сона); орг.: сирћетна, оксална, лимунска итд. **Масне к.** орг. алифатичне, једнобазне, засићене и незасићене киселине, које улазе у састав биљних и животинских → масти и уља; познатије су: стеаринска, палмитинска, олеинска, линолна, линоленска, бутерна, рициносова итд. **Тровање к.** Многе к. концентрисане или разблажене унете у организам, случајно или намерно, изазивају тешке повреде, па и смрт; међу њима најотровније: сумпорна (смрна доза 5 г), азотна (8 г), сона (10 г) и др.; знаци: нагривеност и запаљење слузокожа, болови у устима и ждрелу, грчеви, пролини, дрхтање, заптани, гушење, перфорација једњака и желуца, колике; 1. помоћ: пити што више слабе растворе алкалија, соду бикарбону, воду с магнезијумом, млеко, беланчевине; не давати на повраћање, не испирати желудац; против болова: наркотика.

КИСЕЛО ДРВО, пајасен (*Ailanthus glandulosa*, фам. Simarubaceae), високо дрво, са великим (до 1 м), перастим листовима и са цветовима у густим, разгранатим частима, жућкастобелим; плод крилата ахенија слична јасеновој; расте веома брзо, често као којов, поред сметлишта, путева, на рушевинама, на крововима; пореклом из Кине, потпуно се одоматило у сред. области; украсно дрво у парковима, а препоручује се за пошумљавање кршева, јер га козе не дирају и брзо се множи.

КИСЕЉАК 1) бања, 470 м надм. в., на ушћу Лепене у Фојницу (Дринска Бан.) на прузи Брод-Сарајево, удаљено 15 км од станице Високо; минер. вода за пиће и купање код болести органа за варење; сезона лети.

КИСЕЉАК, кислица (*Rumex acetosa*, фам. Polygonaceae), вишегод. биљка домаћег порекла; поред самониклог дивљег к. гаје се код нас и питоме сорте, ради листа, од којег се готове разноврсна јела; множи се из семена.

КИСЕОНИК, гас без боје, мириса и укуса; хем. знак О, атом. тежина 16; налази се у прир. у малим једињењима, а слободан у ваздуху, чији је битни састојак (1/5 тежине), не гори, али помаже горење, једини се готово са свим хем. елементима; процес сједињавања с кисеоником назива се оксидација, а његов производ оксид; оксидација може бити бурна (горење) и тиха (дисање или рвање метала); потребан је као храна организму ради сагоревања хранљивих материја, па према томе и ради одржавања живота уопште; путем дисања човек га за 24 сата унесе око 700 гр; код извесних обољења даје се за појачање дисања или се узбрзава поткожно; налази примене у инд. боја и експлозива; заједно с ацетиленом или водоником, с којима при сагоревању развија вел. топлоту, употребљава се за топење, заваривање и сечење метала; у лабораторијама се гради обично загревањем калијум-хлората, а у инд. електролизом воде и дестилацијом течног ваздуха; његова производња у Југосл. покрива сву потребу земље; гл. произвођачи: Обилићево у Крушевцу, Кискана држ. жел. у Сарајеву и 4 предузећа у Загребу.

КИСИНГЕН, варош (8000 ст.) и бања у Нем.

КИСМЕТ (ар.), код мусл. слепо предавање судбини.

КИСТАВЕ, варошница (2000 ст.) у Равним Котарима (Приморски Бан.); у близини прав. ман. Брка и равнаница рим. града Бурнума

КИТ (Cetacea), морски сисар, каткад огромних

ве претежно у хладнијим морима и хране се ситним

морским животињама; 2 гл. групе: зубати к. (*Odotoceti*), чији су претставници делфин и нарвал; беззуби к. (*Mystacoceti*), претставник гренландски к. **КИТ**, мисирска јединица за тежину, 10 део → утена. **К. стакларски** → Фирнис.

КИТАБ-АЛ-АГАНИ (ар.: књ. песама), обимна збирка (21 књ.) одломака ар. песама и биографија од ар. писца Абул-Фараха († 967.).

КИТАЈКА (рус.), врста танке памучне тканине обично плаве и црвене боје, у вел. употреби у Сибиру.

КИТАРА (грч.), гитара, муз. инструмент са 6 жица, за који се муз. пише у виолинском кључу; пореклом с И.

КИТЕРА, о. у ст. Грч.; често спомињано у грч. песмама као алегориска отаџбина љубави; данас Сериго.

КИТЕРОН, план. у Грч.; највиши врх 1410 м.

КИТО, гл. место (92 000 ст.) ј.-амер. риб. Еквадора; на надм. в. од 2850 м; унив. (18. в.), многобројни храмови, ст. зграда и нова трг. четврт, у којој су фабрике (текст.).

КИТОВИЋ Костајички Иван (1561.-1619.), правни писац, чија су дела ушла у *Corpus iuris hungarici*.

КИТС Џон (Keats, 1795.-1821.), енгл. песник, роман-

тичар, умро у 25. год.; најбоље су му песме: *Ода славују*, *Ода Грчкој*, *Немилоствива лепа госпођа*, а извршни му и спевови: *Хиернион*, *Изабела и Предвечерје св. Агнесе*.

КИЉА, шалвињ лист; излазио у Нишу 1905.-1914. и кратко време после рата под уредништвом приповедача Тодије Костића; допео доста добрих нар. шалвињ приповедака, касније прештампаних у посебне књ.

КИЉАНКА, китка, киска, ресе или китиде од памучних, вуњених или свилених конаца, које се додају одећи, капама и марамима као украси; некада, понегде и данас, попиене на феловима дугачке свилене к., које у крајевима и код Турака и Арбанаса називане *пискуљ-пискиљ*.

КИЉЕВАЦ Милан д-р (*1892.), доцент за дерматологију и венерологију, шеф унив. дерматол. клинике у Београду; гл. радови стрептококоза и стафилококоза коже; *фотосензибилизација*; 4. венер. обољење; сарадник *Свеснања*.

КИФОЗА (грч.), искривљење кичме, најчешће на леђима, с израженим конвекситетом уназад; код деце долази као последица рахитиса, код одраслих услед погрбљене држања, нарочито при напорном послу; рахитична се лећи лекањем у гипсном кориту, а код одраслих јачањем мускулатуре леђа спец. гимнастиком.

КИЧ (енгл.-нем.) назив за неукусна, назовиуметничка дела без вредности; назовиуметност.

КИЧЕВО, варош и ереско место (6772 м) у Кичевској Котлини, на саставици изворних кракова р. Треске (Вардарска Бан.), на жел. прузи уског колосека Скопље-Охрид. **Бој код К.**, вођен 22.-23./10. 1912., услед покушаја Турака да омету наступање срп. вој.; после дводневне борбе тур. вој. принуђена да се повуче у нареду и да остави срп. војсци слободан пут ка Битољу. **Кичевско-дебарска спархија**, обухватала Кичевски и Дебарски крај; од ен. познат само Јаћим (око 1898.).

КИЧЕНЕР Хорације (Kitchener, 1850.-1916.), енгл. војсковођ; потукао деревине у Судану и завршио буреки рат у Ј. Аفر.; нашао смрт у Сев. М. на путу за Рус., где пошао за време свет. рата као енгл. мори. војни.

КИЧИЦА 1) (*Erythraea centaureum*, фам. Centiariaceae), двогод. земљеста биљка, наспрамно седласта овална листа, црвенкаста пенастојениг у цваст при врху стабла; расте по влажним ливадама и проређеним шумама у Евр., з. Аз. и с. Аفر.; садржи 2 глицозидна. 1 горку султанцију, нешто етерног уља, смоле и др.; употребљава се у облику чаја или горке тинктуре против грознице и вагре или за поправку апетита пре јела, пошто покреће на рад органе за варење, потетице их на лучење сокова и снижава болове код нервозних болесника. 2) део јадње стране кичичлог зглоба на ноzi код кова и дуге длаке тог предела. **Кичичи аглоб**, више колите, на саставу метатарсе (цеванице) на задњој и метакарпа на предњој ноzi са 1. фалангом (чланком).

КИЧМА, кичменица (columna vertebralis), основни скелет кичмењака који се протеже дуж леђа и састоји из чланковито поређаних делова, кичмених пршљена. К. се развила око првобитног осовинског скелетског органа, хорде. Сваки се кичмени пршљен састоји из: горњих лукова који обухватају к. мождину; доњих лукова на рачун којих постају ребра; тела пршљена за које се везују луци. Код колоуста и јавесних риба, к. је рескавичава; код осталих кичмењака она је коштана. На к. виших кичмењака се могу разликовати одређене обл. (вратна, грудна, слабинска, кретачна, репна) с различито израђеним пршљенима. Код човека саграђена од 33-34 → пршљена, од којих 7 припадају вратном, 12 грудном, 5 слабинском и 10 карличном делу; карлични пршљени срасли у 2 кости: крону (sacrum) и тртичну (coccygis) тако да сама к. има стварно 26 костију; није вертикална већ има извесне угине; испупчена је унапред на вратном и слабинском, а уназад у леђном и карличном делу; поред тога има извесне местимичне слабо изражене нагине на лево или десно; кроз средину к. пролази кичмени канал. Деформације к. (крива к.) → кифоза, лордоза, сколиоза; спондилитис (тбк.). Кичмени канал (canalis vertebralis), образују отвори пршљенова; пружа се дуж целе кичме, прати све њене кривине, при том не мења цилиндрични облик; промер канала променљив, ширва је где кичма покретљивија (врат, слабински део); у горњем делу настаља се у лубањску дупљу; обложен јаким пљоснатим везивом (лигаментима); садржи к. мождину и њене омотаче. К. мождина (medulla spinalis), део централног живчаног система у к. стубу; пружа се у облику дебелог конопа до слабинског пршљена, а везана с мозгом преко издужене мождине; обавијена је са 3 опне (→ мождане опне); саграђена од белог (на периферији и сивог (у унутрашњости) ткива; од ње полази 31 пар живаца, од којих сваки има 2 корена; предњи, моторни (преноси надражаје вољног кретања), и задњи сензитивни (носи разне надражаје, осећања).

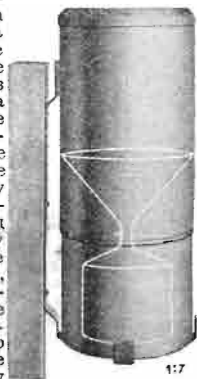
КИЧМЕЊАЦИ (Vertebrata), вел. коло чланковитих животиња којем припада и човек и чiji је уладљив карактер унутарњи хрскавичав или коштан скелетни систем, представљен 1 скелетном осовином (кичменицом) дуж леђне стране између прева и живчаног система, и на чијем се предњем крају налази главени скелет; и у удовима постоји хрскавичав или коштан унутарњи скелет. Осовински скелет се развија око осн. скелетног органа везивне прир. (хорде или свитњака) који се јавља у току развића код свих к., а постоји још и у сродном колу прокичмењака са којим к. чине вел. групу хордата. Осовински скелет обухвата: а) → кичму и б) главени скелет, који се састоји из лубање и скелета лица. Скелет парних удова обухвата: а) појас уда (раменски, карлични) и б) скелет слободног дела уда. Кожа к. се одликује вишеслојном поклоњом, често богатом жлездама и чiji горњи слојеви код сухоземних облика орожњавају и стварају разнолике рожне органе (рожне крљушти, дилаке, перје, канџе, ноште и др.). У крзну, доњем слоју коже, често се јављају коштане плоче, код риба представљене крљуштима. Живчани систем постаје из коже (ектодерма) и цевастог је типа; предњи део нерве цеве се диференцира у мозак, задњи у кичмену мождину. Предњи део црева (ждрело) је избушен парним отворима који функционису као шкрге; код сухоземних к. шкрге ишчежавају и орган за дисање је претстављен плућима која такође постају на прева. Крвни систем је затвореног типа; леђни суд или аорта носи крв богату кисеоником, док се на трбушном суду увек јавља мускулозан орган, срце. Срце се састоји код риба из 1 преткоморе и 1 коморе; код птица, сисара и човека оно је подељено у 1 десну и 1 леву половину, свака са по 1 преткомором и 1 комором. Код водоземаца и рептила постоје 2 преткоморе и 1 непотпуно подељена комора. Вубрежни систем (→ вубрежни органи) је везан са полним системом у уrogenитални систем. Развиће се понајчешће врши у спољашњој средини; код сисара и човека у унутрашњости родитељског

тела, за које је ембрион везан нарочитим ембрионалним органима. Душевни живот к. је врло развијен, особито код сисара и човека. К. су коло веома богато врстама; претставници живе у различитим срединама и различитим начинима живота; паразити су врло ретки; изумрли к. су познати још из најстаријих геол. времена. Деле се на → **анамиоте** (рибе, водоземци) и → **амиотиоте** (гмизавци, птице, сисари).

КИШ, град у ст. Вавилонији; 1 од првих полит. средшта народа Акад.

КИШ Егон Ервин (Kisch, * 1885.), нем. романописац, публицист, комунист, уверена, вештак модерне репортаже; издао поразне белешке о Америци, успомене са срп. фронта у књ.: **Занишн то, Киш!**

КИША, падање водених капица из ваздуха; постаје → кондензацијом водене паре при хлађењу ваздуха које може бити: а) у циклону дуж фронта (циклонска к.); б) при уздицању загрејаног ваздуха због инсолације (пљусковни); в) у месту или при слабом хориз. кретању (измаглица); г) због уздицања ваздуха уз план. (орографска к.). **Мензура** за к., стаклена чаша са поделама за мерење количине водених талоба. **Кипомер**, плувиометар, омброметар, суд за хватање и мерење водених талоба; њихова количина изражава се у мм висине слоја воде, који би био на месту где је талог пао; 1 мм висине кипе одговара 1 л. воде на 1 м²; уз сваки к. следује спец. чаша (мензура) са поделама, које претстављају им к. **Кипне глисте** (Lumbricidae), чланковите глисте из групе олигохета, живе у влажној земљи, где копају дуге и узане ходнике; јаја полажу у округлим чаурицама од очврсле слузи; све се одликују вел. моћи регенерације; хране се орг. отпадцима из земљишта, а исти тако и биљним отпадцима које са површине земље увлаче у своје ходнике; за пољопр. су од вел. значаја, јер рију земљу, пропуштају је кроз своје прево и избадују на површину; на тај начин одлично преоравају тле; рачуна се да у току год. могу да преору неколико десетина хиљада кг земље на 1 ха површине; одлична су храна за птице, кртицу, жаба, даждевњака; има их више врста; у тропским крајевима достижу до 1 м дужине.

КИШИЊЕВ (рум. Кишинау), гл. град (117 000 ст.; вел. % Јевреја) у Бесарабији, на р. Вику; извози жито, вуну, дуван, вино.

КИШПАТИЋ Мијо (1851.-1926.), минералог и петрограф; гл. дела: **Потреси у Хрв.**, **Кристално камење серпентинске зоне у Босни и др.**

КИШФАЛУДИ 1) **Карољ** (1778.-1830.), мађ. песник. 2) **Шандор** (1772.-1844.), мађ. лир. песник и драматичар.

КЈАНГСИ, пров. у Кини; гл. град Нанчанг.

КЈАНГСУ, пров. у Кини; гл. место Нанкинг.

КЈАРОСКУРО (ит.), фреске у 1 боји.

КЈАТИЋ-ЧЕЛЕБИ → Хаџи Каџа.

КЈАУЧОУ 1) варош у Кини на пол. Шантунгу. 2) зал. **Жутог М.**, на обали пол. Шантунга.

КЈЕЈСТУТ, литвански вел. кнез из 14. в.; стриц вел. кн. Јагела.

КЈЕКЕНМЕДИНГИ (дански: гомиле кухињских отпадака), до 150 м дуге, 20 м широке и 2 м високе гомиле љуштара од шкољака, које служиле као храна преист. људима, затим кости, разних алатки и др. у Данској и сев. Нем. из млађег каменог доба; сличних гомила има и по зал. Евр., Аустрал. и Амер.

КЈЕЛАНД **Александер** (1849.-1906.), норв. приповедач реалистичког правца; у приловеткама и романима критиковао морална зла норв. друштва; гл. дела: **Гарман** и **Ворсе**, трилогија: **Отров**, **Фортуна** и **Ивандак**, **Радници** (→ сл.).

КЈЕЛЕН → Тхелен.

КЈЕЛЦЕ, варош у јз. Пољ.; инд. метала и хем.

КЈЕР **Нилс** (1870.-1924.), норв. писац поред приповедака и драма писао ванредне есеје и епистуле у којима испољио свој не-обично израђен стил; гл. дела: **Страни писци**, **Књиге и слике** (есеји) и **У пролазу**, **Мале епистуле**, **Нове епистуле** и **Последње епистуле**.

КЈЕРКЕГОР Серен (Kierkegaard, 1813.-1855.), највећи дански филозоф, мистичар, најоригиналнија појава у данском духовном животу; сматрао да суштину брћа лежи у непомирљивом сукобу света и бога, стварности и идеала, времена и вечности, вере и знања; његов рад дели се на 3 дела: са књиж. гледишта најзначајнији 1 (1843.-1846.), који обухвата његова најмонументалнија дела: Или-или, Три стадија на путу живота и Завршни ненаучни епитог; 2. (1847.-1854.), назван поетиком с часописом Гусар, има претекног рел. карактер, а 3. (1854.-1855.) обухвата његову борбу против званичних претставника црк. и изражен је у часопису Трену-

так, који је К. сам непуштао. **КЈОБА**, варош (35 000 ст.) и пристаниште у Ит. на обали Јадр. М., чији се стан. углавном баве риболовом.

КЈОТО, варош (680 000 ст.) у Јап., на о. Јапон; инд. стакла, гвозђа, бакара, ткст.; унив., вел. библт. и звездара.

КЈУИ Пезар А. (1835.-1918.), рус. композитор из »Групе петорике«, проф. вој. инж. шк. у Петрограду и чувен. вој. стручњак у фортификацији; компоновао опере, спите, ескерце за оркестар и песме; најзнатија опера Вилијам Гателф.

КЈУКЈАНГ, варош (55 000 ст.) и пристаниште на р. Јангкекјангу у Кини; трг за чај; инд. порцелана.

КЈУНАРД Самуел (Cunard, 1787.-1865.), енгл. капиталист, осн. (1839.) друштво за прекоокеанску паробродну пловидбу, које још и данас носи његово име.

КЈУШЈУ, јап. о. (41 900 км², 8,5 мил. ст.), засељено оризом, памуком и чајем; богато угљем; гл. место и пристаниште Нагасаки.

С, знак за хем. елемент хлор.

КЛАБУНД (псеудоним Алфреда Хеншке, 1891.-1928.), нем. писац, експресионистички песник; збирке: Зо-ра, Врело срце, Прелеви кинеске поезије; романи: Мухамед, Францискус, Петар Вел., Бордија; драма: Круг кредом (кинески мотив).

КЛАВЕР Петрус св. (1581.-1654.), кат. мисионар; покрстио око 300 000 прначних робова у Афр.

КЛАВИЈАТУРА (влат.), ред прних и белних дјарки по којима се свира прстима, а које мех. путем производе тонове на жицама клавира. Клавир, пијано, пијанофорте, инструмент са жицама, које се стављају у покрет мех. путем, а на којем се могу извести динамичке нијансе пијано и форте; жице се стављају у вибрацију ударима чекића у жице, а чекићи су у вези са диркама по којима прелазе прсти. Клавсен (фрц.), муз. инструмент са жицама и клавијатуром, претходник клавира, разног спољног облика. Клавсенист, свирач на клавсену.

КЛАГЕНФУРТ → Целовец.

КЛАГЕС Лудвиг (* 1872.), нем. психолог и филозоф; по његову мишљењу тело и душа претстављају 2 нераздвајива пола животне целије између којих се умеће дух, с тежњом да их раздвоји и уништи живот; иначе тело је појава, израз душе, душа је смисао живог тела, а телесни покрети израз, говор душе; гл. дела: Принципи карактерологије, Рукопис и карактер, О суштини свести, Дух као противник душе.

КЛАДА, кладина → греда; врста казне у ср. в.; људи везани у к. (тј. у издубљено стабло) и држани у њој одређено време.

КЛАДАВ, варошица и среско место (1200 ст.) на Дринчаки, л. притоци Дрине (Дринска Бан.); стругара.

КЛАДАРКЕ → були.

КЛАДИЦЕ, дрвена направа за хватање купа; прави се у шуми од 2 комада дрвета, подбочена клинцем, који је у вези с меком; кад купа повуче меку, клип се измакне и куна остане притиснута између 2 дрвета.

КЛАДНО, варош (20 000 ст.) у ЧСР. (з. од Прага); инд. гвозђа, челика; у близини угљенокоп.

КЛАДОВО, варошица и среско место (2000 ст.) на обали Дунава (Моравска Бан.); рибљи трг и речно пристаниште.

КЛАДОДИЈА (грч.), метаморфозирани издапак чија је осовина листолико спљоштена, а лишће (ако га има) редуцирано на ситне љуске или промењено у бодље; имају неограничено растење, чиме се јасно

разликују од филокладија, метаморфозираних издапак који имају сличан, листолик изглед, али им је растење као код листа ограничено; пример к. су опунице, а филокладије се налазе код кострике и ипиргле; пометуе метаморфозе изазива сунчано и врело биљно стапниште; редуцијом лисне површине биљке се штите од прекомерне транспирације, а улогу лишћа примају на себе листолико спљоштена стабла и гране.

КЛАЈВ Роберт (Clive, 1725.-1774.), енгл. ген.; заузео Бенгалују и ударио темељ енгл. власти у Индији.

КЛАЈД (Clyde), р. у Шкотској, дуга 157 км и плава на до Глазгова, улива се у К. Ферт.

КЛАЈИЋ 1) Вјекослав (1849.-1928.), историчар, проф. опште ист. на унив. у Загребу (1893.-1922.); плодан писац; објавио више ст. докумената и списа; гл. дела: Повјест Босне и Повјест Хрвата и више добрих књ. о хрв. великашким породицама (Шубићима, Франкопанима, Гусићима и др.). 2) Јован (1815.-1888.), сликар икова; занатлија без јаке маште и веће осећајности; његови иконе стаси су у Бањини, у В. Градцу, у Ст. Врбасу и у Глини (у друштву с П. Симићем).

КЛАЈИМАЈЕР 1) Јулиј (1847.-1913.), слов. књиж. историчар и ескулпач нар. песама; покушао да прикаже слов. књиж. у целини и приредио 2 изд. Јанежичевог Словенско-немшког словарa; гл. дело: У аговини словенског словства. 2) Фердо (* 1881.), слов. писац, приповедач, хуморист и педагог; гл. дело: Тихо или други.

КЛАЈИМАЈСТЕРИ (Kleinmeister), нем. графичари малих бакрореза 16. в., на почетку процвата нем. ренесанске ум.

КЛАЈНОД (нем.), успомена; у хералдици, накит на шлему или самостална фигура на неком грбу.

КЛАЈСТ Хајнрих (Kleist, 1777.-1811.), нем. књиж. плодан писац, снажна замача; гл. дела: Принц од Хамбурга, Катина из Хајлброна (драме). Сломљени кручак (комедија), Маркиза О., Земљотрес у Чиле (романи).

КЛАКА (фрц.), група плаћених плесача у поз.

КЛАН (келтски), у ети. уобичајен назив за род или групу родова (братство), чии се чланови сматрају крвном заједницом, не ступају међу собом у брачне везе, врше одвету у случају напада на 1 од њих; код Индијанаца у С. Амер. и код Аустралијанаца кланско уређење у вези с → тотемизмом.

КЛАНАЦ, дубок, узан и стеновит усек у план. земљишту

КЛАНИЦА, зграда у којој месари морају да кољу и прерађују стоку намењену људској исхрани; створене да се избегну нечистота и болест као и непријатности које су настајале због неконтролисаног кљавља сточе; мора имати одвојена одељења за крупну стоку, ситну стоку и свиње, црвару и кљавачу код нас се коњи могу клати само у засебној к.; модерне к. појавиле се почетком 19. в. Клање из нужде, врши се код несрећног случаја или оболелња, да би се избегла штета од угинућа животине, нпр. услед прелома костију, падува услед детелине итд.; по нашим прописима к. и. н. се дозвољава и ван кланице, али месо мора прегледати ветеринар.

КЛАЊЕЦ, варошица у среско место (530 ст.), у хрв. Загорју, на р. Сутли (Савска бан.); развалине ст. града; фрањевачки ман. из 17. в.

КЛАПАРЕД Едуард (Claparède, 1832.-1871.), фрп. научник, психолог и педагог; присталица експерименталне педагогике; испитивао однос растена и воље; утврдио да воља јача напредо с растењем; гл. дела: Децја психологија, Експериментална педагогика и др.

КЛАПКА Већ (1820.-1892.), 1 од вођа мађ. буне 1848.; оставио Мемоаре.

КЛАПРОТ Марија-Хелпр (1743.-1817.), нем. хемичар; открио циркон, титан и уран.

КЛАРА Ајска († 1253.), вт. калуђерица, осн. ж. франевачки ред у мап. св. Дамјана (1212.); отуд дамјанске књи. и кларисинке, кларисе.

КЛАРА РАСТА, BONI AMICI (лат.), чист рачун, дуга љубав!

КЛАРИНЕТ (ит.), дрвени дувачки инструмент са 1 трском, чији је обим од е-с; највише у потреби: В (звучи за вел. секунду ниже), А (звучи малу терцу

ниже), Es (звучи малу терцу више) и C (звучи како се пише).

КЛАРИСЕ → Клара Асиенка.

КЛАРКОВ ЕЛЕМЕНТ, галваниски елемент назван по конструктору; негат. пол састоји се од 10% амалгама цинка на којем се налазе кристали цинка сулфата ($ZnSO_4 \cdot 7H_2O$); позит. пол сачињава жива на којој се налази слој пасте од меркуро-сулфата (Hg_2SO_4); електролит је засићени водени раствор цинк-сулфата; има електромоторну силу од 1,432 V; на ма којој тмпт. до 31° износи 1,4324-0,00119 (1-15°)-0,000007 (1-15°)° V; употребљава се и као нормалан елемент.

КЛАС (spica), врста гроздасте цвасти, одликује се дугачком осовином са седећим цветovima; кад се на место цветова налазе осовине др. реда, па тек на њима цветови, к. се назива сложен, а осовине са цветovima класиви; чест код трава.

КЛАСА (лат.) 1) у савр. логици: множина јединки које попадају под 1 појам или множина вредности које задовољавају 1 функцију. 2) у биол.: разред (→ систематика). 3) у социол.: људи истог екон.-соц. положаја; данас најважније: капиталистичка, радничка и селачка. **Класе** по узрасту: код многих примит. народа у Аустрал., Афр., Амер., м. племенци, често и ж., деле се на к. п. у., обично на 3: младџбе, одрасле и старце. Свака од тих к. има свој нарочити положај, права и дужности, а прелаз из 1 у 2, праћен нарочитим обредима, особито прелаз у ред одраслих (→ иницијација). **Класирање земљишта** → земљиште. **Класификација**, систематско разврставање, распоређивање по врстама према утврђеним особинама; → систематика. **Класна борба**, води се између друштв. класа, углавном између буржоазије и пролетаријата око полит. и екон. превласти у држави; претставља осн. принцип соц. доктрине; на њој марксизам оснива сву своју револуционарну идеологију; с његова гледишта она је гл. мотор целокупног развитка друштва. **К. влада**, владавина 1 друштв. staleжа, повлашћеног на штету осталих. **К. држава** → staleшка држава. **К. дутрија** → дутрија. **К. правда**, постоји само за 1 staleж, класу; пристрасно дељење правде у корист 1 друштв. staleжа. **К. сарајна**, сарађивање социјал. странака с буржоаским; одбације начело к. борбе.

КЛАСАЧА, овсик (Vromus, фам. Gramineae), биљке из племена трава којих има преко 12. већином 1-год. врста, високих 20 см до 1 м; цветни класићи сабрани у метлице на врху стабла и грана; на прир. и ветчацим ливадама; најраспрострањенија мека к., затим пољска и ливадска; веома отпорне; успевају чак и на ардним земљиштима; најалост њихово сеено није доброг квалитета; многе су чак и као корови; новије врсте могу се употребити и за зелену пшћу.

КЛАСИК (лат.) 1) познавалац грч. и лат. језика, књиж. и културе. 2) писац најсавршенијих књиж. дела 1 народа. **Класицизам** 1) наставни метод по којем се много времена троши на учење грч. и лат. ј. и ст. ист. 2) правац у ум.: угледање на ант. стил (нпр. ампиr стил код Француза). **Класичан** 1) грч.-рим., ант., изведен у духу грч.-рим. ум. 2) савршен у ум. погледу. **К. гимназија**, → гимназија са претежно к. образовањем. **К. материјализам** → материјализам. **К. филогенија** → филогенија.

КЛАСТИЧНЕ СТЕНЕ, постале од издробљеног материјала др. стена; могу бити распрскате (шљунак, песак и др.) или цементоване (бреча, конгломерат, пешчар и др.).

КЛАТНО, свако тело обешено или утврђено тако да може да се клати (осцилује) око свог равнотежног положаја (физ. к.); осцилације су изохроне, тј. трају исто време; отуда његова примена за регулисање хода код часовника; њим се мери још и убрзање земљине теже. **Математичко к.**, материјална тачка обешена о конач без тежине. **Секундно к.**, оно чије време осциловања траје 1"; његова дужина је приближно 1 м.

КЛАУДИЈЕ 1) К. I, Тиберије Друз, рим. цар (41.-54.), ожењен прво Месалином, па Агрипином, који га отропава; добар администратор; заузео Брит. и поправно пристајнице Остију. 2) К. II, Марко Аурелије, назван Готски, рим. цар (268.-276.), одличан владар и војсковођа; умро од куге у Сирмијуму. 3) Апије, 1 од рим. дедимвира из 5. в. пре Хр. којима стално у задатак да напишу зак.; његов покушај да узме за робљу Перку 1 рим. центуриона, Виргинију, и ишло убиство од стране њена оца, изазваши побуну народа и пад дедимвира; бачен после гога у затвор, А. се убио. 4) Апије Цекус (Слепи), цензор у Риму (312. пре Хр.); саградио пут Via Appia

и 1. рим. водовод. 5) Апије Пулхер, рим. конзул (249. пре Хр.), кога потукао Адербар на мору код Дрепоне. 6) Апије Публије, нар. трибун из 1. в. пре Хр.; проговнио Цицерона и на челу 1 гомиле терорисао Римљане; убио га трибун Милон 52. пре Хр.

КЛАУЗЕВИЦ Карл (1780.-1831.), пруски ген. и вој. писац, написао клас. дело: О рату.

КЛАУЗУЛА (лат.) 1) реченички део разне дужине; последњи члан строфе или дела говора. 2) члан, став зак. или уговора. **К. касаторна**, мен. к. којом се описује трасат да акцептира само 1 од више примерака 1 мен. **К. највећег повлашћења**, одредба у међунар. трг. уговорима којом се државе уговорнице обавезују да ће, мимо уговорених царин. ставова, 1 другој давати све оне веће царин. и др. повластице и олакшице које би ма која од њих доцније дала некој 3. држави; често се као трг. уговор између 2 државе своди само на к. н. п.; негодна пошто у уговор уноси непредвидљиву неизвесност.

КЛАУСТАР (лат.), унутарње дворште по кат. ман., опкољено тремovima с аркадама; служи за шетњу монасима; у Југосл. најлешни у Фрањевачком и доминиканском ман. у Дубровнику.

КЛАШЊЕ, у Ј. Србији бело или смеђе сеоско сукно које се прави горња одећа. **Клашњик**, у Галицији и Дебру врста зубуна.

КЛЕ Паул (Klee, * 1879.), нем. сликар, оригиналан творач пртачки бајки, пун префињене наивности и хитимичне, детињске примитивности.

КЛЕБЕР Жан Батист (1753.-1800.), фрц. ген. из доба револуције; одликовао се у Вандеи и Ег., где преузео команду над фрц. вој. после Наполеонова повратка; потукао Турке код Хелиополиса и угушио побуну у Каиру; убио га 1 мамелук.

КЛЕВАНКА МОДРА → бургундац црни.

КЛЕВЕТА, по крив. зак. изношење и проношење неистина, које могу да нашkode части, добром имену или привр. кредиту 2. лица; кажњива се затвором и новчано; ако је учињена јавно, казна је најмање 3 мес., ипаче 15 дана; ако је клеветник ишао на то да уништи добро име и привр. кредит оклеветаног, казна се повећава на најмање 6 мес.; извјављајућа је забуда ако је клеветник веровао у истинитост онога што је износио.

КЛЕИСТОГАМИ ЦВЕТОВИ, остају ситни и не отварају се. код њих могућно једино самоопрашивање.

КЛЕКА, црна к., већа, феља, брнина (*Juniperus communis*, фам. Cupressaceae), зимзелени шиб. игличастих листова, постављених по 3 у приљезу, дво-двоих цветова; плод црна бобица која сазрева 2. год.; дрвено и тврдо дрво употребљава се у резбарји, а из плодова и врхова грана добива се етерско уље; осушен зрео плод тамнокрне боје, оштра мириса и слатка укуса садржи етерско уље, 1 врсту смоле и око 30% грожж. шећера; у мед. раније употребљаван у облику чаја као средство за мокрење, па поправку апетита и код болести јетре и срца; у лсту сврху употребљаванс у њено уље (→ холандско уље) у облику капљица; данас се употребљава само у народу. **Клековача**, врста раније, добијена пречањем (повоним печењем) обичних ракија (шљавовице, комовице), којој је додата вења (клека); код нас се израђује у околини Ужича.

КЛЕМАНСО Жорж (Clemenceau, 1842.-1929.), фрц. лекар, новинар и државник; за време мира вечни рушилац влада; за време рата у најтежем тренутку примио положај мин. вој. и претседника владе (1917.-1920.); као човек јаке руке улио п. дух фрц. војци и одвео је ка победи; због тога заслужено назван «оцем отаџбине»; као претседник конференције мира у Версају понашао се као диктатор; био пријатељ нашег народа.

КЛЕМЕНС Самуел Лангхори (Clemens, 1835.-1910.), псеудоним **Марк Твен**, амер. приповедач, хуморист; гл. дела: **Невишница у иностранству**, **Том Сојер**, **Хаклбери Фин**. **КЛЕМЕНТ** I-XIV, име папа у ср. в. и н. в.; најпознатији: **К. V** (1305.-1314.), који пренео папску столицу у фрц. град Авињон; **К. VII** (1523.-1534.), за чијег је папства енгл. краљ Хенри VIII извршио реформацију у Енгл.

КЛЕМЕНТИ Муцио (1746.-1832.), диригент ит. опере у Лондону; 1. модерни пијанист, који располагао виртуозном тх. и створио н. клавироски стил; оставио много клавироских композиција, међу којим 60 соната, неколико симфонија и увертира.

КЛЕНОВНИК 1) некад Драшковићев град, сада савнаторијум за тбк., на н. огранку пл. Мацеља (Савска Ван.); црк. у познотомском стилу из 17. в. 2)

рудник угља с. од Пожаревца (Дунавска Бан.); год. производња око 30 000 т.

КЛЕНЦЕ Лео (1784-1864.), нем. архитект класицистичког правца; гл. дела: Глиптотека у Минхену, Пинакотека. Пролије. Валхала код Регенсбурга и др.

КЛЕОБИС И БИТОН, по грч. митол. синови Кидиле, Херине свештенице у Аргу; пошто нису имали телгеће стоке упрегли се у кола и одвезли мајку; стога их Зевс наградио вечитим сном.

КЛЕОМЕН, спартански краљ (236.-222. пре Хр.), покушао да обнови Ликургове зак.; потукао Ахајце, али и сам био потучен од Лакедемонаца; побегао у Ег. и тамо се убио.

КЛЕОН, атински демагог из 5. в. пре Хр.; заузео Сфактерију, што му донело вел. славу; погинуо у боју код Амфилоја 422. пре Хр.

КЛЕОПАТРА, краљица у ст. Ег.; веома образована, умна и славољубива; владала прво заједно с братом

Птолемејем XII, који је касније збацио и узео сву власт у своје руке; на престо је вратио Цезар, с којим имала сина Цезарина; после Цезареве смрти придобила Антонија, који њеним синовима делио рим. пров. на управу; извршила самоубиство после Антонијевог пораза код Акцијума, 30. пре Хр.

КЛЕПА, брдска обл. јз. од Велеса, између Бабуне и Тиклеша (Вардарска Бан.).

КЛЕПАЛО, у почетку хришћ. није било звона, па се ударало чекићима у дрвене и гвоздене даске, или се трубама објављивао почетак богослужења; некад су ишли гласници да зову верне; данас к. ударају од Вел. четвртка до Вел. суботе ујутру ради тишине и жалости за Христом.

КЛЕПСИДРА (грч.) → водени сат.

КЛЕПТОМАНИЈА (грч.), болесни вагон за крађом; делање неодолјиво, бесмислено и бесциљно код особа које показују и др. психопатол. знаке; код ж. за време менструације и трудноће.

КЛЕР, клир (грч.) 1) коцка, наследство, својина. 2) свешт. staleж, као и сви који се спремају за службу богу; име добио по коцки, јер су место ап. Јуде бирал коцком (Матеја). Вели к., свештеница, црни к., калуђери. Клерик, члан клера, кат. духовник; свешт. кандидат и нижи редови. Клерикализам, настојање да се у свему друштв. животу сачувају интереси црк.; назива се тако и мешање црк. у политику. Клерикални, који се тиче клера, свешт.

КЛЕР-ОБСКИР (фрц.; clair-obscur = светлотамно), у сликарству означаје обострано прожимање светлости и сенке.

КЛЕРМОН ФЕРАН (Clermont-Ferrand), варош. (112 000 ст.), летовалиште и бања (минер. вода) у Фрц.; инд. животног нампринца, гума, аутомобила итд. Клермонски сабор, сазван од папе Урбана II (1095.), донео одлуку да се поље у 1. крст. рат, ради ослобођења Христовог гроба од Турака.

КЛЕРУХИЈЕ (грч.), вој. колоније ст. Атињана.

КЛЕТВЕНИК, васал, у доба феудалства властелин или владар који је добио у феуд (пронију) земљу од већег властелина (сизерена), или признао његову врх. власт; полагао заклетву на верност сизерену и обавезивао се да га потпомаже у рату, да плати за њега откуп ако буде заробљен итд.

КЛЕФТЕ, грч. хајдуци; у борби с Турцима играли исту улогу коју и наши хајдуци.

КЛЕЦАЛО, сто за молитву у ркат. црк. с клупицом за клечање и пултом за молитвеник.

КЛЕШТА 1) направа којом се ваде клинци и зуби, или држи и кида гвозђе; у преносном значењу: ухватити у к., добро стегнути и притеснити кога. 2) у архт. двоструке греднице које долазе с обе стране кровног везача. К. зубна, служе за вађење зуба и прилагођена су њиховом анат. облику; састоје се од кључа, затварача и дршке; за горње предње зубе су права, за кутњаче нешто савијена у виду слова S или бајонета; кључ за доње зубе стоји у правом углу према оси дршке. К. порођајна (форцепс), инструмент за извлачење дететне главе при порођају; постоје многе врсте као: Тарнијеова, Негелијева, Демелова и др.; састоје се од 2 укрштене или паралелне кашике које унете посебно обухватају главу детета; служе да се брзо заврши порођај у случају да се појави каква опасност за мајку или дете у доба потискивања. К. рибарска, усађена на дрвеној

мотци, затварају се привезаним конопцем и служе за вађење морског камења, на којем су прирасле школке.

КЛИВИЈА (Clivia, фам. Amaryllidaceae), украсна монокотила пореклом из ј. Афр.; више листова при дну стабла, крупних првених или наранчастих цветова, скупљених у цваст; плод бобица.

КЛИВЛАНД (Cleveland), варош (1 мил. ст.) у с. амер. држави Охајо; инд. (рафинерије нафте, челика, машина, ткст., кожа итд.); унив., висока тхн. шк.

КЛИЗА, део долине који пресеца правилне боре (пробојница) у пл. Јури.

КЛИЗАЉКЕ, лимене справе за клизање по леду са челичном шином; познате: хол. к. (за дуге стазе) и норв. (за брзо клизање). Клизање, покретање властитом снагом на клизаљкама по леду; најтежа, али и најздравија спортска вежба; позната у преист. (нађење клизаљке од кости). К. на крило, у виллов, к. аероплана ка земљи у правцу нагнутог крила; може се правити и у положају на леђима.

КЛИЗМА (грч.), увођење течности у црева кроз чмар помоћу иригатора, у циљу чишћења, давања лекова или исхране.

КЛИЗАЊЕ, 1. ступањ постембрионалног развоја клине у семену или развој др. органа (спора, кондија и др.), који су докле били у латентном стању; за њега потребни извесни унутарњи услови (потпуно, здраво, врело и ле одвећ ст. семе) и спољашњи услови (одређена топлота, влажност и присуство кисеоника, а за неке биљке и осветљавање семена); при к. јавља се најпре процес бубрења (примањем воде), затим се помала коренчић (кроз отвор микропиле), а за њим остали делови клине; код неких биљака (Пасуљ, рицинуе) на светлост излазе и дицителодони, који позелене и неко време врше асимилацију угљеника (епигенчно к.); код др. (двљњн кестен, боб) они остају под земљом као резервоари хране и угину после пражњења (хипогенчно к.); кад се корен и лишће довољно развију, биљка постаје самостална у исхрани.

КЛИЈЕНТ 1) у ст. Риму потомак побеђених староседелаца или ослобођених робова, штићеници богатих Римљана, који за њих приносили жртве боговима; били дужни да помажу свог заштитника у извесним случајевима и нису смели да гласају против њега. 2) пословни пријатељ, налогодавац, спранка, адв. штићеник, онај кога адвокат брани. Клијентела, муптерије; адв. штићеници.

КЛИКА (фрп.), ужи круг, друштво повезано нечасним циљевима.

КЛИМА (грч.), поднебље неког предела, превлађујуће ср. временско стање карактеристични временски тип неког краја; одређује се на основи ср. вредности свих метеор. елемената за дуг период времена; у ужем смислу дели се на: океанску, прим., конт., степску, пустињску и план. Океанска се одликује: високом ср. год. тмпт., малим колебањем тмпт., вел. кишовитиошћу, неизразитошћу год. доба.

Приморска: благим зимама, благим летима, вел. кишом у прелазним год. добама; изразита само 2 год. доба: лето и зима. **Континентална:** вел. колебања тмпт., жарка лета, хладне зиме, неправилна подела кише (циклонска киша); изразита 4 год. доба. **Степска:** жарка лета, оштре зиме, мало водених талога, вел. колебања тмпт. **Пустињска:** жега, суша, пешчане олује; и илан.; ниска тмпт., дуга и сурова зима, кратко и прохладно лето, вел. количина водених талога, јаки ветрови. **Климатологија**, наука о клими у утврђивању климата и њиховом простирању на земљиној површини. **Климатотерапија** плућне туберкулозе, лечење тбк. погодним поднебљем; погодан сваки предео с чистим ваздухом, удаљен од насеља, заштићен од ветрова, оцепан, без магле; тбк. болеснику мање шкоди хладноћа него топлота; није препоручљиво «баљене на Ј.» (прим.), особито ако постоје склоност ка повишењу тмпт. тела и искашљивању крви; лечење по баљама пијењем минер. вода, купањем, пре може шкодити него користити; прим. погодно за лечење → тбк. хируршке. **Климатска места**, ваздушне бање, места изложена сунцу с к. која повољно делује на оболели организам; обична се одликују чистим ваздухом богатим кисеоником, шумовитом околином, благим поднебљем, нижим ваздушним притиском и чистом водом; има их углавном 3 врсте: на вел. висинама с разређеним и сухим ваздухом, на ср. висинама и морским обалама с влажнијим ваздухом и равномернијом тмпт.; на висинама су повољна за плућна обољења, малокрвност, болести крвотока, астму итд.; морска клима повољно делује на нека катарална обољења плућа, на лимфатичну децу, тбк. обољења глобова итд. **Климограм**, образац ср. временског стања за проучавање поднебља.

КЛИМАКС (грч.) 1) ступањ развоја 1 животне заједнице или биљне асоцијације, условљен првенствено особеним условима климе одговарајуће обл.; стабилан је утолико уколико ти услови остају стајни; к.-ступањ је нпр. ступањ тропске шуме, пре-рије, стене, тундре; развјатк животне заједнице увек тежи да се заустави на ступњу к. (→ животно заједница, екологија). 2) у књиж. → гра-дација.

КЛИМАКТЕРИЈУМ (грч.), мена, доба жене кад јој престаје периода; наступа обично између 45. и 55. год.; гл. узрок престајање делатности јајника, које не бива најдапнут, већ постепено; стога су појаве к. веома разнолике; најчешће: неправилне менструације, разне депресивне појаве, меланхоличност, појачан или снижен сексуализам, појаве навале крви у главу и стога страх од капље, лупање срца, клептоманија, осећај врућине и зиме, знојење, затвор, проливи, разне афекције на кожи, болови у зглобовима итд.; проузроковане су хипофункцијом и дисфункцијом, као и повременим хиперфункцијом јајника, а и поремењеном равнотежом и функцијом осталих жлезда с унутарњом секрецијом; к. који се јави пре 45 г. назива се к. ргеасох, а после 55 год. к. tardum.

КЛИМАНТОВИЋ Шимун, фрањевац, глагољаш, живео око пол. 16. в., компилатор приручних црк. књ., ритуала; у 1. приручнику налази се поред осталог најстарији хрв. текст Плача блажене девице Марије.

КЛИМЕНТ 1) св. († 916.), сл. проповедник, ученик Дирија и Методија, с којима деловао у Панонији и Моравској; после Методије-ве смрти (885.) протеран с његовим др. ученицима из Моравске и дошао буг. хану Борису-Михаилу, који га

упустио у охридски крај, а његов син Симеон му израдио владичанство у великој обл. око Кичева; образовао много ученика, подигао манастир у Охриду (→ сл.) и написао неколико црк. беседа рђених по грч. узорима; умро у Охриду; сл. црк. прогласила га за светитеља. 2) Александарски хришћ. проповедник и писац из 3. в.; настојник катехетике шк. (190.-202.); трудио се да споји теологију с флз., због чега падао у заблуде; гл. дела: Педагог, Строматата. 3) Римски св., рим. еп. и црк. отац; ученик св. Павла; послао га цар Тројан на Тауриски Херсонез 92. г., где умро мученичком смрћу.

КЛИМЕНТЕ, Камени, вел. арб. племе у Малесији; сточари; много се иселавали; њима припада арб. оаза у срп. пределу Пештери и Арбанаси који су 1737.-1739. прешли у Срем (Никинци, Хртковци).

КЛИМТ Густав (1862.-1918.), аустр. сликар, осн. сецесије, вођ бечких ум. свога доба, с јаком експресијом ка декоративности и стилизованом; извршио јак утицај на загребачку групу јел. предратних ум. (Мештровић, Кризман, Кљаковић).

КЛИП 1) проста направа, у облику опште призме од дрвета или метала; служи за цепање или раздвајање предмета. 2) избочене изоборе од средшта високог притиска, које означају јачи излив висинског ваздуха на том месту (→ временска карта). **Клипаста азбука**, клинасти знаци који су у раним комбинацијама означавали слова или сло-гове; неки општи појмови (бог, небо, отац, мајка и сл.) означавани и симболичким знацима; у ст. в. њом се служило око 15 раних народа: Асирци, Вавилонци, Хетити, Персијанци, Јермени и др.; одго-нетноу их Гротенфелд (1802.). **К. построј**, поредак аероплана у виду клина или стреле за летење у патростима, водонима или ескадрилама; с ешалони-рањем по висини.

КЛИПА, л. притока Белог Дрима (Зетска Бан.), дуга 51,5 км; извире на Сувој Плани., из од Косовске Митровице.

КЛИНГЕР Макс (1857.-1920.), нем. сликар, гравер и вајар, наклоњен литерарном и фантастичном.

КЛИНИ (Cliny), ман. у Бургундији, у којем се развио покрет за препород калуђерског живота и кат. црк., у 10. в.

КЛИНИКА (грч.), установе за испитивање, проучавање и лечење сваке врсте болести; служе и за студенте који студирају мед.

КЛИНИЦИ, у 1. доба хришћ. лица крштена у по-стељи.

КЛИНКЕР (енгл.) 1) јако печена цементна сировина, добивена из пећи у облику комађа неправилна облика; њиховим млевењем добива се цемент; веома тврди употребљавају се за поплочавање улица. 2) спортеки регатни чамац преклопне градње, од дугих дашчица махагонијевог или кедровог дрвета поређаних тако да крај 1 поклапа крај друге.

КЛИНОМЕТАР (грч.), справи за одређивање наги-ба тела, равни или линије према хориз. површини **КЛИНЧ** (енгл.), у боксу; принципаје и узајамно др-жање боксера за време борбе; забрањено правилима. **КЛИНЧИЋ** → каранфил.

КЛИО, по грч. митол. 1 од 7 муза; заштитница ист.; приказивана са свитком и стилем.

КЛИП, округло тело начињено као колут или обли-ца, служи за примање и преношење притисака од течности и гасова (клипни мотори) или обратно, преноси притисак на течности и гасове (клипне пумпе, шмркови; компресори); код мотора се захте-ва да радно средство (пара, гас) не бежи између к. и површине цилиндра; зато се на к. праве жлебови у које се смештају прстенасте опруге (тзв. клипни прстенови); опруге, са својом спољном површином, стоје у тесној вези с површином цилиндра и тако спречавају пролаз другог средста. **Клипце**, справа од дрвета, којом се зауставља крварење код ст. значна штројења; привезује се на крвне судове јајне кесе, остаје 24 сата и после се скида.

КЛИПЕР (енгл.), брза једрилица, употребљавана нарочито средином 19. в. за превоз чаја из Кине. **КЛИР** → клер.

КЛИРИНГ (енгл.), пречишћавање рачуна, тј. уза-јамних потраживања и дуговања 2 или више лично-сти, установа, банака итд., или између 2 државе, дакле начин плаћања без употребе ефективног нов-ца компензирањем (узајамним пребијањем, потира-њем) код 1 установе; данас у вел. примени у међу-нар. промету, у вези с тежњом да се спољна трг. потчини и валутној, а не само привр. политичној др-жави. **Клирингхаус**, установа која врши клиринге, обрачунски завод; код нас при загреб. берзи.

КЛИС, варошица (2300 ст.) близу Сплита, између Мосора и Козјака; познат по борбама између ускока и Турака; инд. цемента; развјатне ст. града.

КЛИСАР (грч.), у прав. црк.: црквѣнак или добро-вољни помагач.

КЛИСТЕН, атински државник из 6. в. пре Хр., осн. атинске демократије; прогнао из Атине тиранина Хипију (510. пре Хр.), осигурао превласт народа н. поделом на оп., смањив власт Ареопага, а повећао власт нар. скупштине; поред тога увео и **остраки-зам**, нар. суд за оне који би радили на обнови ти-раније.

КЛИСТИР, клистирање (грч.) → клизма.

КЛИСУРА 1) дубока и уска речна долина у план. пределу, већином пробојница. 2) варошица (1628 ст.) у Буг., зап. од Карлова на Ст. Реци, 1 од средшта устанка 1876.

КЛИТ, македонски војвода из 4. в. пре Хр.; пријатељ Александра Вел., коме спасао живот; Александар га убио у љутини (328. пре Хр.).

КЛИТАРХ, грч. историчар из 4. в. пре Хр.; написао ист. походи Александра Вел., од које се сачувала само одломци.

КЛИТЕМНЕСТРА (Clytaemnestra), по грч. митол. жена Агамејнонова, Ифигенијина мајка; с љубав-ником Егистом убила мужа кад се вратио из Троје, а њу убио син Орест.

КЛИТОРИС (грч.) → дражина.

КЛИФ (енгл.), висока, строга и стеновита морска или јез. обала (→ абразија).

КЛИЦА 1) зачетак способан да се развије у н. организам; може бити 1 једина хелија (јаје, спора), кличина хелија; вишечеличне к. се сусрећу код многих врста биљака и животиња (нпр. семе и семена код биљака). Опште одлике к. су: 1) већином веома ситне, те је омогућено организму да с мало материја произведе вел. број, а к. лакше распрострањавање; 2) многобројне, чиме је осигурано одржавање врсте у борби за опстанак; 3) одвајање од матере организма и одношење на већу даљину; 4) посебном довољно резервних материја које им омогућавају прве ступњеве у развићу док не постану самостални организми; 5) већином веома мало или нимало осетљиве према штетним утицајима спољашње средине (сушење, мраз, топлота, отроји); налазе се у стању мировања. 2) → бактерије. **Клијин епител**, е. полних жлезда код животиња из којег постају полне хелице; јавља се још у раним ступњевима развића; од њега постају полне жлезде, семеници и јајници. **К. жлезде** → полне жлезде. **К. листови**, први диференцирани делови ембриона састављени из слојева ембрионалних хелица; јављају се на ступњу гастроле, улазе у састав телесног зида ембриона; постоје 3 основна к. л.: спољашњи (ектодерм), унутарњи (ендодерм) и ср. (мезодерм) који лежи између прва 2. У нормалном развићу, из сваког к. л. се развијају одређени органи и делови тела организма. Код птичјих јаја с пласнатом гастролом, к. л. су пласнати и леже 1 изнад 2. као прави листови. **К. плазма**, смештена у хромозомима к. хелија; материјална основа наслеђа и састоји се из парочитих делова, детерминаната, састављених од биофора и спојених у јединице вишег реда (иди, иданти); детерминанте су међу собом различите и на одређен начин распоредене; оне скупа граде сложени архт. к. п. Теорија к. п., коју је поставио немачки биолог А. Вајсман (1885.), у суштини теорија наслеђа у орг. свету; приликом оплођавања јајета меша се к. п. очевог порекла са к. п. матере (→ амфигомисија); у току развића организма из оплођеног јајета детерминанте се по одређеном реду распоредјују на новопостале хелице и од њих зависи како ће се поједине хелице диференцирати; 1 део клицине плазме остаје неутрошен и преноси се стадио преко клициних хелица с генерације на генерацију (контингент к. плазме); како тело организма постаје од 1 дела к. п., промене у њему (стечене особине) ненаследне су; а наследне су само оне које се десе у к. п., која је бесмртна, док је тело (сома) која постаје од 1 њеног дела пролазно, па према томе смртно, → наслеђе, генетика. **К. хелице** → гамети. **Клицоноше**, особе које у организму носе клице проузроковаче неког обољења; не болују и не показују симптоме, али могу лако заразити особе из своје околине било директно било посредно преко раних предмета или хране.

КЛИЧЕВАЦ, село близу Пожаревца; родно место војводе Миленка Стојковића. **Кличевачки идол**, пренет идол од иловаче, нађен у К., изазвао спор у науци, пролао у беогр. музеју за време свет. рата.

КЛИЧКА Јозеф (Клиčka, * 1855.), чешки органист и диригент Хлахола, проф. оргуље на прашком конзерваторијуму; компоновао оперу *Лепа млинарка*, оргуљска и хорска дела и др.

КЛИШИ (Clisuy), предграђе (50 000 ст.) Париза на р. Сени.

КЛИШЊАЦИ → скочјубе.

КЛОАЗОНЕ (фрц.), тхн. израз у примењеној ум., означава металне ивице између којих се налази емаљ.

КЛОАКА (лат.) 1) код кичмењака завршни део прва у који се уливају одводи полних и бубрежних органа, постоји код многих риба, водоземаца, гмизавца, птица и неких сисара (кљунара). 2) → канал. **К. максима**, канал у ст. Риму, израђен за владе Тарквинија Ст.

КЛОБУК 1) град између Силита и Тогрија у 10. в.; чувен по ман. св. Петра од Клобуча; разорен у 15. в. 2) развалине града п. од Требиња (Зетска Бан.).

КЛОВУК → пеншир. **К. кардиналски**, даје се кардиналима као знак достојанства; боје црвене; увео га папа Иноћентије IV.

КЛОБУЧАР → трихина.

КЛОВИС, Клодовик 1) К. I, франачки краљ (481.-511.); потпукао Римљане, Аламане, Бургуње и Визиготе у осн. франачку краљевину; прешао са народом у хришћ. 2) К. II, краљ Неустрије и Бургуније (638.-656.). 3) К. III, краљ Неустрије и Бургуније (691.-695.).

КЛОВИТ Јурај (Clovio, Giorgio, Giulio, 1498.-1578.), минијатурист; учио и готово цео век провео у Ит.;

имао развијено осећање богате орнаментике; радови му у музејима у Лондону, Риму, Фиренци, Ђу-Јорку итд.; гл. дело: *Horae Beatae Virginis*, изгубљено.

КЛОВН, клоун (енгл.) 1) шаливчина у ст. енгл. драми; код Шекспира добио назив buffon (joker, будала). 2) у циркусу »глупи август«, смешно костимирани акробат који забавља публику у међучиновима.

КЛОДЕЛ Пол (Claudel, * 1868.), фрц. песник, драматичар и есејист; дела му прожета снажним лиризмом и мистичним кат.; гл. одлике: ориг. форма и стил чија нејасноћ смета популарности.

КЛОДИОН Клод-Михел (1738.-1814.), фрц. вајар, претставник »галантног времена« у ум.; радио највише мале фигуре у мрамору и теракоти, пуне љупкости и нежности.

КЛОДОМИР, краљ Орлеана (511.-524.), Кловисов син. **КЛОЗЕ** Фридрих (* 1860.), нем. композитор, проф. муз. акад. у Минхену; компоновао оперу *Рибар* и његова жена, циклус песама и др.

КЛОЗЕЛ Бертрам (Clausel, 1773.-1842.), фрц. маршал; одликовао се у Наполеоновом рату у Шп. (1811.-1812.); после Наполеонова пада у 2 маха гувернер Алжира.

КЛОЗЕТ (енгл.), пужник, заход. **КЛОКОТНИЦА**, село у долини Марине, код Хаскова (Буг.), где буг. цар Јован Асен победио и заробио епирско-солунског цара Тодора Анђела (1230).

КЛОКОЧ, ст. хрв. град код ушћа Рабнице у Глину; краљ Бела га дао горичким племићима (1224.), после чега променио више господара; као гранично место према Тур. сачувао, у извесној мери, стратешки значај све до окупације Босне (1878.); после тога постао само музејски објект.

КЛОКОЧИКА (*Staphylea pinnata*, фам. *Staphyleaceae*). листопадни шиб непарно пераста листа, крупна бела цвета у гроздастим цвастима; плод надувена чаура; расте по шумама Ср. и И. Евр. и З. Аз.

КЛОМПЕ → ношња.

КЛОНДАЈК (Klondike), обл. оз. Канаде, богата златом.

КЛОПА, хазардна игра с 32 карте између произвољног броја лица од којих 1 држи банку; карте се распоредје у неколико затворених пакета, на које играчи улажу остављајући 1 за банкара; добива онај чија 1. карта из пакета јача од банкареве.

КЛОПШТОК Фридрих Готлиб (Klopstock, 1724.-1803.), нем. песник и драмски писац, унео у нем. књиж. герм. патриотизам, силну осећајност, мовну дијекцију и слободне ритмове; у 1 време слављен као највећи нем. песник; данас мало читан због патетике; најпознатија дела: рел. епос *Месија* и *Оде*.

КЛОСТЕР (лат.: claustrum = затворено место), зидом ограђене зграде с црк., где живе монаси по извесном правилу под надзором → опата (прпор, супериор); у ж. к. калуђерице под надзором опатнице; на И → манастири, обитељи. **Клостерске школе**, осниване уз к. прво ради васпитања искуштеника, касније у ср. в. једине шк. за опште образовање, → клаустар.

КЛОСТЕРНОЈБУРГ, варош (14 000 ст.) на Дунаву у Д. Аустр.; у г. граду зграда задужбине маркгрофа Леополда III Бајенберга с ром.-готском црквом из 1136. (доцније прерађена у барок); варош се развила као бечко предграђе и летовалиште. **Клостернојбуршки шпромер** → шпромер Бабов.

КЛОТАР 1) К. I, прво саксонски, па франачки краљ (558.-561.), убио 2 Клодомирова сина и сам завладао целом франачком Краљевном. 2) К. II, прво неустријски, па франачки краљ (583.-628.). 3) К. III, краљ Неустрије у Бургуније (656.-670.). 4) К. IV, аустразиски краљ (717.-720.).

КЛОТО, грч. богинја судбине; дружбаница Лахезиде и Атропе.

КЛОШТАР-ИВАНИЋ, село близу Иванић-Града, у срезу чајманског (Савска Бан.); у ср. в. зватно место и средњаште иваницке жупаније с градом и колудричним, а данас франачким ман.

КЛУБ (енгл.), удружење.

КЛУЕ Франсоа (Clouet, 1510.-1572.), фрц. сликар, портретист фрц. краљева; радио минијатуристички; префињен *линеар*.

КЛУЖ (жаф. Коложвар, нем. Клаузенбург), гл. град (125 000 ст.) у Ерделу (Рум.) на М. Самошу; ст. рим. град; катедрала св. Михаила, унив., научно друштво; инд. коже, метала, керамичка, дувана, жична, пива; жива трг.

КЛУМБЕР → спанијел.

КЛУПЧАСТА ОШТРИЦА, вишегод. биљка из пле-

мена трава, одлична за сенокосне ливаде; образује развијено бусење са сочним и развијеним стаблом с много цвасти; јако издржљива, подноси испашу и брзо расте после косидбе; прилагођава се свима земљиштима која не трпе од суше; у заједници с првенос детелином, енгл. љуљем и попиним првенос даје одличне привремене ливаде.

КЛУТЕ Фридрих Еуген (* 1886.), нем. географ; испитивао Афр. (Килиманџаро) и Патагонију.

КЉАКОВИЋ Јозо (* 1889.), сликар; ради фреске за црк. и палате; кад слика уљаним бојама, обично се ограничава на пределе и сцене из прим. живота.

КЉЕЧКА → рога.

КЉУВЕЊЕ, разбијање љуске јајета од пилића у моменту извођења.

КЉУК, измуљано свеже грожђе.

КЉУКАЊЕ, присилно храњење живине радн. гојења; храна се руком или нарочитом справом силом трпа кроз уста дубоко у једњак и живина присиљава да прогута; нарочито код гусака.

КЉУН 1) подводни појачани и оштри део бродског прамца, којим се у ст. доба настојало да пробије и потопи противнички брод; данашње јахте имају га над водом као украс. 2) код птица, састављен из лако издужених вилица превучених рожном навлаком; веома разнолика облика у вези с начином исхране појединих врста птица. **Кљунари** (Molothres) група најпросторије саграђених сисара; имају клоаку слично рептилима и кљунату орожналу њушку; легу се из јаја снесених у гнезду или ношених у нарочитој торби на трубуку; живе у Аустралији, на Тасманији и

и Н. Гвинеји; 2 гл. претставника: **прави к.** (Ornithoglychus), водени сисар густе длаке и кљуна као у патке; **мравињи јез**, **кљунасти ј.** (Echidna), чврстих бодља и дуга језика којим лови инсекте. **Кљунорог** (Vuceros), крупна птица вел. назубљена кљуна и рожастих израста при основи горњег кљуна; леже у дупљама дрвећа; живи у Индији и на Суматри (→ сл.). **Кљунуша** (Balanicers rex), афр. птица сродна чалњи, висока преко 1 м, силовштена широка кљуна налик на чамад; живи поред бара и вел. река (Бели Нил).

КЉУЧ, варош (1 800 ст.) на р. Сани (Врбаска Бан.), трг. за кожу и дрво. **КЉУЧ** 1) гвоздена направа за отварање и затварање брава. 2) место где вода ври и извире; речна окука. 3) г. зглавак на задњој ноzi у коња или вола. 4) у преносном значењу: решење. **Остава** под к., ако остава буде предата на чување под к., чувар дужан да је врати с неповређеном бравом; ако је бртва повређена, чувар одговара за садржину и вредност коју остављач под заклетвом означаи, уколико се не докаже да је повреда последица више силе или случаја. **К.** (клип) за уста, вет. справа од метала за отварање уста код животиња при прелесуду и операцији уста и грла.

КЉУЧБАЧА (clavicula) дуга кост у облику лат. слова S, снјаја грудну кост с гребеном лопатице. **КМЕР**, ст. стани. Камбоџе; у ср. в. основали моћно царство, које пропало у 17. в. **КМЕТ** (од лат. comes) 1) у ср. в. у Босни: племић, у Дубровнику и Ц. Гори: добри људи, изабране судије; у Србији: старешина, главар села, оп. власт. 2) у савр. приврв. и соц. терминологији: сељак земљорадник који живи на земљи господара (вlastелина, спахије) и даје му од прихода земље коју обрађује део (хак 1/3-1/2) и радну снагу кадгод затражи, или одређен број дана у год.; синоними: рајетин, чифчија (више у и. крају). **Кметство**, уставно средњев. порекла и феудалних соц. односа; Турци га задржали на Балк., погоршали му облике претварањем спахијска (пронија) у беглуке (чятлуке, агалуке) тј. у чисто прив. својину (баштину), на којој сељаци живели под прив. уговорним односима с власником земље као колони, најамни радници, без старог и наследног права на живљење од земље коју обрађују; укинута вел. евр. револуцијима, у Србији устанком на дахије, а у Југосл. → аграрном реформом 1919.

КМЕТ Марија (* 1891.), слов. књижевница; збирке: **Биљке и Хелена**; роман **В метежу**.

КНЕЖЕВИЋ 1) Антун (1834.-1889.), бос. фрањевац; гл. дела: **Кратка повјест краља босанских**, **Иад Босне**, **Царско-тур. намесници у Б. и Х.** 2) **Божидар** (* 1891.), инж. проф. Беогр. унив. за хидраулику и водене снаге; гл. радови: **Увођење у хидраулику**. Типови слободних и ухваћених извора у карсту; **Експериментална студија бране на Босуту**; **проект**овао групни водовод Винча—Шупља Стена, хидроцентралу у Јасенову, а са В. Митровићем и М. Нешићем водовод за Крагујевац и хидроцентралу у Тетову; за **Свезање** обрадног хидротхн. 3) **Божидар** (1862.-1905.), проф., научник и филозоф; уздигао се самосталним радом високо изнад средине у којој живео, услед чега сматран за «мрачног Хераклита»; по њему су осећање и идеја бога потекли код човека спонтано, а из рел. су произишле наука, ум, и флз.; уколико флз. виша, утолико у њој има више рел.; несвесно је пре свесног, мисао и морал рађају се из бола; закон пропорције у васиони води општем изумирању; овај свет је идеалан за камење и биље; прогрес и цивилизацију израђују гладни, а уживају сити; људи се деле на ниже, који никад не могу постићи индивидуалност и само у маси чине целину, и више, интелектуалце, који увиђају немоћ човекова духа и сваки за себе чини целину; гл. дела: **Принципи историје** (Ред у историји и Пропорција у ист.), **Мисли**. 3) **Иво**, кнез од Семберије (1760.-1840.), нарочит спомен стекао 1806., кад вел. личним заузимањем успео да откупи робље које Кулинкапетан покупио у Србији; после срп. неуспеле офанзиве у Босни (1809.) дошао у Србију и живео у Шапцу, где је пао у беду; из ње га извукао кн. Милош, који га поставио за судију. 4) **Јазар** (1876.-1933.), просветни радник и преводилац са поль. и фрц. (**Огњем и мечем**, **Потоп**, **Крстаци**, **Пан Володизевски Quo vadis?** и **Без догме** од Сјенкјевича; **Мртна стража** од В. Пруса); издао **Фрц.-срп. речник**. 5) **Милвоје** (* 1899.), књиж. и ур. часописа **Књиж. Север**; у песмама опевао изгнаничку тугу и чежњу за завичајем; збирке: **Мнозотис**, **Певач усуде махале**; драматизовао мотиве из ист. и књиж.: **Амор на селу**, **Инок Сава**; скупио драгоцену фолклорну грађу о Буњевцима; издао и неколико алманаха који имају култ. и документарну вредност. 6) **Петар** (1702.-1768.), далм. фрањевац, песник; гл. дела: **Мука господина нашега Исукрста и плач матере његове**, **Писме духовне разлике**. 7) **Радоје** (* 1902.), писац и преводилац са фрц.; важнији преводи: **Успомене од Ренана**, **Колета Бодош** од Бареса, **Пер Гинт** од Ибсена. 8) **Урош** (1812.-1864.), сликар, родом из Ср. Карловаца; прешао у Србију (1834.) и у њој провео скоро цео век; сликао искључиво портрете, од којих познато преко 100; портретисао безмало све тадашње угледне беогр. личности и израдио галерију вођа из 1. устанка; мањи део слика израћен «примитивистички» и с истинским осећањем стила, а већи део класицистички (на сл.: Урош К.).

КНЕЗ, ст. назив сл. племића; у доба Турака нахиски и сеоски старешина; данас понегде исто што и кмет у оп. **К.бискуп**, титула кат. биск. у Бреслави, Брисену, Горици, Целовцу, Јаванту (Марбург), Оломуцу, Прагу, Салпбургу, Граду, Тријенту и Вечу. **КНИКУС** (Onicus benedictus, фам. Compositae), једногод. длакава, бодљикава биљка, висока око 1/2 м, жута цвета; пореклом из евр. медитер. области, М. Аз., Сирије, Перс.; раније имала велики значај у медицини («Herba Cardui Benedicti», «Extractum Cardui Benedicti»), због састојка књициана.

КНИН, варошница и средње место (1600 ст.) у горњој потпланињској долини Крке (Прим. Вап.); жел. станица на прузи Сплит-Огулин; срески суд, катастарски уред; ркат. жупа, фрањевачки ман. и прав. парохија; нижа гмн., плетарска шк., пољопр. шк. с држ. школским имањем од 44 ха; бивао седиште

хрв. краљева и стална престоница последњег хрв. краља Петра (крај 11. в.); рушевине вел. града.

Књинско Поље, малоко (18 км²), али плодно карено поље с. од Књина; развијено виногр.

KNICKERBOCKER → Никербоккер.

КНИПЕРДОЛНКЕ Берихард († 1536.), вођ анабаптиста у Минстеру (Нем.); преузео власт и завео терор, касније погубљен.

КНИЋАНИН Петровић Сава (1807.-1855.), војвода; од момка кн. Милоша постао држ. саветник; присталица кн. Александра; водио срп. добровољачки одред, који отишао у помоћ Србима у Војводини, и истакао се у више борби (1848.-1849.).

КНИФИЦ Иван (* 1875.), слов. путописац; гл. дела: На Вест-Фалском, В дежели полночнега сонца, Мед словенским исељенци у Владикавказу, Алжир.

В рускем Туркестану.

КНИШИЦЕР (нем.) → коленица.

КНОБЕЛСДОРФ Георг Венцеслаус (1899.-1973.), нем. архитект позног барока; гл. дела: дворца

Савуси у Потсдаму, зграда опере

у Берлину.

КНОБЛЕХАР Игнациј (1819.-1858.), слов. мисионар и испитивач ср. Афр.

КНОКС Џон (Кнок) → Нокс Џон.

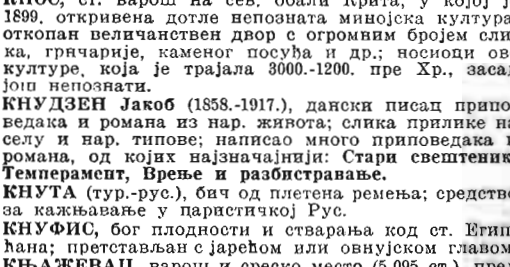
КНОС, ст. варош на сев. обали Крита, у којој је 1899. откривена докле непозната минојска култура, откопан величанствен двор с огромним бројем слика, грчарнице, каменог посуђа и др.; носиоци ове културе, која је трајала 3000.-1200. пре Хр., засад још непознати.

КНУДЗЕН Јакоб (1858.-1917.), дански писац приповедака и романа из нар. живота; слика прилике на селу и нар. типове; написао много приповедака и романа, од којих најзначајнији: Стари свештеник, Темперамент, Врење и разбистравање.

КНУТА (гур.-рус.), бич од плетена ремења; средство за кажњавање у царистичкој Рус.

КНУФИС, бог плодности и стварања код ст. Египћана; претстављан с жарфом или овнујском главом.

КЊАЖЕВАЦ, варош и среско место (5 095 ст.), пред

саставцима Сврљинског и Трговишког Тимока (Маврска Бан.); до 1859. звао се Гургусовац.

КЊАЖЕВО, село у Буг. код Софије (5 500 ст.), радиоактивна бања.

КЊИГА, више заједно повезаних празних, исписаних или штампаних листова или табака; у ст. в. постојале само у облику завоја од коже, папируса и пергамента или збирки таблица премазаних воском; у ср. в. било само рукописних; 1. штампане к. јавиле се после 1453. Бродска к. → брод. К. вен-

чаних, протокол грађ. стања у који се хронолошки уписују сви склопљени бракови; к. в. воде пароси. делегат шеријатског судије (за муслимане), срески начелник (за грађ. брак по нужди у Слов. и Далм.) и држ. матичари (у Војводини). К. главна → Главна књига. **Златна к.**, у Вен., к. у коју златним словима уписивана имена свих вен. племића. К. копља, к. за препис писам коју у Југосл. трговац мора водити поред пописника (инвентара) и дневника; у њу треба преписивати сва писма, рачуне, депеше, признанице, уговоре и уопште све што радња издаје написмено (Трг. зак. § 9.); пошто се писма и сл. више не преписују већ копирају, к. се зове: копља писам, рачуна и сл. К. мртвих, код ст. Египћана стављана у мртвима у гроб; садржавала поуке о заробном животу. К. рођених, протокол у који се хронолошки уводе пријављена рођења. К. са 7 печата, у преносном смислу тешко разумљива к. (по Откр. 5. гл.). К. тапија, воде је од 1929. г. у Србији и Ц. Гори срески судови и у њу уписују све отада издате тапије; непотпуна, јер не садржи раније издате тапије мада су и оне у важности: к. т. је јавна; сваки је може прегледати; за нове тапије она утврђује ранг тако код 2 тапије за исто земљиште, јача је која је раније издата. К. умрлих, протокол грађ. стања у који се хронолошки уписују сви смртни случајеви. К. цароставна (староставна), парска к., зборник, биографија; у нар. песни смисао гејасан, можда: пророчка, освештана к.

КЊИГОВЕЗ, повезивање књига, врши се у мањим радионицама ручно, а у већим предузећима књижовезачким машинама; штампарски табаци (величине 420×594 мм) преврћају се на савијачници (фалпаници) 1 пут (фолно), 2 пут (кварт), 4 пут (октав) итд., слажу се у нарочите оквире и прошивају на шивачици кошем или шпом; између корда и књиге налепљују се заштитни листови, леђа се гуткалишу, а књига се обрезаје с 3 стране; затим се леђа заобљују, савијају на оштре ивице и налепљују платном, па се књ. ставља у пресу; обрезане стране обично се украсавају бојом или позлатом. а кориде превлаче платном или кожом; леђа и предња страна књ. често се украсавају и утписивањем наслова и орнамената; повез код којег су платном пречучени само леђа и углови књ. назива се полу-платни или полукожни; у ср. в. к. су обично обављале књиуннице; доцније су књ. повезиване у кожи с украсним сребрним или златним оковима, мозаиком, позлатом и живописом; најчуженији повези у 18. в. били Т. Мајолија и Ж. Гролијеа.

КЊИГОВОДСТВО, вођење послова с бележењем и рачунањем тако да се може знати да ли је почетна јамовина увећана или смањена, да није што нестало, колико робе има још на стоваришту, колико новаца у каси, колико се и коме дугује, и колико и од кога потражује; према начину којим се то постиже разликује се → америкаанско, двојно и просто к. К. картотека, у прво време служила само шефу радње, предузећа, благајнику итд.; доцније проширена и послужила као допуна двојном к.; свака карта бележила је стање рачуна 1 пословног пријатеља тако да се, у случају потребе, могла добити и приближна укупна слика стања рачуна; тако се постепено развила у нарочите организационе гране двојног к.

КЊИЖАРСТВО, обрт и трг. књигама; почиње у 15. в. проналаском штампе, раније обављано у виду обрта и трг. рукописима; први књижари били штампари и издавачи, а облици к.: сајмови књига приређивани по већим градовима, нарочито у Лајпцигу, Лиону, Франкфурту, Вен. и др.; данас 2 гл. облика: издавачко, кад је произвођач књига уједно и продавац, и сортиментно, кад је књижар само продавац др. издавача; поред тога може бити комисионо (посредничко), антикварно (продаја ст. или ретких књига) и у виду → колпортаже; наше к. углавном новијег датума; за старија времена најлакше му на извесне трагове само по већим местима у нашем Прим. и то: Дубровнику, Сплиту, Задру, Шибенику, а нарочито у Вен.; гл. центри нашег новијег к. су: Загреб (најст. књиж. Т. Тратнер, 1774.), Нови Сад (најст. Д. Каулиција, 1804.), Београд (најст. Гр. Вазаровић, † 1848.) и Љубљана (најст. И. Гвонтини, † 1879.); савр. к. у Југосл. организовано у Савез књижарских организација Краљ. Југосл. са седиштем у Београду, који броји око 950 чланова удружених у к. организацијама Београда, Загреба, Љубљане, Сплита и Новог Сада; поред стручног к. постоје у Југосл. и друге к. научне издавачке установе, као Акад. наука у Београду и Загребу, Матица срп. у Новом Саду, хрв. у Загребу, слов. у Љубљани, Срп. к. задруга и Народно Дело у Београду, Пед. књиж. збор у Загребу, Мохорјева дружба у Љубљани и др.

КЊИЖАРАЦ (Chelifer), мали зглавкар, сл. скорпијни, који се сусреће у ст. књигама, хербарјима и збиркама; храни се прегљевима и књижним вањима. **КЊИЖЕВНА РЕПУБЛИКА**, књиж. лист, излазио у Загребу 1923.-1927., уредник М. Крајева.

КЊИЖЕВНИ ЈУГ, књиж. лист; покренут у Загребу за време рата, крајем 1917.; заступао југосл. идеологију и окупљао око себе Србе, Хрвате и Словенце; 1. понова увео ћирилицу и добио за сараднике не само Србе из бивше А.-У. већ и из Србије; излазио 1918.-1919.

КЊИЖЕВНИ СЕВЕР, лист за неговање књиж.; излази у Суботици под уредништвом Миливоја Кнежевића од 1925.; нема нарочитог књиж. програма.

КЊИЖЕВНИК 1) научни часопис, излазио у Загребу 1864.-1866., уредник В. Јагић. 2) књиж. часопис, излази у Загребу од 1924. са прекидима.

КЊИЖЕВНОСТ, у ширем значењу све што је на ма којем јез. написано, у ужем само дела која имају ум. карактер; дели се на нар. и ум. **Дечја к.**; питање д. к. поставио прво грч. филозоф Платон; доцније се она све више издвајала из опште као засебан род, док није у данашње доба постигла пуну независност од опште; код нас тај род увео прво Доситеј Обрадовић својим преводом Езопових и др. пробраних басни (1778.); прави творци д. к. код нас Ђорђе Напошјевић (Прјатељ српске младежи, 1886.), Иван Филиповић (Босњак, 1864.) и Милат Стојановић; најпознатији и најбољи д. писци још увек Јован Јовановић (Змај Јова); поред њега познат као д. писац Стеван В. Поповић, а од данашњих: Д. Максимовић, М. Јалковић, Д. Вандић, Брана Цветковић, Чика Андра (А. Франиневић), Г. Тартаља, Б. Ковачевић, Ж. Вукадиновић, Ј. Билибија; сем наше оргн. д. к. постоје и преводна; у најчистијој страни писце за децу долазе Дефо, Жил Верн, де Амичис, Селма Лагерлеф, Киплинг, Бишер Сто, Толстој, Сјенкијевић; сем забавних врста д. к. имамо и научну, нар. и научну; ист. д. к. бавио се М. Шевић. **Лепа к.**: песме, приповетке, романи, драме. У праву заштићена, обухвата сва књиж. дела издата у виду умножених списа; заштита за живота ауторовог и 50 год. после његове смрти; ако је дело на страном језику па није преведено за 10 год. од своје појаве, може га свако слободно превести. Народна к. је безимена и колективна; изражава нар. духовни живот, живи у предању и преноси се с колена на колена усменим путем; нарочито богата у нашем народу (→ југословенска књиж.). Уметничка к. одликује се индивидуалним обележјем; има 2 гл. облика: песничтво (поезију) и прозу (везани и неvezани слог); у песничтву постоје 3 гл. групе к.: лирска, епска и драмска; у лирском п. долазе до израза човекова осећања и мисли; у епском се описују ист. и измишљени догађаја, а драмска се пине за позорницу; научна дела такође могу имати књиж. вредност, кад су писана ум. стилом: таква су многа флз. и ист. дела. **Књижевна дела**, страна донекле заштићена у аутор. праву; ако аутор сам или преко овлашћеног лица не преведе своје дело у року од 10 год. по његовом издању, на наш језик, свакоме је слободно да то учини без дозволе аутора и без давања накнаде. **К. језик**, ј. образованог друштво. слоја неког народа, ретко се потпуно докључа с нар. ј.; развио се или из 1 нар. дијалекта, нпр. ек., или одабирањем из више дијалеката, нпр. слов.; уколико је који к. ј. старији уколико се више разликује од нар. **К. својина**, искључиво право аутора к. дела (→ ауторска права) на његово објављивање, прештапивање, превођење итд. **Књиженик**, писац песама, приповедака, романа, есеја; човек који се по занимању бави писањем кн.

КЊИЖНА ВАШ, к. уш (Atropus pulsatoria, фам. Psocidae), мали инсект (око 2 мм); живи у ст. књ., намештају и собној прантини.

Со. знак за хем. елемент кобалт.

КО-, КОП- (од лат. cop, sum), претмак у сложенцима; значн: са.

КОАГУЛУМ (лат.), грушевина, усупрен део крви. **Коагулација** (лат.), процес згрудвања и издвајања у већим агрегатима суспендованих честица или → колоида из раствора; настају при свим физ. и хем. променама при којим колоидно растворена материја губи своје колоидне особине (попишене титл., центрифугална сила, додатак киселине, алкалија и др. електролита итд.). **К. крви**, усмеравање крви после изласка из крвних судова; образовање пухтијастог коагулума услед претварања ра-

створеног → фибриногена у кончасти фибрин под дејством фибринфермента; некад наступа у унутрашњости крвних судова (→ тромбоза); код неких особа крв коагулише веома тешко (→ хемофилија). **КОАДЈУТОР** (лат.), помоћник, прелат додељен бискупу.

КОАЛА (Phascolarctus cinereus), торбар-медвед, врста малог торбара из Аустралије који има изглед медведа; трохим покрета; живи на дрвећу, биљојед. **КОАЛИЦИЈА** (лат.), у међунар. односима: савез више држава против 1; у унутарњој политици: удружење више полит. странака на извесном заједничком програму. **Коалициски ратови**, вођени против фрн. рпб. и Наполеона; било их 7; у првом учествовале: Пруска, Енгл., Аустр., Шп., Сардинија, Напуљска Краљевина; завршен 17.10. 1797. кампоформским миром; други отпоче марта 1799.; у њему учествовале Енгл., Рус., Тур., Аустр. и Напуљска Краљевина; завршен линевилским (1801.) и амијенским миром (1802.); трећи (1805.) водиле Енгл., Аустр. и Рус. с Наполеоном; завршен пожунским миром; четврти (1806.-1807.) повеле с Наполеоном Рус., Пруска, Енгл., Швед.; завршен тилзитским миром; пети (1809.) водио Наполеон противу Енгл. и Аустр.; завршен шенбрунским миром; шести (1813.-1814.), у којем учествовале Рус., Пруска, Аустр., Енгл. и Швед., завршен 1. Наполеоновом абдицацијом и 1. париским миром; седми (1815.), у којем учествовале све државе из претходног; завршен Наполеоновим поразом на Ватерлоу.

КОБАЛТ (лат.), сивкаст, тврд и живав метал; хем. знак Co; специф. теж. 8,7; употребљава се за прављење легура с гвожђем (спец. врста челика), за прелачење метала; кобалтов оксид (смалта) употребљава се у инд. стакла и порцелана за бојење у плаво; добива се из смалтина (арсенаста руда) и кобалтина (сулфидна руда).

КОБАРИД (Caporetto), варошица (7 200 ст.) на горњој Сочи (Ит.), код које су Немци и Аустријанци пробили фронт у свет. рату (окт. 1917.), па заробили 350 000 вој., отели скоро $\frac{1}{2}$ целокупне арт. и допрли до Цјаве.

КОБАСИЦА Стјено (* 1882.), публицист и нар. радник; гл. дела: Срп.-буг. рат, Стјепан Радић за време рата и роман Финале.

КОБАЦ (Accipiter nisus), птица грабљивица, много мања од јастреба; храни се претежно мањим птшама.

КОБДЕН Ричард (1804.-1865.), енгл. индустријалац и економист; осн. Лигу против Житног зак. у Енгл. (1839.), издаци његово укидање (1846.) и завођење слободне трг. **Кобденов уговор** (по енгл. преговарачу Р. К.), закључен између Енгл. и Фрц. 23.1. 1860.; обележава прекретницу трг. политике у Евр. од меркантилног заштитног система ка екон. либерализму; њим условљена клаузула највећег повлашћења, која затим опште усвојена у трг. уговорима. **КОБЕ** Карел-Габријел (1813.-1889.), холандски филолог и критичар.

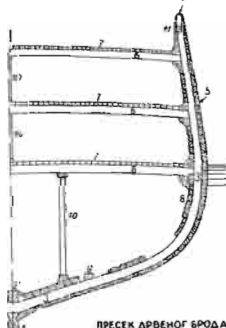
КОБЕНЦЛ Јохан Лудвик Јозеф (1753.-1809.), аустр. дипломат; закључио кампоформиски мир.

КОБЕА (Cobaea; фам. Polemoniaceae), биљка повијуга из тропске Амер., пераста листа, крупна звонаста цвета, разне боје, гаји се као украсна.

КОБЗА (татар.), инструмент са жицама, врста лауте, развије у употреби код Малоруса.

КОБИЛА Андреј, предак рус. династије Романова; доселио се у 14. в. из Пруске.

КОБИЛИЦА 1) снажан коштани гребен на грудној кости птица за који се учвршћују грудни мишићи за летење; код слабих летача и птица тркачица слабије или никако развијена. 2) гл. уздужна дрвена или гвоздена греда на дну брода која, као кичма код животиња, држи сва попречна бродска ребра. (На сл.: пресек дрвеног брода, 1. кобилица, 2. пасма, 3. ребро, 4. разма, 5. спољашња оплата, 6. спона, 7. палуба, 8. унутрашња оплата, 9. бочна пасма, 10. упора, 11. ограда.)

ПРЕСЕК ДРВЕНОГ БРОДА

КОБИЛЦА Ивана (1861.-1926.). сликарка; радила жанр-сцене, портрете, пределе, мртву прир.; почела као реалист, па постепено примила пленеристичка схватања и завршила као импресионист.

КОВИЉДО, летовалиште близу Сарајева, надм. в. 600 м. у подножју Јахорине.

КОБЛЕНЦ, варош (58 000 ст.) на ушћу р. Мозеле у Рајну (Нем.); трг за дуван и вино; инд. дувана, дрвета, хартије, метала; више биолт., музеја, арх. **КОБЛЕР** (енгл.), освежавајуће пиће од ledenог вина, заслађеног соком од разног воћа.

КОБРА, наја, отровна змија → наочарка.

КОБУРГ, варош (25 000 ст.) у Нем., у подножју Тириншке Шуме; инд. наменштаја, ткст., хем., порцелана, пива; више музеја, биолт., архива; престоница војводине Саксобоург Гота.

КОВАНИК, ж. кожни појас украшен металним плочицама с уденим разнобојним камењем; ношен некада у Херц., Ц. Гори, Ст. Србији и Ст. Влаху.

КОВАНИЦА, нова вештачки створена реч; многе су прост превод и не одговарају духу нашег језика, нпр.: колодвор, перерез, палидрвца и др.

КОВАЊЕ, радња при којој се ударцима чекнића гвозђу (металима) мењају облик и унутарње особине (постаје отпорније и мање крто); врши се на хладно или на вруће; може бити ручно и машинско.

КОВАРКОВИЋ Карел (Коваговић, 1862.-1920.), чсл. композитор и диригент; компоновао: опере, балете, песме, хорове итд.

КОВАРИЈАЦИЈА (лат.) → корелација.

КОВАЧ, занатлија који се бави ковањем гвозђа (у ср. в. називани код нас к. каменоресци); 1 од најстаријих заната, али у новије време претрпео вел. измене: израду клинаца, потковица, ножева и сл. преузела инд., а с 2. стране из ковачког заната развили се браварски, механичарски и др.; данас к. у нашим земљама нарађују углавном само сеоске потребе; у неким крајевима (Ц. Гора, Ј. Србија) к. готово само Цигани.

КОВАЧ Анте (* 1897.), књиж., новинар; у свет. рату истакао се као одличан организатор јсл. добровољаца; гл. дело: *Сентиментално путовање бога Марса*. **КОВАЧ** ПЛАНИНА, план. (1 531 м) ј. од Чајничка, на граници Зетске и Дринске Бане.

КОВАЧЕВИЋ 1) Андрија (* 1879.), књиж. и преводилац; гл. дела: *Последњи Ненадић*, *Кријес* (романи). 2) Божидар (* 1902.), песник, приповедач и књижевник; има више духа него идеја и више симболике него осећања; гл. дела: *Алфе мојих душа*, *Грч младенства*, *Орач тишине* (песме), *Највиши севал Мирис века*, *Птиче млеко* (приповетке). 3) Влада (* 1878.), четнички војвода и пеш. кпт.; као војвода 1. срп. чете прешао 1904. у Скопску Ц. Гору и отпочео четовање, а 1905. продро чак у Малеш. 4) Гаврило, земунски књижевник и књиговецац, живео почетком 18. в.; свевао и штампао: *Пјесн о случајном возмущенију в Србији* и др. 5) Љубомир (1848.-1918.), историчар; проф. срп. ист. на Всл. школи; био изванредно проциљив и веома савестан, али с недовољно ширег ист. образовања; радио и знао много, али дао мало; много допринео раширивању односа између ист. и нар. традиције; гл. му расправе о Вуку Бранковићу и Немањи; био и наш најбољи нумизматичар; имао лепу збирку ст. срп. новца, коју откупио Беогр. унив. 6) Тома (1664.-1724.), историк; написао неколико ист. радова на лат. јез. 7) Фердо (1870.-1927.), сликар; радио искључиво пределе и био најбољи пејзажист у предимпресионистичкој генерацији. (На сл.: Љубомир К.)

сликар; радио искључиво пределе и био најбољи пејзажист у предимпресионистичкој генерацији. (На сл.: Љубомир К.)

КОВАЧИЋ 1) Анте д-р (1853.-1889.), књиж.; писао много; најбоље дело: *У регистратури* (роман). 2) Вистор (1874.-1924.), архитект, 1 од првих модерних јсл. архитеката; подигао црк. св. Блажа и Берзу у Загребу. 3) Крешимир (* 1889.), књиж. и новинар; књ. и брошуре: *Штрајк у фабрици штресера*, *Хрв. у борби за слободу*, *Хумореске и сатире*. Пар нас с Парнаса. 4) Фран (* 1867.), историчар; објавио више чланака и књ. о ист. Марибора и Птуја.

КОВАЧИЦА, варош (3 350 ст.) и среско место у Банату (Дунавска Бан.); постала 1751.-1752. насеобиним срп. граничара из потиске и поморишке границе. **COWBOY** → каубој.

КОВЕ, купалиште (10 000 ст.) на о. Вајту у Ламаншју. **КОВЕЛИН**, сулфид бакра (Cu S); моноклиничан мијерал плаве боје, тврдина 1,5-2; редак минерал; у борском руднику важна руда бакра.

КОВЕНТРИ, варош (130 000 ст.) у Енгл.; инд. аутомобила, мотоцикла, машина.

КОВЕРКОГ (енгл.), ткањина за израду горњих капуца и огртача.

КОВИЉ, ман. у Бачкој; 1. пут се помиње у 17. в.; садања црк. сазиђана 1705.-1707. у срп. средњев. стилу; иконostas радио А. Мародић по ит. узорима.

КОВИЉАЧА, бања (Дринска Бан.); сумповита ал-

калнокисела слабо мурјатична хипотерма (10°-30° Ц), сумповито гвожђевито извор, лековито блато; за пиће и купање; леци: реуматизам, ж. болести, кожни болести, малокрвност и хлорозе; комбинована купања и пиће, гвожђевите и сумповите воде; сезона мај-септ.

КОВИЉЕ (*Stipa pennata*, фам. Gramineae); дуговечна трава честача листа, у класовима веома дугачко перасто осје, које служи плодовима за летење, а затим за лакше завлачење у земљу; плод је опасан за стоку, нарочито овце, јер се лако закачи за длаку, а затим се оштри врх забада у кожу; расте у збивеним бусенима по степским и брдским крајевима ј. Евр., з. Аз. и с. Афр.

КОВИН 1) варош и среско место (8 200 ст.) у банатској равнини, на Дунаву (Дунавска Бан.); убрала се у најстарије срп. вароши у Војводини; речно пристаниште, жел. станица и трајект; 2) млина, 2 циглане. 2) варошица на Чепељском о. испод Будимпеште, са срп. првобитног ман. црк., посвећеном Успенју богородичину; саграђена у готском стилу; садање фреске потику из 18. в. и рађене су у традицији средњев. сликарства. **Ковински инцидент**, напад срп. трупа на аустр. који је Бертолд измислио да би од цара Франца Јозефа добио пристанак за објаву рата Србији; у телегр. објави рата упућеној срп. влади, Бертолд је то измишљено тврђење избрисао.

КОВИТ, врл. акробација при којој се авион при-

ближује земљи, завршући се као сврдао кроз ваздух. **Ковитлаве** → вртлог

КОВЉОН, варош (300 000 ст.) у Кини код Хонконга; развијена бродоградња; припада Енгл.

КОВНИЦА 1) зграда у којој се кују метали и израђују металне прерађевине. 2) зграда у којој се кује новац. **К. новац**, обично држ. установа у којој се кује држ. метални новац; установљена први пут код Срба за краља Радослава (1227.-1233.), по грч. узорима; гл. рад почео за краља Уроша I, по доласку Саса у Србију; наш најстарији рудник сребра, у којем кован сребрн новац, био је Брсково на Тари; касније су к. (цекле) установљене и по др. местима: у Трепчи, Руднику, Новом Брду, Призрену итд.; од 1417. отворио деспот Стеван и к. у Сребрици, а после деспот Ђурађ у Смедереву; у 19. в. Срби нису имали своје к. све до свет. рата; од наших к. најдуже радила к. у Дубровнику (12.-19. в.), а постојале су у Босни за бана Стевана II Котроманића; свој новац имали и неки наши градови, као Котор; први ковничари свуда били странци; отуд први валписи на нашем новцу на грч. и претежно на лат. јез.; код Срба први сребрн новац рађен по узору на вен. маталане.

КОВНО → Каунас.

КОВПЕРОВЕ ЖЛЕЗДЕ (*glandulae Cowperi*), помоћна жлезда м. полног органа, кружног облика, величине зрна грашак, паран орган; лежи код задњег дела уретре с којом је у вези; убацују свој продукт у → уретру са задатком (заједно са секретима → простате и Литлових жлезда) да разблаже → сперму.

КОВРОВ, варош (26 000 ст.) у СССР; ткст. инд. **КОВРЧАВОСТ ЛИШЋА** → лист (болести).

КОГАЛНИЦЕАНУ Михаило (1817.-1891.), рум. историчар и државник; написао 1. преглед рум. књиж. и добру историју Влашке, Молдавске и прекодунавских Румуна; издао ст. рум. хронике: *Letopisete Moldavel*.

СОГИТАТИО (лат.), мишљење, свест. *Cogito, ergo sum* (лат.): мислим, дакле постојим; полазна тачка Декартове флз.

КОГНАТИ (лат.: *cognati*), крвни сродници, и они који нису агнати тј. не припадају грађ. породици лица чије се сродство испитује; данас к. означава сродство ванбрачним путем.

КОГНИЦИЈА (лат.), знање, сазнање, познавање.

КОГОЈ Мариј (* 1895.), композитор; револуционарни муз. дух који у слов. муз. унео слободније хармонске везе и конструктивизам; компоновао: оперу *Чрне маске*, хорове (*Слово, Народа и Орао*), солопесме уз пратњу клавира: *Звечер, Да сем Јаз Језус, Газела* итд.

КОГОЛ (ит.), мрежа за лов обалне рибе; има крила који нису агнати тј. не припадају грађ. породици лица чије се сродство испитује; данас к. означава сродство ванбрачним путем.

КОГРЕВ Вилијам Томас (*Cosgrave*, * 1880.), ирски политичар, противник де-Валере и 1. од организатора «Илавих кошуља».

КОД (фрц.-енгл.) → 1) телегр. кључ 2) → кодекс. *Code civil* (фрц.), фрц. грађ. законик, носи назив и *C. Napoléon*, стога што Наполеон I претседавао његовој изради и обнародовао га 1804.; и данас од значаја.

КОДА (ит.: *rep.*), у муз.: завршни део композиције.

КОДАЉ Золтан (*Kodály*, * 1882.), мађ. композитор, фолклорист, критичар, проф. конзерваторијума у Будимпешти; дао више композиција и написао: *Мађ. нар. песме из Трансилваније, Пентатоника* у мађ. нар. песми.

КОДЕИН $C_{15}H_{21}NO_3 + H_2O$ алкалоид опијума, крупних кристала, раствара се у 60 делова воде; у медаје се у облику соли код надражајног кашља; помешан с др. средствима добро делује и против болова; мање токсичан но морфијум.

КОДЕКС (лат.) 1) збирка зак., зборник; код ст. Римљана уз књ. повезане таблице. 2) ст. рукопис Библи (александријски, синајски итд.). 3) збирка правила, канона: *Codex iuris sapientis*, који важи у ркат. др. као пуноважни зборник правила (од 1918.). **Кодификација**, утврђивање обичајног права писаним зак.; доношење законика у чјтавој групи правних односа (грађ., крив. законик итд.). **К. међунар. права**, утврђење међунар.-правних правила уговорима међу више држава; остварује изједначење погледа разних држава на међунар. право (жекевске и хашке конвенције); рад на њој преузело Друштво народа, које ради тога сазвало 1930. у Хагу конференцију; ова донела само уговор о држављанству (непотпуно), а питања прибрежног мора и одговорности државе за штету странцима није окончала. **Кодичал** (лат.), додатак тестаменту, писмено у којем се може наредити од стране тестатора да наследници изврше какав налог или да на одређен начин схвате тестамент; не обара гл. наредбу, ни одређивање наследника; мора се издати у тестаменталној форми (§ 431. Срп. грађ. зак.).

КОДЕР Антон (1851.-1918.), слов. приповедач и романописац; гл. дела: *Звездана, Лутеранци, Кметски тријумвират*.

КОДОТОМ, хир. справа за сечење репа код животиња. **Кодотомија**, операција сечења репа, нарочито код коња и паса; код неких псећих раса к. обавезна.

КОЕГИСТЕНЦИЈА (нлат.), израз којим се означаје начин једновременог постојања множине разноврсних предмета.

КОЕДУКАЦИЈА (нлат.), заједничко и истоветно васпитање м. и ж. деце; досад допуштана само као нужна мера, јер су мишљења педагога и одговорних у том погледу подвојена; разлику су сних. (неједнака брзина у развиту м. и ж. деце), особеност њихове прир., етички, вер., нац., класни и др.; код нас као и у осталим евр. земаљама, то питање још нерешено.

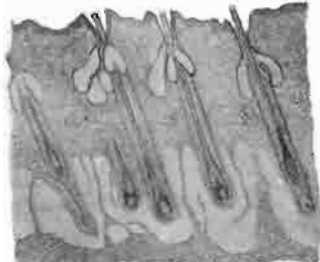
КОЕЛО Алонсо Санчес (*Coello*, 1515.-1590.), шп. сликар, портретист; претходник Веласкеса у стварању типичног шп. сликарства.

КОЕН Леон (1859.-1934.), сликар; радио композиције, од којих постоје више верзија и скица: *Јосифов сан, Вечити Јуда, Харон, Отмица, Адам и Ева*.

КОЕФИЦИЈЕНТ (нлат.) → сачинитељ. **К. самоиндукције**, однос између магнетног флукса кроз завојак и ел. струје која тече спроводником кружног облика (завојком) и производи га; у случају више завоја-

ка, тј. у случају калема, узима се у горњој дефиницији укупни флуке кроз калем, тј. збир свих флукса који пролазе кроз сваки завојак калема узет посебице; к. с. ел. кола зависи од облика и од димензија кола, али не и од његовог апсолутног положаја у простору; за дато коло он је константан под условом да се у близини не налазе никакве масе магнетних тела; јединица његова у практичном ел. систему је хенри.

КОЖА (лат.: *cutis*), систем органа у које се диференцира спољни слој тела животињских организама; код бескичмењака претстављена једнослојним епидермом и његовим производима, који постају или у самом епидерму (кожне жлезде, чулни органи) или на рачун кутикуле коју епидерм лучи; кутикула може бити веома дебела и градити прави спољашњи скелет (зглавкари); код мекушца, кутикула импрегнирана кречом и гради љуштуру; код кичмењака кожа се састоји из вишеслојне покожице и крзна; на рачун покожице постаје низ различитих покожичних органа (кожне жлезде, рожни органи: крљушти, перје, длаке, канде, нокти, рогови и др.); спољни слојеви покожице код сухоzemних кичмењака орожавају и бивају замењени новим слојевима; код човека орган на спољној површини тела, служи као: омотач, орган пипања, осећања (бола, топлоте и хладноће) и лучења. Спољна површина к. неравна, пуна ситних набора и маља; ови набори нарочито карактеристични на јагодицама прстију и длану; њихов пртеж за сваког човека различит, помоћу чега се утврђује идентитет људи (→ дактилоскопија); боја к. се мења према год.: код деце ружичаста, код одраслих бела, код старца жућкастоугасита; поједине расе окарактерисане су бојом к.: бела, жута, црвена и црна р. Дебљина к. различита, 1/2-2 см, а по где и 3-4 см; к. има 3 слоја: 1) **хиподерм**, тј. поткожна маст; 2) **дерм** (*corium*), гл. отпорни слој к. из везивних и еластичних влакана, између којих су крвни судови, живци, лојне и знојне жлезде; његова нарочита одлика су папилае, мала узвишења на површини према покожици, а има их 30-130 на 1 мм²; у папилама завршавају се танка живчана влакна, са специјалним завршецима за примане разних врста осећања 3) **епидерм**, спољашњи слој к., чији је најгорњи део орожао; што је орожао слој дебљи, к. је грубља и тамнија; у доњем реду хелија е. је → пигментат, боја у облику зрна; од количине пигмента, дебљине орожаога слоја е., множини и ширини кожных судова зависи боја к. У к. постоје 2 врсте жлезда: **знојне** и **лојне**, обе луче своје производе и избацују их помоћу малих канала, који имају своје отворе на површини к. (поре); са знојном организам избаљује извесне токсине (→ егзем, → дерматитис); лојни и знојни секретри одржавају горње хелије меканим и да се не перутају; к. се видно перута ако је надражена; к. добија храну само из крвних и лимфних судова; из → крема се не може уносити у к. храна, витамини и хормони. **К.** вештачка, сурогат за к. добија се натапањем памучних ткањина, хартије и инд. отпадака к. и превлачењем с 1 стране: раствором целулоида у алкохолу, ридинусова уља и боје, или фирниса, или раствора каучука; превучена површина се глача и шара пресовањем да се добије изглед праве к.; доста постојања према води и може да буде веома чврста; употребљава се за превлачење намештаја, сарачке израде, повезивање књ. и израду тапета. **Индустрија** к. у Југосл. није много развијена, јер нема довољно сировина за њу, пошто извози живу стоку на сањом и к.; сем неколико фабрика свет. гласа (*Индус, Љубљана, Загребачка* творница и *Ф. Вошнаг, Шостањ*), у Југосл. има око 60 мањих предузећа за прераду к., и то 24 у Слов., 15 у Хрв., 6 у Београду са Земуном; ост. у др. покрајинама; у Југосл. се производи к. за ђонове; њена производња стално расте и готово подмирује домаћу потребу; горње масне к. се и извозе, а исто тако и хромне, док се специјалне врсте за лукузне и галантериске потребе увозе; капацитет јед. фабрика к. око 3 мил. ком. говећих, телећих и ситних к., одн. 30 000 т говеће к. год.; ове би количине подмириле домаћу потребу, али фабрике раде са једва 50% капацитета.

те се израђена к. мора и да увози. **Кожии рак** → младеж. **К. скелет**, у ужем смислу обухвата копштате творевине у кожи кичмењака (крљушти риба); код гмизаваца се у к. јављају чврсте копштате плоче које каткад граде чврст панцир; к. кости се често спајају с унутарњим скелетом нарочито у глави; темна и чеона кост су нпр. к. порекла. **К. туберкулоза** → лупус вулгарис.

КОЖАР (*Prionus coriarius*, фам. Cerambycidae), тврдокрилац до 4 см дугог тела, дугих нипака, црних троребарних покрилаца; ларве без погу живе у дрвету, где буше гранате ходнице; стан. борсалине обл.

КОЖАРКА БОСКОПСКА, лепи боскоп, 1 од најбољих јабука за паше прилике; гаји се заседа највише у Слов. (→ ренета).

КОЖЕЉОВСКИ Јузеф (1797-1863.), пољ. књиж.; писао драме и романи; гл. дела: **Карпатски брђани** (драма) и **Спекулант и Колокација** (романи).

КОЖИЧИЋ Шимуш Бена Задранин († 1536.), биск.; на латеранском конциљу (1513.-1516.) тражио рат против Турака; осн. на Риједи глагољашку штампарију и издао литургијске књ.: **Официј римски**, **Мисал хрватски**, **Књижице крста**, **Причешенија** итд.

КОЖЉЕ, ст. град у Ј. Србији, близу ушћа Пчиње у Вардар; у његовој близини налазила се црк. св. Николе, коју подигао краљ Милутин.

КОЖУФ, план. з. од Ђевђелије, на граници Југосл. и Грч.; највиши врх Дудича (2 138 м).

КОЖУХ, врта капута с рукавима и без њих од овчје коже с које није скинута вуна; веома распрострањена код Јж. Сл. и многих др. народа; израђују га ћурчије; могу бити без икаквих украса или с прошивеним орнаментима од чоке у боји, бојама, шљокама и сл.; носе их нарочито пастири у целој Ср. Ј. и Зап. Евр.

КОЗА (*Sariga hircus*), домаћа, обично мршава, веома млечна и прилично плодна животиња; јари се једном до 2 пут год. и при сваком јарењу доноси на свет 1-4 јаради; бременитост траје 145-155 дана; за приход се узимају грла ст. 1,5 год.; нема много раса и све воде порекло од дивље к.; најпознатије: домаћа, санска, ангорска, кашмирска, нубиска и тогенбуршка; млеко лековито, пошто се к. исхранује претежно шумским травама и лишћем; вел. шумска штеточина, јер брсти ситно дрвеће и тако му спречава правлан пораст; у Југосл. било 1934. г. 1 881 126 к.; највише их има Вардарска бан. (671 300), Зетска (408 288) и Прим. (220 240); извоз незнатан: око 50 000 ком. у вредности 12-14 мил. д; одлази за Грч. и то углавном из Вардарске Бан.; у последње време ради се на томе да се њен број смањи, јер више чини штету шумарству него што доноси корист. **Јаре**, младунац од момента јарења па до 8-10 мес. старости; има укусно месо с карактеристичним јареним мирисом; познато иначе као веома немирна животиња. **Раса к.**: према облику главе, величини и роговима 3 типа: а) **евр. тип**: глава обично вел., кратка у односу на ширину, чело равно и широко, рогови вел. повијени уназад (или без рогова), вел. растом преко 60 см, снажно, распрострањене по целој Евр.; **расе**: **алпска** са 4 варијетета према боји: шамоаска к. (отвореномрка), санска (бела), валезанска (бела са широким црним оковратником), тогенбуршка (отвореномрка прелазни у црвену); **нијемонтска** (црвена са црним ногама), **гријдерска** (сивопељаста), **савојска** (црвошарена), **монтдорска** (шареносива), **пиренејска** (3 варијетета: беариска, русиљонска и мурска), **поатвенска** (сивобела с пегаста), **фламанска** (затвореносива); б) **аз. тип**: глава узана, дуга, малих хоризонталних или клемпавих ушњу, често без рогова, длаке вунасте, висине око 60 см; **расе**: **ангорска** (бела или белосивкаста), **кашмирска** (бела или белокућкаста), **тибетска** (бела, мрка или црна); в) **афр. тип**: глава узана заокружена, профил заокружен, без или малих рогова, уши широке, дугачке и клемпаве, ср. раста 60-70 см, длаке кратке; **расе**: **тугуртска** (бела, црна или жута), **сокото** (шарена, црнобела са црним тачкама), **нубиска** (шарена), **малтска** (бела или црвена); у Југосл. распрострањене углавном домаће евр. типа; има доста к. санске расе. **Козарство**, гајење и искористивање коза за месо, млеко и длаку; развијено по шумовитим и брдским пределима, у Југосл. у јуж. и јз. крајевима; нарочито корисне расе су (санска) које не штете шуме. **Козје млеко**, употребљено у исхрани веома опасно, ако се даје као искључива храна, јер проузрокује брзо тешку анемију (малокрвност); може се дати само поред др. месовете хране; већ створена анемија лечи се не гвожђем и бакром, већ цингерном, витамином В (квасац), месономтом храном.

КОЗАК Јуп (* 1892.), слов. приповедач и књиж. критичар; у роману **Шентпетер** дао култ. слику љу бљанског предграја из 1. половине 19. в.

КОЗАРА, план. (978 м) са. од Бањалуке, према Посавини (Брбаска бан.).

КОЗАРАЦ варош у Босни; помиње се 1. пут у 14. в.; био средиште средњев. санске жупе.

КОЗАРАЦ Иван 1 (1885-1910.), приповедач; занимљив му роман **Ђука Беговић**, који даје доста доказа о личном таленту, мада подложен критици. 2) **Јосип** (1858-1906.), приповедач; служио као шумар у Слав.; у младости писао пееме и комедије, а после се сав бицио на приповетку и роман; у хрв. књиж. почео међу првима да негује реалистичке приче са села и у неким од њих истакао се као јак мајстор (**Тена**, **Оправа**); његов роман **Мртви капитал**, слабо компонован и ум. необрађен, имао ипак заслуженог успеха, јер захватио у живот непосредно и снажно. (На сл. Јосип К.)

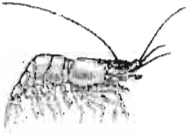

КОЗАЦИ 1) пој. организоване и лако покретне (казак на тур.; номад, разбојник) заједнице ратника; на Дону и Дњепру имали праве државе; много допринели ширењу Рус.; били одлични вој. и освајачи; нарочито употребљавани за обезбеђење освојених обл. или угрожених граница и стога пресељавани. Украјински к. се од старине деле на Донске и Запорошке, а рус. на Астраханске, Кубанске, Уралске, Сибирске, Семиреченске, Трансбајкалске и Амурске. 2) врта граничара у царској Рус.; постали на тлу данашње Украјине, у крајевима које угрожавали Татари и Турци, у 2. пол. 15. в.

КОЗАЧИНСКИ Емануило, рус. уч. међу Србима у 1. пол. 18. в., кога рус. власти послале на позив срп. црк. великодостојника међу Србе у Војводини; дошао у Карловце са 6 другова (1733.) и ту почео свој васпитни рад; био ректор лат. шк. и проповедник у црк.; сам напустио место (1736.), а 1739. отишао у Рус.; утицајем његовим и његових претходника и другова уведена је у срп. књиж. менавина рус.-срп. језика позната под именом славјано-сербског, која у њој превлађивала све до Вука Караџића; К. се бавио и књиж.; 1. код Срба организовао поз. ћачке преставате, за које написао трагедију **Смрт цара Урона**.

КОЗЕРИЈА (фрц.), књиж. састав у лаком, занимљивом, а по могућству и духовитом стилу о разним, иначе озбиљним, предметима о којима се обично нише научним стилу.

КОЗИЦЕ 1) (*Carididae*), породица морских ракова декапода малог пораста, богата врстама; веома укусни и лове се на евр. обалама у вел. количини; има их и у Јадрану. 2) → богине овчје.

КОЗЈАК 1) план. јн. од Прилепа, с највишим истоименим врхом (1 814 м) на јел.-грч. граници. 2) план. (1 284 м) са. од Куманова (Вардарска бан.); на св. подножју, поред р. Пчиње, ман. св. Прохора Пчињског. 3) план. (780 м) с. од Каштелског Зал., одн. сз. од Сплита (Прим. Бан.).

КОЗЈАЧИЈА, план. и сточарски предео око пл. Козјака, си. од Куманова: стар. срп., веома борбено; дизало устанке 1689. под Карпошем, »кумановским краљем«, и 1878.

КОЗЈИ РОГОВИ (*Bidens tripartitus*, фам. Compositae), једногод. биљка, висока до 1 м, наспрамна листа, исечена на троје; цвет у главницама жућт. доцније мр.; плод с 4 бољде на 1 крају, од којих 2 дужа (отуд назив к. р.), расте на влажним местима, поред обала, на њивама, поред путева; распрострањена у Евр. и Аз.; распрострања врше животиње за које се плодови закаче.

КОЗЛАЦ, мајасија (*Agum*, фам. Agassaeae, отровна вишегод. биљка, кртоласта подземна стабла, сочна стреластих листа, повећа клипа заштићена листовима тулузом, који се завршава соластом израсти; испод израсти у горњем делу м. а у доњем ж. цв. тови; приликом цветања развија се у тулузу прилично висока тмшт. и неугодан мирис који мами инсекте (полинација); расте по влажним шумама и ливадама Евр. и њеној медитеранској обл.; корен садржи 70% скроба, нешто беланчевине, масног уља, гуме, шећера и 1 гликозид, калцијум-оскалат и др.; народ га у Херц. за гладних год. пече и једе; при том треба пазити да се корен добро испече или у неколико вода прокува, да не би преостале отровне материје; отров се налази и у лишћу.

КОЗЛИЋ, јарац, гимнастичка справа слична коњу, само мања и без хваталки; висина и величина различита; веома згодна за прескоке и метња.

КОЗЛОВ Иван (1770-1840.), рус. песник Пушкинове епохе; био слеп и своје песме диктирао; по духу близак Жуковском; много и добро преводио, нарочито синг. песнике.

КОЗМА Презвитер († 969.), буг. писац; гл. дело: Проповеди против јеретика, важан извор за познавање богумила.

КОЗМА И ДАМЈАН св. (св. Врачи), браћа, пореклом из Ар.; рим. лекари у Киљкији; бесплатно лечили хришћ., стога **бесребрници**; умрли мучничком смрћу у доба Диоклецијана (око 303.); заштитници лекара, хирурга и апотекара; крсна слава Вој. салитети.

КОЗМЕТИКА (грч.) 1) наука о одржавању спољашње лепоте тела, нарочито коже и косе, спречавањем и отклањањем узрока који им шкоде, одн. исправљањем неправилности. 2) превентивна нега. **К. линије** → хигијена линије.

КОЗМОС (грч.) 1) украс, рел. 2) васељена, свемир као складна и уређена целина. **Козмички зраци**, нарочита врста з. који се опајају само на вел. висинама; одликују се вел. продорном моћи, која 180 пута већа од продорне моћи рентгенових з. и веома кратком таласном дужином (радиоактивне врсте); њихово порекло по свима изгледима у свемиру и по том схватању треба да потичу од радиоактивних промена у млечном путу; ваздушни омотач Земље их највећим делом апсорбује и слаби, тако да им јачина на обичним висинама веома мала; делују разорно на живе организме; опазио их Хес 1910. и детаљно их испитивали Колхерстер и Милликан. Стратосферски летови последњих год. се врше углавном ради испитивања к. з. **Козмобиологија**, наука о односима између живота света и васионских сила. **Козмоглобус** (грч.-лат.), кугла на којој претстављен изглед небеског свода. **Козмозоа**, организми из васионе, према чему и претпоставка В. Томсона да су зачеци живота на Земљи доспели из васионе; с тим у вези и Свант-Аренђусова панспермска теорија, да се кљиде организмима преносе с планете на планету. **Козмогонија**, постанак васионе; схватања, објашњења, приче о постанку света, току живота, многобројних васионских тела и њихових система; по предању готово свих народа најпре владао потпуни хаос из којег настао козмос; у индиским предању прво није постојало ништа; у томе хаосу постојао дух или свет. Јаје из којег се свет од себе развио; код Вавилонца тај хаос била океанска вода из које су се развили богови и чудовишта; у борби богова бог Мардук победио морско чудовиште Тијамат и од његовог тела створио небо и земљу; код Персијанаца свет постоји из тела мртвог бјака; код Инда из тела убијеног дива Пурушана, код Герм. из мртвог Имира; по миту примит. народа расцепило се јаје света (кокосова љуска), па од ње постали небо и земља, а из њене садржине се развио живот на Земљи; у нашим нар. причама, песмама и веровањима наша израза различита козм. схватања: многа из ст. индоевр. односно сл. религије, хришћанства, ислама и разна источњачка; чест мотив: Земља стоји на волу или дрвету; много дуалистичких елемената (Јаво који омета творца итд.); научна к. почиње тек 1755. са Кантом, и научне космогонике рел.-митол. објашњења. **Козмографија**, наука која проучава и описује појаве на небеском своду, стварна и привидна кретања Земље и небеских тела, њихове даљине, њихов састав и услове који на њима владају. **Козмологија**, део опште метафиз. који има за циљ да одреди принципе постанка, развоја и пропасти прир. и материјалнога света уопште (козмоса); ист. стварања света. **Козмополит** 1) свет. грађанин, који не зна за национализам, већ сматра цео свет за своју отаџбину. 2) биљке и животиње које су се распрострле по целој Земљи.

КОЗНИК, средњев. срп. град, на Расини, код Брусца; добро очувана зидна платна и 5 кула.

КОЗНИЦА, план. (1 221 м) и.-ј. од Припјатје (Вардарска Бан.); састављена од серпентина, већим делом гота.

КОЗОБРАД (Tragopogon, фам. Compositae), једногод. биљка шупља стабла; цвет од јасножутих, ређе црвенкастих језичастих цветова; расте на необођеном земљишту.

КОЗОМОР, пл. (1 286 м) сз. од Н. Вароши (Зет. Бан.). **КОЗОРОГ** (Sarga ibex), род правих коза, јака тела, веома снажних, до 80 см дугих, уназад повijenih рогова; живи на високим план. Аз.; у Евр. уништен нерационалним ловом; код нас их има само

у Слов. на имању б. Борна (Св. Ана); покушавају га поново законтити у Швајцарској и Јаворници (ЧСР); ловостаја за јарце 1./12.-31./10. а за козе цела год.

КОИМБРА, варош (21 500 ст.) у Порт.; инд. вуне; унив., звездара и бот. врт.

КОИНЕ (грч.), општи језик Грка, постао од еолских и дорских дијалеката (4. в. пре Хр.).

КОИНЦИДЕНЦИЈА (лат.), слагање, поклапање, подударње. **Coincidentia oppositorum**, слагање, сагласност супротности; мисли се: »и супротности се у суштини слажу«.

КОИПУР, кок → Гонди.

КОИР, влакна љуске кокосовог ораха; имају разнолику примену; од њих се праве конопци, четке, разна плетива итд.

КОКА 1) кокаиново дрво (Erythroxylon coca, фам. Erythroxylaceae), жубн 1-3 м висине; проста листа, жућкаста или бела цвета и ситна првена плода; расте дивље у Андима, а гаји се свуда у тропима; лишће има пријатно горак укус, јер садржи низ алкалоида, од којих најпознатији **кокаин**; ј.-амер. урођеници жваћу лишће да лакше раде напорне послове и да смање осећај глади и жеђи; у мед. употребљава се да изазове неосетљивост у оку и на слузокожама, да би се могле вршити операције; у истом циљу новјији мање отровни препарати (новокаин и др.) убризгавају се под кожу или у окољну живаца, где се врши операција. 2) (соса), бактерије лоптаста облика; улазе у 1. од 5 група разреда бактерија. **Кокаинизам**, болесна жудња за уживањем кокаина који изазива задовољство, весело расположење, повећано самопоуздање; по престанку дејства кокаинисту обузима немир, нелагодно осећање, несигурност, што га нагопи на поновно узимање отрова; одвикавање само у затвореном заводу, тј. одељењу за посматрање, душевној болници, санаторијуму за живчане и душевне болести.

КОКАВАЦ, кокичар, нарочита врста кукуруза за кокање, бела шиласта зрна.

КОКАНД, варош (70 000 ст.) на р. Сир-Дарји у Узбекистану (СССР); трг за вуну; ткст. инд.

КОКАРДА (фрц.), округла зпачка обично у нар. бојама; носи се на кани или на грудима.

КОКЕ (Gallinacei), ред птица снажних ногу, кратких крила, мале главе и кратка снажна кљуна; слаби летачи; хране се претежно биљном храном и ситним животињцама; обухватају више породица од којих су најважније: → тетреби (Tetraonidae) и праве к. (Phasianidae), краћег засвођеног горњег кљуна који преклапа доњи и носи носне прорезе, здепаста тела, кратких крила и снажних ногу; поред **домаће кокоши** (Gallus domesticus), која потиче вероватно од **банкива к.** (G. bankiva), пореклом са Малајских О. и Индије, овде спадају: **бисерка** или **морка** (Numida meleagris) белих пера по тамном перју, пореклом из Афр., **пурка** (Meleagris gallopavo), пренета из С. Амер.; **паун** (Pavo cristatus) из И. Индије; **фазан обични** (Phasianus colchicus) из зап. Аз., одомаћен, плавозеленог или црвеног перја у мужјака; из Кине пренети жути и бели ф.

КОКЕР → спанијел.

КОКЕТА, **кокетерија** (фрц.) → каиперка, каиперство.

КОКИЈЕ (фрц.), призматични гвоздени калупи, дебелих зидова, у које се лије ковано гвозђе из конвертора или Мартинових пећи.

КОКИН БРОД, прелаз преко Димове притоке Ушца, с. од Нове Вароши (Зетска Бан.); преко њега прешло много иссељеника из Црне Горе и Новопазарског Сандака у Србију.

КОКИНКА кокош, раса пореклом из Кине; крупна, тежина до 5 кг; меснате кресте, кратка репа, дуга и растрешта перја, жутих ногу обраслих перјем; нема нарочитих привр. особина; слабе каквоће меса, лоша носиља, али укрштањем служи за поправку многих раса живине.

КОКИНШУ, јап. антологија класичне поезије (1 100 песама), састављена 905. г.

КОКИЧАР → кокавац.

КОКЛЕН Веноа Констан (Coquelin, 1841-1909.), фрц. глумац и писац; креатор Сирана и гл. лица Молијерових комедија; гл. дела: Уметност и глумац, Начин предавања монолога.

КОКОЉА Трипун (1661-1713.), сликар из Пераста; има слика по црк. Пераста и Котора.

КОКОС (Cocos nucifera, фам. Palmae), палма пераста листа на врху дугог и сразмерно танког стабла; плод величине човечје главе; успева у свим троп-

ским прим. обл. и тропским о. **Кокосов орах**, плод к. палме, састоји се од влакнастог омота (дебљине 4 см), који се искористићава за израду четка, ужетата и застирача; дрвене љуске, од које се израђује посуђе, и језгра, која се незрела употребљава као овежујуће пиће (к. млеко), а сазрела, испуњена и испитњена (копра) служи за цеђење уља. **К. маст**, добија се из → копре екстракцијом или топљим пресовањем; делимичним хлађењем стопљене к. м. добија се чврсти део, к. стеарин, и меки део, к. олеин; употребљава се добро пречишћена за израду маргарина и фабрикацију сапуна.

КОКОТА (фрц.), жена слободног понашања и владава.

КОКОТАЦ (*Melilotus officinalis*, фам. Papilionaceae), зељаста двогод. ређе једногод. биљка, висока око 1 м, жута цвета у гроздастим цвастима; садржи кумарин и стога има пријатан мирис; расте у пролећним шумама, на ливадама, њивама; 2. врста: *M. albus*, белих цветова, гаји се као сточна храна; употребљава се прво кошење, јер млађе биљке имају мање кумарина; теј од к. употребљава се за превисање код запаљења очних капака, грчева и болова код менструације.

КОКОТИЦА, биљка → арктолохија.

КОКОТОВИЋ 1) Душан (*1888.), сликар и гравер; израдио много бакореза: Грачаница и мала Хвара, Раба, Трогир, Загреб. 2) Никола (1859.-1917.), књижевник и новинар; у својим делима сликао типове из Крајине и соц. преврћања; гл. дело: Црнци.

КОКОШ → коке → живинарство. **Кокошарник** → живинарник. **Кокошја прса**, избоченост грудне кости код рахитиса.

КОКОШАР Иван (1860.-1923.), слов. композитор црк. композиција и скупљач нар. песама.

КОКОШКА Оскар (*1886.), нем. сликар; највише ради пределе и портрете; вел. колорист.

КОКРА, л. притока Саве (Дравска Ван.), дуга 33,3 км; извире на Савињским Алпима, улива се ниже Крања.

КОКС (енгл. coke), вештачко чврсто гориво, добијено → сухом дестилацијом нарочите врсте каменог угља; израђује се у огромним количинама, у коксарима, а добија се и као споредни производ у фабр. гаса за осветљење; добар к. из коксара је чврст, порозан и сребрнасте до сиве боје; садржи до 10% пепела и највише 1% сумпора; топлотна моћ износи 7 500-8 000 кал.; из гасара има црну боју и мању чврстину; сагорева с веома кратким пламеном и даје високу тмпт.; употребљава се као металуршко и инд. гориво у случајевима где се тражи сагоревање без пламена, висока тмпт. и вел. чврстина горива; служи и за централно грејање; према намени разликују се: металуршки, ливачки, ковачки итд. **Коксара**, фабрика за суху дестилацију каменог угља ради добијања кокса као гл. продукта.

КОКСИТИС (тбк. кука) → туберкулоза зглобова.

КОКТЕЛ (енгл.), мешано пиће од коњака, бермета, воћа, јаја и др.

КОКТО Жан (Cocteau, *1892.), фрц. песник, гл. представник фрц. модерне; утицао на муз. и сликарство; писао књиж. критике и драме: Орфеј.

КОКУС (coccus) → бактерије; кока.

КОКЦИДИЈЕ (Coccidia), паразитске праживотинје из групе спорозоа, махом јајаста облика; на крају свог развоја стварају споре помоћу којих се преносе с 1 домаћина на 2.; живе углавном у цревној слузокожи бескичмењака и кичмењака и изазивају каткад цревна обољења; извесне су запажене и у прву половину века (→ спорозое). **Кокцидиоза**, паразитарна болест неких домаћих животиња, коју проузрокују кокцидије; код говеда к. болест прева, обољевају млада говеда, телад и јунак; знаци: пролив са фибриозним наслагама; код зечева к. болест јетре; код перади (кокош, ређе патке, гуске и ћурке) обољевају прева (пролив), јетра и бубрег; код свих перемаћају у варењу, пролив, мршављење и често бројна угинућа; у измету јаја паразита, преко којих се врши заражавање: предохрана: дезинфекција и уништавање паразитарних јаја.

КОК 1) → кон. 2) (ит.), комад од утовара, пакет.

КОК ДИ ТЕНДА, превој у Алпима између Фрц. и Ит.; испод превоја тунел, дуг 8,1 км.

КОЛА, средство за превоз путника и робе; могу бити са 2 (двоколице) и 4 точка; облик зависи од тога чему су намењена (превоз људи или робе и ко их вуче, коњи, разне врсте стоке); развила се вероватно из саоница под које су стављани прво округли трнци, затим прави точкови; у нашим крајевима и данас има к. с пуним точковима од 1 комада дрвета; двоколице познате у Аз. још од давних времена, а у Евр. било к. с 4 точка још у пренст. доба;

међутим и данас има много примит., па и култ. народа, који их немају, јер их не могу употребљавати, због прир. земљишта, снега и сл. Кола Вел. и Мала → Медвед Вел. и Мали.

КОЛА, пол. на С евр. Рус.; са 3 одваја Бело М. од Леденог М.

КОЛА (*Colocasinata*, фам. Sterculiaceae), биљка тропске Афр., која даје познати «кола-ораш», чије семе има сладак доста пријатан укус и садржи кофеина, теобромина, шећера, скроба и др.; кофеина има више него кава; ораси служе као храна и лек. **КОЛАБОРАТОР** (лат.) 1) сарадник. 2) помоћни уч. или свешт. **Колаборација**, сарадња.

КОЛАГЕН, беланчениста материја садржана у везивном ткиву, хрскавица и костима, која кувањем даје животињски лепак.

КОЛАН 1) у околини Београда и Скопља појас украшен разним зрима, везом и сл.; носи се преко обичног тканог појаса; део м. и ж. ношње. 2) део коњске опреме.

КОЛАПС (нлат.), нагла појава слабости срца и пад притиска у периферним крвним судовима, гдекад и смањена активност мозга; узроци: инфективне болести, токсини бактерија парализирају рад срца и крвних судова (грип, запаљење плућа, тифус, сепса); знаци: бледило, хладни удови, мали убрзан пулс (једва се пипа), низак крвни притисак, дисање површно, некад бесвесно стање; врста к., тзв. «шоке»: као рефлекторна појава на крвне судове (грч можданих артерија и анемииа мозга) при вел. страху, jakim боловима, вехим повредама тела, ударима и крварењима (нарочито у трбуху). **Коланотерапија**, 1) начин лечења плућних болести, нарочито плућне тбк., којим се постиже спаљивање оболелог плућног крила; повољни услови за лечење стварају се када се оболели орган стави у потпун мир и поштели од своје функције; постиже се: вештачким → пнеумотораксом, Френкексајрезом, торакопластиком.

КОЛАР 1) варош (90 000 ст.) у Индији; у околини рудник злата. 2) занатлија који израђује кола; зан. се развио тек у н. в., када су почели да се граде добри путеви; у новије доба аутомобилизам знатно успорио његов развој.

КОЛАР 1) Јан (Kollar, 1793.-1852.), чсл. песник, романтичар, идеолог сл. узајамности; извршио огроман утицај на чсл. савр. пољење, а његова поезија наша одјека и код нас; гл. дело: Књи славе (спев). 2) Славко (*1891.), хуморист и сатиричар; гл. дела: Намијане приповијести, Или Је-смо или нисмо (на сл.: Јан. К.).

КОЛАРАЦ МИЛОСАНЂЕВИЋ Илија (око 1800.-1878.), трг. и вар. добротвор; 1. фонд за помагање књиж. створно још 1801., а 1877. цело имање оставио за подизање срп. унив. и помагање књиж.; његовом помоћу издато и награђено досад око 170 разних кн.; уместо унив. подигнут је, као његова задужбина, Нар. унив. (1924.), чији рад у Београду отпочео 1932. и који све више развија делатност и до унутрашности.

КОЛАРИ → Мупде.

КОЛАРИЋ - КИШУР Рудолфо (*1882.), књиж., осн. и гл. сарадник **Коприва**; хуморист, поз. и књиж. критичар; гл. дела: Лаж (псих. роман); Пред ноћ, Сив, Оквни живота, Последња борба (драме).

КОЛАТАЈ Хуго (1750.-1812.), пол. полит. писац; творац устава од 1791.

КОЛАТИН Луције Тарквин, унук Тарквинија Старог; 1 од 1. рим. конзула после укидања монархије. **КОЛАУДАЦИЈА** (лат.), похвала, одобрење; званична потврда да су радови извршени према уговору.

КОЛАЦИЈА (фрц.), срањивање преписа с оригиналом. К. идеална, израчунавање законаг дела наслеђа тако да се од активне покојника на дан смрти одузима пасива, па остатку дода вредност поклона које је умрли учинио заживота; дели се урачунавају само обични поклоци или издаци учињени за мизра, отгарање радње, итд., а не и оно што дано преко зак. дужности, сем ако је несразмерно према издацима на другу децу.

КОЛАЧ 1) свака посласица справљена од теста. 2) у јсл. народу сваки култни хлеб који се меси од бољег теста о неким празницима (Божих, Младенци, Ђурђевдан) или нарочитим приликама (слава, дава,

свадба); украшава се на разне начине, понајвише фигурама од теста; има поглавито значај жртве прешима.

КОЛАЧАРКА, погачара, домаћа издржљива врста јабуке, раширена по целој Југосл.; пљосната, пругасто црвена; трг. вредност осредња; извози се у мањој мери на С.

КОЛАШИЦ 1) варошица и среско место (1 850 ст.) на р. Тари, на јз. подножју пл. Бјеласице (Зетска Бан.); постала средином 17. в.; по ослобођењу (1877-1878.) насељена прав. Србима наместо исељених мусл. 2) обл. око горње Таре и до Бродарева на Лиму; некад племе; дели се на Горњи (око варошице К.) и Доњи (с. од 1.); у Г. живе прав., а у Д. помусл. Срби 3) → Стари (Ибарски) Колашин. Колашинска афера, покушај устанка првог. опозиције у Васојевићима која се спрема на одлучну борбу против режима на Цетњу (1909.); устаници су се, по савету пријатеља, предали, али власти предузеле против њих најенергичније мере; 5 лица кажњено смрћу, више њих робом, а 1 део се спасао бекством преко границе; афера изазвала вел. протесте у јавности, највише стога што је суђење било тајно.

КОЛБЕ Георг (* 1877.), нем. вајар; највише ради ж. прилике и попрсја; одликује се нежношћу и смислом за праву пластику.

КОЛБЕНХАЈЕР Ерв. Гвидо (Kolbenheyer, * 1878.), нем. књиж., романописац; славни националсоцијализам и улогу Севера; гл. дела: *Amor Dei* (роман о Спинози), *Парацелзус III*. Нем. исповест.

КОЛБЕР Жан Батист (Colbert, 1619-1683.), фрц. државник, мнж. Луја XIV; уравниотежи држ. буџет; погетинао развој земљр. сточарства, инд. руд. и старо се да повећа извоз а смањи увоз; ради тога увео заштитне царине; реорганизовао фрц. морнарицу, помогао књиж. и ум.

КОЛВИЦ Кете (Kolwitz, * 1867.), нем. графичарка; ради сирове, снажне бакрорезе, литографије и дорезе из радничког живота; истакнута претставница нем. савр. ликовне ум.; гл. дела: *Ткачи*, *Мртво дете* и др. **КОЛГУЈЕВ**, о. у С. Леденом М., према сев. обали евр. Руч.

КОЛЕГА (лат.), садруг у неком послу, занимању. **Колегија**, скуп свих лица истог чина или службе. *Collegia pietatis* → пијетизам. **Колегијум** → веће. *Collegium Illyricum* (лат.: Илирско друштво), осн. 1585. папа Гргур XIII ради ширења кат. вере међу Србима и Бугарима. С. *graecum*, исто међу Грцима. С. *musicum*, раније скуп љубитеља муз. који су свирали заједно; данас камерно муз. удружење које у кругу студената и проф. негује и изводи камерну вокалну и инструменталну муз. нарочито ст. мајстора. **Колегијални систем**, к. организација власти, уређење према којем одлучује и решава не 1 човек (монархатски систем), већ збор или колегијум; примењено је, уколико је могућно, у модерној држави, у законодавној, а с малим изузетком и судској власти; објективнији је пошто држ. вољом не може постати воља 1 лица, већ више њих, тако да се лични елементи међусобно сузбијају.

КОЛЕДА (грч.-лат.), код многих народа и Жж. Сл.: 1) Вожић или Н. год. 2) обичај да у време од Вожића до Н. год. иду од куће до куће групе младина, **коледари**, обично прерушени, и певају песме с припевом «коледо» или «коледек»; обичај најбоље очуван у зап. јсл. крајевима и Ј. Србији.

КОЛЕЖ (фрц.), ср. шк. у Фрц. и Белг., коју издржава варошка оп.; васпитни завод. С. de France (осн. 1530.), зависи од мет. просвете, али ужива широку аутономију; обухвата у својим предавањима све науке и сва знања, али не спрема ни за какве испите ни положаје.

КОЛЕЈ, овчарски пас и за личну одбрану, пореклом из Шкотске, сразмерне силуете, преломљених малих ушију, коо усабених очију, дугуљаста лица, китњаста репа; длаке праве, густе, дуге и оштре; на глави кратка, дуга на врату где образује оковратник; прн и бео или сур и бео.

КОЛЕКТА (лат.) 1) скупљање добровољних прилога за црк. или црк.-соц. циљеве. 2) кратка молитва у току мисе.

КОЛЕКТИВАН (лат.), заједнички, општи, скупни. **К. аменица** (лат.) → збирна и. **К. прокура** → прокура. **К. тип**, животиње или биљке у садашњости или прошлости које имају особине 2 или више типна организма те граде прелазан облик међу њима; нпр. данашњи кљунар аустраљ. за сисаре и птице, изумрли археоцериксе за птице и гмизавце, спегоцефали за гмизавце и водоземце, цикадофилнице за гмизавце и папрате, пситофитине за папрате и маховце итд. **К. уговор**, писмена погодба закључена између службодавца или организације службодавца 1 или више сродних привр. струка с 1 стране и слу-

жбопримачке организације као претставника службопримаца с др.; одређује међусобне службене односе, права и дужности; важи за све помоћно особље струке за коју је закључен; ако је за поједине службопримце те струке закључен још и посебни уговор посебни ће важити уколико је дозвољени. **Колективизам** 1) подвргавање појединца интересима, циљевима и идеалима целине. 2) систем друштв. организације на принципима заједничке својине производних средстава; обухвата све соц. системе, почев од утопистичког социјализма из 1. половине 19. в. па до савр. комунизма.

КОЛЕКТОР, орган динамомашине цилиндрична облика, утврђен за њену осовину; састоји се из већег броја бакрених ламела, међусобно изолованих лискуном; служи као посредник за прелаз струје из намотаја машине у њено спољње коло; за њега привезани завојци намотаја индукта машине с 1 стране, а крајњи машине с 2. стране, преко угљених четкица које тару о к.; индуктоване струје у завојцима намотаја су наизменичне, а помоћу к. се успева да се од машине изводи у спољње коло једносмислена струја. **Колектура** (лат.), продајница сребрака.

КОЛЕКЦИЈА (лат.) 1) збирка, већином необичних, ретких и скупих предмета исте врсте (слика, књ., новца, марака, лептирова). 2) издања књ. у серијама, као: Срп. краљ. акад., Јсл. акад., Матице срп., Матице хрв., Срп. књиж. задруге, Нар. дела. **Колекционер**, човек који прави збирку, скупља ум. дела ради свог личног задовољства или да њима спекулише.

КОЛЕНАЦ (*Sherardia arvensis*, фам. Rubiaceae), ниска зељаста 1-год. биљка, четвртаста стабла дуж којег у пршљенима око 6 листина; цвет љубичаст; скупљен на врховима у привидно штитасте цвасти; расте по ливадама, пашњацима и рудинама.

КОЛЕНДИЋ Петар (* 1884.), књиж. историчар, проф. јсл. књиж. на физ. фан. у Скопљу; написао више расправа, нарочито из обл. дубровачке и далм. књиж. и ум., с н. библиогр. и биогр. прилозима.

КОЛЕНО (geni) 1) зглоб између бутњаче, голењаче

и чашнице; нарочита карактеристика овог зглоба су менискуси. 2) у преносном значењу: порекло, потомство, генерација. 3) у наследном праву, скуп еродника који проистичу од истог родоначелника и заједно наслеђују; у срп. праву 1. к. су потомци умрлог, 2. његови родитељи и њихови потомци, од 3. до 6. к. разликује се између м. и женске лозе; прво долази м. лоза (3. к. дед по оцу и његово потомство и баба по оцу без потомства; 4. к. прадед по оцу и његово потомство; 5. к. чукундед по оцу и његово потомство; 6. к. прачукунд дед по оцу и његово потомство, па тек ако не нема долази ж. лоза; прени по мајци (3. до 6. к.). **Коленица**, у спорту гумени штит за колено такмичара.

КОЛЕНХИМ, ткиво мех. у младим биљним органима који још расту у дужину и одраслим органима који остају трајно зељасте (нпр. у зељастим стаблима, лисним дршкама); к. ћелије имају карактеристична задебљавања мембране, обично дуж ивица, а састоје се из целулозе; стално живе; у протоплазми понекад садрже хлоропласте, те поред мех. функције имају и споредну функцију асимилације угљеника.

КОЛЕОНИ Бартоломео (1400-1475.), ит. кондотјер, гл. командант вен. војске.

КОЛЕОПТЕРЕ (грч.) → тврдокрилци. **Колеоптеро-лео**, који проучава тврдокрилце. **Колеоптерологија**, део зоол. у којем се описују тврдокрилци.

КОЛЕРА (грч.) (*Cholera asiatica*), заразно, опасно обољење; јавља се у већим или мањим епидемијама; смртност вел.; инкубација 1 дан и краће; почиње постепено, некад нагло, малатсалацијом, губитком апетита, повишењем тмпт.; учестане столице (15-20 и више дневно), личе на пиричану воду; могу бити и крваве, повраћање слично столицама по изгледу; после кратког времена болесник испрпн, измучен, испијен, очи разоргане, без гласа, узнемирен, тмпт. под мишком испод 37°, у чмару око 39°,

грчева мишића, свест очувана, доцније бесвесност; обично се завршава смрћу; нису ретке плућне компликације, гангрене, гнојења и др.; проузроковач **колерични вибрион** налази се у цревима оболелих, лучи отрове који се разnose крвним путем и штете све органе; преноси се изметом оболелих непосредно или посредно, загађеном водом, животним намирницама; поузданог лека нема; постоји серум, али је лечење углавном симптоматично, средства за чишћење, уношење киселине, течности у организам убризгавањем, топла купања, побољшање срчаног рада; предохрана као и код → тифуса; постоји индивидуална заштита убризгавањем мртвих клича, којом се за 10 дана постиже имунизација и траје само 3-4 месеца. **К. перади** (*C. avium*), опасна заразна болест, изазивач *Vac. avisepiticum*; најчешће оболевају кокоши, али и све остале врсте перади; код акутног облика изненада живина нагло угине; код споричег облика живина невесела, куња, спуштених крила, тешко дише, не једе, крста и слухозоже поплаве, пролив сивопењасте боје, смрдљив, смрт за 2-3 дана; код хроничног тока исти знаци смањене јачине, боловање траје неколико дана; код запата где се к. појава проценат угинућа до 90%; лежи се: лековитим серумом; предохрана: заштитно цепање, дезинфекција живинарника; обавезна пријава болести.

КОЛЕРГАНГ (нем.), врста дробилца начињена од тешких точкова који се обрћу једновремено око хориз. осовине и вертикалне осе.

КОЛЕРИЧАН (грч.), који на спољне утиске реагира брзо и снажно.

КОЛЕРИДЖ Самјуел Тајлор (Coleridge, 1772-1834.), енгл. песник, критичар и мислилац; 1 од најдаровитијих људи из доба романтизма; ураба се у највеће критичаре енгл. књиж.; гл. дела: *Кристебела*, *Кубла хан* (песме), *Помоћ у размишљању* (флз. расправа) и *Biographia Literaria*.

КОЛЕСА Филарет (*1871.), украјински композитор и фолклорист; компоновао хорова, бележио и хармонизирао нар. песме; гл. дела: *Карактеристика украјинских нар. мелодија*, *Ритмика украј. нар. песма*, *Украј. нар. песма и њена мелодиска и ритмичка основа*.

КОЛЕТ (ит.) 1 → кол. 2) бала робе. 3) оковратник.

КОЛЕТ 1) (Colette de Jouvenel, *1873.), даровита фрц. књижевница; у романима слика поз. средину кроз коју је прошла и анализира ж. душу; радо пише о прир. и животњима; гл. дела: *Дијалози животња*, *Скитица*. 2) Камилла (1813-1895.), норв. списатељка и 1. поборница ж. покрета у Норв.; извршила вел. утицај на Ибзена, Вјернсона, Лиа. Кјеланда; бранила идеју и соц. слободу жене с много страсти у својим списима: *Из логора немих* и *Против струје*; најзначајније дело: *Жуанове кћери* (роман).

КОЛЕЦ (енгл.), посебан институт енгл. унив., у чим зградама заједно станују ученици и наставници; Оксфорд их има 20, а Кембриџ 17.

КОЛИБА, 1 од најранијих облика људских станова; људи најпре подизали косе наслоне или заклоне који их штитили од непогода само с 1 стране; спајањем 2 коса заклана постала к. на слеме, која се и данас виђа код наших сточара, виноградара итд.; додавањем још 2 наслона, к. добила облик купе или пирамиде; улаз мали; покривене грањем, лишћем, сламом, рогозом и др.

КОЛИБАЦИЈА (*Bacterium coli commune*-Gram), негат. штапик, живи у дебелом цреву људи и животиња; има га свуд у прир., у којој живи као сапробијат; код људи изазива тешка обољења мекрићних органа, запаљење слепог црева, жучних канала, срчаних опни итд.; код животиња пролив; његово присуство у води знак загађености воде.

КОЛИБРИ (Trochilidae), породица веома ситних шарених амер. птица, дуга кљуна; хране се поглавито цветним соком који често сишу у лету као инсекти; опрашћују цвеће; вел. број врста.

КОЛИЗИЈА (лат.), сукоб, судар; к. дужности настаје када нам 2 дужности налажу да радимо 2 супр. радње (→ инкомпатибилитет). **К. књижевних права**, отклања се по начелу *prior tempore potior iure* (ранији у времену јачи у праву). **Колизионе норме**, правна правила помоћу којих се решавају сукоби разних законодаваца (→ **екстериторијално право**). **Колидирати**, сукобљивати се; падаћи истовремено.

КОЛИКА (грч.), јак бол у трбуху у виду грчева који долазе у наступима; најчешћи назив за грчеве дебела црева, али и за болове код запаљења слепог црева, обољења жучног мехура и јетре, камена у бубрезима и др. болести трбушних органа; код животња праћена узнемиреносту, презнојавањем, легањем, устајањем и ваљањем; најчешће код коња услед обољења органа за варење.

КОЛИМА, р. у Сибиру, дуга 1790, пловна 1100 км; улива се у С. Ледено М.

КОЛИМАТОР → глетка.

КОЛИН, варош (17 000 ст.) у ЧСР, на р. Лаба; саобр чвор и инд. (хем., шећера, кожа).

КОЛИНЕАРНОСТ (плат.), геом. еродност код које правим линијама одговарају праве линије.

КОЛИНСКО (калинско) КРЗНО, добива се од кожа сибирских и татарских куна (*Mustela sibirica*); кожице дуге 24-28 см; длака од репа употребљава се за израду сликарских четака.

КОЛИЊИ Гаснар (Coligny, 1519.-1572.), фрц. адмирал; вођ хугенота; погинуо у Вартоломејској ноћи.

КОЛИРИЈУМ (грч.-лат.), тврди или течни лекови за очи.

КОЛИТИС код дече → пролив. **К. мукоембраначеа**, изненадни напади грчевитих болова у трбуху с нагоном на столицу и издацивањем слузавих маса, кожаста и цилиндрична изгледа; израз првене неурозе код предиспонираних особа с лабилним вегетативним живчаним системом.

КОЛИЧИНА → величина. **К. електрицитета**, мери се у практичном ел. систему јединицом → кулоном; као што водена струја проведе кроз цев, за посматрано време, неку к. воде, замишља се да слично томе и ел. струја проведе кроз спроводник за посматрано време неку к. електрицитета; између к. електрицитета а, ел. струје I и времена t постоји однос $a = It$. **К. кретања**, мех. појам; производ масе и брзине материјалне тачке. **К. опажања или мерења** добива се непосредним опажањем или мерењем на терену; опажање тригонометријских праваца, мерење углава или дужина; **срачуната к.** добива се посредним путем, рачуном: дужина $a = c \cdot \sin \alpha = 63 \times 0, 4201 = 26,47$ м; **теориска к.** добива се на основи познатих мат. зак.; збир углава у равном троуглу износи 180°; **поправљена к.** добива се употребњем теор. и опажаних к., нпр. у троуглу ABC теориска к.

	Мерени углови			Поправке	Поправљени углови		
	0	"	"		0	"	"
α	61	05	21	-04	61	05	17
β	58	23	42	-05	58	23	38
γ	60	31	09	-04	60	31	05
	180	00	12	-12	180	00	00

К. светлости, енергија коју светлосни извор ода у облику светлости за неко време; јединица к. е.: луменчас. **Количник** → рачунске радње.

КОЛМАР, варош (45 000 ст.) у Фрц.; ткст. инд.

КОЛМАЦИЈА (лат.), вештачко издизање ниског, баровитог терена таложњем речног наноса и муља.

КОЛЊАЦИ → точкаре.

КОЛО 1) (грч. phylum) → систематика. 2) нар. нгра. 3) књиж. лист; излазио у Београду, у 2 маха (1889.-1892. и 1901.-1903.) под уредничким Дим. Живљевића. 4) хрв. певачко друштво у Загребу, осн. 1862.; његов рад на јел. муз. култури нарочито допринео буђењу нац. свести.

КОЛО Д'ЕРБОА Жан Мари (Collot d'Herbois, 1751.-1796.), фрц. револуционар; члан Одбора нар. спаса; учествовао у завери против Робеспјера, али доцније осуђен на робију и послан у Гујану.

КОЛО СРПСКИХ СЕСТАРА, нац. и хумано женско друштво осн. 1903. у Београду са задатком да помаже морално и материјално Србе у неслободним крајевима, нарочито у Ј. Србији; за време рата учествовало у раду по болницама; од 1906. издаје илустровани календар *Вардар*.

КОЛОБОМ (грч.), урођена аномалија, недостатак дела дужине, судоваче, мрежњаче, капка итд.; може бити и вештачки (нпр. операцијом или повредом).

КОЛОВОЗ 1) август. 2) → друм.

КОЛОВРТ → чигрица.

КОЛОДИЈУМ (плат.), раствор нитро-целулозе у алкохолу и етру; сирупаста и лако запаљива течност; употребљава се у фабр. фотогр. плоча и у мед.

КОЛОИДИ (грч.), колоидни раствори, водени или неводени р. орг. или неорг. једињења и хем. елеме-

ната, у којима се хем. материје не налазе дисперговане до најситнијих, скоро молекуларних честица, него у облику крупнијих агрегата молекула; између колоидних и правих р. нема принципијелне разлике и назив к. не означава никакво нарочито својство извесних материја, него 1 стање у које се може под погодним условима довести спак материја; к. се дрије дуго времена у раствору и на њих тежа нема никаквог утицаја (→ суспензија, емулзија); могу се из р. лако издвојити додатком киселина или база или кувањем; често задржава колоидна материја и после таложења своју фињу дисперзију и способност да се колоидно раствара; типични претставници к. беланчевине, желатин, лепкови, силицијум-диоксид и др.; сокови у живим организмима већином к.; супр. кристалоиди.

КОЛОКАЗИЈА (Colocasia, фам. Araceae), вишегод. биљка, неодревњена стабла, слична козлацу, само многе већа; C. antiquorum има кртоле тешке по више кг, пуне скроба, ради чега се гаји; важно средство исхране у тропима (Индија, Малајски Архипелаг).

КОЛОНИЈА (лат.), пропитивање ученика на унив. **КОЛОКОТРОНИ** Теодор (1770.-1843.), грч. нар. јунак, одликовао се у борбама за независност Грч.

КОЛОМАН, 1. мађ.-хрв. краљ (1102.-1116.), победио хрв. краља Петра и сломио отпор Хрвата, али спречен борбама у Галицији, морао с њима да се мири и склонио њим. раста conventus; у име Хрвата преговарало с њим 12 жупана од 12 племена: Хрв. признала власт мађ. краља, а овај њој ст. права; К. се крунисао потом у Биограду н/м, посебно за хрв. краља; уједињени Хрв. и Мађ., пошао и даље и 1107. склопио сличне уговоре с даљм. градовима и о.; под његовом влашћу извршено стварно уједињење Хрвата.

КОЛОМБ Мишел (Colombe, 1430.-1512.), фрц. вајар, 1 од последњих претставника позне готике.

КОЛОМБАТОВИЋ Јурај (1843.-1908.), зоолог, одличан познавалац даљм. фауне, нарочито риба; гл. дела: Прилози за познавање јадр. риба, Списак даљм. кичмењака и др.

КОЛОМБО 1) гл. место (249 000 ст.) о. Цејлона и пристаниште Индијског Ок.; унив. и звездара. 2) → Колумбо.

КОЛОМИЈА, варош (90 000 ст.) на р. Пруту, на ЈИ Пол.; рафинисање нафте, ткст. инд.

КОЛОН, Аспинуол, пристаниште (32 000 ст.) у рб. Панами (Ср. Амер.).

КОЛОН (лат.), земљорадник насељен на вел. поседу у ст. и ср. в. и везан за земљу. Колонат, колонатско право, постало у 3. в., вероватно под Диоклецијаном, означава однос између сопственика земљишта и вечитог закупца; врста наследног и нераскидног закупца; закупца обрађује имање и даје део прихода сопственику који је дужан да га штити од трећих лица и од власти; к. п. због те заштите и постало у време дезорганизације рим. државе, кад власти нису могле да довољно осигурају личну имовну безбедност; ситни сопственици се груписали око јачих људи и ови организовали заштиту, узимајући од својих штитењика својину имања, који су им је оставили на вечито уживање; у Југосл. к. п. постојало у Даљм., аграрна реформа га ликвидирала.

КОЛОНА (фрц.), нормалан строј за кретање вој. војници (монд. збуња итд.) постројени тако да иду 1 иза 2., појединаче или у редовима, те им вел. дубина је мала ширина.

КОЛОНА Викторија (Colonna, 1492.-1547.), ит. песникиња; по смрти свог мужа, маркиза од Пескаре, испевала низ песама, посвећених његовој успомени; у своје време веома цењена и поштована.

КОЛОНАДА (фрц.), ред стубова који слободни или

у вези с каквом грађевином образују покривен

ходњак; к. може бити испред зграде, око зграде или слободна (на сл.: к. дубрвањак дворца).

КОЛОНИЈА (лат.) 1) сви стан. 1 народности у туђој вароши. 2) обл. које извесне државе насеље својим прекобројним стан. или заузму ради привр. искоришћења изван своје тер. (па и изван свог континента); према начину управе деле се углавном на крунске (којима се управља из метрополе), полу-аутономне (имају своја претставништва) и аутономне (управљају саме собом, а метропола им само поставља гувернера), а према циљу на: савојр., трг., плантациске и за насељавање. Снага и богатство данашњих вел. свет. држава засновани највећим делом на освајању к. у Амер., Афр., Аз. и Аустрал. (освајање рудника, пољопр. сировина, нафте, и многи др. привр. блага; монополисање колонијалних пијаца за пробу својих инд. производа). Отимање о тер. за колонизацију довело вел. евр., амер. и аз. државе до многих ратова. К. дечје, скуп дече које проведу дуже време заједно, под лек. стручним надзором, одвојена од родитеља, на чистом ваздуху (план., море) преко лета, у циљу опоравка, да би се ојачали у борби против тбк. Шк. на чистом ваздуху служе истом циљу.

Колонизација, насељавање неке тер. ван граница државе из које насељеници (колонијсти) долазе; може се вршити на тер. које правно не припадају ни 1 држави, и тада се заузето и насељено земљиште ставља одмах под управу матице-државе и постаје њена колонија; или се насељавају тер. под влашћу др. неке државе (обично мање култ. и ређе насељене, дакле и вој. слабије) и онда матица-држава заснива у тим земљама своје сфере интереса или протекторате, трудяћи се да временом појача свој утицај упоредо с напретком к., те да би свет. тер. претворила једном у своје праве колоније. **Унутрашња к.**, насељавање агр. интересаната (беземљаца, добровољаца итд.) на држ. или експроприсаном земљишту, у вези с агр. реформом. **Колонијална роба, колонијал.** тропски производи, производи колонија евр. држава; поглавито: кава, чај, какао, зачини, ориз, шећер (т. шећер) итд.; у ширем смислу: производи свих колонија: памук, дрво за бојење и др. **К. силе**, државе које имају своје колоније. **К. трговина**, првобитно т. животним намирницама из колонија, данас обухвата вел. број животних намирница и артикала за потребе домаћинства; у к. т. се продају производи многих инд., нарочито животне намирнице, пића, четке, боје, обичне дроге и сл.; у погледу робе коју продају у многим местима се изједначиле с бакалницима. **К. шуме**, испочетка сматране само објектом за експлоатацију, и у њима зведено газдинство које имало често комерцијални карактер; безобзирна сеча ш. без икакве бригае за пошумљење оголелих површина пореметила равнотежу у односима прир. сила; на свима континентима појавиле се штетне последице таког експлоатационог осиромашења земљишта, постанак секундарних ш. са мало вредним дрвем, стварање голети, вододерина и бујица које засипале културе, погоршање климатских и хидролошких прилика итд.; то се нарочито запазило у Индији (испод Хималаја), Аустрал., неким афр. колонијама и С. Амер.; тек у новије време власти почеле обраћати пажњу обнављању сасечених ш. и увођењу смисленог шумског газдинства. Највеће к. ш. имају: Вел. Брит. 602,5, Фрц. 132,5, Хол. 106, Белг. 90, Јап. око 17, САД око 15, Порт. око 12, Ит. и Шп. са по 1,5 мил. ха; укупна површина к. ш. око 980 мил. ха (око 1/2 целокупне површине ш. на свету; у ту повр. урачунато и 35 мил. ха бив. нем. к. ш.); к. ш. имају веома корисног дрвећа, али су то већином лишћари с вел. тежином и тврдоћом, која долазе у обзир за fine столарске, токарске и резбарске радове (→ екзотично дрвеће) и сл. и само делимично могу заменити четинаре и др. дрвеће сев. умереног појаса (жел. прагови, руд. дрво, бродградња и сл.) место тога дрвеће к. ш. налази вел. примену у инд. екстракта, боја, каучука, смоле, дрога, уља за исхрану и инд. уља итд. Њихово искоришћавање налази на тешкоће које се тешко савладавају. Постоје нарочити институту за проуч. к. ш. **Колонијсти** 1) насељеници већином земљ., предела ван своје државе, или вел. посела. 2) → адвентивне биљке, које човек увео ненамерно, заједно с култ. биљкама; сада се одржавају на вештачким (култ.) стаништима (многе корњске, баитенске и усевне биљке); кад престане утицај човека, ишчезавају и к.

КОЛОНТАЈ Александра (*1872.), рус. књижевница, новелисткиња; гл. дела: Социјална основа женског питања, Слободна љубав, Сестре итд.

КОЛОРАДО 1) р. на З С. Амер., дуга 2900 км; улива се у Калифорнски Зал.; позната са својих јако

усечених, високих (1800 м) и стрмих (канонских) обала. 2) р. у Тексасу (САД), дуга 1450 км и пловна; улива се у Мексикански Зал. 3) 1000 км дуга р. у Аргентини, извире на Кордиљерима (Андима), а улива се у Атлански Ок.; нјде пловна. 4) од САД (269 214 км², 1 мил. ст.) у обл. Степовитих Плана, и сливу → 1), на ЈЗ С. Амер.; земљр., сточарство, руд. и инд.; гл. место Денвер. **Колорадска буба** → кромпирева буба.

КОЛОРАТУРА (ит.), певање у којем примењене све тхн. могућности соло-певања, као трилери, стакато певање, пасаже, што све изискује од певача да влада савршено тхн. певања.

КОЛОРИТ (лат.), општи утисак боја на 1 слици. Колорист, сликар који се више изражава бојом него цртежом или светлошћу (супр. линеарца). **Колористи**, обојити; ставити боју на простор чије границе обележене цртежом; моделитсати помоћу разних боја.

КОЛОС (грч.), статуа огромне величине (у ст. в. најчувенији → Мемнонови к. у Ег. и к. бога Аполона, подигнут на улазу и пристанциште острва Рода); фиг.: човек или животиња необичне величине. **Колосалан** (фрл.), огроман, преголем.

КОЛОСЕР, 2 паралелно положене шине с потребним ситним прибором и праговима; размак шина у 1 к. у правој линији мора да буде увек исти; од овога се изузимају кривине у којима се к. проширују у зависности полуречника кривине; у кривинама се, осим тога, спољна шина за нешто мало надвише; према величини сталног размака шина к. се деле на широк (размак већи од 1.435 м), нормалне (размак 1.435) и узане (размак мањи од 1.435 м).

КОЛОСЕУМ (лат.), у Риму ремекдело рим. архт.:

овална грађевина (амфитеатр) с 80 редова седишта (могао да прими 87 000 гледалаца); саграђен за време Веспасијана и Тита; спољна архт. к. претставља 1 од првих композиција дорског, јонског и коринтског стила на 1 грађевини; дужа осовина арене имала 83,7 а краћа 53,6 м.

КОЛОСТРУМ (лат.) → млезиво.

КОЛОТРК, **коловрт**, **вртешка**, гимнастичка справа више за забаву: 4-8 лествица од конопа, обешених на железном колу које се окреће око осовине.

КОЛОУСТЕ (Cyclostomata), класа најпростије саграђених кичмењака сродних рибама, змијоликог тела с потпуно хрскавичавим скелетом, без парних пераја и без крљушти; уста округла, с рожним зубићима и без правих вилица; устима се припијају за подлогу или за тело риба на рачу којих се повремено паразитски хране; мресе се свега једном у животу; најпознатији претставник → змијуљца. К. се обично убрајају у рибе.

КОЛОФОНИЈУМ (грч.-лат.), најјевтинија биљна смола, добива се приликом прераде четинарских балзама (терпентина) у терп. уље, као остатак после дестилације; састоји се углавном из абнетијске киселине (С₁₀Н₁₆О₆) и њених анхидрида; крт. има слабо-жухкасту до мрке боје; употребљавана се за израду сапуна и фирниса, лепљење хартијине масе у фабрикацији хартије итд.

КОЛОЧЕП, мало о. (с 2 села) на и. страни Јадр. М., између Дубровника и о. Лопуда (Зетска Бан.).

КОЛОНЕРНЕОГРАФИЈА (грч.), пластична операција вагине и перинеума (међице); врши се код спада (десцензуса, пролапсуса) вагиналних зидова и ст. расцепна међице од порођаја; на тај начин зидови се вагине издигну, а међица обнови.

КОЛНОРТАЖА (фрл.), продавање новина, часописа, јевтених и популарних књ. разношењем по различним местима, улицама и кућама. Колпортер, различит продавац, разносач новина, часописа и књ.

КОЛНОМИЈА (грч.), просецање зида вагине (најче-

шће позади грла материце) ради отварања и испуштања гнојне садржине из мале карлице.

КОЛУБАРА 1) д. притока Саве, дуга 117 км; изворишни краји јој извиру под Медведником и Јаблаником и састају се испод Ваљева; улива се код Обреновца. 2) предео око ср. тока → 1), већим делом у Дринској, мањим у Дунавској Бан.; има 90 села и 1 варошцу (Мјоница); гл. привр. центар Ваљево, на граници К. и Подгорине. Колубарска битка (20./11.-3./12. 1914.). После битке на Дрини и пада Београда.

Положај 21/11 (4/12) 1914.г.

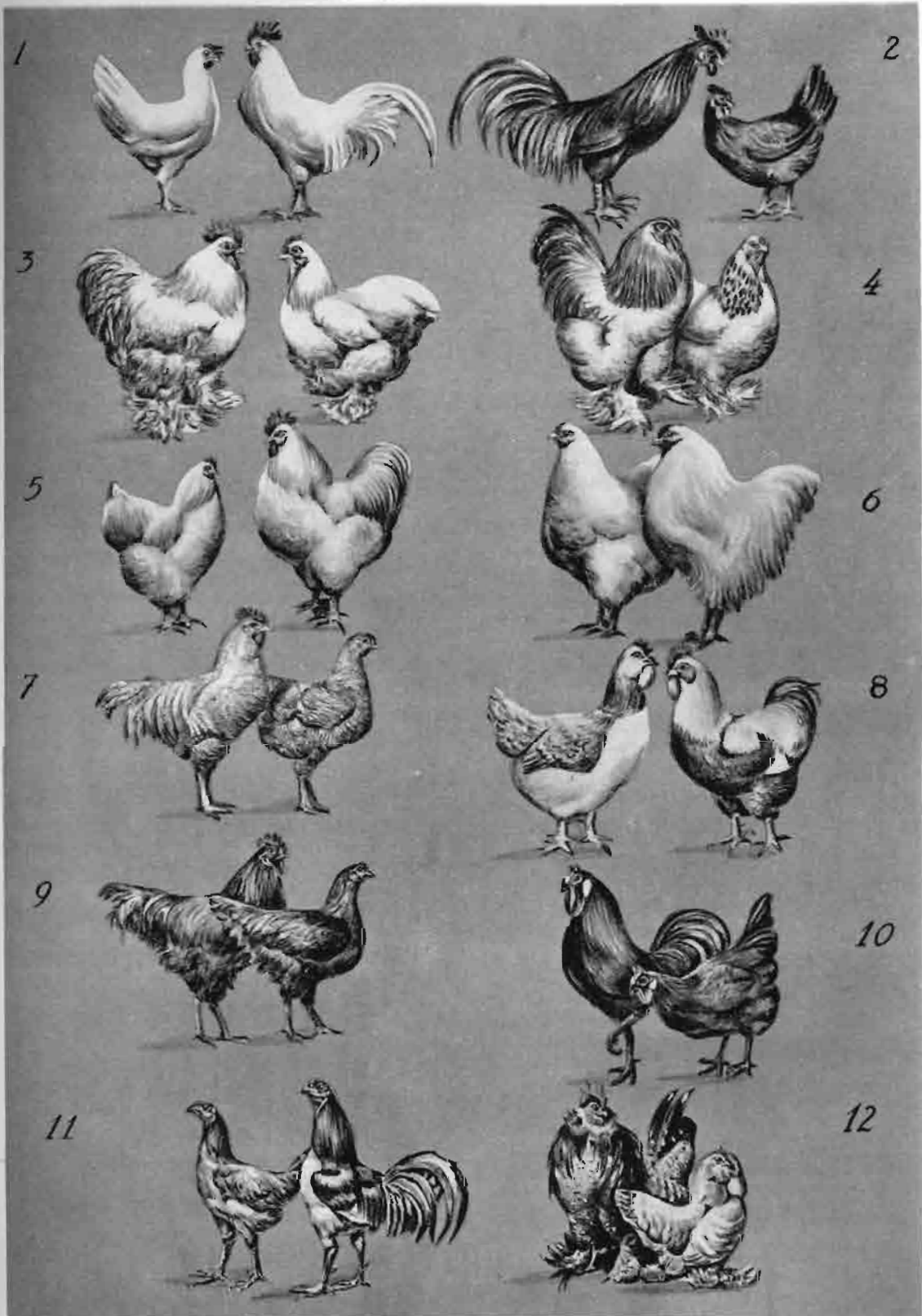
срп. вој. под притиском а.-у. вој. морала да се повлачи до линије: Ваљево-Космај-Ваган-Кита-Каблар-Марковица, где су зауставиле даље надирање непр.; фронт износио око 120 км; на д. крилу била Одбрана Београда (ген. М. Живковић) и 2. арм. (војвода Ст. Степановић); у центру 3. арм. (ген. П. Јуришић), а на л. крилу 1. арм. (ген. Ж. Мишић) и Ужичка вој. (ген. В. Арачић); тако да је укупна јачина гл. срп. снаге износила око 120 000 бораца; а.-у. вој. бројила око 300 000 бораца и захватала фронт од око 200 км; њу су састављале: 6. арм. (ген. Поћорек) са 16 корпусом у центру и 5. арм. (ген. Франк), која се тад пребацивала на л. крило на фронт Варовница-Космај. А.-У. план за битку био у почетку да се изврши пробој срп. фронта на простору између Суворора и Каблара у правцу Чачка; када је пао Београд, а.-у. команда одлучила да пребаци 5. арм. на л. крило и изврши отесудан напад на д. крило срп. трупа; срп. врх. команда ренила да пређе у одлучну контрафанзиву и својим л. крилом изврши пробој а.-у. фронта; стога л. крило срп. трупа (1. арм. и Ужичка вој.) предузеле напад 20./11. (по н. 3./12.) у 7 сати; срп. 1. арм. снажно напала 16. корпус и принудила његову 50. дивизију на повлачење, а 2. и 3. срп. арм. предузеле напад око 10 часе и подишле непр. гл. положају; 21./11. настањене жестоке борбе на целом фронту и 22./11. срп. 1. арм. успела да завлада вододелницом између Колубаре и Мораве и нагна непр. на повлачење у неред; у току 23. и 24./11. предузето гоњење делова а.-у. 6. арм., док је 5. отпочела напад на фронт Одбране Београда: Варовница-Космај; ту се развила посебна, тзв. београдска операција, као завршетак к. б. Срп. команда ојачала Одбрану Београда са 2 дивизије из 2. арм. и наредила 2. и 3. арм. да такође нападну; напад ових снага отпочео 28./11., а 30./11. непр. предузео журно отступање на Авали; 1./12. срп. трупе ушле у Београд; а.-у. арм. пребачене потпуно преко Дунава, Саве и Дрине и осталиле огроман број заробљеника и материјала; резултат к. б.: огромна морална и материјална победа срп. вој. и потпуно избицавање непр. а.-у. трупа из Србије. **К. говече**, слично подолском (постало од ње), гаји се у Колубари; вел. црних рогова, угајасотисиво, ср. величине; одлична равна врата, доброг меса.

КОЛУМБАРИЈ (лат.: кавез голубова), код ст. Римљана удубљена у гробном своду за чување посуда с пепелом покојника; данас уз → крематорије дворава за урне.

КОЛУМБИЈА 1) савезни округ (181 км², 483 000 ст.), САД, у којем њихово гл. место Вашингтон. 2) р. у з. делу С. Амер.; извире на Стеновитим Пл., улива се у Вел. Ок., дуга 2250 км и пловна. 3) гл. место (35 000 ст.) с.-амер. државе Ј. Каролине, тржиште за памук; унив. 4) ј.-амер. рлб. (1 201 520 км²) између Каринског М. и Вел. Ок.; з. део јој испуњавају Анди; на И равница; клима у равници жарка, влажна, нездрава; на висји хладна; гл. р. Магдалена с прито-

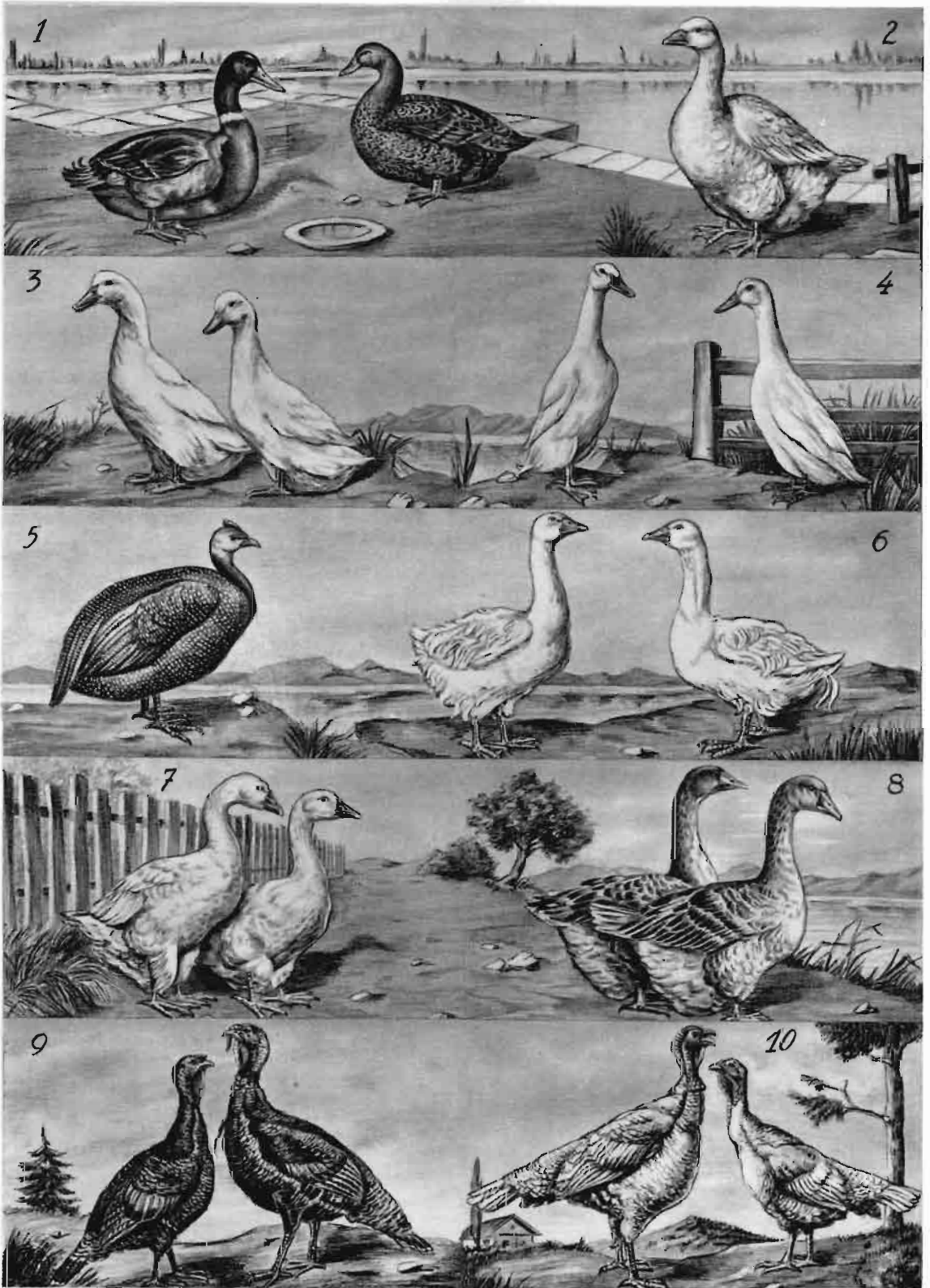

КОКОШИ

1. Легхорн. — 2. Штајерка. — 3. Кокинка. — 4. Брама. — 5. Лангшан. — 6. Вијандот. — 7. Плимут-рок.
8. Фаверол. — 9. Орпингтон. — 10. Род-ајленд. — 11. Белгиска борци. — 12. Брадата анверска.

ПЛОВКЕ, ГУСКЕ И ЂУРКЕ

1. Руанска пловка. — 2. Домаћа гуска. — 3. Пекишка пловка. — 4. Индиска гркачица. — 5. Биберла
 6. Дунавска гуска. — 7. Емденска гуска. — 8. Туфуска гуска. — 9. Бронзаста ђурка.
 10. Бела америчка ђурка.

ком Кауком. Земљр. производи разнолики: житарице, кава, памук, шећ. трска, орис, поврће, вариво, ср.-евр. и ј. воће итд.; сточарство (говече, коњ, овца, свиња, коза, маза, марагац) и живинарство лепо развијени; шума много, али се мало експлоатишу; рудима богата (латина, злато, сребро, бакар, олово, утаљ, гвожђе, со, петролеум); инд. углавном прерађује земљр. производе (млинарство, пиварство, алкохол, чоколада, прерада дувана итд.). Саобр. море, пловним р. и жел., чија мрежа, због план. терена, ретка. Извози: каву, ј. воће (банане), минерале и метале. Стан. (8 мил.) Местиси, Мулати, Црнци, Индијанци и Европљани. Гл. место Богота; важна још места: Баранкиља, Картагена и Меделин; откривена је 1498. и насељена од Шпанолаца; ослободни је Боливар (1819.) и постао њен први претседник; од ње се отцепили Венецуела и Еквадор, а 1903. и Панама; у току целог 19. в. била изложена тешким револуцијама.

КОЛУМБО Христофор (1451.-1506.), веновски морепловац; ступио у службу шп. владара Фердинанда и Изабеле, за чији рачун пошао из прста ништа Палос да тражи н. пут за Индију, па открио Америку (1492.); у 1. путовању стигао до о. Сан-Салвадора (данас Јаглинг) Кубе и Хаита, а у доцнијим путовањима открио Јамајку и обале Ј. и Ср. Амер. на ушћу Оринока и у Хондурасу; уверен да је стигао у Индију, дао овом крају назив Зап. Индија.

КОЛУМБУС, гл. град (290 000 ст.) с.-амер. државе Охаја; инд. гвожђа; унив.

КОЛУМЕЛ, рим. писац из 1. в.; оставио веома занимљиву расправу *О земљорадњи*.

КОЛУМНА (лат.: стуб.), стубац текста на штамп. стр.

КОЛУНИЋ-РОТА Мартин, гравер 16. в., родом из Шибеника, живео у Ит.; највише радио портрете савр. личности.

КОЛУТКА, скрж (*Susclamen eugraeum*, фам. *Primi-lascae*), вишегод. зељаста биљка, с колутастом крлодом; лишће пегаво, кожасто, срцасто на дугачким петељкама; крунични листови посувраћени, бели или црвенкасти; расте у с. и ј. Евр. по шумама и шибљацима; гаји се под именованом цикламен, култ. форме од *S. persicum*; имају крупно лишће и цветове затворено црвене или беле.

КОЛУИДА, ст. обл. у Аз. и. од Црног М., а ј. од Кавказа.

КОЛУОЗ (рус., скр. од колективног хозяйјство), кол. газдинство у СССР.

КОЛУЧАК (тур.), закрпа на чакширама, на коленима; кад се чакшире продеру; понегде се ударају и на н. чакшире на обе ногавице.

КОЛУЧАК Алексеј В. (1870.-1920.), рус. адмирал, командант црноморске флоте за време свет. рата и вођ противбольшевичког покрета; заробљен и стрељан у Иркутску, у Сибиру.

КОЉЕ (фрц. *collier*), огрлица.

КОЉИВО, панахија, жито; код прав. Срба скувана пшеница над којом свешт. чита молитву и коју прелива о породичној слави, погребу, даћи и задушницама; жртва пречица, за коју знали и ст. Грци; пшеницу може да замени некухајо разно жито, а и сецкал хлеб; за к. у погребном ритуалу знају и др прав. народи.

КОЉИЦОВ Алексеј В. (1808.-1842.), рус. песник Пушкинова доба, самоук, творца ум. нар. песме; сликао рус. сељачки живот, без идеализације и сентименталне реторике; песме му прожете духом реализма; сем песама писао и тзв. думе: стихови флз. карактера у којима расправља о космичким пробл. **КОМ** → кон.

КОМА (грч. 1) → запета. 2) омотач → комете. 3) дубоко бесвесно стање из којег се болесник не може да пробуди. **Дијабетична к.**: последња тешке шећ. болести, с нагомиланом киселина (ацетон, ацетонсирћетна) у организму, које стварају месо и маст; предзнаци к.: главобоља, повраћање, затвор, мирис ацетона у издахнутом ваздуху (мирис труле јабуке), некад повећање тмпт.; знаци: несвесно стање, дубоко удисање и издисање, бледило, некад црвене пеге на лицу, бра, мали пуле; тмпт. некад испод нормале, нязак крвни притисак, нема грчева. **Уремична к.** → уремија. **Хипогликемична к.**, узрок: нагло смањивање крвног шећера (инсулин); знаци: вел. немпр. знојење, дрхтање и грчеви, лице јако црвено. **К. бацај**, виброн; б. у облику зајсте или у виду спирале, брао се креће (→ вибрио колере). **КОМАГЕНА**, ст. државица у сев. Сирији претворена у рич. пров. за Веспазјанове владе.

КОМАНДА (ит.) 1) наредба, заповест. 2) врста штаба који управља делом тер., установе или надлештва, а нема сопствених трупа, нпр. к. Београда, к. Воке Которске. 3) свека вој. јединица. **Дупла к.**, уређај за управљање аеропланом и с места извиђача; служи за обучавање у пилотирању и за дуге летове. **Обалске к.**, вој. морн. к. на обалама мора, р. и јез., чији се назив, састав и јачина прописује Ур. о формацији морн. у мирно и ратно доба. **Командант**, лице које командује јединицом већом од основне (чете, батерије, ескадрона) уз припомоћ штаба. **К. пукова** и виши постављају се краљ. указом, остали варадбом мив. вој. и морн.; за време командовања одговоран морално и мат. за јединицу; има право унапређивати подофицире. **Командир**, старешина осп. јединице гл. родова вој., по чину кпт., а може вршити дужност и пор.; њему припада најтежи доо васпитања војника, од чега зависи успех већих јединица.

КОМАНДИТНО ДРУШТВО, мешовито д., трг. д. које има 2 врсте другара или чланова; јавне и тајне, од сваке врсте најмање по 1: имена јавних (**командит**, комплементар или жеран) могу ући у састав друштвене фирме; имена тајних (**командитист**, **командитор**) не; 1. одговарају за друштвене обавезе неограничено и целокупном својом имовном; 2. стоје добри за те обавезе само у границама обежаног улога; стога тајни другари не могу бити ни деловође ни његови спец. пуномоћници. **К. д. на акције**, кад се улози командитора састоје из акција и тала командитор може уступити своје место у д. простим преносом акција, иначе не може уступити свој удео без питања осталих другара.

КОМАНИ, мало племе у Катунској Нахији (у Ц. Гори), успели да одрже чврсто плем. организацију све до најновјег времена; име по брду Кома.

КОМАР ПЛАНИНА, јз. од Травника, на тромеђи Дринске, Врбаске и Прим. Бан.; највиши врх Дугоглав (1510 м).

КОМАРАЦ 1) → комарци. 2) шаљиво-сатирички лист, који уређивали Ј. Јовановић Змај и Ђ. Раковић 1861.-1869.; у њему Змај дао неколико својих јаких полит. песама и епиграма.

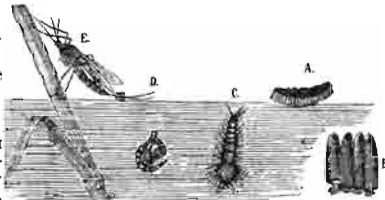
КОМАРН, варош (20 000 ст.) у ЧСР, на Дунаву, у којој некад било много Срба (срп. прав. под. 1511.).

КОМАРНИЦА, д. притока Пиве, извире код Дурмитора, а улива се близу ман. Пиве, дуга 39,4 км.

КОМАРОВ Александар (1830.-1904.), рус. ген.; учествовао у угушењу мађ. буне и ратовима на Кавказу; освојио Мерв 1884.

КОМАРЦИ (*Nematocera*), међу инсектима двокриљцима многобројна група малих инсеката витког тела и дугих ногу,

с усним прибором у облику рилице; хране се биљним соковима или крвљу животиња и човека; ларве се развијају у води, влажној земљи, или живе паразитски у биљним ткивима, и тада могу бити опасне штеточне; ларве извесних к. (*Chironomidae*) развијају се у вел. броју у слатким водама и претстављају важан извор хране за рибе; крвожедни к. често преносе тешке заразне болести (маларија, дента, жута грозница); покрај маларичног к., добро познати претставници рода *Culex*, чија женка сише крв човека, али не преноси маларију; ларве овог к. развијају се у малим барицама, често и у баштенским басенима или у судовима с кишницом (на сл.: развиће к.; А и В јаја, О ларва, Д лутка, Е одрасли к.). **К. маларичар** (*Anopheles*), једини преносник болести → маларије код човека; од осталих к. се разликује, између осталог, по том што му вилични сежњаци исте дужине као и рилица; сем тога кад стоји на подлози, заузима у односу на њу увек кос положај; вел. број врста у појединим деловима света, у нашој земљи 7, од којих 3 (*A. maculipennis*, *A. elutus*, *A. superpictus*) најзначајнији. Гл. и најраспрострањенији преносник маларије код нас *maculipennis*, чији активитет поглавито сезонски; јавља се већ крајем марта и у апр., а престаје да лети у окт.; у току год. има више генерација; женке последње генерације презимљују по скровитим и мрачним местима; држи се претежно у близини људских насеља, и ноћу (особито увече и узору) улази у насељене просторије да сише крв човека или домаће стоке; развиће се врши у води, и то претежно у малим, чистијим барицама, каналима, рововима, басаенима и др., у којима живе и расту ларве; легла,

њихов тип, бројност и трајање различити у нашим појединим крајевима (кршу, полустепи, низији и речним долинама, брдовитим крајевима). Борба против к. м. сложена и различита за сваки крај; углавном се своди на: 1) уништавање крилатих к.; 2) уништавање њихових легла; последњи начин значајнији и изводи се уништавањем барица и преуређењем мањих стајаћих и текућих вода, затим прокавањем легла разним отровима у циљу уништавања ларва; у Југосл. се води вел. и смишљена борба против к. м.

КОМАРЧА, ловрата (*Chrysophris aurata*), морска риба, облика елипсе, нарасте до 60 см; сребрнаста, на хрпу загаситозелена; има 2 златне пруге над сваким оком и 2 зелена пеге на заклопцима шкрга; месо веома укусно.

КОМАРЧИЋ Лазар (1839.-1909.), био уч., гостничар, новинар и приповедач; 1881.-1896. ур. напредњачког органа Видела; приповетке доста живе, али без праве ум. вредности; најбољи му роман Један разорен ум.

КОМАСАЦИЈА (нлат.), регруписавање имања; по селима се врши ради склапања разбацианих поседана што мањим бројем места, ради рационалне обраде и убрзања већег прихода, у радovima при извођењу регулационог плана, ради претварања већег броја

малих и неправилних парцела старих блокова у правилне грађе, парцеле, одн. градилишта и блокова. Комасирање врше комасационе комисије при бан., по тражењу судеоначара или против њихове воље, а на захтев оп., ако то захтевају јавни интереси. Сваки власник добија к. имање груписано само на 1 или 2 места, како се већ усвоји, али тако да оно по екон. вредности одговара његовом ст. имању; неко добија мању површину, али веће екон. вредности; др. већу површину, али мање екон. вредности; од савесног утврђивања екон. вредности земљишта зависи и квалитет к., па и благотворни утицај на привр. дотицај краја; у Југосл. к. уведена у Хрв. и Слав. Комасациона маса, скуп свих земљишта и објеката унетих у комасацију. К. план треба да обухвати све што је предмет к. и што потребно за доношење коначне одлуке; овај п. ставља се на јаван увид 15 дана, а истовремено се објављује дан јавне расправе; одлуку о комасацији доноси комисија после јавне расправе и писмено је саопштава заинтересованим; жалбе разматра виша к. комисија при Мст. унутр. дела, која може променити к. п., у којем се случају овај план поново израде на увид за још 15 дана.

КОМАТОР Фран (1875.-1922.), историчар, дуго год. проф. у Љубљани и Крању; највише се бави издавањем вст. грађе и инвентаризацијом архива у Слов. **КОМБАТАНТИ** (фрц.), ратни другови, сурборци.

КОМБЕН ГРАНД → Гранд Комбен.

КОМБИНАТ, у СССР скуп свих фабрика на 1 месту које се међу собом допуњују у преради неке сировине.

КОМБИНАТОРИКА (нлат.), грана мат. која испитује број међусобних распореда коначног броја предмета (елемената); такви су распореди: 1) пермутације, 2) комбинације к-те класе са и без понављања и 3) партиције к-те класе са или без понављања. Пермутовати п елемената значи: произвољно мењати њихов положај, нпр. abc, acb, bac...; укупан број пермутација је $n! = 1 \cdot 2 \cdot 3 \cdot n$. Пермутовати циклички значи: стално последњи елемент стављати на 1. место: abc bac cba... Комбиновати п елемената к по к значи: образовати групе од по к елемената, сваки узет по једанпут, и то без обзира на њихов међусобни положај, нпр. комбинације 2. класе елемената abc су: ab, ac, bc; укупан број комбинација је $(k) \rightarrow$ биномни образац). Комбиновати с понављањем значи узимати поједине елементе више пута, нпр. комбинације с понављањем 2. класе елемената abc су: aa, ab, ac, bb, bc, cc. Варирати п елемената к по к са или без понављања значи елементе одговарајућих комбинација још и пермутовати, нпр. варијације 2. класе без понављања елемената abc су: ab, ba, ac, ca, bc, cb, а с понављањем: aa, ab, ba, bb, ba, ab, ca, ac, cb, cc.

КОМБИНАЦИЈА 1) сједињавање, удруживање. 2)

план за решење некога посла и рада. **КОМБИНАЦИОНИ ТОН**, 3. тон који резултира услед једновременог звучања 2 тона разне висине. **КОМБИНЕЗОН** (фрц.), кошуља и гаће одн. панталоне комбиновани уједно. **КОМБИНОВАТИ**, спаривати, повезивати, спајати 1 с 2., нагађати, довијати се, правити закључке. **КОМБИНОВАНО РАЧУНОВОДСТВО** → просто књиговодство.

КОМЕДИЈА (грц.), драмско дело које на позорници изазива смех, било да прта људе смешних особина, исмејава нар. средине и друштва, шибя пороке, или просто износи низ догађаја са смешним призорима; према томе, к. карактера (одн. нарави) или ситуације (одн. интриге), лакрдија. У ст. грч. књиж. к. се надовезала за обреде приређиване у част Бахуса, и развила се као засебан род, а Римљани је стварали под утицајем Грка; нова к. јавила се код Италијана као подражавање тим ст. узорима; Французи имали нар. лакрдије, или претставе у којима личности биле сами људци или шaljиве алегорије с поучним смером; 1 вреди к. цветала и у Шп.; права модерна к. почиње → Молијером, осн. на дубоком познавању човекових особина. У нас најбољи и најстарији комедиограф Марин Држић (у 16. в.) у Дубровнику, која има доста додирних тачака с познатим Молијером; почетком 19. в. Јован Стерија Половић оснива к. код Срба, по угледу на стране узоре, нарочито Молијера, и даје к. карактера и к. нарави; крајем 19. в. и почетком 20. в. најчуженији комедиограф Нушић, који ради на к. нарави и к. интриге. **К. дел арте**, тип к. у којој био одређен само садржај и распоред кретања глумца, а текст био прозвольан и прелуштен инвенцији глумца, на отвореној позорници, у самом часу приказивања комада; у њој се стално појављивали исти типови (Арлекин, Пулчинела, Панталоне, Коломбина, Балордо итд.); утицала на развитак к. 16. и 17. в. За разлику од ње к. ерудита, тип к. у којој, по угледу на рим. к., текст био одређен, карактер разнолик, а интрига сложена. **Комедијант**, глуман смешне улоге; презрицао: глумац уопште; необичан човек, превртљивац. **Комедиограф**, писац комедија; најпознатији: Аристофан, Плату, Молијер; од наших: Марин Држић, Јов. Ст. Поповић, Коста Трифковић и Бран. Нушић: *Comédie Française*, држ. поз. у Паризу, осн. 1680.; даје класични репертоар, чувајући традицију режије и дикције.

КОМЕДОН (од лат. comedere=јести), суједица, црна тачкаста → бубљица; постаје затварањем проширене поре, чија се унутрашност испуни лучевном лoјних жлезда коже; чеп оксидише те попрни; прнетачке се деколорисну хидроген-хипероксидом.

КОМЕМОРАЦИЈА (лат.), задушнице; свечаности у почит локојнику.

КОМЕНДЕ (срлат.), доходи световњака из црк. задужбине; светл. доделен приход.

КОМЕНСАЛ, комесализам (нлат.), случај → симбиозе два организма, корисне по један али без видљиве користи или штете по други (нпр.: извесне рибе које заклона ради живе у дупљи власуља; извесне крабе које живе у плаштаној дупљи неких шкољака).

КОМЕНСКИ Јан Амос (1592.-1670.), вел. чешки педагог; као осн. нове науке о васпитању. К. тражи да се сви нар. слојеви школују, без обзира на staleж и пол; наспрот формализму Језуитских црк.; захтева да се ђацима пружа стварно знање; препоручи увођење у шк. гимнастичких вежби и игара; предвиђао уређење шк. систем: забавиште, осн. шк., ср. шк., унив. («Акад.») и колеж (установа за научна испитивања); гл. дела: *Отворена врата Језика*, *Метод учења Језика*, *Вел. дидактика*, *Свет у сликама*. **КОМЕНСУРАБИЈАН** (нлат.) → самерљив.

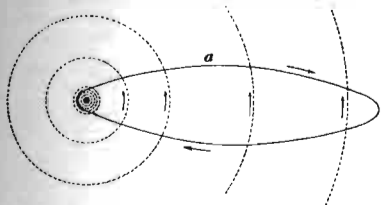
КОМЕНТАР (лат.), тумачење неког текста; фиг.: пакосно тумачење нечјих речи или постојања; к. у праву; објашњавање каквога текста, може бити доктринарно и судско; доктринарни к. је излагање права по реду изнетом у зак., а судски к. наводи у поједине прописе како их судска пракса примењивала; у аутор. праву к. су заштићени, нико их не сме објавити без дозволе аутора; само званичне одлуке могу се објавити.

КОМЕРС (лат.), свечана студентска пијанка на почетку или крајем семестра, нарочито на нем. унив. **КОМЕРЦИЈАЛАН** (лат.), трговачки. **Комерцијализација** јавног предузећа, постављање на трг. основу, да се п. издржава од својих прихода и покаже и добитак у свом билансу; недовољна или никаква к. држ. п. њихова лоша страна.

КОМЕСАР (срлат.), повереник, изасланик; назив за неке чиновнике; у данашње време дипломатски преставници у нередовним приликама (нпр. пре обнове дипломатских односа после завршетка рата); тхн. лица у појединим међунар. комисијама (нпр. у шлесцитним комисијама); изван класа дипломат-

ских агената, али обично уживају дипломатска права. К. државни при Народној банци поставља се указом, има право у свако доба испитивања банчних послова. књ. итд., присуствује свима седницама и може говорити на њима, све одлуке банчине саопштавају му се и он може обуставити њихово извршење (чл. 40., 56., 57. зак. о Нар. банци од 17./6. 1931.). К. народни, у СССР, назив за министре. К. пољскици 1) пољск. орган с ограниченом надлежношћу; поставља се на погранич. станицама (за надзор над путницима), у пристаништима и бањама. 2) претставник власти на збору.

КОМЕТА (грч.) репантица, звезда дугалица која обично

олисује око Сунца елипсо великог ексцентрицитета; сама путања к. као и нагиб њене равни и смер веома различити; ребе су к. еидљиве простим оком; састоје се из гл. светлијег

дела (језгра), обвијеног белим плавичастим омотачем (кома) и светлост репа разног облика и дужине, кој иокренут у правцу супр. од Сунца; изгледа да је густина к. веома мала, јер се и звезда слабог сјаја кроз њих провиде, а да је њихов сјај као и сјај њихова репа добрим делом изазван одбијањем сунчеве светлости; језгро к. често се састоји из много ситних делова и вероватно да су метеорски ројеви последица распадања (на сл.: а пут Халејево к., Сунце претставља центар а кругови путеве Меркура, Венере, Земље, Марса, Јупитера, Урана, Нептуна).

КОМИ, Зирјани, филикски народ (из пермске групе Финаца) у си. Рус. и зап. Сибиру (226 400); полуномади: гајење сев. јелена, земљр., лов, риболов и трг. (зову их и сев. Јеврејима); вере прав. К. област → Зирјанска област.

КОМИЖА, варошница (3250 ст.) и пристаниште на о.

Вису (Прим. Бан.); 6 фабр. за конзервисање рибе, фабр. гипса и пид. румаринског уља; летовалиште и зимовалиште; кула из доба Млечића.

КОМИКА (грч.), врста комедије; смешна страна. Комичан, смешан као последица неслагања измеђ претставе у којој се изражава очекивање нечега озбиљног и опасног и ништавост оног што уствари наступи уместо те озбиљне одн. опасне појаве.

КОМ ИЛ ФО (фрц.: *comme il faut*), као шта ваља, како треба.

КОМИН Филип (1444-1509.), фрц. хроничар; написао Мемоаре о владавини Луја XI и Шарла VIII.

КОМИНА, материјал спремљен за алкохолно врење. Преврела к., материјал после завршеног алкох. врења. Комити, комљење, спремити сировине за алкох. врење. Комивак, бевалда, пиллер, чигир, пиће добијено додавањем воде комини; комина се испити и распресе, па јој се дода чисте воде $\frac{1}{2}$ - $\frac{1}{3}$ од запремине добијеног вина; преко дана комина се рачвастом мотком потапа, па се каца покрије; после 5 дана к. се може точити и пити; колико га се оточи, толико се опет долије воде; на тај начин добива се све слабије пиће, које најзад није више за употребу; може се добити и дифузијом; по нашем Зак. о вину забрањено справљање к. за продају, а дозвољено за кућевну употребу.

КОМИНТЕРН, рус. име за 3. интернационалу.

КОМИСИЈА (лат.) 1) налог за извршење неког посла. 2) лица која тај налог извршују. 3) поверавање робе на продају, с правом повратка непродате. Ко-

мисион 1) уговор којим 1 лице (комисионар), у виду сталног занимања и за награду, преузима на се вршење неких послова у своје име, а за рачун др. (комитент). 2) комиција, провизија, провизион, награда (изражена обично у %) коју комитент даје комисионару за уложени труд. Комисионар, трг. посредник, лице које се стално занима закључивањем трг. послова у своје име а за туђ рачун (за рачун налогодавца, комитента); закључени посао обезује према трећем само к., а не налогодавца. Зак. о радњама не помиње нигде к. и комис. радње; у смислу тога Зак. се третирају као трг. радње, које припадају појединим трг. струкама према роби којом тргују. Комисиона трата, мен. коју неко вуче (издаје) у своје име, али за рачун 3. лица (§ 3. Мен. зак.).

КОМИТА, популарни назив за → четнике револуционарних комитета, које од 1902. почели формирати Бугари, а од 1904. Срби, да делују у Ј. Србији против Турака; доцније к. постао уопште синоним за четнике.

КОМИТАТ (лат. од *comes*), грофовија, жупанија, управна аутономна јединица у Уг.; данас Уг. подељена на 33 к. и 11 самоуправних градова; к. има своје веће, које се половином бира на 6 год., а половином састављено од вирилица (лица која плаћају највише пореза).

КОМИТЕНТ (лат.), лице које → комисионар издаје налог да за његов рачун купује или продаје робу.

КОМИТЕТ (фрц.), одбор за проучавање неког зак. или предмета.

КОМИТА, рим. скупштина.

КОМНИНИ, Комнени, виз. династија од 1081.-1185., под којом Виз. достигла врхунац своје моћи.

КОМО (Lago di Como), јез. на ј. подножју Алпа (с Ит.), глацијалног порекла; 146 км², дубина до 410 м; због лепоте веома посељено.

КОМОВИ, план. у Зетској Бан., близу најсеверније тачке арб. границе; највиши врхови Ком Кучки (2483 м) и К. Васојевићки (2460 м); глацијални трагови; развијено катунско сточарство.

КОМОВИЦА, гроздовача, дропуља, ракија добивена дестилацијом комине, која обично садржи 5-10% шенера, према каквоћи грозђа и начину пресовања; комина на којој пира проврела садржи 3-6% алкохола; од 100 кг здраве и добро спремљене комине може се добити 6-10 л к.

КОМОГОВИНА, село и ст. град који је припадао деспоту Вуку Бранковићу (Змају Огњеном) и жени му Барбари (1495.), у срезу костајничком, на путу Костајница-Глина.

КОМОД, рим. цар (180.-192.), син Марка Аурелија Филозофа; уживао у гладијаторским борбама у којима и сам узимао учешћа; убијен због многих зверстава и разврата.

COMMODATUM (лат.), уговор којим се ствар даје → послугу.

КОМОДИТЕТ (фрц.), удобност. Комотан, удобан; који воли удобност, који се не журе.

КОМОДИНИ, раније Вумуљина, град (32 000 ст.) у подгорини Родопа, у грч. делу Тракије, на жел. прузи Солун-Цариград; привр. центар за богату и добро насељену околину; жива трг. (дуван, вуна, жито).

КОМОДОП (енгл.), у енгл. и амер. морнарици виши офиц. чин, старији од кпт. бојног брода; код нас звање на које се поставља кпт. бојног брода указом, за извршење неког спец. задатка.

COMMON SENSE (енгл.), здрав разум; по мишљењу тав. шкотске фла. шк. насупрот Лумових критичко-скептичких примедба против каузализата и емп. станице, здрав разум једино мерило и средство знања.

КОМОРА (грч.-лат.), јавноправна установа за заступање интереса трг., инд. и занатства или неког staleжа, и саветодавна тела држ. управе и самоупр. власти; по Зак. о радњама (§ 393.) сматрају се за правна лица; њихова подручја, седишта, број и ближе одредбе о њиховим задацима, организацији и функцијама прописује уредбом Мст. трг. и инд.; могу образовати изборни суд и разрезати на своје припаднике, ради свог издржавања, приврз на држ. порез; у Југосл. постоје углавном 2 врсте: привр. и сталешке (адв., нотарско-јавнобележничке, инж., лекарске); привр. к. помажу у раду и разна зан., трг. и инд. удружења (принудног, јавноправног карактера, осн. по Зак. о радњама); сем тога к. могу на свом подручју оснивати и своје испоставе (експозитуре); припадници к. су сва физ. и правна лица која обављају одн. радњу; њихови органи су: коморско веће, председништво, одсеци, стални и спец. одбори, коморски уред, испоставе и заступства; у унутрашњости стоје под надзором надлежног бана, а у Београду под непосред. надзором Мст. трг. и инд.

К. потичу од установа које постојале у ср. в. у напредним евр. лукама под разним именима и којима био задатак: чување и унапређивање интереса својих чланова; то биле слободне организације трговца, које постепено све више добивале угледа и значаја, нарочито у Фрц., и средином 17. в. чувени фрц. мин. Фил. Колбер основао трг. већа скоро у свима фрц. градовима; задатак им био не само да штите и унапређују интересе својих чланова него и да дају мишљења о свим мерама и прописима који имају везе с прометом добара; стога се обично сматра да је установа трг. к. фрц. порекла; фрц. револуција укинула 1791. све ове установе у Фрц., али већ 1803. не само да их Наполеон I оживео него их чак проширио и на др. евр. земље, давши им назив к. Прве к. на подручју данашње Југосл. такође захваљују свој постанак Наполеону I, одн. његовом маршалу Мармону, који основао к. у Дубровнику и Сплиту; око половине 19. в. основане к. у Љубљани (1851.), Загребу (1852.), Осјеку (1853.), убрзо после тога у Сиску (1869.), укинута 1876. и Сењу (1876., укинута 1924.); 1910. основане к. у Сарајеву и (трг., инд. и зан.) у Београду; после свет. рата основане трг., инд. и зан. к. у Н. Саду и у Петровграду, затим трг.-инд. к. у Скопљу и т.-и.-з. к. у Подгорици; 3. о радњама 1931. и Ур. о т., и. и з. к. од 1932. изменили знатно раније стање к. и регулисали данашње. Данас има у Југосл. 20 т., и. и з. к.: у Дубровнику, Љубљани, Н. Саду и Подгорици, т.-и. к. у Банаљци, Загребу, Осјеку, Петровграду, Сарајеву, Скопљу и Сплиту, т. к. у Београду, и. к. у Београду и з. к. у Банаљци, Београду, Загребу, Осјеку, Сарајеву, Скопљу и Сплиту. **К. мрачна**, у фот. 1) соба или простор у којем се обављају сви радови око добијања негатива или позитива. 2) мех. део фотоапарата (фотогр. апарат без објектива); има их разних система и склопа, а све се деле на спец. и универзалне.

КОМОРАЧ → морач.

КОМОРИН РТ → Рт Коморин.

КОМОРНИК (лат.), дворски службеник, допније као титула.

КОМПАКТАН (лат.), збијен, чврст, који је на окупу. **КОМПАКТАТ** (нлат.), пакт, погодба. Прашки или чешки к. (contracta religionis), поравнање закључено 1433. између повереника базелског сабора и хусита, којим кат. прк. дозволила хуситима ограничено богослужење; папа Пије II одрекао 1462., затим обновљен 1485., на опет раскинут 1567.

КОМПАНИ (енгл.), **компанија** (фрц.), друштво; трг. или инд. друштво (→ трговачке компаније). **Компанион** (фрц.), друг, ортак у трг. или зан. радњи. **КОМПАРАТИВ** (лат.), други поредбени степен придева, показује већу меру придевске особине него што показује позитив; постаје: 1) наставцима: ја-, ја-, је-, (ј се спаја с претходним сугласником): луд-луди, љут-љући, брз-бржи; крив-кривији, глуп-глупији, при-прији; 2) наст. ији, ија, ије: нов-новија, зелен-зеленија, гладан-гладнија; 3) наст. ши, ша, ше, само: лепши, лакиши и мекши. Придеви на -ак, -ек, -ок и само неки на -ан, добивају наставак -и, пошто одбију те наставке: танак-тањи, далек-даљи, дубок-дубљи, тесак-тешији; неправилан к. имају: добар-бољи, мален-мањи, зао-гори, вел.-већи. **Компаративан**, упоредан, нпр. к. филологија. **Компаратор**, инструмент на којем се прецизно упоређују дужине 2 мерила; 1 мерило обично метални метар, чија се дужина сматра да је апсолутно тачна, на одређеној тмпт., а 2. оно које у пракси употребљавамо за мерење дужина (размерник, метар, пантљика); компарисањем (упоређењем) ових мерила може да се одреди да ли $\frac{1}{n}$ м за колико се скратила или продужила челична пантљика или др. које мерило. **Компарација**, поређење, срањивање; у грам. поредба придева.

КОМПАС (срплат.), справа која показује правац магнетског меридијана и према томе курс брода; у евр. бродарству се употребљава од 16. в. **Електрични к.**, справа с ел. жироскопима (циграмма), која показује правац правог подневка; примењује се тек од 20. в.; брод с ел. к. има увек у резерви и магнетски (→ бусола). **Компасне биљке**, чије лишће стоји усправно, али тако да су лисне површине окренуте 1 према И, друга према З, а вице стоје у правцу С-Ј; услед тога што заузимају мерид. правац, називају се још и **меридијанске б.** Таквим постављањем листова избегава се јака сунчана светлост уподне, а прима се слабија светлост с И и З; лишће к. б. по правцу изолатерално, тј. нема разlike између лица и наличја.

КОМПАТИВИЛНОСТ (нлат.), спојивост, могућност паралелног вршења две дужности.

КОМПАУНД (енгл.), састављана, **К.-генератор**, ди-

намомашина једносмислене струје са сложеном побудом, чија гл. одлика у том што се на њеним крајевима има практички сталан напон за сва оптерећења. **К.-мотор**, електромотор једносмислене струје са сложеном побудом, тј. са 2 намотаја на магнетима, од којих 1 везан на ред с намотајем индукта, а 2. оточно на њега; налази примену у инд. где потребна веома стална брзина обртања. **К. парна машина** има 2 напорада цилиндра, од којих 1 мањи (у њега прво пара улази), а 2. већи; из мањег цилиндра пара иде у ресивер, а из њега у већи цилиндар; пара се шири прво у мањем (ц. високог), а затим у већем цилиндру (ц. ниског притиска), дакле к. п. м. је машина с двоструком експанзијом паре. **Компаундирана уља**, мазива добивена мешањем минер. мазива и биљних уља или биљних и живот. масти.

КОМПЕНДИЈУМ (лат.), сажет извод из већег научног дела, приручник.

КОМПЕНЗАЦИЈА (лат.) 1) обештећење, накнада за неки незаслужено претрпљени губитак; начин гањења тријбуна њиховим пребијањем; да би се к. могла извршити, потребно да су тражбине међусобно доспеле, неспорне, једнородне (да су исти предмети) и тузвљиве; да би до к. дошло мора се о њој нестати приговор. 2) у индивид. псих. А. Адлера: тежња извесних особа, изазвана осећањем ниже вредности, да код себе и др. лица изазову уверење о личном супериоритету и вел. вредности; код неких доводи до душевног обољења. 3) пребијање потраживања за потраживање, одн. дуг за дуг. 4) средство трг. политике; размена добара између 2 државе, при којој се 1 или више добара 1 државе замењују с 1 или више добара 2 државе, по унапред утврђеној количини или износу. **Компензациони споразум**, уговор између 2 државе да узајамна потраживања и дуговања врше путем → клиринга.

КОМПЕТЕНТАН (лат.), искусан у нечему, познавалац нешта; позван, надлежан. **Компетенција**, право суђења или одлучивања о некој ствари; надлежност, делокруг.

КОМПИЈЕЊ (Compiègne), варош (17 300 ст.) у Фрц.: на ушћу р. Ена у Оазу; у К. 1430. Жану д'Арк ухватили Енглези.

КОМПИЛАЦИЈА (лат.), неоригинално научно дело састављено према туђим списима, а не на осн. властитих научних истраживања.

КОМПЛАНАЦИЈА (нлат.), квадратура кривих површина.

КОМПЛЕКС (лат.) 1) склоп, састав. 2) неорг. јединство делова који не чине никакву орг. целину; у сввр. псих. сукоб између нагонских прохтева и савести којег смо ми несвесни, јер лежи у несвесном делу наше душе, а ипак снажно утиче на ток наше мишљења и често јако отежава његов правилан ток. **К. ниже вредности**, по А. Адлеру: скуп изразних покрета осећања и в. који постали свесни и који се јављају код неке особе у свакој тежкој ситуацији у коју она у свом животу западне. **Комплексан број** → број. **К. метод**, наставни систем супр. предметном; има за циљ да изазове код ученика интерес и вољу за проучавање природе и искорипивање добитних знања; наставник саопштава ученицима податке из соц. наука, тхн., пољопр. итд., а ученици стичу знања и навике путем разраде конкретних материјала. **Комплексија**, боја коже, косе и очију, одређена количином → пигмента; од вел. значаја у одређивању раса код народа на Земљи, јер најупадљивија телесна особина.

КОМПЛЕМЕНТАР (нлат.), јавни ортак у → командитном друштву, који одговара свим својим иметком. **К. боје**, спектралне боје, које помешане дају белу светлост (црвена и зелена, плава и жута итд.). **К. угao** → угao.

КОМПЛЕТ (фрц.) 1) нпр. ж. хаљина с капутом и сукњом од исте тканине. 2) потпуно дело или часопис у више свезака. **Комплетан**, потпун. **Комплетирати**, употпунити.

КОМПЛИКАЦИЈА (лат.), замршено стање, заплет; погоршање. **Компликовати**, замрсити, заплестити; погоршати.

КОМПЛИМЕНТ (ит.), похвалне речи казане из љубавности или ради ласкања.

КОМПЛОТ (фрц.), тајни договор, завера, урота неколицине за извршење неког злочина.

КОМПОЗИТ (лат.), сложена реч. **Композите** → глгочке. **Композитни стил**, рим. архт. стил; одликује се капителом, који претставља комбинацију јонског и коринтског капитала. **Композитор**, творца муз. дела. **Композиција**, састав, склоп. 1) у књиж. окупљање сродних мисли око гл. и њихов међусобни

однос и распоред; делови се распоређују тако да проиђу 1 из 2, развијајући увек општу мисао: ако је гл. циљ састава опис, иде се од општег ка посебном; у приповедању, тј. опису догађаја иде се хронол. редом; у доказивању, било оно интелектуалне или емоционалне прир., ређају се разлози (одн. ефекти) по климаксу, тј. од најслабијег на најјачем. 2) слика с више фигура, међусобно повезаних заједничком радњом; начин на који нека слика сложена. 3) у фотогр.: слика запремина простора, маса, тонова итд.; разликују се: линеарна, кад је цела слика састављена из линија, тонална, кад је састављена само из тоналних мрља, и линеарно-тонална, комбинација прве 2; садржај слике и распоред гравита понекад изражава неку затворену геом. фигуру (троугао, ромб, квадрат, овал или круг), а може бити и у отвореним линијама (вертикалним, хориз., или косим). **Композента** 1) саставни део; снага или чинилац који у нечем суделује. 2) → паралелограм сила.

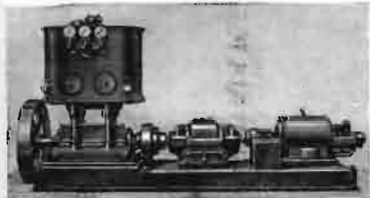
КОМПОСТ (срплат.), **мешанац**, орг. прир. ђубриво које се добива у пољопр. газдинству гомилањем најразличитијих отпадака биљног или живог. порекла: лишћа, разних орг. отпадака, пепела и др.; мора да сагорева и да се преради; употребљава се за све културе, најчешће у баштованству и шум. расадницима, ако је добро згорело и просејано.

КОМПОТ (фрц.), воће стерилисано у сирулу и херметички затворено ради заштите од ваздуха и квара; за то се употребљавају 3 врсте сирупа, што зависи од количине киселине у воћу: слаб сируп (1/4 кг шећера на 1 л воде) за трешњу, слатку крушку и јабуку; ср. (1/2 кг шећера на 1 л воде) за брескву, кајевију, малину, крушку, јабуку; густ (1 кг шећера на 1 л воде) за вишњу, рибизлу, оғрозд, киселе јабуке; к. се кува у обичним или нарочитим патент-теглама с гуменим поклопцем.

КОМПРЕСА (лат.), платно које се ставља на ране или оболело место у виду завоја, или се потапа у воду или неки лековити препарат у виду облога.

КОМПРЕСИЈА (лат.), притискање, стезање; згушњавање гасова или пара у течности.

КОМПРЕСОР, радна машина за сабијање ваздуха (ваздушни к.)

амонијачне паре (амонијачни к.), укрлато гасова; има их клипних и обртних као и → пумпа с којима веома сродни; моторну снагу добијају од парних машина, турбина

(турбо-к.), од електромотора и др.; употребљавају се по рудницима, у постројењима за произвођење хладноће (амонијачни) итд. **Хидраулички к.** сабијају ваздух помоћу млаза воде; на пролазу кроз сискове, млаз воде сисе спољни ваздух и сабија га у свом даљем току ка комори; ту се вода и ваздух раздвајају и вода тече у излазни канал, а ваздух ка месту употребе (кроз одвод).

КОМПРОМИС (лат.) 1) погодба путем обостраног попуштања; попустљивост. 2) уговор којим 2 државе упућују спор изабраном суду на решење; такав к. мора означити спорно питање, имена судија, надлежност њихову; њим се парничари обвезују да ће пресуду суда извршити; к. меродаван за оцену да ли је суд прекорачио своју власт или не.

КОМПРОМИТОВАТИ (лат.), изложити опасности, непријатности; убити нечији углед, част; оспоротити.

КОМПТОН Артур Холм (Compton, * 1892.). амер. физичар, пронашао тзв. К. ефект: ако монохроматски рентгенов зрак пада на тело, у спектру одбијене светлости осим одговарајуће линије појављује се и др. која зависи од укладног угла.

КОМТУР (од лат.: commendator = заповедник) 1) витез црк. реда, управља већим бројем поседа. 2) највише одликовање после вел. крста. **Комтура**, послед додељен к.

КОМУНА (лат.) 1) општина. 2) револуционарна социјалистичка влада у Паризу 1871. **Комуналац**, општински. **К. покрет**, тежња градова у Евр. да се ослободе власти сењора и владара и да образују самоуправне градске оп. или слободне риб.; отпочео у 12. и продужио се кроз пео 13. в., а почео да опада у 14. в.; био најјачи у Ит., Нем., Фрц. и Хол. **К. финансије** → самоуправне финансије. **Комуни-**

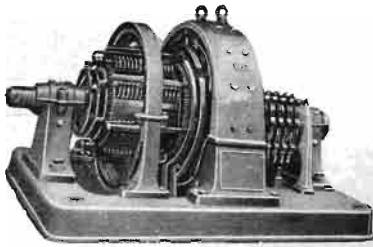
зам, друштв. поредак осн. на начелима колективне својине над средствима производње, планске друштв. привреде и друштв. једнакости; по Марксу виша фаза н. колективистичког друштва које почиње социјализмом као са 1. фазом; његов гл. карактер изражен Марксовим речима: «Од сваког по способности; сваком по потреби»; почива на овим осн. идејама: а) колективна својина над средствима производње (социјализација инд., саобр., банака, рудника, трг. и земљопоседа), б) планска организација привр. у циљу подмирења потреба целог друштва, в) укидање друштв. класа, одн. свих полит., екон. и соц. неједнакости и повластица, г) општа обавеза рада за све чланове друштва, д) изједначење физ. и дух. рада, који треба да буде не само средство за живот, већ и права потреба и радост живота, е) претварање целог људског друштва у 1 хармоничну свет. радну заједницу; е) изчезнуће државе и њене принудне силе, граница које деле народе, нац. супротности и ратова, ж) слободан и несметан развој свих способности људи који сачињавају друштв. заједницу, з) друштв. одгајивање и васпитање деце, и) потпун и свестан развој тхн., науке и ум.; к. уствари научни социјализам (марксизам), мада се често из неразумевања идентификује и с рус. бољшевиизмом (лењинизмом) који је само 1 његов идеолошки дериват. **Комунистичка интернационала**, **Коминтерна** → Интернационала трећа. **К. манифест**, пропагандистичко-револуционарни спис који су 1847. саставили Карл Маркс и Фридрих Енгелс, изложивши у њему гл. идеје и принципе научног социјализма; написан као програм Савеза комуниста. **К. странка**, полит. организација која исповеда програм и држи се тактике К. интернационале: свака к. п. је њена секција, тј. полит. и организационо најтежије везана са К. интернационалом, па као таква не може донети ни спровести никакву одлуку, ни акцију без њеног непосредног одобрења; већина к. п. су неlegalне што се са гледишта К. интернационале сматра као најбољи облик њихове полит. делатности. **К. с. Југославије**, полит. организација јед. пролетаријата осн. на конгресу 20.6. 1920. у Вуковару; уствари била само продужење Социјал. радничке партије Југосл. (комунисти) с н. именом; у целости прихватила програм и тактику К. интернационале и била 1 од њених земаљских секција; за кратко време свог постојања показала вел. полит. успехе; на изборима за уставотворну скупштину од 1920. добила 59 посл. мадгата са преко 200 000 гласова; као и централно радничко синдикално веће Југосл.; укинута владином Обзваном од 20.12. 1920.

КОМУНИ, **комунице**, разни облици заједничке својине 1 племена, братства или села; у обл. с плем. организацијом, код динарских Срба и сев. Арбанаса, најбоље очувана установа свих врста к.; племенске к. обично план., шуме и пасишта у ненасељеним појасима између племена; у неким племенима и исељени племеници имају право да се користе к. свог племена и, у случају повратка, враћају се у сва своја права; услед множења стан. и распадања плем. организације, нестаје и к.; најпрве деле на братства одн. села, док најзад не дође да се и те к. поделе на куће и постану прив. својина; у крајевима изван обл. с плем. организацијом само сеоски к. у шуми и испаша и с.п.: земље за обрађивање на Б. П. свуда прив. својина; осим шума и пасишта, к. могу бити воденице, ступе, чатрње и др.

КОМУНИКАЦИЈА (лат.) 1) саопштење, спој, веза. 2) → саобраћај. **Комунике** (фрц.), званично саопштење које издаје влада преко пресборва, телегр. агенција и сл. поводом 1 питања. **Комуницирати** (лат.), саопштавати; бити у вези, спајати; причетиати се. **COMMUNIO** (лат.) причест код кат.; црк. заједница код еванг. **С. sanctorum**, у кат. црк. заједница светих.

КОМУТАЦИЈА (лат.), размена. **Комутирани закон**, код сабирања и множења: $a+b=b+a$, $a \cdot b=b \cdot a$, по којем се резултат не мења ако броју а додамо број б или броју в број а, одн. ако број а помножимо бројем в или број в бројем а. **К. уговор**, кад обе стране имају приближно једнаке дужности и права. **Комутиатор**, прекидач који садржи више крајева тако да се снајањем различитих крајева може одабрати ел. струја у различита кола или у 1 истом колу мењати смисао струје. **Комутиаторка**, ел. машина са 1 намотајем индукта, из којег се узимају везе за колектор с 1 и за прстенове с 2. стране; покретана

зад, покретана мотором са стране, може да даје истовремено једносмислену и наизменичну струју. (На сл.: 1. комутатор, 2. комутаторка веће снаге).

КОМУШКА → жука.

КОМЧИТИ, мутониране стене, заобљени стеновити брешчици, уобљени и обрађени ледничком ерозијом. **CON-** (ко-, кол-, ком-, кор-, лат.), предметак у сложеницама са значењем: са, заједно. **Con amore** (ит.), с љубављу. **C. vrio** (ит.), у муз.: с пламом, смело, снажно. **C. moto** (ит.), у муз.: одушевљено. **C. sordino** (ит.), са чешљем, тј. направом која се ставља на инструмент да би тон добио др. квалитет; код клавира л. педал врши улогу с. **C. fuoco**, ватрено. **CON** (Сohn) 1) Фердинанд (1828.-1898.). нем. ботаничар; највише се бавио проучавањем бактерија и алга; доказао да су бактерије биљке, а не животиње; оснивач научне бактериологије. 2) Александар Ф. (* 1897.), рус. економист, проф. Пољоприв. института; бави се теоријом полит. економије и совјетског газдинства; гл. дела: **Курс полит. економије**, **Капитал и империјализам**, **Методологија полит. економије и др.**

КОНАВЛИ, предео и периодски плавлено поље, између Дубровника и Боке Которске; плавлеење захвата мали део око лонора речнице Јуте; плодно поље с пуно воћњака, маслињака и винограда; као жупа помиње се у 10. в.; у ср. в. прелазили у власт рашких, зетских и бос. владара; у 1. половини 15. в. куповином ушли у састав Дубровачке Рпб.; после чега им дотле прав. стан. преведено у кат. веру. **Конављани** имају лепу нар. ношњу и међу њима се сусрећу ванредно лепо типове.

КОНАКРИ, гл. место (9000 ст.) Фрц. Гвинеје и пристаниште на обали Атланског Ок.

КОНАРСКИ Симон (1808.-1839.), пољ. револуционар; учествовао у устанку 1831., затим емигрирао; 7 год. касније покушао да дигне онет устанак, али ухваћен и стрељан у Вилин.

КОНАЦ се добија упредањем (удвајањем) 2 или више ткст. жица од памука, лана, свиле итд.; служи за шивење, плетење и везење.

КОНАЧИШТА, свратишта, радње у којима се издижу гостинске собе с намештајем и уређајем једноставнијег комфора (§ 76. З. о радњама); ближе прописе о уређењу угоститељских радња садржи Ур. о подизању и уређењу угоститељских радња 1934.

КОНВАЛЕСЦЕНЦИЈА (лат.) 1) опорављење, 2) наизадио кориговање и саобраћавање правним правилима правог посла или уговора који није одговарао формалним или др. правним условима, **Конвалесцент**, пацијент у току опорављења после болести.

КОНВАЛИДИРАНИ БРАК, који упочетку био ништаван или рушљив, на доцније због извесних промена постао пуноважан (нпр. дошао накнадно благослов еп. за разрешење средства); к. б. се сматра као да увек био пуноважан.

КОНВЕКСАН (лат.), испупчен; супр.: **конкаван**, удубљен. **К.-конкавно сочиво**, испупчено издубљено → сочиво.

КОНВЕКЦИЈА (лат.), одвођење. **К. ваздуха**, струјање топлог ваздуха увисе при сунчевом загревању, при чему се обично стварају облаци → кумулуси и кумулониimbusи.

КОНВЕНИРАТИ (фрц.), бити прихватљив, ићи у рачун, пријати, годити.

КОНВЕНТ (лат.) 1) сабор; скуп духовних лица, особито монаха. 2) нар. скупштина која има за циљ да измени ст. или донесе н. устав. **К. енгл.**, нар. скупштина, коју 1860. сазвао у Лондону шкотски ген. Дорс Монк, после отетупања од власти Кромвеловог сина Ричарда; довела на престо Чарлса II. **К. фрц.**, револуционарна скупштина (21./9. 1792.-26./10. 1795.), која вршила и законодавну и извршну и судску власт у држави; прогласила рпб., осуђила и погубила Луја VI, образавала Одбор нар. спаса, Одбор опште безбедности и Револуционарни суд;

као мотор једносмислене струје, може да даје наизменичну струју или обрнуто; покретана као синхронни мотор наизменичне струје, да даје једносмислену струју; наиз-

скупила вој. и одбила непр. нападе; угушила побуну у Вандеји и завела терор у току којег нашли смрт краљича, војвода Филип Орлеански, многи жироиндци и угледни људи, па затим и вођи саме револуције: Дантон, Камил Демулен, Ебер, Робеспјер, Сен-Жист и др. У доба К. у Фрц. установљено много култ. установа и шк. **Конвентуали**, кат. калуђери франевачког и кармелитанског реда с блажим правилима за разлику од → опсерваната. **КОНВЕНЦИЈА** (лат.), слагање, уговор, особито уговор између 2 или више држава о неком спец. питању; к. се често узима као принцип друштв. реда, на који се хоће да сведу не само обичаји и правни поредак већ и постанак државе. **К. војна**, уговор између 2 или више држава који садржа вој. приреду (нпр. о начину указивања в. помоћи); закључује врх. командант по одобрењу владе, а израђује је штб. официр. **К. о Босни и Херц.**, потписана 21./4. 1870.: њом се А.-У. и Тур. сагласиле о појединостама управе у В. и Х., а на основу чл. 25. берлинског уговора од 1878.; обезбеђује пуну заштиту вере, обичаја, личне и имовне сигурности мусл., оставља тур. новцац у оптицају итд.; у Новопазарском санџаку дозвољава да буду аустр. гарнизони у Прибоју, Пријенољу и Белом Пољу. **К. о правној помоћи**, уговор између 2 државе који одређује услове под којим судови 1 државе указују помоћ у интересу правде судовима др. државе; помоћ се односи на крив., грађ. (спорно и неспорно) судство. **К. свето-маргаретске**, склопљене 23./10. 1922. између Југосл. и Ит.; обухватају споразум о извршењу уговора у → Рапалу, царинском режиму Задра, сузбијању кријумчарења, општим питањима и закључни протокол; овим к., које уствари само последица начела усвојених у Рапалу, признају се знатна права незнатном броју Италијана у Далм., док ни приближно иста права нису обезбеђена многобројним Јсл. у Јулиској Крајини. **Конвенционалан**, који потиче из узатајног споразума; уобичајен. **Конвенционализам**, учење у теорији знања, по којем се осн. принципи наука, као аксиоме, дефиниције итд. морају схватити као конвенције.

КОНВЕРГЕНЦИЈА (лат.), приближавање. 1) у мат. за низ бројева а₁, а₂, а₃, ... а_n; може бити конвергентан, дивергентан и апсолутно конвергентан. 2) у биол.: појава сличности у изгледу и грађи између органа и целих организама различитог порекла (нпр.: сличност између кртице и рица, или рибе и кита, или кактуса и тропских млечика; сличност између кичмењака и главоножаца); у суштини израз прилагођености на одређену функцију или одређен начин живота, и остварује се у току исп. развитка организама различитих група и порекла. 3) у етн.: подударња у облицима култ. тековина до којих се дошло самосталним развитком на различитим странама.

КОНВЕРЗАЦИЈА (фрц.), разговор, ћаскање, забава. **Конверзирати**, разговарати се. **Конверзациони комад**, поз. дело у којем се све своди на духовит дијалог који не само да карактеристичне лица него доноси и занимљиве обрте у драмској радњи. **К. лексикон** → лексикон.

КОНВЕРЗИЈА (лат.), обраћање; у логици нарочита форма непосредног закључивања, која се састоји у том што се предикат датог суда учини субјектом новог, а субјекат датог суда његовим предикатом. **К. држ. дугова**, мењање услова држ. зајмова (рока исплате, висине камате, валуте купона и амортизације итд.) с пристанком поверилаца, а може бити и једностраном одлуком државе; овакве к. сматрају се као нека врста држ. репудијације (неиспуњавање уговорних обавеза) одн. банкротства. У новије време често примењиван метод растерећивања држава од терета службе зајмова (нарочито иностраних), подстицајем неповољних привр. прилика (свет. криза). **КОНВЕРТИТИ**, који прелазе из 1 вере у др., нпр. из ркат. у прав. или прот. и обратно.

КОНВЕРТОР, у металургији вел. пех крушкаста облика, израђена од ковала гвожђа, висока 5-6 м. обложена изнутра материјалом постојаним према вис. тмгт.; врима у себе 15-25 т. вировог метала (гво-

жђа, бабра); може се обртати око краће замишљене осе; служи за ослобођавање топљеног сировог гвођђа од раствореног угљеника, фосфора, сумпора и др. помоћу ваздуха који се уводи на високој тмпт.; на тај начин се у њима добијају ковно гвођђе и челик; служи и за металуршко рафинисање сировог бабра, али се разликује по облику од оних за гвођђе; за металургију гвођђа су најважнији Бесемеров и Мартинов.

КОНВИКТ (лат.), спрва заводи при унив. за студенте кат. теол., сад уопште заводи за заједнички живот ђака.

КОНВОА (фрц.), група трг. бродова обезбеђена ратним бродовима од препада неспр. подморница или бојних бродова.

КОНВОКАЦИЈА (лат.), сазив. **К. веровника**, судски позив свим повериоцима једног лица да пријаве тражбине до одређеног рока, иначе ће се расправа имања дужниковог извршити и без њих, тако да неће моћи према др. повериоцима или дужниковим наследницима истичати своја права (нпр. у случају пријема наслеђа с пописом).

КОНВОЛУТ (лат.) 1) свежањ списка. 2) повезано годиште неког часописа, зборника.

КОНВУЛЗИЈА (лат.), трајан грч (тонична к.), проширен на групу мишића или цело тело, праћена некоординисаним трзајима (клоничне к.), код епилепсије или дејче еклампсије. **К. код деце** → **фрас. КОНГЕНИЈАЛАН** (нлат.), духовно сродан, близак, дорастао.

КОНГЕНИТАЛНО (нлат.), урођено, зависно од развоја заметка током трудноће. **К. болести**, махом услед неправилног развоја заметка.

КОНГЕСТИЈА (лат.), активна навала крви у органе. **К. јетре**, многокрвност, навала крви у ј. при прекомерној исхрани, код → плеторе, при неподесној храни с љутим зачиницама итд.; знаци: тежина и притисак у пределу ј., некад болови и диспентичке појаве; мокраћа првенкаста, густа; често ј. пропушта шећер у мокраћу при шећ. храни (алиментарна гликозурија). Исход: при строгој дијети се убрзо изуби, иначе прелази у хронично запаљење и → цирозу ј.

КОНГЛОМЕРАТ (лат.) 1) што је састављено од много разних ствари; нагомилана, натрпаност. 2) стена настала цементовањем → шљунка карбонатним, силицијумовим, глиеним, гвођђевитим итд. цементом.

КОНГО 1) највећа р. у Афр., дуга око 4650 км (површина слива 3,7 мил. км²), постаје од р. Луалубе и Луалуге; огромна мрежа притока; при ушћу у Атлански Ок. широк 40 км; како прима притоке које долазе и са С и с Ј од полутара, има увек равномерну количину воде и плован на вел. дужинама између водопада.

КОНГО БЕЛГИСКИ, бел. колонија у ср. Афр., захвата вел. део области и слива р. Конга (делом излази и изван те области на СИ); 2 385 000 км², 9 мил. станов.; иако тако вел., има веома узан излазак на море (само 40 км обале); слив К. ниска постолина, са свих страна оивичена отесанима; богат рудима (злато, дијаманти, бакар, калај, уранова руда и др.); полугарска клима, услед чега вел. делови под праћумом, остало под саванама; стан. припадају групи бантуских Црнаца; Европљана веома мало; гл. занимање земљр. с гајењем банаана, уљане палме, кафе, какао, каучука, кукуруза, мањике и др.; данас ипак гл. рударство; саобр. се обавља поглавито пловним р.

КОНГО ФРАНЦУСКИ, фрц. колонија (2 мил. км², 9 мил. ст.) у з. Афр. између р. К. и раније нем. колоније Камеруна, спојена преко обл. Убанги са фрц. облашћу Чад; у адм. погледу дели се на: Габон, Конго и Убанги-Шари-Оад; производи каучук и тврдо дрво; гл. места: Либрвил, Франсвил, Бразавил и Банги.

КОНГРЕГАЦИЈА (лат.), удружење, нарочито сједињене више мал. истога реда; верска удружења у зап. црк. *Congregatio de propaganda fide* (лат.; к. за ширење вере), осн. у Риму 1622. папа Гргур XV, као централну власт за мисионарство; завод Урбанов колегиј васпитања младиче за мисионаре.

КОНГРЕС (лат.), скуп, збор; земаљски или међунар. скуп претставника научних, ум., полит. или професионалних удружења или установа.

КОНГРИВ Вилијам (Congreve, 1670.-1729.), енгл. комедиограф.

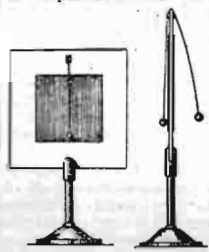
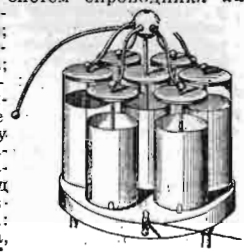
КОНГРУЕНЦИЈА (лат.), слагање, подударност; у синтакси: слагање речи у реченици; у геом.: подударност; у теорији бројева: 2 броја су к. ако подељени трећим (модулом) дају исти остатак, а што се пише, нпр.: 22=36 (mod. 7). **Конгруентан**, подударан. **КОЦДАК** (грч.; свитак), у прав. црк. песма светиње, некад намотана на штапић; нева се на јутре-

њи после 6. песме канона, а на литургији после тропага.

КОНДЕ (Condé), кнежев из побочне линије Бурбона у Фрц.; добили име по месту К. на р. Ескоу; најпознатији: Луј II Вел. (1621.-1686.), чувени фрц. војсковођ, који се истакао у племићкој фронди и ратовима Луја XIII и XIV, и војвода Ангијески, стрељан по наредби 1. конзула Бонапарте.

КОНДЕМНАЦИЈА (лат.), осуда.

КОНДЕНЗАТОР (нлат.) 1) систем сprovedника на којем се може скупити већа количина електрицитета; најпознатији: лајделска боца и Франклинова табла; остале врсте: плочаст, округласт, променљив (варијабилан), блок-к.; последња 2 се нарочито употребљавају у радиотехн.; капацитет к. зависи од величине и раздаљине металних делова и од врсте изолатора који се између њих налази (на сл.: 1 батерија лајделских боца, 2. Франклинова табла).

парних мотора, апарати за претварање паре у течност хлађењем помоћу воде; површински се састоји из цилиндра у којем су између 2 преграде смештене цеви; пара тече у цилиндар између цеви и ту се хлади и претвара у течност (кондензује), а вода која пару хлади води се кроз цеви; пара и вода за хлађење не долазе у непосредан додир; у мешовитим к. пара и вода мешају се и на тај начин пара се претвара

у течност; код противструјних к. вода и пара крећу се 1 другој у сусрет. Блок-к., к. за блокирање, обичан ел. к. који има улогу да спречи протицање истосмерне, а каткад и наизменичне струје ниске учестаности, а да дозволи пролаз струјама високе учестаности; употребљава се најчешће у пријемним и предајним радио-апаратима. **Електролитички к.**, сличан обичном ел. к., назван е. к. због свог диелектрика (металан оксид, најчешће оксид алуминијума), који се електролитичким путем поставља на 1 од електрода у виду веома танког слоја; употребљава се само код једносмислених струја, пошто има одређене полове (1 електрода +, а 2. —); е. к. при истој запремини има капацитет за око 10 пута већи од капацитета обичног к. с изолацијом од парафинисане хартије; најчешће служи за умирење усмерених струја. **Кондензација**, згушњавање паре, прелаз паре у течно или чврсто стање; у атмосфери настаје кондензација водене паре при хлађењу ваздуха; код парних мотора састоји се у претварању паре која излази из мотора у течност, и то хлађењем помоћу воде у нарочитим апаратима (кондензаторима); у кондензаторима влада мањ притисак од атмосферског те се повећава пад притиска радне паре, а тим и свага мотора; мотори који раде с к. троше мање паре него када би радили без к., а одавали исту снагу. **Кондензациона топлота**, скривена (латентна) т., која се јавља при к. паре. **Кондензовано млеко** → млеко. **К. стил**, кондизан; сажет, без екскурзија, дигресија, конвенционалности и без иједне сувишне речи. **Кондензовање гасова**, **ликвификација** (лат.), претварање гасова у течно стање; за ово потребно истовремена вршити притисак на гас и снижавати му тмпт.; већи део г. још Фарадеј претворио у течно стање → температура. **Кондензатор**, код пројекционих апарата и микроскопа систем сабирних сочива (2-3) мале жижне даљине, која служе за интензивно осветљавање предмета која се пројектују или посматрају и за скупљање спона светлосних зракова у објектив.

КОНДИЈАК Етијен Боно (Condillac, 1715.-1780.), фрц. филозоф из Гренобла, осн. сензуализма; дела: *Расправа о осећањима*, *Логика*, *Вештина писања*, *Вештина мишљења*.

CONDICTIO INDEBITI (лат.), тужба да се врати што је плаћено, а није дуговано.

КОНДИЛОМА (грч.), округласти израштајаи на уду, мошницама или чмару; често сифилистичног порекла, јављају се и код гонореје.

КОНДИР (грч.-лат.) 1) суд за течност. 2) орезан део једногод. лозе који избио из двогод.; дугачак к. се орезаје на 4-5 окаца, а кратак к. на 1-3 окаца.

КОНДИТОР (лат.), послатичар.

КОНДИЦИЈА (лат.) 1) услов, погодба. 2) прив. по-

учавање ученика. 3) уочљива телесна развијеност спортиста. **Conditio sine qua non** (лат.), услов без којег се нешто не може замислити или учинити; безусловно нужан услов. **Кондиционал, погодбени начин**, сложен лични глаголки облик за исказивање погодбе под којом се радња гл. реченице може или не може извршити; састављен од радног придва и аориста помонног глагола бити (чије се 3. л. мн. скраћује у би); свирао бих, кад бих умео (или да умем). **Кондиционални рефлекс, условљени р.**, одиграва се кад је надражај који изазива нормалан (обичан, безуслован, тј. који се одиграва под ма каквим условима) р. удружен с неким др. чулним надражајем (који сам није у стању да изазове тај р.) и кад је овај 2., честим заједничким понављањем, постао довољан да и сам, без 1. надражаја, изазове исти р.: нпр. лучење пљувачке (вода на уста) изазвано успоменом на неко добро јело је 1 врста к. р. **Кондиционирање**, одређивање процентуалне количине влаге код ткст. влакана или ткст. фабр. продуката; количина влаге код ткст. влакана променљива и зависи од врсте влакана, релативне влажности ваздуха и тмпт.; како се у ткст. трг. сировине купују по тежини, утврђена је проценална негаланна количина влаге, нормална влага, за сваку врсту ткст. влакана: за вуну и израде од вуне 17%, за памук 8,5%, за лан, рамију и кудељу 12%, за прир. и вештачку svilу 11% итд.; количина нормалне влаге одговара приближно влази коју ткст. влакна примају на тмпт. од 20° и релативној влажности ваздуха од 60%; у нарочитим кондиционир-апаратима одређује се количина влаге у % код ткст. материјала и затим се срачунава тежина испитаног материјала на нормалну влагу.

КОНДОМ (по проналазачу), навлака од еластичне гуме или рибљег мехура која се навлачи на м. уд ради заштите од заразе или да се спречи оплођење. **КОНДОМИНИЈУМ** (срлат.), сувласништво, заједничка власт 2 државе на 1 обл.; примери ретки; постоји на Н. Хебридима: Енгл. и Фрц. заједнички управљају острвом на начин одређен нарочитим уговором.

КОНДОР (*Sarcorhamphus gryphus*), 1 од највећих птица грабљивца, лешинар; живи на високом пл. Ј. Амер. **КОНДОРСЕ Антоан** (Condorcet, 1743-1794.), фрц. математичар, филозоф и револуционар, присталица жирондинаца; отровао се у затвору за време терора да би избегао гилотину; написао: **Ист. преглед људског ума и Похвале академичарима**, у мрлим између 1666. и 1790.

КОНДОТЈЕР (ит.), вођ најамника у средњев. Ит.; најпознатији: Колеони и Сфорца.

КОНДРАТЕНКО Ромап (1857-1905.), најспособнији и најхрабрији рус. ген. из рус.-јап. рата; погинуо при одбрани Порт-Артура.

КОНДРАТОВИЋ Лудвиг (1823-1862.), пољ. писац; писао песме и романе (Јан Деборог); превео с чешког **Смрт Смаил-аге Ченгића** од Мажуранића.

КОНДУИТА (фрц.), понашање, владање, нарочито у служби; фино држање; сведожба о понашању. **КОНДУКТ** (нлат.), пратња, нарочито при сахрани. **Кондуктер** (фрц.), пратилац воза или траваја који прегледа карте.

КОНДУКТОР (лат.), лице које даје ствар или радну снагу у најам.

КОНДУРЕ, у јесл. крајевима ј. од Саве и Дунава те код осталог балк. стан. плитке кожне цинеле, тешке и грубе израде; израђују их обућари, кондурације.

КОНДУРИОТИС Павлос (1856-1935.), грц. адмирал; после свет. рата играо видну улогу у унутрашњој политици Грчке; био поткраљ (1920. и 1922-1924.) и председник републике (1924-1925. и 1926-1929.).

КОНЋА (мађ.), у околини Београда којига, врста украса на глави, некада веома уобичају у већем делу с. Србије и код Крашована; прављена од липове коре или од длачице у виду обруча; на предњој страни припојено по неколико танких прутућа, те к. над челом била висока око 10 см; с те стране додавани и разни украси; преко к. се стављала бела марама, чије се крајеве спунтали низ леђа; на глави изгледала као вел. рог.

КОНЕКС, конексија (лат.), спој, веза, повезаност.

КОНЕКТИКАТ (Connecticut), 1 од САД (12 859 км², 1,6 мил. стан.); стан. се највећим делом баје инд. (ткст., метална), а мањим земљр. (житарине, кромпир, дуван, воће), сточарством и риболовом, гл. место Хартфорд.

КОНЕТАБЛ (фрц.), у средњев. Фрц. гл. надзорник краљевих штала, затим (од 1191.) гл. командант вој.; по Ришелјеову савету Луј XIII укинуо тај положај (1627.).

КОНЕКВЕНТНОСТ (лат.), доследност. **Конеквенција**, нужна последица.

КОНЕККУТИВАН (лат.), последичан, нпр. к. реченица: Тако је било мрачно да се ништа није видело. **КОНЗЕРВА** (лат.), животна намирница или послатица добивена погодном прерадом прир. сировина, тако да задржава дуже време своје специфичне особине; у народу: животна намирница или послатица херметички затворена у кутију од лима или стаклену посуду; животне намирнице и воће могу да се конзервишу на различите начине: месо и воће чувају се хлађењем, јер на ниској тмпт. микроорганизми који изазивају кварење не дејствују; загревањем на 100-120° сви микроорганизми и њихове клице угину, а на тмпт. испод 100° врши се пастеризовање, при којем угину само живи микроорганизми, али не и њихове споре; сушењем на различитим тмпт. зависно од сировина; најзад хем. путем, додавањем разних антисептичних материја, парафизацијом (за воће), сољењем, димљењем, кувањем са шећером (компот), киселењем (маринирање, туршија), алкохолзирањем итд.; к. имају исту или већу (ако су изгубиле воду) хранљиву вредност као одговарајуће пресне хранљ. материје, али садрже мање витамина него пресна храна; покарвене к. могу да изазову тешка и смртоносна тровања (→ бутулизам и др.). К. меса, рибља, воћна и поврњана не израђују се у Југосл. у оној мери како би то с обзиром на обиле сировина било могућно, јер домаћа публика троши поменуте намирнице у свежем стању; најразвијеније конзервисање рибе, поглавито морске; за рибе к. постоји око 20 фабр. (9 на о. Ви-су); од уловљене морске рибе конзервише се у уљу до ½ мил. кг, а сољењем 0,8-1,2 мил. кг; гл. предузећа за израду месних, воћних и поврњних к. у Н. Саду, Кијеву крај Београда, Крагујевцу, Марибору, Слав. Пожези и др. К. јаја, добива се полагањем у кречно млеко, водено стакло, вазелин, пепео, мекције итд., да би се одвојила од додира са ваздухом; најбоља прва 3 начина. К. меса, може да се добије: хлађењем, које служи за дуже чување или транспортовање свежег меса (месо заштићено од квара само док се налази у хладњачи), сољењем и димљењем, чим се добива трајна конзерва меса (шунка, пршута итд.), кувањем (при изради месних конзерви) или кувањем у уљу (сардине), киселењем (маринирањем); к. риба оцтом и сушењем (суха риба). **КОНЗЕРВАТИВАН**, старомодан, застарео, који се уздржава, скучен (супр. → либералан). **Конзервативан**, присталица конзерватизма. **Конзерватизам**, конзервативно схватање; пристајање уз оно што је конзервативно.

КОНЗЕРВАТОР, чувар, назив за лице ком је дужност старање и одржавање музеја, какве збирке, чување и заштита ум. и ист. споменика у неком граду или крају и сл.

КОНЗЕРВАТОРИЈУМ, висока муз. шк. у којој се спремају муз. педагози, инструменталисти, певачи, диригенти и муз. теоретичари. **Конзерватори**, ученик, слушацац конзерваторијума.

КОНЗЕРВИСАЊЕ 1) одржавање ум. дела и довођење у првобитно стање; врше га хемичари и реставратори; сликне се конзервишу: заштитом од вел. промене у тмпт.; чишћењем дестилисаном водом; скидањем прљавштине; преношењем на н. платно, итд.; вајарска дела и предмети из примењене ум. конзервишу се од неповољних атмосферских утицаја, наједнају итд., такође на разне начине, а према материјалу у којем је које израђено: водом, сапуном, алкохолом, парафином, разним хем. препаратима. 2) к. животног намирница → конзерва.

КОНЗИЛИЈУМ (лат.), савет, већање, скупштина; саставља се 2 или више лекара о стању болести и давањем лечења; лекарски к. се састаје на захтев болесника, породице или лекара који лечи; кад болесник или породица траже к., лекар га не сме одбити. **Consilium abeundi** (лат.), савет да се неко удаљи, нпр. с упив.

КОНЗИСТЕНТАН (лат.), чврст, збијен, густ.

КОНЗИСТОРИЈА (лат.), зборно место; код ркат. биск. управна обл., канцеларија; скуп кардинала под претседништвом папе; код прав. уобичајен назив за црк. суд; код прот. врховна црк. управа. **Конзисторијални систем**, с. уредаба прав. еп. конзисторија и апелац. к. у Карловачкој митрополији; потврдио га и прогласио аустр. цар Јозеф II (1782.).

КОНЗОРЦИЈА (лат.), синдикал банака или банкарска група, удружење банака или банкара ради извршавања каквог заједничког посла, нпр. ради давања

зајма држави, односно откупа држ. облигација које претстављају делове тог зајма и сл.

КОНЗУЛ (лат.) 1) у ст. Риму 2 највиша чиновника, бирана од пенитуриске скупштине на 1 год.; у време мира сазивали сенат и скупштину и пресуђивали раане спорове, а за време рата наизменично командовали вој.; по истеку службовања улазили у Сенат. 2) држ. чиновник с извесним привилегијама без дипломатског карактера, са службом у одређеном подручју у иностранству, чија дужност да штити привр. интересе своје земље и прив. интересе њених држављана; врши поред адм. и неке неспорне судске функције. Почасни к. немају својство ни права к. од каријере (држ. чиновника); могу бити и страни држављани, обично угледни трговци или индустријали. Конзулар, б. конзул код Римљана. Конзуларне поште, право евр. вел. сила да на блиском И, нарочито у Тур., држе своја пошта, надлежна за употребу тамошњег стан. и странаца; Рус. прва стекла ово право уговором у Кучук-Кайнарџи 1774.; у Тур. укинута лозанским уговором 1923. **К. служба**, део држ. администрације који се, преко к. заступника, врши на тер. стране државе. **К. суд**, судска власт конзула у нехришћ. земљама над својим држављанима и заштитеницима по грађ. и крив. делма и његово право посредовања у споровима у којима умешани држављани хришћ. држава. **К. с.** укинут у Тур. уговорима после свет. рата; постоји још у неким државама у Аз. и Афр. **Конзулат** 1) конзулска власт или време трајања његове власти. 2) облик владавине у Фрц. (1799.-1804.), послужило као прелаза из директорија у рпб.; прво било 3 привремена конзула: Бонапарта, Сиеје и Роже-Дико, затим 3 конзула наменованих на 10 год.: Бонапарта, Камбасерес и Лебрен; за време к. у Фрц. изведене адм., судске, фин. и проретне реформе, израђен в. законик, закључен конкордат с папом и склопљен мир с Аустр. у Линевилу (1801.) и Енгл. у Амијену (1802.). 3) држ. претставништво у иностранству чији старешина конзул. Јед. дипломатско-конзуларна службе познаје: ген. к., к., вице-к., и конзуларне агенције; отварају се и укидају краљ. указом; крајем 1935. било 22 каријерна конзуларна заступништва. 4) зграда у којој смештен к. **Конзулент**, саветник. **Конзулација**, саветовање.

КОНЗУЛ Стјепан Истриани († крајем 16. в.), сарађивао у прот. покрету као проповедник и после као преводилац за сх. језик.

КОНЗУМ (лат.), потрошња. **Конаумац**, потрошачки Конаумент, потрошач.

КОНИДИЈЕ (лат.-грч.), ћелије којим се извесне гљиве размножавају бесполоно: већином постају пуњењем на врховима хафа; често се стварају 1 за 2. и граде ланци од к. Посебна врста к. оидије, које постају на тај начин што се крај хифе истовремено подели попречно у читав низ ћелија које често поређане у 1 ланцу (ланца о.); између спорангија и к. постоје прелази, па се држи да су к. постале од спорангија редукцијом.

КОНИЈА, варош (47 000 ст.) на Ј аз. Тур.; трг житарица, памука, ткањина и Ђилма; важан саобр. чвор на жел. прузи за Багдад и срединте вилаета К. (48 990 км², 1/2 мил. ст.).

КОНИЧАН → конус.

КОНЈЕКТУРА (лат.), наслућивање; вероватно тачно читање неког текста.

КОНЈУГАЦИЈА (лат.) 1) у грам.: → промена. 2) у биол.: спец. случај оплођавања код праживотиња пифузорија; састоји се у размени и спајању 2 секулална једра која потичу од 2 спарене хермафродитне јединке; од нормалног случаја оплођавања разликује се по том што нема пољних ћелија него само полно диференцирање једра; код извесних алга, к. се назива оплођавање 2 непокретна гаметна који потичу од 2 целе ћелијачне индивидуе.

КОНЈУНКТИВ (лат.) → савезни начин у грч., лат., ит., фрц. и нем. граматички, нарочит облик времена у зависним реченицама; наш језик га нема.

КОНЈУНКТИВА (лат.), везивача. **Конјунктивитис**, запаљење везиваче, обољење изазвано бактеријална. ређе хем. средствима; знаци: очи крмелаве, сузе; капази увече тежки, јутром слећени; везивача код акут. обољења црвена и задебљана; лучење јако, а калци отечени; код хроничног запаљења свимптомни слабији, али досадни; пенкање и боцкање у очима. јутром углови слећени, капази се теже отварају; преко дана пенз у угловима; лечење се управља према праузроковачу обољења.

КОНЈУКТУРА (лат.), стање привр. живота и послова у одређеном моменту; та стања у данашњем (капиталистичком) поретку нису стално иста, већ се мењају према приликама на локалном и свет. тржи-

шту, и углавном се мењају у таласастом, односно кружном поретку; по тој схеми разликују се омакве к.: 1) депресија (послови у застоју, роба се слабо продаје, цене падају, предузећа ограничавају рад или пропадају, незапосленост радника расте, кредит отежан); 2) полет (послови се крећу, продаје и поруџбине расту, цене скачу, тражња рада, кредит оживљавања); 3) висока к. boom (послови у највећем јеку, цене се пењу на највећу висину, тражња сировина и радне снаге на све стране, вел. зараде на свим пословима; на берзама, у инд. и трговини највећи оптимизам, предузећа се шире и нова ничу, кредит и новч. оптицај пулзирају веома живо); 4) криза (у разграђивању производње прешле се границе реалних потреба тржишта, нагомилана непродукатна роба, падање цена, ограничавање продукције, падови предузећа и курсева, контракција кредита и новч. оптицаја, суморно расположење → депресија. Потом поново оживљавање итд.).

КОНЈУНКЦИЈА (лат.) 1) положај 2 небеска тела (знак ♄) кад имају исту лонгитуду; Месец и Сунце налазе се за време младине у к.; ако су им при том и латитуде једнаке, наступа помрачење Сунца. 2) → свезица

КОНКАВАН (лат.), издубљен (→ конвексан). **К. конвексно сочиво**, издубљено испупчено → сочиво.

КОНКАНИ, нови индиски језик којим се говори у б. порт. приморју од Гое до Хонавара (на малабарској обали Индије). **Конканску** писменост уништили претерано ревносно порт. мисионари; сада у њој постоје само поједине хришћ. песме које саставили евр. мисионари.

КОНКВИСТАДОРИ, иш. пустолови и завојевачи који почетком н. в. освојили Ср. и Ј. Амер.

КОНКЛАВЕ (лат.; соба): избор н. папе између кардинала мора се обавити у затвореној соби, у коју нико не може улазити, до свршетка избора; у свакој соби по 1 кардинал гласа листићем; за пуноважан избор треба двотрећинска већина; изабрани мора одмах одредити име које ће имати као папа; посећене 1. недеље или празника.

КОНКЛУДЕНТАН (лат.), из којег се може закључити ишр. постојање воље за правни посао (без изричне изјаве). **К. радња**, из које се логично може закључити да је изјављена воља за извршетак посао.

КОНКЛУЗИЈА (лат.), закључак, изведен став. **Конклузиван**, закључан, ишр. везник, реченица.

КОНКОМИТАНЦИЈА (лат.), учење ркат. црк. да су тело и крв Христова увек заједно и да се може причешћивати само под 1 видом; због тога рим. црк. причешћује верне само хлебом (хостија); причест под оба вида остављена само свештеницима.

КОНКОРДАНЦИЈА (срлат.) 1) азбучни списак свих речи, имена у 1 спису с ознаком места где се налазе; најчешће уз Библи., Дантеа, Шекспира итд. 2) геол. појава: кад површине слојева теку паралелно; **конкордантни слојеви** (→ дискорданција).

КОНКОРДАТ (лат.), уговор између папске столице и појединих држава; обично одређује односе између државе и кат. црк., постављање биск., њихову надлежност, питање верске наставе, меновитих бракова итд.; 1. к. с балк. државом закључен 1866. (к. са Ц. Гором); Србија закључила к. 24.6. 1914., Југосл. 25.7. 1935.

КОНКРЕТАН (лат.), опажљан, појединачан, нарочит, стваран.

КОНКРЕЦИЈА (лат.), скупљање делних уједно; у геол. грудвасто прикупљена или излучена минер. маса око неке средишње тачке, обично каквог врста или фосила; најчешће знатно тврђа од средине у којој се налази.

КОНКУБИНАТ (лат.), брачно заједничко живљење мушкарца и жене који нису законито венчани; дивљи брак, суложнштво; по грађ. праву земаља са старијим законодавством, к. по правилу не прозивају никаква дејства, мада је у рим. праву био заштићен; сад законодавства почињу да штите све више к. (црква противна томе). **Конкубина**, суложница.

КОНКУРЕНТ (лат.), супарник. **Конкуренција**, супарништво, највише у трг. (→ утакмица). **Конкурирати**, правити конкуренцију; јавити се на конкурс. **Конкурс**, стечај; утакмица за неку службу, награду.

КОНОИДНА ПОВРШИНА (грч.), крива п., настаје одређеним кретањем праве линије која остаје стално паралелна датој равни, а ослања се на дату криву.

КОНОН 1) († 390. пре Хр.), атински војсковођ, потучен код Посопотама (405.), обновио атинске зидове (392.). 2) Самоски, грч. астроном и географ у 3. в. пре Хр. 3) папа (686.-687.).

КОНОПЉА, кудеља *Cannabis sativa*, фам. *Urticaceae*, инд. биљка, вретенаста корена, зељаста, 1,5-4 м висока стабла; лишћа преста-ста, по ободу зупчаста; дводома биљка, тј. код ње постоје м. с тањим (белојке) и ж. индивидуе с дебелим стаблом (приојке); код обојих цветови облика метлице; оплођавање укрштањем; семена округласта, зеленожута; пореклом из Аз.; успева у топлијим крајевима и тражи топла, умерено влажна лета, а земљишта дубока, плодна и растреситија; по 1 ха даје 1 000-1 500 кг семена; гаји се ради влакна, од којег се справљају ујад, капаи, тканине и др., и ради семена, из којег се неди уље (садржи 30-35% уља); после чећења уља остају уљане погаче за исхрану стоке. За културу најважније: обична и болоњска или нијемонска к.; у нашој држави гаје се сорте обичне к. (лесковачка, врањска, крушевачка, ала-тинска); постоје још: идијска к., од које се справља → хашиш, и кинеска к., која, као тропска биљка, не може успевати код нас; производња к. у свету креће се око 550 000 т, од чега пуне 2/3 отпалају на Рус. (250 000 т) и Филиппине (150 000 т); свр. земље које производе к. у јакој мери: Ит. (око 60 000 т), Југосл. (25 000-30 000), Рум. (25 000) и Пољ. (12 000); у Југосл. се гаји на просечно 80 000 ха; 1934. год. произведено 37 596 т, од чега извезено 12 381 т за 89 567 000 д; гл. купци јсл. к.: Нем., Пољ. и ЧСР.

КОНОПЉАРКА (*Carduelis cannabina*, фам. *Fringillidae*), мала птица неважца пријатног гласа слична чешљугари, са првеним теменом и грудима; птица наших крајева која остаје и зими.

КОНОПЉИЦКА Марја (1846.-1910.), пољ. песникња, опева нар. бол, тегобе свакидашњице и друштв. проблеме; потпуни израз дала у спеву *Господин Балцер у Бразилији*, у којем се говори о пољ. емиграцији у Америк.

КОНОСМАН, коносмант (фрц.). → теретница.

КОНОТОП, варош (35 000 ст.) у Украјини, важан саобр. чвор.

КОНРАД 1 К. I, нем. краљ (911.-918.), за чије владе у Нем. заведено феудалство. 2) **К. II**, нем. краљ од 1024. и цар (1027.-1039.). 3) **К. III**, нем. цар (1138.-1152.), осн. династије Хоенштауфена; узео учешћа у 2. крст. рату. 4) **К. IV**, нем. цар (1250.-1254.), син Фридриха II, пре доласка на царски престо владао Ит. као краљ од 1237. 5) **К. V**, Конрадн (1252.-1268.), син → 4), покушао да заузме Напуљску Краљевину, али потучен и погубљен по наредби Карла Анжујског.

КОНРАД 1 Фон Хенендорф Франц (1852.-1925.), аустр. маршал и шеф гшб.; веровао у немогућност спречавања јсл. уједињења и желео да се оно изврши под хаџбуришком круном, па стога упорно предлагао од 1908. превентивни рат против Србије, најопаснијег а.-у. противника на Б. П.; успео 1914.; написао: *Из доба мог службовања* (1906.-1918.). 2) **Хенендорф Хуго** (1807.-1867.), осечки сликар и цртач; дао циклус цртежа видика из Слав. 3) **Дозеф** (Соптад, 1857.-1924.), енгл. романисијер пољ. порекла; неких 20 год. пловио по мору па се посветио писању; гл. дела: *Негар са Нарциса*, *Лорд Ђим*, *Младост*, *Срце мрака*, *Тајфун*, *Ностромо*, *Тајни агент*. **Случај**.

КОНСАНГВИНИТЕТ (лат.), крвно еродство.

КОНСЕКВЕНЦИЈА (лат.), доследност, логичка последица; изведен суд (→ антеседенција).

КОНСЕКРАЦИЈА (лат.) 1) у ст. Риму посмртно признање заслуга владару уврштавањем у ред светитеља. 2) посвећење, благослов, обично и цркви.

CONSENSUS (лат.), сагласност воље. *C. gentium*, слагање свих људи, критеријум истине по којем истинито оно у чему се сви слажу. **Консенсуални уговор**, код којег није потребна никаква форма, већ само сагласност воље да би постојао; по правиту сви су уговори к., сем оних за које закон тражи нарочиту форму.

КОНСЕПСИОН, варош (67 000 ст.) у ј.-амер. држави Чиле; веома развијена трг.; унив.

КОНСИГНАЦИЈА (лат.) 1) тачно обележени налог. 2) комисиона продаја за прекоморска тржишта; код такве продаје: консигнант, налогодавац, консигнатор (експорткомисионар), ком је наложено; консигнациона роба, која одређена за продају; к. фактура, рачун о тој продаји.

КОНСИДЕРАН Виктор (1808.-1893.), фрц. економист; гл. дело: *Теорија о праву посела и праву рада*.

КОНСИЛИЈАЦИЈА (лат.-фрц.) → мирење. **КОНСЈАНС** Хендрик (Conscience, 1812.-1883.), вел. писац новјих фламан. књиж.; романи: *Фламански лав*, *Регрут*, *Рике-тике-так*, *Сиромашни племић*, *Мајчина љубав*; ист. роман: *Бурски рат*.

КОНСКРИПЦИЈА (лат.), увођење у списак, попис; увођење у списак младина који напуне 20 г. ради испуњења вој. обавезе; у ст. Риму вршена к. полит. противника.

КОНСОЈА (фрц.), архт. елемент у виду испада на зиду 1 грабевине, чији задатак да подупре др. какав архт. елемент; к. испод плоче венца у коринтском и многим познијим стилевима, затим к. балкона итд.

КОНСОЛИДАЦИЈА, консолидовање (лат.), утврђење или учвршћење нечега. **Економска к.**, оздрављење екон. прилика; к. дугова, претварање краткорочних дугова у дугорочне с утврђеним ануитетима; обвезнице таквог новог зајма зову се консоли. **Консолидоване царине** (везане, уговорне или конвенционалне), које се утврђују трг. уговорима на одређено време и не могу се мењати пре истека одн. уговора; насупрот њима аутономне ц., које свака држава може мењати по вољи.

КОНСОНАНТ (лат.) → сугласник. **Консонанца**, сазвучје 2 или више тонова у исто доба, које изазива у нама пријатно осећање; ти су тонови: чиста прима, терца, кварта, квинта, секста и чиста октава. **Консонантни интервали**, тонови који дају к. у свом сазвучју.

КОНСПЕКТ (лат.), кратак преглед, уџбеник.

КОНСПИРАЦИЈА (лат.), завера.

КОНСТАН Бенжамен (Constant, 1767.-1830.), фрц. политичар, познат у књиж. по роману *Адолф*.

КОНСТАНС 1 К. I, рим. цар (337.-350.), владао зап. делом Рим. Царства; убијен у Пиренејима. 2) **К. II**, виз. цар (641.-668.), прешао из Цариграда у Рим, али отуд протеран због разврата; убијен на Сицилији. **КОНСТАНТА** (лат.), непроменљива величина; посебан или општи број који задржава исту вредност, нпр. број π у мат., брзина светлости у Физ., итд. **Адициона к.** → теодолит. **Константа 1**) сталан, непроменљив, постојан. 2) легура бакра и 15-25% никла беле боје; одликује се вел. ел. отпором и служи за израду отпорника; додатак мангана још му више повећава ел. отпор. **Константност**, сталност, непроменљивост, постојаност.

КОНСТАНТИН, Бугарска: Асен, цар (1258.-1277.), Србин, унук Ст. Немање, изабран после изумирања Асенована; ратовао с Мађарима и Виз., погнао у борби с овчарем Ивалом, који дигао устанак и прогласио се за цара. Грч.: К. I, краљ (1013.-1017. и 1020.-1023.), сип Ђорџа I; гл. командант грч. вој. у рату с Турцима 1897. и 1912., и с Буг. 1913.; дошао на престо после очеве убиства; присиљен да абдицира (1917.) због непријатељског става према Антанти; враћен на престо после смрти свог сина Александра, али опет збачен од својих војника, после његовог пораза у М. Аз. у рату с Тур.; абдицирао у корист сина Ђорџа II. Рим и Виз.: 1) К. I, Вел. (→ ел.) рим. цар (306.-337.), родом из Ниша; за цара га прогласио рим. легиони у Британији потукао Максимијана, који покушао да му отме власт. Ит., Шп. и Афр., па завлада његовим земљама (312.); затим је заједно са Јулијнијем, царем и. дела Рим. царства издао → Милански едикт (313.), којим хришћанима дао слободу вероисповести; кад затим измече њега и Лицинија дошло до неслагања и борбе, он потукао и њега (324.), па сам завладао целом рим. државом; у току своје владавине К. сазвао I. васељенски сабор на којем осуђена Аријева јерес, пренео престоницу царства из Рима у Византијон (330.) који по њему назван Константинопољ, одвојио вој. власт од грађ., потукао Готе (332.) и почео да прима Германе и др. варваре у своју војску; пред смрт К. прешао у хришћ.; црк. прогласила и њега и његову мајку Јелену за светитеље. 2) К. II, рим. цар. (337.-340.), погинуо од заседе близу Аквиле. 3) К. III, рим. цар (641.), владао само 3 месеца. 4)

К. IV **Погонат**, виз. цар (668-685.) из Ираклијеве династије; док је водио тешке борбе с Арапима, прешли Бугари 679. под ханом Аспарухом, Дунав и учврстили се на Б. П., у околини Варне; сазвао 6. васељенски сабор (680-681.), која осудио монофизитску Јерес. 5) **К. V** **Копроним**, виз. цар (740-775.), син Лава III, ратовао с Арабљанима и Бугарима, гонио иконодуле и прекинуо везе с рим. папама. 6) **К. VI**, виз. цар (780-797.), син царице Ирине, која га збацила и ослепила. 7) **К. VII** **Порфирогенит**, виз. цар (945-959.), савр. срп. владара Часлава, ког је помагао; одбио Маћаре и Арабљане, па се одао књиж. и ист.; у његовим списима има драгоцених вести о досељавању Ж. Сл. на Балк., као и о првим вековима њихова држ. живота на том подручју; гл. његово дело у којем су те вести: **О управљању царством**; те вести добијене из веома поузданих извора и данашња их научна критика високо цени; важно и 2. дело: биографија његова деда, цара Василија I, у којој такође има вести о нама; за његове владе примила хришћанство рус. вел. кнегиња Олга (957.). 8) **К. VIII**, виз. цар (1025-1028.), слаб владар, са којим изумрла македонска династија. 9) **К. IX** **Мономах**, виз. цар (1042-1054.); за његове владе Виз. нагло опала што искористило зетски кнез Војислав и ослободио Зету; за његове владе извршен коначни раскид између римске и цариградске цркве (1054.). 10) **К. X** **Дука**, виз. цар (1059-1067.), осн. династије Дука; у Аз. изгубио Јерменску и пограничне обл. које му отели Турци; на Б. П. државу опљачкали Кумани, а у Ј. Ит. Нормани отпочели освајање виз. земаља. 11) **К. XI** **Драгаш**, виз. цар (1449-1453.), последњи виз. цар, син Манојла II и Јелене Драгаш, ћерке К. Дејановића; погинуо приликом заузимања Цариграда од стране Турака. **Рум.**: **Маврокордат** (1735-1741., 1744-1748. и 1761.-1763.), господар Влашке и тур. вазални кнез. **Рус.**: 1) **К. Павловић** (1779-1831.), син цара Павла I, вице-царљ у Пољ.; одрекао се престола у Рус. у корист Николе I. 2) **К. Николајевић** (1827-1892.), син Николе I, допринео много увођењу реформама за владе Александра II.

КОНСТАНТИН 1) из **Островице** (15. в.), Србин из Островице крај Н. Брда, заробљен од Турака, био јаничар, ратовао у тур. вој., при I препаду заробили га Маћари; после некоко прешао у Пољ. и тамо написао на пољ. **Тур. хронику**, где дао много података о тадашњој Тур., као и о нашим последњим владарима; дело писано живо и занимљиво, па одмах много било преписивано с рукописа и преведено: чешки превод и штампањ (1565.). 2) **Филозоф**, писец из 15. в., родом Бугарин, дошао у Србију после слома буг. државе 1393.; био веома учен, али пометен ученошћу и заплетен у изразу; као њак буг. патријарха Јефтимија почео код нас акцију за реформу правописа и ранијих превода с грч.; стога написао неку врсту грам., која била тешка и сложена, али имала много успеха не само у Србији него и у Влашкој и Рус.; написао 1431. биографију свог покровитеља деспота Ст. Лазаревића, с пуно поузданих ист. података; то је најбоље дело наше средњев. књиж.; у њему има података за полит. и друштв. живот Србије и суседних држава, описа земаља, хронологије и родословских поглавља.

КОНСТАНТИНА, дпт. у Алжиру (87 000 км², преко 2.1 мил. стан.), прозван по свом гл. граду К. (73 000 ст.), који носи име по Константину Вел. који град обновио (311. г. био разорен); град К. има одличан естратонски положај; чувени обућарски и седларски производ.

КОНСТАНТИНОВ 1) **Алеко** (1863-1897.), буг. књижевник, највећи хуморист, одликује се посматрачким даром и широким погледима; путовања по Евр. дала му материјал за веома занимљиве путописе (**До Чикага и назад**), и за хумористички роман → **Баја Гаље**, у којем дао тип Бугарина на препаду између села и вароши, са свима смешним и негативним особинама тога полутанств. дело се одликује реалистичким хумором и сатиром; осим тога К. написао више фељтона и хуморист. прича; с успехом преводио Пушкина (**Полтава**, **Бахчисарајски фонтан**), **Лермонтова** (**Демон** и **Бегуна**), **Некрасова** (**Руске жене**) и **Молциера** (**Тарти**). 2) **Константин** (* 1890.), буг. књиж.; приповетке и роман **Крв**, у којима сликао савремено градско друштво; дао и књигу путописа **По земљи**.

КОНСТАНТИНОВ СЛАВОЛУК, у Риму, најзначајнији споменик ове врсте из позне антике (4. в.) с 3 капије и рељефним украсима.

КОНСТАНТИНОПОЉ → **Истанбул**.

КОНСТАНЦА 1) варош (31 250 ст.), у Нем. на излазу Рајне из Боденског Ј.; у К. одржан црк. сабор (1414-1418.), који се бавио црк. реформама, избором н. папе и осудом Јана Хуса (→ **контички сабор**).

2) **Кустенце**, варош (27 000 ст.), пристаниште и жив. трг. место у Добруњу (Рум.), на обали Црног М. **КОНСТАНЦИЈЕ** 1) **Хлор**, рим. цар (305-306.), пореклом из Мезије; погубио у више махова Германе и поново заузео Бретању. 2) **К. II**, рим. цар (337-361.), син Констант. Вел., делио власт с Јулијаном.

КОНСТАТОВАТИ (лат.), уврдити неку чињеницу. **КОНСТЕБЛ** **Пон** (Constable, 1776-1837.), енгл. сликар, радио искључиво пределе; првокласан колорист.

КОНСТЕЛАЦИЈА (лат.) 1) у ширем смислу сазвежђе, иначе распоред планета у одређеном моменту, на основи чега астролози праве хороскопе за претсказивање будућности. 2) однос, стицај околности, нпр. полит. к.; у неих: стање узајамних односа у којем у извесном тренутку стоје 1 према 2. претставни, емоционални и вољни фактори који учину на даљи ток душевног живота дотичне личности.

КОНСТЕРНАЦИЈА (лат.), запрепаштење. **Констернирати**, запрепаштити, забезекнути, пренерзити.

КОНСТИТУАНТА (лат.) → уставотворна скупштина. **Конститутиван**, који сачињава или одређује суштину нечег, супр. → регулативан. **Конституција**. 1) → телесни састав. 2) устав. **Конституционалан**, уставан. **Конституционализам**, систем уставне владавине, нарочито у монархије.

КОНСТРУКЦИЈА (лат.) 1) састав, устројство, механизам. 2) склоп речи у реченици. 3) извођење задатка цртањем правих и кривих линија; геом. к. у ужем смислу изводи се само употребом лењира и шестара; сви геом. задаци не могу се овако конструисати, нпр. квадратура круга, трисекција угла. к. правилног седмоугаоника итд. 4) спајање развој градива у поједине делове какве грађевине и њихово везивање у 1 целину. **Конструисати**, саставити, сложити. **Конструктивизам**, правац у архт и ликовној ум. настао у СССР; претставник Лисицки.

КОНСУ, бог месеца код ст. Египћана.

КОНСУЛТАЦИЈА (лат.), саветовање, тражење савета. **Консултовати**, питати за савет.

КОНСУМПЦИЈА (лат.), потрошња, конзум.

КОНТ **Огист** (Comte, 1788-1857.), фрц. филозоф, гл. претставник позитивизма; у култ. ист. човечанства разликује 3 стадијума: теол., метафиз. и позит. или научн. у којем се одбацују све метафиз. претпоставке и све се објашњава помоћу искуствених зак. о појавама искуства; дела: **О позитивној флз.**, **Расправа о позит. духу**.

КОНТАГИОЗАН (лат.), заразан, прилепчив.

КОНТАКТ (лат.), додир. **Контактна метаморфоза** → метаморфоза.

КОНТАН, пер к., комптант

(грч.), у готову, за готово, одмах.

КОНТАРИНИ, славна вен. властелинска породица из које бирано 7 дуждева.

КОНТЕ (ит.), кнез, гроф; код Срба израз употребљавали једино кн. Лазар и син му Стеван на новцима

КОНТЕКСТ (лат.), текст потребан за разумевање 1 мисли извађене из њега.

КОНТЕМПЛАЦИЈА (лат.), мислено опажање, тј. такво стање свести у којем човек замишљајући неки предмет у исто време га и опажа; духовно посматрање, размишљање (обично код монаха).

КОНТЕНЕР (енгл.), нарочито конструисан сандук с ледом, за превоз рибе у вагонима.

КОНТЕСА (фрц.-ит.), грофица.

КОНТИ, фрц. племићка породица; 1 од њених чланова, Арман (1664.-1709.), брат Вел. Кондеа, учествовао у племићкој фронди.

КОНТИНГЕНТ (лат.), утврђен, одређени број, утврђена количина, удео; део вој. одређен за нешто. **К. новчаница**, сума до које новчанична банка највише може издати банкнота. **Контингентирање**, одређивање количине, нпр. **к. увоза**: одређивање количине неке робе која се може увести у државу; трг.-полит. мера којом се увоз 1 или више артикала ограничава на одређену количину да се ефикасно заштити домаћа производња одн. артикала и да се смањењем увоза поправи трг. биланс; нормално дејство **к.** у смањењу понуде одн. артикла на унутарњем тржишту и следствено у повећању његове цене; на тај начин контингентирање тржиште постаје «затворено»; увозници, овлашћени да увозе у оквиру **к.** имају монополски положај: на свет. пијаци купују одн. артикал по ценима, а продају га по високим ценама контингентирањем тржишту. **Контингенти су** царински, кад се допушта увоз уз одређену минималну царину до предвиђене количине, а оставља се могућност даљег увоза уз извесну већу царину; увозни контингент кад се забрањује сваки увоз преко предвиђене количине; могу затим бити аутономни или уговорни, према том да ли резултују из ијетног акта држ. власти или из трг. уговора.

КОНТИНЕНТ (лат.) 1) вел. јасно издвојена копнена површина (Евр., Аз., Афр., С. и Ј. Амер., Аустрал., Антарктик); захватају укупно 138 мил. км², што износи мање од 1/3 земљине површине; има их више на с. него на ј. хемисфери. 2) Евр. у односу према Вел. Брит. Нови к. Амер., Стари к.: Евр., Аз. и Афр. **Континентална блокада**, забрана Наполеона I свим државама под његовом влашћу да купују енгл. робу; Наполеон је објавио у Берлину 1806. г., као одговор на блокаду фрц. пригалишта од стране Енгл. К. државе, које својом границом не излазе на отворено море. **К. клима** → клима. **К. површ**, део морског и ок. басена поред континента до 200 м дубине; ограничена обично према басену **к. отсеком**.

КОНТИНУИТЕТ (лат.), постепеност, непрекидност у узajамном односу делова неког низа: супр.: **дисконтинуитет**, кад има наглих промена и скокова. **К. кљичине плазме** → кљичина плазма, теорија **к. ј. Констануелна службеност**, стална службеност, која се стално и без прекида врши; ако се не врши у току 3 год., онда власник послужног добра може тражити њено брисање и од ње ослободити своје добро. **Континуум**, скуп свих тачака праве линије или скуп свих реалних бројева.

КОНТО (ит.), рачун; лице које извршује налоге (→ комисионар) шаље налогодаву (комитенту) текући рачун, као прене рачуна пословног пријатеља; комитент прегледа поједине позиције и потврђује исправност сазда, који се одмах измирује или преноси у наредни текући рачун; обично се каже за овај однос да комитент има код комисионара **отворен или текући рачун**; комисионар означава тај рачун као **контто сучо** (сној р.) или код друштвене фирме **к. лоро** (њихов р.); трговац назива рачун о пословима при којима је сам налогодавац **к. мио** (мој р.) а код друштв. фирме **к. поетро** (наш р.).

Конткорент, текући рачун; 1) рачун који се у току одређеног времена води с пословним пријатељем; 2) пренис рачуна пословног пријатеља (извод) који му се ради прегледа редовно шаље по завршетку 1 пословне периоде.

КОНТОАР, контор. (фрц.), просторије у којима се воде послови радње: књв., кореспонденција, рачуноводство итд.; пословница, канцеларија. **Контгарист**, лице које ради у трг. контоару, чиновник, помоћник.

КОНТОРНИЈАТИ, вел. рим. бакарни новци код којих шемени и руб новца одвојени од лика на новцу дубоко упараном линијом; веома ретки примерци ист. садржаја и портрета заслужних људи.

КОНТРА (лат.), у употреби самостално или као предметак у сложеницама са значењем: против.

КОНТРА-АДМИРАЛ (лат.-ар.), адмиралски чин у мори., одговара код нас чину бриг. ген. у вој.

КОНТРАБАНДА (ит.), кријумчарење; кријумчарени предмети.

КОНТРАБАС, највећа гудачки инструмент, са 4 жице; Е, А, D, G, или: D, A, D, G; постоји и к. са 3 жице: А, D, G, или: G, D, A; пише се у бас кључу и звучи октаву ниже него што се пише.

КОНТРАДИКЦИЈА (лат.) противречност. **Contradictio in adjecto** (лат.), противречност у придеву, такав појам који у себи садржи ознаке које се искључују, нпр. дрвено гвожђе, срећна несрећа. **Контрадикторан**, противречан.

КОНТРАЕКСТЕНЗИЈА → екстензија.

КОНТРАЕЛЕКТРОМОТОРНА СИЈА, која се јавља у намањају индукта електромотора у раду; названа супротна (контра) е. с. због тога што се противи пролазу струје кроз мотор; има димензије напона и, према томе, мери се истим јединицама као и напон, тј. волтима.

КОНТРАИНДИКАЦИЈА (лат.) → индикација.

КОНТРАКТ (лат.), уговор, нагодба између 2 стране; у рим. праву **к.** се звао уговор који давао права на судску тужбу предвиђен и *ius civile* насупрот пактуму, који био без тужбе.

КОНТРАКТИЛНОСТ (лат.), способност за скупљање, грчење, контракцију; мишићна влакна **контрактилна**. **Контракција**, сажимање, стезање. **Контракциона теорија**, претпоставка да се земљино језгро услед хлађења скупља; пошто се земљина кора прилагођава језгру, у њој се јављају тектонски покрети и поремећаји.

КОНТРАПОЗИЦИЈА (лат.), противставање; у логици нарочита форма непосредног закључивања, која се састоји у томе што се прво промени квалитет извесног суда (потврдан суд учини се одречним), па се после изврши обртање (→ конверзија).

КОНТРАПУНКТ (лат.), дописивање на 1 дани глас (*cantus firmus*) 2 или више гласова, који ће с даним бити у хармониској, вертикалној вези, а који ће поглавито водити рачуна о том да им кретање буде што мелодичније; то значи: док у науци о хармонији важи верг. принципи, у к. важи хориз., линеарни, мелодиски принципи; **к.** може бити прост и двострук, одн. двогласан, трогласан, четворогласан и нишегласан; на *cantus firmus* може, дакле, доћи у др. гласовима: нота према ноти 2, 3, 4 ноте на 1 с. 1., синкопе и примена свих ових врста (украшени к.); разуме се да правила за двострук **к.** нису увек иста као и за прости.

КОНТРАРАН (лат.), супротан; нпр. 2 појма 1 низа координираних појмова, који се међу собом највећма разликују; врлина-порок.

КОНТРАРЕВОЛУЦИЈА, противреволуција, 2. револуција подигнута од противника прве у циљу да ушпшти њене резултате. **Контрареформација** → противреформација.

КОНТРАСТ (ит.), супротност, потпуна разлика (→ антитеза). **Контрастна** средства при → радиографији и → радиоскопији, ваздух или соли с елементима вел. атомске тежине (баријум, јод, торијум итд.). Дигестивни тракт се испитује помоћу **барјева** сулфата, који се уноси кроз уста или кроз дебело црево као клизма (црева се могу испунити и ваздухом); жучна кесика испитује се (**холедистографија**) јодним препаратима (јоденон, оралтетрагнос итд.), који се уносе у организам кроз уста или вене; функција бубрежног паренхима и урогенитална канални систем испитује се убригавањем у вене (десцендентна **ниелографија**) јодних препарата (уроселектан б, перабродил итд.) или истим средствима и торографом кроз мокраћне канале до бубрега (асцендентна **ниелографија**); у мождани канални систем уноси се ваздух (**енцефалографија**), а у кичмени канал (**миелографија**) јодни препарати (липиодол, јодипин); исти препарати уносе се и у бронхије (**бронхографија**), а такође и у материцу (хистеросалпингографија); торијумови и извесни јодни препарати могу се као к. убригати и у вене и артерије (**вазографија**).

КОНТРАФАГОТ, дрвени дувачки инструмент, с дуплом трском чiji обим С-ес' (→ фагот).

КОНТРАХЕНТ (лат.), ст. израз за уговорачку странку; нпр. издавач стана и закупца, купаца и продавца, зајмодавац и дужник, послодавац и радник.

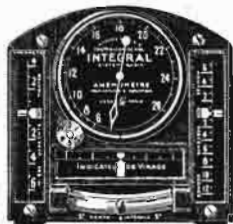
Контрахирати, склапати уговор (контракт), уговарати.

КОНТРАНС (фрц.), првобитно енгл. сеоска игра, додије салонска игра, која се састоји из неколико мелодија и фигура.

КОНТРИБУЦИЈА (лат.), порез који непријатељ намеће народу у окупираној земљи; ратна отштета.

КОНТРОВЕРЗА, контроверзија (лат.), спор, распра по неком нерешеном питању.

КОНТРОЛА (фрц.), надзор, надгледање. **К. животних памирица** → животне памирице. **Контролни** лета, справа којом пилот контролише положај авиоплана кад лети у облацима или магли. (→ сл.).

КОНТУЗИЈА (лат.), повреда нанета тупим оруђем (притиском или ударом), са или без ране, која је површина или дубока; на месту к. најчешће постоји крвни излив и напученост ткива.

КОНТУМАЦ (лат.), забрана кретања животиња на тер. где се зараза јави и циљу сузбијања заразних болести (по Зак. о сузбијању сточних зараза).

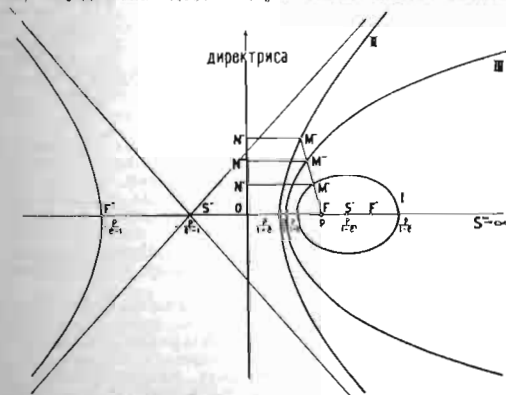
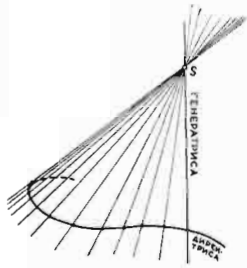
КОНТУМАЦИЈА (лат.), отсуство туженог, осуда 1 лица у његовом отсуству; наш грађ. поступак предвиђа к.: парничар губи спор самим тим што је изостао на рочишту.

КОНТУРА (фрц.), опртавање, «обрис», линиски обележена граница 1 нацртаног или насликаног предмета.

КОНУБИЈУМ (лат.), брак пуноправног рим. грађанина с особом из др. лат. племена; у почетку имали право на к. само *Latini veteres* (стан. Јацијума и земаља присаједињених Риму до 486. г.); Римљаниније могао закључити брак с особом из др. племена; додије к. проширен.

КОНУЕК Јан (* 1885.), савр. чешки графичар; најпознатији радови: Дантеов накао, Хамлет, Дон Жуан.

КОНУС (лат.), стожац, кружија к. обртна конична површина, тј. која настаје кад се 1 права обрће око 2. са којом се сече. **Конична површина**, крива п. која настаје кретањем праве (генератрисе, изводнице) која пролази кроз 1 тачку, а ослања се на 1 криву (директрису). **К. пресеци**, равне криве 2. стелена. настају пресеком кружног конуса равном која не пролази његовим врхом: елипса настаје ако раван сече све изводнице, парабола ако је паралелна једној, а хипербола ако је паралелна 2 изводницама конуса; заједничка дефиниција: геом. место тачака

$M (M', M'', M''')$ чији количник отстојања од тачке F (жиже) и праве Oy (директрисе) сталан, тј. $MF/MN=e$; e је бројни ексцентрицитет; код елипсе $e < 1$, код параболе $e = 1$, а код хиперболе $e > 1$; елипса и хипербола су централне криве, са средиштима у S' и S'' , имају 2 жиже (F, F' и F, F'') и 2 директрисе; гл. осовина пролази кроз жиже и стоји

нормално на директриси: парабола има 1 жижу, 1 директрису и нема средишта (средиште и 2. жижа су у бесконачности).

КОНФЕДЕРАЦИЈА (лат.), унија више држава, које се потчињавају 1 заједничкој централној власти, али задржавају извесну аутономију; конфедеративна држава може имати своје органе, али они имају власт само над државама, а не и над њиховим поданицима; најважније: 1) **Швајцарска**, установљена одредбама бечког конгреса, после 1874. претворена у савезну риб.; 2) **Рајнска**, од 16 нем. држава, које после укидања рим. империје нем. народа (1806.) призивале Наполеонову врх, власт до 1813. г.; 3) **Германска**, установљена одредбама бечког конгреса, а растурена 1866. после победе Пруса код Садове; и 4) **Сев.-немачка**, установљена 1866. од стране Пруске и укинута 1871., приликом прогласа нем. царства.

КОНФЕКЦИЈА (лат.), готова одећа, хаљине. **Конфекциона радња**, конфекциона трговина, т. готовим м. ж. и дечјим оделом.

КОНФЕРАНСЕ (фрц.) 1) ум. управитељ и говорник у кабареима који објашњава, на духовит начин, сваку сцену или невазном шалом забавља слушаће у међучиновима. 2) предавач.

КОНФЕРЕНЦИЈА (лат.), скуп у затвореном простору, на којем се позвана лица саветују о нарочитом предмету. **К. амбасадора**, к. 5 гл. савезничких сила које биле као врх. савет к. мира у Паризу 1919-1920.; и после закључења к. мира продужила своје састанке и решавала питања у вези с уговорима о миру, нпр.: пресуђивала несугласице око разграничења између победилаца и побеђених. **К. мира у Паризу**; по закљученом примирју (11./II.

1918.), 5 гл. савезничких држава (Енгл., Фрц., Ит., Јап. и САД) сазвале све савезничке државе у П. ради утврђивања услова мира који ће се саопштити побеђеним државама. **К. м.**, на којој се окупило 27 савезничких држава, отпочела 18./I. 1919. под председништвом Клемансоа; поделила се на комисије и поткомисије; гл. силе имале по 5, Србија, Белг., Браз. по 3, Рум., Пољ., ЧСР, Грч, Порт., Кина, Сијам и Хедаз по 2, остали по 1 пуномоћника; крајем апр. утврђени услови мира с Нем. и предати нем. делегатима 7./5.; затим се прешло на уговоре с Аустр., Мађ., Буг., Тур.; уговор с Тур. потписан последњи, 10./8. 1920. (у Севру), једини остао непопун. **К. м.** усвојила Пакт Друштва народа 28./4. 1919. и унела у версајски уговор. **К. мира у Хагу** састала се 18./5. 1899. на иницијативу рус. цара Николе II са циљем да се ограничи наоружање и створи у Евр. атмосфера с више поверења; учествовало 26 држава, а међу њима Србија и Ц. Гора; рад није донео жељене резултате, првенствено стога што Нем. хтела да има слободне руке; извесне одредбе мањег значаја биле ипак од користи, али их нису прихватиле ни све државе које учествовале у раду; најважнија тековина био Сталин суд за арбитражу; 2. к. одржана 1907. са 44 државе, међу којима и опет биле заступане Србија и Ц. Гора, али ни та није имала много више успеха. к. у - Локарну, к. у Спа, к. у Стрени.

КОНФЕСИЈА (лат.: confessio), признање, исповедање нарочите вере у бога; → вера. **Конфесионалне школе**, прив. верске ш.; издржавале их прк. оп. и заветачи; наставници и деца исте вероисповести; код нас Зак. од 1929. забрањено отварање нових, а постојеће саобраћене закону.

КОНФЕТ(А) (ит.) 1) војна бонбона, обично завијена у хартију. 2) ситни кружићи разно обојене хартије којим се узајамно посилају на балу.

КОНФИГУРАЦИЈА (лат.), изглед, облик. **К. тере-**

на. спољни облик земљишта који сачињавају равнине на земљишној површини; на ситуационим плановима и картама к. т. претстављена изохипсама (хоризонталама), а на ст. картама шрафама или сецњем; спољни облик земљишта претставља се још и рељефним картама.

CONFIDEUSSORUS (лат.), лица која заједнички јемче за какав дуг; ако изречно није утврђена њихова солидарност зак. или уговором, сваки одговара само за део дуга; ако се утврди да неко од њих не може платити дуг, и за њега јемче остали подједнако, али задржавају према њему право регреса.

КОНФИДЕНТ (лат.), повереник, достављач (полициски).

КОНФИНАЦИЈА (лат.), ограничавање слободе кретања на одређено место; одређивање полит. опасним лицима места становања ван којег не могу ићи (сл. → интернирање).

КОНФИРМАЦИЈА (лат.), потврђење; у ркат. прк.: 1) потврда канонског избора од више прк. власти; 2) тајна миропозавања.

КОНФИСКАЦИЈА, конфисковање (лат.) 1) одузимање имовине од стране власти за казну. 2) акт којим власт одузима својину прив. лицу без накнаде; по нашим зак. к. постоји изузетно где то наређује крив. право (нпр. узапћење инкриминисаних списа, одузимање предмета помоћу којих вршено крив. дело).

КОНФЛИКТ (лат.), сукоб, спор.

КОНФОР (фрц.), удобност.

КОНФОРМАН (лат.), сличан по облику са нечим другим, саобразан. **К. карте** → картографске пројекције. **К. пад.** п. управљен у правцу отицања воде или леда у гл. току. **К. рељеф**, чији облици нагнути и управљени у правцу отицања воде у гл. реци. **КОНФРОНТИРАЊЕ** (сплат.) → суочење.

КОНФУЗАН (лат.), збркан, мутан, неразумљив. **Конфузија**, кад се поверилац и дужник стеку у исто лице (нпр. синовал наследни стрица, коме дугује); тражбина се тада гаси. **Confusio bonorum** (лат.), у наследном праву значи стапање имовине наслеба с имовином наследника тако да наследник одговара за покојникове дугове и својим имањем, с. б. наследник може избећи пописом имања (beneficium inventarii), а повериоци могу се осигурати да имање не пређе у својину наследника и не постане залогом и за његове дугове, тражећи попис наслеба тако да имају пречу право на наплату својих потраживања из наслеђеног имања од наследникових поверилаца (separatio bonorum).

КОНФУЦИЈЕ, К'унг-Ци, К'унг-фу-ци, стварно К'унг К'иу (око 551.- око 479. пре Хр.), кинески филозоф; није доказано да је оста-

во какове списе; његову науку записали ученици; учио да љубав према ближњем суштина морала; у 2. п 1. в. пре Хр. његов флз. систем постао гл. у Кини, а 730. заведен његов култ; погрешно му приписују и по њему зову данашњу кинеску држ. веру или небудистичке и негностичке елементе у нар. синкретистичкој рел.; тој вери, конфуцијанзму, припада претежан део Кинеца.

КОНХИЛИЈЕ (грч.), старији назив за мекунце са љуштуром, у 1. реду за љуштуре пужева и шкољака. **Конхиологија**, научна обл. која се бави испитивањем љуштуре мекунцаца. **Конхиолип**, беланчевинаста орг. материја садржана у љуштурској мекунцаца.

КОНХОИДА Никомедова, равна крива 4. степена коју описује 1 крај М дужи MN, чије продужење пролази кроз чврсту тачку Р, док се 2. крај N креће по чврстој правој Ох.

КОНЦЕНТРАЦИЈА (лат.), усредсређивање, скупљање неке множине на 1 месту; у пенх.: најваж. управљена на неки предмет; у дидактици: груписање наставних предмета око 1 као централног; потреба увођења к. наставе увиђана одавно, али је увели тек Хербарт и његови ученици и узели ист. као централни предмет. **К. војске**, довођење мобилисаних јединица на место где почињу операције по ратном плану; овај план саст. део ратног плана и као и овај претставља вој. тајну 1. реда; у миру се израбује (тајни) план за место и начин његовог извођења. **Концентрациони логори** → логори. **Концентричаци**, с истим (заједничким) средиштем. **Концентрисати**, збити, сабрати на 1 место, усредсредити, згуснути, учинити садржајнијим.

КОНЦЕПТ (лат.), напрт, скица.

КОНЦЕПЦИЈА (лат.), схватање, појимање; замишљање; у биол.: зачеће, затрудњење.

КОНЦЕРН (енгл.), удруживање разних предузећа, која иначе остају привр. самосталне јединице, ради искључења узајамне утакмице; тешије и интимније заједнице но картели, али још не у фази физије; обично између удружених предузећа настаје узајамно учествовање у капиталу; у к. обично 1 предузеће водеће, и по њему се к. и зове. Разликују се **хоризонтални к.**, кад се удружују предузећа исте врсте, и **вертикални**, кад се удружују предузећа која се једна на др. наслањају (угљенокопи, топионице гвожђа, жел., паробродарства, фабрике аутомобила итд.).

КОНЦЕРТ (лат.) 1) извођење муз. дела на јавном месту. 2) композиција за соло инструмент уз пратњу оркестра. **Концертно** (ит.), концерт мањег обима и мањих тхл. тешкоћа. **Концертирати**, јавно изводити муз. дела. **Концерто гросо** (ит.), концерт који се састоји од неколико ставова, а у којем свирају 2 или више соло инструмената, које прати пуни или само гудачки оркестар; Хендел, Корели и Бах значајни композитори овог облика.

КОНЦЕСИЈА (лат.), повластица, право добивено од државе или оп. на експлоатисање неког добра или на неки посао. **Концесиван**, допустац. **Концесивно-ниране радње**, чије обављање има утицаја на јавну безбедност, нар. здравље, личну и имовинску безбедност грађана, као што су: производња и трг. оружја и муниције, отрова и лекова, банкарски, мењачки и осигуравајући послови, новинарске, путничке и исељеничке агенције, прив. детективски бирон, кинематографи, угоститељске радње, кланиче итд. (чл. 60. Зак. о радњама).

КОНЦИЗНОСТ (лат.), сажетост, језгровитост, стилска особина да се у што мање речи каже што више мисли.

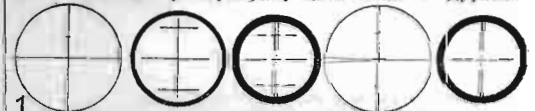
КОНЦИЛ (лат.), скуп прк. великодостојника ради важних верских питања (синоди, сабори, конвенти). **Провинцијални к.**, састављен од биск. 1 прк. пров.; **екуменски к.**, васељенски, свеопшти, за целу прк. (1. у Никеји 325., последњи у Ватикану 1870.); првих 7 признато и од к. и зап. прк.; ркат. броје 20 ек. к., прав. само 7.

КОНЦИЛИЈАНТАН (лат.), помирљив.

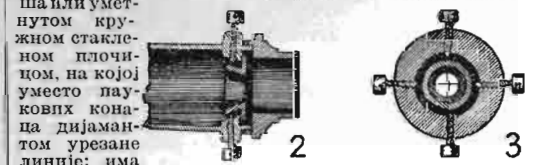
КОНЦИПИЈЕНТ (лат.), писар, обично назив за адв. писаре или приправнике. **Конципирати** 1) учинити → концепт, набацити гл. мисли на хартију. 2) ум. замислити, надахнути се.

КОНЧА, село и ман. у Ј. Србији, у брегаличкој обл.; ман. св. Стевана подигао војвода Никола за време цара Душана; цар Урош га 1366. поклонио на дар ман. Хиландару.

КОНЧАНИЦА, у окуларној цеви оних → дурбина

1) који чине саст. део геодеских инструмената (теодолит, нивелмански инструмент); 1 метални колут, с унакрст затегнутим концима од паука крсташа или уметнотом кружном стакленом плочицом, на којој уместо пауквих коначца дијамантом урезане линије; има

3) верт. повучен конач или резар, а хориз. има 1 или 3; пресек коначца, везан с оптичком осовином дурбина, претставља потпуно одређен правац, који се зове дурбинова визиура; пресеком коначца одређује се жељена тачка на лиду посматраног објекта; омогућава да се дурбином може мерити, односно визирати (визуром) само у 1 тачно одређеном правцу. (На сл.: 1) врсте кончаница, 2) подужни и 3) попречни пресек).

КОНЧАРЕВИЋ Симеон († 1770.), књиж., далм. епископ (1751.-1762.); народ га, против воље млет. власти, изабрао за еп. 1750. и завладачио у ман. Дужима (1751.); није се могао одржати и, под притиском кат. пропаганде и млет. власти, прешао у Аустр., а одатле у Рус.; од њега постоји још необјављен, али веома користан летопис далм. догађаја, првенствено из цкв. живота.

КОНЧАСТЕ ГЛИСТЕ (Nematoda) → глисте.

КОНЧЕ, ман. у истоименом селу у срезу радовишском (Вардарска Бан.); подигао га за цара Душана вел. војвода Никола; у њему умрла Катарина, кћи Ђурђа Бряковина, жена Улрика Цељског.

КОНЧИНИ, **Кончино**, ит. пустилов из 17. в., љубимац Марије Медичи, а муж њене сестре по млеку Елеоноре Галигај; Марија му препустила управу Фрц.; његова неспособност и лакомот изазвале неколико побуна фрц. племства; убио га заповедник краљеве гарде Витри, у договору са Јујем XIII, 1617.

КОНЧУЛ, ман. на Ибру, код села К., спомиње се за време Немањино. **Кончулска епархија**: у ман. К. краљ Милутин установио еп., која обухватала крај између Враћа и Гилана, али брзо била укинута. **К. клисура**, на Ј. Морави, између Скопске Ц. Горе и ораница Голака, дуга 10 км.

КОЊ 1) (Equus, фам. Equidae) → коњи. 2) гимнастичка справа: дрвен, обли труп, обложен кожом, почива на 4 ноге удешене за подизање и спуштање; у трупу 2-3 хватачке које се могу извадити; дели се на врат, седло, хрбат; потребна справа за вежбање прескока, и «метањак» тј. гигања ногу над справом или преко ње.

КОЊАК 1) варош у Фрц. (20 000 ст.), на реци Шаранти. 2) ракија добивена дестилацијом вина која стајањем у храстовој бачви добила жућу боју; доцније свака ст. ракија, добивена дестилацијом прир. вина; произвођен прво у фрц. обл. Шаранти и Доњој Шаранти; гл. средиште производње и продаје постао град К.; пошто је Фрц. заштитила назив к., трг. уговором са нама, за ракију од вина (вински дестилат) код нас се употребљавају називн винак, виновача итд.; прави к. садржи просечно 40-50% алкохола, око 0,5% екстракта, око 0,1-0,3 миришљавих материја, 0,1-0,25% патоке; понекад укусу потрошача изискује додатак шећера; обично се додаје 10-15 г на 1 л; гл. обележја винске ракије, која оправдавају назив к.: да је ракија добивена дестилацијом прир. вина и да сазри у храстовој бачви (сазрева 2-3 год.); дозрели к. мора се затворити у стаклене боче, јер би дугим стајањем у бачви постајао све слабији.

КОЊАРИ, група Турака, прозвана тако по граду Конији (Иконији у М. Аз.); већ у 10. в. по Хр. била се 1 група К. населила у Македонији и Тесалији.

КОЊИ (Equidae), породица копитара витких ногу и тела; на погма развијен само 3. прет са снажним копитом; претставници: коњ, магарца, зебра; живе у крима, биљоједи; глатке, кратке, зими дуже длаке; усправних и покретних ушњу; оштра вид. добро развијена чула мириса. **Дивља к.** (Equus przewalskii), живи у степским крајевима Аз. Домаћи к. (E. caballus), с многобројним расама потиче вероватно од више врста дивљих. Код нас се гаје по целој држави, највише у Дунавској и Савској Бан.; у Југосл. има на 1 км² око 5 к., а на 1000 душа око 82; у том погледу Југосл. долази у земље богатије у коњарству (на 11. месту у Евр.); од домаћих пасмина најпознатије: балк., мађ., посавска, липисанска и мејумурска; од осталих за рад најважније понџус и белг.; остале стране пасмине служе за трке, јахање, двопрег, укрштање; из Југосл. се много извозе, особито у Грц., Аустр. и Ит.; 1934. год. извезено 36 000 грла. **К. полукрвни**, у зоотхн. различита схватања: а) само енгл. п. к. којем 1 родитељ пунокрвне енгл. расе, или б) којем је 1 родитељ ма које пунокрвне расе (нпр. п. арапски к.). **К. пунокрвни**, у зоотхн. различита схватања; а) сваки к. који има непрекоран састав тела; б) енгл. тркачки к.; в) к. који има педигре; ово последње схватање најисправније; п. к. може бити само у расама оријенталног порекла: енгл., ар., берберски и англо-ар. **Коњска длака (струна)**, добива се од к. репа и гриве; дуга преко 60 см, дебела 0,08-0,4 мм; пречишћена употребљава се за израду сита, пуњење јастука, мадраца и гудала; вештачка к. д. израђује се од дебелих влакана вештачке свиле; служи за израду украса. **К. снага** → ефекат. **К. трке**, утакмице у брзјни пунокрвних или племенитих и полукрвних грла; са седлом (галонске и касачке т.) или с тркачким колима (касачке); познате од 12. в. пре Хр.; галонске т. могу бити по равной стази, с преионама или стилчез; услови у свим земљама једнаки (правила Енгл. докеј-клуба); постоје т. за професионалне тркаче, за даме и господу. **К. иштрине**, појас на Земљи око 30° с. и ј. геогр. ш.; обл. високог атмосферског притиска и граница пасатских ветрова према половима; у Атланском Ок. појас слабих ветрова.

КОЊИЦ, варошница и среско место (2 277 ст.) на р. Неретви, на прузи Сарајево - Дубровник (Првм. Бан.); у околини старине из рим. доба и ср. в.

КОЊИЦ 1) риба → кесоноше. 2) → зрјаквица. 3) → вилини коњици.

КОЊИЦА, кавалерија (фрц.), раније, нарочито у 17.

и 18. в., најважнији род вој.; сад јој важност умањена појавом впов.; одликује се брзим покретима, способна да се бори и с коња и пешке; делила се на 3 вида: лака к. (хусари), ср. (драгони) и тешка (кирасири); данас у свим вој. задржани само драгони; у свом саставу к. има и митраљезе, те потпуно способна за борбу пешке.

КОЊИЦЕ, варошница (940 ст.), среско место и летовалиште на ј. подножју Похорја (Дравска Бан.); фабр. кожа; развалине ст. града.

КОЊИШКА ГОРА, план. (1 014 м) јз. од варошнице Коњица, одн. ј. од план. Похорја (Дравска Бан.).

КОЊОВИЋ 1) Милан (* 1896.), сликар, највише ради пределе и мртве природе. 2) Петар (* 1832.), композитор; полазећи од хорова нац. обојених и савр. у тхн. (Поречко моме, На рјецка вавилоњских, Орошен Ђердан, Селанчине), залази у обл. камерног и симфонског стварања (гудачки квартет, Псалм за виолину и клавир, Песме за глас и клавир, Пушча ме), да би се сав посветио муз. драми (Вилин вео, Кнез од Зете и, нарочито, Коштаица).

КОЊОРЕП → раставић.

КОЊСКА МУХА (Hippobosca equina), крилата м. сиљоштеног тела и тврде коже, храни се искључиво крвљу домаће стоке (коња и говечста), чвју кожу пробада оштром сисалком.

КОЊСКО ЈЕЗЕРО, мало периодско ј. с. од Швицког Ј., одн. з.-сз. од Оточца (Савска Бан.).

КОЊУХ, план. (1 323 м) у Босни, сз. од Кладња (Дринска Бан.).

КОЊУТАЦИЈА, **коњунктив** (лат.) → конјугација, конјунктив.

КОЊУШНИЦА, зграда од зрног грађевинског материјала у којој се држе коњи; треба да је чиста, светла, с довољно ваздуха, зими топла, лети хладна.

КОЊШТАК → спондиљитис.

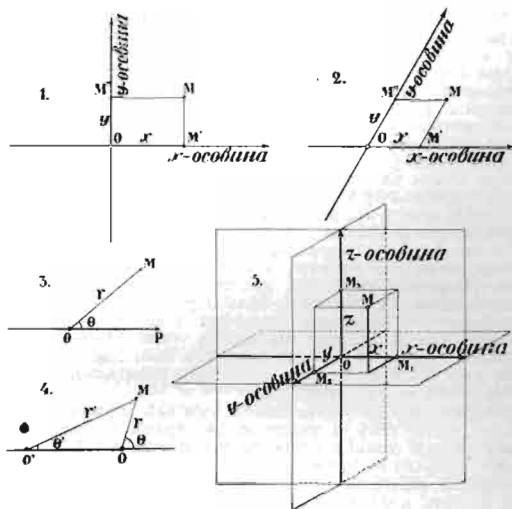
КОЊШЧИНА ДОЂА, село у Хрв. Загорју, у срезу златарском (Савска Бан.); рудник лигнита с модерном коксаном и фабр. катрана; добро очуван град из ср. в., где 1544. Улума-паша потукао Николу Зрињског и Вилденштајна.

КООПЕРАТИВА → задруга. **Кооперативизам** (нлат.), екон. доктрина по којој се потребна → соц. реформа може постићи развитком кооператива или задругарства; идеја к. налази се код Сен-Симона, Фуријеа, Луј Блана; идеолошки и најбоље га изразио Шарл Жид; Жидов к. се оснива на друштв. солидарности и треба да буде оруђе коренитог друштв. препорођаја; Жид га противпоставља слободној утакмици; на место владе произвођача, к. би створио владу потрошача, од којих би зависила сва производња; радник би добивао пун износ свог рада и престао бити оруђе за туђе богаћење; к. би отклонило класну борбу и сукобе, потрошачке задруге би отклониле сукобе између продавца и купца, кредитне између зајмодавца и дужника, произвођачке између послодавца и радника; еволуцију задругарства Жид дели на 3 етапе: у 1. би освојио трговину, у 2. индустрију, у 3. земљр.; тако би се створила задружна држава која би остварила привр. и моралну равнотежу; за идејну обраду к. највећу и гл. заслугу имају фрц. економисти. **Кооперативни социјализам**, струја у к. покрету која одлучује одбацује принцип класне борбе и истиче да је к. организација једино средство да се капитализам савлада мирним путем; гл. претставници Жид и Татомјанц.

КООПЕРАЦИЈА (лат.) 1) сарадња више људи, установа, друштв. група, привр. грана и предузећа итд. на постигнућу 1 заједничког резултата; може бити проста (кад више лица итд. врше у сарадњи исти посао), или сложена (кад се рад дели на разне поступке и пропедуре, од којих сваку врше др. лица или др. групе радника; → деоба рада). 2) задруга.

КООПТАЦИЈА (лат.), избор чланова неког одбора који врши сам одбор. **Кооптирати**, извршити избор кооптацијом.

КООРДИНАТА (лат.), величина којом се одређује положај неке тачке у равни или у простору према неком координатном систему. У равне к. с. спадају правоугли и косоугли к. с.: 2 под правим или косим углом укрштене бројне линије са заједничким почетком О (исходиште к. с.); 1 од ових бројних линија (обично хориз.) назива се апсцисна или **х-осовина**, а 2. ордината или **у-осовина**, заједничким именом координатне осовине. К. х и у пројекцијама М' и М'' тачке М на коорд. осовине одређују положај тачке М у равни и називају се апсциса одн. ордината, заједничким именом координате тачке М. **Поларни к. с.** где је положај тачке М одређен отстојањем r тачке М од пола О, тј. величином радијус-вектора ОМ и углом φ што га овај последњи за-

клина с поларном осовином Op . У биполарном к. с. положај тачке M у равни одређен је отађањем r и r' тачке M од полова O и O' или угловима θ и θ' . Просторни правоугли к. с. састоји се из 3 међусобне нормалне бројне линије x -, y -, и z -осовине, са заједничким почетком O . Положај сваке тачке M простора одређен је к. x -, y и z -пројекција M_1 , M_2 и M_3 тачке M на к. осовине. У геодезији разликују се још: привремене или приближне к. неке тригонометријске тачке, одређују се из 1 троугла помоћу 2 датих тачака; дефинитивне к., израчунавају се из приврених и помоћу најмање 3 датих тачака са најмање 5 праваца. Координација, ред ствари или поступака у складу с њиховом прир. или сврхом. Координатограф, геодетски инструмент којим се на план наносе тачке, дане својим координатама; вел. правоугли к. служе за ношење: дециметарске мреже и тригонометријских, полигоних и малих тачака на целом листу, а Курбијеровом к. наносе се тачке у границама 1 дм²; мањим правоугли к. наноси се детаљ, снимљен ортогоналним методом (призом); поларним к. наноси се детаљ снимљен поларним методом (тахиметријски). Координирати, довести у склад ствари или поступке према њиховој прир. или сврси.

КОПАИС, **Копачко Језеро**, раније периодско ј. у Беотији (Грч.), 1883. исушено; у његовом басену се гаје пшеница и памук.

КОПАЛ (мексик.), различите, већином тврде смоле; по свом пореклу деле се на п. и зап.-афр. и каури к., фосилног порекла, и на манилске и ј.-амер., које скупљају са коре или из корена биљака; трг. разликује тврде који се топе на 360° и меке који се топе на 200°; служе за грађење најбољих лакова.

КОПАНИЧАРИ, **кованичарство** → дрворез, кућна радност.

КОПАЊСКО ПОЉЕ, мало карспо п. (4,6 км²) јн. од Љубљанског Барја (Дравска Бан.).

КОПАОШИК, пространа план. и. од р. Ибра, од Косова до З. Мораве, богата шумама, суватима и рудним жилама, с пуно трагова рим. и срп. средњев. руд.; највиши вис Сухо Рудиште (Миланов Врх 2 017 м); глацијални трагови.

КОПАР 1 (ит. *Capodistria*), град у Тришанском Вал. у сев. делу пуљске покрајине; насељена још у рим. доба; у ср. в. потпао прво под аквизијске патријархе, затим под Вен. (до 1897.), Аустр. (до 1918.), а отад под Ит.

КОПАРАН, **копоран 1** део нар. м. одеће; копар'н у околини Призрена и Дебра има кратке рукаве, а на леђима четвртаст комад сукна који се може наметити као кукуљаша (сличан дурдин код Арбанаса), у сев. Србији к. с дугим а уским рукавима од сукна или од плаве чоше; у ср. Босни носе мусл. к. или антерију од танке памучне тканине и испуњен памуком. 2) део вој. одеће.

КОПЕ Франсоа (Соррџе, 1812.-1908.). фрц. песник из групе парнасоваца; збирке стихова: *Модерне поеме*, *Приности*, драме, соц. и романтично надахнуте, имале вел. успех.

КОПЕЈКА, рус. новац, стоти део рубље.

КОПЕНХАГЕН (дански *Копенхаген*), престоница (71 000 ст.) Данске, на морузу Сунду, одн. на нај-

спрамним обалама о. Зеланда и Амагера; 1043. г. рибарско насеље, данас лепо уређен град, с утврђењем, парком Тиволи, трговима, палатама и ст. црк.; унив. (1479.), библиот. музеји; живо пристојиште; инд. машина, ткст., конзерва, шећера, порцелала; развијена транзитна трг.

КОПЕРНИК Никола (1473.-1543.), пољски астроном; осп. његова идеја да се планете крећу око Сунца, а при том обрћу око својих осовина, налази се још код питагорејца и Аристарха са Самоса; К. ту теорију ставио на научне основе, те се сматра за творца хелиоцентричног система.

КОПЕРС Вилхелм (*1886.), нем. етнолог, проф. унив. у Бечу; гл. дела: *Етнол. проучавање привреде*, *Почети друштв. живота код људи*, *Религија Индогермана*; заједно са В. Шмитом: *Друштво и привр. код народа*.

КОПЕПОДЕ (Copepoda), група малих рачића снажно развијених предњих пипака којима се као послема крећу; задњи крај тела носи дуге наставке; немају шкрга; женка носи јаја у нарочитим кесикама са стране или испод трбуха; живе у морима и слатким водама, нарочито стајаћим; одлакују се вел. плод ношћу и за многе рибе, нарочито у морима, претстављају гл. храну; покрај слободних облика има и паразитских врста које нападају на рибе («рибље ванше») и др. водене животиње.

КОПИЈА (лат.), множина, тачан препис ориг. текста; у ум. тачно понављање 1 ум. дела (кад сам ум, изради у више примерака своје дело, то нису к. него реплике). **Копирање**, прављење копија; у фотограф. радња којом се хартија, дијапозитивна плоча или филм осветљавају и припремају за израду позитива или копија; врши се помоћу оквира за к. или копирпарата. **К. планова**, пречртавање руком или преношење цртежа неким средством с ориг. п. на матрицу или клише. у истој или др. размери; п. се копирају руком у истој размери на провидној (пауеној) хартији или на провидном (енгл.) платну; пантографом се пречртавају мех. обично у др. размери, ретко у истој; фотограф. путем се могу преносити у истој или др. размери, на стакленим и металним плочама, по нарочитом поступку који даје одлична клишета за умножавање (репродукцију) п. и копије верне оригиналу. (На сл.: к. са матице помоћу сунчане светлости (хелиографским путем). **Копираџт** (енгл. Copyright), ауторско право; «к. код Х.» значи да Х. припада право на прераде, прештампавана, преводе, приказе 1 дела. **Копист** (фрц.), преписивач; који пресликава.

КОПИТАР Јернеј (1780.-1844.), слов. научник, 1 од творца славистике, оштроуман и образован филолог; уч. и пријатељ Вука Караџића; био у преписци са чеш., рус. и јел. писцима, доводио их у међусобну везу и упознавао Евр. са сл. језицима и књиж., нарочито срп. поезијом; писао већином на нем. ј. и издавао ст. списенике писмености; главнија дела: *Grammatik der slavischen Sprachen in Krain, Kärnten u. Steiermark*, *Glagolita Clozianus* с додатим брзвизичким споменцима.

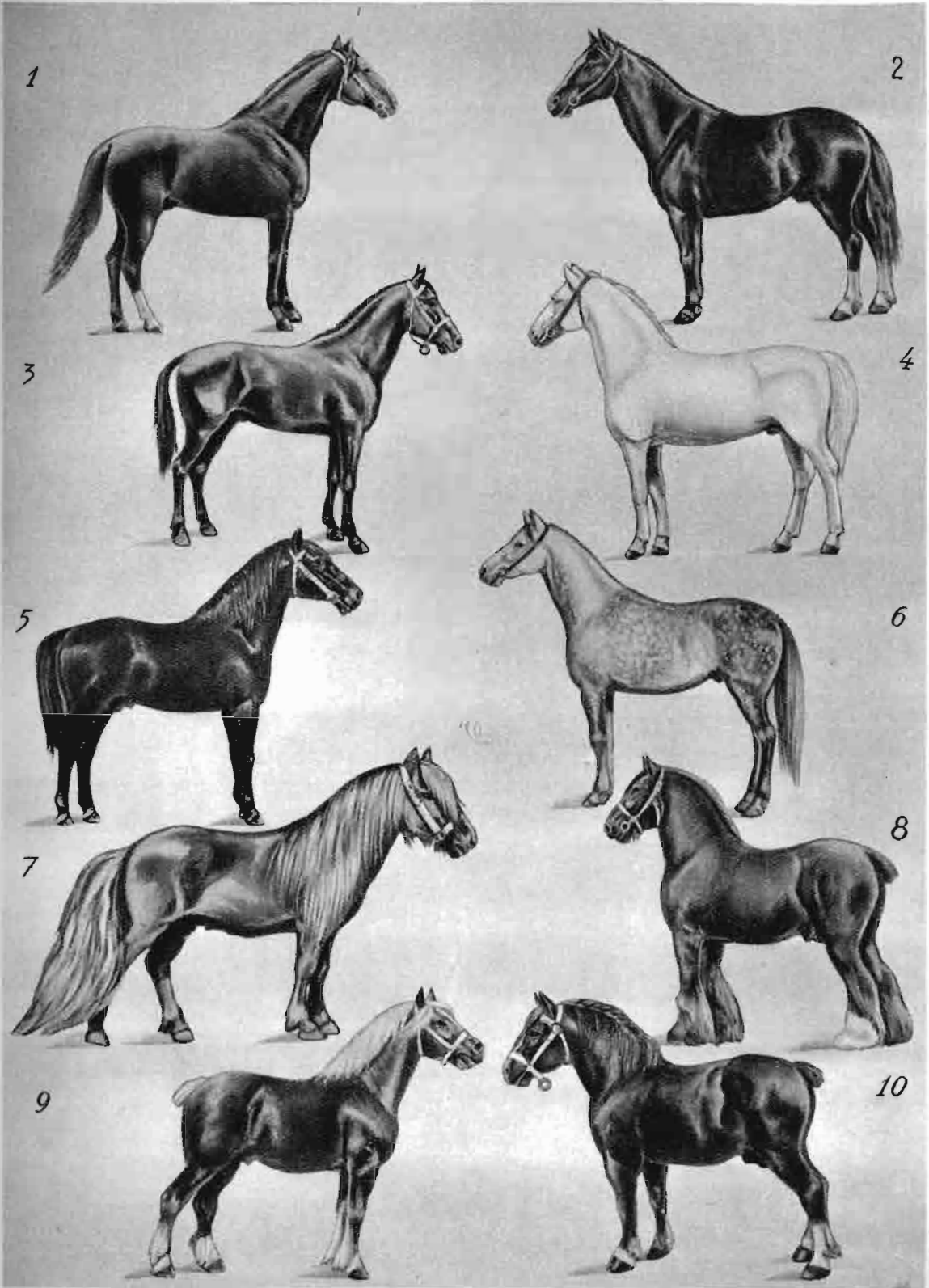
КОПИТАРИ (Perissodactyla), ред крупних сисара код којих се тежина тела ослања на јако развијен ср. (3.) прет ногу; остали прсти слабије развијени (тапир, носорог), или не постоје (коњ); на претима копита; раније спајају са папкарима у заједнички ред Ungulata.

КОПИТНИК 1 план. (1 133 м) с.-си. од Цетиња (Зетска бан.). 2) план. (914 м) с. од ушћа Савине у Саву (Дравска бан.).

КОПИТЪЛК (*Asarum europaeum*, фам. *Aristolochiaceae*), стан. густих листопадних или ребе четинарских шума, има зимзелено, кожасто лишће срдастог облика, тамнозелено; цветови тамнољубичасте, на краткој петелци, мало приметни, јер увек затрпани мртвим шумским лишћем; мирише на бибер. Садржи густо етерско уље у којем се налази азарон, затим метил-еуснол; азарон јако дражи слузокоже, терн на повраћање и назива грчеве у трбуху; ст. лекари га употребљавали за повраћање и против глиста; у нар. мед. дају га против глиста и да се изазове по-бај, што доводи до тешких оболења, па и смрти.

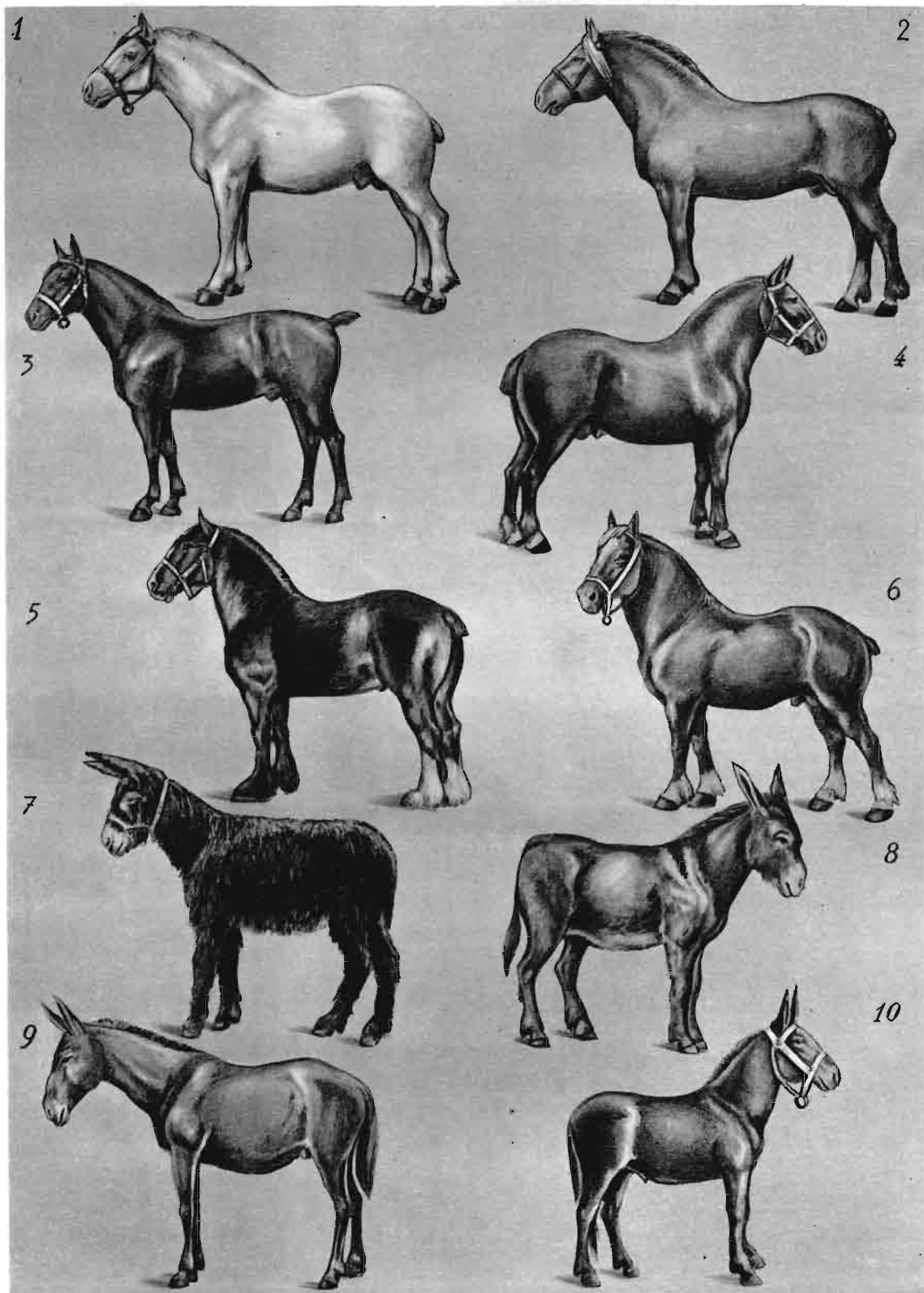

КОЊИ

1. Пунокрвни арапски. — 2. Пунокрвни енглески. — 3. Англо-арапски. — 4. Липпанер. — 5. Нонџус. — 6. Босански. — 7. Пови. — 8. Швајцарски. — 9. Белгиски. — 10. Арденски.

КОЊИ, МАЗГЕ И МАГАРЦИ

1. Булоњски коњ. — 2. Першерон. — 3. Нормански коњ. — 4. Суфолк. — 5. Клајдесдал. — 6. Вретонски коњ. — 7. Поатуски магарац. — 8. Обични магарац. — 9. Поатуска мазга. — 10. Ниортеска мазга.

али побачај не наступа. Крстасти копитњак (*Ane-mone hepatica* или *Hepatica triloba*, фам. Ranunculaceae), вишегодишња зељаста биљка, трорежњаста, кожаста, на лицу зелена, а на наличју љубичаста листа, небесно-плава, ређе ружичаста или бела цвета; цвета спрелећа; ноћу и на кишном времену цветови се затварају; расте у листопадној шуми од долине до алпског региона, претежно на кречњаку; распрострањена у Евр., Манџурији, Кореји, Јап. и умереној С. Амер.; гаји се као украсна.

КОПИТО 1) наша шкољка (*Spondylus gaederopus*), облица коњског к.; доња половина дубока, а горња плитка и дрвена с бодљама; меса укусна. 2) рожастом масом обавијен део ноге код животиња које л прстом додирују земљу (→ копитар); к. се назива и сама та маса. Убод к., обољење к. проузроковано повредом унутарњих ткива обично каквим клинцем кроз рожно материју; рог к. се скуп, наступи инфекција и гнојење; животиња храмље; лечење: на к. се пробуши већи отвор да одише гној. **Копитни рак**, обољење копита, које се састоји у рани на табану с израштајањем неког ткива; почиње на жабници; није прави рак; лечење: операцијом и завојем с притиском.

КОПИШТ (ит. Gazzid), о. између Ластова и Сушца; по рапалском уговору у ит. власти.

КОПЉЕ, оружје за напад, некада распрострањено

по целом свету; до свет. рата био део наоружања коњице у многим државама, после рата избачено из наоружања модерне вој.; данас само још код оних ваневр. народа код којих употреба ватреног оружја није постала општа. Првобитно само зашпиљен штап, савременије постало кад као шиљак на дрво стављена кост или оштро сечиво од камена; с проналаском метала још више усавршено и шиљати врх добио разне облике; разликује се: обично дугачко к. за борбу изблиза и мање к. које се руком или помоћу нарочите дашчице или направе баца на непријатеља или дивљаџ. Харпуна и стреле такође врсте к. За спорт бацања к. (лакоатлетска дисциплина), к. направљено од дрвета с гвозденим шиљком на врху; дужина 260 см, тежина 800 г; такмичар не сме прећи одређену мету при залету, док к. врхом не додирне земљу. **Копљаници**, у ст. вој. војници пешаци или коњаници наоружани копљем.

КОПНО, суха земљина површина, за разлику од водене (ок., морске, језу.). **Копнени ветар**, дневни в., који увече и у току ноћи струји од копна на море, обично у летње сунчане дане.

КОПРАН → копаран.

КОПОРЦ Сречко (* 1900.), композитор, модернист; компоновао: **Симфониету**, **Селџаку свиту** за дуваче, увертиру **Реквием**, балету **Јуда Искариотски** итд.

КОПРА, меснати осушени део кокосовог ораха, садржи 50-70% кокосове масти; употребљава се као инд. сировина за добивање кокосове масти.

КОПРИВА (*Urtica*, фам. *Urticaceae*), зељаста, бујна биљка, срцаста лишћа по ободу назубљена, покривена длакама (жарама); цветови зеленкасти, неприметни, ситни; једнодоме или дводоме. У Југосл. обичне: *U. urens*, грч. или ситна к., једногод., и *U. dioica*, обична или крупна к., вишегод., сасвим млада се једне; обе коровске биљке које прате човека (антропофити); расту по влажним местима; широко распрострањене по целом свету. Крупна к. садржи 1 још недовољно познат гликозид, слободну мрављу киселину у длакама, енизи, доста силицијума, каротин, 1 црвену боју и доста соли, а ситна мрављу киселину и 1 алкалоид; ст. лекари употребљавали к. код реуматизма (оболела места жегли), чај од лишћа давали код тбк., подгаге, обољења јетре и разних крварења; чај од семена даје се да тера на мокрење; данас се у мед. ретко препоручује код реуматизма. **К. мртва** (*Lamium*, фам. *Labiatae*), једногод. до вишегод. зељаста биљка необраћеног тла, четвртастог стабла, супротно постављена листа, усната,

црвенкастоплава или бела цвета, скупљена у мале рачвасте цвасти; има око 40 врста из Евр., Аз., С. АФр.; најчешће: *L. purpureum*, једногод. и двогод. црвена љубичаста стабла, пурпурних цветова, лист налик на коприву (жару); *L. amplexicaule*, коровска или сеgetална биљка; *L. album*, добричица, вишегод. бела цвета, расте у умереној Буразији. **Копривно влакно**, ткст. в. добијено од лике коприве, пре употребе памука служило за израду тканина, данас ретко. **К.** суко, тканина израђена од к. влакна.

КОПРИВНИК, план. (2410 м) на з. страни Метохије, јз. од Пећи (Зетска Бан.); глацијални трагови.

КОПРИВНИЦА, град и реско место (9472 ст.) у сз. подножју Било Горе (Савска Бан.), позната још у 14. в. као град; фабр. сумпорне киселине и вештачког гнојива; гмн., фрањевачки мана.

КОПРИВЕЧА (*urticaria*), дрвена шира задебљана кожа (површински пликови), → оспа, разних величина, слична ожарености од коприве; јако сврби, брзо и јако се појављује и ишчезава, поновно се јавља; настаје као кожна реакција код извесних особа после неких јела: јагода, ракова, рибе, извесних лекова итд.; прати нека обољења која обично нису праћена оспом, нпр. маларија итд.; → серумска болест.

КОПРИВШТИЦА, место у Буг. у Ср. Гори (2 000 ст.); некада јак привр. центар (грч., занати), нап. жариште пре ослобођења Буг.

КОПРИЈАН, старији назив за Курвинград.

КОПРОЛИТИ (грч.), окамењен птичји измет; експлоатише се као вештачко ђубре, јер садржи фосфор.

КОПРОСКЛЕРОЗА (грч.), стврдњавање измета у црвима.

КОПРОФАГЕ, животиње које се хране изметом др. животиња; особито инсекти (балегари, мухе).

КОПТИ, потомци ег. → Египћани по варошима у Г. Ег., око 300 000; говоре ар., а ст. коптски (из 3. в. по Хр.) очувао се као прк. језик; монофизитски хришћ.

Коптски језик развио се из ст. ег.; сама реч Копт искварен ар. облик за Египћанин. **К.** прихватили грч. алфавет за свој ј., само за неке гласова (**ш, ц, ч** итд.) узели демотске (ег.) знакове и дотерали их према грч. словима; већ од 17. в. ишчезава к. ј.

К. књижевност, чисто верска и једва се може назвати правом к.; изузеци би били само неке песничке обраде извесних делова Библије, прерада романа о Александру Вел. (Шевдокалестен) роман о Камбизу итд. **К. уметност**, од 2-6. в. после Хр. претежно декоративног и ум.-зая. карактера; гл. дела: тканине и декоративна пластика у камену и слојевитој кости.

К. црква, наставак монофизитске (несторијевске) ц. у Ег., напредовала у 8. и 9. в., добила превласт над етиопском ц. и живела у добрим односима с мусл.; патријарх у Каиру; у 10. в. гонили је Арапи, у 14. в. Мамелуци; међу њима се ширила и унија с ркат. ц.; литургију узели ст. Маркову измењену од Кирила Александриског, отуд Кирилова лит.; у 3. в. имали већ 2 превода Библије на дијалектима.

КОПТОС, варошица (2 500 ст.) у Ег.; у ст. и ср. в. веома напредан трг. град и полазна станица каравана за пристаништа Беренику и Леуко-Лимен на Црвеном М.; Турци га порушили у 16. в. после чега оплао и изгубио значај.

КОПУЛА (лат.) → спона. **Копулација** 1) парење 2

полно диференцираних јединки у циљу оплођавања њихових гамета; по правилу к. омогућују копулациони органи, делови полног апарата

збогу јединки (→ гениталије); приликом к. мушки гамети бивају убачени у одређене делове полног апарата, ж. јединке, где се спајају са ж. гаметима.

2) најчешћи вид оплођавања који се састоји у спајању двеју полних ћелија, 3) к. спајање; 1 од најчешћа калемљења биљака, које се врши кад су калем и дивљака исте дебљине; обе биљке пресеку се косо и пресечене површине поклопе.

КОПУН (лат.), уштројен петго, ради болег гојења; месо веома цењено. **Копуњење**, копулација, отстраивање полних жлезда код младих пеглова; врши се претом кроз клоаку или справама кроз отвор између 2 последња ребра; обично им се код операције отсече и креста.

КОР 1) → кон. 2) → корпус. 3) → хор.

КОРА 1) ткива у стаблу и корену која леже између епидерма и централног цилиндра, одн. између перидерма (плуте) и камбијума; по постанку примарна

полно диференцираних јединки у циљу оплођавања њихових гамета; по правилу к. омогућују копулациони органи, делови полног апарата

збогу јединки (→ гениталије); приликом к. мушки гамети бивају убачени у одређене делове полног апарата, ж. јединке, где се спајају са ж. гаметима.

2) најчешћи вид оплођавања који се састоји у спајању двеју полних ћелија, 3) к. спајање; 1 од најчешћа калемљења биљака, које се врши кад су калем и дивљака исте дебљине; обе биљке пресеку се косо и пресечене површине поклопе.

КОПУН (лат.), уштројен петго, ради болег гојења; месо веома цењено. **Копуњење**, копулација, отстраивање полних жлезда код младих пеглова; врши се претом кроз клоаку или справама кроз отвор између 2 последња ребра; обично им се код операције отсече и креста.

КОР 1) → кон. 2) → корпус. 3) → хор.

КОРА 1) ткива у стаблу и корену која леже између епидерма и централног цилиндра, одн. између перидерма (плуте) и камбијума; по постанку примарна

полно диференцираних јединки у циљу оплођавања њихових гамета; по правилу к. омогућују копулациони органи, делови полног апарата

збогу јединки (→ гениталије); приликом к. мушки гамети бивају убачени у одређене делове полног апарата, ж. јединке, где се спајају са ж. гаметима.

2) најчешћи вид оплођавања који се састоји у спајању двеју полних ћелија, 3) к. спајање; 1 од најчешћа калемљења биљака, које се врши кад су калем и дивљака исте дебљине; обе биљке пресеку се косо и пресечене површине поклопе.

КОПУН (лат.), уштројен петго, ради болег гојења; месо веома цењено. **Копуњење**, копулација, отстраивање полних жлезда код младих пеглова; врши се претом кроз клоаку или справама кроз отвор између 2 последња ребра; обично им се код операције отсече и креста.

КОР 1) → кон. 2) → корпус. 3) → хор.

КОРА 1) ткива у стаблу и корену која леже између епидерма и централног цилиндра, одн. између перидерма (плуте) и камбијума; по постанку примарна

полно диференцираних јединки у циљу оплођавања њихових гамета; по правилу к. омогућују копулациони органи, делови полног апарата

збогу јединки (→ гениталије); приликом к. мушки гамети бивају убачени у одређене делове полног апарата, ж. јединке, где се спајају са ж. гаметима.

2) најчешћи вид оплођавања који се састоји у спајању двеју полних ћелија, 3) к. спајање; 1 од најчешћа калемљења биљака, које се врши кад су калем и дивљака исте дебљине; обе биљке пресеку се косо и пресечене површине поклопе.

или секундарна; примарна постаје од примарног меристема (осн. меристема), а секундарна од камбијалног прстена (и 1 мали део од фелогена); границу примарне к. чини слој ендодерма, одн. скробне саре. 2) → Перзефона.

КОРАБ, план. (2764 м) на граници Југосл. и Арб., јз. од Шар-Пл.; глацијални трагови.

КОРАБА → келераба.

КОРАЗИЈА (лат.), корозија названа ударом песка који је повео ветар → корозија.

КОРАИС Адамантинос (1774-1833.), грч. нац. борац и филолог.

КОРАЈАЦ Вилим (1839-1899.), приповедач хуморист; Двије чудне променаде; најуспелије хумореске: Шпаци и Оверњански сенатори; Филозофија хрв.-срп. нар. пословица.

КОРАЛ (лат.) 1) грегоријански к. (по папи Гргуру I), литург. једногласно певање у кат. црк. 2) протестантски к., на основу нем. нар. понека изграђено црк. прот. вишегласно певање; осн. Лутер, усавршио Ј. С. Бах.

КОРАЛИ (Anthozoa), класа дупљара чији се претставници јављају само у облику полипа; облика медузе нема; полип утврђен за подлогу; његова дупља издељена зрачно поређаним преградама у 6-8 непотпуних коморица; око усног отвора многобројни пипци, тако да полип оставља утисак цвета (морске сасе); поједини полипи живе или усамљени (нпр. → власуље), или у многобројним колонијама: раз-

множавају се деобом или пупљењем, али и полним путем; у велики случајева грабљиве животиње; плени (рибе, рачице) хватају пипцима наоружаним отровним чаурицама; живе искључиво у морима, на плитким местима; врсте које не граде колоније многобројне у обалској зони и често лепих боја (власуље, актиније). Племени к. (*Corallium rubrum*) гради лепи црвени скелет; колонијалне врсте граде често скелет махом кречне прир.; извесне од њих својим скелетом изграђују коралска острва (→ атола) и, у јединици с кречним алгма, моћне коралске спрудове

(спрудотворни к.) поред обала у тропским морима; к. спрудови удаљени од обала до 100, а могу бити дугачки до 1000 км; због многобројних шкољера и стенака отежавају приступ обали. **Брушење к.:** к. није подесан за прављење накита чим се изводи из мора, већ се мора резати, брусити и чистити помоћу разних прашкова и течности; у Југосл. постоји једина радионица за б. к. у Зларину код Шибеника. **Коралске рибе,** многобројне рибе врсте махом малог пораста које насељавају воде к. спрудова и које се одликују чудним облицима тела и дивним, шареним бојама.

СОГАМ PUBLICO, с. ropulo (лат.), пред јавношћу, пред светом, отворено, јавно.

БОРАМИН, фабр. лек, садржи дијетиламид пириндин-карбонске киселине; даје се у капљицама или инјекцијама уместо камфора.

КОРАН (тачан изговор Куран; ар.: читање или, тачније, рецитовање), за мусл. Св. писмо које садржи божије речи, објављене његово посланику (пророку) Мухамеду; гл. извор исламског учења; садржи верске догме и обред, а и разне правне и др. прописе; по својој сврси. К. је и текст за рецитовање које само по себи представља богоугодно и обредну радњу и рецитије се за мртве, за празнике итд. Дефинитивна редакција К. потиче из доба Османа, 3. Мухамедова наследника; К. подељен на 14 глава (сура) које имају поређане хронолошки него обично дуже суре долазе на почетак, а краће на крај; објављен велим делом у римованој прози, а појединачни ставови (или стихови у ширем смислу речи) веома веједнаки; некад само 2 речи, а некад опет по неколико реченица; оваквих стихова има 6616 са 77 934

речи; на св. постоји само 1 (Љубибратићев) потпуни превод К., и то с фрц. **КОРАНА**, д. притока Купе, дуга 134,2 км, истиче преко 3 водопада из најнижег Плитвичког Ј. и скоро целим током тече кроз клисурасту долину; у г. току неколико водопада; улива се код Карловаца. (На сл.: кањон К. и 4. њен водопад.)

КОРАНТАН, корантин, на нашем 3 бакаран новац; добио име по Карантини.

КОРАЧ Витомир (*1877.), соц. писац и политичар; 1. јсл. мин. соц. политике 1919-1920.; расправе: Зашто су социјални демократи ишли у министре, Земљу ономе ко је обрађује. Борба за аграр. реформу, Соц. демократи или центуристима, Хрв. проблем, Слободна привреда.

КОРВЕТА (фрц.), ратни брод с 1 редом топова; до средине 19. в. употребљавао се за пренос заповести и извиђање.

КОРВИН 1) → Матија К. 2) Иваниш, бап хрв. (1473-1504.); незаконити син маб. краља Матије К.; како га Маџари нису хтели изабрати за краља, дана му др. достојанства; живео дуго у граду Јајцу; надао се да постане бос. краљ; умро млад, после 1 неуспелог сукоба са Турцима.

КОРВИНУС Валерије Месала (69. пре Хр.-9. по Хр.), рим. беседник и војсковођ, Августов сарадник; одликовао се у бици код Акцијума; умирио Ег. и Сирију.

КОРД (енгл.), нарочито изаткане, пругасте по дужини, вулене, полувулене и памучне тканине.

КОРДА (ит.), жпца; када у клав. делима стоји: а она годга, значи да треба употребити само л. педал.

КОРДЕЈ Д'Армон Шарлоа (Corday d'Armont, 1768-1893.), девојка која је, огорчена свирепостима из 1. дана терора, дошла из пров. у Париз и била Мара, због чега гилотинирана.

КОРДЕЉЕРЦИ, демократски клуб фрц. револуционара, који држао своје седнице у ст. кордељерском мав. у Паризу; осн. га Дантон под именом Друштво за права човека и грађанина, у жељи да извојује опште право гласа; имао највише присталица у Паризу и био гл. потстрекач свих напада на краља, а касније и на Конвент; поред Дантона, њему припадали: Камил Демулен, Мара, Ебер итд. **КОРДИЛИНА** (Cordylina, фам. Convallariaceae), украсна собна или баштенска монокотила пореклом из и. Аз.; надземно стабло избија из ризома и носи на врху линеалне листове.

КОРДИЉЕРИ → Анди.

КОРДИТ, нитроцелулозни нитроглицерински експлозив с нитроцелулозом високог степена нитрисања; желатинисање се врши ацетоном; изграђује се у облику конаца, по чему добио и име (енгл. корд = конац).

КОРДИЋ Саниша (*1897.), књиж., гмн. проф.; раније писао песме, а сад се више бави студијама о ум. и приповедачком прозом.

КОРДОБА, Кордова 1) град (80 000) у Андалузији (Шп.), гл. место пров. К. (13 727 км², 560 000 ст.); била 720 год. (716-1236.) у мусл. рукама, а уједно и престоница зап. исламског халифата под → Омејадима; у околини виноградарство, производња уља, гајење коња, рудници бахра; у граду више: тхн. и ум. шк., покр. музеј, огромна катедрала, некадања цамија. 2) град (око 160 000 ст.) и покрајина (160 000 км², 950 000 ст.) у рпб. Аргентини; унив. (1613. г.), звездара; важан саобр. чвор и инд. место. **Кордовски халифат**, ар. држава коју осн. у Шп. Абдерахман I, једини члан династије Омејада, после постојања у Дамаску; добио име по престоници К.; трајао 756-1031.

КОРДОН (фрц.) 1) међуспратни венац на згради; означава почетак н. спрати. 2) → ловчањ бели. **Кордонски развој**, кад се вој. развије на фронту у виду дуге и танке, али слабе линије; к. р. је растурање снаге, стога у стратегiji одбачен. **Кордонет**, конац за плетење и вез; добива се упредањем више од 2 жпце, обично 3-6. К.-свила, свилени конац доживи упредањем 3 жпце.

П. (Савска Бан.); кроза њега тече понорница **Кореница**, која понире у ји. крају поља, који се за кишних периода претвара у јез.

КОРЕНОВАЊЕ, инверсна радња → степеновању; вадити *n*-ти корен из броја *a* значи: одредити број чији је *n*-ти степен једнак броју *a*; овај се број обележава знаком $\sqrt[n]{a}$, где је *a* поткорена количина (радиканд), а *n* корени изложитељ (експонент); 2. или квадратни корен пише се једноставно $\sqrt{a}$; 3. корен назива се и кубни корен.

КОРЕОГРАФИЈА (грч.), ум. означавања игре (→ уметничка игра) знацима за положај ногу, држање тела и руку и ум. постављања игара с одређеним визуелним фигурама у кретању играча; њене зак. поставио Тоано Арбо (1588.), усавршио је Бошан, кореограф Луја XIV, и дотерао Влезис (1820.).

КОРЕПЕТИТОР (нлат.), уч. који с ђацима понавља шк. градиво; музичар који студира за клавиром улоге солиста, може вежбати и хор. **Корепетитор**, течај за поучавање у скуповима, понављањем шк. градива.

КОРЕСПОНДЕНТ (нлат.), лице, које врши трг. преслику 1 трговца: странка код уговора о тек. рачуну; дописник, сарадник новина из другог места. **Кореспонденција**, скуп свих писама, карата и телеграма, које 1 трговац послао или примио у вези с трг. коју води; скуп тих писмена које 2 трговца измењали у вези с 1 одређеним послом; приватна преслика. **К. у праву**: женаина к., као и мужевљева заштићена неповредношћу тајне; старији писци на против смањују да к. ж. претставља правно општење и да муж има право контроле; сви ослобођавају мужа од кривичне одговорности ако контролишне писма.

КОРЕТ, врста зубуна у ж. ношњи у Ц. Гора, у Ј. Далм. и Херц.; зимски од белог сукна, летњи и од др. тканина; у Ц. Гори украшава се по ивицама на прима металним шлицама (→ сл.).

КОРЗЕЉОВСКИ Јозеф (Kozeniowski, 1797.-1863.), пољ. писац и просветни организатор; драме **Карпатски горштац**, **Удата госпођица**; роман: **Спекулант**.

КОРЗИКА, план. о. (872 км²) између Лигурског и Тиренског М.; план. поглавито од гранита (Монте Чинто, 2707 м) и с траговима глацијације; и. обала ниска и мочварна; остала стрма и с мањим заливима; клима сред.; вел. површина под маквијом; припада Фрц.; гл. град Ајачио. **Корзи**, **Корзијанци**, стан. Корзике, 300 000. по нар. особинама Италијани, веома чисти претставници медитер. расе; у привр. и обичајима много старине; веома потчињен положај жене, понегде братства, крвна освета, хајдучија; гл. занимање сточарство.

КОРЗО (ит.), гл. металнаше у вароши.

КОРИГИРАТИ (лат.), исправити, исправљати (→ коректура, коректор).

КОРИДОР (ит.), ходник, дугачко и узано одељење зграде које везује више др. одељења.

КОРИЗМА (од лат. *quadragesima*), 40-дневни пост пред Ускрс. **Коризмене игре**, драмска приказивања за време вел. поста у нем. градовима од 13. в., са судским сценама и баналним шалама; за време реформације и с рел. полемикама; најчувеније к. и. Ханса Сакса.

КОРИЈАМБ (грч.), ант. четворосложна стопа (у позији): — ○ ○ — (1. слог дуг, 2. и 3. кратак, 4. дуг).

КОРИЈАНДЕР (*Coriandrum sativum*, фам. Umbelliferae), зелеста једногод. биљка, двојно пераста листа, белих или црвенкастих цветова у сложеним штитастим цвастима; пореклом из медитеранске области; распрострањена као усевна или коровска биљка и у Аз., С. и Ј. Амер.; гаји се ради зачина и као лековита.

КОРИЈАРИЈА (*Coriaria*, фам. *Coriariaceae*), шишље, ређе једногод. биљке, наспрамна листа (или по 3 у црпљену); ситна зеленакаста цвета, појединачно или у грозданим цвастима; има их свега 8 врста, распрострањених у топлим и умереним зонама обе хемисфере; велина садрже танина, па се стога гаје; осим тога имају токсичне гликозиде. *C. myrtifolia*, шиш, висок преко 1 м; лишће које садржи танина употребљана се за шталење кожа. У медитер. обл. распрострањен. *C. ruscifolia*, пореклом из Чиле и Н. Зеланда; отровна.

КОРИНА, грч. песникања из 5. в. пре Хр., чије се песме сачувале у одломцима.

КОРИНТ, лепа космополитска и раскошна варош на Кор. Зал. и земљоузу између Атике и Пелопонеза (Грч.); богатство јој долази од такса за пролаз бродова кроз Кор. Канал, који везује Егејско М. с Јонским М.; осим нешто винограда, околина неродна и сиромашна, насељена Арбанасима, сада већ погрченим. У близини развалине ст. К., 1 од најнапреднијих градова у ст. Грч., такмаца Атине и Спарте, који се истакао инд. трг. и морепловством још у 8. в. пре Хр.; имао 2 пристаништа: 1 у Егинском, а 2. у Кор. Зал.; између њих мањи бродови преносени сухим да не би заобилазили Пелопонез; до највеће моћи дошао у 6. в. за владе тиранина Перикланда; после перс. ратова почео да опада, али се ипак одржао све до 146. пре Хр. кад га заузели Римљани. 2) осушео ситно грође из Морје и грч. о. (Кефалонија, Занте и др.); извози се у знатним количинама; год. производња око 100-120 мил. кг. **Коринтски стил**, 3. орг. стил грч. архт., најдекоративнији и с највиткијим пропорцијама; одликује се својим капителом у облику чаше обавијене акантусовим лишћем и с малим волутама на угловима; грч. архт. није оставила много споменика у к. с., али га рим. архитекти ценили и најрадије примењивали; у к. с. појављују се испод плоче венча → консоле.

КОРИНТ Ловис (1858.-1925.), нем. сликар, гл. претставник нем. импресионизма, снажна темперамента. **КОРИОЛАН** Гај Марције, рим. војсковођ из 5. в. пре Хр.; заузео волшку престоницу Кориоле, по чему добио име К.; кад је касније осуђен од нар. трибуна на изгнанство, побегао код Волска и, по нар. предању, пошао с њиховом вој. на Рим, али се вратио после сусрета с мајком и женом; због тога Волсци га убиле; његова судбина предмет Шекспирове трагедије К.

КОРИОЛИ, ст. град у Лацијуму, престоница Волска.

КОРИТА, карсно поље (12,6 км²) у Херц., з. од Гачког Поља (Зетска Бан.).

КОРИТНИК, план. (2394 м) на граници Југосл. и Арб., и. од Шар-план.; у највишим деловима глацијални трагови.

КОРИТО, план. (1518 м) с. од Кичева (Вардарска Бан.).

КОРИФЕЈ (грч.), код ст. Грка вођ хора у поз., данас: вођ неког покрета; најистакнутији у својој струци или друштву.

КОРЈАКИ, малобројан ст.-сибирски народ у сев. делу пол. Камчатке; око 8000; живе од гајења сев. јелена и лова; шаманисти.

КОРЈЕН, пл. у Рашкој, ј. од Плеваља, између р. Тистине, Маочнице, Рава и Везинице; вис. 1161 м.

КОРЈЕНИЋИ, предео у Херц., ји. од Требина, у ср. в. жупа Врм; стан. К., прав. и мусл. Срби.

КОРК, гл. град (78 000 ст.) источне грофовије и ратно и трг. пристаниште на ј. обали Ирске; унив. (1845.), инд. ткст., животних намирница и пива, прекоморски путнички саобр.

КОРКИРА, ст. грч. име за Крф, Крк и Корчулу (*Coryra Nigra*).

КОРЛЕВИЋ Антул (1851.-1915.), зоолог, проучавао инсекте, нарочито опнокрлице.

КОРМАН, план. (1896 м) си. од план. Синајевине (Зетска Бан.).

КОРМИЈАР (и) управљач, крмар брода. 2) члан веслачке екипе, управља чамцем за време регате и кроз нарочиту трубу гласно даје веслачима такт; ако је к. лакши од 50 кг, за толико се чамца мора оптеретити. **Кормило**, справа на крми брода за скретање и давање правца броду. **К.** за дубину, покретни део хориз. репних површина на аероплану; служи за одржавање уздужне стабилности аероплана. **К.** за праван, покретни део верт. репне површине на аероплану; служи за одржавање стабилности правца летења аероплана.

КОРМОРАНИ (*Phalacrocoracidae*), мрве водене птице које се хране рибама; у Кини их употребљавају за нарочиту врсту риболива (→ сл.).

КОРМУС (грч.-лат.), биљно тело које показује диференцирање у стабло с лишћем и корен; имају га папрати и све више биљке (цветнице), па се стога те биљне групе називају општим именом **кормифите**.

КОРН Артур (* 1870.), нем. физичар, проналазач фотогр. на растојању, писац многобројних радова из теориске физ.

КОРНАМУЗА (ит.), **корнмиз** (фрц.), гајде.

КОРНАРО, млет. племићка породица која дала више дужева.

КОРНАТ, о. (35,9 км²) у Јадр. М., ји. од Дугог Отока (Приморска Бан.), кречњачког састава и има неколико већих залива (Слагиван, Крављак, Бруља) и пећина.

КОРНАВАЛ 1) **Корнвелс** (Cornwall), пол. и грофовина у Ја. Енгл. (330 000 ст.).

КОРНАВАЛ, нем. раса свиња, потпуно црна, већином с малим набором коже на њушци; спада у пл. меснате свиње; плодна, раностасна и добро искоришћава храну; утовљена достиже и до 500 кг тежине; код нас веома мало распрострањена (у Војводини).

КОРНГОЛД Ерих Волфганг (* 1897.), композитор, диригент, проф. бечке муз. акад.; мада под утицајем Шумана, Вагнера, Пучинија, Штрауса и Дебисија, снажна личност у обл. опере; компоновао опере: **Виоланта**, **Пољакратов прстен** и **Мртви град**; симфонијету, увертире, гудачки квартет, клав. трио и квинтет, сонате за клавир, песме и др.

КОРНЕА (лат.) → око.

КОРНЕЈ Пјер (Cornelle, 1606-1684.), фрц. писац, творца класичне трагедије; ослободио трагедију патетичких сцена и слугаја и створио трагедију душе, која покреће догађаје; спољашња трагедија претвара се у унутарњу. К. се не држи увек правила о 3 јединства; интрига у неким трагедијама замршена; његови јунаци снагом љубве потчињавају страсти; вате због тога, али верују да је душа вел, кад остане верна неинтересованом идеалу; слика фрц. друштва између 1630-1660. **Сид** (1636.), 1. ремекдело класичног поз., имао вел. успех; у истом стилу и схватању написане остале трагедије: **Хорације**, **Сина**, **Полиект**, **Смрт Помпејева**, **Ираклиде**; К. писао и лирске драме и стихове, трагикомедије и херојске комедије.

КОРНЕЛИЈА, кћи Сципиона Африканца и мати браће Греха, позната са своје отмености и родитељске љубави.

КОРНЕЛИЈЕ НЕПОС → Непос.

КОРНЕЛИЈИ, чувена рим. породица из које били Сципиони, Сула, Цина и др. рим. државници.

КОРНЕЛИС (Korneisz) 1) **Дирк Јакоб** (1497-1567.), хол. сликар; изradio више иет. слика и добрих портрета. 2) **Јакоб** (1480-1550.), стрци претходног, хол. сликар; највећи број његових радова пропао за време верских ратова.

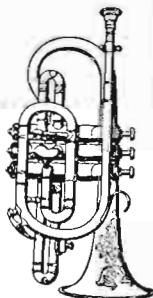
КОРНЕЛИУС Петер 1) нем. сликар (1783-1867.). 1 од гл. претставника групе «назаренца» и обнављача монументалног сликарства на зиду. 2) нем. композитор (1824-1874.), проф. муз. инк. у Минхену; опера **Багдадски берберин**, 1 од њим. најбољих комичних опера; компоновао: хорове, соло-песме и др.

КОРНЕР (енгл.), у фудболу: кад играч пребаца лопту преко своје гол-линије, но земљи или по ваздуху, противна страна туче ударац с угла игралишта на којег се може постићи директан гол.

КОРНЕТ (ит.), лимени дувачки инструмент; обим од fis-с² са свим хроматским интервалима помоћу 3 клапне; има га у В и А; у В звучи вел. секунду ниже, а у А малу терцу ниже.

КОРНИТОВ Лав (1870-1918.), рус. ген., испитивач и. и ср. Аз.; у свет. рату заробљен (1915.), али се спасао ројства (1916.); за време рус. револуције (1917.) гл. заповедник рус. вој.; покушао да заведе диктатуру, али у нов. 1917. потучен заједно с Керенским код Петрограда, а 1918. убијен од бољшевика.

КОРЊАЧЕ (Chelonia), група гмизаваца чврста оклопа састављена од конитаних и ројних плоча у који се по правилу могу увући удови и глава; влица препокривених ројним наплатама и без зуба; код морских к. удови перајасте, без разговетних претију; к. распрострањене по целом свету, али највише у топлим крајевима; у поларним крајевима их нема; хране се биљном или животњском храном; извесне врсте могу да достигну вел. пораст, од преко 400 кг; у најој земљи више врста к., водених и сузовонних. **Корњачевина**, ројна материја од лењног штита корњача, која се употребљава за израду различитих предмета (нпр. чешљева).

КОРО Камј (Corot, 1796-1875.), фрц. сликар, највише радио пределе из Ит. и Фрц. и ж. фигуре; имао ванредно fine сребрнасте и зелене тонове; најзначајнији фрц. сликар пред појаву импресиониста (на сл.: аутопортрет).

КОРОБОРИ, уопште орке игре код Аустралијанаца, изводе се у сумрак, обично у ноћима с месечином; у њима претстављају догађаје из живота, доживљаје у лову и сл.; уче ствљују мушкарци, ретко жене.

КОРОВ, биљке које не служе човеку за употребу, нити их стока једе; јављају се у маси; на обрађеном земљишту ометају развиће култ. биљака.

КОРОЗИЈА (лат.) 1) пагризање и удубљавање стена мех. или хем. путем; понекад се реч к. употребљава и као синоним за → ерозију. 2) већином неравномерно нагризање, разних метала (и др. материја) под дејством ваздуха и др. хем. материја; манифестује се на веома различите начине; њени различити облици могу се тумачити различито, али се највећи број њих објашњава електрохем. теоријом локалних галванских елемената; по њој могу различита места једног истог металног дела, кога облива каква течност или пара као електролитички спроводник, имати различите ел. потенцијале; на местима негативнијег потенцијала трошиће се метал и прелазити у облику јона у раствор; на додирном месту двају метала у присуству течности или пара, нагризаће се (и кородираће) онај метал који има негативнији потенцијал; корозијом се годишње у свету троше стотине хиљада тона метала; заштита од к. се постиже премазивањем металних површина бојама (минијум оловни и боксидни, алуминијум), прелачењем др. металима (хром, цинк, калцијум) или кратким позивањем. **Механичка к.**, трошење, абације, већином неравномерно, под дејством мех. напрезања.

КОРОЛАР (лат.), допунски став, непосредна последица већ доказаног става.

КОРОЛЕНКО Владимир Г. (1853-1921.), рус. белетрист, публицист; у младости прогнан у Сибир; припадио идеалистима - народољупцима; гл. црте његових новела: пајба према човеку и његовом моралном животу, проблем савести, субјективно осветљење животних појава с гледишта етичких норми; дела: **Слепи музичар**, **Шума шума**, **Ст. звопар**, **Макаров сан**, **У лошем друштву**, **Из Руско богатство**; последњих год. живота: **Ист. мојег савременика**, **мемоари** (→ сл.).

КОРОЛИЈА Мирко д-р (1886-1934.), песник; био управник поз. у Сплиту и Сарајеву; писао песме пуле бујности и младаљачке снаге, казиване с нарочито, по д'Анжуијевој утор, бираним речником, у којем речи често служиле као декорација; имао неог успеха својом драмом **Зидаве Скадра**; давао понекад занимљиве фелетоне о делотама и значају извесних места сев. Далм.

КОРОМАНДЕЛСКА ОБАЛА, назив за обалу пол. Индије.

КОРОМАЧ СЛАТКИ → апис.

КОРОНА (лат.) 1) знак ☉ који се ставља изнад ноте и продужава њено трајање (обично за $\frac{1}{2}$, али и произвољно). 2) → Сунце. 3) → круна.

КОРОНЕЈА, ст. град у Беотији, код којег спартански краљ Агезилај потукао савезнике 394. пре Хр. **КОРОНЕЛ**, мало инд. место на читанској обали, пред којим се била 1914. битка између нем. ескадре Далеког И, под командом адмирала Фоя Спе, и 1 енгл. дивизије, под командом адмирала Крадока; Британци изгубили битку губитком 2 крстарице.

КОРОНЕЛИ Венераде П., Млечанин, издавач збирке слика и цртежа и. јадр. прим. у 17 в. под насловом: **Mari, golfi, isole ecc. dell'Istria, Quarner e Dalmazia** 1670.

КОРОШЕЦ Антон д-р (* 1870.), кат. еванг., полити-

чар и истакнут задружни радник; изабран 1. пут за нар. посл. у аустр. парламент, у којем био претседник слов. клуба; у име Јсл. клуба дао 30./5. 1917. чувену мајску декларацију у аустр. парламенту; после тога стално се заузимао за Јсл. ствар и радио на уједињењу С., Х. и С. у 1 државу; његовом иницијативом основано Нар. веће у Љубљани 16./8. и у Загребу 3./10. 1918.; заједно са Чингријом и Жерјавом отишао из Аустр. у Женеву, где дошао у везу са срп. владом, опозицијом и Јсл. одбором, и склопио с претседником срп. владе Н. Пашићем женевски споразум 27./9. 1918.; у 1. мет. С., Х. и С., под претседништвом Стојана Протића 1918. био потпретседник, у 2. Протићевом мет. 1920. добио мет. саобр.; био мин. разних ресора у више кабинета, а 1928., после убиства нар. посл. у Скупштини, постао претседник мет. савета и мин. унутрашњих дела; у влади П. Живковића мин. саобр., после шума и руда; од 1931. у опозицији, 1935. ушао у владу М. Стојадиновића као мин. унутр. дела; 1 од вођа јсл. радикалне заједнице.

КОРОШЦИ, Словенци у јн. делу пређашње покр. Корупшке (Корушке); већи део Корупшке насељен Немцима и понемченим Словенцима, и припао Аустр.; мање стичке целине међу К. Циљани, Ројани и Јуни.

КОРПА (герм.), у околини Дебра вел. и по пвцама дрвеним гајганом и др. кићанкама украшена марма којом жене покривају главу.

КОРПОРАЦИЈА (плат.), удружења чланова истог занимања; у рим. праву: правно лице састављено од више физичких лица (кологије и удружења). **Корпоративни систем** → фашизам.

КОРПУС (лат.) 1) тело, скуп. 2) у вој.: осн. стратег. јединица од 2-4 див. са додатком арт., коњице, тхи. и др. јединица; само у вој. где се од к. формира армија, а у мањим вој. не постоје; први увео к. Наполеон I 1805. 3) у праву: код државине, фактичка власт, у којој се манифестује својинско право држаоца. С. *delicti*, предмет злочина, оруђе којим извршен злочин. С. *juris canonici*, збирка извора канонског (црк.) права. С. *juris civilis*, зборник који је потпуно кодификовао рим. право, састављен био од 4 дела: царских конституција (новела), правничких дела (дигести), основног уџбеника (институција), и закона; састављен под владом Јустинијана између 527. и 565. по Хр. С. *Christi*, Тијелово (празник у кат. црк.). **Корпускули**, телашца, елементарна тела, која се разликују међу собом по облику, али која ипсу недељива као атоми; данас се електрони називају к.

КОРСАБАД, варош у аз. Тур., близу Мосула, чувена због рушевина палате асирског цара Саргона II.

КОРСАР (лат.) → гусар.

КОРСЕТ (фрц.), прелук, доцније део одела (нарочито ж.) за стезање струка, стезник, мидер.

КОРТЕЗ Фернандо (1485.-1547.), шп. конквистадор; уништи царство Ацтека и освојио Мексико (1519.-1521.).

КОРТЕСИ (шп.), нар. претставништво у Шп. и Порт.; воде порекло из доба Визигота.

КОРТЕШ (шп.), изборни агитатор. **Кортешовати**, агитовати.

КОРТИЈЕВ ОРГАН → ухо.

КОРТО Алфред (Cortot, * 1877.), фрц. пијанист, диригент, муз. писац, проф. на Конзерваторијуму и Екол нормал у Паризу; дела: **Рационално пластика тхл.**, Фрц. муз. за клавиј.

КОРТОПА Пијетро да (1596.-1669.), ит. сликар, радио митол. сцене у бароком стилу.

КОРУМПИРАТИ (лат.), покварити (у моралном смислу); подмитити, потплатити.

КОРУНД (плат.), оксид алуминијума (Al₂O₃), хексагоналан минерал, вел. тврдине (9), најтврђи после дијаманта, безбојан, плав (→ сафир), црвени (→ рубин), жут. зелен итд.; споредан састојак магматских и метаморфних стена, нарочито на њиховом контакту; употребљавана се као драги камен и као абразив; чувена палазништа: Бирма, Цејлон, Сијам; добива се и синтетички.

КОРУЊА ЛА → Ла Коруња.

КОРУШКА (лат.), кварење духа, обичаја, текста; у обичајном смислу систем потплаћивања при свршавању послова код јавних или прив. установа на штету тих установа.

КОРУТИНА, вел. удубљење у план. пределима.

КОРУШКА (нем. Kärnten), покрајина на Ј Аустр.; у средини Целовачка Котлина, по ободу високе плани. (на С Тауерн и Истрички Алпи, на Ј Караванке), које за време леденог доба биле под ледницима; клима умерено конт. с плани. утицајем; ј. ободом протиче Драва, која у К. прима притоке Зилу, Крку и Лабудинцу (Лавант); по дну Целовачке Котлине 2 већа гладијална јез.: Зрисио и Оојско. Стан. (404 000); колонизовани Немци, понемчени Словенци (Немчури) и на Ј Словенци (око 100 000); баве се земљр., сточарством, шумарством, руд. (мрки угаљ, гвожђе, манган, олово, цинк), инд. (целулоза, хартија) и зан.; гл. град Целовец. **Корушки плебисцит** предвиђен чл. 49. сен-жерменског уговора о миру; гласањем стан. ј. К. (насељене Словенцима и Немцима), подељене у том циљу у 2 зоне, имало да изјави коме жели да било 1 било обе зоне припадну; Југосл. или Аустр.; гласање извршено 10./10. 1920. у ј. зони; у корист Аустр. гасало 22 023, у корист Југосл. 15 278.

КОРЧА, град (22 800 ст.) у Корч. Пољу, ј. од Маличког Јез. (Арб.), највећи град, трг., култ. и просветни центар ј. Арб.; у друмској вези са суседним арб. као и грч. и јсл. градовима (Охридом и Битољем); стан. Арбанаси прав. (већином) и мусл., вел. делом сл. порекла; име града од ирешаченог сл. Горица.

КОРЧУЛА 1) о. (276 км²) на и. страни Јадр. М. (Прим.

Бан.), протеже се као наставак пол. Пељешца; добро насељено; земљр., сточарство, риболов, морнарство, бродарство и каменорезачки зан. 2) варошица (2200 ст.) на и. страни → 1). гмн. у Фрањевачком ман. на обалињем Отоку; добро очуван ст. град с црк. св. Марк. из 13. в. и пуно др. старина; морско купалиште.

КОС, скр. за косинусе (→ тригонометриске функције). **КОС** 1) о. поред малоаз. обале у Егејском М., у острвској групи Додеканеза; у ит. окупацији. 2) → косови.

КОС 1) Гојмир Антон (* 1896.), сликар, највише слика фигуралне композиције, пределе и портрете; бавио се и илустрацијом; опор, али снажан. 2) **Милко д-р** (* 1892.), проф. унав. у Љубљани; написао већи број студија из палеографије, дипломатике и полит. и култ. ист.; гл. дело: **Историја Словенаца**, 3) **Франц д-р** (1853.-1924.), историчар; гмн. проф. до 1911.; радио много на слов. ист.; издао опсежно **Грдиво за згодовино Словенцев**, обухватајући време од 500.-1246., написао низ крајних и дужих студија; његово дело наставак → 2).

КОСА (лат. capillus), длаке, у маси развијене на горњем и задњем делу главе. Длаке к. усађене у кожу кроз канал (већином кос), на чијем дну брадавичаво испупчење, папила, матичњак длаке; длака расте подрашћивањем н. ћелија које настају из матичњака; корен длаке у каналу у кожи; ћелије длаке орожалу већ у каналу, а орожале ћелије не примају више хране ни из матичњака ни споља и не показују више никаква живота; при крају његову у канал се отварају лојне жлезде, чији секрет масти кожу и површину длаке одржавајући их гилкијим и дајући им прир. сјај. Из коже израсли део длаке има 3 слоја: нежан спољашњи од плочастих ћелија, најјачи и главни ср. од снопа влакнастих дугачких орожалих ћелија, а између тих влакна пигмент, мркокрпа зрна; у старијим год. пигмента нестане, а међу влакна улази ваздух, па к. седи, а опада кад се сасуши корен. Дужина к. различита; дубљина 0,1 мм; боја зависи од пигмента (око 50 нијанси); гл. боје: црна, зачасносмеђа, смеђа, жута, црвена и декolorисана (белоседа); густина к. 200-250 длака на см² (црномањсти имају мањи број длака на истој површини од смеђих, а ови од плавих); по облику

к. може да буде: права (нпр. код Кинеза, Монгола и амер. Индијанаца), таласаста (код Европљана), корвчаста (код Аустралијанаца и Нубијана) и кудрава (код Меланезана и Црнаца). К. расте само множењем ћелија у матичњаку, а то се постижева његовом исхраном, одржавањем чистоте, масажом и прањем, а не мазањем неким мастију, уљем и сл.; длака расте месечно 10-15 мм, најбрже за време пуног сазревања, после 18 год.; 1 длака живи 2-6 год., па опадаје. Готово код свих народа обраћа се особита пажња неговашу к. и браде: чепањ, у разним облицима, познат целом људском роду; веома раширен обичај да се к. намаже маслом, уљима или земљом, кречом и сл., ради одбране од паразита; нежељене длаке се код многих народа уклањају с тела (нпр. длаке с лица код амер. Индијанаца, а код мусл. народа, па и наших мусл., длаке са стидних делова тела); раширен и обичај да се прир. к. додаје и вештачка и др. додаци, код Жк. Сл. такође: вештачке плетенице од козине, коњске длаке, вуње и сл.; у околини Пирота се такав додатак зове кацак, у околини Скопља коцељ (може бити тежак више кг), али већ готово изашао из обичаја. К. сама по себи нажит (→ фризура), служи и као место на које се ставља др. нажит: шчеће, зрна, игле, врпце, перје итд. Веома разповрени начини ношења к. и браде. Бријање к. и б. више у обичају код народа с оскудном к., неголи код космогит; начин ношења к. и б. може имати сасв. значај (нпр. бријање главе код робова); веома раширен обичај да се у знак жалости отсеца к., ако се носи дуга, или да се пусти брада, ако се иначе брије важи као правило: где мушкарци носе дугу, ж. носе кратку к. и обратно. У нашем народу раније било у обичају само да побожни старици носе браду општа појава да су мушкарци пуштали 1 прамен к., перчицу.

КОСАНИЦА, д. притока Топлице, извире са пл. Голака, дуга 39 км; улива се испод Куришумлије.

КОСАНОВИЋ Саво (1839-1903.), добробосански митрополит (1881-1885.), био уч. у Мостару и Сарајеву, а 1872. примио монашки чин; истакао се у Сарајеву као организатор омладине; 1885. за казну пензионисан; отада живео понавјаше у Ц. Гори; бавио се помало и књиж.; најкориснији му прилози за ист. прав. цркве у Б. и Х. и Н. Пазару.

КОСАЧЕ, властeosка породица у Хери, чије порекло није утврђено; најзначајнији њени чланови јављају се од 14. в. 1. је знаменити војвода краља Твртка, Влатко Вуковић († 1392.), учесник у косовској бици; њз ње су били и његови синови Сандаљ Хранић († 1435.) и херцег Стјепан Вукчић (1435-1466.); кад пропала херцегова држава (1482.) његови поданици се делом иселили у иностранство, а делом се потурчили; 1 грана у Вен. одржала се до 1. половине 17. в.; друга грана у Ердељу и Молдавској живела је до краја 16. в.; код треће (од потурченог херцеговог трећег сина Ахмета), постала грана мусл. Херцеговина који су живели у Тур. и одржавали односе с Дубровником до 1. половине 17. в.; после тога и њој се губи сваки траг.

COSECANS (плат.), скр. coses., респирочна вредност синуса (→ тригонометријске функције).

КОСЕЉСКА РЕКА, притока Охридског Ј., дуга 40 км; извире с Плакенске Пл., а улива се сз. од Охрида; у ср. току зове се Опејичка Р., а у горњем Мокрену.

КОСИДБА, у ливадарству не сме бити ни сувише рана ни касна, него баш у време када већина трава има највећу хранљивост, а то је у доба цветања; утицај времена веома вел.; може се кретати и мењати време к. у истом месту за по више недеља унапред или уназад. К. се обавља машином косачицом, запрежном или моторном, или ручним косама. **Косилица**, машина за кошење ливада; вуку је коњи, волови или трактор; с добрим коњима може се покосити за 10 сати рада до 4 ха ливаде.

КОСИЈЕР Љубомир (* 1890.), банкар, уређивао Привр. реформу, Банкарство итд., писао чланке о појединим већим новч. заводима, о проблему штедње, земљр. кредиту итд.

КОСИЈЕРЕВО, прав. ман. Рођења богородичина близу Требиња (Зетска Бан.), осн. по традицији, у 14. в., али се 1. пут помиње у 16. в.; порушили га Турци 1807., а обновљен 1816.

КОСИЈЕРИ, малено племе у Ријечкој Нахији (Ц. Гора); етнички међу плем. и околне одасвуд јачим племенима, није имало могућности за нормалан развитак: свега 2 насеља са 111 домова.

КОСИЈУС (плат.) → тригонометријске функције.

КОСИТАР → کالاј.

КОСИЋ 1) Балдо (1829.-1918.), зоолог, бавио се дубровачком фауном кичмењака; гл. дело: *Рибе дубровачке, Грађа за дубровачку номенклатуру и фауну риба, Птице Дубровника и околине, Грађа за дубровачку номенклатуру и фауну птица* (Гласник хрв. природословног друштва). 2) Мирко д-р (* 1892.), б. ушнв. проф., научни радник, политичар, публицист; у науци се нарочито истакао на пољу социол. и полјат. екон. Дела: *Модерна Германија, Општа социологија*.

КОСЈЕРИЋ, варошица (350 ст.) и среско место у Србији, с.-си. од Ужича (Дрипска бан.); околна сточарска.

КОСКЕНИЕМИ Вејко Антеро (Koskeniemi, * 1885.), најзначајнији савр. фински песник; његова формално израбена поезија има мирну јасност финског пејзажа.

КОСМАЈ 1) план. (628 м) у Шумадији, сз. од Младеновца. 2) предео (30 села) око → 1) (Дунавска Бан.); гл. место варошица Младеновац.

КОСМЕЉ → руњавац.

КОСНИК 1) балван који из бродског прамца стрши косо према хоризонту; служи за ношење нарочитих једара. 2) косо положена греда, обично под углом од 45°; подупире водоравно положене греде.

КОСОВЕЉ 1) Сречко (1904.-1926.), слов. песник; експресионизма и соц. тема; у последњим песмама прелазује меланхолија; опевао пејзаж краса. 2) Стано (* 1895.), слов. књиж., уч., новинар; највише успеха имао у поезији, у којој показао финију осетљивост и нарочит смисао за живе и смелје фигуре.

КОСОВИ (Turdidae), породица птица певачица већег пораста живахних покрета и пријатног гласа; познатије врсте: *кос* (Turdus merula) и *дрозд певач* (T. phylomela). **КОСОВИЋ** Кастан (1813.-1883.), рус. научник; санскритолог; превео одломке из *Зенд-Авесте* и *Махабхарте*; издао *Зборник перс. натписа*.

КОСОВО, К. Поље 1) пространа потолина између Шар-Пл., Црнољазе, Голеша, Чичавице, Копаоника, Голака, Жеговца и Скопске Ц. Горе; на ловији у самом пољу развоје између Ситнице и Лепенчеве притоке Неродимке, одн. Црног и Егејског М.; земљр.; поред Кос. Митровице и Качаника на крајњим тачкама, још 5 вароши (Урошевац, Липљан, Јањево, Приштина, Вучитрн). На К. раскрсница путева који водили са З у Цариград и из Ст. Србије на С у Србију и на ЈЗ према Зети и Арб., и оно од давних времена имало ст. колоније и било поприште љутих и одлучних борби; у вашој ист. ту 1073. страдао млади Бодин, додичије жупан Немања победом на К. 1168. осигурао своју власт; ту била чувена битка између Срба и Турака на Видовдан 1389., и 2. у којој поражени Мађари Јанка Хуњадија 1448.; у Качанику додичије страдали Аустријанци 1689.; ту, у Приштини, Неродимљу и Пауиница, биле престонице срп. краљева (од Милутина) и многе црк., од којих још и данас постоји лепа Грачаница, задужбина краља Милутина из 1321. Гл. град К., перифериски, био Звечан и донекле Вучитрн, а

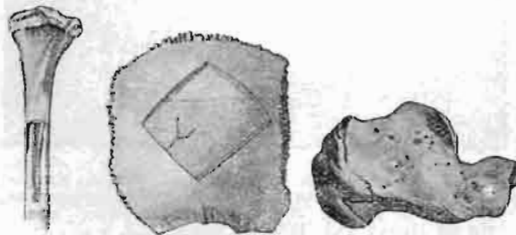
гл. варош Митровица и Приштина; поред Митровице налазио се важан рудник Тренча, а знаменита била и руд. варош Јањево. К. ослобођено после битке на Мердарима, 1912. Од краја 17. в. у њ системски надирали Арбанаси и потискивали срп. живља; сад, после ратова, срп. елемент почео све више да осваја. 2) малено карено поље између пл.

Козјака и Промине, ј. од Книна (Прим. Ван.); земљр. и вишегодарство; стан. готово сви прав. Срби. Косовска девојка, идеална личност из косовског епосуа нар. песама; после боја запајала рањенице на К.; символ верности и милосрђа и девојачке коби. **Косовска битка** (13/6. 1389.). На вест да се тур. вој. (100 000 људи) под командом султана Мурата креће преко Ђустенида и Куманова ка Приштини, кн. Лазар кренуо са својом вој. (око 35 000) из Крушевца ка Приштини у намери да на Косову Пољу дочека Турке. Срби поставили свој борбени поредак на д. обали Лаба, наслонени д. крилом на р. Ситницу, а левим на плањ; у центру био кн. Лазар са својом гардом, д. крило образовао Димитрије Војиновић с пещ. и коњицом, а л. крило Влатко Вуковић с Војаницама; резерва (6-8000 људи) под Вуком Бранковићем била позади центра; Турци поставили свој борбени поредак према ери., на л. обали Лаба; у центру био султан Мурат с гардом, д. крило образовао његов син Бајанит с еври. (румелиским) трупама, а л. млади Муратов син Јакуб с азимским трупама; резерва била позади центра. Турци предузели напад 15/6. око 8 часова: л. крилом прешли Лаб и заметнули бој око брежуљака на његовој л. обали; ери. д. крило одбило напад Турака, пробило њихово л. крило и одбило га на резерву; стога се тур. центар пореметио и Срби на тај начин дошли у блиску околину Мурата; у том тренутку Милош Обилић се пробио до султана Мурата и ножем са смртном ранио, али у очајној борби и сам погинуо; Бајанит је у то време (око 10 часова) оценно опасност на л. крилу, а видео да на д. крилу нема опасности. Јер тамо Срби нису могли прећи у маси Лаб, на повратно већи део својих трупа ка Ситници и напао ери. д. крило у бок, а резерви наредно да и она нападне ери. д. крило; видели ово, кн. Лазар наредно да и његова резерва ступи у бој; међутим, док је ова прилазила, ери. одељења на крајем д. крилу, обухваћена од свежих тур. снага, почела да се повлаче; не зна се да ли ери. резерва покушала да интервенише, па није успела, или била повучена д. крилом, које отегнуло, али се зна да се овако отпочето повлачење претворило у бекство, чиме је и битка била изгубљена; Влатко Вуковић и Вук Бранковић брзо се повукли са својим трупама, а остали, измешани с Турцима, изгинули или били заробљени; међу последњима био и кн. Лазар с још неким војводама, које Бајанит посекао; султан Мурат такође подлегао рани још за време битке; последње к. б.: материјалан и страховит моралан позар Срба и претварање Србије у тур. вазалну земљу. **К. Митровица** → Митровица Косовска. **К. овца**, на К. и околини, спада у дугорене о.; боје беле, црне или шарене. **К. ресавски говор**, и старији тип екавског наречја; говори се и. од линије П-н-Ибар-Краљево-Крагујевац-Рача-Паланка-Горазда, као и у н. Банату; особине: 3 увек као е (стареји, несам, опем); 3. и 7. п. једи. ж. р.: е (жене, земље); 6. п. једи. м. р. увек: -ем (Јунак); 7. и. јед. заменица и придева: -ем место -ом (у оном граду); има само ет. акценте: девојка, прекочи; дужине после акц. се скраћују; 7. п. мн. = 2. п. мн. (на планина, по земаља); у 4. п. мн. к често прелази у и (Јунаке, руке), у 1. п. мн. аор. наст. -(х)мо (лева(х)мо, тресо(х)мо).

КОСОР Јосип (* 1879.), књиж., почео с приповеткама и романима, у којима има, поред извесне соц. ноте, извесних тежњи на новијим ум. изразом; више занимљив по оном што је хтео него по оном што стварно дао; у последње време ради понајвише на драми; од драма највише успеха имао **Пољар страсти**; последња његова драмско ствар: **Има бога — нема бога** није имала успеха.

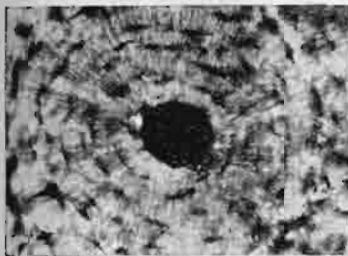
КОСТ (os), чврст орган; служе: да одржавају и дају облик тасу, штите извесне органе, образују зглобове, да се мишићи за њих припајају, а притом су пассивни органи кретања. Човек има преко 200 к. По саставу садрже: 30% орг. састојака (осеин, еластин)

и 70% неорг. (соли: креча, магнезијума, калцијума, флуора, фосфора); по грађи: кошт. ткиво компакт-

но или сунђерасто; компактна к. на површини, сунђераста у унутрашњости; сунђераста к. грађена из танких плочина, распоређених по статичком плану, према јачини и правцу силе која делује на то место; обе богате хелијама. По облику к. су: дуге плоснате и кратке; дуге к. одликују се 1 димензијом неколико пута већом од остале 2, имају тело (дијафизу) и 2 крака (епифизу); **дијафиза**, грађена од компактне к., у средини већином шупља (коштани канал), шупљина садржи коштану ерж; **епифиза**, обично задебљана према телу, има танак површни слој компактне масе, док средина испуњена сунђерастом к.; **плоснате к.**: 2 димензије знатно надмашују 3., грађене од 2 компактне плоче које међу собом имају танак слој сунђерасте к. (диплое); **кратке к.**: све 3 димензије приближно једнаке с танким површним слојем компактне к., у средини сунђераста к. К. међу собом везане: везивом, мишићима и зглобним чаурама (→ окоштавање, к. ерж, зглоб) (на сл.: дуга, плосната и кратка к.). **Запаљење к.** → остеомиелитис. **К. главе** деле се на к. лубање и к. лица; к. лубање, 8 на броју, од којих 4 испарне: теона (os frontale), потилка (os occipitale), клинаста (os sphenoidale) и ептаста к. (os ethmoidale) и по 2 парне: темене (os parietale) и слепоочне к. (os temporale). Све к. л. плоснате, изумијајући неке њихове делове; слепоочне садрже у себи ер. и унутарње ухо. К. лица, 14 на броју, од којих 2 испарне: рало (vomer, носна преграда) и доња вилица (mandibula), 6 парних: носне (os nasale), сузне (os lacrimale), нечачне (os palatinum), јабучне (os zygomaticum), доње носне школце (concha nasalis inferior) и горње вилице (maxilla). К. лубање и лица граде неколико шупљина за смештају органа: дупља лубање за мозак, орбита за око, носна дупља; неке к. имају шупљине у себи, које већином у вези с носном дуплом (носни синуси). **К. врата и трупа**, 32 на броју; основа је кичма. На врату изнад гркљана лежи језична к. (os hyoideum), служи за приној извесним мишићима језика. У грудном делу, од кичме одвајају се 12 пари ребара (ossa costalia); првих 7 пари права ребра (costae verae), у вези с грудном к. (sternum); идућа 3 пара, лажна ребра (costae spuriae), у вези су с грудном к. преко заједничке хрскавице; по следња 2 пара ребара, врта ребра (costae fluctuantes), слободна, изумијајући приној на кичми. Грудна к. личи на мач плосната, затвара → грудни кош с предње стране. **К. горњег уда**, **допатица** (scapula) и **кључњача** (clavicula) служе као основа приноја горњем уду; надлактик и подлактица имају 3 дуге к.: надлактицу (humerus), лакатницу (ulna) и жбину (radius); ручје грађено од 8 кратких к. поређаних у 2 реда; 1. ред: чунаста (os naviculare), полумесечаста (os lunatum), трогоња (os triquetrum) и грашката к. (os pisiforme); 2. ред: вел. и мала многоголца (os multangulum majus et minus), главњачаста (os capitatum) и кукаста к. (os hamatum); ручје садржи 5 дугих к. (ossa metacarpalia I-V); прети имају по 3 чланка (phalanges), палац 2; укупно на свакој руци 32 к. **К. доњег уда**; **карлична к.** (os coxae) служе као основа приноја доњем уду; постала од 3 к. које међу собом срасле (препонка, бедрена и седална); бутина и потколеница имају 3 дуге и 1 кратку к.: бутњача (femur), листњача (fibula), голенача (tibia) и чачница (patella); стопало садржи 7 кратких к.: скочна (talus), петна (calcaneus), чунаста (os naviculare), 3 клинасте (os cuneiforme I, II, III), коцкаста (os cuboideum), затим 5 дугих к. допозја (ossa metatarsalia I-V). Прети имају по 3 чланка (phalanges), палац 2; укупно на свакој ноzi 31 к. **Сезамонидне к.**, веома ситне, округласте, налазе се око извесних зглобова; њихово присуство нестално. **Коштано брашно**, вештачко ћубре добишено млевенем костију из којих извучена мас; садржи, поред калцијума, 4-5% азота и доста фосфорних једињења, у облику у којем биљка може лако да их асимилује. К. б. може да се добије и као споредан производ у фабрикама туткала из костију; оно садржи: 0,5-1% азота и 30-35% фосфорних једињења срачунатих на фосфор-пентаоксид. К. б. се с успехом употребљава на киселим земљиштима; количина по ха двалут већа од суперфосфата. У Југосл. та производу фабрике туткала и неке веће клинице; њихов капацитет 750-1000 вагона год., али се производи мало и све се извезе: 1934. тај извоз изнео 201 вагон у вредности од 1 137 830 д. **К. канал** — **кост. К. ерж**, испуњава к. канал и међу-просторе код служвасти к. ткива; **црвена с. постоји** у костима мале дече и у неким кратким костима одраслих; у њој се стварају црвена крвна зрна; **жута с.**, само код одраслих, састављена од масног ткива; **желатинозна с. вића** се само у диплома плоснатих костију. К. с. богата фосфорним мести-

ма; црвена к. с. од младих животиња корисна код деце. К. ткиво, врста везивних т. само код кичмењака, сграђено из к. ћелија између којих се налази међућелијачна маса, осени, по правилу импретисана неорг. солима и због тога веома чврста; к. ћелије имају одређен правилан распоред (на сл.: лево Хаверсон канал).

К. туктало → туктало. К. уље, добива се прерадом к. маси: екстракцијом костију безинном добива се к. маст, из које се делимичним хлађењем и пресовањем издваја течни део, к. у.; добро пречишћено у. постојано и служи као добро маљиво за фиње механизме и оружје. К. привло, прна боја добивена сипњем к. угља; боја има дубоки црни тон; служи за израду уљаних боја и лакова.

КОСТА 1) **Етбијн Хенриј** (1832.-1875.), слов. писац и политичар; 1856.-1875. ур. нем. Гласника Ист. друштва за Крањску; 1868.-1875. председник Матице слов.; издао 1859. Водников Споменик. 2) **Хенриј** (1799.-1871.), слов. прани писац и историчар Крањске; у делу Путне усмене из Крањске (на нем.) доста ист. и геогр. података.

КОСТАЈНИЦА, варош (2000 ст.) на л. обали Уне и жел. прузи Суња-Бања Лука; 1. помен 1258.; фабр. кожа, жива трг.; францезачки ман.; на д. страни Уне → Бзасанка К. **Костајничко-зрипопољско владичанство**, прав. црк. обл. у Хрв., осн. 1713. из карловачко-зрипопољског владичанства; 1771. укинато и спојено с карловачко-сењским, с којим и данас у јединици, под именом горњо-карловачке епархије. **К.-сјеверинско владичанство**, прав. црк. обл. која 1749.-1771. обухватала к.-зрипопољско в. без Лике и Крбаве, и део сјеверинског или лепавинског в.: 1771. раздвојено на горњо-карловачку и пакрачку епархију.

КОСТАЊЕВЕЦ Јосип (1864.-1934.), слов. приповедач природничке шк.; Костањска елита, Гојко Кнафец, Ноч. Јаховићки, Из живљења Томажа Кржаја. На солјаних тлех: збирке; Из књиге живљења. Живљења трњева пот, Кривец, Збрани списи.

КОСТАЊЕВИЦА, варошица (450 ст.) у Кршком Пољу (Драв. Бан.), постала у ср. в. око тврђаве Штајнхајмоваца.

КОСТАРИКА, држава (48 410 км², 1/2 мил. ст.) у Ср. Амер.; земљиште план., вулканске првр.; клима у нижим деловима тропска и влажна, на висији умерена; земљр. производи: житарице, кава, какао, шећ. трска, ј. воће; има шума са каучуковим дрвећем; у прим. риболов; од руда има злата, сребра и манган; инд. слабо развијени; саобр. се врши морем, жел. мало; извози каву, банане, какао, шећ. трску и руде; увози фабрикате (тканине и машинерију); гл. место С. Хосе; насељена од Шпанцолаца после 1561., постала самостална 1810.; од 1910. под фин. надзором САД. **КОСТЕ** (Coster) 1) Самуел (1579.-1665.), фламански драматичар; комедија: Тијсен ван дер Шилден; драме: Итис, Ифигенија. 2) Шарл (1827.-1879.), белг. писац, поборник флам. независности; у роману о Тил Олзеинингелу описано путње Фламанаца под Филипом II; збирке: Фламандске легенде и Брабансонске приче.

КОСТЕЉИНА, д. притока Крапине (Савска Бан.), дуга 37,5 км, извире с Костељског Горја.

КОСТЕЉСКО ГОРЈЕ, пошумљени брежуљци у сз. делу Хрв. Загорја (Савска Бан.); највиши вис Брезовица (531 м).

КОСТЕР Лаурентије (1370.-1440.), из Харлема у Хол.; један од проналазача штампe, први слагао текст од посебних слова, начинених од дрвета.

КОСТИК, Кереш, д. притока Тисе; извориште у Мађ., сз. од Суботике, а ушће у Југосл., између Ст. Кавиље и Септе.

КОСТИМ (фрц.), → пошња карактеристична за неко доба, народ. земљу или стилске; одело за маскенбал, карневал, купање; од краја 19. в. назив за ж. сукњу и капат од исте тканине; у поз. се тек од краја 18. в. обраћа пажња на ист. верност поз. к.

КОСТИЋ 1) Александар д-р (* 1893.), проф. хистологије на Мед. факулт. у Београду, ур. библг. за сексуална питања; дела: Основи хистологије, Основи хистолошке тхн., Полни живот човека, научни и по-

пуларни чланци. 2) **Димитрије** д-р (* 1886.), историчар, проф. Унив. у Скопљу; гл. поље рада култ. и полит. ист. Срба у 18. в.; објавио већи број расправа и студија; гл. радови: Срп. насеља у Русији, Нона Србија и Славено-Србија, Стеван Шгиљановић, Гроф Колеар. 3) **Коста** (1873.-1913.), проф. гмн. у Београду; бавио се поглавито ист. географијом и култ. историјом; гл. дела: Наши нови градови, Трг. центри и друмови на срп. земљи и др. 4) **Лаза** д-р (1841.-1910.),

песник и драматичар; имао веома несрећан живот; младост провео у омладинској акцији, као 1 од водећих лица омладинског покрета. Радо ушao у књиж. веома смелим и необичним песмама, у којима било снаге и несумњивог директног надахнућа, али и хитимичног претеривања, у тежњи за поим, и извесне књиж. размажености; много јачи био у драма: Максим Црнојевић и Пера Срединца најбоље трагедије срп. књиж., с пуно смисла за трагично, патетично и истини драмско, и с партијама књиж. бескорним у полету и израду. Много се бавио студијама и преседима Шекспира; у нашу поезику, по Шекспирову узору, покушао да uvede јамб; иако његови јамбови нису беспрекорни, ипак значе у драми огроман напредак према мононом трохеју. Бавио се и флз. естетике и књиж. критиком; дао 1 вел. књигу књиж. успомена и анализа пишући о Змају (→ сл.). 5) **Лаза** М. д-р (* 1897.), статистичар и правник-публицист, проф. на Правном фак. у Суботици; радио у Свезнању теор. естетичку. 6) **Милан** (1816.-1880.), шк. писац и преводилац; организатор шк. у Ц. Горн; писао приповетке и путописе; гл. дела: Школска носета гл. школског надзорника црног. школа, Школе у Ц. Горн; превео Шекспирову Украјену горнал. 7) **Миливоје** д-р (* 1883.), проф. хирургије Мед. фак. у Београду; пријат стручњак, писац стручних расправа из хир. нарочито обрађивао питање о болестима жучних путева и етомачне грлизиле. 8) **Петар** (1852.-1934.), проф. и директор богословије у Призрену; учествовао у јавном раду у Ст. Србији; написао доста корисних прилога о животу Срба под Турцима и о историјату срп. црк. у Призрену и његовој околини. 9) **Тадја** (1863.-1927.), свешт. и приповедач, писао приповетке из сеоског и варошког живота, које нису много ум., али имају високог хумора, много запажања и живих типова; боље му ствари: Господа сељаци и Копун; роман На туђем послу мање успео.

КОСТНИЧКИ САБОР, скуп бискупа зап. црк. 1414.-1418. у Костици (→ Констанца) да би се докрајчио → папски раскол (1 време 4 папе) и да би се извеле потребне реформе; најсјајнији сабор (18 000 свешт.), учествовао и цар Сигмунд; осуђен → Хус и Јероним, а реформе одложене.

КОСТОВОКИ, Кистовоки, народ алородског порекла, који у ст. в. живео прво иза Дона у Украјини, латин населио Шумовите Карпате, а у 2. в. по Хр. сишао до ср. Грч. и разорно елеузиски храм (170 г.), после чега га нестало; Шафарик и Нидерле сматрају К. за Сл.

КОСТОВ Стефан (* 1875.), буг. комедиограф и сатиричар грађ. друштва; комедије: Големанов, Златни рудник.

КОСТОВИЋ Гаја, Србин, живео у Рус. и јопи 1882. предузео, у сагласности с рус. мст. војним, израду 1. дирижабла чврсте конетрукције; умро не дочекавши да заврши своју замисао, коју остварио проф. Цетелин неких 20 год. доцније.

КОСТОЛАЦ, село у Србији, близу ушћа Млаве у Дунав, где у рим. доба била варош Виминацијум с тврђавом, од које стоје развалине; у ср. в. град Брањчево.

КОСТОМАРОВ Никола (1817.-1885.), рус. историчар; бавио се ист. Русије; осумњичен да ради на ствдељењу Украјине, интерниран прво у Петрограду, затим у Саратову; гл. дела: Буна Стењска Разина, Републике у сев. Русији, Мазепа, Богдан Хмельницки.

КОСТРАЈНИЦА, место у Дравској Бан., на 230 м надм. в., 9 км од Рогашке Слатине на прузи Гробљано-Рогатец; алкална крслеват с јодом и литијумом; има и алкално гвожђевит кисео извор; лећи: болести органа за варење, катаре, мокраћних органа, шећ. болести и др.

КОСТРЕНЧИЋ Марко д-р (* 1884.), проф. за нашу правну ист. на Загреб. унив.; објавио расправе о помор. праву у нашим примор. етатутима, о ист. хрв.

права, виноделском зак., ист. с. права као незне итд.; под режимом од 6./1. постао мин. и сенатор. 1935.-1936. бан Савске бан.

КОСТРИКА (*Ruscus aculeatus*, фам. Liliaceae), зимзелен жбул с листовитим гранама (филокладјама), на којима се развијају једна приметни белочишти цветови; плод дрвена крупна бобица; филокладиде кокасте, јајастог облика, с оштрим, триовитим врхом. Гране к. с дрвеним бобицама продају се пред Божић, па постоји вел. опасност од њеног уништења.

КОСТРОМА, варош и речно пристаниште (75 000 ст.) на Волги (СССР); ткст. инд.

КОСТУР, варош (12 000 ст.) на Костурском Јез. у грч. Македонији; стан. већином Грци, раније се бавило много кожухарством, данас живе углавном од рибарења и млекарства.

КОСТУРИЦА, зграда обично на гробљу, у коју се из гробова преносе кости покојника, пошто у гробу проводи одређено време; обичај таквог преконачња и подизања к. распрострањен углавном на И и по градовима; имају их Грци а и наш народ у Ј. Србији и Далм.

КОСЦИ (Orionidea), ред наукова. Јасно чланковита грбуха и веома дугих танких ногу. Јаја полажу у земљу помоћу дуге легалице.

КОТА (фрц.) 1) висинско отстојање неке тачке од пројекционе хориз. равни или од морске површине; у том случају к. претставља надм. в. (на картама и ситуационим плановима); у тхв. плановима к. сваки број који означава неку димензију. 2) курс, белешка.

КОТАЛАЧКА ЖЛЕЗДА → грудна жлезда.

КОТАНГЕНС (лат.). скр. cot., cotg. → тригонометријске функције.

КОТАНИЦА, виз. одметник из 13. в.; служио код срп. краљева Драгутина и Милутина.

КОТАРИ, Равна К., предео у сз. Далм., између доњег тока Крке, пл. Буковице и Јадр. М.; у стан. превлађују досељеници, који се истакли у борбама с Турцима у 16. и 17. в.; кат. и прав.; гл. место Бенковац.

КОТАЦ → свињак.

КОТАЧ, точак; токови на боковима речног брода који се окрећу парном машином и тако покривају брод; морски их бродови не употребљавају, јер их валови лако кваре.

КОТВА 1) гвоздена или дрвена спона за везу комода дрвета или камена међу собом. 2) у стхпн. употребљава се каткад место израза индукт машине (→ индукт). 3) оруђе на речном, морском и ваздушном броду којим се они закачињу за дно или земљу.

КОТГ., скр. за котангене (→ тригонометријске функције).

КОТЕЈ, варош (3 100 ст.) у п. Буг., међу оградницама Балк.; пре ослобођења Буг. златан привр. центар (стока, вуна), сада израда вилна, ћешта, шајака и др., као и ж. рад.

КОТЕЖ (енгл.), мала кућа ван вароши.

КОТИЈОН (фрц.), фрц. игра, позната од средине 18. в. као прста контрданса и кадрила, развила се особито у 19. в.

КОТИЛЕДОНИ (грч.), први листови биљке на ембриону, прете грабе; карактеристичан њихов број за поједине вел. групе гормофита; код напрата 1 код гимносперама 2 или више, код дикотиледона 2, код монокотиледона 1; њихова улога важна у исхрани младе биљке; служе или као органи за примање хране, сменене у хранљивом ткиву семена, или се хранљиве материје налазе сменене у њима.

КОТИРАЊЕ, на берзи: нуштање хартија од вредности у берзански промет, утврђивање њиховог званичног курса на берзанском састанцима; да би се заштитили интереси пољачког света и очувало поверење целокупне публике, свака берза обраћа пажњу које ће хартије пуштати у берз. промет; само котирање хартије пружају довољно матер. и моралне гаранције новч. свету.

КОТЈЕРА Јан (1876.-1923.), чешки архитект модерног правца; гл. дела: музеји и јавне и приватне зграде у Прагу.

КОТКА, варош (16 000 ст.) у Финској; инд. дрвета.

КОТЛЕНИК, плани. (748 м) у Шумадији, између З. Мораве и доњег тока Гррке, с. од Краљева (гралица Дринске и Моранске Бан.).

КОТЛЕТ (фрц.), комад меса с основе ребара.

КОТЛИНА, басен (фрц.), општи назив за пространа удубљења у земљиној кори, без обзира на који начин постала.

КОТЛОВСКИ КАМЕН, талог добивен упаравањем воде у парним котловима, по саставу углавном смења калцијумових и магнезијумових једињења; чврсто пријања уз металне површине котла и на тај начин спречава добро спровођење топлоте; тврда вода, која има доста растворених калцијумових и магнезијумових једињења, није погодна за непосредно нањавање парног котла због стварања к. к.; она се претходно омекшава: хем. путем се таложне соли које стварају к. к.

КОТЉАРЕВСКИ 1) Александар (1837.-1881.), рус. историчар; бавио се ист. ст. Сл.; написао: *О погребним обичајима ст. Словена*. 2) Иван (1769.-1838.), малорус, песник; у смену *Бнејде* испољава се његов тонао и доброћудан хумор.

КОТОКУ, јап. цар (643.-654.), реформатор.

КОТОЛЕНГО Бузене Блажени (1786.-1842.), филантроп, осн. хуманитарне установе Мала кућа божјег провиђења; матица у Турину.

КОТОН (фрц.), памук, памучна тканина.

КОТОВО уље, трг. име за уље из памукова семена.

КОТОПАКСИ, највиши жњни вулкан на Земљи (6005 м); на Андима (Ј. Амер.) у делу који припада држави Еквадор.

КОТОР, град, морско пристаниште и среќно место

(5000 ст.) на јп. крају зал. Боке Которске (Зетска Бан.). У доба Немањина аутономан град под срп. врховном влашћу. Фабрика сапуна и црпа, пароморско друштво, седнице прав. и кат. еп., гмн.-поморска акад., 2 музеја, 2 библт., кат. црк. св. Тринити тробродна базилика с 2 звоника (12. в.), прав. црк. св. Луке (једнобродна базилика) из доба Ст. Немање, св. Богородица (једнобродна базилика с кубетом) из доба Ст. Дечанског и др.; око гради се одбрањени зидови. **Которска бискупија**, не зна се када је основана; у 3. десетини 10. в. била под епитским митрополитом; данас обухвата некадашњу ризанску и будванску б.

КОТОРНА, варошица (3900 ст. хрв. кајкаваца) у Међумурју (Савска Бан.); млина на ваљке, парна стругара, промишљена сухомеснате робе.

КОТОРЦИ, мања срп. стичка група у пределу Которије, између Овчег Поља и р. Пачиње.

КОТЉАН (*Scargaeus sacer*), вел. црна буба топлих степених крајева, сродна балегару, гради од балеге округле дошце и употребљава их за храну; младунци се развијају у лоптама од балеге; у ст. Ег. емаман за св. животињу.

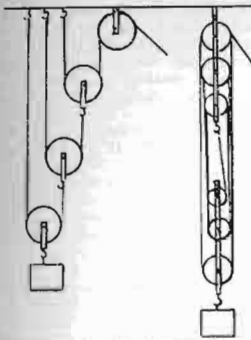
КОТЉАЧЕ, справе с малим токовима, везују се за цинеле и служе за брзо покретање по равном путу; постоје сале са глатким подом по којем кретање на к. веома лако.

КОТРОМАНИЋИ, бос. владарска династија, коју осн., по свој прилици, витез Котроман, герм. порекла, који 1163. с мађ. вој. дошао у Босну; плаче, као непосредни предак сматра се бан Пријезда (владао од 1254.); његов син Стеван I Котроман узео 1284. хер краља Драгутина, а његов праунук Твртко, на основи те везе, полагао своје право после смрти цара Урона на срп. престо. Династија К. у непосредним и посредним линијама, са законитим и незаконитим наследницама, владала у Босни све до слома државе 1463. Дала 3 способна владара: бана → Стевана II, краља → Твртка I, I од најзнаменитијих лица наше ист., и краља Тому, који имао и енергије и даровитости, али није имао среће, јер дошао у најмуглнји времена.

КОТЉЕВИЋ Бено, Бенедикт (почетак 15. в.-1468.), дубровачки писал; написао на ит. делу: *О трговини и о савршеном трговцу*; најстарије сачувано дело I дубр. писца, штампано 1573. у Млецима.

КОТУР, сталан к., тј. онај чија виљушка утврђена а центар се не помера биће у равнотежи, ако на крајевима пребаченог ужета дејствују једнаке си-

сталних к. на 1 виљушци, исти (п) број покретних на 2. заједничкој виљушци; уже завезано за 1. виљушку пребације се наизменично преко к. 1. и 2. групе, терет виси на 2. виљушци $F=A/2n$.

КОТУРАЧЕ, гравитационе железнице (Rollbahn), пумске ж. на којима се транспорт дрвета обавља једино помоћу гравитације; употребљавају их у плани. терену за довоз дрвета до гл. шумеких транспортних направа.

КОТУРАШКИ САВЕЗ КРАЉ. ЈУГОСЛ., оен. 1919., седиште Загреб, учлањена 52 бициклистичка клуба са 605 такмичара и 1840 чланова.

КОТУРНА, код ст. Грка мека чинела без нопа; код Римљана од доба цара цинела се високом дрвеним ноном; символ трагедије и узвишеног песничког стила.

КОТУРА, плани. (1567 м) јн. од Врања (Вардарска Бан.).

КОФЕНИ, бели кристали горка укуса и тешко растворљиви у води; има га у зрнању кафе; лишћу кинеског чаја, зап.-афр. кола-орасима и у 1 тропској биљци; дражи кору вел. мозга, појачава осетљивост чула и моћ на интелектуални рад (супр. алкохолу), повећава крвни притисак, појачава радну снагу срца и мишића и лучење мокраће; у велим количинама изазива несаницу и лупање срца; у мед. се даје код слабости срца и крвног оптока, код разних тровања и др., а комбинuje се и с др. лековима.

КОФЕРДАМ (енгл.), у зубној мед.: мембрана од еластичне гуме, за изолацију зуба приликом лечења; пуњења корена и стављања пломбе.

КОХ 1) Готфрид Хајрих (Koch, 1703.-1775.), нем. глумца, поз. сликар и писац, управник поз., вођ. хамбуршке друштве, противник Готшеда; 1. увео оперету у Нем. 2) Роберт (1843.-1910.), нем. лекар, створио методу бактериол. истраживања, открио 1882. бацил тбк. (Кохов бацил), вибрио колере 1891.; од 1903. бавио се тбк. (Кохов феномен); био директор института за заразне болести, највећи нем. бактериолог. Кохов бацил → туберкулоза. К. феномен, Р. Кох утврдио: када се тбк. заморче поново (вегетатки) инфицира бацилом тбк., последнице ове поновне (супер) инфекције друкчије (→ алергија) неголи оне прве; тбк. промене у телу код 1. инфекције настају споро, шире се по телу и показују слабу склоност ка залечењу; дејство суперинфекције наступа брже, промене се не шире по телу већ остају ограничене на место продора бацила и, што је најважније, залече се; може се дакле рећи да 1. тбк. инфекција до неке стигне тело од дејства суперинфекције; ако 1. инфекција није била смртоносна, већ се залечи (→ латентна тбк.), она чини тело отпорним према накнадним инфекцијама. Готово сви одрасли људи носе у себи латентно тбк. огњиште од детињства; то објашњава да они, иако стално изложени тбк. инфекцији, ипак релативно ретко оболевају и умиру од ње, док деца, која се 1. пут инфицирају, чешће оболевају, а смртност релативно вел. ▼

КОХАНОВСКИ Јан (1330.-1584.), најв.ћи пољ. песник 16. в. и 1 од најбољих тадашњих уштите; прост, јасан, углађен, ученик класичара; препевао псалме, написао веће песме: Сובутка Шах, сатиру Сатир или дивљи човек и трагедију Отправа грч. посланика; класичне му песме Жалопије, писане поводом смрти кнеза Урсуде, искрене, пуне чистог лиризма и дубоког родитељског бола.

ле; служи само за промену правца силе. **Покретан к.**: 1 крај ужета утврђен, терет виси на виљушци, сила која држи равнотежу терету, а дејствује на 2. крају ужета равна је половини терета; када се 2. крај 1. ужета завезе за виљушку 2. покретног к., затим слободни крај 2. ужета за виљушку 3. итд., а крај п-тог слободног к. пребаци преко сталног к., сила F која тамо држи равнотежу терету $A = A/2n$. Др. врста сложених к.: низ

КОХЕЗИЈА (лат.), привлачна сила између молекула 1 тела.

КОХЕР Теодор (Kocher, 1841.-1917.), швајц. хирург, проф. у Берну, познат по проучавању штитне жлезде и њене операције; описао многе симптоме код хвр. обољења; неколико истражених носе његово име.

КОХЕРЕНЦИЈА (лат.), однос припадности, међусобна повезаност.

КОХЕРЕР (лат.-фрц.), врста детектора, који нашао примене код 1. радно пријемних апарата (→ Брауни). **КОХИНОР** (Koh-i-Noor), 1 од најлепших и највреднијих дијаманата, резан у облику брилијанта; пре глачања имао 186, а после глачања 106 карата; налази се у енгл. држ. благајни.

КОХОРТА, рим. војна јединица, чета.

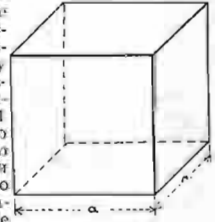
КОЦЕБУ Аугуст (Kotzebue, 1761.-1819.), нем. поз. писац; вешт у заплету; слаб у карактеристици личности; утицао на наше писце (Јоакима Вујића и др.).

КОЦЕЉ 1) син и наследник слов. кнеза Прибине у Доњој Панонији, владао у 2. половини 9. в.; примио 867. св. Кирилу и Методија када путовали у Рим; потпомагао њихов рад. 2) → коса.

КОЦЕН Блаж (1821.-1871.), слов. картограф, штампач шк. геогр. атласа на нем., од којих му Геогр. атлас за ср. шк. био заведен у читавој Аустр. и до 1918. достигао 42 издања; има и хрв. издање његових атласа.

КОЦИАН Самуило (* 1837.), фин. директор Сремске жупаније; председник фин. управног суда у Загребу; писао много о фин. питањима; Изравни порези, Пристојбени закони, Ратни порези, Фин. законскословље; творац Мале фин. библиотеке.

КОЦКА 1) правилан октаедар (→ полиедар), тело ограничено са 6 квадрата; запремина к. с ивицом дужине а једнака a^3 . 2) камен у облику к. који на свакој страни носи по 1-6 тачака. 3) у преносном смислу свака хазардна игра, а у ужем смислу више врста игара са 1 или 2 к., нпр. барбут; изузетно зак. дозвољена к. као средство за решење спора (при деоби нпр. к. решава ко ће који део добити). **Коцкање**, играње хазардне игре код које одлучује слепи случај, а не вештина и присебност играча; кажњава се као професија, кажњава се и ко помаже к.; коме је к. занат казниће се новчано до 20 000 д. а у поновном случају, и строгим затвором до 1 год. и губитком часних права; исто тако се кажњава и ко мами свет на к.; ко се при к. послужи лажним картама или преваром ради личне добити кажњава се робијом до 5 год. и новчано; власници или закупници јавних локала који допуштају к. кажњавају се новчано, а у поновном случају и строгим затвором до 1 год. и одузимањем права на држане радње (§ 362.-363. Крив. зак.).

својим деоцима, фам. Liliaceae), украсна зељаста биљка пореклом из з. Аз.; из луковиче избија преко 1/2 м високо надземно стабло, на чијем врху као и при дну многи листови; испод листова на врху избија почетком пролећа више цветова црвеножутог шестолисног перигона, окрупутог наниже; луковича садржи отровне састојке.

КОЧАБАМБА, варош (45 000 ст.) у Боливији (Ј. Амер.); ткст. инд.

КОЧАНИ, варош и среско место (5410 ст.) на с. крају Коч. Поља (Вардарска Бан.); фабрика за љунтење ориза. **Кочанско Поље**, око ср. тока Брегалнице, код Кочана; поред житарица, у њему се гаје мак и дуван, а у мочварним пределима ориз, по којем је и најришше познато привр. средишта Кочани и Винаца.

КОЧЕВАР Фердо Жавчанин (1833.-1878.), слов. писац приповедака и култ. чланака; популарна књ.: Купчија или обртница, Денар и благо.

КОЧЕВЈЕ, варошица и среско место (3100 ст.) у истословном карсно пољу (Драв. Бан.); ткст. фабрика, у близини рудник лигнита.

КОЧЕЊЕ ВРАТА → менингитис.

КОЧЕРИНО ПОЉЕ, карсно ј. сз. од Мостарског п. (Приморска Бан.), оскудно у лизанској води.

КОЧИЈА (мађ.), нарочита кола која вођу коњи, фијакер.

КОЧИНА → свињац. **Кочинар**, мршава свиња која се затвара у кочину ради гојења.

КОЧИНА КРАЈИНА. Тур.-аустр. рат 1788.-1791. прозван у Србији К. к. по кпт. Кочи Анђелковићу из Пљевља у Србији, који се међу првих придружио аустр. вој. и с успехом војевао по и. Србији; Аустријаци, наиме, заједљиви на рус. успехе на Балк.,

не могући да се боре против Рус., ушли с њом у савез да руше Тур.; кад г. 1787. Тур. објавила рат Русији, Аустр. се колеба да уђе у рат, а кад је као савезница морала ући, устезала се да у Србију пребаши већи број трупа; радила живо на том да борбу првме па се добрим делом Срби из Србије и Ц. Горе; образовала посебне вој. одреде од Срба («фр-кораса») и тим одредима служили многи Срби као официри и војници, а међу њима Коча Анђелковић, Алекса Ненадовић, Радич Петровић, Кираборђе и др.; 1. год. ратовали готово сами Срби, чији успеси били само локални и привремени; Аустр. се тргла тек после тур. офанзиве у Банату, која јој прилично угрозила целу армију на Дунаву; приликом те офанзиве код Брзаске заробљен 6./9. 1788. кпт. Коча и набијен на колац у Текији; Аустр. после тог неуспеха извршила реорганизацију вој. и довела јој за гл. заповедника енергичног ген. Лаудона, који прешао у офанзиву, 9./10. 1789. заузео Београд и продро дубоко у Србију, али брзо настао преокрет. Пруско, бојећи се устр. и рус. успеха, помагана од Енгл., почела се спремати на извесне вој. потхвате; Аустр., већ заморена ратом, мучена унутарњом кризом, била од смрти Јозефа II (1790.) готова на мир после дужих преговора склопљен мир у Свиштову 4./8. 1791.; њим Аустр. добила незначителну неправку граница, Србима параћена амнестија, али тражене аутономије нису добили; стога овај рат остао код њих у лошој ујомени, иако их припремио и оспособио за н. подвиге у 1. устанку.

КОЧИНКИНА, Кошеница, фрц. колонија (фрц. Индокини у Индокини (56 000 км², 4,2 мил. ст.); клима топла и нездрава; земљр. (ориз, кукуруз, кикирики, памук, шећ. трска, дуван, бибер, палме), мање сточарство (биволи, коњи, свиње); стан. поглавито Анамци (83%), вере буданске; гл. место Сајгон.

КОЧИЋ Петар (1876.-1916.), приповедач, служио као наставник у Скопљу, а потом у Босни као аутономни чиновник; истакнут јавни радник и вођ Бос. Крајине; нарочито се залагао за решење агр. питања; као непомирљив непријатељ аустр. режима, страдао и чешће био у тамници; уређивао, с прекидима, 1901.-1913. полит. лист **Отаџбину** и 1910. у Вањој-Луци књиж. лист **Развитак**; истакао се у књиж. као необично свајан приповедач, с много осећања, изванредним опсеима прир. и ретко чистим језиком; имао нечег планински свежет; одличан му тип свеног, тип мало вулгаран, али верно дат у малој сцени **Јазанац пред судом**, која постала најоцеларнија ствар наше н. књиж.; збирке приповедака: **С планине и испод плани.** и **Јауни са Змијања.**

Давида Штрпца, шетера селјака, нац. веома свеног, тип мало вулгаран, али верно дат у малој сцени **Јазанац пред судом**, која постала најоцеларнија ствар наше н. књиж.; збирке приповедака: **С планине и испод плани.** и **Јауни са Змијања.**

КОЧИШКА ПЛАНИНА, огранак план. Стогова, ји. од Добра (Вардарска Бан.), висока 2 109 м.

КОЧИНИЦА, направа за заустављање кретања: мех., ако се ово постиже заклањавањем или приљубљивањем чврстих делова; сл., кад подлеже дејству ел. струје и **хидрауличке** ако употребљавају течност као средство за кочење; дејство кочења производи се гушењем отвора за истацање течности (обично она притоком протиче са 1 стране цилиндра, за кочење, на 2. под притиском клипа који је потискује).

КОЧОПАР, зетеки краљ из 12. в., на престо дошао помоћу ратног жупана Вукана.

КОЧУБИНСКИ Александар (1845.-1907.), рус. славет, проф. унив. у Одеси; бавио се сл. ист. и филологијом; гл. дела: **О ликвидним групама с полугласницима**, **Ми и они**, **Сл. рукописи Пениталског музеја**, **Везе Рус. за Владе Петра I са Јел. Сл. и Румунија.**

КОЧИНИ, дело о најстаријој јап. лет., завршено 712. по Хр., а сеже до 828.; у њему садржане и најстарије јап. песме (→ Нихонги).

КОШ 1) зграда за кукуруз у клипу, од стубаца и косника и по њима водоравно прикованих летова, издигнута над земљом око 80 см, обично на озиданим ступицима. 2) корзна на јарболу у којој стоји извиђач; вел. ратни бродови имају у к. апарате за извиђање и управљање арт. батре; једрењаци имају к. на местима где се поједини делови јарбола сајтају.

КОШАВА, хладан и веома јак ветар и. и ји. правца; дува обично у зимско доба и у рано пролеће у си. деловима Југосл.; најјачи у долини Дунава од Текије до Београда, где достиже брзину до 30 м/с; настаје када је висок притисак над Рус., а низак на Сред. М.

КОШАНИН Недељко (1874.-1934.), ботаничар, проф. Унив. у Београду, осн. биљно-геогр. правца рада у нашој земљи; научни радови многобројни и односе се поглавито на флору и биљну геогр. Ј. Србије; поред гл. хербарја који у Бот. заводу основао Ј. Панчић, К. осн. и хербар јуж.-србијанске флоре; открио много нових врста.

КОШАРКА (баскетбоа), игра која изводе 2 екипе од по 5 играча, који бацају лопту у своју кошару и спречавају противника да то учини са својом; поени се рачунају по поготку или извршеном покушају; постала 1891. у Амер. код чланова ХЗМБ; дужина терена 18-27 м, ширина 11-15 м; висина стубова на којима кошара (0,46 м) 2,75 м; лопта се не сме ударати ногама нити носити у рукама; код нас се игра у соколским друштвима и по шк.

КОШБУК Георге (Cosbuc, 1866.-1918.), рум. песник балада и идила, сликар села, дао сцене из ослободилачких ратова; својим оптимизмом увео ведрину у рум. поезију; превео Вергилија, Дантеа, Шилера.

КОШЕНИЈА (фрц.) → крмес.

КОШЕНИЦИНА → Кочинкина.

КОШЕЊАК, план. (1522 м) на јел.-аустр. граници, с. од Дравограда.

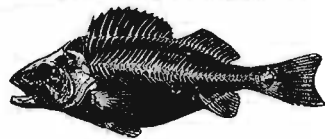
КОШИ Огистен Луј (Cauchy, 1789.-1857.), фрц. математичар, осн. теорије функција комплексне променљиве и 1 од првих који увео строге методе у инфинитезималном рачуну.

КОШИЦЕ, град (70 000 ст.) у Словачкој (ЧСР), на р. Херцаду и на и. падини Словачких Рудних Пл.; ст. град, катедрала (13. в.); жел. раскрсница; керамичка, железна и млинарска инд.; жива трг. (жито, дрво, вино, дуван).

КОШЉОРИБЕ (Osteichthyes), рибе с коштаном скелетом; обухватају, покрај правих к. (Teleostei), још и дупноне, кечиге и њима сродне рибе (на сл.: скелет греча); њима припада највећи број рибањих врста, насељавају мора и слатке воде свих делова света; с малим изузетцима, њима припадају све наше слатководне рибе (→ рушљорибе).

КОШНИЦА, стан чедла који им гради човек у циљу њихове рац. експлоатације; деле се на: примит., с непокретним саџем, и рационалне (оквирњаче), с покретним саџем; примит. к. према крају и материјалу од којег израђена добиле разна имена: вршкаре, трмке, дацкарне, дубине итд.; у Југосл. их има више од 60% (око 400 000 комада). Оквирњаче се деле на: 1) **полошке**, без наставка или медишта, код којих сви оквири поређани у 1 реду; 2) **ћерзонке** (Бертеншеве и Албертијеве), с отвором са стране, и 3) **настављаче**, с отвором са стране и наставком или медиштем; њих има 2 врсте: даданке, с полуоквирним медиштем, и рутовке с једнаким плодиштем и медиштем. У Југосл. у употреби: даданблате, рутовке, Алберти-Жиндиарићеве, срп. полошке, американке Живановићеве итд. **Оквир (рам)**, служи за уметање сава или воштане основе; гради се од 4 летвице; горња (саџиона) најдужа и најдебља (20 мм), док је дебљина остале 3 летвице 8-10 мм; на крајевима о. угврбују се обично метални размази који служе за правитан размак рамова у к.; о. има много врста, код нас најчешћи: Живановићев 230×230 мм (спопљна мера), Дајнасов 446×232 мм, о. југословенке 440×250 мм и о. конгресовке 420×280 мм. **Плодиште, гнездо**, део к. у којем се налази матица с летлом и извесном количином хране (мед и цветни прах) и где чедле презињавају; код спратних к. испод медишта, а код полошких између медишта; према запремини разликују се: мала п. са запремином од 30-45 л, ср. од 45-60 л и вел. преко 60 л.

КОШТУНИЦА (дрва), плод који се не отвара већ опада цео и чини перикарп по правилу сграђен од спољашњег сочног дела (епикарп и мезокарп) и унутрашњег коштичавог дела (ендокарп), чврстог у којем смештена семенка; к. сграђена од 1, 2 или више карпела, а садржи 1 или више семенки (шпр. трешње, шљиве, кајсије, каве, ораха, зове, дрца, и др.); код купине се плод састоји из већег броја малих к. Изузетно може перикарп бити сух и сунђераст као код кокоса; то сунђерасто ткиво, испуњено ваздухом, тешко се кваси, а тешком плоду олакшава пловење и разношење морским струјама. Спец. случај плода к. чини плод јабуке, крушке и др.; ендокарп кокаст, а око њега узани перикарп, срастао са сочном масом плода која је пореклом од јако промењене цветне ложе; сочни део к. у зрелом стању слadak и тим, као и бојом и ми-

рисом, служи као средство за примамљивање животиња које врше разношење. Зелени плодови неугледни (зелени) и кисели или горки, опори (уопште неукusни); тим се штите од животиња да их не дирaju пре него што семе у плоду не сазри. Коштице могу неопштене проћи кроз цревни канал животиња и тако се расејати.

КОШЋАК Томо (1752.-1831.), шк. надзорник, заслужан за јединство хрв.-слав. правописа и увођења штокавског наречја у шк. књиге.

КОШЋЕВИЋ Вјекослав (1866.-1920.), књиж. и нед. писац; ур. ред. часописа Препород; дела: Неколико опазака о узгоју, 1300 задања, Слободно писање, Школа с помоћу рада, Узгој без пише; драме: Пушкипова смрт, Њижевничке неприлике, Женидба Хрвоја Хрвата.

КОШЋИНА Мато (* 1886.), приповедач; збирка новела: Suor' Maria Immaculata.

КОШЋУШКО, највиши врх 2240 м на Аустрали. Алпима (Аустрали.).

КОШЋУШКО Тадеј (1746.-1817.), пољски револуционар и војековођ; борно се за независност САД као Вашингтонов ађутант; водио борбе са Рус. као пољски генерал код Дубјенке (1792.), а као диктатор и гл. командант у пољ. устанку 1794.; после неколико победа, потучен и заробљен; умро у руском ропству; сахрањен у Кракову.

КОШУЉА (вулгарно лат.), део м. и ж. одеће; носи се по горњем телу. Израз се јавља код сл. народа тек од 11. в., а код динарских Србохрвата и Арбанаса ношене к. ушло у обичај тек пре неколико деценија (и сада има старача који не носе к.), али хаљетака обличних к. било и код старих Сл. К. се праве обично од лавеног, конопљаног или памучног платна; женске к. дужи, обично до чланака, имају дуге рукаве, а м. до испод појаса, ређе до колена, а рукави им дуги или само до лаката; често се украшавају пезом или чипкама, нарочито ж.: по рукавима, јаки и прсима, те по доњем делу, упоредо с порубом. Најлепше на јасл. тлу везене ж. к. у Далм., сз. Босни, на Косову и у околини Скопља.

КОШУТ Јајош (Kossuth, 1802.-1894.), мађ. адвокат и државник; мин. фин. у 1. мађ. влади за време мађ. буне и диктатор Мађ. (од 5./5. 1849.); после угушења мађ. буне побегао у иностранство и умро у Турину као изгнаник.

КОШУТА, женка → јелена.

КОШУТА ПЛАНИНА, на јел.-аустр. граници, у ср. делу план. групе Караванки; највиши врх Кошутин (2134 м).

КОШУТИЋ 1) Мирко (* 1809.), адвокат и проф. унив., политичар; претседник Старчевићеве странке права; гл. дела: Застава, Регрес, Грунтовно право итд. 2) Радован (* 1866.), славист, проф. унив. у Београду; дао граматике пољ. и рус. језика са хрестоматизијма; бавио се и песничтвом.

КОШУТНАК, шума на јз. страни Београда, иза Топчидера, у којој 29./5. 1868. убијен кн. Михаило Обреновић.

Кг, знак за хем. елемент криптон.

Кр, знак за хем. елемент хром.

КРАБА, крабе (Brachinra), краткорени ракови или раковнице; група ракова делиоода богата врстама; зделиоода тела и кратка трбуха подвигијена испод груди; из јаја се развијају ларве које не личе на родитеља; готово искључиво морски стан.; ретке врсте живе у слатким водама или на суку; неке врсте достижу пораст од 50 см и мере, са раширеним ногама, до 3 м; живе већином у обалним водама; многе врсте укушеног меса и ловне се индустријски (нпр. обична раковница, маја). 2) у архт.: украс од линија на вивцима грађевинских делова.

КРАБУЛЕВ (17. в.), зограф иконописац; радио иконостас ман. Ораховице у Слав.

КРАВА → говече, Кравина, угтављени и омашњена телена и ланска краваља кожа, употрбљана се за израду грубље обуће и различите сарачке робе.

КРАВАТА (фрц.) 1) врица око врата, мањина, 2) при везању забрањено хватање за гушу.

КРАВЉАК (Carlina acaulis, фам. Compositae), вишегод. биљка, веома скупањена стаблa. перасоу дељена по ободу, чврста и трновијата листа, у розети приљубњеној уза земљу; цветне гл. зице већином само

по 1 у средини розете, седеба; листови који опкољавају главицу, прљаво бели, чине утисак ободних цветова; на сунчаном дану отворени, кад је облачно затварају се и штите цветове од кише; расте на пашињацима, мртвим ливањацима, од равнице до алпске зоне, претежно на кречњаку; (C. asanthifolia) има жућ лист око главице; расте у медитеранској области.

КРАВЦ Бјарнат (* 1861.), лужичко-срп. композитор, компоновао: хорова (песме луж.-срп.), свиту за оркестар, рапсодију за виолину и клавир, и др.

КРАВЧИНСКИ Сергеје М. → Стелњак.

КРАГУЈ белоглави (Gyps fulvus), крупна птица грабљивица из фам. → лешинара; глава и врат обрасти маљама.

КРАГУЈЕВАЦ, град (27000 ст.) у Шумадији (Дунавска Бан.), 1. пут се помиње у 17. в.; до почетка 19. в. мало место, 1818.-1839. престоница Србије; у њему најстарије шк. у Србији; вој.-тех. завод (фабр. оружја и муниције), фабр. конзерва, 2 гмн., ж. уч. школа, Нар. библ.

КРАБА, кад ко туђу ствар одузме у намери да њеним присвајањем прибави себи или др. противправну корист; кажњава се строгим затвором и губитком часних права, а ако је исто лице већ 2 или више пута због к. осуђивано на строг затвор, казниће се робијом до 10 год. Наш крив. зак. сматра тешке и опасне к. као квалификоване к.: ко к. учини објањем, проваљивањем, отварањем затворених просторија и ускакањем у њих, ноћу или у друштву, наоружан, казниће се робијом до 10 год.; отежавна околност и кад к. вршена на жел. станици, месту где има много света (§ 314.-316.).

КРАЈАЧ Иван (* 1877.), економист, био пар. посл. и мин. трг. (1926.-1927.); истакао се својим радом за развитак туризма и планинарства.

КРАЈАЧЕВИЋ Никола Сарторијус (1582.-1653.), језуит, кајкавски писац кат. реакције у Хрв.; издао Молитвене књижнице и Св. евангелиони.

КРАЈАЧИЋ Људевит (* 1882.), ур. омладинских листова и писац за децу; **Изабране руске приповетке**. Приче за младеж, Бакичина туга и др.

КРАЈГЕР Алојз (* 1877.), слов. писац, претставник модерног натурализма; обрађује сексуалне проблеме; гл. дела: роман Контролор Шкробар, новела Млада љубезен; драме: Шкољка, Уметникова трилогија.

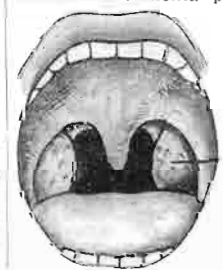
КРАЈИНА 1) Неготинска или Тимочка, обл. око доњег тока р. Тимока (Моравска Бан.); земљр., сточарство, добро развијено виногр.; позната по подвизима Хајдук-Вељка Петровића у њој у 1. срп. устанку. 2) Црногорска, обл. у Ц. Гори између Скадарског Ј. и пл. Румије (Зетска Бан.); клима блага (успевају винова лоза, смокве и маслине); поред јез. развијен риболов; стан. **Крајињани**; до 16. в. срп. и прав. крај; доцније се у њој населили многи Арбанаси (мусл. и кат.), а од домаћих Срба многи примили ислам. 1458 домова, од којих 754 мусл., остали кат. и прав. 3) → Босанска Крајина.

КРАЈИШНИЦИ, стан. Бос. Крајине; претстављају особиту сх. етничку групу; међу К. готово и нема ст. стан., које било кат. и хрв.; за време тур. владања вођене трајне борбе, због којих nestало старинаца, а њихова места заузеле мусл. и прав. из разних крајева на ЈИ и И; међу мусл. много досељеника из Далм., Лике, Слав. и Уг.; борбе дале повода те се код мусл. К. особито развила јуначка песма, која опева победе мусл. јунака. Динашњи К. вредан и напредан елемент; баве се земљр., сточарством и дрвосечом.

КРАЈИШТЕ, већи план. предео, чији 1 део у Буг., а 2 у Југосл., дели се на Врањско, Бустендилско, Радомиреко и Трнско К. или Знепоље.

КРАЈНИК (tonsilla palatina), жлезда величине бидема у задњем делу уста дрема ждрелу, лежи у јамци коју гради меко нешце; на његовој површини постоје жлебови и јамце у којима се лако задржавају микроби; грађен од ткива које ствара бела крвна зрнаца (→ ангија, дифтерија).

«Трешња к. (t. praesunguea), четвртгаста жлезда на горњем зиду ждрела према унутрашњим носним отворима; максимум развића достиже код деце од 12-15

год., затим се постепено губи: грађу и функцију има као крајница (→ аленоиди).

КРАЈОВА, град (62 000 ст.) у Влашкој (Ја. Рум.) на Жиулу; бојарске палате, извоз жита.

КРАЈСЛЕР Фриц (* 1875.), виолиниски виртуоз; концертовао у Евр. и Амер., компоновао: гудачки квартет и 1 оперу.

КРАЈСТЧЕРЧ, град (Cristchurch, 126 000 ст.) на Ј. о. Новог Зеланда, трг за стоку и вуну; инд. (вуне и пољопр. справа), унив.

КРАЈЦАР (нем.), првобитно у 13. в. сребри, допније бакарни новац која са сев. страна продро у наше крајеве; за нас од интереса к. које ковао за мађ. буне бан Јелачић (с натписом 1 крижар), а које су мађ. власти покупиле и уништиле, те су данас ретко.

КРАК 1) К. I, пољ. владар који по предању живео крајем 7. в.; оци: Кракова. 2) **К. II**, пољ. краљ из 8. в., син → 1); убио га у лову браг Лех (Лешек).

КРАКАТАУ, вулканско о. између о. Јаве и Суматре.

КРАКЕЛЕ (фрц.) нарочита врста порпелана с намерно удешеном храповом и испуцаном глазуром.

КРАКЉАШ (Milvus, потфам. Milvinae), врсте птица лако повијеног кљуна, дужег главног перја, дугих крила и рачвастог репа, одлични летачи, ловце птице, мишеве, рептиле; мркорјасто перје, глава и врат белосивни, а одоздо рјасто мрк, са дубоко рачвастим репом; *M. milvus* дуг до 70 см.; **црни к.** (*M. korschun*), дуг близу 60 см., скоро црног перја, мање рачвастог репа, живљи је, воли подводне равнице где тражи рибе.

КРАКОВ, гл. град (221 000 ст.) истоименог војводства у зап. Галицији (Пољ.), на р. Васиљ; ст. град; замак и катедрала (14. в.), јако утврђење, унив. (1364.), акад. наука, руд. и ум. акад., библ., музеји, инд. машина, намештаја, хемикалија, конзерви; извоз жита и дрвета.

КРАКОВ Станислав (* 1895.), књиж., био официр и истакао се храброшћу у свет. рату, после рата одао се новинарству; раније се више бавио лепом књиж.; дао књ. о напој четничкој акцији: Пламен четника.

КРАКОВАЊЕ (енгл.), деструктивна дестилација, процес за прераду остатака нафте или катрана у лакше дестилате; сировина се загрепа под притиском у нарочитој пећи где наступа хем. разлагање, распадање, орг. једињења са већим молекулима у једињења са мањим молекулима; тако се из остатака нафте добијају крак-бензин и крак-петролеум; у Америци окупине количине бензина која долази на тржиште приближно 1/3 отпада на к.-бензин.

КРАКОВЈАК, пољ. нац. игра у такту 2/4 с акцентом на слабом тактовом делу, а ритам синкопиран.

КРАКСА, популаран израз међу ваздухопловцима за → удес.

КРАЛ, особит тип окупнице код Бантуа у Ј. Афр.; обухвата више колиба за становање, хамбара и ограду за стоку.

КРАЉ (вероватно по Карлу Вел.) 1) по нашем уставу (чл. 29.) заочник нар. јединства и држ. целине, чувар њихових свагдањих интереса; њему припада право потврђивања и проглашавања зак. и издавања уредаба, у његово име изричу се и извршују пресуде и решења судова; поставља држ. чиновнике и има право давања вој. чинова; врх. заповедник све војне силе; даје ордине и др. одликовања, има право амнестије и помиловања; претставља државу у свим њеним односима с туђим државама, закључује уговоре с њима, отлажује рат и закључује мир, сазива Нар. претставништво, отвара му и закључује седнице и има право распуштања Нар. скупштине; именује и разрешава све мин., може их и отуђити за повреду устава и зак.; сваки писмени чин краљ. власти пренапоштинује и за њега одговара надлежни мин. односно мин. савет; К. је пуњивост над наврши 18. г.; личносно к. неприкосновено; не може му се ништа ставити у одговорност, мин. може бити тужен (ово не вреди за краљеву прив. имале). 2) → карте за играње. **Краљева гарда**, у Југосл. спец. елитна трупа, установљена са задатком да се стара о сигурности и личној безбедности Краља и чланова Краљевог дома у двор. и ван двор. састоји се од: штаба, 1 пеш. пука, коњичке бригаде (од 2 пука), 1 арт. пука, 1 иновирене чете и 1 ауто-одељења; одговара јачини 1 дивизије, са четом муз.; развијала се паралелно с развојем

државе и вој.; јавила се под кн. Милошем (1829.), који наредно да му нахиске старешине спреме по неколико младина (укупно 73), па их ставио под команду Томе Вучића-Перашина; они су под именом кадета похађали шк. у Пожаревцу, а 3 год. касније њихов број повећан на 200; у исто време изишао кнежев распис, којим тражи да се из сваке капетаније пошаље по неколико отреситих младина за установљавање регуларне г. на коњима; организовање г. трајало до 12/5. 1838., када изишао указ којим се установљава Кнежевска г.; с увећањем вој. постепено се повећавала и г.; 1875. образован Гардиски ескадрон, који 1883. добио назив К. г.; попуњавање вршено из тадањих 5 див. обл., али су регрути улазили у г. тек по свршеној ескадронској обуци; 1893. установљен гардиски пук од 2 ескадрона, а 1899. повећана је са још 2 ескадрона; 1901. претрпела корениту измену формирањем н. команде која се састојала из штаба, 1 чете пеш. и 1 ескадрона коњице; 1911. г. добила н. заставу на којој је лик св. Андреје Првозваног и белог орла Краљ. Србије с натписом: За Краља и Отачаву, с вером у бога; по извршеном уједињењу (1918.) враћена је у своје ст. касарне, затим је стално повећавала; 1924. подигнута на степен дивизије. **Краљевски дом** јел. састављају: Краљ, краљица, живи преци и потомци краљеви са сунругама, краљева браћа и њихови потомци са сунругама, краљеве сестре и сини ж. потомци до удаје, кн. Арсен. кн. Павле са сунругом и његови потомци (женски до удаје). К. д. у прив. праву има нарочити положај; Краљ и чланови к. д. управљају се по Дворском статуту; по самом зак. Краљ и престолонаследник цулолетни су над наврше 18 год.; чланови к. д. не смеју ступити у брак без писмене дозволе шефа куће — владара оди. краљине удове; брак закључен без дозволе важиће по грађ. зак. али повлачи губитак чланства к. д. Чланови к. д. не смеју се задуживати преко апанаже без одобрења владарског; овај пропис има за циљ чување угледа к. д.; где Дворски статут не отступа од грађ. зак., и за Краља и чланове важи грађ. зак.

КРАЉ 1) Ивка (* 1858.), глумица загреб. Нар. казалишта и драмски писац: Дивљанка, Ватрогасци. 2) **Тоне** (* 1900.), сликар и вајар, највише ради композиције, у којима превлађује пртачки елемент; у тежњи да постигне што смелији и живљи израз, каткад прелази у гротеску; формирао се на бази фолклорне готике и барока и под јаким утицајем нем. експресиониста; теме узима из нар. живота и прк. ист.; доста ради и гравире. 3) **Франце** (* 1895.), сликар и вајар, најзначајнији слов. ум. у генерацији која дошла после импресиониста; изразио вел. број слика, скулптура и цртежа; експресионист по примери модерних нем. сликара.

КРАЉ ДЕЧАНСКИ, хумано друштво за васпитање и збрињавање глухонемх, осн. 1893., отворило 1897. и своју шк.; данас у Земуну постоји веома модеран завод са шк. који наставља тај рад.

КРАЉЕВА ВЕЛИКА, село у Слав. (срез новски) с развијалима истоименог града који се у ср. в., заједно са вароши, звао Велика.

КРАЉЕВА ГОРА 1) план. (1313 м) у Босни, ји. од Власенице (Дринска Бан.). 2) **план.** (1510 м) на д. страни Таре, ји. од Плеваља (Зетска Бан.).

КРАЉЕВА СУТЈЕСКА, село у Босни, сз. од Високог (Дринска Бан.), где у 13. в. био бански, а доцније краљ. двор; у њему франевачки ман. са сликом и гробом бос. краља Ст. Томана; у близини развијене града Бововца.

КРАЉЕВАЦ, острвце у Јадр. М., јз. од о. Чрнова (Шрим. Бан.).

КРАЉЕВИЊА ДВЕЈУ СИЈЕДИЈА, обухватала ј. Ит. и С. осп. 1130., а присаједињена Ит. 1860.

КРАЉЕВИЊА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА, образована после свет. рата (1/12. 1918.); краљ Александар I Уједињитељ заменио њен званичан назив именом → Југославија (3/10. 1929.).

КРАЉЕВИЊСКИ СУД, по зак. од 1869. о устројству хрв.-срб.-дан. зем. владе, бан одговара за уставност својих аката и за вршење своје дужности пред нарочитим судом (чл. 9.), који установљен под именом к. с. Зак. од 10/1. 1874., бана могао тужити Сабор, и тад му судно к. с. састављен од 12 врховних судија и 12 чланова које сабор изабере; зак. од 1874. одређује случајеве одговорности, казне, надлежност к. с. и истражни поступак.

КРАЉЕВИЋ 1) Марко → Марко краљевкић. 2) **Мирослав** (1823.-1877.), хрв. политичар и књиж.; издавач часописа **Славонац** (1863.-1865.); написао 1. хрв. роман: **Пожешки бак**. 3) **Мирослав** (1885.-1917.), сликар, радио наге фигуре, портрете, пределе, мртву прир.; много цртао и грамирао; чинио покушаје у

скулптури; веома обдарен и разноврстан ум. 1 од најбољих јсл. импресиониста, са супериорним осећањем колорита и префињен цртач; гл. радови му у Штросмајеровој галерији у Загребу.

КРАЉЕВИЦА, варошица (2 000 ст.) и пристаниште

са бродоградилштем на и. Јадр. М., пред улазом у Бакарски Зал. (Савска Бан.); морско купалиште и прим. летовалиште; санаторијум за тбк. костичу; ст. (Зрински) и н. (Франкопан) град (тврђава). **Краљевачка Врата**, теснац на Јадр. М., између о. Крка и копна код Краљевце.

КРАЉЕВО, раније Карановац, варош и среско место (4 000 ст) код ушћа Ибра у З. Мораву (Моравска Бан.); фабрика авиоплана, вел. жел. радионице, нижа гмн.; у близини Жича, чувени ман. из срп. ср. в.

КРАЉЕВО ЛОПТАЊЕ, спортска игра с лоптом, изводи се на игралишту под ведрим небом, на слободном простору 80 × 25 м; могу истовремено играти 5-8 играча; код нас познато под именом **мета**.

КРАЉИЋ (*Regulus*, фам. *Paridae*), најмања сродница сеница и уопште сем царица најмања наша птица, боје претежно жуте.

КРАЉИЦА НОЋИ (*Cereus nocticalus*, фам. *Sactaceae*), сукулентна, вишегод. биљка, цилиндрична стабла дуж којег се пружају истакнута ребра; цвета ноћу; опрашњивање врше коњни лептири; пореклом из Ср. Амер.

КРАЉИЦЕ, девојке лепо обучене и искићене, које у многим нашим крајевима о Духовима иду од куће до куће, певају старинске песме и изводе краљичке игре; међу њима 4 носе нарочита имена: краљица, краљ, барјактар, дворниња.

КРАЉИЧИН ЗДЕНАЦ, излетниште код Загребца, у подножју Медведнице (Загреб. Горе).

КРАЉИЧИНА ВРАТА, превој (1016 м) на Велебиту, на путу Госпић-Обровац (Савска Бан.), назван по краљици Марији, жени Сигмундовој, када је, заробљена, вођена у Новград.

КРАМАР (нем.), трговачки; у зап. јксл. крајевима (раније), власник или организатор → каравана; обично ишао на свом коњу испред каравана; лично преносили писма, аманете и сл.

КРАМАРЖ Карел (* 1860.), чел. политичар и државник; вођ Младочеха и преталица русофилске политике; за време рата затворен од аустр. власти и осуђен на смрт као велеиздајник (1916.), па му, после помиловања, казна промењена у 15 год. робије; после рата мин. у ЧСР и претседник владе.

КРАМЕР Јохан Баптист (*Cramer*, 1771.-1858.), пијанист, композитор, педагог, осн. муз. трговине у Лондону; компоновао: 105 соната, 7 клавирских концерата и др.

КРАН (нем.), дизалица за дизање и преносење те-

рета; покрећу се моторном (најчешће ел.) снагом, а само изузетно руком (за мале терете); углавном се састоје из челичног скелета и колица с мотором

(или без мотора) и преносним механизмом (челична ужад, зупчаници итд.). **Обртни к.** имају скелет који се може обртати око усправног стуба непомично учвршћеног за постоље; колица заједно с теретом путују по попречном носачу. Код мостовских к. скелет начињен као непомични или као покретни мост који може да се креће по шинама помоћу истог мотора који служи и за кретање колица дуж моста тамо-амо, према потреби.

КРАНАХ Лука старији (*Cranaeh*, 1472.-1553.), нем. сликар и гравер, 1 од најзначајнијих нем. ум. 16. в.; највише сликао рел. и митол. сцене, наге фигуре и портрете; под ит. утицајем, унео у нем. ум. нове теме и осећаје, каткад мало претенциозне, но увек забавне.

КРАНИО- (грч.), предметак у сложеницама са значењем: лубања. **Краниологија**, изучава облике лубање и односе тих облика са способностима и нагоњима лица на ком се врше изучавања. **Краниометрија**, мерење лубање и њених делова нарочитим шестаром, краниометром, да се израчунају индекси главе, лица, носа и очију и утврди облик лубање (→ антропометрија). **Краниота** (*craniota*), често употребљавано име да означи кичмењаци. **Краниотабес** → рахитис. **Кранум** (*cranium*) → лубања.

КРАНМЕР Тома (1840.-1936.), кентерберски еп., љубимац Хенрија VIII, израдио устав англиканске црк. (1532.) у 42 члана; спаљен као јеретик за владе Хенријеве кћери Марије Тјудор.

КРАЊ, варошица и среско место (4 190 ст.) на ушћу

Кокре у Саву (Дравска Бан.), најважније привр. средиште у Горењском; инд. место: фабрика гумених предмета, ткст. робе, сапуна, пушкарска инд.; гмн., црк. из 15. в., развалине ст. тврђаве.

КРАЊЕЦ Мишко (* 1903.), слов. писац, збирке приповедака: *Среча на васи*, *Три повеле*; романи: *Предместје*, *Песем цесте*.

КРАЊСКА, највећа обл. у Слов., захвата горњи слив Саве до Љубљанског Поља (Горењско), пределе и. од Саве и Љубљ. Поља до Хрв. (Долењско) и карсни предео на ЈЗ од Љубљ. Поља (Нотрањско), који делом под Ит. К. Гора, село на жел. прузи Јесенице-Ратече-Ит., план. летовалиште и зимско туристичко место у Дравској Бан., близу извора Саве (надм. в. 804 м); жел. станица. **Крањци**, етничка група међу Словенцима, у некадањој покр. Крањској; сем Немаца по варошима и ст. нем. оазе у Кочевју, у Крањској живе сами Слов. (94%); К. се деле на 3 мање етничке групе, према прир. подели Крањске: Горењци, Доленци и Нотрањци; језик Дол. постао књиж. ј. Словенаца; међу Доленцима се издвајају → Белокрањци и Ускоци у пл. Горјанцима, пореклом Срби. Суседни Хрвати и Срби називају К. све Словенце уопште.

КРАЊЧЕВИЋ Силвије Страхимир (1865.-1908.), песник, гл. ур. књиж. листа *Нада* (1895.-1903.); најбољег песник хрв. књиж.; смсо, мислен и дубоко осећајан; није увек успевао да изрази јасно мисао, нити му мисао увек била довољно оригинална, али тежња увек била веома висока и ум.; објавио више збирки песама; прозом се бавио више по дужности и у њој било болх ствари; имао много осећања за језик, али га није писао беспрекорно; гл. дела: *Бугаркиње*, *Изабране пјесме*, *Трзаји*.

КРАП → шаран. **КРАПАЊ**, мало о. у Јадр. М., у Шибеничком Каналу (Прим. Бан.); стац. се баве рибарењем и вађењем сунђера; франсвацки мап.

КРАПИНА 1) д. притока Са-

вс. дуга 75 км. извире под пл. Иванчином, ушће сл. од Подсуседа, 2) варошица (1500 ст.) у Хрв., родно место Љ. Гаја; угљенокоп, хем. и дрварска инд.; у близини нађено најстарије преиет. (палеолитско) људско насеље у нашој земљи. **Крапинске Топлице**, у Хрв. Загорју, ј. од Крапине, надм. в. 100 м; хипертермални извори (38°-44° Ц), слаба земноалкална вода; блато, тушеви, гимнастика, масажа, електротерапија; лечи: реуматична обољења; сезона мај-септ. **К. човек**: у пещини Хушњакон Брег код вароши К. (сев. од Загреба) нађене 1899. људске кости од најмање 10 лица из старијег каменог доба. К. ч. имао низак раст, дугуласту љубаву, ниско а увучено чело, јако истакнуте обрвске луке и веома развијен пиллични део лица; припадао неандерталској раси; живео од лова и био љубоджер; открио и проучио Д. Горјановић-Крамбергер.

КРАПИНИЦА, д. притока Крапине (Савска Бан.), извире с план. Мацела.

КРАПОТКИН Петар А. (1842.-1921.), рус. кнез и официр; пришао револуционарима, због чега ухапшен (1874.), али побегло из петропавловске тврђаве и 1876. отишао у Енгл.; у отаџбину се вратио после рус. револуције (1917.); као револуционар био присталица комунистичког анархизма; његов научни рад у обл. Физ. географије, геол. и биол., донео му глас вел. научника; непомирливи противник начела класне борбе, место којег истицао начело свечовчанске солидарности и љубави (начело узајамне помоћи које влада у живот, и људском свету); гл. дела: *Узајамна помоћ у свету људи и животиња*, *Мемоари револуционара*, *Фри. револуција*, *Речи бунтовника*.

КРАУПОВАЊЕ, краупинација, поступак у тхн. слабих струја при којем се спроводници по целој својој дужини обавијају жицом или траком (дебљине око 0,15 мм), начињеном од материјала вел. магнетске пропустивости; жице или траке ел. изоловане од спроводника обично танким оксидним слојем; услед овог магнетски пропустивог омота дужина самондукција спроводника се знатно повећава, те се на тај начин смањује штетни утицај капацитета у каблу; овако начињен кабл назван по имену свог проналазача **Краунов кабл**; у почетку спроводници к. к. обавијају жицом од меког гвожђа; у новије доба унутреблавају се с много више успеха траке нарочитих легура које имају вел. магнетску пропустивост, као пермалај и инваријант; к. к. употребљавају се поглавном у телегр., а ређе у телеф. сврхе; дозвољавају знатно веће брзине телеграфисања него обични кабови, што од особите важности код прекоокеанских жичаних релација чiji спроводници због гутаперке, као изолујућег материјала, и због вел. дужина претстављају вел. ел. капацитет.

КРАС → карст.

КРАС, **Марко Јациније** (115.-53. пре Хр.), рим. војвода и државник, Сулин присталица; победио Спартака 71. г. пре Хр.; склолио триумфират са Цезаром и Помпејем; покорио Месопотамију, али га Парћани намамили у заседу и убили; био најбогатији човек свог доба.

КРАСИН Леонид Б. (1870.-1926.), рус. револуционар и болшевик; совјетски политичар; 1 време живео у емиграцији; после октобарске револуције (1917.) учествовао у преговорима с Нем. (допунски уговор, 1918.) и Бетонијом (1919.); умро у Лондону као дипломатски претставник СССР.

КРАСИНСКИ Славко (* 1907.), буг. песник; збирка: *Пролетња гост*.

КРАСИЊСКИ Зигмунт (1812.-1859.), 3. вел. песник пољ. романтизма, уз Мицкјевича и Словацког; рано почео да пише (већ као дечак написао читав низ романа), али његов прави књижев. рад почиње тек са славом *Придоном*; посматрајући борбе које се рађају само из мржње, истицао идеју грађевна помоћу љубави и рада; предмет као узео из рим. живота, а уствари алузија на савр. Пољ.; идеју да мржња доводи до братоубијачког рата развио у свом најбољем делу: *Небожанској комедији*; од осталих дела значајан му вел. севр. *Пред освитом* и песма *Псалом љубави*.

КРАСИЊ Владимир (1851.-1890.), писац, скупљач нар. приповедака и песама, које објављивао у збиркама и листовима; дао неколико корисних прилога о нашим ман.

КРАСИЊИКИ Игнаци (1735.-1801.), језуит, најбољи пољ. књиж. 18. в., највише се истакао биснама у стиху и сатиричним епеговима: *Мишејда* (реч скована од миш), *Монахомаија*; по стилу 1 од најуглађенијих пољ. писаца.

КРАСНО, село у Савском срезу (Прим. Бан.), код којег нађени трагови рим. културе.

КРАСНОВ Петар (* 1868.), рус. романописац из свет. рата и рус. револуције; гл. дело: *Од двоглавог орла до црвеног барјака*.

КРАСНОДАР (Јекатеринодар), град (165 000 ст.) у сев. Кавказије на р. Кубану; рафинисање нафте, пољопр., тхн. и мед. висока шк.

КРАСНОЈАРСК, варош (72 000 ст.) у СССР на р. Јенисеју; инд. кожа и гвожђа.

КРАСОЈЕВИЋ 1) Вићентије (1824.-1882.), ужички еп. (1873.-1882.), провео највећи део живота у ман. Враћешници, своје имање завештао у добротворне сврхе. 2) **Ђорђе др** (1852.-1923.), политичар; у јавни живот ступио рано; истакао се на Омладинској скупштини у Н. Саду (1880.); припадао радикалној странци, учествовао у стварању рјечке револуције; радио много за црк. и нар. аутономију Срба у Уг.

КРАСТА, сасушена крв, серум или гној над раном; к. као кожно обољење (→ импетиго, пиодермија) последица инфекције изазване стрептококама и стафилококама; лечење: скидање к., прање водом, садуном и дезинфекционим растворима. **Крастава жаба** → жаба.

КРАСТАВАЦ, кумаре (*Cucumis sativus*), једногод. биљка с врежастим стаблом из фам. бундева (*Cucurbitaceae*), пореклом из Индије; незрели плодови, пресни или укисељени, једу се као салата; множи се из семена.

КРАСУЉАК (*Bellis perennis*, фам. *Compositae*), дугочевна зељаста биљка с лишћем поређаним у розету; цветне гланице на дугачком безлисном стаблу слично масличковом; периферни цветови бели, унутарњи жути; цвета преко целе вегетационе периоде, и зими кад је блага зима; расте по шумама, ливадама и шибљацима Евр. и Аз.

КРАТЕР, 1 од Александриних војсковођа и пријатеља; управљао Македонијом и Грч. заједно с Антипатром; погинуо у борби с Еуменом.

КРАТЕР (грч.), отвор вулканског канала на врху, ређе на странама → вулкана, кроз који избија вулканска → ерупција.

KRATISKALA, рим. име за → Кратово.

КРАТКА ВЕЗА, када се 2 тачке између којих постоји потенцијална разлика споје спроводником релативно малог отпора, кроз тај ће спроводник, па и кроз цело коло, саобразно Омовом зак., пролазити ел. струја, која може истопити спроводнике кола и општегити машине и апарате у колу; таква спроводна веза малог отпора назива се к. в., а за остали део ел. кола између тачака које она спаја и у којем се налази ел. генератор каже се да је **кратко везан**.

КРАТКОВИДОСТ, мнопија (грч.): осовина ока дужа

но нормално, зраци који долазе споља кроз сочиво секу се испред мрежњаче, због чега слика нејасна; кратковиди виде јасно предмете у близини, а нејасно удаљене; јавља се код бака и напредује до потпуног узраста (24 год.); може бити и наследна, понекад узима вел. размере, постаје опасна по вид услед промена у дну ока; веома к. очи лако подложне тешкој компликацији одубљења мрежњаче; поправља се издубљеним (конкавним) стаклима (на сл.: 1. издубљеним претставља облик нормалног (еметричног) ока, 2. поправка к. сочивом — наочарима).

КРАТКОГЛАВОСТ → брахикефалија.

КРАТКОКРИЛЦИ (*Staphylinidae*), група инсеката тврдокрилаца издуженог тела и кратких покриваца, живе претежно на материјама које труле; вел. број врста у целом свету.

но нормално, зраци који долазе споља кроз сочиво секу се испред мрежњаче, због чега слика нејасна; кратковиди виде јасно предмете у близини, а нејасно удаљене; јавља се код бака и напредује до потпуног узраста (24 год.); може бити и наследна, понекад узима вел. размере, постаје опасна по вид услед промена у дну ока; веома к. очи лако подложне тешкој компликацији одубљења мрежњаче; поправља се издубљеним (конкавним) стаклима (на сл.: 1. издубљеним претставља облик нормалног (еметричног) ока, 2. поправка к. сочивом — наочарима).

КРАТКОГЛАВОСТ → брахикефалија.

КРАТКОКРИЛЦИ (*Staphylinidae*), група инсеката тврдокрилаца издуженог тела и кратких покриваца, живе претежно на материјама које труле; вел. број врста у целом свету.

КРАТОВО, варошица и среско место (1780 ст.) на

јз. паднини Осоговских Пл.; руд. место још у рим. доба; у састав срп. државе ушло за владе краља Милутина (1282), после чега су у њега доведени Саси који вадили сребро, злато, олово, бакар и гвожђе; у исто време и Дубровчани основали у њему своју колонију; неколико ст. камених мостова и кула. **Кратовска епархија** звала се понекад у 17. и 18. в. **Њустендилска е.**; изгледа да су к. и штипска обл. имале у 17. в. засебног еп.

КРАТОШИЦА, винска сорта лозе, високог квалитета, гаји се у Ц. Гори у мешавини с вранцем; чокој бујан, грозд вел., растресит, с округлим црним бобицама.

КРАУЛ (енгл.), врста пливачког стила којим омогућава највећу брзину; појавио се тек крајем 19. в. у Аустрали. (браћа Кавил научили га од урођеника); омогућава пливање 100 м испод 1'; стил није свуда једнак (аустрали. и амер.). **К.** на леђа, врста леђног пливања у којем замаси слични к.

КРАУН (crown), круна, енгл. новац од 5 шилинга. **КРАУС** 1) Карл (1874.-1936.), нем. публицист из Чешке, писао и стихове, власник и ур. сатир. листа **Буктиње** (*Die Fackel*) који излази од 1899. у Бечу; духовит, често циничан, али самосталан, објективан и неумољив критичар јавног мишљења. 2) **Фридрих** (1858.-1936.), проф. интерне мед. у Берлину, проучавао обољења изазвана неправилном изменом материја, описао обољења срца код гушавости, сполне утицаје на разне конституционалне типове. 3) **Фридрих д-р** (* 1859.), нем. етнолог, родом из Слав. Пожеге, објавио више радова из обл. јсл. етнологије; гл. дела: (на нем.): **Приче и приповетке Јж. Сл., 1000 јжсл. прича. Нар. вера и обичаји Јж. Сл.** Етнологско проучавање Словена, Стезики у нар. обичајима; уређује збирку **Антропифтеја**.

КРАФТ 1) Адам (око 1455.-1508. или 1509.), нем. вајар, радио рел. сцене у рељефу у стилу касне готике. 2) **Јохан-Лудвиг** (1810.-1881.), нем. истраживач; испитио и. Афр.

КРАФТ-ЕБИНГ Рихард (1840.-1902.), нем. психијатар, познат по радовима из сексуалне патол.

КРАЧУН Тодор († 1781.), срп. сликар 18. в.; звали га још и **Крачуновић** и, по оцу, **Димитријевић**; сликао иконостасе у Нештину, Лаћарку и Привиној Глави; његов и горњи део иконостаса у карловачкој саборној црк. и ман. Беочину; 1 од изразитих и добрих претставника барока у јсл. сликарству; јак нарочито у портрету.

КРАШЕВСКИ Јузеф Игнаци (1812.-1887.), најплоднији пољ. романописац; писао лако, лепо и приступачно за ширу публику; предмете узимао из друштв. живота и ист.; хтео да «поткрепи дух» ист. романима у којима изложе целу пољ. ист.; од пет романа најбољи **Стара прича**, а од романа из савр. живота гл.: **Уљана**, **Остан** **Боядарчук**, **Дете** ст. **Града** итд.

КРАШЕВЦИ, слов. етничка група у делу обл. Краса између р. Идријане и Истре, сада под Ит.; нар. пошље већ изгубили; гл. занимање виногр.

КРАШОВАНИ, дом. име Карапани, мала ск. оаза, око 10 000, међу Румунима у и. Банату, у 7 села у горњем сливу р. Караца; растурили и другде по Банату међу Србима и Мађарима; многи понемчени и помађарени; вере кат., делом пореклом из и. Србије, а делом вероватно од старог сл. слоја у Банату, у њихов језик, утицајем шк. и црк., учило доста италијанских елемената.

КРБАВА, обл. и. од Лике (Савска Бан.); гаји се

крупнозрни јечам «крбавац», добар за варење пива; гл. и среско место Удбина. **Крбавски кнезови** → Курјаковићи.

КРБАВИЦА 1) мало карсно поље (2,5 км²) с.-сз. од поља Крбаве (Савска Бан.). 2) понорница у пољу Крбави.

КРБЕК Иво (* 1890.), проф. Унив. у Загребу, правни писац, нарочито у обл. јавног права; издао дело о управном (адм.) праву (2 књ.).

КРВ, течност (код човека око 5 л) са 40% црвених зрнаца која тече кроз крвне судове и у којој се налазе растворене орг. материје (баланчевине и др.), неорг. материјал (кухињска со и др.) и хистол. елементи (→ еритроцити и др.). **К.** врши 2 битне улоге: снабдева организам (органе, ткива, ћелије) потребним хранљивим материјама (амино-киселинама, шећером, солима, кисеоником, водом и др.) и износи из организма непотребне распадне и др. штетне материје (уређ. мокраћну испелину, разне соли, токсине и др.); сем тога је и посредник између разних саставних делова организма, пошто они директно не комуницирају.

КРВАВА ВАШ (*Schizoneura lanigera*), врста биљних в. која напада јабуку, ређе др. воће и изазива сисањем сушење грана; женка лучи fine воштане конце који је препокривају; телесне течности јој црвене (отуда име). Раније необично опасна штетљива, сада ретко и само местимично јаче штетна захваљујући осцици *Aphelinus mali*, која у њу носи јаја и тако је уништава. Сузбијање: прскати за време зиме воћним карболинеумима; четкати заражене делове челичним или за рибане четкама натопљеним у раствор карболинеума, прскати уљаним емулзијама или јаким раствором (6-8%) дуванског екстракта којем додато на 100 л 1 л шпиритуса.

КРВАВЉЕЊЕ, крварење, исптачење крви из срца или крвних судова, произишло повредом (раном) или прскањем оболелог зида крв. суда (нпр. прскање артериосклеротичног суда у мозгу — капља). **К.** може бити спољне: крив повреде на кожи и слузокожама; унутарње: крив и дупље; прстаје кад се створи на површном месту суда чеп од усирене крви; код већих артерија прстаје само подвезивањем суда. **К. из артерија**: јасноцрвена крв се излива у мазевима; потребна хир. интервенција; 1. помоћ: ставити на рану чврсто стегнут завој; ако је рана на удовима, подвезати изнад ране. **К. из вена**: крв утасто вишијене боје излива се пресицањем без млаза; 1. помоћ: чист завој на рану, на удовима подвезати испод ране. **Капиларно к.**: цела површина ране крвари; крв јасноцрвена, долази у виду тачкица на много места; 1. помоћ: чврст завој. **К. из десни**: узрок локално обољење, или: → хемопфилија, заразне или крвне болести; 1. помоћ: испирање раствором хипермангана, стисне, мазање десни адреналином, стрифноном, сем тога лечење општах болести. **К. из желуца**: код → чира, → рака желуца и неких обољења јетре; крв прљава, мирисе кисело, избацује се повраћањем; 1. помоћ: мирно лежање, не узимати храну и течности, ставити кесу са ледом на желудац. **К. из материце**: узроци различити (→ метритис, тумори и рак материце), нарочито могућа обилна к. по порођају; 1. помоћ: веома топле иригације. **К. из носа**, узроци: претопла соба, анемија, полипи носа, артериосклероза, заразне болести, обољења јетре; 1. помоћ: притиснути носдрву прстом за 10'-15'; ако к. не престаје, ставити у нос чеп од вате; код учестаних к. узимати раствор желатина у води (30 г на 300 г воде у 3 obroка дневно). **К. из плућа**: крв пенушава, избацује се кашљењем, најчешће код тбк. (→ хемоптоја, хемоптизија), запалења, апсцеса плућа и бронхиектазије и др.; 1. помоћ: мирно лежање, забравити говор, кеса са ледом на груди. **К. после вађења зуба**, настаје некад по престанку дејства инјекције или неколико дана доцније, кад се усирена крв одвоји од зида ране; 1. помоћ: на рану ставити чеп од стерилне газе, чврсто стегнути вилице 30'; ако к. не престаје, тампонада ране стрифноном или адреналином. **Унутарња к.**: најчешће после повреде, код неких крвних болести, нарочито опасна код ванматеричне трудноће; знаци: бледило, честе несвеснице, ситан пулс, хладан зној, јака узнемиреност, осећај жеђи и др.; у овим случајевима најчешће потребна хитна операција. Опште лечење свих к.: инјекције желатина, серума, калцијумових препарата, трансфузија; свако к. захтева лекарску пегу.

КРВАР, крваш, барвар, пас ср. величине изврсног њуха, који се употребљава у трагању за рањеном високом дивљачи; иде по трагу за рањеном дивљачи која може отићи далеко и пропасти; ако је

рањена зауставља је до доласка ловца; ако је већ мртва, лаје и остаје уз њу док не дође ловац.

КРВНА ОБВЕТА, крв и умир, група правних обичаја у најтежњој вези с братственичким и племенским уређењем: ако 1 члана братства намерно убије, рани или тешко увреди другобратственик или другоплеменник, сви чланови оштећеног братства, нарочито род погинулог или рањеног, дужни да се свете над родом или братством уобичиним: постапу се по принципу: глава за главу, рана за рану; постоје обично места (гробља, црк.) а има и прилика (кад крвник дође као гост, кад се противници нађу као гости код 3. лица итд.) у којима се не сме вршити; између закрвљених може се склопити примирје. »вјера« (беса код Арбанаса), по којем се истеку опет може вршити; к. о. се често продужи, па траје деценијама; да се спречи проливање крви, прави се умир: у уговорено време изврше се потребни обичаји и преда уговорена оштета (у новцу, стоци, оружју и сл.) роду убијеног. К. о. нарочито распрострањена код сточарских народа; у ср. в. била свуда у обичају у Евр., до наших дана очувана код Италијана на Корзици, сев. Арбанаса и динарских Срба у Ц. Гори и Врњима, где се убиство, рана и стање к. о. зову крв; у изворима из ср. в. к. о. се зове и вражда, како се звала и откупна пена за крв и свака глоба уопште; поступак око умира и људи који га вршили називали у Боки к. коло; откупна пена (као и глоба коју у тур. време плаћала села за убиство, ако се не би нашао убица) звала се **крвнина**.

КРВНА ПЛАЗМА, течност жућкаста (црвенкаста) која се добија центрифугирањем крви; садржи све састојке које и крв, сем к. зрнаца.

КРВНЕ ПЛОЧИЦЕ, тромбоцити, има их у крви око 200 000-300 000 у 1 мм³; играју важну улогу у усправању крви и при контраховању крвног срца (коагулума).

КРВНИ ГАСОВИ, кисеоник, угљен-диоксид, азот и још неки у мањим количинама; налазе се у крви растворени, у нестабилним (кисеоник у оксисемоглобину) или стабилним једињењима (угљен-диоксид у карбонатима); уносе се из ваздуха у организам или се из њега избађују (→ размена гасова).

КРВНИ КАМЕН, оксидна руда гвозђа црвене боје и једре структуре (→ хематит).

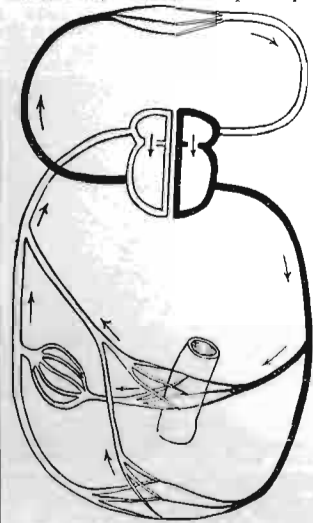
КРВНИ ПРТИСАК, у артеријама, одн. противдејство артерија на латерални п. који на њихове зидове врши у њима садржана крв. Код к. п. разликујемо 2 елемента: 1 сталан и 1 променљив; сталан (основан) елемент тј. дијастолчан, минималан п. (Мп), исти и у аорти као и у најмањим артеријама; расте и опада сразмерно снази крви и отпору крвних судова, мање у зависности од количине крви у артеријама. Променљив (допуњски) елемент тј. систолчан, максималан п. (Мх), означава осцилације п. тј.: за време систоле комора, повишење к. п. проузроковано је срчаном контракцијом, док је за време дијастоле комора одржавана еластичношћу артерија, које су за време систоле комора, крвним таласом баченим из срца, биле проширене. Код одраслог човека, нормално, као ср. вредност к. п. узима се приближно: 100 више онолико мм живе колико је година особи којој се к. п. мери (нпр. код особе од 70 год. к. п. = 100 + 70 = 170 мм живе); пуштањем крви смањују се к. п. привремено, али се не лечи узрок његовог повишења. К. п. код деце → дете.

КРВНИ СЕРУМ, жућкаста (црвенкаста) течност која, после усправања крви, бива истиснута из к. коагулума. К. с. животиња (коња или говечета), имунизованих против неке болести (шарлаха, дифтерије) убризгава се људима против тих болести у циљу лечења или предохране.

КРВНИ СИСТЕМ, с. цевастих органа кроз које циркулише к. течност; не постоји код примит. животиња (сунђера, дупљара, многих црва). Има 2 осн. типа к. с.: 1) затворен, код кишмењака и чланковитих глиста, састоји се из к. судова са сопственим андовима; крв из 1 суда у 2. прелази преко финих судина, капилара, и никад се не разлива по међу-органским дупљама; у принципу постоје 2 осн. к. суда, леђни и трбушни; код кишмењака се на трбушном суду диференцира мускулозан орган, срце; у том случају се разликују 2 врсте к. судова: → вене и → артерије. 2) отворен к. с., претстављен у принципу 1 леђним судом из којег крв доспева у међуорганске шупљине (к. лакуне); капилара нема. Леђни суд се често назива → срцем. Отворен к. с. потиче од затвореног и остварен је нарочито код зглавара и мекунчапа.

КРВНО СРОДСТВО, настаје прир. рађањем између браће и сестара, рођака итд.; код ркат. претставља сметњу за брак до 3., а код прав. до 6. степена закључно, али у 6 ст. њу може да разреши Св. синод.

КРВОТОК, оптицање крви кроз систем крвних су-

дова (од срца у артеријама, ка свим органима, преко капилара, а из органа у вене па у срце; постоји: вел. (општни), мали (плућни), к. вене аорте или к. јетре итд.; брзина кретања крви у артеријама опада од срца ка периферији тела (код човека 50 см за 1" у аорти, а 30-40 см у вел. артеријама); у зависности од срчане контракције као и крвни притисак, али може искључиво да зависи од стања крвних судова (код вазодилатације, по одговарајућој теорији, брзина расте док притисак опада); код извесних патол. случајева (проширења вена, из-

весних обољења јетре и др.) настају у општем к. или само у неким органима смањивање брзине протикања крви, тј. застој крви или крвна стаза.

КРВОТОПЉЕЊЕ, разна обољења код животиња с изабацивањем крви у мокраћи; најраспрострањеније код нас обољење мокраћне бешике код говеди (запљење), чiji узрок није довољно расветљен.

КРЕАС-ПЛАТНО, чврсто ланено п. изаткано од беленог лана, или од небелене ланене основе и белене потке.

КРЕАТИН (грч.), саставни део мишићег меса код животиња.

КРЕАТУРА (лат.), ствар, биће; презриво: ништарина.

КРЕАЦИЈА, стварање, обично у глуми: к. улоге, типа и сл.

КРЕБ Цорп (Grabbe, 1754.-1832.), енгл. песник и приповедач; 1. песме поучне; описују беду села, издао збирку приповедака.

КРЕБС Норберт (* 1876.), нем. географ, проф. унив. у Берлину, бавно се испитивањем Истре, И. Алаш, Пшумадије.

КРЕВЕРК кокош, раса пореклом из Фрц., 3-4 кг тежине; прна с отејајем и вел. љубом од узаног перја на глави, перласте ноге голе; најјача од раса ср. величине; месо укусно, добра носиља крупних јаја.

КРЕВО Жил (Crevaux, 1847.-1882.), фрц. истраживач; испитао више л. притока Амазона; погинуо у Ј. Амер.

КРЕГ Едуард Гордон (* 1872.), енгл. глумац и редитељ, реформатор декора који сево на осн. облике подеста, стубова и завесе (модерна инсцениција Шекспира).

КРЕДА 1) врста меканог, прозирног земљастог белог кречњака, посталог од сипушних љуштураца (форманифера (праживотиња), брвоза и др. 2) **кредна формација**, 3. мезозојска ф.; има 2 одељка (доња и горња к.); код нас претстављена највише кречњацима, ређе лапорцима и пешчарима; у горњој к. код нас има слојева угља који се експлоатисну у рудницама: Ртањ, Тресibaба, Подвис, Добра Срећа, Милановац (н. Србија) и др.

КРЕДЕНАЦ (срлат.), орман у трпезарији у којем стоји прибор за јело.

КРЕДЕОВ РАСТВОР, р. соли сребра, који се обавезно уклањује депу у око после порођаја, да се не развије → бленореја ока, ако је мајка била заражена гонореејом.

КРЕДИТ (лат.) 1) глас који неко узжива у погледу тачности којом одговара својим обавезама. 2) плаћање у отплатама (купити на к.). 3) део рачуна који води трговац и у који бележи све што прими од неког др. трговца (супр.: дебет, дугује). 4) облик прввр. односа, где 1 страна даје 2. у својину новац или др. каква потрошна (али замењива) добра, уз обавезу 2. стране да о року врати 1. исту количину (главницу) позajмљених добара, евент. још и с накнадом за услугу (каматом); заснива се на поверењу, тј. веровању да ће дуг бити враћен, а то базира: а) на имовној способности дужника, на његовим карактерним и моралним особинама, б) на правном поретку и правним средствима да се до своје потраживања дође евент. и против воље дужникове; најзад, к. може бити зајемчен каквом залогом

(имања, покретних добара, прихода) или личним јемством др. људи. Врсте к.: произвођачки и потрошачки; у роби или новцу; краткорочни, средњерочни; фондирани (на какву спец. заложу) или нефундирани; приватни и јавни (држава, оп. и др.). **К. буџетски**, расходи предвиђени буџетом, буџетско одобрење да се у буџетској год. одређена сума сме потрошити на одређени циљ; називају се **евалуативни**, кад се не могу предвидети у коначном износу већ приближно (нпр. премije за извоз, за куповину монополских артикала). **лимитативни**, кад је могуће унапред предвидети висину преко које се не сме трошити (к. за плате, адвугате дугова); **накнадни к.** се одобравају кад евалуативни к. не буде довољно или је лимитативни к. недовољно предвиђен; начело буч. специјалности важи и за н. к., и њих треба Скупштина да одобри, иначе би скупштинско право буџета могло бити извршено; **ваљедни к.** се даје за ваљедне држ. расходе. **Кредитна задруга**, екон.-соц. установа за давање кредита члановима неке заједнице, удружења и сл., нпр. к. з. држ. службеница у Краљ. Југосл. (осн. 1920.); крајем марта 1935. у Савезу биле 103 к. з. са 46 000 задругара. **К. исправе**, документа о постојању тражбине: → меница, признаница (обвезница), изводи из трг. књ.; чек и упутница такође инструменти к.; у ширем см. **К. књижице**, по којима трговци дају робу својим муштеријама (погрощачима) на кредит, морају бити таксирани (Тар. бр. 34. Таксене тарифе) с 4 д. год. по истеку 1 год. (тј. 12 мес.) од лепљења, ова такса се мора обновити; нова к. мора се изнова таксирати; ако неко има више таквих к., мора сваку посебно таксирати. **К. осигурање**, обезбеђење повериоца против недовољне могућности плаћања дужниковог, против евент. губитака недовољно покривених залогом; код зајма новца к. о. веома ретко, код давања робе на к. често. **К. писмо**, писмени налог којим 1 банка отвара извесној личности кредит код неке др. банке; ако се у истом п. такав налог даје читавом низу банака, онда је то **циркуларно одн. путничко к. п.** (→ акредитив). **К. хипотека**, обезбеђење дато повериоцу за одобрени кредит; к. х. садржи само назначење код кога је кредит одобрен и до које висине; за њено реализање поверилац мора поднети доказ да које висине постоји к. х.; у употреби код текућих рачуна. **Кредитор**, поверилац, веровник, потраживалац.

CREDO (лат.: верујем), апостолски и никејски символ вере (почетна реч); део литургије код прав. и кат. **C. quia absurdum est** (лат., верујем зато што не могу да разумем, те ми се чини апсурдно), чувена изрека средњев. филозофа → Тертулијана. **C. ut intelligam** (лат., верујем да бих могао разумети), изрека Анзела од Кентерберија, 1 од осн. схоластичке флз. **КРЕЖМА** Фрањо (1860.-1881.), виолинист и композитор, дао око 100 композиција.

КРЕЗ (Срење), д. притока Вијене и дпт. у Фри.

КРЕЗ, последњи лидиски краљ (око 561.-546. пре Хр.), чувен са свог богатства; потучен и заробљен од Кира, провео последње год. живота на Кировом двору као његов саветник; према предању Кир га после своје победе осудио да буде спаљен на ломачи, а К. на тој у последњем тренутку узвикнуо: «Солоне, Солоне!»; изненађен овим узвиком Кир наредио да га скину с ломаче и затражио да му објасни шта то значи;

кад му К. испричао како је Солон долазио на двор и рекао му да се ни за 1 човека, пре но што умре, не може казати да ли је срећан или не, Кир му одрешито живот (на сл.: К. на ломачи).

КРЕЗОЛ, спрова карболна киселина у течном стању, доби. а се из катрана каменог угља; садржи поред карболне киселине и знатне количине хомолога, сва 3 изомерна к.; употребљава се као јак антисептик за дезинфекцију и као сировина за добијање чисте карболне киселине и чистих к. Крезол, ароматична једињења с формулом $C_6H_4(OH)_2$ (ОН); постоје 3 изомерна к.: пара, мета и орто к.; сви имају карактеристичан интензиван мирис, мало се растварају у води и дејствују јако антисептички; добијају се из катрана каменог угља.

КРЕЗУБИЦЕ (Identata), сисарци без зуба или са закрљжалим зубима, који се већином хране мравима и

термитима, извесни биљном храном; обухватају више различитих облика (љускавци, мравоједи, оклопници, лењивци); стан. толиких крајева.

КРЕЈА (Gargulus glandarius), парена птица из породице врапа; храни се плодовима, али напада и на јаја и младунце др. шумских птица; штетна; може се научити и да понавља речи.

КРЕК 1 Гојмир (1875.-1932.), композитор, правник; уређивао часопис Нови акорди, компоновао: хорова, песме, инструментална дела. 2) Грегор (1840.-1905.), сликар, 1871. био проф. сл. филологије на унив. у Грацу; у младости писао песме, после се нарочито бавио фолклором и митол.; гл. дело. Још увек од важности: Увод у словенску ист. књижевности, пуно знања и драгоцених сугестија. 3) Јанез др (1865.-1917.), свешт., политичар, нар. посл.; био веома активан међу сељацима, организовао их на бази хришћ. социјализма и много урадио за стварање задружног покрета међу Словенцима; најпре био, као кат., за аустр. оквир са Словенцима и Хрватима као носиоцима тријализма, али се за време рата у многим погледу разочарао у Аустр.; с А. Коропцем израдио 1917. мајску декларацију у Бечу, којом желео да окупи све Јел. на заједнички рад.

КРЕКА, вел. држ. рудник угља код Тузле (Дринска Бан.) са год. производњом око 250 000 т; фабр. алкохола, солана.

КРЕКЕТУША → гаталинка.

КРЕЉ Себастијан (1538.-1587.), слов. прот. писац и творац православља; гл. дело: Отрочја Библија.

КРЕМ (енгл. cream; скоруп) 1) емулзије разних масти и воде; служи да кожу заштити од исушења на ваздуху, ветру, сунцу и од сваке др. топлоте (нпр. у кухињи) и зиме, да најгорњи део ројастог слоја одржи меканим, гилким и баршунастим, и при том добро отпорним, а код јако масне коже да регулише сувишно одбљање ројастог слоја; стога за посну коју потребан к. с извесним количинама и врстама масти, а за јаку и масну к. која нема масти; за нормалну коју већином потребно обе врсте к. с наизменичном употребом; к. се скида умивањем. **Чистотиња к.** (клинзинг к.), најбољу за чишћење пимике и прљавштине; посну коју не дражи, добро је чисти, па се употребљава код осетљиве коже место умивања; код масне коже чисти и дубине пора; у заједници с посним к. регулише функцију лојних жлезда; у коју се не могу уносити храна, витамини ни хормони; к. ноћу није потребан, штавише може да буде штетан; ноћу се на коју меће к. само у случајевима надражења коже или бубуљица; у к. не сме бити ни најмањи делић штетних састојака; најчешће, многи их садрже, особито они за које се тврди да од њих кожа брзо побели. 2) јело од млека, јаја и шећера; понекад с додатком ваниле, чоколаде, воћних сокова, бадема или лешника.

КРЕМАТОРИЈУМ (влат.), пећ за → спаљивање мртваца на тмшт. преко 1000°.

КРЕМЕН, полукристалисти варијетет → кварца, шкољкастог прелома. **Кремена садра** → кварцна сива. **Кремњача**, тип пушке (пронађен вероватно између 1630.-1640.) из које се метак избацава експлозијом барута упаљеног искром из кремена помоћу нарочитог механизма; било разних врста к., које израђивале и код нас у Призрену, Пећи и Подгорици.

КРЕМЕНЧУГ, варош (59 000 ст.) у Украјини (СССР), трг за жито, вуну и коже.

КРЕМЕЊАШИЦЕ → силикатне алге.

КРЕМЕР Герхард → Меркатор.

КРЕМЗЕР-ШМИД Јанез Мартин (Kremser-Schmidt, 1718.-1801.), сликар барока; много црк. слика у Слов.; утицао на Лајера и његовог шк.

КРЕМЉ, средишни утврђени део Москве, окружен зидовима од 12 м висине и 2200 дужине, подигнутим

у 15. в.; у њему ст. царски двор, многа споменика, дворска прк. итд.

КРЕМОНА, град (64 000 ст.) у Ломбардији (с. Ит.), на р. Поу; ст. (римски) град; катедрала (12. в.); производња муз. инструмената; извоз жита, воска.

КРЕМС 1) р. у Аустр., притока Дунава. 2) варош (14 000 ст.) у Аустр. на ушћу → 1) у Дунав; инд. мста "а. конзерви.

КРЕЗОТ, минер. уље добивено из катрана дрвета, има јак мирис на дим, кључа између 200-220°; садржи углавном као антисептике гвајакол и креозол, који мање отровни од карболне киселине; налази вел. примену у мед. као антисептик и за брзо конзервирисање меса димљењем. **Креозотоно уље**, уље за импрегнасије, карболинеум, добива се прерадом последњих фракција катрана од каменог угља; прва вискозна течност, која садржи неколико % фенола, антрацена и нафталина; најбоље средство за импрегнасије жед. пратова и телегр. стубова, за конзервирисање грађе премазивањем и израду средстава против биљних штеточина (карболинеум).

КРЕОЛИ (шп.), назив, поглавито у лат. земљама Амер., за лица робена у Амер., али пореклом од доселеника; разликују се Бели и Црни К. 1. чиство крвни белци. 2. Црни. рођени у Амер.; Бели К. одликују се особитом лепотом.

КРЕП (фрц.), танка тканина од свиле или памука, са хрпавом, неравном или коврчавом површином; добива се неправилним уплетањем жица приликом ткања, или употребом јако упредених жица, које се при прању и даљој преради ткањина или нападним пресовањем изатканих и апретираних ткањина коврчају. **К. де шпн.**, танка свилена ткањина изаткана од јако упредених жица сирове прир. или вештачке свиле; употребљава се за израду к. хаљина и рубља. **К. жоржет**, свилена ткањина са зрнасто-хрпавом површином, добивена јаким крепованњем жица потке и основе приликом ткања. **К. марокен**, лага свилена ткањина изаткана од валовите потке.

КРЕПИ, село у Фрц., на 10 км од Јана; у њему закључен мир између Франсоа I и Филипа V (1554.). **КРЕПОЉИН**, варошица (2150 ст.) у Хомољу (Моравска Бан.); у близини мап. Горњак.

КРЕС, кријес, ватра која се уочи Ђурђевдана, Видовдана, Ивањдана и Петровдана пали, прескаче и око које се игра и пева.

КРЕСНИЦА 1) род гљавчица (*Senecio*, фам. *Compositae*), с око 30 врста код нас, већином жуте гљавице, језичаста и цваста цвета; земаљске врсте перасто дељена листа, а жбунасте недељена, овално копчаста обода; многе се гаје (*S. cineraria* из сред. крајева и др.). 2) → свитци.

КРЕСТИЋ Никола (1824.-1887.), политичар, адвокат; 1861. дошао први пут у хрв. сабор као члан народне, али доцније ступио у аустрофилиску самосталну странку; дошавши 1871. опет у сабор као члан нар. странке, побијао нагодбу; 1873.-1884. био претседник хрв. сабора.

КРЕТ ДЕ ЈА НЕЖ, највиши врх (1725 м) на Швајц. Јури.

КРЕТАЊЕ, промена положаја тела с обзиром на др. тела (релативно к.); ако се замишља да је простор апсолутан, тада је апсолутно к. прелаз тела из 1 положаја простора у 2.; тачка к. описује путању (правoliniјску или криволијнску); к. једнолико ако тачка прелази једнаке делове правoliniјске путање у једнаким размацама времена; положај покретне тачке може се одредити крајњом тачком вектора (вектор положаја) чија се почетна тачка налази у некој одређеној непомичној тачки; тада је вектор положаја функција времена, његов 1. извод по времену брзина, а његов 2. извод убрзање покретне тачке; брзина пада у правца тангенте путање. **Ротационо к.**, обртање тела око неке осовине; тада се угаона брзина дефинише вектором који има правац осовине, а интензитет пропорционалан брзини неке тачке тела на јединичном отстојању од осовине (тј. изводу угла обртања по времену).

КРЕТИК, ант. тросложна стона: — ∪ — (дуги, кратки, дуги сноп).

КРЕТЈЕН де Троај (*Chrestien de Troyes*, око 1150.-1180.), гл. претставник фрц. витешког романа; обрађивао легенде из циклуса о краљу Артуру: **Ирек**, **Ивајн**, **Лансло**, **Персевал**.

КРЕТОН (фрц.), памучна ткањина изаткана од дељних јаких жица као платно, употребљава се за израду рубља и постелних ствари; глатки штампани к. на необојеној или једнобојној основи назива се **цип**.

КРЕУЗА, по грч. митол. Пријамова кћи, 1. Енејева жена; по Вергилију почела да бежи с мужем и Троје и том приликом истрала.

КРЕУС → Рт Креус.

КРЕФЕЛД, град (150 000 ст.) и речна пристаниште у Нем. на Рајни; инд. свиле, ћилима, сомота итд.; текст. шк., музеји и биолт.

КРЕФТ Вратко (*1903.), слов. писац и поз. релител; романи: **Човек мртвашких лобава**, **Калварија за васЈо**; драме: **Цељски грофје**, **Креатуре**; уређује часописе **Књижевност**.

КРЕЧ, калцијум-оксид, добива се жарењем кречњака, при чему овај губи угљен-диоксид; к. се пече у примит. кречанама или у пећима које непрекидно раде; с водом прелази у гашени к. (калцијум-хидроксид) ослобађајући вел. количину топлоте, с више воде гради кашу, млеко или раствор (кречна вода); употребљава се за грађење малтера, у којарској инд., за хлорни к. и као најјевтинија база налази многобројне примене у хем. инд.; као хранљиви састојак заступљен скоро у свим земљиштима у довољној количини; у земљи штити земљиште од деструкције и деградације и неутралише киселост земљишта, потискује из киселих земљишта водоников јон, услед чега се побољшавају физ. особине земљишта, повећава земљишту капацитет упијања, помаже рад корисних бактерија итд. **Кречњак**, **кречни камен**, седиментна стена састављена од калцијум-арбоната ($CaCO_3$); ретко чист, обично садржи глине или оксида гвожђа и мањана, силицијума, песка, облутака итд. дајући тако разне варијетете; структуре једре, полукристалне, оолитске, порозне, суиферасте, земаљсте. Варијетети к. и: **латографски камен**, **креда**, **бигар**, **арагонит**. Постаје тужањем љуштура и скелета (корала, шкољака, пуњева, главонога, брахиопода, нумулита итд.), или директно из воденог раствора (бигар). У к. се јављају појаве → карста. Код нас јако распрострањена стена у свим геол. формацијама. Гл. употреба: као грађевински материјал, за печене креча.

КРЕЧМЕР 1) Ернст (*1888.), нем. психијатар; дела: **Телесна грађа и карактер**, **Генијални људи**, **О хистерији** и др. 2) Конрад (*1864.), нем. географ; бавио се ист. географијом. 3) Херман (1848.-1924.), нем. музичар, диригент, проф. унив. и директор Високе муз. школе у Берлину; писао: **Војн крoз концертну дворану**, **Ист. нове нем. песме**, **Ист. опере**, **Савр. муз. питања**, а компоновао хорове, соло песме и *тј. за оргуљу.

КРЕЧНЕ НОГЕ, шуга ногу пернате живине; изазивач *Solcoptes mutans*, паразит из групе шугаваца; знаци: задебљање ногу које услед белих наслага као скречене, ход отежан, живина иначе здрава; лечење: мазање ногу машу или уљем да крљушти онекну и отпадне, затим утрљати сумпорну маст да се униште паразити.

КРЕШЕВЉАКОВИЋ Хамдија (*1890.), песник и историчар; дела: **Кратак преглед хрв. књиже у Херцег-Босни**, **Разговор вила Илирских**, **Штамарије у Босни за тур. времена 1529.-1878.**, **Високо**, **Есафи** и **обрти у Босни и Херцеговини**.

КРЕШЕВО, варошица у ср. Босни (Дринска Бан.), некада знатно руд. место; фрањевачки мап., подигнут у 14. в., страдао више пута, обновљен 1860.

КРЕШЧЕНДО (ит. *crescendo*), певати одн. свирати тихо па постепуно све јаче.

КРЕЖЕНЕК Ернст (*1900.), аустр. композитор чел. порекла; припада групи модерниста и користи се (у опери **Дубни свира**) и цизом; компоновао: опере, балете, симфоније, симф. музику, клав. концерт, гудачке кuartете, сонате за соло-виолину, хорове и др.

КРЖИЧКА Јарослав (*1882.), чел. композитор, диригент, проф. конзерваторијума у Прагу, компоновао: оперу **Бели господин**, хорове, сонату за виолину, гудачки кuartет, увертуру и идиличан скерцо за оркестар, клав. трио, комаде за клавир и др.

КРЖИШНИК Јосип (1865.-1926.), слов. песник и преводилац с рус. и фрц.; **Мале песни**, збирка стихова за децу.

КРЗНО, слабо уштављене коже разних животиња код којих длака није скинута; одрапа кожа животиња се с унутрашње стране пажљиво очисти од меснатих и масних делова и затим се штави да постане мека и еластична, пазићи да се длака не оштети; после штављења, према потреби, може да се бели или боји; вредност к. зависи од квалитета и финоће длаке, одн. од врсте животиња од којих су добивена; обична к. су: јагњећа, јарећа, сребна, зечја, од обичне лисице итд.; а фина: чинчила (од Ј.-амер. дуговласних мишева), видрица, маџија, од хермелина, беле и плаве лисице, куна итд.; јагњећа к. израбује се најчешће од кожа пролетних јагањаца с кратком и коврчавом длаком, квалитет и цена зависи од расе јагањаца; у трг. позната: астрахан и кример к., која се одликују кратком и коврчавом свилостом длаком; скупља к. се пнмитују јевтинијим нарочитом обрадом и боје-

њем. К. служе за израду топлог одела (поставе), капа и украса, а фиша за израду ж. капута и тоалетних украса. **Крзнарство**, целокушна прерада животног кожа у крзна (→ **хурчије**).

КРИВА, к. линија (за разлику од праве → **линије**); радна је ако се све њене тачке налазе у 1 равни, у противном простору, као нпр. хеликоидалне линије; према прир. функција које се у једначини к. јављају разликују се: трансцендентне к. (нпр. синусоида, експоненцијална и логаритамска линија, циклоида, елиптике итд.) и алгебарске к.; степен алгебарске к. одређен степеном једначине (тако нпр. конични пресеци к. 2. степена, Декартов лист, циклоида, строфоида к. 3. степена, конхоида, кардиоида, лемниската к. 4. степена).

КРИВА ПАЈАНКА, варошица и среско место (1686 ст.) близу буг. границе, на Пчињској притоци Кривој Речи (Вардарска Бан.); развила се у 16. и 17. в. **КРИВА РЕКА** 1) л. притока Пчиње, дуга 69 км, извире у Осотову. 2) л. притока Ј. Мораве и план. предео око ње, око некадашњег града Н. Брда, с. од Ђулаца.

КРИВАЈА 1) притока Босне, постаје од Бношглице и Ступчаннице, које се састају у Олову; ушће у Завидовићима; дужина тока од изворника Ступчаннице 101 км. 2) р. у Војводини, притока Канала Краља Петра, извире јз. од Суботине; дуга 87,6 км. 3) врта ручице која служи за обраћање вратила.

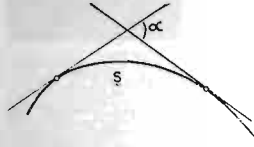
КРИВАЦ, извршилац крив. дела; може бити: обичан, вој. и извршилац чиновничког крив. дела, свршеносан и попуњеносан крив. дела, као и к. саучесник; може да дела свесно или да је уопште лишен свести; у последњем случају се не кажњава, али се према њему могу применити мере безбедности.

КРИВАЧ, бабурка, мешурка, пасуљара, рогач, плодови шљива неприродног изгледа; брже расту, то сију пасуљаст облик, упочетку бледожути, а доцније покрне и осуше се. Овај ненормални развој плодова изазива гљивница *Tarbinia rugini*, која може у неким год. захватити и упропастити преко 1/2 реда; сузбијање скоро немогуће; препоручује се сечење свих гранаца шљива на којима се налазе к. и то пре него што изгубе своју жућкасту боју.

КРИВИ ВПР 1) село у и. Србији (Бољевачки срез). 2) место у Малеши (Вардарска Бан.), где априла и маја 1906. страдала група срп. четника (2 војводе и 17 четника) у борби с тур. војском. **Кривовирска овца**, из групе краткорених о., распрострањена у околини Кривога Вира, прилично ситна и дегенерисана, 30-40 кг, слаба квалитета вуне (сортимент Е-Ф), прилично слабе млечности. **К. Тимок**, 2. име за → Црну Реку у и. Србији.

КРИВИ КАМЕН, план. (2150 м) на јсл.-грч. граници, ј.-јн. од Перистера, оди. ј.-јз. од Битולה.

КРИВИНА, отступање од праве линије; средња к. лука неке криве одређена количном $\frac{a}{s}$ где

a угао (мерен лучном мером) што га заклапају тангенте у крајњим тачкама лука, а s дужина лука; к. у 1 тачки криве гранична вредност ср. к. лука чије је крајње тачке теже ка тој тачки. **Полупречник к.** (реципрочна вредност к.) и **центар к.** одређени полупречником и средиштем оскулаторног круга. Између 2 правна жел. пруге, канала или пута умеће се к., да се ублажи нагли прелаз из 1 правца у 2.; најмањи полупречник к. за пруге нормалног колосека 300 м, за пруге уског колосека 50 м; за држ. густове 1. реда 50. за бан. путове 20 м.

КРИВИЦА → **деликт**.

КРИВИЧНО ДЕЛО, у најопштијем смислу свако бесправно деловање чијег извршиоца зак. кажњава извесном казном; к. предвиђене у к. законнику и мимо њих свако др. дело извршено од извесног лица није кажњиво (тј. извршилац се не кажњава). Према к. законнику су к. д.: злочини за које зак. прописује смртну казну, робују и заточење, и преступи за које зак. прописује строги затвор, затвор или поључану казну; поред тога и испуни су к. д., а то су д. за које зак. прописује затвор до месец дана: ова д. предвиђена у споредном законодавству. **К. злочини**, скуп зак. одредаба које одређују кривиче и казне за њих; у Југосл. од 1.1. 1930. на снази К. з. од 27.1. 1929.; до тог дана примењивано 5 разних зак.: у Србији зак. од 28./3. 1860., у Ц. Гори од 1906., у Б. и Х. од 1879., у Хрв., Слав., Далм. и Слов. од 1852., у Војводини и Међумурљу од 1878. К. з. има 405 параграфа груписаних у 28 глава, углавном подељен на општи и посебни део и завршио наређење. Нови К. з. одликује се проширењем права суда

(суђење и одмеравање казне по слободном уверењу), уводи условну осуду, условни отпуст; савр. са гледишта крим. педагогије; широко примењује новчане казне које код тежих дела из користољубља могу достићи до 250 000 д (одређују се према имовном стању). **К. полиција**, бави се откривањем злочина, истрагом по њему, изналажењем и хватањем кривца; у већим градовима одвојен одсек полиц. градске управе. **К. поступак** → **казњени поступак**. **К. право** → **казњено право**. **Војно к. право**, сачињава спец. грану к. права и к. законодавства; бави се изучавањем в. к. дела, в. кривца и в. к. санкције. Јсл. в. к. законик донесен 1930. и допуњен 1931. За суђење в. кривцима постоје в. судови, а као 2. степен код в. судова Вел. в. суд и као последњи степен Касац. суд. В. к. поступак од 1919. заснован на ст. начелима инквизиторског поступка по којем углавном суђење засновано на тзв. теорији зак. доказа, тј. судије не цене доказе по слободном уверењу (као што је случај по општем к. поступку), већ по тачно прописаним правилима предвиђеним у зак. **К. пријава**, свака достава ма којој држ. власти, а нарочито суду или држ. тужиоству, да је извесно лице извршило какво к. дело; подноси се по правилу држ. тужиоству, које ставља предлог за гоњење и доставља истражном судији; ако нађе да нема основа да је дело извршено, оно ће одбацити к. п. као неосновану и решењем известити подносиоца, на које решење овај има право жалбе окр. суду, а на решење окр. суда, ако и овај нађе да нема места гоњењу, има се право жалбе апелат. суду, на чије решење нема даљег правног лека. **Захтев за понављање к. поступка**, могу ставити и осуђеник и тужилац; тражењу има места кад постоје н. докази, које суд није ценио приликом суђења, а које ни оптужени није могао да добије до суђења; понављање п. може се тражити у свако доба, па и после смрти осуђеног.

КРИВЊА, противправна радња која је узрок крив. или грађ. одговорности.

КРИВОБОШТВО → **незнабоштво**.

КРИВОВРАТОСТ (*torticollis*) 1) последица скраћења и дегенерације извесних мишића врата; узроци нејасни; неправилно зачеће мишића главе, неправилан положај главе пре рођења, запаљење мишића, повреда мишића приликом порођаја; лечење: код мале деце масажа, код одраслих операција. 2) акутно обољење мишића (→ **реуматизам мишића**).

КРИВОЈ РОГ, варош (30 000 ст.) у Украјини и рудник гвожђа.

КРИВОКЛЕТСТВО, кад неко пред судом под заклетвом лажно некаже; кажњава се до 3 год. робује; ако се сведок, вештак, преводилац или тумач у крив. поступку лажно заклео, казниће се робујом до 10 год.; сведок, вештак итд. који није положио заклетву, а лажно је сведочио, кажњава се строгим затвором и губитком часних права (§ 144.-146. крив. зак.).

КРИВОЛАК, село и жел. станица на д. обали Вардара, с гвозденим мостом преко Вардара, којим се Тиквешка Котлина везује с обл. на л. страни Вардара.

КРИВОШИЈЕ, план. карсни крај сз. од Боке Которске, у подножју Орјена (Зетска Бан.); познат по највећој количини воденог талога у Евр. (250-460 см на год.); стан. прав. Срби, посебна мања етничка група, раније с плем. организацијом. **Кривошки устанак**, избио 1869., кад Аустр. хтела да проведе у Боки регрутацију за своју вој.; Бокељи хтели да, по својим ст. правима, служе само на свом подручју; устаници капали 26./9. на тврђаву Драгаљ и постигли више успеха; ујесен потукли 1 веће одељење аустр. вој.; Аустр. се решила на попуштање и 1870. дошло до извесног компромиса; устанак се поновио 1881.-1882. из истих мотива, али силно угушен. У 1. устанку Бокељима доста помагали и Црногорци, који били кивни на Аустријанце још од погибије кн. Данила.

КРИВУЉА, поземљар, врста план. бора (*Pinus montana*) с више подврста; највише успева у грмолном пузавом облику (отуд име к.) на крајњем румбу шумске вегетације, где понекад покрива непрегледне површине; у неким земљама јавља се и као ниско исправно стабло; веже земљишта; из његових иглица се дестилацијом добија уље.

КРИГЕР Павле (Kruger, 1825.-1904.), претседник Јуж.-афр. рпб.; одљаковао се у бурском рату (1899.-1902.).

КРИЖ 1) → **крст**. 2) дрвена или гвоздена хориз. мотка на јарболу брода за раздвајање једара. **Кржари**, кржовнице → Спасован. **Кржњи пут**, кат. побожна установа са 14 стајалишта (слика) за успомену на страдања Исуса Хр.; обично дуж пута уз неки брег или у цркви.

КРИЖАЈ Јосип (*1887.), басист Загреб. опере; 1907. ступио на позорницу као драмски глумац, затим као оперски певач; до 1913. члан љубљанског Гледалишта, од 1913. у Загребу; с успехом изводи и комичне улоге.

КРИЖАЉКА, укрштене речи, празне квадрате треба погунити речима, водоравно и усправно, да даду решење на које мислио састављач загонетке. **КРИЖАНИЋ** 1) Јурај (1618.-1683.), књиж., ђак језунских шк. у Загребу и Грацу, богословију завршио у Риму; одушевно се акцијом за унијом црк., на којој се тада у Риму живо радило, и узео на себе да у том правцу делује чак у Рус.; успео да у Рус. ступи у царску службу, али се тамо није умео држати и наскоро протеран у Сибир, где провео 13 год.; кад се спасао ропства бавио се још неко време у Рус., а онда прешао у Пољ.; погинуо у хрв. вој. под Бечом за време тур. опсаде. Био учен човек, али несталан и недовољно срећан; постављао себи више задатака, али их није изводио; гл. му дела полит.-држ. садржине и о језику; заступао свест, мисао, али не на спретан и јасан начин; на савр. није вршио готово никакав утицај; највећи број његових дела остао до 19. в. у рукопису. 2) Петар (псеуд. Пјер, *1890.), сликар и графичар, духовит карикатурист; објавио збирку карикатура: **Куку Тодоре**.

КРИЖЕВИЦ, град и среско место (7032 ст.) на јв. подножју Калиника (Савска Бан.); име по црк. св. Крижа из 11. в.; фабр. сухомеснате робе, парни млин, пилана, циглана; гмн., уч. шк., ср. полпр. шк., агрокултурно-хем. завод, станица за оплемењивање билака; градски архив с повељама многих хрв. банова и уг.-хрв. краљева. **Крижевачка грч.-католичка епархија**. Прав. породице из Босне, које током 16. в. побегле из отаџбине у Хрв. и Слав. испред Турака, имале свог еп. Симеона Вратању, који 1611. сјединио свој народ са рим. црк.; папа Павле V именовao Симеона свидничким еп.; међутим папа Пије VI место марчанско-свидничког епископата осн. 1777. к. е., која се данас простире по читавој Југосл. (седиште еп. сада у Загребу). **К. статути**, обичајна хрв. установа при трпези; тим с. одређене функције «столоравнатеља» и његових часника за време јела и седељке; узимају се данас више са шаљиве стране, али у Хрв. били прилично цењени; зашто су били везани за К. није утврђено; одржавани по целом Загорју. Сличних прописа при трпези има и у др. крајевима, нпр. у Б. и Х., при слави, где има нарочита дужност долибаше, врете столоравнатеља.

КРИЗА (грч.) 1) нагли преокрет у току акутне болести, праћен наглим престанком повишене темп., јаким знојењем, крварењем из носа, лучењем мокраћног талога итд.; најчешће значи и престанак болести, оздрављење. 2) необично јак напад у току неке болести (табичне к., живчане к. итд.). **Привредна к.**, пад конјунктуре (последњег полета) после извесног периода напретка (просперитета); може бити само у 1 грани производње, или ограничена на обл., а може узети шире размере и довести до општег застоја послова у читавој свет. привр., као данас. К. се сматрају као периодичне (кружне, цикличне) појаве у капиталистичком привр. поретку, и настају редовно после периода високе → конјунктуре, када се услед општег оптимизма изгуби мера и критичност при улажењу у послове и њиховом проширивању; повлаче за собом многе привр. штете (затварања предузећа, пропаст трг. радњи, упропаштавање нагомиланих сировина и израбене робе, незапосленост радника, смрзавање кредитног и новч. промета итд.). Данашња свет. к. је, изгледа, највећа п. к. у ист. капитализма.

КРИЗАНТЕМА → хризантема.

КРИЗМА (грч.-лат.) → потврда.

КРИЗМАН 1) Томислав (*1882.), гравер и сликар: најплоднији и најбољи гравер у својој генерацији; гравирао вел. број предела из свих јсл. крајева, и знатан број портрета; био дуго еценограф загреб. поз. и ум. опремио много књ.; ради и уљане слике на платну; зналачки аранжирао неколико јсл. ум. изложба у иностранству. 2) **Хинко** (*1881.), политичар; учествовао у омладинском покрету, био члан Привременог нар. представништва и нар. посл.; у више махова мин. (→ сл.).

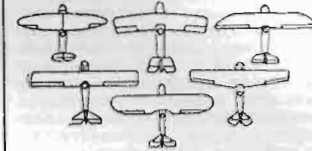
КРИЈУМЧАРЕЊЕ 1) уношење (увоз) робе и др. предмета у 1 државу кришом, избегавајући плаћање царина и др. дажбина. или изигравајући на-

редбе о забрани уношења тих предмета уопште; може да буде и на трожаринској граници 1 оп. или др. самоуправног тела. 2) противправно изношење из земље забрањених предмета (нпр. злата, девиза, производа подложних извозним царинама итд.). 3) преношење и трговање артиклима који подлежу посебној контроли (опојне дроге и сл.) или су монополисани (нпр. дуван).

КРИК (енгл.) → речине.

КРИКЕТ, најомниљенија енгл. игра, пореклом из Фрц.; данашњи облик утврђен у 18. в.; играју на отвореном игралишту 2 екипе, свака по 11 играча: игра се малом лоптом и штаповима на игралишту 26×10 м; 1 екипа напада с 11, 2. брани с 2 играча на вратима да лопта не сруши дрвце.

КРИЛА, крилни зидови, конструктивни делови који везују многе инж. објекте (нпр. мостове, бране, уставе итд.) с обалом, чим се врши једновремено и потребан прелаз с инж. објекта на обалу, околни терен. К. з. у суштини потпорни з., а назив добијају према изабраном и усвојеном положају у односу на осовину гл. објекта; према томе се деле на: паралелне, управне и косе к. з., где положај к. з. у односу на осовину гл. објекта јасно одређен; по облику се разликују цилиндрични и конусни. К. **аеропланска**, плоче погодног профила помоћу којих се аероплан, кре- тањем, одржава у ваздуху; могу бити различитог облика, а према њихову броју и распореду аероплани могу бити: једнокрилни, двокрилни, неједнакокрилни, висококрилни итд. **Крила облачног система** → облачни систем. **Крилатица**, с тенденцијом избачена изрека која се често цитира. **Криља**, покретни делови при задњој иници аеропл. крила; служе за одржавање бојне стабилности аероплана.

КРИЛОВ инд. варош (24 000 ст.) у ЧСР. **КРИЛОВ Иван** (1768.-1844.), рус. баснописац, упо-

четку радио с успехом као драмски писац и публ.; славу му доне сагиричне и дидактичне басне (око 200); залажао и исмеђивао негат. особине људи; угледао се на Лафонтена и Езопа. **КРИМ**, пол. и аутономна совј. рпб. (25 900 км²) између Црног и Азовског М.; на Ј. пл. Јајла (1543 м), на С. ниска степа; клима прим.; код Керча (на И) рудници и инд. гвожђа; на обали солане и купалишта; у унутрашњости се гаје пшеница, кукуруз, воће, дуван; развијено сточарство; гл. град Симферопољ. **Кримско крпно. криво**, криво од к. Јагачаца. **К. рат** (1853.-1856.), избио између Рус. и Тур., којој касније (1854.) притекле у помоћ Енгл., Фрц. и Сардинија; после неколико омањих сукоба р. локализован на К., на којем савезници пуних 11 мес. напали и опсађивали Севастопољ; у току рата умро Никола I, а његов наследник, Александар II, понудио после пада Севастопоља савезницима мир, који закључен на париском конгресу 1856. г.

КРИМЕН (лат.), злочин. **Криминалан**, злочиначки; који у вези с крив. делом. **К. биологија**, нарочито проучава код кривца телесну конструкцију, функције тела, фаз. узроке који га наведу да изврши крив. дело. **К. педагогија**, васпитање кривца. **К. психологија**, бави се проучавањем кривца с гледишта његових психофизиол. особина и душевног живота, проучава личност, карактер и темперамент; кривца и тежи да изнађе узроке који човека доведу до извршења крив. дела; није самостална наука већ примена опште п. **К. социологија**, истражује узроке кривца у соц. приликама, утицај тих прилика и околине на псих. кривца. **Кримијалист**, правник који се нарочито бави кривичним правом; чиниоци крив. полиције, судија у крив. одељењу суда. **Кримијалистика**, наука о тхн. и узроцима злочина (→ криминологија). **Кримијалистет**, скуп учињених крив. дела; нарочито порастао у 19. и 20. в., пре свега међунар. к.; нпр. у САД, само од 1910.-1922. к. порастао за 16½%; сматра се да је томе допринело и отсуство међунар. полиц. сарадње. **Криминологија** (лат.-грч.), крив. наука, скуп свих наука које изучавају крив. дело, кривца и крив. санкцију ма са којег гледишта; обухвата према том фаз. крив. права, крив. поступак, крим. политику,

крим. социол., крим. пенх. и психијатрију, крим. биол., крим. пед., крим. полицију (тех. и тактику), крим. статистику, крим. профилаксију, крим. етн., крим. фзл., крим. лингвистику.

КРИМХИЛДА, жена Сигфридова у песми о Нибелунзима, чију смрт осветила помоћу свог 2. мужа краља Етцела.

КРИН, љиљан (*Lilium*, фам. *Liliaceae*), луковача, висока до 1 м, несљива листа, крупна звонаста, јако мирисна и различито обојена цвета, пореклом из медитер. обл.; род обухвата око 50 врста распрострањених у умереној зони обе хемисфере; код нас познате и у култури уведене: бели к. (*L. candidum*), који у Ј. Србији расте и слободно; **златни к.** **златац** (*L. martagon*) итд. **Сцирум** (фам. *Amaryllidaceae*), луковача широка листа, левкаста бела или ружичаста цвета; има их око 100 врста цвета; има их око 100 врста у тропима и суптропима; гаје се као украсне биљке; *S. asiaticum* има беле цветове дуге до 20 см. **Криноиди**, морски кринови, морски љиљани; класа из кола бодљикожаца (ехинодермата); налазе се многобројне фосилне врсте, нарочито у палеозоону; има их и данас.

КРИНОЛИНА (фрц.) 1) тканина од струне и хаљина од ње. 2) широка ж. сукања растегнута обручем у облику звона; била у моди средином 18. в.

КРИОЛИТ (грч.), моноклинчан минерал ($3NaF \cdot AlF_3$), бео или обојен; доста mekan ($2\frac{1}{2}$ -3) и лако топљив; употребљава се за нажит као полудраги камен и у електрометалургији.

КРИПТА (грч.), гробница под прк., где се сакривају угледна лица; удешена да се може вршити богослужење.

КРИПТО- (грч.), предметак у сложеницама са значењем: тајан, сакривен.

КРИПТОГАМЕ, група нижих биљака, одликују се тим што немају цвета, наспрот фанерогамама, у к. спадају: алге, гљиве, лишаци, маховине и папрати; а у фанерогама: гимносперме и ангиосперме. Ова подела у последње време изгубила ранији значај, јер утврђено да и неке папрати имају цветове у примит. стању. Данас подела на криптогаме и фанерогаме замењена поделом на спорофите и сперматофите. **Криптогамске болести**, које на биљу називају криптогаме (→ алге, окреци, гљивце, бактерије).

КРИПОДЕПРЕСИЈЕ (грч.-лат.), утолеглице (поглавито карног порекла) спуштене испод морског нивоа, због чега испуњене водом и преобраћене у јез.

КРИПТОН, пл. гас, хем. знак Кг, атомске тежине 82,92, тачка топљења -169° , тачка кључања -152° , специф. тежина течног к. 2,155; налази се у малим количинама у ваздуху; добива се фракционираним дестилацијом течног ваздуха.

КРИПТОРХИЗМУС, м. полне жлезде човека, 1 или обе, када заостану и стално се налазе у ингвиналном каналу или трубуку; последња неправилног развоја и спуштања жлезда, које по правили треба да се обави код зачећа у 3. месецу; ове жлезде неплодне. У вет. честа појава код коња (лијах).

КРИС, ками сличан бодек код Малајаца; 30-40 см дуго сечиво, обично савијено, оштро с обе стране.

КРИСМЕС-АЈЛЕНД (Christmas Island) → Божиње Острво.

КРИСП Гај Салустије (86.-35. пре Хр.), рим. историчар; мада неиставан у прив. животу, проповедао врлину и нападао неморал свог доба; у списима тенденциозан; гл. дела: **Катилијина завера**, **Југуртин рат**. Историја.

КРИСПИ Франческо (1819.-1901.), ит. нап. борац и државник, који настојао да Ит. добије колоније у Афри.; у унутрашњој политици владао диктаторски.

КРИСТАЛИ (грч.), правилно, полнедарски развијени минерали; спољна правилност резултат правилног распореда атома и молекула; поједине минер. врсте кристалишу увек у к. одређене симетрије. **Кристалести шкриљци** → шкриљци. **Кристални систем**, к. облици исте симетрије који се могу свести на исти систем оса (к. осе), образују 1 к. с.; има 6 с.: тесерална, тетрагонална, хексагонална, ромбична, моноклинична и триклинична. **К. сода**, к. натријум-карбонат — $Na_2CO_3 \cdot 10H_2O$, служи у домаћинству за прање рубља. **Кристалографија**, наука о морфол. и физ. особинама кристала.

КРИСТАН Етбил (*1867.), слов. писац и политичар. пре рата 1 од вођа јел. соц. демократије; социјалист.

брошура: **Стари и нови кметки пријатељ**; збирка песама: **Жарки ин снежњике**; приповетке: **Савичев песимизам**, **Пертинчарјево помлађење**, **Витез Јанца** (у стиховима); гл. рад у драми: **Воља**, у стилу Ибзеновом, **Љубислава**, у стилу класицизма; модерне драме: **Ката Бравкович** и **Самосвој**; **Краљевање** (социјал. драма); **Дробиници из Павлихове залушчине** (комедија).

КРИСТЕНСЕН Том (*1893.), дански песник и најзначајнији претставник експресионизма у модерној данској поезији; гл. збирке песама: **Валдитски снови** и **Светске песме**, које дају описе пролетерског живота.

КРИСТИЈАН → Христијан.

КРИСТИЈАНИЈА 1) → окол. 2) врста окрета у смучарском спорту при сласку низ стрмените падине у јачем смуку ради могућности брзе промене правца, смањивања брзине или заустављања; 3) врсте: плужна, брза и чиста к.

КРИСТИЈАНОВИЋ Игнац (1796.-1884.), прк. писац на крајевском дијалекту, противник Гајева реформе; дела: **Начин ву всех живљена догађајих венглар задовољному бити од А. А. Сараса** (превод с фрц.), **Благоречја за все целога лета недеље**, **Даница загребачка**, **алманах и календар** (1834.-1850.); **Грамадика хрв. наречја** (на нем., грам. крајевског наречја).

КРИСТИЈАНСУНД, варош (15 000 ст.) и пристаниште на Ј Норв.; извози поглавито дрво.

КРИСТИЈАНСУНД, варош (15 000 ст.) и пристаниште на З Норв.; риболов.

КРИСТИЈАНШТАТ, варош (13 000 ст.) у Швед.; инд. метала (машине) и саобр. чвор.

КРИСТИНА, швед. краљица (1632.-1654.), абдицирала и пошла на пут по Евр. са својим милосником Моналдескијем, ког убила у Фонтенблоу; умрла у Риму 1689.

КРИСТОФ I-III, име тројице средњев. данских краљева; најзнатнији **К. III** (1439.-1448.), који завладао још и Швед. и Норв. и пренео данску престоницу у Копенхаген.

КРИТ, вел. (8287 км²) и у упоредничком правцу издужено о. на Ј. граници Егејског М. (Грч.); земљиште претежно плач. и карсно; највеће пл. **Левфа Ори** (2482 м) на З, **Псилоритис**, ст. **Ила** (2498 м) и **Ласити** (2147 м); равнице свега 300 км²; највећа у средини о. (**Месара**), где се поред пшенице и кукуруза гаје дуван и памук и где се простиру вртови кедрара и наранџи; успевају и банане; на нижим странама развијено виногр. и гајење маслине; виши план. делови под макијама и четинарима искоришћују се за сточарство; извози свеже и сухо грожђе, уље и ј. воће; стан. Грци; гл. места **Кандија** или **Хераклион** (33 000 ст.) и **Канеја** (26 000 ст.). **Критска** или **минојска цивилизација**, поникла у пресит. доба на К., дели се на: ст., ср. и нову; ст. одговара бакарној добу и дели се на: ст. I (3000-2600. пре Хр.), ст. II (2600.-2400. пре Хр.) и ст. III (2400.-2100. пре Хр.); ср. одговара 1. делу бронзаног доба и дели се на ср. I (2100.-1900. пре Хр.), ср. II (1900.-1750. пре Хр.) и ср. III (1750.-1580. пре Хр.); н. одговара 2. делу бронзаног доба и дели се на н. I (1580.-1450. пре Хр.), н. II (1450.-1400. пре Хр.) и н. III (1400.-1180. пре Хр.); у доба н. м. п. К. достигао врхунац своје моћи и свог култ. развоја. **К.-микенска уметност**, настала у 3. и 2. хиљади пре Хр. на острву Криту и граду Микени; у архт.: зграда вел. размера од истесаног камена и цигаља; зидови живо обојени; у Микени зидови од вел. камених блокова (киклопски зидови), а под у вел. одајама од 1 камене плоче; у град води монументална капија (лавовска врата); у сликарству, поред зидног, развијена орнаментика у живим бојама, примењена нарочито у керамици, која била јако усавршена; мноштво ситне пластике у фајансу, иловачи, слоновој кости, бронзи, злату.

КРИТЕРИЈУМ (лат.), мерило или ознака мерила култ. вредности.

КРИТИЈА (450.-403. пре Хр.), најпознатији од 30 атинских тирана, које Спартанци поставили; убијен приликом покушаја да отме Пиреј од Тразибула.

КРИТИКА (грч.), суд, оцена; научно и објективно испитивање вредности неке теорије или тврдње; објективна оцена естетичке вредности ум. дела или ум. делања уопште. **Књижевна к.**, развијена за последњих 100 год. као засебан књиж. род, бави се оцењивањем појединих књиж. дела, целокупног рада 1 писца или целе групе књиж. радова; може бити: **естетска**, кад оцењује само лепоту дела, ист., кад га више објашњава и проучава прилике у којима је настало; естетска к. може полазити од утврђених начела и теорија (догматичка), а може се заснивати на утисцима које критичар дела примио (импресионистичка). **К. чистога ума** (*Kritik der reinen Vernunft*), гл. дело Имануела → Канта (преведено и

на сч.) **Критикастер** (грч.-лат.), епитичарски неозбиљни критичар, закерало, критичарић. **Критиковати**, подврћи строгој оцени; осуђивати. **Критицизам** (грч.-лат.), гледиште у теорији знањања које основао Капт, а по којем гл. задатак флз. да протумачи и оправда у њиховом важњу оне пристоје од којих науке полазе, као што су аксиоме мат., принципни прир. науке итд. **Критичан**, склоп или способан да објасни и оцени особине појава, дела и радња; решавајући, преломни, опасни (→ криза). **К. температура** → температура критична.

КРИЧИ. Крјачкови, неко ст. племе; држали данашњу обл. племена Дробњака и Д. Колашина; помињу се 1260.; Дробњаци их протерали из првобитне обл., и данас има остатака од К. у 5 села у пределу Крјачку, поред р. Таре, а испод пл. Стожера; 1/2 прав., 1/2 мусл.

КРИШНА ЈЕЗЕРА, мала ј. глацијалног порекла сз. од Триглава, на ит. тер.; Горње К. Ј. на висини око 2300 м, Ср. К. Ј. око 2050 м, и Сподње или Славско Ј. око 2000 м.

КРИШНА, инд. бог; 8. икарнација бога Вишнуа. **КРИШНАМУРТИ**, индски браман којг теозофкиња Ани Бесан пронашла и огласила за Н. Месију; пошто увидео да није никакав Месија, 1929. распустио своје верне.

КРЈУКИ, потни рус. знаци којима обележавано ст. рус. црк. певање.

КРК 1) најсеверније о. (405 км²) у Јадр. М., у острвској групи Кварнера (Савска Бан.); унутрашњост карсна, али обала добро насељена; гаје се маслина, винова лоза, смоква и жито; стан. Хрвати чакваци, кат. (са сл. језиком и глагољницом у црк.). 2) варошица и среско место (1500 ст.) на јз. страни → 1); седиште кат. биск., франјевачки м. и бенедиктински ж. ман. гмн., развалине ст. града; климатско место и морско купалиште. **Крчка бискупија**, не зна се кад је осн., али вероватно постојала у 9. в.; 928. помиње се на сплитском сабору; 1828. припојене јој још 2 мале б.: на о. Рабу и Осору; данас правно 1 целина, али се стварно дели на тер. у Југосл. и у Ит.

КРКА 1) р. у Далм., притока Јадр. М., извире са

Динпаре, одликује се уском и дубоком (60-100 м) долином и многим водонадима, од којих највећи Скрадински Бук (46 м); дуга 75 км; од Скрадина па до ушћа код Шибеника долина јој спуштена и потопљена, те отуда јако проширена. 2) д. притока Саве, извире из врела ј. од места Вишње Горе; улина се код Брежица; дуга 111 км.

КРКЛЕЦ Густав (* 1899.), песник, дао неколико свежих песама зачуђене и пробуђене младости и обрати пажњу на свој талент, који није имао снаге и дубине, али имао извесне љупкости и лирског надахнућа; у последње време престао да пева; гл. дела: **Сребрна цеста**, **Нове песме**, **Љубав птица**.

КРКОВИНА (*Rhamnus frangula*, фам. *Rhamnaceae*), у нашим шумама шиб или дрво до 4 м, целих јајастих или елиптичних наизменичних листова, беличастих цветова, малог округластог коштичавог плода (3 коштице); украсна, али се кора употребљава у мед.

КРКНОШЕ (нем. Судети), план. на с. граници ЧСР (Снежна 1602 м); састоје се од старијих стена и грађе, пружају се З-И, око 300 км; шума до 1200 м висине.

КРКОШИЈА, веома добра винска сорта лозе за бела вина, гаје се по Херц; чокот јак, лоза дебела, грозд вел., купаст, средње збијен, помало рехуљав, са ср. крупним округлим бобицама.

КРКУША (*Gobio fluviatilis*), мала слатководна риба текућих вода и јез.; укусна за јело; често се овим именом означава још 1 мала врста мрене (*Varbus petenyl*), која живи у брдским речницама.

КРЛЕЖА Мирослав (* 1893.), књиж. несумњиве снаге; најбољи талент новеје хрв. књиж. парочито јак у сатири;

у приповести има замаха и запажања, понире дубоко, али сувише једностран; песме му смеле, пуње израза и с веома живим сликама, али не увек и ум. исправне; најјачи свакако у драми. гле више долази до израза његова динамичност; гл. мања што сувише тенденциозан, писац 1 шк. и стога лишен потпуне ум. мере; претерује често и има склоности ка вулгарном; уређивао више часописа, који били кратка века (**Пламен**, **Књиж. република**, **Данас**); његово дело о Глембајевима дигне се до оних значајних дела која чине књиж. епоху и дају карактер целе 1 средине, на позорници најбоља ствар наше послератне књиж.; др. гл. дела: **Пан**, **Три симболије**, **Хрв. рапсодија**, **Лирика**, **Хрв. бог Марс**, **Вражди оток**, **Микел-Анђело**, **Новратак Филипа Латиновића**, **Баладе Петрице Черемуха**.

КРЉА 1) → рицинус. 2) → прегљеви. **КРЉУШТИ**, пљоснате кожне творевине различите прир.: 1) код риба, коштане творевине које постају у крзну; 2) код гмизавца, чисто розне прир. и постају из епидерма; 3) код инсеката, лентира парочито, fine хитинске плочице које покривају површину крила и тела.

КРМА 1) покретна даска у води позади лађе за давање правца (→ кормило). 2) стражни део брода. **Крмар** → кормилар. **Крмило** → кормило.

КРМАЧА → свиња.

КРМЕЗ (*Hermes vermillio*), врста штитастих ваши која живи на храсту прнару у ј. Евр. и М. Аз.; телесне течности црвене и из њих се добива кармин боја (к.); сродне врсте, **кошенице**, дају такође кармин боју; евр. кошенила (*Margarodes*) и права к. (*Dactylopius coccus*) из топлих крајева.

КРМЕЉИВО ОКО, последица појачаног лучења вежњаче (→ конјунктивитис).

КРМИВО, све што може да послужи за храну домаћих животиња.

КРМПОТИЋ Иван (* 1875.), хидробиолог; поред већег броја стручних и популарних научних радова, објавио неколико студија о слатководној фауни Хрв. и Слав.; **Прилог микрофауни Плитвичких Језера**, **Прилог микрофауни и микрофлори загребачке околнје**.

КРМЧИЈА (од кормила, крма), књига зак. одредаба црк. права, грч. помоканон; осн. зборник правила срп. прав. цркве; к. преведена са грч.; к. је званични зборник обавезан за црк. судове, на који се позива и срп. грађ. законик у погледу на брачно право. 1. грч., **Фотијев**, номоканон превели св. Кирило и Методије у 9. в., а превод 2. номоканона, **Аристинова**, израђен у 13. в. на иницијативу св. Саве; овај дуго био у употреби у срп. црк.

КРМ (ит. Montenegro), врх на Јулиским Алпима код Кобарида. 1145 м; крване битке у свет. рату.

КРНАРУТИЋ Брно (између 1515. и 1520.-1572. или 1573.), далм. песник из Задра; дела: **Смрт Пирама и Тизбе**, песничка приповетка по мотиву Овидијеве херојиде о Пираму и Тизби; **Вазетје Сигета града**, епски спев о јуначкој одбрани и смрти Николе Зринског, песнички слаб, стихована хроника; важи као 1. спев из хрв. ист.

КРНДИЈА, шумовита план. (792 м) на си. ободу (Слав.-пожешке котлине (Савска Бан.).

КРНИЋ Лука (* 1876.), књиж., издао **Окултизам у свијету умјаниа**.

КРНИЦ 1) Богољуб (1874.-1918.), историчар, бавио се палеографијом; од 1915. прив. доцент на унив. у Загребу. 2) **Иван д-р** (* 1878.), адв. и књиж.; био 1919./20. мин. агр. реформе; дао неколико збирки новела (**Љубавна прича**, **Људи обични и необични**, **Једрина**), у којима има више књиж. тражења него првог талента; у комедијама (**Розалинда**, **Јубилеј у Једрини**) има извесне сатире, али нема праве опсервације.

КРЊИ ПАРЛАМЕНТ, у којем цела већа полит. група не учествује у раду (нпр. кад цела опозиција изиђе из парламента тако да већина сама продужује рад. **СРОАТИА** (лат.) 1) Хрватска. 2) планетоид бр. 589., открио га А. Кофф 1906.

КРОВ, највиши завршетак зграде, који је заклања од штодљивог утицаја непогода, пожара, зиме и

топлоте. Кровни олак прима воду која се стаче с к. површина. К. покривач, завршује кров, а састоји се од 1 или више пагнутих, обично равних, ребе кровних к. површина, покривених гравлом непробојним за воду. К. столица, од дрвета, гвозђа или бетона, носи к. покривач. К. хартија, вештачки грађевински материјал за покривање кровова, добива се патапањем х. с обе стране катраном или битуминозном масом; преко ове масе посила се песак, струјина од дрвета и ситна плаута, који штите спољашњи слој од утицаја топлоте.

КРОГ, норв. сликарска породица: 1) отац Христијан (1852-1925.), импресионист, и 2) Пер (* 1889.), сликар монументалних фресака у Ослу.

КРОЖЕТ (шт.), врста → чамадана од црвене чохе у околини Кишица.

КРОЈА, Круја, варошица с. од Тиране (Дрб.), родно место арб. владара и нар. јунака из 15. в., Скендербега Кастриота; изнад варошице, на кречњачком хриду, остаци ст. тврђаве.

КРОЈАЧ, занатлија који шие одело; већ у ср. в. зан. веома развијен на евр. З; мада се фабр. производња (конфекција) много развила, ипак се крој. зан. добро одржава, благодарем моди и личној укусу потрошача. **Кројачка креда**, израђује се од талка са или без додатка боје и материјала за одљење; с њом може да се пише по тканинама.

КРОЈАЧИЦЕ (Sutoria, фам. Sutoridae), око 200 врста (већином из источне Индије) малих печачица које своје гнездо заклањају од змија вел. листовима меусобно савиеним вештим провлачењем бљижих кончица кљуном; јужноевр. к. (Cisticola) ради слично узимајући лишће од 1 оштрице (Carex).

КРОКЕТ (енгл.), енгл. игра: дрвене кугле се котрљају маљима кроз нарочите мале лукове од жиче на земљи; игра се у 2 групе; играча највише 8.

КРОКИ (Фрп.), скица, цртеж; у геодезији: напрт одређеног дела земљишта израђен на брзу руку скицирањем од ока или употребом неких од инструмената (анероид, далминар, диоптер, падомер, призма и др.) за експедитивно мерење; претставља топографским знацима спољни облик терена и гл. објекте на њему. **Крокирање**, приближно снимање неког предела наједноставнијим средствима.

КРОКОДИЛИ (Crocodylia), група гмизаваца по облику сличних гуштерима, али знатно већих, са снажним кожном оклопом од чврстих рожних и коштих плоча, нарочито на леђима; уста наоружана снажним зубима; имају покретљиве очне капке и жмурњачу; у води могу отворених уста да лове. Јер нарочитом преградом затварају улаз у душици, а исто тако и носне отворе; јаја полагају у земљу; живе претежно у води; веома вел. грабљивице и хране се претежно кичмењацима; и за човека опасни; могу да достигну пораст од преко 7 м; живе у различитим крајевима света изузев Евр., али претежно у топлим крајевима; најпознатија врста нилски к. (C. niloticus). Крокодилске сузе, лажне, неискрене с., према средњев. причању како к. пролива сузе док прождире плен.

КРОКОИТ → хром.

КРО-МА҃ГНОН (Cro-Magnon), место у Дордоњи (Фрп.) код којег у 1 пећини, поред осталих људских скелета, најдена и 1 лубања пренст. човека. **Кроманьонска раса**, 1 од евр. раса у позно палеолитско доба (по месту К.-М. где најпре нађени њени остеолошки остаци, 1868.); људи к. р. били ср. и висока раста, имали вел. долхокефалну лубању (индекс 72-74), ниско широко лице и веома развијену браду; претпоставља се да се од к. р. развиле нордиска и медитеранска.

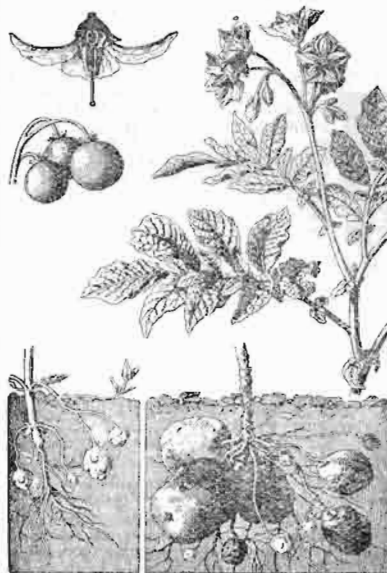
КРОМВЕЛ (Cromwell) 1) **Оливер** (1589-1658.), енгл. племић и политичар; вођ. 1. енгл. револуције (1648-1649.) у којој избачен и погубљен Чарлс I; као лорд-протектор рпб. ратовао са Шкотском и Ирском и нагнао их да признају њихову власт; издао **Навигациони едикт** и тим присилио Енглезе да изграде морнарицу, али изазвао рат с Хол., која потучена (1653.). 2) **Ричард** (1626-1712.), 3. син → 1), лорд-протектор енгл. рпб. после смрти свог оца; осећајући се неспособним да управља државом, сам се повукао после неколико мес. (1659.).

КРОМЉЕРЉИЖ, варош (19 000 ст.) у ЧСР; инд. шећера и пива.

КРОМЛЕХ (келтски), пренст. споменик, састављен од низа усправног камена, постављеног тако да образује концентричне кругове или квадрате.

КРОМОСФЕРА, хромосфера (грч.) → Сунце.

КРОМПИР, кртола (Solanum tuberosum, фам. Solanaceae), једногод. биљка, пореклом из Ј. Амер., жличаста корена, зељаста граната стабла, пераста лишћа, белих или ружичастих цветова;

плод бобина; под земљом образује подземна стабла у облику кртоле, због које се гаји и која садржи: 75% воде, 2% азотних и 20,7% безазотних материја, 0,3% масти, 1,1% целулозе и 0,9% минер. материја; множи се помоћу окапа развијених на кртоли; употребљава се за исхрану, а налази вел. примену и у

инд. за израду шпиритуса и штирка; услед разнолике употребе и лаког прилагођавања гаји се необично много; свет. производња крече се око 200 мил. т год.; од тога 2/3 у Евр., у којој најважнији произвођачи: Рус. (30 мил. т), Нем (40 мил.), Пољ. (30 мил.), Фрп. (15 мил.) и ЧСР (9 мил.); у Југосл. успева и у ј. топлим и сев. хладним крајевима и улази у ред најважнијих поврт. биљака; захтева дубоко, плодно, растресито и умерено влажно земљиште; седи се спрочећа на кућице, а за време развоја се праци, окошава и обрће; 1 ха се засађује с 1200-1500 кг, а даје принос 12 000-25 000 кг; ср. год. производња у Југосл. крече се од 1-1,5 мил. т, која углавном покрива домаће потребе. **Сладак к., батате** (Prosoea batatas), дуговечна биљка врежаста стабла из фам. ладолежа (Convolvulaceae), пореклом из тропске Амер.; једу јој се кртоле, нешто издуженог облика жуто-кестењасте покожице; средина жућкаста и, због вел. садржине шећера, слатка укуса; успева само у топлим крајевима; за вегетациони период потребна најмање 4 топла мес. без мрза, умерена киша пожељна; у пределима оскудним у киши наводњава се; множи се из пулољака на кртоли или из врежастих исечака. **К.-шећер** → скробни шећер. **Кромпирача** (Scleroderma vulgare, фам. Sclerodermataceae), гљива, базидиомицета, округла белчаста плодносна тела, до пола у земљи; млада се може јести. **Кромпирева буба**, к. златица (Leptinotarsa decemlineata), жућ тврдокрилни инсект, дуг 1 см, с 5 црних уздужних пруга на сваком покрилцу; најопаснија штеточина к.; још није унесена у нашу земљу; младе ларве црвене, а касније пожуте; веома прождрљиве, а хране се као и одрасле бубе свим мекшим зеленим деловима к.; пошто се к. б. множи много и брзо (женка носи до 1600 јаја) и у већем броју нараштаја преко год., њена појава претставља највећу опасност за културу к.; мере за сузбијање разне; најважнија прскања и запрашивања арсенимим средствима. **К. рак**, заразна болест к. чији проузроковач паразитна гљивица Synchytrium endobioticum; на кртолама се појављују смеи израштаји који доњице труле.

КРОМПТОН Самуел (Crompton, 1753-1827.), енгл. механичар, пронашао направи за предење.

КРОН → Хронос.

КРОНЕГ Лудвиг (1837-1891.), нем. глумач, поред херцога Георга Мајнингеншког, осн. тувене трупе Мајнинговаца, касније и управник те трупе.

КРОНШТАТ, град (30 000 ст.) и ратно пристаниште на о. у Финском Зал., у лењинградској обл. (СССР).

Кронштатски устанак, побуна морнара, војника и радника у К. 2./3. 1921.; побуњеници се одметнули од совјетске власти и у К. успоставили самосталну револуционарну комуњу; устанак и комуна трајали 2.-16./3. 1921.; црвена вој. угушила га у крви.

КРОПОТКИН Петар → Крапоткин Петар.

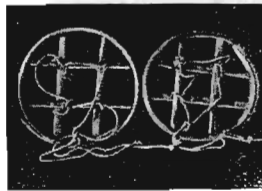
КРОС (енгл.), удацац у боку који се укршта с про-

тивничким ударцем. **К. кантри** (енгл.), трка преко поља и прир. препрека; у коњским тркама назив за ловачко јахање и трку с препонама (стипчез). **КРОЦАЊ** (Mugorhythmus, фам. Halogrhagidaseae), водена зеластва биљка чешљасто издјелена листа, ружичаста цвета у пршљенима на усправном класу. **КРОЧЕ** Бенелето (Сгосе, *1866.), ит. естетичар. Филозоф, критичар и књиж. историчар; научни рад почео студијама из књиж. и култ. историје ст. Напуља (Поэ. у Напуљу, Шпански јез. у Ит., Нанолитанске легенде и др.); затим дао низ одличних студија из историје ит. књиж. и приредио критичка издања многих старијих ит. писаца; из обл. флз. најпознатија **Естетика**, која само саставни део његове вел. Филозофије духа; по њему форма је суштина уметности; ум. интуицији потчињавају се сви проблеми; његова критика крајње догматична; обраце за

њу дао у студијама **Критика**, **КРОШЕ** (фрц.), у боксу: директан ударац, веома опасан, јер се задаје брзо и отесчно; од к. боксери најчешће подлеку ноку-ауту. **КРПА**, међу Ж. Сл. назив за разноврне, обично беле, мараме којима жене у Слав., Ц. Гори, Хери, Ј. Србији и др. покривају главе. **КРПЕЉИ**, крпуше → прегљеви. **КРПЕЉЕ**, направа махом у облику обруча, с пречником око 30 см, од дрвета које се лако савија а у облику укрштене тађе гранчице, опуте или конопца, да се лакше могу ставити на ноге, за које се везују врпцом; познате код многих народа; употребљавају се у план. крајевима ради лакшег кретања по дубоком снегу.

КРСМАНОВИЋ Алекса (1842.-1914.), трговац, вел. добротвор; своје вел. имање, које данас вреди 50 мил. д. завештао држави.

КРСНИК, кресник, по нар. веровању човек коме не могу да нашкоде зли духови; рађа се с кошуљицом или капом, а особине и моћ стиче кад наврши 21. год.; може да се промене у разне животиње (овна, коња, вола и др.); туче се с вукодлацима и вештицама, који припремају људима зло.

КРСНО ИМЕ → слава.

КРСТ, у старијим оруђе за разапинање разбојника; због распећа Христова символ кришћ. (спасење); у 3. в. раширен свуда, а од Константина Вел. (→ In hoc signo vinces) у општој употреби и поштовању. Разни облици: 1) грч. (оба крака једнака), 2) лат. (1 крак дужи), 3) Андријин (као слово Х), 4) кукасти (на крајевима заврнут, → свастика), 5) Антонијев. али разбојнички (као слово Т), 6) патријаршки или кардиналски (са 6 кракова), 7) палски (с 8 кракова), 8) рус. или Лазаров (с 8 кракова, од којих 2 косо), 9) као сидро; постоје и др. облици према изради кракова: малтески, као дотелина, степенаста итд.

Крсна жртва, голготска ж., смрт Христова на крсту као жртва за искушење рода људског. **К. пут**, Христово мученичко ношење крста од двора Пилатова до Голготе. **Крстоноше**, сеоске славе, **завештине**: у многим срп. селима прославља се 1 дан у год., обично између Ускреса и Петровдана; ништа се не ради, дочекују се гости са стране и после свршене службе носе крста, тј. узимају црк. барјаке, крстове и др. црк. утвари па са свешт. обилазе сеоски хатар и село, певају и моле бога за здравље и родну год.; у путу задржавају се на одређеним местима, обично код какве војске. → записе, где се читају молитве, освети водица и на дрвету уреже крст; негде, нар. у околини Ђевђелије, такве војске причешћују. **Крстопоклона седмична**, 3. недеља укршћеног поста у прав. црк., посвећена крсту. **Крстасти построј**, поредак аероплана у виду крста за летење по ескадрилама: патроле оди. водови аероплана ешелонирају по дубини на мањем растојању у већем отстојању.

КРСТА, кичма с карничним костима образује крст, те отуд и назив тог предела.

КРСТАРИЦА, поспе вл. бродова најважнији тип ратних бродова; величина до 10 000 т, највећи дозвољени калибар топова 203 мм, брзина око 34 миље. **КРСТАСТИ КОПИТЊАК** → кошњак крстасти.

КРСТАТАЦ, план (1069 м) сз. од Књажевца (Моравска Бан.).

КРСТАЦ, план. (629 м) јз. од Чачка (Дрин. Бан.).

КРСТАШИ, учесници у крст. ратовима, названи по крсту пришивеном на одећу. **Крсташки ратови**, походи евр. народа, предузимани 11.-13. в. ради ослобођења Христовог гроба од Селдука, било их 8: у 1. к. р. (1096.-1099.), који предвођили Готфрид Бујонски, његов брат Балдвин, Рајмонд Тулузски, Бокемунд Тарентски и његов синовац Танкред, к. заузели Никеју, Тарс, Антиохију и Јерусалим и осн. Јерус. Краљевину; 2. к. р. (1147.-1149.), у којем узели учешћа фрц. краљ Луј VII и нем. цар Конрад III, свршио се без успеха; 3. к. р. (1189.-1192.), водили фрц. краљ Филип III Август, енгл. краљ Ричард Лавово Срце и нем. цар Фридрих Барбароса, због заузећа Јерусалима од стране ег. краља Саладина; прошао без успеха; у 4. к. р. (1202.-1204.), пошљи евр. витезови под вођством Балдвина Фландрског, али нису ни стигли до св. земље, већ се задржали у Паризу, где осн. Лат. Царство; 5. к. р. (1219.-1221.), водно без успеха мађ. краљ Андрија II; у 6. к. р. (1228.-1229.), нем. цар Фридрих II добио преговорима Јерусалим на 10 г.; 7. (1248.-1252.) и 8. к. р. (1270.), водно Фрц. краљ Луј IX св., али у првом заробљен у Ег., а у 2. умро од куге у Тунису. **Деџи к. р.**: верски занос за к. р. обузео и децу и 1212. г. 15 000 деце кренуло у рат, али страдало у Алпима.

КРСТАШНИЦЕ (Cruciferae), вел. биљна фам. која обухвата око 1500 врста, зеластих биљака или пивова распрострањених по целој земљи; цветају у гроздастим цвастима; имају особит крој цвета; 4 крунична листица постављена у виду крета, прашника 6, од којих 4 дугачка и 2 кратка; плод нарочита врста чауре, познате под именом љуске и љушчице; неке су врсте космополитске; међу к. има много културних (крупс, келераба, карфиол, кел, и др.) или украсних (шебој); из семена неких добива се уље или материје које служе као зачин (сладница).

КРСТЕВ 1) Александар (*1879.), буг. композитор, диригент муз. шк. у Варни; компоновао: песме за омладину, нар. песме за глас и клавир, хорове, латургију, а за оркестар: концертно за виолину, латургије и др. 2) Крсто д-р (1868.-1919.), буг. књиж. и критичар, проф. унив. у Софији; 1892.-1919. издавао часопис Мисл; естет.-псих. критичар, заступао модерне правце; дела: **Студије и критике**, **Књиж. и флз. студије**, **Млади и стари**, студије о Ботеву, Славејкову, Тодорову, Јаворову, Алеку Константинову. **КРСТИЊЕ**, село и град у Хрв. (срез Војнич); помиње се 1. пут у попису жупа загреб. биск. 1334.; страдало много од Турака; од града стоји још само 1 део ст. куле; данашњи прав. стан. доселили се из Босне 1700.

КРСТИЊ 1) Анђелко (*1871.), уч. и приповедач; од 1889. радио као нар. просветитељ; његове приповетке из Ј. Србије имају не само занимљивих мотива него и лепо нађених и понекад добро рађених; његов роман Трајан обратио на себе с разлогом пажњу књиж. кругова. 2) Бранислав д-р (*1889.), педагог; проф. Више пед. шк. у Београду; претставник пед. псих. и психотехнике, осн. Психотехн. завода у Београду; писао: **Теорија и пракса**, **Испитивање интелигенције** и др. 3) Димитрије (1762.-1843.), крушедолски архимандрит, познат као реформатор срп.-прав. црк. певања; када је 1791. патријарх Стратимировић осн. у Ср. Карловцима богосл. семинар, одредио за наставника црк. певања К., који 1. почео да прибира и пекује срп. црк. певање. 4) Ђорђе (1851.-1907.), сликар, гл. претставник реалистичког правца у јел. сликарству, с доста наклоности ка романтизму; веома плодан и разноврстан; највише амбиције улагао у своје композиције и жанр-сцене (**Утопљеница**, **Анатом**, **На извору**, **Под Јабуком**, **Св. Сава** **Богосила** **Срчац**, **Пад Сталева**); оне му, међутим, много боље у појединостима него у целини; чисто сликарски, најдрагоценија му мала платна и скице: предели и студије глава и фигура (**Ман. Студеница**, **Косово**, **Чачак**, **Слепица**, **Девојачка глава** итд.); мада их радио узгред и није до њих много држао, оне долазе међу најбоље радове те врсте у нашем сликарству; портрете радио мало, али их има изврних (портрет д-ра В. Суботића); највеће поруџбине добијао из обл. црк. сликарства; гл. радови те врсте иконостаси у Нишу и Чуругу и у Ацибеговцу; учествовао и у изради иконостаса у Лозовику; имао знатан темперамент, али скучену машту, вел. осећање сликарске материје и дар рођеног колориста. 5) Мишко (1840.-1909.), четнички вођ, борио се од младости с Турцима, а касније и са Бугарима; био као четник осуђен на робију 100 г., настао се у борбама 1904.-1907. по Ј. Србији; убили га Турци. 6) Никола д-р (1829.-1902.), правник и историчар, био проф. Ли-

цеја и Вел. шк., судија и адм. чиновник; бавио се ист. права и полит. историјом; написао 1 компилативну Историју срп. народа и неколико мањих студија (→ сл.). 7) Петар (*1877.), композитор, диригент Муз. шк. и диригент Нар. поз. у Београду, инструктор Мст. просвете; компоновао: муз. драму Зулумџар, муз. за Косовску трагедију и комаде: Он, Ајша, Кошташа, Дорћолска посла, Новела од Станца, Прибислав и Божан и др.; симфониска дела: Свита, за гудачки оркестар, Патетична увертира, Срп. игре, увертира На Липару; пите и камерну муз., соло песме и корове; истичу се: Легох да спавам, Гракни гавране, Војвода Дејан, Лигурија за меш. хор (→ сл.). КРСТОВИЧ Гаврило (1820-1898.), буг. књиж., просветни радник и политичар; тур. чиновник (1879-1885.), гувернер и провс. организатор у И. Румелији; написао Ист. Бугара.

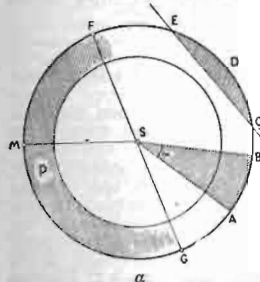
КРСТОВНИК (*Nasturtium officinale* или *Cardamine nasturtium*, фам. *Cruciferae*), зељаста једногод. биљка на влажној подлози, стабло при основи пузи, а потом исправљено, листови по стаблу шкољкасто повијених белих цветова; гаји се за јело. **КРСТОКЉУН** (*Loxia*), род птица с укрштеним врховима кљуна, шумске птице које се хране семењем дрвећа, 2 врсте.

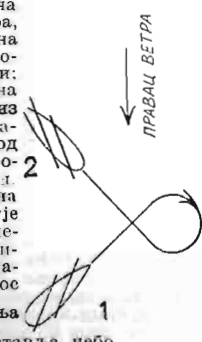
КРТИЦА (*Talpa*), подземни сисар из реда бубоједа, са закрљжалим очима и јаким предњим ногама погодним за копање; хране се инсектима и кишлоном гљивом; корисна.

КРТОЛА, метаморфозирани изданак или корен; метаморфоза изведена у вези с функцијом магацинирања хране у тим органима, нпр. к. → кромпира (стабло), к. георгина (корен). **Кртоласте** биљке, служе исхрани човека својим кртолама и корењем; у њих спадају: а) → кромпир, б) маниок, в) батата; највише се производи у Браз. г) таро и д) јамс. **КРТОЛЕ**, предео између Трасатског и Тиватског Јаз.; краљ Радослав га дао граду Котору.

КРУГ, крива линија (2. степена) као и површина ограничена кривом чије све тачке М подједнако удаљене од тачке С, средишта (центра) к.; ово стаљо отетојање $g = MS$, назива се **полупречник** (радијус), а дуж ($2r = FG$) која пролази кроз средиште је **пречник** (дијаметар) к.; површина к. = πr^2 , а обим тј. дужина кружне линије (периферија к.) = $2\pi r$; површина ASB назива се **кружни исечак** (сектор), а величина

му $= \pi r^2 \frac{\alpha}{360}$, док величина лука AB једнака $2\pi r \frac{\alpha}{360}$ површина CDE назива се **отсечак** (сегмент) к.; **кружни прстен** (P) је површина ограничена с 2 концентрична к. **Вертикални к.**, **хоризонтални к.** → лимбус. **К. око Сунца** и **Месеца**, ореол, слабо обојен мали к., који се види на разређеним облацима испред С. или М., када облаци садрже крупније течне капљице; могу бити 2 к. у исто време. **Кругови**, **ајке**, **карике**, **покретна гимнастичка справа**: 2 дрвена обруча са гвозденим шпикама унутра, или гвоздена па опшњена кожом; виси на ужетима; могу се скупити и дизати: њу. **Кружити**, мењати узде на једрењаку окретом брода **низ** за вежбе у висини и љубав-ветар (на сл.: у положају 1 брод једри л. уздама ветром с л. бока, а у положају 2 једри с л. уздама ветром с д. бока). **Кружна учестаност** наизменичне струје је број периода струје у времену од 2 π секунде; бележи се симолом ω и између ње и трајања периоде T постоји однос $\omega = \frac{2\pi}{T}$. **К. хоризонт**, последња подкружна кулса која претставља небо.

КРУГ ПЛАНИНА, карена и гола висораван на ји. страни Гламочког Поља, на грацици Врбаске и Приморске Бан.; највиши врх Гвозд (1549 м). **КРУИФ** Пол (de Kruij), савр. амер. бактериолог, проф. у Мичигану, писац многих научних и популарних дела: **Јовца микроба**, **Борба против смрти**, 7 челичних људи, **Сузбијачи глади** (→ сл.).

КРУЈА → Кроја. **КРУКС** Вилијам (Crookes, 1822-1919.), енгл. физичар, проучавао катодне зраке у тзв. Круксовим цевима. **Круксова цев**, стаклена ц. снабђена електродама, служи за испитивање појава приличног проласка електрицитета кроз гасове; у њој притисак гаса свега неколико хиљадитих мм живе, те се стога прилично ел. пражњења добијају катодни зраци.

КРУКС ГАМАТА (лат.), кукасти крст (→ свастика). **КРУЛЕВСКА ХУТА**, варош (75 000 ст.) у јз. Пољ.; у близини вел. рудник угља.

КРУМ, буг. хан (802-814.), освојио и. Мађ. и Срем; отео од Виз. Софију и зап. Тракију; потукао Византинце у балк. кландина, 811., у којима нашао смрт и сам виз. цар Никифор Фока; затим заузео Једрене, опустошио и. Тракију и опсео Цариград, али умро за време опсаде. **КРУМПИР** → кромпир.

КРУНА (од лат.: corona = венац), 1) најбитнији део владалачких инсигнија; с. *mitra* припада јунаку који се 1. погне на неосвојене белеме неке територије; **грофовска** и **баронска к.** разликују се по украсима: баронска има 5, а грофовска 7 цветова; **папска к.** (тијара) има 3 прстена као знак п. тровлашћа (*triglyph*), јабуку с крстом на врху и 2 беле траке; некад имала 1 прстен, Воиначије VIII додао 1 (1803.), а 1315. или 1316. додат 3. 2) врста изобичајеног ж. накита за главу, у Србији и Херц.; металне к. употребљавају се у Србији по прк. за венчање младеца. 3) јединица новца ЧСР (коруна), дели се на 100 халера; 1934. усвојена стопа новца: из 1 кг чистог злата кује се 22 431,58 чел. к.; у 100 к. има 4,458 г чиста злата; по садржини злата 100 к. одговара 168,22 д у злату, или 100 д вреде 59,44 чел. к. у злату. А.-У. имала као јединицу валуте к., која се делила у 100 халера одн. филера. К. као јединицу новца имају и Данска, Швед. и Норв.; она се дели у 100 ера. 4) надземни део дрвећа, почиње оданде где се стабло завршава, а састоји се из скупа грана и граница; код воњака се гаји постепено, још док је садница у расаднику, па за неколико год. после сађења на стаљно место, а негује се за све време живота војке; тежи се да буде правилно изграђена да ваздух и сунце могу лако продирати до сваке границе и плода, што омогућава правилну изградњу пулољака, зрење дрвенстакних делова к., правилно цветање и заметање плода, као и изградњу његову; данас у воњарству углавном примењене 3 врсте к.: пирамидална (све гране поређане на 1. осн. грани), казанаста (све осн. гране к. полазе из 1 места), амбреласта. 5) део поге животиња, на којем се роје копите или папка спаја с кожом.

КРУНАЦ → грашак.

КРУНИЦА → цвет. Зубне к. навлаке, кошуљнице од злата или платине, штите зубе са слабом к. од распањања или служе за стубице зубних мостова. **КРУНОВИНЕ** (прунске земље), у Аустр. до 1918. с круном наследно везане земље; Чешка, Моравска, Галиција. **Крунске колоније**, брит. к. које највише зависе од Енгл.; управљане искључиво чиновницима напменованим из Лондона под директним надзором Мст. колонија; нпр. Џејлтон, Гибралтар; 2. врста к. су аутономне к., у којим Енгл. има само надзор над управним властима и право вета код зак. које њихова законодав. тела донесу; 3. врста → доминиони, с најширом самоуправом (Енгл. само надзирава спољне односе). **К. вене**, седница мин. савета под претседништвом самог краља.

КРУП (шкотски), дифтерично обољење гласних жица, грла, обично прелазом скрама из гуње (→ дифтерија); скраме се могу првобитно јавити у грлу где их не можемо видети, али се може поуздано знати да постоје према карактеристичним знацима: почиње постепено, промуклошћу, грубим гласом, кашљем и губитком гласа; доцније отежано пискаво дисање (при уздању) чује се издалека; увлачење међуребарних простора и трубуха; болесник се гуши. постаје све модрија (цијанотичан) и без брзе помоћи угушује се; лечење: у 1. реду олакшати ди-

саће инхалацијама топле паре, обложима, лековима за смањење грча (који услед надражаја у грлу још више отежава дисање); када отежало дисање угрожава живот, → интубација, → трахеостомија; давање антидифтеритног серума.

КРУПА 1) Босанска Крупа, 2) → суградица, 3) карнопа, плод трава (→ ахенија).

КРУПАЊ, варошица (700 ст.) и среско место у Србији, под пл. Јагодњом и Борањом (Дринска Бан.); фабр. подринских рудника за прераду антимонске и оловне руде.

КРУПИЈЕ (фрц.), код хазардних игара лице које руководи банком, мена карте, а код рулета ставља у покрет куглицу.

КРУПИЦА, веће комаде камене кухињске соли, употребљава се најчешће при исхрани стоке.

КРУПСКАЈА Надежда К. (* 1869). Лењина жена, просветни радник и организатор школства у СССР, најближи сарадник Лењин, пропагатор шк. рада, председник Научно-пед. секције научника у СССР; осн. и ср. шк. уредила с Луначарским и Блонским на полит. основи; ваншколско васпитање у служби полит.-екоп. подизања државе; писац многобројних пед. публикација и полит.-научних чланака; гл. дело: Нар. образовање и демократија.

КРУСИ, село у Ђенанској пањини у Ц. Гори, где 1796. Пригорци одвели вел. победу над скадарским везиром Махмут-пашом Вушатлијом; у боју и сам паша погинуо; после те победе Вједошављани и Пипери се потпуно спојили с Ц. Гором.

CRUSTACEA → ракови.

КРУТ, владар полепских Сл. (1066-1093.), за чије владе највише екон. напредовало о. Рујан с градом Аркомом.

КРУЦИФИКС (срлат.: на крст прибијен), крст, осл. слава на крсту распетог Христа.

КРУШЕВАЦ, град и среско место (11 054 ст.) на л. страни Рашине, испред њеног ушћа у З. Моралу (Моравска Бан.); престоница Србије за кн. Лазара и деспота Стевана; фабр. вагона, сагуна, бојбопа, парни млин; црк. Лазарица; гми.; у близини држ. барута Обилјево.

КРУШЕВИЦА, план. и.-си. од Лесковца, на граници Моравске и Вардарске Бан.; највиши врх Врха Крупа (912 м).

КРУШЕВО, варошица и среско место (3543 ст.) на з.

план. ободу Прилепског Поља (Вардарска Бан.), надм. в. 1250 м; у 18. в. било село, када се ту доселили протерани Цинцари из Москопоља (Арб.); сада Цинцари и Срба подједнако; печалбари; ваздушна бања, деце опоравиште.

КРУШЕДОЛ, ман. у Фрушкој Гори; подигао га митрополит Максим Бранковић, унук деспота Ђурђа Бранковића, крајем 15. в.; црк. сазирана у срп. средњев. стилу; ванредно леп иконостас из 1654., фреске на зидовима рађене у 1. пол. 18. в. и значе прелаз из виз. традиције у барок; ман. ризница садржи више значајних икона из 16.-17. в. и, нарочито, вел. број драгоцених предмета из обл. примењене ум. 14.-18. в. Крушедолска митрополија, установљена на нар.-црк. изборном сабору 1708., обухватала све Србе под а.-у. влашћу; седиште м. премештено 1713. из К. у Сремске Карловце, и од тог доба се зове карловачка м.

КРУШИНА, крушењика, кржавина, дивља дуња (*Rhamnus frangula* или *Frangula*, фам. Rhamnaceae), дрмлики шиш висок до 4 м. најзменича јајасто-елипсаста листа, беличаста цвета; плод мали коштичав; расте по шумарцима и оскудном земљишту; честа икономена врста *Rh. cathartica*, висока до 3 м, елипсаста до округласта листа; садржи гликозиде који дају антрахинон; у мед. се употребљава кора,

која стојала најмање 1 год., ради чиниња црева (свежа кора изазива мучку и повраћање).

КРУШИКА (*Pirus communis*), врста јабучастог воћа; дивља трновита расте по шумама; пл. сорте: масловке, сипке водењаче, такунке или бергамотке, сипке такунке, зелен дугајлиј, тиквице, караманке, модунке, мускателке, зачиници или мирисавке, к. за кување и виновке или стипсаре, подесне за прављење вина крушковаче; боље сорте к. кадме се на дуњу и гаје као мали облици; иначе се к. кадме на дивљаку; трајни дубоку земљу. У Југосл. било крајем 1934. близу 4 мил. стабала, а дају око 40 000 т к., које покривају домаћу потребу.

Крушков дрвоточац (*Zenitza rugina*), лептир чија гусеница живи на сличан начин као гусеница врбовог л., бушећи гране и стабла, само мања, 4-5 см; сузбија се на иети начин. К. жижак, шипа (*Anthrenus cinetus*), мркосив инсект, тврдокрилац, обраста сивим длачицама, дуг 4 мм,

е дугом рилицом; женке ујесен носе јаја у пулолке и ларвини се идугећ пролећа хране њима и буше их, у њима се претварају у лутке и одрасле; заражени пулолки отпадају; сузбијање тешко изводљиво; препоручује се стављање ловних појасева (обавијање стабала слојем дрвене вуне, сламе, ондулисаним хартијом или славним ужетим) да би послужили за заклоне одраслима у току пролећа, а преко лета се ти појасеви скидају и спаљују; емидати рано спролећа заражене пулолке и унинтавити колико је могуће, прекаси сјесени вошке без плодова ареновим средствима. К. лисна зоба (*Neurotoma flaviventris*), црна з. са жутиим пегама; женка носи јаја на паличе к. листа и хитре жуте ларве живе у гнездима од ретке научице, хранећи се лишћем док не израсту до 2,5 см, а тада одлазе у земљу да се умауре и презиме и идуге године претворе у лутке и осе; штеточина ређе напада и иљиву и глог; сузбија се прекањем или зашрапњањем ареновим средствима или екстрактном дувана (4-5%), као и скупљањем и спаљивањем гнезда. Крушковача, ранија добивена дестилацијом преврелих крушка.

КРУШЉИН Миховил (* 1882.), сликар, ради скоро искључиво пределе акварелом.

КРУШНЕ ХОРЖИ → Рудне Планине.

КРУШНИЦА → хлебно дрво.

КРУШЧИНА, план. ср. од Бераца (Зетска Бан.); највиши врх Крстача (1755 м).

КРУШЧИЧКА ПЛАНИНА, план. у Босни, ј.-ји. од Травника (Дринска Бан.); највиши врх Сухе Јеле (1619 м).

КРФ, о. у Јонском М., поред епирске обале (Грч.); место ницезде ст. вниогр. културе, за вен. владавине (1386-1797.); развијена култура маслина, поред земљар. и ситног сточарства сада гл. занимање; на Ј се гаје још наранце и лимун; трагови некадање вен. владавине; гл. место град К., на п. обали (32 000 ст.); због благих зима град и о. привлаче странце на зимовање. На К. се спасла срп. војска после слома у јесен 1915., ту до краја 1918. било и гл. седиште регента Александра и срп. владе; ту заседала и Нар. скупштина; у његовој близини Видо, «острво смрти», где умрели изгладнели и болесни срп. војници после свог повлачења кроз Арб.

Крфска декларација, споразумни акт срп. владе Н. Пашића и Јсл. одбора, на којем се челу налазио А. Трумбић, склопљен на К. и објављен 20./7. 1917.; тим споразумом предвиђала се: 1) држава Срба, Хрвата и Словенаца, која ће бити уставна монархија под династијом Карађорђевића; 2) унутарње уређење одређене конституанта 1 бројно квалификованом већином (тим се хтело искључити племенско мајоризирање). К. д. служила после као основа за стварање Нар. већа Срба, Хрвата и Словенаца и као полазна тачка за преговоре при проглашењу нар. уједињења 1./12. 1918.

КРЧЕВИНА, зиратно земљиште постало → крчењем шуме; земљиште зарасло у луг, или које никоме није припадало; к. може заузети свако да обрађује; ипак зак. сматра да суседи према величини својих граница имају прече право на к.; у погледу држ. домена, другостепена управна власт издаје упутства за к. вршећи колонизациону политику. **Крчење шума**, вађење дрвећа из земље скупа с кореном или самих пањева са жилама по довршеној сечи, ручним алатима, нарочитим справама или динамјатом; циљ к. може бити екон. (добивање дрве-

та у крајевима без шума, боље искоришћавање услед високих цена, уклањање пањева ради претварања земљишта у пољопр.) или заштитни (уклањање легла разних инсеката); најштетнија акција против одржавања шума, па Зак. о ш. допушта к. само уз нарочиту дозволу; но под зак. одредбе пада к. ш. само у том случају ако је намера сопственика да тим поступком земљиште трајно одустане од ш. и намени др. култури; дозволу за к. ш. до 5 ха даје општа управна власт 1. степена, а за веће површине бан. У неким крајевима појавиле се к. у таквој мери да је дошло у питање и само шум. газд. па је било потребно питање к. регулисати нарочитом уредбом.

КРЧЕЛИЋ Антон Балтазар д-р (1715.-1778.), историчар; д-р флз. и теол., с лепом културом, али се сунше заузимао за бечка схватања у решавању унутарњих проблема Аустр. и имао стога много неприлика; написао више дела, од којих важна **Хисторија загребачке катедрале** (на лат.) и корисна **Хисторија његова времена 1748.-1767.**

КРЧМЕ, механе, радње мањег обима, у којима се служе алкохолна (а могу се служити и безалк.) пића и нека јела (§ 76. З. о радњама); ближи прописи о уређењу у Ур. о подизању и уређењу угоститељских радња од 1934. **Крчмари** имају већу прив. правну одговорност од других; одговарају не само за своју кривину, већ и за сваку штету коју би њихови људи нанели гостима или стварима.

КРЧОВСКИ Хаџи Јоаким († 1820.), буг. писац морално-вел. дела. **КРЦАЛИЈЕ** (тур.), уствари били тур. хајдуци, служили код појединих великаша-одметника од царске власти или паша као плаћеници; у своје друштво примали и хришћ.; нападали на поједина места и градове и уцењивали их; нарочито их било много у почетку 19. в.

КРШНИЊИЋ Фран (* 1896.), вајар, бави се првенствено ситном пластиком; 1 од најбољих вајара младе генерације; гл. дела: **Пастир**, **Рибари** и др.

КРШИЋ Јован (* 1898.), књиж. критичар и преводилац; ур. Прегледа (Сарајево); теоретичар модерних праваца у књиж.; објавио вел. број приказа и поз. критика; есеји о Петру Кочићу и савр. бос. писцима; издао антологију чеш. лирике са студијом, превео поз. комаде, Дасарика и др. чешке писце.

КРШКО, варошица и средско место (1000 ст.) на Сави, у Кршком Пољу (Дравска Бан.), летовалиште и опоравилиште; у околини виногр.; остаци ст. тврђаве. **Кршко Поље**, вел. и веома плодно п. у Слов. (190 км²) око доњег тока Савине притоке Крке.

КРШЊАВИ Исо (1845.-1927.), историчар ум., сликар, књиж., култ.-просветни радник; осн. обртну шк. и 1. ж. ср. шк. у Загребу, Хрв. друштво ум.; преуредио Етногр. музеј и Штросмајерову галерију; радио на реформи ср. шк.; помогао младе уметнике и узимао учешћа у соц.-хуманом раду; као сликар припадао реалистичком правцу; превео и коментарисао Дантесову **Божанствену комедију**; написао роман о Франц Асенеком **Божји витез**, дао низ ум. критика, фелетона и научних дела, од којих важнији: **Листови из Славоније**, Двадесет и пет година хрв. уметности и др.

КРШТЕЊЕ, по хришћ. веровању св. тајна којом се прима у хришћ. заједници; новокрштени се њом чисти од тзв. прародитељског и свих дотадањих грехова; у народу за њега везани многи обичаји; некрштено дете се сматра нечистим; у случају да умре, сахрањује се изван гробља и верује се да од душа некрштене деце постају зла бића, некрштеници; стога се, ако је дете слабо, хита с к.; иначе се обично крштава на 3-7 дана по рођењу; у Ји. динарским крајевима, у доба оскудице свешт., многи крштавани тек кад одрасту; за к. се свечано позива кум, који код прав. Јж. Сл. даје име. **К. вина**, обичај у Хрв. који већ ишчезава, а који се обавља на св. Мартина (11./11.), када се шира претвара у вино; «кум» седа или јаша на бурегау, а појединим винама се дају имена присутних жена. **Крштеница**, извод из → књиге рођених.

КСАНТЕЛАЗМА (грч.), жуте пеге на очним капцима, карактеристичне присуством холестерина у хелијама; јавља се код особа с повећаним холестерином у крви.

КСАНТИ, град (34 000 ст.) у грч. Тракији; производи добар дубан.

КСАНТИН, 2,6 диоксипурин $C_8H_4N_4O_2$, средан мокраћној киселини; аморфан прах, тешко растворљив у води; нормалан састојак животињског ткива.

КСАНТИП, атињски војвода из 5. в. пре Хр., отап Периклов; потукао Персијанце код Микале (479. пре Хр.).

КСАНТИПА, Сократова жена, позната са своје гоподности.

КСАНТОМ (грч.), тумор коже, ређе слузокоже или серозе, облика жуте белеге или забелења величине лешника до ораха; развија се у дерму коже, садржи маст; често прати жутицу, шећ. болест и алуминурију.

КСАНТОСИДЕРИТ (грч.-лат.), хидратисана оксидна руда грожда.

КСАНТОФИЛ (грч.) → хлоропласт.

КСЕНИЈЕ (Xenien), збирка сатиричних епиграма у хексаметрима којима се Гете и Шилер обрачунавали са савр. (1796.).

КСЕНОКРАТ (406.-314. пре Хр.), грч. филозоф, Платонов ученик; поделио флз. на дијалектику (логику), метафиз. и логику; по њему постоје 3 извора сазнања: појмовно сазнање, чулно опажање и мишљење.

КСЕНОМАНИЈА (грч.), претеран занос и љубав за све што странно; супр: **ксенофобија**.

КСЕНОН, пл. гас, хем. знак X, атомска тежва 130,2, тачка топљења -140° , тачка кључања -109° , специф. тежина течног к. 3,52; налази се у малим количинама у ваздуху; добива се релативно лако у чистом стању фракционираним дестилацијом из течног аргона или течног ваздуха; раствара се у води; на 20° у 1 см³ воде 0,123 см³.

КСЕНОПУЛОС Григориос (* 1867.), грч. писац; романи: **Црвена стена**, **Афродита**; драме: **Фотија Сандри**, **Једина кћи**.

КСЕНОФОН (око 430.-354. пре Хр.), атињски писац и историчар; учествовао у походу Кира Млађег на брата Артаксеркса; после Кирове смрти вратио се са вој. и описао тај пут у **Анабазама**; поред тога написао **Хеленику**, **Успомене на Сократа**, **Киропедију** итд.

КСЕРЕС (Xeres), ликерско вино из околине Кадикса, у Шп.; грожда се преради као и обично и остави да потпуно преври, и онда се вину дода до 19% вол. алкохола.

КСЕРКС 1) **К. I**, перс. краљ (485.-465. пре Хр.), син Дарија I; угушио побуну у Ег., напао на Сави, заузео и порушио Атину, али потучен код Галамине (480.). 2) **К. II**, перс. краљ (425.), син Артаксерксов; убио га исте год. брат Согдијан.

КСЕРО, (грч.), предметак у сложеницама са значењем: сух, за сушење.

КСЕРОСТОМИЈА, антијализам (грч.), недостатак пљувачке, суха уста, веома непријатно обојење, отежава жвакање и гутање хране; обично код ст. жена без зуба; лечење: испирање чајем од слеза, мазање уста глицирином или маслиновим уљем; често се излечи, када се ставе зубне протезе (по свој прилици услед дражења пљувачних жлезда).

КСЕРОФИТЕ, биљке које настају суха и врела станишта, где снабдевање водом оскудно, а транспирација вел.; биљке пустиња, степа, алиског региона, пешчаних дуна, поларних предела, епифите, халофите, итд.; не јављају се само на екстремно сухим стаништима, већ и на таквим која обилују водом, али примање воде јако отежано било високом концентрацијом соли (халофите) било хладноћом (арктичке, алиске биљке); таква станишта флз. суха. К. се одликују особитим изгледом и грађом (ксерофилном структуром) у циљу заштите од прекомерне транспирације; у неких врста се развијају обилно водена ткива, за снабдевање водом у време дуготрајне суше (много кактацеа, орхидеје, агаве и др.); због њиховог сочног тела називају се суккуленте; показују редукцију спољашње површине; тело више масивно, листови редуцирани на ситне љуспе или промењени у трње; тада стабло преузима на себе функцију асимилације угљеника (филокладије код шпаргле и опунције, стабло жуке итд.); у неких липће ситно и кожасто, као нпр. код склерофила медитерана; или органи покривени слојем воска, длакама; извесне се штите од прекомерног загревања директним сунчаним зрацима особитим положајем листе (компасне биљке); сграђене од чврстих елемената (имају много мех. ћелија); тим се одржавају усправне у време суше кад је тургор негативан.

КСЕРОХТАЛМИЈА → витамини.

КСИЈЕМ (грч.) → спроводни сноп.

КСИЛО- (грч.), предметак у сложеницама са значењем: дрво, дрвен. **Ксилографија**, дрворез; штампане помоћу дрвених слова и плоча. **Ксилолит**, каменасто дрво, вештачки грађевински материјал за израду подова, предмета за украс и изолацију; под од к. добија се мешањем струготина од дрвета с печеним магнезитом и раствором магнезијум-хлорида; остали предмети израђују се на исти начин

с еванг. додатком боје. **Ксилометар**, справа за мерење кубатуре дрвета, употребљавала се у шумарству за одређивање кубатуре неправилног комања дрвета; мерење се оснива на одређивању запремине воде, која се добија потапањем дрвета у воду. **Ксилофон**, муз. инструмент који се састојао од 36 малих плоча од тврдог дрвета (орах, ружа), поређаних у виду лествице у 4 реда; данашњи к. има 27 тонова, и најбољи писани обим од с¹-с⁴.

КТЕЗИЈА, грч. историчар из 5. в. пре Хр. и лекар Артаксеркса Мненона; оставио 2 дела: *Persica* (о Перс.) и *India* (о Индији).

КТЕЗИФОН, место у Асирији, на Тигру, недалеко од Селеукије; летње боравиште парћанских краљева; чувено са рушевина Хозројева двора.

КТЕНИДИЈЕ (грч.), шкржњи органи мекушана, смештени у плаштаној дупљи и имају чешљаст или перјаст облик са шкржњим листовима поређаним с обе стране уздужне осе; код многих пужева ницезле. **Ктеноидне крљушти**, врата рибаљих к. са задњом првицом чешљака назубљеном (шпр. код греча).

КТИТОР (грч.), у Виз. ср. в. и код прав. сл. народа оснивач 1. ман. његов заштитник и дародавац, има право да предлаже епископу еванг. за црк. коју сагради; име му се уписује у дигтихе (читуљу) ради помена на богослужењу. Код нас највећи к. били краљеви и цареви из династије Немањича, који у својим надужбинама насликани како приносе на руци модел црк. светитељу ком посвећена.

КТСЕЛАНСКИ ТИП, расни тип заступљен код Арбанаса и Србохрвата (назван по арб. племену Ктсел); низак раст, тамна комплексија, хипербрахицефалија, прав нос и узан доњи део лица.

КЋЕРИ БОЖАНСКЕ ЉУБАВИ, кат. конгрегација, чија гл. циљ васпитање и образовање кат. омладине, а нарочито грађанске; осн. у Бечу 1868., нама дошла у Сарајево 1882., где осн. завод св. Јосифа; у Југосл. има још доста оваквих завода.

Кц, знак за хем. елемент бакар.

КУБ (лат.), у геом. кодка, у алгебри 3. степен. **Кубатура**, запремина и израчунавање запремине објекта тела. **Кубирати** 1) израчунати запремину. 2) дивљ неки број на 3. степен. **Кубирање дрвета**, начин израчунавања запремина дрвене робе, појединих стабала или шумских састојака.

КУБА, највеће о. (114524 км², 3,6 мил. ст.) међу Вел. Антилама; на И брдовито, иначе равно, клима тропска и влажна; највише се гаје шећ. трска и дуван (хавана дуван најбољи на свету); успевају још: кава, какао, ј. и тропско воће; богата стоком; од руда има: бакар, мангана, нафте, гвожђа, злата, асфалта; гл. инд. гране: фабр. шећера и прерада дувана; спољња трг. се највише води са САД; стан. највећим делом Европљани, малим Црнци и Мулати; риб., гл. град Хавана, познато пристаниште; важно и место Сантјаго; открио Колумбо (1492.); од 1511.-1898. била шп. колонија, а после амер.-шп. рата (1898.) претворена у рпб. под протекторатом САД.

КУБА Лудвиг (* 1863.), чешки сликар и музиколог; чувено дело *Словенство у својим песмама*, у којем скупљено, хармонизовано и издано песме сл. народа; забележено вел. број јел. песама, а писао и расправу о карактеристикама јел. муз.

КУБАН, р. на К Кавказа (Ј. Рус.), улива се у Азовско М. дуга 850, пловна 180 км.

КУБАНИГО → Огаванго.

КУБАЧИНИ → Даргини.

КУБАШ ПЛАНИНА, у Херц. н.-ји. од Стопа, на граници Бетске и Приморске Бан.; највиши врх Бел. Трела (1069 м).

КУБЕ (гр.), **купола** (лат.), лоптасти свод којим се засвођава грађевина (нарочито црк.) или 1 њен део; може бити са или без прозора; конструкција попицла на И (Перс.); највећа к. на: Пантеону (распој 43,5 м), црк. св. Петра у Риму (42 м) и св. Софији (31,6 м).

КУБЕТИГ Јав (* 1880.), чешки виолинист; компоновао 6 виолинских концерата и др.

КУБЕРТЕН Пјер (Coubertin, * 1863.), осн. модерних олимпијских игара; његовим настојањем 1892. обновљене олимпијске игре (1894. у Сорбони 1. олимп. конгрес); саставио правља за игре.

КУБИЗАМ (клат.), ум. правац, јавио се око 1905. у Паризу, као реакција на нигмистички импресионаизам и поентизам; све предмете сводио на геом. облике коцке, цилиндра, лопте итд.; тежио за конструктивношћу, завршио у декоративности; осн. га Шантлациј Пабло Пикасо, а гл. теоретичар му био песник Аполинер; ограничаван, углавном, на сликарство (Брак, Леже, Грис); извршио вел. утицај на поз. декор и примењену ум.

КУБИЈА (ар.), отвор (око) с обе стране прамца кроз који пролази сидрени бродски ланац.

КУБИЛАЈ, **Кублај** (1214.-1294.), унук Чингиз-хана монголски цар (1260.-1294.); освојио и уједињено читаву Кину.

КУБИН Алфред (* 1877.), нем. сликар и графичар, илустратор Хофмана, Поа и Достоевског.

КУБРИШНИЦА, р. у Шумадији, л. притока Јасенице, извире с пл. Букуље, а улива се код Смед. Пананке; дуга 42 км.

КУБУИ, вероватно староседелачко веома примит. племе на Суматри; мотичка земљр. и риболов; 1 део дуга по шумама и живи од лова и скупљања; остали станују у сејеницама; многи примили ислам.

КУБУРА (тур.) 1) тоболац, кутија; ст. пиштољи чије се дршке завршавале округлом јабуком; употребљавани у Србији, Ц. Гори и суседним обл. 2) негода, тежба, тешкоћа.

КУВАДА (фрп.). обичај да се приликом рођења детета отац понаша као да је он родио дете; лежи, прима честитања, негује дете, уздржава се од неких јела итл.; порекло к. није утврђено; врше је Индијанци у Браз. и Гујани. Миао-Цен, Дајаци и др. а било раније и у ј. Евр., нпр. код ст. Иберана и Арбанаса.

КУВЕЖДИН, село (658 ст.) у Срему на ј. страни Фрушке Горе, с ман. посвећеним св. Сави и св. Симеону који по предању осн. Стеван Штљановић; ман. се 1. пут помиње у 16. в.; његов величанствен конак и садања црква с монументалним улазом и веома лепим вратима зидани 1815.-1816.; иконостасе и композиције из живота св. Саве по здовима израдио Павле Симић (1850.).

КУВЕЈТ, кнежевина (5 000 км², 51 000 ст.) под заштитом В. Брит. на СИ пол. Ар.; гл. место К., пристаниште на Перс. М.; стан. се баве вађењем бисерних шкољки.

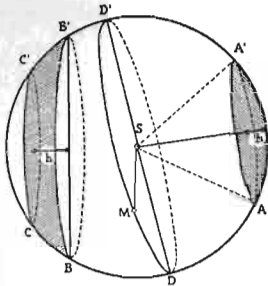
КУВЕРТА (фрп.-ит.) 1) омот за писмо. 2) палуба.

КУГА, чума 1) у етн. (по нар. веровању) жена, у бело, која иде по свету и мори где и када то бог одреди; од средстава за одбрану од ч. у нар. веровању се највише помиње оборавље села; т. ј. повлачење магиског круга. 2) у мед.: а) код човека (pestis), веома заразно, тешко, опасно обољење, познато у ист. због вел. епидемија, пандемија; најстрашнија у Евр. у 14. в. (25 мил. смртних случајева). Јавља се као: кужна сепса, плућна, жлездана и кожна к.; инкубација 1-5 дана, ређе дуже; почетак нагао, језа, дрхтавица, главобоља, несвест, повраћање, висока тмпт., очи закрвављене, израз тешког болесника, тмпт. 1-2 дана једва се креће; код кужне сепсе убрзо смрт; код плућне јавља се још убрзано дисање, пробади, кашаљ с крвавим, пенушавим испљувком, погоршавањем брзо, готово увек смрт; код жлездана: оток жлезда, најчешће препонских, загњено, кожа подрвени, отвори се, истиче дуго сукрвничав гној, вел. ожњак, постепено захваћене и остале жлезде, ткива; ако не дође до сепсе, плућна к. траје доста дуго, али се већином завршава смртно; изузетно може да се јави само кожна, која се понекад завршава излечењем. Проузроковач Јерсенов бацил, аеробан бацил, налази се у крви, испљувку, гноју оболелих и пацова од којих се преноси на људе бувама ових животиња; лако се преноси с човека на човека, посредно или непосредно. Лечење: поред симптоматичног благовремена примена вел. доза анти-кужног серума може дати добре резултате, нарочито код жлезданог облика; поред онитих хиг. мера могућа али непоуздана заштита вакцинацијом, за 6 мес. или брже, убрзивањем анти-кужног серума, само за 2-3 недеље и то углавном од жлездана к.; најглавнија предрокана: утамањивање пацова поглавито у местима где долазе бродови из Аз. и др. земаља где к. има стално; постоји међунар. организација за контролу бродова. **Кокочија** к. (р. avium), заразна крвна болест перади, узрочник непознат; обољења обично старија живина, млађа ређе; знаци слични колери; лечење непоуздано, али се дају спречити хиг. мерама: издвајања оболелих, дезинфекција живинарника и уништавање кожных паразита, пошто они болест преносе; пријава болести обавезна.

КУГАРА (Bombycilla garrulus), птица певачица св. крајева са љубом ча глави, која се јужније јавља ретко и нередовно; постоји веровање да њена појава преткоказује рат или кугу.

КУГЛА (нем.) 1) лопта, сфера (грч.), тело ограничено површином 2. степена, чије се све тачке М налазе на истом отстојању MS = r = **полупречник** (радијус) од тачке средишта (центра) к. Пресек к. с равном круг, а исти се назива вел. круг (DD'), ако раван пролази кроз средиште к. Запремина к. је = $\frac{4}{3} \pi r^3$, а површина = $4 \pi r^2$; раван (AA') дели

к. на 2 отсечка (сегмента), а њену површину на 2 капе (калоте); конусе АСА¹ псеца кугли исечак; 2 паралелне равни (ВВ', СС') отсецају од к. слој (сегмент с 2 основе), чија се површина назива појас (зона); површина зоне или капе с висином h једнака 2 π r h, а запремина отсечка = π/3 (3 r — h) h².

2) у спорту справа за бацање од гвозђа или месинга, испуњена оловом; тежина к. за мушкарца 7,250, за подмладак 5, за женске 4 кг. Куглање, игра амер. порекла; 10 дрвених кегли поређано на правоуглу на крају стаје; играч их руши дрвеном куглом.

КУГЛИ СТЕЈАН (1851.-1915.), загреб. књижев. издавач, од 1902. власник Хартманове књижаре; покренуо листове: *Дом и свијет*, *Књижевни вјесник*, *Паришка мода*, *Звек*, издавао збирку хрв. зак. хрв. библиот., казалишну библиот. и огроман број просветних, шк., научних и књиж. дела и вел. избор муз. дела наших и страних композитора.

КУДЕЉА → конопља.
КУДРУНА (Kudrun, Gudrun), гл. јунакиња анонимне енгл. епопеје, из поч. 12. в.
КУДУР-ПАГАМРИ, Ходорлахомор, краљ Елама у Аврамово доба.

КУДУРМАБУК, краљ Елама око 2060. пре Хр.; заузео халдејски град Ишин и дао га на управу свом сину Арадсију.

КУДУРНАКУНДИ, краљ Елама, око 2280. г. пре Хр.; ошљачкао халдејски град Акад.

КУЕВИ, негдашњи индијански народ на Панамској Землоузини, по култури били у вези с племенима у Никарагви и са Чибичима.

КУЕИЗАМ, лечење помоћу аутосугестије које основао фрц. апотекар Куе; претставља супротност психоанализи, док психоанализа отстрањује комплекс. долге их к. сугерира.

КУЕН ХЕДЕРВАРИ Драгутин (1849.-1918.), хрв. бан (1883.-1903.) и претседник мађ. владе (1903. и 1910.-1912.); привидно одржавао парламентарни систем у Хрв., али систематски, корупцијом и насиљем, ишао за тим да сломије дух отпора и да Хрвате потчини Мађарима; стога се изрази *куеовштина* употребљавала за ознаку режима најружнијих метода у политици; за његове владе уведене мађ. шк. у Хрв. и Слав. и почела планска мађаризација; то дало повода (1903.) вел. али безуспешним немирима против њега.

КУЕН-ЛУИ → Кивлин.
КУЕСТА (шп.), стрми отсечи усечени у главе слојева моноклиналних бора.

КУЉБАК → татула.

КУЗА Александар-Јован, господар Влашке и Молдавске (1859.-1866.), тур. васални кнез; после париског конгреса уједињено обе земље и прогласио се кнезом Рум.; абачен с престола стога што се опирао увођењу уставне монархије и што све више испољавало тежњу за аполитизмом.

КУЗАНУС Никола (1401.-1464.), нем. прк. политичар и филозоф, биск. у Бриксену (Нем.); заступао хришћ. папизам, прочуо се на базелском сабору као противник папе и борац за реформе; касније се спријатељио с папом и постао кардинал; написао дело: *О ученом незнању* (на лат.), у којем устао против једностраности схоластике и тражио везу с осталим наукама.

КУЗЕН Виктор (Cousin, 1792.-1847.), фрц. филозоф и политичар; гл. дела: *О филозофији*, *О истини*, *Лепоти и доброты*.

КУЗМАН И ДАМИЈАН СВ. → Козма и Дамјан.
КУЗМАНИЋ Анте, осн. Зоре даљ. (1844.-1848.) и ур. најстаријег правног часописа *Правдопоље* (1851.-1852.)

КУЗМАНОВИЋ Адалберт (1863.-1911.), књиж., збирка песама *Лугом и перивојет* (под псеудонимом Кузма Новић), приповетке објавио у *Нади*; драме: *Витопир Зулумбар*, *За образ*, *Редублика у Магарашевцу*.
КУЗЬЕЦК, варош (4 000 ст.) у Сибиру, у обл. с лево развијеном металном (гвозђе, челик) инд.

КУИ 1) Аустрозвијатски народ из групе Мон у Камбоџи. 2) *Кхонд*, 1 од примит. племена у Пр. Индији; по језику припадају Дравидима; баве се земљр., живе у малим колибама.

КУЈАБА, гл. место (35 000 ст.) браз. државице Мато Гросо на р. Рио К.; тргује каучуком.

КУЈАЧИЋ Мирко (* 1901.), графичар; има циклусе из рибарског и радничког живота у Далм.

КУЈУНЦИЈА (тур.), занатлија који се бави израдом предмета и украса од злата и сребра; зан. нарочито развијен на И; к. било и у најној ст. држави; данас зан. изумири; одржава се помало у Ј. Србији и Б. и Х.; укупан број к. који још раде пени се на 200-250 у целој земљи.

КУЈУНЦИЋ 1) **Лазар** (1880.-1905.), уч., четнички војвода; одликовао се у борби на Челолеку (1905.); пребацио се у приазенски крај, где у селу В. Хочи, проказан тур. властима, у борби погинуо заједно с друговима; инспирисан његовом погибљу, И. Војновић написао *Лазарево васкрсење*. 2) **Коста** (1847.-1925.), васпитан у нац. духу, 1897. ставио се на чело срп. покрета у Босни за црк.-шк. аутономију; био у добрим односима с мусл. и експлои с Али-бегом Фирдусом споразум за заједничко вођење борбе; биран 1910. у бос. Сабор; био члан Нар. већа и Привр. нар. претставништва. 3) **Милан**, **Абердар** био стално проф. флз. на Вел. шк., после прешао у дипломатију и политику; у младости се бавио песништвом и био 1 од гл. лица у омлад. покрету; као песник није имао веће вредности, а као стручан писац има више ист. него научни значај (→ сл.).

CUIUS REGIO EIUS RELIGIO (лат.; чија је земља тога је религ.), изрека којом се означава ло да је човек обично оне вере која је у већини, тј. која влада земљом у којој се он налази.

КУЉ (своха), зглоб између карличне кости и бутаче.

КУК 1) **Томас** (1806.-1892.), осн. 1. путнички бир *Кукову агенцију* (1841.) у Лондону, чије подружнице распрострањене по целој земљи. 2) **Фридрих Алберт** (Cook, * 1865.), с.-амер. испитивач поларних обл. 3) **Демс** (1728.-1779.), енгл. морепловац, открио многа о. у Тихом Ок. и 1. обиншао око земље од 3 на И; погинуо на Сандвичким О.

КУ-КЛУКС-КЛАН, тајно удружење образовано у јуж. обл. САД, после сецесионског рата (1860.-1865.), против приначког утицаја.

КУКАВИЦА, план. (1 407 м) сз. од Владичиног Хапа (Вардарска Бан.).

КУКАВИЦА (Cuculus sarogum), шумска птица пеласта с попречним пругама по трбуху; синга јаја сшесе у гнездо др. птица; младунци веома прождрљиви; храни се инсектима, нарочито гусеницама, и кори-

сна је шумска животиња. **Куканиче јаје**, фиг.: подметнуто. **К. сува** (Malosoma puestris), штетни лептир жућкастих крила с мрком пругом, своја многобројна јаја полаже око гранчица дрвећа у облику претена (→ сл.); гусенице нападају војке; сузбијање: сасецати и спалити гранчице с јајима; прскати или запраштити арсеновим средствима против гусеница. **Куканичлук**, избегавање вршена такве дужности која скопчана с извесним опасностима, а из страха од тих опасности.

КУКАСТИ КРСТ → свастика.

КУКАЦ, кукци → инсекти.

КУКЛА → глама.

КУКЛА Станислав (* 1885.), банкар и екон. писац; расправе: *Срп. новчарство и чески капитал* (на чешком), *Како ваља читати билансе*, *Проблем землните улагача*, *Банковни камати и банковни дужници*, *Развитак кредита и организације у Србији*.

КУКОВ МОРЕУЗ између С. и Ј. О. Н. Зеланда.

КУКОЉ (Agrostemma githago, фам. Caryophyllaceae), висока, једногод. длакава биљка, с крупним плавочрвеним цветовима; распрострањена као коров по њивама; расте и на ливадама и у шљобацима; к. има свуда сем у Аустралиј., штетан, јер има отровно семе, које се тешко одваја од зрна жита (у смену отрован сапонински гликозид гитагин).

КУКУЉАНОВСКА ЈЕЗЕРА, 2 маља периодака ј. (В. и М. Луг) у јадр. прим., с. од Бакра (Сав. Бан.).

КУКУЉЕВИЋ-САКЦИНСКИ 1) **Божидар** (* 1861.), књиж., као песник сарађивао у разним часописима; посебно издао ист. приповетку *Сивда* и биографију свог опа: *Младост Ивана К.-С.* 2) **Иван** (1816.-1889.), официр до 1841., а онда се одао политици и науци;

и од из. вођа илирске странке, њен најбољи говорник и идеолог: играо важну улогу 1848. г. и био члан хрв. трјумвирата, који узео у Хрв. власт у своје руке; водио преговоре са срп. владом у Београду и с патријархом Рајачићем у Карловцима; после слома 1849. повукао се из политике, а вратио се у њу после проглашења устава и 1861.-1867. био загребачки жупан; у младости се бавио данас само ист. значај; као историчар знаменит по обилној грађи, коју скупио и објавио с извесним системом; његовом заслугом осн. 1850. Друштво за јел. повјесницу, које под његовим уредништвом објавило 12 књ. свог Архива; гл. дела: *Словник умјетнина јел. и Гласовити Хрвати* (→ сл.).

КУКУЉИЦА, кукуљача (грч.), огртач с капуљачом; посе га разни монашки редови; честа и у нар. ношњама.

КУКУМЕЛА, чувена етрурека гробница кружног облика, подигнута од вел. тесаница у пределу Волчи; научници још нису могли да нађу улаз у њу.

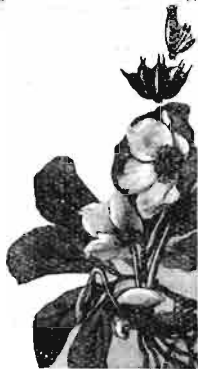
КУКУНОР, јез. у Тибету, у Аз.; површина 5 000 км², надм. в. 3 040 м, највећа дубина 30 м.

КУКУЊЕШТЕ, рум. орека игра.

КУКУРЕК (*Helleborus odorus*, фам. Ranunculaceae), жбуи; зимзелено, прстасто дельно лишће, цветови крупни, отворенозелени; расте по шумама и шибљацима ј. Евр.; има подземно стабло; корен садржи гликозид хелеборина, који појачава рад срца, дражи црева и бубреге; у мед. се ређе употребљава код обољења срца с отогцима, уместо дигиталиса (али од њега много непозданији лек); ст. лекари га употребљавали још и код живчаних и душевних болести.

КУКУРЕКАВАЦ → капаљ велики.

КУКУРУЗ, куруз, муруз (*Zea mays*, фам. Gramineae), једногодишња биљка, пореклом из Америке, жиличаста корена, зеласто чланковита стабла, линеална листа састављена од усмине и лиске, одвојених мушких и женских цветова, од којих се 1. налазе при врху стабла у облику метлице, а 2. у пасузу листа у виду клина; оплођавају се укрштањем; плод зрно, обично беле и жуте, а ређе и др. боје; хем. састав зрна: 12,7% воде, 10,1% азотних материја, 68,6% безазотних екстрактивних материја, 4,7% масти, 2,3% целулозе, 1,2% минер. материја; тражи топла и умерено влажна лета, земљиште дубоко, плодно, умерено распрсито и умерено влажно; сеје се касно у пролеће, обично на кућице; док расте, праши се, окопана а погодно и огрне; гл. сорте групе к. (подела Керне-Вернер): особити (*Z. m. excellens*), шећерач (*Z. m. saccharata*), зубан (*Z. m. dentiformis*), ситнозрно (*Z. m. microsperma*), обичан (*Z. m. vulgaris*); најважније сорте у Југосл. (домаћи осмак, жути и беши, хрв., банатски, чинквантин, пињолето и др.) припадају групи обичног к.; тежина 1 000 зрна 60-500 г, клијавост 3-4 год.; за сетву 1 ха треба 20-60 кг семена, а принос 1 000-5 000 кг; свет. производња креће се око 1 150 мил. q год.; 1/2 те количине отпада на САД; ван Евр. гаје га доста још и у Аргентини (60-75 мил. q), Кини (60 мил. q), Браз. (40-50 мил. q) и Ег. (20 мил. q); у Евр. највише га производе Рум., Рус., Југосл., Ит.; у Југосл. 1934. произведено 48 мил. q, а извезено 6 740 000 q за 363 мил. д. К. се употребљава за исхрану људи и стоке и производњу шпирита; народ од њега кува чај против капаља и прехладе; кукурузно брашно добра храна, али ако је загађено кукурузном главницом (*Ustilago maidis*) може бити отровно; оваква тровања дешавала се и код нас, у околини Загреба; свила младог к., према неким фрц. лекарима, тера на мокрење. **Кукурузни мољац** → мољац.

КУКУРУТА, цвоника (*Conium maculatum*, фам. Umbelliferae), двогодишња зеластва биљка (у Евр., Аз. и Амер.), бела цвета сложена у пваст, цваста стабла с дрвеним пегама, неугодна мириса, горка укуса, веома отровна; гл. јој састојак алкалоид кониин који се налази у свим деловима биљке,

али нарочито у плоду; веома јак отров, којим у ст. доба вршили смртне пресуде над осуђеницима (њим отровали и Сократа); употребљава се у мед. код нервних поремећаја, разних грчева, кашља, бронхитиса и астме. **К. мала**, дивљи першун (*Aethusa cynapium*, фам. Umbelliferae), обично једногод. биљка бела или црвенкаста цвета, личи на першун, од којег се лако разликује сјајем на наличју листови и slabим, неугодним мирисом на бели лук (кад се лишће протрља); сем тога избија у виенну још у 1. години, док п. тек у другој образује цветно стабло и има жућкасто-зелене цветове.

КУКУТНИЦА, план. (1 382 м) у Србији, с. од план. Мучња, одл. з. од варошице Ивањице (Дрин. Бан.). **КУКУ-ТОДРЕ**, код Срба поз. с луткама.

КУКУЧИН Мартин (1860.-1928.), словачки приповедач и романописац, дао највећу галерију словачких типова; у роману **Кућа** у страни слика живот даљ. Хрвата.

КУКУШ, варош у грч. Македонији, сев. од Солуна, на жел. прузи Солун-Цариград; пре рата стан. Сл. и Турци, који после рата готово сви исељени (Сл. у Буг. и Југосл.), а досељени Грци; у околини земљр.: жита и дуван.

КУКЦОЈЕДИ → бубоједи.

КУЉА, варош (10 000 ст.) и ереско место у Бачкој, на Каналу Краља Петра (Дунавска Бан.); фабр. сука и шешира, прерада коже; у околини се гаји ориз.

КУЉА 1) (ар.), камена кућа на Б. П. нарочито у зап. делу; углавном 2 врсте: 1) служе као стражаре и тврђавине, 2. за становање; к. 1. врте имају квадратну или правоугаону основу, обично на 2. ређе на више спратова, немају прозора него место њих магале, луткарнице; у неким крајевима има к. чји орн и спрат од плетери. 2) бродска конструкција јако оклопљена за смештај топова гл. и ср. арт.; савр. бродови имају 1-4 тола у 1 к. К.

ветрова, споменик у Атини у коринтском стилу (1 в. пре Хр.). **К. светиља** → светионик. **К. ћутања**, нарочите зграде у којима → Парси излажу своје мртве да их поједу птице.

КУЉАК (рус.), имаућан селак.

КУЉАКОВСКИ Платон А. (1848.-1913.), рус. славист 19. в., проф. унив.; путовао по Балк., од 1878. на катедри рус. језика и књиж. на Вел. шк. у Београду; дисертација на тему: **Вук Караџић**, његова делатност и значај; затим радови о илиризму (најбоље дело), Лукијану Мушницком, срп. слави, заједничком књиж. језику код Сл., низ чланака и дописа у срп. листовима; доцније био проф. сл. језика на унив. у Варшави.

КУЉАНТНО (по фрц.), услужно, предузетљиво. **КУЉАШ** (тур.), коњ сивосмеђе пепеласте боје, мишаст или пепеласт, отворен, затворен и риб; грива, реп и ноге тамнији, копита црна, често пута дуж леђа загањена пруга.

КУЉЕКС (*Culex*) → комарци.

КУЉИ, у Кини, Јап., Индији и на Малајском Архипелагу посачи и надничари који обављају најтеже и најниже послове.

КУЉИН, бос. бан (1180.-1204.), мађ. вазал; одржавао везе с Немањиним породиком; његова сестра била жена хумског кн. Мирослава, брата Немањина; К. био оптужен као помагач богомила и, да не би имао тешких невоља од Мађара, морао се, с много својих великаша, јавно одрећи те вере; његова дозвола Дубровчанима, да могу слободно трговати по његовој држави, дата 29/8. 1189., најстарија наша повеља на нар. језику; његов режим остао у најбољој успомени у народу («Од К. бана и добријех дана»).

КУЉИНАН, највећи досада пронађен дијамант, има 3 021 карата; нађен у Афр.

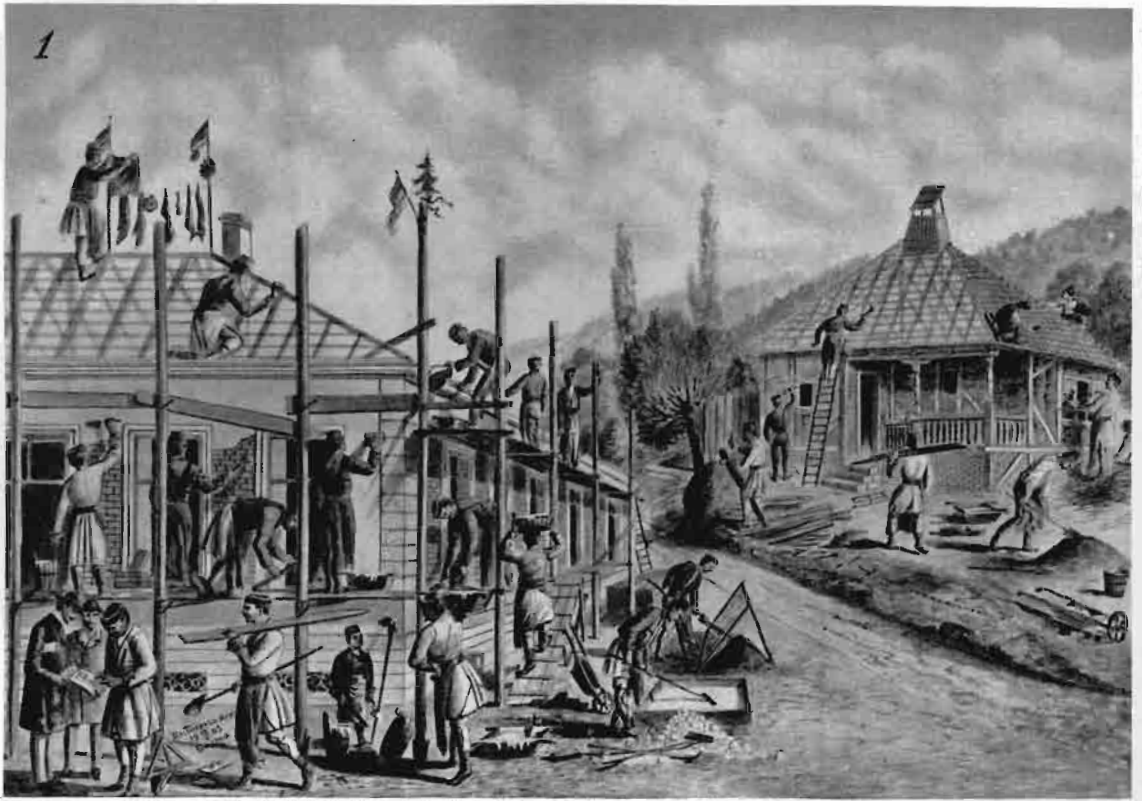
КУЉИНАРСКИ (лат.), што се односи на кухињу и куварску вештину.

КУЛИСА (фрц.) 1) помични део декора на позорници; данас се праве највише од дрвених оквира на којима разапето сликамо платно; применно их први, у данашњем смислу, ренесансни архитект Себастиано Серлио. 2) простор у берзанској дворани око ограђеног паркета који се налази у средини; у њој се налазе места претставника појединих банкарских кућа и образују се поједине групе од којих свака тргује одређеним предметом. Кулисјер

СЕОСКЕ КУЋЕ

1. Из околине Шанца. — 2. Из Подриња. — 3. Из Мачве. — 4. Из околине Ваљева. — 5. Из Ресаве. — 6. Из околине Сталаћа. — 7. Из околине Враћа. — 8. Куповлашка кровницара.

1. Зиданье варошке и сеоске куће. — 2. Женски рад на селу.

берзански спекулант у Фрц., у Немачкој → ажиотер (→ диференцијални послови).

КУЛИЦ Калвин (Coolidge, 1872.-1933.), претседник САД (1923.-1929.), за чије владе у земљи владало опште благостање и правили се вел. послови.

КУЛИЦОВА ЦЕВ, савршенији тип цеви за X-зраке (Рентгенове зраке) у којој од 1 усијане површине полазе електронтермојони, којима се саопштава вел. произвољна брзина, стављајући висок напон између аноде и те површине, која истовремено служи као катода; мењајући напон одн. брзину електрона, добивају се меки или тврди зраци; из к. п. извучен сав ваздух.

КУЛМЕР Фрањо (1806.-1853.), политичар, дошао 1836. у Загреб као претседник банског стола; за време пожуних сабора, 1839.-1844., почео истицати свој хрв. национализам; 1845. постао сремски жупан; помогао доста именовању Јелачића за бана 1848.; био 1 време хрв. мин. без портфеља, као и зак. посредник између двора и хрв. владе.

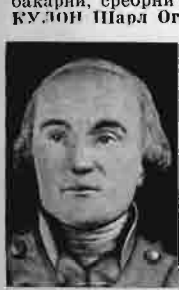
КУЛМИНАЦИЈА (лат.), врхунац, највиши степен. К. небеског тела, момент кад се оно налази у највишем положају изнад хоризонта, тј. кад пролази кроз меридијан дотичног места.

КУЛОАР (фрц.), пролаз између 2 или више одељења; коридор, ходник.

КУЛОМЕТРИ, вешном ел.-хем. направе за мерење количине ел. струје која протиче кроз какво коло струје (→ Кулон); у њима се под утицајем ел. струје дешавају ел.-хем. и хем. промене, потпуно дефиниране, и из количине издвојеног метала, гаса и сл. израчунава се помоћу ел.-хем. еквивалента количина протеклог електрицитета; најпознатији бакарни, сребрни и гасни к.

КУЛОН Шарл Огистен (de Coulomb, 1736.-1806.), фрц. физичар, применио на ел. и магнетне појаве Њутнов зак. о дејству на даљини и експериментално, помоћу своје торсионне ваге, утврдио обрасце у привлачењу и одбијању ел., одн. магнетских маса; К. обрасци служе као основа електромагнетном и електростатичком апсолутном систему ел. и магнетних јединица; по њему кулон (coulomb), екр. С., јединица количине електрицитета у практичном ел. систему; количина електрицитета коју проведе спроводник за време од 1", када кроз њега

пролази непроменљива ел. струја од 1 ампера; к. дакле раван 1 амперсекунди; поред к. у пракси се употребљава често његов мултипли амперчас, који има 60 × 60 = 3600 к. Кулонов закон, 1 од основних з. науке о електрицитету, изражава да је сила, која влада између 2 супротно наелектрисане кугле као седишта ел. набоја, директно пропорционална производу њихових количина електрицитета Q₁ и Q₂, а обрнуто пропорционална квадрату растојања r² између њих:

при чему је с фактор пропорционалности.

$$P = C \cdot \frac{Q_1 \cdot Q_2}{r^2}$$

КУЛПА (лат.), немар, нехат. Culpa lata, груб нехат који другоме наноси штету; нико се не може ослободити одговорности за с. л.; кривац плаћа стварну штету и изгубљену добит; асимплована превари, долусу. С. levis, блага небрижљивост за коју одговара само онај који ради за наград; не одговара се код бесплатног пословања; одговорност се своди на плаћање стварне штете. а не и изгубљене добити. С. levis in concreto, немар који неко не би учинио у рукавању својом ствари.

КУЛИТ (лат.), неговање, поштовање; поштовање бога или лица и предмета којима се придаје божанска снага; обожавање; фиг.: веома вел. поштовање; код примит. народа људи се обраћају својим боговима и духовима врачаном, али исто тако ст. начин к. и приношење жртава, да би се умрили или задобили богови, духови или душе предака (к. мртвих); разна заветовања су само врста жртве (→ вотиви, завети); код народа на вишим ступињима развитка јављају се као највиши елемент к. молитве (молбе речима), којих код примит. народа готово и нема; већ и код примит. народа има лица којима је гл. дужност вршење к. у име и за целу заједницу (врачари, свешт.) и јавни к. се врши на одређеним местима (извори, стене, стабла, храмови); људи који имају исте претставе о природним божима и

свом односу према њима и врше исте култне радње чине култне заједнице: код култ. народа цркве. К. код култ. народа увео у своју службу и све гране ум. (књиж., муз., сликарство, вајарство и архт.). **К. голотине, нудизам** (лат.), тежња да у савр. култ. животу гола тело буде у цени како је то било код ст. Грка. **К. мртвих**, постоји и код најпримитивнијих народа и многи елементи ушли су у обреде и обичаје и виших вел. и образованих народа: састоји се од радња којима циљ да се душе мртвих, предака нарочито, заплане и не чине пакости (напуштање колибе у којој умро покојник, промена места становања, измене у ношњи, наваљивање камена или гомиле на гроб, прављење вике на погребу итд.) или да се умилостиве (разне врсте жртава покојницима у јелу, оделу и др. потребама, које се приносе крај одра, на гробу, гозби у спомен мртвих, → даћа, или се дају просјацима и странцима); ови обичаји се у пуној свежини одржавају и код Ј. Сл. и многих др. народа у Евр.; обичај да се покојнику дају коњи, оружје, робље и жене код образованих народа се одржавају у виду неких части: вођење коња на погребу владара и војсковођа, ношење оружја и сл.

КУЛТИВАТОР (лат.), пољопр. справа за површинску обраду земљишта; по деловима који за то служе има различитих типова: с 5-7-9 зубаца и 5-7 малих раоника. Култивисати, обрађивати; цеговати, гајити.

КУЛТУРА (лат.), првобитно: обрађивање земље; гајење биља и животиња; касније: развитак и унапређење свих грана матер., друштв. и духовног живота; у мед.: гајење бактерија и место на којем се гаје; у етн. убицајено да се к. зову сва култ. добра и да се, према том, говори о к. људског рода или о к. неке етничке групе; култ. добра различите природе, па се к. дели, из практичних потреба само, на матер., друштв. и духовну; мат. к. чине сва добра која човек произвео за задовољавање матер. потреба и средства којима се служи у тој производњи: храна, оруђа и оружја, ношња, станови и др. зграде, покућство, насеља и разне врсте привр. и саобр.; друштв. к. обухвата облике друштв. живота и право, а дух к. добра која служе поглавито душевним потребама човековим: ум., вера и наука. Етн. дели народе углавном на 2 групе: примит., код којих зависност од прир. средине вел., и образоване (културне) који успели да се у већој мери ослободе те зависности. **К. земљишта** → земљишта. **Културне биљке** → адвентивне б., које човек намерно уводи и гаји као корисне или украсне; у новој обл. се одржавају само брижљивом негом човека; без тога би брзо ишчезле, јер не могу да издрже конкуренцију с боље прилагођеним домаћим б. **К. борба** (нем. Kulturkampf), б. између државе и кат. црк. у Пруској (1872.-1880.); гоњење клера било јако, језуити протерани, ман. укинати; борба завршена 1887. измирењем после обостраног попуштања. **К. историја** → историја. **К. кругови**, обл. с једнаком културом и поједини међу собом подударни к. комплекси у разним деловима света (впр. појава штитиса, станова, копаља и др. истог или сл. типа); појам о к. к. створио Ф. Гребнер; присталице науке о к. к. уче да к. паралеле у разним деловима света нису настале самостално него у ист. зависности. **К. политика**, која подиже нар. културу подесним средствима обрадовања и васпитања. **Културтехника**, углавном грана хидротехн. која се бави побољшавањем тла путем наводњавања, одводњавања, дренаже и сл. радова. **Културтрегер** (нем.), носилац културе, за што себе сматрају Немци у односу на јв. Евр.

КУЛУК (тур.), поданичка обвеза личног рада на изградњи путева, утврђења, јавних грађевина, итд.; у ср. в. општа обвеза неповлашћених сталежа (изузето било племство, свешт. и чиновништво); код нас постојао за време Турака, а почетку и у Србији; укинут Зак. о јавним сухоземним путевима од 1910.; у Југосл. уведен фин. зак. за 1923., а 1924. о њему донесена нарочита ур.; сад важе одредбе Зак. о држ. и недрж. путевима од 1929. (с изменама и допунама од 1931.), по којем се за грађење и одржавање недрж. путева има употребити нар. снага, уколико ове послове не би могла бан. или оп. извршити из својих средстава; обвези личног рада подлеже сви за рад способни м. становници на тер. тог самоуправног тела од 18-55 год.; ова се обвеза може откупити плаћањем одговарајуће наднице; чиновници, официри, свешт. свих вероисповести и пензионери плаћају лични рад у износу тродневне плате одн. пензије; остали грађани имају да раде или откупе 1-10 или више надница према том колико плаћају непосредне порезе (§ 40.); ослобођени су вапи, инвалиди који се издржавају од инвалидне, монаси, култ. и хумане установе.

КУЛУНЦИЋ Јосип (* 1899.), поз. редитељ и драмски писац; драме: **Поноћ**, **Шкорпион**, **Мистериозни Камиф**; приповетка **Лунар**; за Свезнање обрадио позоришну уметност.

КУЛИШ Пантелејмон (1819-1897.), украјински романописац; преводилац свет. класика; гл. дела: **Украјина** (збирка песама), **Црна Рада** (ист. роман).

КУЉБАКИН Степан (* 1873.), лингвист; био проф. славистике на унив. у Харкову, затим постао проф. флз. фак. у Скопљу (од 1920.) и Београду (1924.); нарочита му струка ст.-сл. ј.; објавио више радова о ст. срп., буг. и средњемакедонским споменицима, и граматику ст. сл. ј.; гл. дела: **Прилози ист. и дијалогологији пољ. језика**, **Охридски рукопис апостола крајем 12. в.**, **Старословенски језик**, **Хрестоматија срп. језика**, **Белешке о правопису и језику Вукова еванђеља**.

КУМ, план. (1 219 м) у Слов., ј. од Трбовља, на д. страни Саве (Дравска Бан.).

КУМ 1) назив за → ерг у ср. Аз. 2) код хришћ. народа м. или ж. лице које на крштењу држи дете као сведок и заступник родитеља. 3) главни сведок на венчању (обично к. с крштења); правило да исти кум крштава сву децу у породици; мења се само у великој невољи; зак. води рачуна само о крштеном к.; он је сродник и изузет је као судија, подозрив као сведок итд. **Кумство** се сматра за духовно средство и код балк. хришћ. Цени се више од крвног; приликом умира крви (→ крвна освета) улази у обичај да се склапају и кумства између б. противника; код балк. народа веома у обичају и на вел. цени тав. **пшпано к.**, обичај да 1. пшпаше м. детета обави добар пријатељ, који отада постаје к. (код Арбанаса кумбар), такође много поштован; ш. к. било особито у обичају између пријатеља разне вере (мусл. и хришћ.); сада се губи. **СУМ**, лат. предлог: са. **С. grano salі** (лат.: са зрном соли), значи да нешто треба узпмати само у малој мери, тј. оно што је речено не треба сувише озбиљно узимати. **С. laude**, с похвалом; **summa с. l.**, с највећом похвалом, одлично, оцене нарочито при докторској промоцији.

КУМАМОТО, град (150 000 ст.) у Јап. на о. Кјушју; мед. фак.

КУМАНИ (рус.: Половци), тур. аз. народ који у 10. в. допро до Донега Дунава; име добили по степи Куми из које избили у Евр. трагом Хуна, Вугара, Обара и Мађара; од 1170. били у четим сукобима с Мађарима; 1235. Татари потпуно скршили њихову моћ; део К. остао у и. делу Б. П. и били од знатног утицаја у полит. развиту Буг.; у вој. срп. краља Милутина било плаћеника К.; у Уг. се дуже одржавали; последњи К. умро 1770.; на Балк. се пословенили; успомена очувана у именима неких места (Куманово, Кумане, Куманица).

КУМАНОВО, град и среско место (17 000 ст.) на Ј прешевско-кум. повије (Вардарска Бан.); 1. пут се и то као варош, помиње у 17. в.; житни и сточни трг, гмн.; у близини била кум. битка, 1. гл. срп. победа над Турцима у балканском рату 1912. **Кумановска Бања**, алкална земноалкална кисела хомотерма (34° Ц) близу К. К. битка. између срп. и тур. војске догодила се 10. и 11./10. 1912.; по срп. ратном плану 3 срп. армије требало да наступају концентрично ка Овчем Пољу, где се замисљало да ће бити гл. тур. снага; међутим Турци одлучили да предузму офанзиву у правцу К. и потукли 1. срп. армију, на кад њу одбаци у теснац Ј. Мораве, да туку 2. а потом и делове 3. срп. армије; 1. срп. армија требало је да сачека пред К. док и 3. армија изиђе у њен вису; у том напалу тур. Вардарска армија и напала је; тако се развила к. б.; у бци учествовале: 1. срп. армија (Престолонаследник Александар), јачине око 90 000 бораца и 146 топова; тур. Вардарска армија (ген. Зеки-паша) свега око 32 500 бораца и 158 топова; код Срба у 1. линији биле: на д. крилу Моравска 1., у центру Дринска 1. (која је била повучена уназад у односу на криле дивизије), а на л. крилу Дунавска 1.; у 2. линији биле Тимочка 2. и Дунавска 2.; коњичка дивизија налазила се позади Капиларског камена; тур. Вардарска армија имала 7. корпус на положају код К., д. од њега наступао 6. корпус према д. крилу Дунавске 1., а 5. корпус д. од њега да би обухватио л. крило 1. срп. армије; план тур. Вардарске армије био да уништи истакнуто л. крило 1. срп. армије и принуди на одступање и др. делове. На дан 10./10. Ј. армија упутила у извиђање коњичку дивизију, која у свом маршу наишла на тур. колону из 6. корпуса, па се развила за борбу, а по доласку делова Дунавске 1. повукла се позади л. крила ове дивизије; на л. крилу Дунавске 1., тур. 5. корпус напао на 18. пук, али овај, ојачан 7. пуком и чет-

ничким одредом, издржао напад и водио жестоку борбу до мрака; на д. армиском крилу, код Моравске 1., непријатељ у току дана вршио нападе, али су ови били одбијени; у току целе ноћи Турци нападали л. крило и центар Дунавске 1., но сви ови напади остали без успеха; 11./10. изјутра 1. срп. армија напала на целом фронту, а тур. Вардарска армија на л. крило 1. армије, због чега је Дунавска 1. била приморана да остане у дефанзиви до доласка Дунавске 2.; на д. армиском крилу Моравска 1. и Тимочка 2. предузеле снажан напад на 7. корпус и пред мрак га нагнале да отступи у највећем нeredу; у центру Дринска 1. у неодољивом нападу приморала 6. корпус на повлачење; једино л. армиско крило (Дунавска 1.) с муком издржавало нападе 5. тур. корпуса; али кад ступила у борбу и Дунавска 2., онда обе дивизије прешле у напад и потукле непријатеља; последиде к. б.: отсудан успех над непријатељем; у материјалном погледу добивен пео слив Вардара, а у моралном задовољење давнашње нар. жеље: освета Косова и вел. поверење свих Јсл. у моћ и способност срп. вој. и Србије уопште. **К. Река**, д. притока Пчиње. извире са Скопске Ц. Горе, а протиче поред К.

КУМАНУДИ Коста (1874.), проф. права на унив. у Београду и политичар; до 1929. припадао демократској странци; у више махова мин. разних ресора: као мин. фин. (1921-1922.) саставио 1. јсл. буџет 1. закључно Блеров зајам; написао: **Административно право** и више правних и полит. расправа.

КУМАРЕ → краставац.

КУМАРОН СМОЛА, вештачка смола добивена као споредан продукт прераде катрана од каменог угља; има црну до слабожуте боје; употребљана се за израду лакова и боја као замена прир. смолама.

КУМАШ (тур.), врста свилене тканине, атлас.

CUMBERLAND → Кемберленд.

КУМБРЕ, превој (3 760 м) у Андијама (Ј. Амер.) преко којег прелази трансандска жел. (Буенос Ајрес-Валпарајсо).

КУМБРИСКЕ ПЛАНИНЕ, у Енгл. (највиши врх 978 м); богате гвожђем.

КУМЕ, ст. грч. колонија у рим. Кампанији; уништили је Наполитанци (202.); близу ње се налазила пешина чувене Сибиље коју олевао Вергилије.

КУМИР, 1 од израза којим већ ст. Сл. називали своје → идоле, који код њих били већном од дрвета, мање од камена.

КУМИС (монг.), производ кобиљег млека сличан → кефиру.

КУМИЦИ, **Кумици**, тур. веома мешовит народ у си. Кавказији; 94 500; превлађује предњеаз. расни тип; земљр., повртарство, риболов и сточарство; сунјатски мусл.

КУМИЧИЋ 1) **Евгеније** (1850-1905.), књиж., претставник ист. и реалистичког романа у хрв. књиж.; у 1. заостаје иза А. Шеное, а у 2. иза Ђалског; није био довољно ум., а имао извесне снаге и убедљивости; писао и драме без везе вредности; од пет. романа најбољи му **Урота зринско-франкопанска**, а од реалистичких **Госпођа Сабина**. 2) **Марија** (* 1863.), књижевница, жена претходног, сарађивала у више часописа; псеудоними: **Марија Јурјева**, **Марија Фортуна**, **Ењушкина**; с М. Отризовићем драматизовала роман свога мужа: **Краљица Лена** под насловом **Пропаст краљева хрв. крви**; дала збирке стихова: **Пјесме**, **Задње руже**; приповетке **Валови чувстава**; омладинску књ. **Пут ка правој срећи**. 3) **Томо** (* 1885.), књиж.; син → 1); од њега су романи: **Ерна Кристен**, **Пелин**, **Африка**, **Олга** д. д.; новеле: **Тајна Проклодова**. **Источни гријех**; драма у стиховима: **Аретуза**.

КУМО, р. у Финској, дуга 395 км; није пловна; улива се у Ботниски Зал.

КУМОВСКА СЛАМА → Млечни пут.

КУМПАНИЈА (ит.), **дружба**, витешка игра; изводи се у Блату на Корчули, за успомену на најезде Млечића, Ђеновљана и Турака.

КУМРИЈА (тур.) → голуб.

КУМУЛОНИМБУС (лат.), вел. облак у виду планине; горња површина брговита и светла, доња равна и мутна, каткад у виду наковња; носилац олујног времена, јаких плускова, грмљавине и града. **Кумулус**, усамљене гомиле густих облака, већином белих, у виду торњева или карфиола, с бржељукастом горњом, равном доњом површином; јављају се обично при лепом времену због суочевог загревања влажних предела.

КУН Бела (Kun, * 1886.), мађ. комунист, вођ мађ. совјета и нар. комесар (1919.); после угушења комунистичке револуције у Мађ. побегао у Русију. **КУНА** 1) варошица (600 ст.) на пол. Пељешцу (Зетска Бан.); фрањевачки ман. и ст. дубровачка тврђава; у околини: виногр. 2) → куне.

КУНАДРА → перница.

КУНАКСА, град у Халдеји, близу Еуфрата; код ње Артаксеркс потукао и убио брата Кира Млађег (401. пре Хр.).

КУНАУ Јохан (1660.-1722.), нем. композитор, органист црк. св. Томе у Лајпцигу, компоновао: **Вежбање** за клавир, 7 соната и др., а писао и о разним муз. проблемима.

КУНДАК (нгрч.), дрвени део пушке који служи да се пушка што корисније употреби, да умањи трзање оружја и његово дејство на стрелчево раме; штити стрелца од топлоте цеви коју она добива после већег броја избачених метака; карађује се од орачовог дрвета, а може и од буковог, јаворовог и јасеновог.

КУНДУРИ, Карагаџи, полуномадско племе (10 000) међу Ногајцима.

КУНЕ (Mustelidae), породица малих зверова врта

тела, кратких ногу, редукованих зуба и јако развијених чмарних жлезда; деле се на: јазињске (→ јазавац), водене (видра) и праве к.: к. белица (Mustela foina), к. златица (M. martes) и твор (Putorius vulgaris); 1. и последња врста правих к. задржавају се и у близи људских насеља и наносе штету живинарству, али доносе и корист, јер уништавају мишеве и др. кућне штеточине; златица, стан. ст. шума, где се завлачи у шупља стабла, храни се поред биљ. хране веверицама, птицама, зечевима и др. малих животињама; испија јаја пернате дивљачи и тако постаје веома штетна за ловну екон.; све имају добро крзно, ради којег их лове (нарочито зими у → кладнице, ступице или вребање); крзно твора није тако скупо као златице и белице, које код Руса дуго замињавало новац.

КУНЕВ Трифон (* 1880.), буг. песник, 1 од првих симболиста; збирке: **Песме**, **Хризантеме**.

КУНЕИФОРМНА АЗБУКА → клинаста азбука.

КУНЕНА, р. у Ј. Афр., дуга 1200 км, у ср. току пролази кроз многе мочваре, а у доњем има водопаде и брзаке, те није пловна.

КУНИБЕРТ Бартоломеј Силвестар (1800.-1851.), историчар, Италијан, лекар кн. Милоша и њему лично одан, напустио Србију с њим заједно; дао веома занимљиво, с пуно података, дело о Србији у 1. пол. 19. в.; Срп. устанак и 1. владавина М. Обреновића.

КУНИЋ → зец питоми.

КУНИЋ Рајмундо (1719.-1794.), Дубровчанин, језуит, пригодни песник лат. епиграма, преводилац с грч. на лат.; члан рим. акад. Аркадија; дао најбољи превод Омрове Илијаде на лат. у хексаметрима. 2) **Фра Филијан** (1821.-1871.), бос. фрањевац истакао се као скупљач нар. умотворна; издао (1858.) збирку нар. песама, које сабрао Јукић, а Мартић припремио за штампу.

КУНИЧИЋ Петар (* 1862.), песник, историчар и омладински писац; гл. дела: **Пунољци**, **Угољне приповетке**, **Вишки бој**, **Врбоска** (ист.-култ. монографија), **Петар Хекторовић**, његов род и **Тврђаљ** (ист.-култ. студија); прерадио Срце од Амичјаса и Глава од Мантегапе.

КУНОВИЋ-КУБИНОВА Јосипа (1817.-1860.), песникиња; после сл. конгреса у Прагу (1848.) основала ж. удружење Словенска Денице; писала нем., чеш. и сх.; збирке стихова (на нем.): **Венац**, **Ловоров венац**, **Китица цвећа**.

КУНОРА, плани. (1 511 м) на јсл.-арб. граници, ј.-ји. од Ђаковице.

КУНКА Тристан (1460.-1540.), порт. морепловац, друг Албукерков; открио више о. у Атлан. Ок. и истакао се у борбама по Индиском Ок.

КУНЦ Божидар (* 1903.), композитор, пијанист модерног схватања, компоновао: клавирска, камерна и оркестарска дела, песме.

КУЊКА (лат.) 1) → мушула. 2) врста мање мор. школке што живи у блату. **Куњкара**, справа за лов куњи.

КУОМИТАНГ, кинеска странка, коју основао Сун-Јат-Сен (1912.); поникла из тајних револуционарних друштава, створаних 90. год. 19. в.; учешћу без одређеног програма; приликом реорганизације (1920.) усвојила националистичка, демократска и социјалистичка начела.

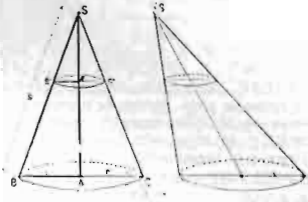
КУР → кап.

КУПА, д. притока Саве, дужина 290,8 км, истиче спалом из Купешког Ј., у Саву утиче код Сиска; до-

лина у горњем току клисураста; гл. притоке с д. Добра, Корана и Глина.

КУПА (лат.), обло геом. тело ограничено коначном површином и равном.

Правна кружна к. (ротациона) настаје обраћањем правоуглог троугла АСВ око 1 катете (АС), која уједно и висина (h = АС) к.; 2. катета (АВ = r) описује кружну основу к. Запремина

$k = \frac{\pi}{3} r^2 h$, а величина омотача (бочне површине) праве к. = $\pi r s$, где s = SB дужина изводнице. **Зарубљена к.** (AA'B'B) настаје кад се к. пресече равном која паралелна основи.

КУПАЖА ВИНА (фрц.) → мешање вина.

КУПАЛО, летњи празник ст. Сл. у част сунца и ватре.

КУПАЊЕ, делимично или потпуно потапање тела у воду, течност, водену пару, гас, блато или песак, или обасапање тела светлошћу или електрицитетом; обављају се у купатилу (у обичној, минер. води и растворима разних материја), реци или мору; к. могу бити хладна (испод 20° С), свежа (од 20-28°), млака (29-33° С), топла (34-38° С) и врела вода (39-45° С); хладна не треба да трају дуже од 5-15', а топла од 30', јер изазивају мршављење; к. од 1-5', у води испод 23°, душирањем и прањем горњих делова тела одржава се правилна исхрана коже, јачају крвни судови и врши се њихова гимнастика, да би и у старости могли добро да реагују на надражаје сваког невремена; ни душирање хладном ни врелом водом не треба употребљавати увече, јер драже живце и код здравих; прање коже најбоље се врши к. у млакој води, која умирује и живце; њој се може купати 10-15' и увече, јер се затим спава мирно и чврсто; свакодневно к. у таквој води за дуже време не препоручује се; к. у реци и мору сматрају се за најздравији спорт, али при том потребно стално кретање; к. у прир. минер. води корисна код разноврсних обољења; алкална к. (250 г натријум-карбоната за 1 л) растварају масти и љуште површину епидерм; слана (5 к за одрасле, 1 к за децу камене соли) ојачавају; сумпорна (100 г) против обољења коже и реуматизма; од липова цвета умирују; слачична (50-200 г) слачичног брашна) изазивају живљу периферичку циркулацију; гасовита к. могу бити у воденој пари (против гојазности и реуматизма), компримоаном ваздуху (код неких обољења органа за дисање) и обична ваздушна, која очвршћавају тело и кожу; на њих се мора привикавати; у хладнијим дањима прво се остале голишав у затвореној соби, упочетку краће, после дуже време, потом се тако ради при отвореним прозорима, па се тек онда прелази у отворен простор; као и при к. у речној и морској води потребно кретање; к. у минер. блату или песку корисна код обољења зглобова од рахитиса; ел. и светлосна к. (→ сунчање) узимају се само по препоруци лекара. **Купатило** 1) простор за купање и умивање у сваком савр. стану. 2) зграда пројектована само за купања; у њој се предвиђају басени за купање и пливање, посебне кабине с кадама и душевима, свлачионице итд. 3) купалиште, место на речној, јез. или морској обали подесно за купање.

КУПАРИ, климатско место и морско купалиште с лепом плажом, између Дубровника и Цавтата (Зетска Бая).

КУПЕ (фрц.), одељење са седиштима у жел. кол.

КУПЕР 1) Вилијам (Cowper, 1731.-1800.), енгл. песник, 1 од значајнијих претеча романтизма у енгл. поезији. 2) **Џејмс Фенимор** (Cooper, 1789.-1851.), амер. романописац и приповедач; обрађивао предмете из амер. револуције, из индијанског и поморског живота; најпопуларнија дела: **Пионири**, **Последњи Мохиканци**, **Прерија**, **Проналазач стазе**, **Јеленоубица**.

КУПИДОН, римски бог љубави; код Грка Ерос.

КУПИНА (Rubus fruticosus, фам. Rosaceae), вишегод. дрвенасти полуљилан с трнатим израштајима дуж стабла; цела биљка јако болњива; лист сложен од 3-5 листића; плод сложен из већег броја, посебних коштуница, загасптоцрвено-плав, једе се и служи за прављење слатког, пекмеца и вина; расте у јако осветљеним и проређеним шумама и шибљацима ј. Евр., Аз. и Амер.

КУПИНИК, рушевина грађина и црквине св. Луке на Сави, код данашњег села Купинова, из вре-

мена последњих срп. деспота (14. в.); град разорили Турци (1521).

КУПИЦЕ, чашице за изазивање навале крви на болесна места; унутрашњост к. се загрева да би се ваздух у њима разредио, потом се притиска на кожу, за коју се причврсте ако је ваздух довољно разређен; у употреби код плућних болести.

КУПЛЕ, куплети (фрц.), шаљива песма актуелног садржаја као уметак у оперети или у нар. комаду, чије се строфе певају на исту, махом популарну мелодију и које обично свршавају духовитим сроковима (→ шансон).

КУПЛУНГ (нем.), направа за спајање крајева двају вратила (→ спојница).

КУПОВАЊЕ ЖЕНА → брак.

КУПОН (фрц.), поједини отсечак с купонског листа, приложеног уз поједине акције или обвезнице; за сваку год. (или свака 3 или 6 мес., како где уговорено), отседа се 1 к. и помоћу њега се наплаћује камата на дотичну обвезницу или дивиденда на акцију (дивидендни к. се исплаћују једном год.).

КУПОПРОДАЈА, уговор којим се ствар или право уступа за одређену суму другом; продавац дужан да чува продату ствар и да је неповређену преда купцу у уговорено време, а купац дужан купљену ствар да прими и да у уговорено време положи цену; ако купац не испуни уговор, продавац може или да поквари продају или да тражи од купца да положи цену; продаја може зависити од пробе или узорка (мустре); у том случају се сматра за свршену тек кад се проба пошаље и кад се купац увери да је роба једнака с узорком; к. може бити на почек; купац онда дужан да положи о року цену, која се одреди према мери или футуре; код к. на почек, продавац има право на камату од дана кад је цену требало платити.

КУПРЕН Франсоа (Couperin, 1668.-1733.), фрц. композитор, црк. и дворски органист; значајан као композитор за клавиен (4 књ. комада), за који написао и уџбеник.

КУПРЕШКО ПОЉЕ, вел. карсно п. (93 км²) у Босни, и. од Гламочког (Прим. Бан.); кроз њега теку понорнице Мртваја, Мртвица и Милач; због оштре климе слабо плодно; гл. место Купрес.

КУПРИН Александар И. (* 1870.), талентован рус. белетрист, претставник и. реалиста у почетку 20. в., пише романе и новеле у духу Тургењевљеве шк., без полит. тенденције; даје широке слике рус. живота; најпопуларнија дела: *Двој*, *Јама*; сем тога написао низ новела: *Суламка* у лирском тону, *Капетан Рибников*, *Гранатов гнива* и др.

КУПРИ-СУЛФАТ, плави камен → галица модра.

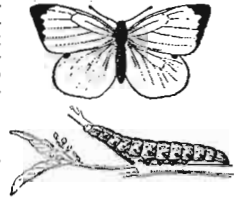
КУПРИТ, бакарна руда, оксид бакра (Cu₂O; 88,8% бакра), тесералан светлоружичаст минерал, тврдоће 3,5-4; јако распрострањен, али у ограниченим количинама; налазишта: Корнвелс (Енгл.), Шпеси (Фрц.), Добшау (Мађ.) итд.; код нас га има у површинским деловима наших бакарних рудишта.

КУП-СИСТЕМ, поступак за одређивање победника, код такмичења између више такмичара или екипа; такмичење по паровима; побеђени губе право на даље такмичење; између последња 4 непобеђена такмичара игра се полуфинална утакмица, а после ње 2 победника играју финалну утакмицу, која одлучује крајњег победника; код овог система игре нерешен исход искључен (→ бод систем).

КУПУЛА (cupula), део гране код неких биљака (храста, букве, питомог кестена и др.), који има изглед пехара и учествује у грађи плода; на њој се споља распознају листови, промењени у бодље; раније се по к. фам. букве (Fagaceae) називала Cupuliferae.

КУПУС, зеље, главато зеље (Brassica oleracea), повртарска двогод. биљка из фам. крсташица (Cruciferae), пореклом из зап. Евр.; од првогод. листовних главница справљају се разноврсна јела и салате; мпожи се из семена. **Купус** (Pieris brassicae), дневни лептир белих крила с прим. предњим врховима, чије зеленкасте гусенице брсте лишће купуса, кеља, келерабе, салнице и др. зељастог биља; штеточина врта и поля; уништава се скупљањем и уништавањем јаја која се налазе у гомилицама на наљичју лишћа; организовањем хватања лепти-

ра, скупљањем лутака помоћу дече и прскањем екстрактом дувана (4-5%) или чорбом од бухача; прир. непријатељи обично убрзо обуздавају навале штеточине. **Купусна муха** (Chorthippa phorbja brassicae), слична обичној, пепеласта, дуга око 1/2 см; јавља се 3 пута на год.; црвени, сјајнобели и дуги до 1 см, буше ходнике у стабљиви, која трули и пропада; напада и кељ, карфиол, роткву, ротквицу; сузбијање: добар плодород; не љубити стајским свежим љубретом, осоком и човечијим изметом који привлаче мухе, расађивати само незаражене биљке, заражен расад залити 4 пута у размаку од недеље дана раствором сублимата 1:1000, чупати и спаљивати заражене биљке, после бербе ишчупати и спалити све остатке биљака, обрађивати дубоко земљу и љубити кречом. **К. пипа**, **к. жижак** (Scutoglyphus sulcicollis), при инсект трводокрилац дуг око 3 мм, с јаким рилицом, носи јаја у део к. стабљике испод земље и ларвице својим присуством надражују ткива, те се стварају гомуљичасти израштаји; израсле ларве се у земљи претварају у лутке и одрасле; 2 год. нараштаја; честа штеточина, која се сузбија строгим плодородом, честим обрађивањем земље, а нарочито дубоким јесењим орањем и љубрењем кречом, чувањем и спаљивањем бадрљака после бербе. **К. стенипа** (Euridema oegatum, E. oegaeum), инсект пљоснотог тела, дуг 6-8 мм, с јаким рилицом потсавијеном с доње стране; најчешћа црвена к. с., жутоцрвенкаста или јасноцрвена с вел. црним шарима на леђима; носе сивомрка јаја на лишћу у гомилицама; ларве сличне одраслима; ларве и одрасли нападају дивље крсташице, купус, кромпир и сл. биљке; сишу сокове и изазивају сушење и пропадање лишћа и биљака; сухо време веома повољно за штеточину; сузбијање: уништавати дивље крсташице (салицију, горушницу итд.), скупљати и уништавати с. и њихова јаја; заливати добро, прскати екстрактом дувана (4-5%) у сапуњавој води с 2% сапуна, и најбоље са сапуном технишју.

КУПЧИНА, л. притока Купе, извире са Жумбарачке Плате.

CUR DEUS HOMO? (лат.: зашто бог постао човеком?), наслов списа → Авзелма Кентербериског.

КУРА, р. дуга 1 300 км у Транскавказији, улива се у Каспско Ј.; пловна 320 км.

КУРА (лат.) → старатељство.

КУРАТ Фрањо (1847.-1921.), писац стручних дела из пољопр., нарочито из воћарства; дела: *Поук и садрерија за словенске кмете*, *Воћарство за пук*, *Виногр. и пивничарство*, *Књига о пољоделству и повртарство*, *Виноградарство*, *пивничарство и повртарство*.

КУРАМЕ, тур. народ у рус. Туркестану, око 50 000; м.лр.: сунитски мусл.

КУРАН → Коран.

КУРАНТ (фрц.) 1) ст. игра у 3/4 такту која почиње с предтактом; примењивана у свитама (Хендел, Бах, Купрен и Рамо). 2) курантан новац, који је у течају и има зак. курс. **Курантна роба**, која лако члази купца, коју купци траже.

КУРАРИН, → алкалоид сродан стрихнину и брину; јако отров; у малим дозама изазива коचेње мишића.

КУРАСАО, заједничко име за више о. (К. Аруба, Бонаире итд.) и. од Венецуеле (Ј. Амер.); припадају Хол. (1 130 км², 66 000 ст.); на о. К. гл. место Вилемштат.

КУРАТ (срлат.), свешт., парох, душебрижник, жупник.

КУРАТЕЛА (срлат.) → старатељство. Куратор → тупор, старалац.

КУРАТИВНО (лат.), оно што исцељује. **К. лечење**, метод којим се болест лечи односно исцељује. **К. медицина** има задатак да лечи болесника.

КУРБАН-БАЈРАМ (ар.-тур.), вел. мусл. празник, 10. дана мес. зулхице, када се приносе курбани (ар.: жртве) и обавља ходочашће у Меку (→ бајрам).

КУРБЕ Гистап (Courbet, 1819.-1877.), фрц. сликар, гл. претставник реалистичког правца, без много маште и финоће, али снажан; гл. дела: *Погреб у Орнану*, *Атеље*, *Вал*, *Нага жена*, *Аутопортрет*.

КУРВСКИ Андреј (1528.-1583.), рус. кнез и војсковођ; учествовао у рату против кримских Татара и у опсади Казана; командовао вој. у рату с Ливонијом, али после 8 победа био потучен; плашећи се казне од стране Ивана Грозног побегао у Пољ.; у књ. *Причање кн. К. извело ист. Иванове владе*.

КУРВА (лат.), → дијаграм означен помоћу линија (кривих, отуда назив *кривуље*); обележава најчешће временски ток појава. **К. пада**, линија пада, уздужни профил код река. **Курвиметар**, справа за мерење дужине кривих линија (река, путева, жел. пруга итд.) које леже на равнијој површини; обично се 1 точки или шилак води по линији чија се дужина жели да нађе; механизам справе бележи извршено кретање и одмах се непосредно на самој справи чита пређени пут (у дужинским јединицама); по конструкцији веома различити.

КУРГАН 1) град (36 000 ст.) у уралској обл. СССР; извоз пољопр. производа. 2) брежуљак у којем се налазе пренет. гробови; чести у и. Евр., Рум., Буг. и ср. Аз.

КУРДИ, народ, око 2,6 мил., у ј. делу Јерменске Висине, у план. и. од Тигра и сев. од Јез. Вана и Урмије све до преко р. Аракса у рус. Транскавказији; групе **К.** у Афганистану и Белуџистану; посебан огранак **К. Лури**; по језику Иранци, по телесним особинама вел. мешавина; већином високи, тасити и смеђе косе; веома ратоборни; деле се на многа племена; нека полуномади; по вери већином шинтски мусл.; има и → језица. **Курдистан**, обл. на тур.-перс. граници настањена Курдима.

КУРЕ, град (140 000 ст.) у Јап. (на Ј о. Нипона) и ратно пристаниште; вој. арсенал.

КУРЕЛАЦ Фран (1811.-1874.), филолог, савесно учио и знао сл. језике, као и неке стране; по Вуковом примеру скупљао хрв. нар. песме; издавао ст. писце и писао ориг. расправе, које биле доста уског видокруга; стил му био особен и веома пењен; у језику чистунац, али не с пуним осећањем свих језичких тачнина; нарочито се трудио да зачини модеран језик ст. наслеђем, које није било увек срећно.

КУРЕЈШИ, Курејшита, гл. племе у Мекси пре ислама које се у свему вистачало изнад др.; чувари Табе. I. трговци и највећи финансијери у Мекси; из њега био и Мухамед.

КУРЕНТАН (лат.), брз, обичан. **К. писмо**, обичан рукопис.

КУРЗИВ (нлат.), коса штампана слова, слична писањем; курзивицим словима се штампају подвучене речи.

КУРИ, ст. народ финске расе, по којем добила име Курландија.

КУРИЈА (лат.), изборна, верска, вој. и адм. једница у Риму, под краљевима, кад су грађани (*quirités*) били подељени на 30 к.; при изборима сви грађани у 1. к. гласали појединачно и њихова већина одређивала какав ће глас дати к.; краљ сазивао к. и оне на његова питања одговарале «да» или «нек, без права иницијативе ни измене краљ. предлога. Римска к., скуп чиновника палатних сарадника у управи кат. црк. и римске дијецезе.

КУРИЈЕ 1) **Денат**, чувени рим. војсковођ из 3 в. пре Хр., ког узалуд покушавали да поткуле рим. непријатељи; потукао Самнијане, Бруте, Лукане, Сабинане и епирског краља Пира. 2) **Пол-Луј** (Courcier, 1772.-1825.), фрц. памфлетист, познат по својим сатиричним и духовитим броширама против легитимистичке странке у Фрц.

КУРИЈЕР Селест (Courrière, * 1843.), фрц. писац, проучавао сл. јез. и књиж.; дела: **Историја савр. књиж. код Сл.; у Брит. ревији** објавио чланке о ковској бици, Босни, смрти Смаил-аге Ченгића, о црног. песмама и о књиж. покрету у сл. земљама.

КУРИКА (→ курковина).

CURRICULUM VITAE (лат.: → ток живота), кратак животопис неког човека који се подноси при извесној кандидацији (за испите и сл.).

КУРИКУМ (Curicum, Curicta или Curagastica), име о. Келс у рим. доба.

КУРИДСКА ОСТРВА, низ вулканских о. у с. делу Тихог Ок.; развијен риболов; припадају Јап. **К. струја** → Оја-Шиво струја.

КУРИОЗАН (лат.), чудан, необичан, загонетан. **Курioзан**, реткост; чудна, необична ствар.

КУРИР (фрц.), гласоноша, скоротеча. **Дипломатски к.** преносе званичну препику или документе између д. претставништава и Мет. иностр. послова; инако услед д. имнитета власти не смеју отварати д. пошту и пакете страних држава, ипак се поверљиве ствари шаљу по к.

КУРИТИБА, гл. место (80 000 ст.) браз. државе Парана; ткст. инд.

КУРЈАК 1) село у Хрв., 5 км на СЗ од Удбине; у њему узвалине ст. града **К.**, који можда био најстарије седиште крбавских кнезова Турана. 2) најдужи тунел (1124 м) на прузи Карловац-Сушак између станица Скрада и Делница.

КУРЈАК, вук (*Canis lupus*), звер из породице паса, с опуштеним репом и усправним ушима; пораст до 1,60 см; постоји још свуда у Евр.; укршта се са псом и даје плодне бастарде. **К. пас** → вучјак.

КУРЈАКОВИЋИ, средњев. кнежевска породица у Крбави (13.-16. в.), основао је Славина, који био из чувеног племена Гусића; име добила по кн. Курјаку, који владао Крбавом крајем 13. в.; његови синови (Будислав, Павло и Грегорије) и њихови наследници проширили своју власт и на др. крајеве, тако да последњи **К.**, кн. Иван Торкват → Карловић († 1331.), који био једновремено и хрв. бан, имао под својом влашћу 22 града из Крбавске, Личке и Книнске Жупаније и из Оточке и Одорјанске Жупе.

КУРКОВИНА (*Euphymus eugoraеus*, фам. *Celastraceae*), шумски шиб, с опадајућим лишћем елиптичног облика; цветови у малим штитастим цвастима; плод чаура с уздужним ребрима, првенкасто обојен; распрострањен у ср. Евр., зап. Аз., с. Афр. **КУРКУМА**, жута орг. боја, добивена из корена биљке *Curcuma longa* у ј. Аз., употребљава се за бојење: памука, вуне, биљног уља, бутера и воска и као хем. реактив.

КУРО ШИВО, сев. полутарска струја у Тихом Ок.

CURLING → Керлинг.

КУРОКИ Тамемото (1844.-1933.), јап. ген.; прославио се својим победама у Манџурији у рус.-јап. рату (1904.-1905.).

КУРОНСКИ ЗАЛИВ, део Балтичког М. одвојен спрудом и претворен у јез. (површина 1620 км², највећа дубина 5 м), које само код Мемела узаним каналом у вези с морем; богат рибом.

КУРОПАТКИН Алексеј (1848.-1915.), рус. ген.; гл. командант рус. вој. у рату против Јап. 1904.-1905.

КУРС (лат.) 1) пут, ток, правац. 2) краткотрајна заокружена обука у неком предмету, течај (посетилац таког течаја **курсист**). 3) дана на берзи неке робе, страног новца, девизе, акције, обезбнице итд.; утврђено се на основи понуде, тражње и објављених закључака (продаја); о к. сваког берзанског састанка издаје се службени берзански лист, у којем се обично бележе највизи, најнижи, ср. и к. раније дана; **курсна вредност**, ефективна вредност, номинала. 4) угао између уздужнице брода или аероплана и меридијана; броји се од С преко И у смеру скретања казаљке на сату, од 0-360°; к. 90° значи да брод оди. аероплан вози према И; к. 270° брод вози према З; к. се држи према компасу. **Курсна кола**, путничка, пртљажна и пошт. кола, која се употребљавају за међунар. путнички саобр., а која испуњавају услове из правилника Р. I. C. (*Réunion International de Communication*).

КУРСАЛОН (ром.-нем.), пространо одељење у бањи за играње и шетање кад је ружно време.

КУРСК, град (100 000 ст.) у СССР, сев. од Харкова; важан саобр. чвор.

КУРСУЛА Јован, јунак 1. устанка, прославио се нарочито у борби на Варварину 1810.; умро 1813. од рана које добио бранећи Делиград.

КУРТА АРЂЕШИ, варош (7500 ст.) у Рум. на р. Арђешу, л. притоци Дунава; 1290.-1585. била резиденција рум. кнежева.

КУРТЕЛИН Жорж (Courteline, 1860.-1929.), псеудоним фрц. писца Жоржа Муаноа; у веселим причама и комедијама (**Бубурош**) исемејава бирократију и адм.

КУРТИЗАНА (фрц.), елегантна, отмена јавна женска.

КУРТИЈЕР (фрц.), куртје, сензал, брокер, маклер, мешетар, посредник, самсар, који за другога посредује при уговорима о купопродаји робе, хартија од вредности, при обезбеђењу, отправљању и превозу робе; за своје посредништво, које врши као стално занимање, добија награду: куртажу, сензарију, брокеражу, маклеражу, самсарију, провизију. На нашој берзи се обично назива **сензалом**, а награда (сада обично 1%) **куртажом** (→ комисионар).

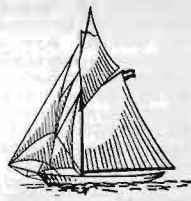
КУРУКУ, птица пузавица тропске Америке, метално сјајног перја разних живих боја, као срп површенот на репу.

КУРУЦИ, мађ. устапи против цара или Немаца; 1. пут се спомњу 1673.; име давано и војничима Игре Текелије и Фрање II Ракоција, за време којег срп. народ морао да издржи тешке борбе с њима (од 1704.).

КУРФИРСТ (нем.), у Нем.: краљ, кнез или еп. кога према Златној були имао право да бира нем. цара. **КУРЦ** Изолда (* 1853.), нем. списатељка; збирке:

Нове песме; новеле: **Фирентијске новеле, Италијанске приче;** роман: **Деспот.**
КУРЦИЈЕ Квинт Руф, рим. историчар из 1. в., написао Ист. Александра Вел.
КУРЦ ЦУМ ТУРН УНД ГОЛДЕНШТАЈН (Kurz zum Turn und Goldenstein) 1) Људевит (* 1850.), сликар и илустратор, бавно се прк. ум.; има слике у прк. у Самобору. 2) Франц (1807.-1878.), сликар; радио фреске у францувачкој црк. у Љубљани. олтаре слике, декорације за поз., пејзаже.
КУРШИД-ПАША, нишки везир, заповедник тур. ј. војске против Срба 1809.; успео да потисне Србе до близу ушћа Мораве, али 1810. на Варварину потучен од удружене рус.-срп. вој.; њему 1812. поверено да ликвидира срп. питање; као гл. заповедник тур. вој. против Србије ушао 1813. у Београд; 1815. постављен за бос. везира и поверено му од стране султана да опет умори Србију; међутим, није успео, јер га предухитрио Марашли-Али-паша, који био с Милошем склопио умен споразум.
КУРШУМЛИЈА, варошица и средско место (1400 ст.) на р. Топлицу (Моравска Бан.), привр. центар за Г. Топлицу и Кошаницу; пре тур. освојења звала се **Бела Прва** и **Топлица**; ст. прк. из доба Ст. Немање.
Куршумлиска Бања, извори топле сумпоровите воде (37-39° С) код К.; слабо уређена и локалног значаја.
КУСАКА (тур.), на троуглом оквиру разапете 3 мреже, од којих ср. начињена од дебелог канала с окцима 15-20 см и чврсто затегнута; др. 2 олабављене мреже од танког конца, с окцима од 2 см; на доњем крају (доњака) наизане кости које, кад се преба вуче чуном, истерује рибу из рупа (мангура), а ова се, залашена, сама уплиће у к.
КУСАЧА, план. (770 м) и. од Ниша, одн. си. од Нишке Бање (Моравска Бан.).
КУС-НИКОЛАЈЕВ Мирко д-р (* 1896.), публицист, бави се етн. и соц. проблемима; гл. дела: **Проблем биод. социологије, Експресионизам у сељачкој умјетности, Хрв. сељачки барок, Проблем миграције и бениска пластика** и др.
КУСИ Кастелан (Souss, † 1203.), фрц. трубадур (сачувано 15 песама); јунак Сакезеповог љубавног романа: љубоморни муж убио овог песника и његово срце дао својој жени, која од туге умрла.
КУСКО (Cuzco), варош (37 000 ст.) у држави Перу (Ј. Амер.) на надм. в. од 3467 м; ткст. инд.; унив.
КУСТОВНИК → калина.
CUSTODIA HONESTA, ублажавање казне лишења слободе тим што јој се умањује беничнији карактер (впр. замена робије заточењем); постоји у многим земљама за полит. кривце.
КУСТОДИЈЕВ Борис М. (1878.-1927.), рус. сликар из групе "Мир Искусства"; успео у хармоничном колориту слика из живота рус. провинције.
КУСТОС (лат.), надзорник, чувар; музејски чиновник с унив. квалификацијама.
КУСТОЦА, село у млетачкој обл., близу Вероне, где Аустријанци потукли Италијане 1848. и 1866.
КУТ ЕЛ АМАРА, утврђење (7000 ст.) у краљ. Ираку. ј. од Басре.
КУТАЈИС, варош (50 000 ст.) у Транскавказији, на р. Риону, у совј. савезној држави Ђурџијанској.
КУТЕР (енгл.) 1) најмањи једрењак за спортске сврхе с 1 јарболом и вел. површином једара. 2) у ратној мори, чамац на 10-12 весала, који може дићи 2 јарбола с по 1 једром.
КУТИ ЈЕЗЕРЦЕ, мало јез. (1,3 км²) ј.-јз. од Метковића (Приморска Бан.); дно му ниже од оке површине (криптодепресија); највећа дубина 4,6 м.
КУТИКУЛА (лат.) 1) код животиња једноставан слој чврсте материје коју лучи погојница на својој површини, код различитих врста различитог састава; у извесним случајевима може бити веома дебела, дебља и од саме погојнице, нпр. код зглавкара; код мекушаца прожета минер. материјама и гради љуштину. 2) код билака → епидерм.
КУТИНА 1) варошица (2600 ст.) и средско место у Слав. на р. → 2) (Савска Бан.); фабр. емалиране и лимене робе, сругара, 2 циглане и 3 млана; остаци града Купинца. 2) притока Илове, извире на Мославини, а ушће јој у Лоњском Пољу; дуга 25,4 км.
КУТИНСКА РЕКА, л. притока Нишаве (Моравска Бан.), извире са Суве Пл., Бабичке Горе и Крушевице, улива се з. од Нишке Бање; дуга 40 км.
КУТИРА Луј (Couturat, 1868.-1915.), фрц. филозоф и чувен логичар; гл. дело: **Принципи математике.**

КУТЈЕВО, варошица (1650 ст.) у Слав ложешкој Котлици (Савска Бан.); виногр. и сточарство, инд. шпиритуса.
КУТНА ХОРА, варош (14 600 ст.) у ЧСР.; инд. шехера и дувана; недалеко рудник сребра.
КУТОН Ђорж (Southon, 1756.-1794.), фрц. револуционар, конвентовац; образовао с Робеспјером и Сен-Џистом 1 врсту триумвирата; крваво угушио побуну монархиста у Паризу; гијотиниран после 9. термидора.
КУТУЗОВ Михаило (1745.-1813.), рус. ген.; ратовао с Наполеоном у Пољ. и с Турцима на Б. П.; Наполеон га потукао код Аустерлица и Бородина.
КУЋА, удешено склониште, стан за људе; у прног. општег имовинског зак. к. израз за задругу. Првобитно људи се склањали у пећине, јама, испод стабла и сл., као што нека примит. племена чине и данас; 1. и осн. облик вештачких склоништа били коси заклони од грања пободеног у земљу и испреплетаног и покривеног травом (и данас код неких аустрал. и ј.-амер. племена); савршенија склоништа → колибе на слеме, постале састављањем 2 коса заклони; од те колибе додавањем још 2 наслона и њиховим подизањем увис дошло се до колиба купаста и кружна облика и до → шатора; купасте колибе и данас распрострањене у свим деловима света; има их и код нас (савардак, дубибор, колџба); кружне колибе имају зид кружног облика, а преко њега кров купаст, звонаст или полукружан; примит. станови су и → земунце, ископане у земљи, и пећински станови, постали проширивањем и дотеривањем исп. удубљења, обоје и данас у употреби код разних народа; → сојењике, зграде подигнуте на колу, над земљом или над водом, познате још из млађег каменог доба, и данас распрострањене (Океанија, Пр. и Зап. Индија и др.); има их и код нас; савршенији облик људских станова к., махом четвртаста облика са зидовима од испреплетане траве, дрвета, земље или камена, и кровом од материјала као код колиба, а доцније од даска, ћерамиде или црепа; најстарија к. Јж. Сл. имала само 1 просторију; к. с огњиштем; у крајевима богатим шумама била распрострањена брвнара (к. од брвана); долањањем још 1 одељења, собе, код брвнара измењени облик и грађа; к. одељење у којем огњиште и даље грађена од брвана, а соба од плетера или чатме (полубрвнара, получатмара); у крајевима на СЗ, З и ЈЗ још увек има брвнара и полубрвнара; 2. врсту чине камене к. у кароним пределима, поглавито дуж Јадр. М.: старије камене к. имале 1 просторију, биле приземне, с ниским кровом од сламе, камених плоча, даске или црепа; иначе имају 2-3 одељења; осим приземних има и камених к. на 2-3 спрата; у Срему и Слав., место ранијих приземљуша од плетери, набоја и ћерпича, све се више подижу к. новијег типа од опека; од Вел. Мораве на И до Тимока и на Ј до Скопља превлађује моравска к., у пресеку квадратног облика, од плетера или од ћерпича, покривена ћерамидом, а ређе провином, с вел. димњаком нарочита облика и обично с 3 одељења; негде, као у Подунављу, поред моравске виђају се и к. од набоја; у Ј. Србији приземљуше и чифчицке к. имају обично 2 одељења: пондило за стоку и к. где гори ватра; у Врдарекој Долини има и двоспратних к. ћерамидом покривених; чифчицке к. су обично у низовима. Зграда с мањим или већим бројем одељења у којима се станују; може бити с једним станом, за једну породицу (као вила) или за више породица (кућа за ренту); гради се помоћу зидова, таваница и крова; просторије су осветљене прозорима и приступачне кроз врата; к. од слабог материјала подразумева конструкцију зидова од дрвца (непечене опеке), бондрука (скелет од дрвета, испуњен опеком или ћерпичем), набоја итд.; к. од "тврдог материјала" изведена је од опеке с малтером, камена или бетона; по висини к. се дели на спратове (етаже); обично има 1 подземни спрат (подрум) или делимично у земљи (сутерен), затим приземље (спрат приступачан преко неколико степени с нивоа терена) и најзад мањи или већи број спратова над приземљем; вертикални саобраћај између спратова врши се помоћу степеница и дизалица; сваки савр. засебан стан у једној кући има: пресобље, за оставу горње одеће и приступ др. просторијама, собе за становање и спавање, купатило, кухињу, оставу и клозет; нешто већи станови имају и собу за послугу; на удобност к. тј. стана обраћа се све већа пажња; томе доприносе разне савремене инсталације и грађевински материјал; међу инсталације спада: грејање (централно топло водом или ел.) ел. осветљење (с инсталацијом звона, телефона, за осветра-

вање и хлађење, итд.), најзад кухиња која може имати све ел. апарате или плин, потребне за готовљење јела; уз ово важли су још: водовод и канализација у вези са савр. купатилима с топлотом и хладном водом; радио апарати такође чине део инсталација савр. стана; у погледу грађевинског материјала у вези с хиг. условима, савр. к. примењује много стакла, како би просторије биле што више изложене светлости и сунцу; конструкције које уоквирују и носе ове стаклене површине израђују се од дрвета, или, све више, од гвожђа; за конструкције таванице највише се примењује ојачани бетон који се уопште употребљава за све носиве конструкције; унутарња и спољна декорација савремене к. сведене су на минимум: архт. стилови и њихови разни украси не одговарају духу времена; траже се равне површине, лепе линије и леп грађевински материјал (природан или вештачки); савремена архт. једне к. долази до изражаја лепим и складним грађ. материјалом и облицима које јој да архитект; наметај у савр. к. одговара мирним, једноставним и правим линијама, у чему опет долази до изражаја употребљени материјал. **Куварење** → торбарене. **Куварина** → порези. **Кухна гљива, суза гљива, дрвена губа** (*Megulius lasitians*), најопаснија врста гљива које вегетирају у влажним стањевима, гл. узрок распаѓања дрвене грађе; осеба се по непријатном карактеристичном задаху. **К. послуга**, слој најамног радништва који сачињавају домаћи радници и раднице; у нашој земљи, по подацима Сред. уреда за осигурање радника, било крајем 1934. г. 58 394 лица која се бавља домаћим радом. **К. привреда**, производња готово свих намирница за чланове 1 (шире) породице, поделом рада између њих самих; обично сама себи довољна, и само изузетно употребљена на размену производа и услуга с др. привр. јединицама; одговарала примит. привр. и полит. приликама; нестаје с друштв. → поделом рада (→ задруга, аутархија). **К. притвор**, средство обезбеђења; по извршеном поступку може се ставити у к. п. дужник који бекством угрожава право свога поверљивца; одлуку доноси ср. суд. **К. радност**, споредно занимање појединца или целе породице којим се, без помоћног особља и нарочите раднице и продајнице, производе и продају извесни предмети у сврху повећања прихода, као нпр. ткање и продаја платна, ћилима, израда чипака, везова, фула, гусала, корита и др.; к. р., колико с обзиром на уложено време и труд толико и на сам приход, може да буде претежнија од тзв. гл. занимања (нпр. израда чувених пашких чипака на о. Пагу); не подлеже одређама Зак. о радњама; за њу није потребна никаква дозвола, штавише ужива 2 изузетне пољности: предмети к. р. смеју се продавати и на торбарски начин (потребна торб. дозвола) и на јавцама, мада по Зак. о радњама пијаце намењене продаји животињних намирница. **К. службености**, којима је циљ одржавање зграда.

КУФА, град на Еуфрату (ј. од ст. Вавилона), који осп. Арапи 638. г.: од доласка → Абасида на власт (749), била око 20 г. престоница њихова халифата; иначе позната као 1 од центара ар. науке, нарочито грам. (куфанска филол. шк.).

КУФРА, заједничко име за више оаза у и. делу Сирије; богата урмама.

КУХАЧ Фрањо Ксавер (1834.-1911.), муз. фолклорист, скупљач јел. нар. песама и проф. на муз. шк. Глазбеног завода у Загребу; забележио око 3000 јел. нар. мелодија, од којих издао 4 књ.; штампао пригодне композиције; писао: Прилог за повјест гласбе јужнословенске, Ватрослав Лисински и његово доба, Илирски гласбеници.

КУХАЧЕВИЋ Матеша Ауто (1697.-1772.), аустр. официр, провео 26 год. у тавници због личке буне (1746.); писао побожне и пригодне песме и посланице пријатељима (Живот и дела Саванина М. па. К.).

КУХИЊА, просторија зграде за становање у којој се припрема јело; у већим становима, палатама и ресторанима уз к. још читава група просторија: одељење за прање посуђа, к. за месо, к. за тесто итд.

КУЦКАРИ → дрвомор.

КУЦОВЛАСИ (грч.: хромн Власи), назив којим Грци називају све → Влахе; у срп. крајевима К. зову у 1. реду → Цинцаре из Крушева.

КУЧАЈ, пространа карсна висораван у и. Србији између Дрне Р., Ресаве, моравске равнице и Грзе, највећа висина на И (Вел. Малик, 1138 м); поред шкрпа, вртача, увала и слепих долина има много

пећина; највећа Злотека, најдужа Раваничка (850 м) а најлепша Преконошка; насеља у подножју висоравни; стан. срп. и рум.; на п. подножју више рудника, највећи угљенкоп у Сењу.

КУЧАЈЕВИЦА, план. (1781) ип. од план. Дурмитора (Зетска Бан.); на си. паднини јој лежи Зминичко Јез.

КУЧАЈНА, село у рудник олова у Звизду (Моравска Бан.); оловна руда златоносна и среброносна.

КУЧЕВИШТЕ, село у Скопској Ц. Гори, са црквом св. Богородице, крстообразне основе, с 1 кубетом, можда из времена краља Милутина или Дејанског, ако не ранија; више села мањ, св. Арханђела из времена цара Уроша, крстообразне основе, с 1 кубетом и певничким конхама са стране.

КУЧЕВО, варошица (2560 ст.) и среќно место у Звизду (Моравска Бан.); околина богата стоком и рудама.

КУЧЕРА Отон (1857.-1931.), популаризатор физ. и астр., осн. звездару у Загребу; по разним часописима објавио преко 200 радова; гл. дела: Наше небо, Магнетизам и електрицитет.

КУЧИ, 1 од 7 племена у црног. Брдима, на етничкој граници Срба према Арбанасима; помињу се 1. пут 1453.; знатан део К. пореклом од досељеника; истичу се братства Мрњавчевићи (преко 300 домова), који се сматрају потомцима Гојка, брата краља Букашина, и Дрекаловићи, који се сматрају потомцима Скендербеговим; у пределу Затрчајпчу живе К. Арбанаси, вел. делом (2/3) срп. порекла, који су кат.: остали већином прав. (мали део К. у Подгорици примио ислам); гл. занимање свих К. сточарство и лети се пењу на пл. Ком; свега у племену око 17 000.

КУЧИНА, биљна ткот. влакна добивена као отпадак приликом прераде лана или кудеље; чешљањем лана и кудеље добивају се чиста, дуга влакна, тзв. повесмо, и као отпадак к. с кратким влакнима и доста дрвенастих отпака (поздера); употребљава се за израду лошчијих тканина и ужарије.

КУЧИНГ, гл. место (25 000 ст.) и пристаниште енгл. протектората Саравака на о. Борнеу.

КУЧКИ КОМ, највиши врх на Комовима (2483 м).

КУЧУК-КАЈНАРЦИСКИ МИР, закључен после дуге рата између Рус. и Тур. 1774. (преговори трајали свега неколико сати); Рус. добила тврђаве Керч, Азов итд., отштету од 4.5 мил. рубаља; Татарима у Крым, Кубану итд. призната независност према Тур.; Рус. највише је био добитак заштите прав. хришћ., право мешања у Влашкој и Молдавији, слободе трг. и постављања конзула; тим миром Рус. ударила темељ својим интервенцијама у Тур.

КУШАЈРИ (* 1074.), умерени мусл. мистик који био за измирење мистике с ортодоксном (ашаритском) теологијом.

КУШАКОВИЋ Драгутина (* 1875.), див. ген.; у рату 1912.-1913. начелник штаба Моранске див., у свет. рату вој. изасланик у Буг. (до 1915.), начелник штаба Трупа и. обл. и начелник штаба Срп. добровољачког корпуса у Рус.

КУШАР Марсел (* 1858.), филолог; гл. дела: Повјест развитка нашег језика хрв. или срп., Ралски дијалекат. Гл. особине ластовског нарјечја, Мумбарадско нарјечје, Нар. приповијести митичне; издао Водопишеву Марију Конакову и Марулићеву Јудиту.

КУШТИТИ, по Библи, становници ј. Ег., Етиопије и 1. Афр.

КУШЦАН Драгојло (1817.-1867.), адвокат и политичар; вођ млађе и борбеније струје међу Илцима, 1 од гл. противника аустр. метода управе.

КУШЦАТ, град у Босни близу Зворника, сад у рувинама; око њега се водиле борбе у 15. в.

КУШЊА, проба, купо-продаја може бити на к.: ствар се купује и продаје, под условом да издржи к. у одређеном року; ако није утврђен рок зависи од природе ствари, оди. најдуже 3 дана за покретне, а год. за непокретне ствари.

КХАСИ, народ у план. Асама, по језику из аустроазијатске групе; 130 000.

КЧЕВО, Чевљани, Озрићани, племе у Катунској нахији, у Ц. Гори; мисли се да их помиња још поп Дукљанин (12. или 13. в.); свега 2300 душа.

КШАТРИЈЕ, ратничка каста у Индији; по старешинству долази после брамина, а пре вајја.